

KARÁCSONY SÁNDOR:
A NEVELÉSTUDOMÁNY TÁRSASLÉLEKTANI
ALAPJA

A TÁRSASLÉLEK FELSŐ HATÁRA
ÉS A TRANSCENDENSRE NEVELÉS

ELSÓ KÖTET
VILÁGNÉZETI NEVELÉS

EXODUS-KIADÁS

A MAGYAR VILÁGNÉZET

ÍRTA:

KARÁCSONY SÁNDOR

B U D A P E S T , 1941

SZÜLŐFALUMNAK, FÖLDESNEK AJÁNLOM

Felelős kiadó: Szabó Imre.
Sylvester Et., Budapest. — F. v.: Schutt Henrik.

Előszó

Társaslélektani és logikai neveléstudományi alapvetésem második részének első kötetét kapja kézhez a szíves olvasó világnézetre nevelésem képében. A második rész második kötete a vallásos nevelésről fog szólni. A nevelés lehetőségének felső határvonalát vonja meg ez a két kötet, a társaslélek pneumatikus beágyazottsága felől, a transzcendens irányából. Ha Isten akarándja és élünk, az alsó határvonal megvonása sem marad el, azok a kötetek, amelyek ezt a munkát vállalják magukra, a jogi és technikai nevelésről szólnak majd, a társaslélek szomatikus beágyazottsága felől, az életérzések, a fizikai lét irányából.

Bocsánatot kell kérnem, ha egyre kevésbé hasonlítanak könyveim a hasonló témájú tudományos művekhez, de aztán ez a bocsánatkérés az egyetlen engedmény, amit még jó lélekkel megtehetek. Egyébként összes állításomat kénytelen vagyok fenntartani, még pedig tartalmát illetően is., formája szerint is[^] Hígyje el az olvasó, hogy egyetlen bűnöm — magyar voltom, arról meg nem tehetek. Nem „szakítottam” én az indogermán tudományos módszerrel, csak nekibátorodtam a magam magyar módjának, nem különc vagyok, hanem az első fecskék közül való s ezért tűnik fel szokatlannak, ahogy a jelenségeket szemügyre veszem és a törvényszerűségeket felfedezem rajtuk. Ennek fejében viszont készséggel elismerem, hogy nem én vagyok a legokosabb ember a világon, sőt nagyon is hátul előzők másokat, nem is erőltetem a magam látásmódját, igazán csak azoknak írok, akik szívesen látnak, sőt várnak és örömet időznek a társaságomban, megosztván velem az úttörés kínjait és örömeit. Könyvem elvi részén túl, az illusztrációk olvasói maguk is tanúbizonyosságaim lehetnek — arra való nézve, mennyire nem szeretek kötölözködni, milyen őszinte együttérzéssel és milyen lelkenedezve tudok alázatosan fejtegetni az élet legszeré-

nyebb pozitív jelének láttára és hallatára is. Csak a frázist és a hazugságot nem szívelhetem, igaz, hogy e tekintetben is kényes vagyok s a negatívum legkisebb jelét sem vagyok hajlandó valóság-számba venni. Ám ez sincs egyébért: engedelmes és jóhiszemű társ vagyok mindenben, egész valómmal reagálok a hatásokra, így aztán nehéz engem becsapni, mert ilyen természetű emberhez a plusz is, a mínusz is, a semmi is kénytelen-kelletlen igazi mivolta szerint viszonyul. A szelídség, alázatosság és engedelmesség talán csak nem hiba, ugyebár? És ha hiba is, nem krakélerség, nem testvérietlenség, nem prepotencia, nem veszekedni és verekedni vágyás. Legfeljebb tévedés, tévedni pedig nemcsak emberi dolog, de — nézetem szerint — emberi kötelesség. Tudományos munka közben tévedni éppolyan fontos tevékenység, mint a jégen korcsolyázás közben elesni. Aki az elesés kockázatát nem vállalja, nem lehet az korcsolyázó bajnok sohasem.

Én vállalom az elesést azon a szomorú jogon, hogy mások nem vállalják. Óvatosan lépegetnek a legtöbben indogermán trénerek társaságában, nem merészelve többet és mást, mint amit azoktól ellestek, vagy amit azok nekik nagy kegyesen megengednek. A magyar pedagógiában semmi új, semmi lényeges nem történik hosszú évek, sőt évtizedek óta. Ha nagyon igazságos akarok lenni, meg kell kockáztatnom a látszólag túlzó kijelentést: Apácai Csere János kartársam hallatta e speciális területen az utolsó érdemleges magyar jellegű szót. Az adott szomorú körülmények között egy pedagógiai érdeklődésű, minden pedagógiai problémát végiggondolt és végigélt életnek, amilyen az enyim, még akkor is tanulságos közreadni megfigyeléseit, ha azok egytől-egyig helytelenek. Nem rigolyám hát nekem ez a többkötetes pedagógiai alapvetésem, hanem tartozó kötelességem.

Aki könyvem elvi bevezetését, a Magyar világnézetről szóló tanulmányomat nem restelli kellő elmélyedéssel elejétől végig elolvasni és magáévá teszi az abban foglaltakat, már nem fogja olyan hallatlan idegenkedéssel, vagy legalább is szemmeresztve megcsodálni az illusztráló cikkek összeállítását és tartalmát sem, mint az, aki csak a tartalomjegyzékből tájékozódik. Az már értesül róla és tudomásul veszi, hogy a múlt jelen, jövő és időtlen idő a magyar világban úgy élnek, mint nép, szofokrácia, ifjúság és magyarság. Azon sem ütközik meg,

hogy a „világnézet” könyvismertetések, ifjúsági lapban diákkereseket fésülgető szerkesztői üzenetek és igen vegyes tartalmú egyéb apróbb-hosszabb cikkek, tanulmányok formájában jelentkeznek, mert arról is értesült és azt is tudomásul vette, hogy a magyar világnézet egyetlen lehetséges formája: a magyar életnek az élése. Ezekben a cikkekben pedig egy magyar ember viszonyul egyéb magyarságokhoz és viszonyulásának a módja tanulságos a világnézeti nevelésre vonatkozólag, az eredménye meg: maga a világnézet.

A nép? *Ahogy megismertük* őket, a szerint kapunk hamisabb vagy hívebb képet róluk, viszonyulunk-e hozzájuk, mint a szalontai diákhhoz, esetleg belőlük szakadván, életüket a maga egészében ismerjük és ismertetjük-e, vagy kívülről és felülről nézzük és szakszerűen szét darabolva találjuk. *Ahogy szolgálni próbálnak nekik*, hasznos vagy haszontalan erőlködés, megint csak a szerint, egész kultúránkat közöljük-e velük, ami dukál nekik és egyedül emelheti őket, vagy szemelvényeket, pláne hamisítványokat vetünk elibük alamizsnaképen a látszat kedvéért esetleg két balkezünkkel szórva gazdagon. Ez utóbbi eljárás valamennyi válfaja: hazugság. *A mi népfőiskolánk* nem ismeretet szeretett volna terjeszteni, hanem a magas kultúrával viszonyulni próbált s attól remélt nevelő, magyarosabban: növelő hatást. *Amilyenek ők maguk*: azt őszintébben megmutatják, mint én itt most elmagyarázhatnám.

Szofokráciánkat három attitűdben mutatom meg: Mikor rosszhiszeműen hazudik, tudományt és tudománykodást művelve, holott nyegle és poltron. Mikor csendes jóhiszeműségében stagnál, békességesen kérőzvé a nemrég magáévá tett tudományos abrakon abban a szent meggyőződésben, hogy pozitív és érdemes munkát végez. Mikor egész életével kiáll a maga igaza mellett és szuggesztív erővel hat olyanokra is, akik egyébként nem mindenben vannak vele egy véleményen.

Az ifjúságról szóló cikkekben *a régi magyar iskoláknak* nem a mai iskoláknál jobb voltát hangsúlyozom, hanem hősibb voltát, akár a *diákok*, akár a *tanárok* magatartása árult el erőt vagy áldozathozatalt. *A mai iskolának* viszont a problematikája érdekelt, akár *tudósok* rávonatkozó gondolatsorai mutatják ezt tanulságosan, akár benne *működő tanárok* szellemes módszere, akár rajta kívül álló *közírók* vele szemben emelt igénye, akár *belőle kikerült ifjak* generációs-tudata. *A mi üzene-*

VIII

teink elvi alapvetése pedig utólag kiemelve hadd bizonyítsa azt az egyébként nehezen bizonyítható tételt, hogy a magyar magatartás nem holmi kívülről magunkra aggatott, jelmezként felöltött, mintákat például vévén, leutánczott, megtanult, elsajátított valami, hanem belső forma, amelyről nem igen tehetünk s amelyen édeskeveset változtathatunk. Honnan tudhatta azt a hűszegynéhány esztendővel ezelőtti fiatal tanár, aki azokat az üzeneteket szíve vérével ugyan, de mit sem sejtve írta, mi lesz öregebb korában filozófiai meggyőződése arról, mi a magyar általában és mi a magyar irodalom különösen. Mégis úgy üzent, mintha előre megfontolt szándékkal szolgáltatna anyagot e filozófiai igazához, még hozzá olyan diákoknak, akik a maguk problémáival szintén anyagot szolgáltatnak. *Az ifjúsági irodalom* megint csak azt az állításunkat igazolja, hogy irodalomra irodalommal nevelhetni legcélrányosabban s hogy az őszinteség nem erkölcsi követelmény, hanem életelv.

A magyarságról értekező cikkek, amelyek az időtlen időről szóló fejezetet megtöltik, megint csak önmagukat magyarázzák. Időbeli egymásutánjukban nem egészen érdektelen formában arról is árulkodnak, hogy épül fel, hogy izmosodik meg egy gondolat s hogy jut el a tőprengő magyar elme Beöthy Zsolt volgai lovasától, a fajelmélet és a táj és sors materializmusától Nagy Lajos földesi nagyszámos nekrológiáig és a „magyar feladat” filozófiájáig, az ú. n. szentistváni gondolatig.

Az Úristennek van egy nagyon kemény parancsa, valahogy így hangzik: ha te nem szólándasz felebarátodnak, hogy visszatérítsd az ő útjáról, ő vétke miatt meghal, de vérét a te kezedből kívánom meg. Meg kellett ezt a könyvet írnom, többek között ezért is. Dixi et salvari animam meam.

Magyar világnézet

I

Vigyázzunk ezzel a témával, túlságosan *nagyszerű*, könnyen magával ragadhat s ő lesz a mi urunk és parancsolónk, nem mi az övé. Egy módunk van a védekezésre, egészen *kis-szerűen* közelítenünk meg. Ennek a gyalogjáró, tenyerestalpas eljárásnak első gesztusaképpen tapodtat sem távolodom a közéléből, hanem önmagából igyekszem kifejteni ötmagát. Magyar világnézethez három tényező szükséges: magyar, világ és nézés. Az kell nevezetesen hozzá, hogy az a valaki, aki a világot nézi, minden kétséget kizárólag *magyar* legyen; hogy az a valami, amit ez a magyar néz, egész bizonyosan a *világ* legyen, tehát az egész világ, ne valami egyéb (ha több, ha kevesebb) és hogy az a magyar valóban *nézze* a világot, ne mást cselekedjen vele. Ne értékelje, ne magyarázza, ne öntse le hangulatával, ne legyenek céljai vele vagy vele szemben, egy szóval: ne vegyítse bele nagyobb arányban önmagát, mint amekkorával valóságosan is alkotó része. Nézze. Ettől függ ugyanis, van-e magyar világnézet. Szokta-e, tudja-e a magyar világot nézni, vagy úriasabb szóval élve, szemlélni. Meglehet, nincs is magyar világnézet, ha már egyszer kérdezni kell, hogy mi az. Lehetséges, hogy nincs még abban az esetben sem, ha másfajta világnézet van, vagy elképzelhető. Infinitivus perfectus is van latinul és nincs magyarul. Azt kérdezem: milyen? Egyúttal azt is kérdeztem vele: van-e? Ez a kérdés feltétlenül kétfelé vizslat: hátha van és hátha nincs?

Kérdezetten viszont nem maradhat a világnézet mivolta, ilyen vagy amolyan volta már azért sem, mert hangos tőle egész közéletünk. A nevelés nem hagyhatja figyelmen kívül, hiszen vele magával szemben is szegződik a követelmény: a nevelés pedig nyugodjon világnézeti alapon, legyen világnézetre vagy

világnézeti nevelés, sőt legjobb, ha mindjárt és mindenestül: világnézet. De beszélnünk kellene róla akkor is, ha mélységes csend, béke, egyetértés, közöny ülné meg egyébként, szó esvén egyéb vonatkozások szerint „magyar”-ságról, „magyar”-osságról, „magyar” világról, „magyar” glóbuszról, „magyar”-ok Istenéről, legnagyobb költőink ilyen kitételeiről, mint ezek: „magyar” ember nem szokta ezt, tudja-e fölséged¹? Szavuk sem igen van azalatt míg esznek, természete már ez „magyar” embereknek (Arany). „Magyar” nőnek születni nagy és szép *gondolat* (Vörösmarty). Ha nem születtem volna is „magyar”-nak (Petőfi). „Magyar”-ok volnátok, vagy mi, tanuljatok meg legalább tótul (Mikszáth). Svábokból jött magyaroknak én nem vagyok „magyar”? (Ady). „Magyar”-ok! igen jól esmérem — szeretnek Enyimek! — Hogy ilyen nemes szívekkel egybe férkezni nem tudtál, Gertrudisom! (Katona). Romlásnak indult hajdan erős „magyar” (Berzsenyi).

Meg kell vizsgálnunk a magyar világnézet lehetőségét még abban az esetben is, ha a „magyar” történetesen nem *nézné* a világot különleges és sajátos módon magyarul, önmagát azonban erősen és megkülönböztethetetlen érezné „magyar”-nak. Már ekkor is és így is másforma lenne az a világ, melyet a „magyar” úgy érzékel-és úgy vesz tudomásul, hogy „magyar” is van benne. Ezt a világot ugyanis egy másik, nem magyar ember nem láthatja ugyanilyennek, még ha a „magyar”-t belelátja is, most a nem-magyar látta „magyar” periférikus, nem központi jelenség s ez az egy tény már módosított valamit a nagyjában azonos világképen. (Feltéve, de meg nem engedve természetesen, hogy más eltérés nincs a világképen.) Mindazonáltal itt is óvatosan kell eljárunk, tudván, hogy „magyar” jelentheti esetleg ezt: „ember”, a finnugor népek önmagukat nem egy esetben nevezik „ember”-nek.

II.

Ha ezt mondom: magyar világnézet, akárhogy csűrömc-savarom, elsősorban és legfőképen valami „magyar”-t értek rajta, nem valami „világ”-ot, vagy éppenséggel valami „nézet”-et. Még nem tudom, van-e ilyen vagy sem, de ha van, akkor „magyar”. Jó erről is elbeszélgetni egy kis ideig, már ez maga sajátosan „magyar” dolog. Évek óta folyó perem ez nékem kü-

lönösen a rádió kikiáltóival, meg a többi magyarul dikciózóval: papokkal, felolvasókkal, szavalókkal, szónokokkal, színészekkel, fülem hallatára csevegő magánszemélyekkel. „Rövid szünet után, öt óra tizenöt perckor *folytatni* fogjuk hanglezemzésünket” — szokta mondani a rádiós férfiú vagy hölgy s én sokáig léprementem, elhivén, hogy rövid szünet után sok minden egyéb lehetséges rövid egyetmás közül hangsúlyozottan a szünetet kell ezúttal kiemelni, vagyis nem rövid *szivar*, hanem) rövid *szünet* után folytatjuk öt óra tizenöt perckor, nem másodperckor *hanglezemzésünket* s nem mondjuk, *hanglezemzésünk* vagy versenyünket. Pedig hát *rövid* (és nem hosszabb) szünet után *öt* óra tizenöt perckor (pontosan) hanglezemzésünket (nem pedig idegennyelvű híreink közlését) *fogjuk* folytatni (jelentjük alássan, hogy valaki mást ne várjon s mindenki tudja, mi következik). Roppant jelentéktelen esetkének tűnik ez fel első látásra, mégis milyen jelentős, ha a mélyére tekintünk. Nach kurzer *Pause*, mondja a német nagyon helyesen és okosan, tehát nem azt mondja vele, hogy rövid *szünet*, hanem azt, hogy *rövid* szünet után. Ennélfogva mi csak akkor mondhatjuk ugyanazt, ha nem ugyanígy mondjuk. Milyet majmoljuk a német hangsúlyt, már el is vétettük. Ugyanez az apró döreség esnék rajtunk, ha ezt a kitélt: deutsche *Weltanschauung* nem így fordítanok magyarra: *magyar* világnézet hanem így: magyar *világnézet*. Evidens ugyanis, hogy a német is *német* világnézetet ért a deutsche *Weltanschauung*on, éppen úgy, mint ahogy a kurze *Pause*-n is *rövid* szünetet értett. Azt hinné az ember, hogy szörszálhasogatás ilyesmiről beszélni, pedig hát valamennyi eddig magyar nyelven megjelent világnézetfirtató mű ezen a botlón ütközött meg és esett — tisztesség nem esik szólván — hasra vagy hanyatt. Mind egy szálig.

A szóbanforgó magyar világnézet ilyenformán elsősorban: „magyar”. Megint szörszálhasogatásnak tetszik, jól tudom, mégsem mellőzhetek néhány kellemetlen észrevételt. Hogy egyáltalában hozzászólhassak a kérdéshez, vallatóra fogom önnönmagamat: magyar vagyok-e? Tudom én, hogy mindenki magyar, aki magyarnak érzi magát s azt is tudom, hogy Petrovics István és Hruz Mária fia jó magyar volt, nem is mást instálok, hogy álljon mégis valamilyen mérték alá, de magammal szemben hadd legyek egy kicsit a szokásosnál jóval szigorúbb. El-

vége ennyi jussom csak van, ugyebár, s magamnak, kizárólag csupán magamnak és külön is hangsúlyozva, hogy nem másnak, tisztán-pusztán személyes, magánhasználatomra hadd jegyezzen meg szelíden, halkán, udvariasan mindössze ennyit. Ha netalán nem volnál magyar, vagy nem régóta volnál az, akkor törd a fejed valami másra, használj nemzetednek az ezerféle elképzelhető egyéb mód valamelyikén, semmiesetre se szólj azonban arról, van-e és milyen világnézet az, ami magyar. Nem tudhatod ugyanis, magyar nézi-e a világot, ha te nézed. Magyarul van-e a világ nézve úgy, ahogy te nézed. Magyar világ-e az, amit te nézel. (S ha már egyszer alapjaiban rendült meg az egész, további kételynek is helye lehet: világ-e az, amit ilyen körülmények között nézel; nézés-e az, amit a dolgok ilyen állása közben művelsz.) Hiszen, ha nem vagy minden kétséget kizáró módon magyar, éppen az a probléma, az vagy-e hát igazán s önmagad nem lehetsz önmagad mértéke. A tertium comparationis hiányzik mellőled: mellőled és az általad jelentkező magyar világnézet mellől. A Párizsban őrzött platina-iridiumból készült méterrúd hiányzik, nincs min megmérni, pontosan a föld egyenlítőjének negyvenmilliomod része-e a magát ad hoc annyinak állító „egy méter”. Nagy baj volna, ha mégis erőltetnéd a dolgot. Jövendőre esetleg már hozzád mérnének másokat is. Eleinte csak jövevényeket, akiknek a nem-pontos magyarsága miattad lett olyan, amilyen, de a végén az is megtörténhetik, hogy magát a platina-iridium rudat azért marasztalják majd el a maga pontos hosszúságában, mert nem egyezik a tiédde. Minden kétséget kizáró módon magyarok rossz magyaroknak lesznek kikiáltva, mert másképen azok, mint a te „hiteles” és „felülfémjelzett” magyarságod.

Ezt mondom magamnak és nem másoknak s mindjárt meg is nyugtatom magamat. Magyar vagyok. Karácsony Zsigmond fia, az Lajosé, az Bálinté, az Miklóisé, az Mátéé, az Péteré, az Istváné, aki fejedelmi donációt nyert Szentpéterszeg nevű birtokra, miután már előbb címeres nemeslevelet kapott csökmői előnévvel. Ezt azóta tudom, mióta az írásokat őrzöm, mint családunkban legidősebb férfiú. A többi ősem is mind református, nemes, magyar vér. Ezt is azóta és addig tudom, amióta és ameddig az érvényes törvények tudakolták felőlem és tőlem. Kállay, Papp, Kazay, Kiss, Domokos, Segesváry-ivadék vagyok, ameddig tudom. Az is magyar tempó nálam, hogy nem

tudom tovább. Nem én voltam kíváncsi ennyire sem. De ha már kihozta a szó megállapítom, hogy elég régi, elég magyar vagyok, már ami a vérségem illeti. E tekintetben mindenki más is lehet magyar, de én nem lehetek nem magyar. Még az illendőség se tiltja, hogy ezt a témát nyilvánosan megpendíthetem. De magyar vagyok egyéb féleképen is. Falun és tanyán nevededtem. Másfajta embert, mint magyart 18 esztendő koromig nem is láttam. Szülőfalum lakossága is magyar, kuriális nemes és református. Olyan református elemi iskolában kezdtem tanulni, amely 1848-ig hat gimnáziumi osztályú partikulája volt a debreceni kollégiumnak. Édesapám is a debreceni kollégium deákja volt, édesanyám meg Dóczy, Dóczy bácsi legrégibb növendékeinek egyike, hetedmagával „bennlakó”, amikor ez még a Tiszántúl öreg nevelőjének legszűkebb családi köréhez tartozást jelentett. A debreceni kollégium neveltje vagyok magam is, véletlenül majdnem csupa akkor is már öreg tanár keze alól kerültem ki, egyik-másik édesapámat is tanította. Fizikailag és szellemileg egyformán magyar levegő vett körül születésemtől fogva legfogékonyabb éveim hosszú során keresztül mindvégig. Ez a magyar levegő sok minden egyéb alkotó elemén kívül jellegzetesen negyvennyolcas levegő volt, más világba így a tudva léptem, hogy ajánlatos vigyázni. Nagyon jól megismertem s túrhetően el is sajátítottam annak a másik világnak igen sok csínját-bínját, de kezdettől fogva mint nem az én világomat ismergettem és tanulgattam megfele. Áldott szerencsémre az a szokatlan dolog is megesett velem, hogy Európáról előbb — felületesen — németek közt németül, azután olaszok közt olaszul (szintén felületesen), majd alaposabban franciául értesültem franciák között s csak legvégül nyílt alkalmam osztrákok és birodalmi németek között kimélyíteni német orientációm. Angolokkal jóval később érintkezhettem csak, érett férfikorom legkezdetén. Egy szóval: mindmáig megmaradhatam annak, akinek születtem és felnevelkedtem: fizikai és szellemi tekintetben egyformán függetlennek és magyarnak. A fővárosban élek, de a vidékkel állandó kapcsolatot tartok. Még pedig — nem közömbös körülmény — széles Magyarország magyarságát immár húsz esztendeje látogatom, szinte azt mondhatnám kivétel nélkül majdnem minden „hetem végén”. Legeslegújabb időben, a nélkül, hogy külön elhatározással szándékoltam volna, tudományos érdeklődésem is a magyarság prob-

lémája felé fordult. Megelőző tanulmányaimban történt súlypontáthelyeződés, a tények kényszerítő ereje vitt erre felé, nem a magam elhatározása. Azt hiszem, nem tévedek nagyot, ha megkockáztatom a kijelentést: valószínű, hogy minden tekintetben magyar nézi a világot, ha én nézem, magyarul nézi úgy, ahogy én nézem és magyar a világ, amit én nézek.

Nem valami lírai szemléletmód tehát, ha a kérdéses magyar világnézet tanulmányozása közben a magam magyarságából indulok ki. A sokmillió magyar ember közül magamat ismerem legjobban, legalaposabban, a magam magyarsága nyilvánvaló a szememben. A magyar világnézet leghamarabb és legdöntőbb érvénnyel olyasvalami lehet, mint ahogy én nézem a világot, mert a magam magyarsága nem problematikus előttem. Hadd előlegezzek eddigi tanulmányaim idevágó tanulságaiból annyit, amennyi annak a megvilágítására elégséges, hogy ez valóban nem líra és csöppet sem veszedelmes álláspont. Magyar álláspont, A magyar észjárás ugyanis sem nem elvonó, sem nem kategorizáló, sem nem spekulatív. Ha pedig sem nem ilyen, sem nem olyan, sem a harmadik fajta nem, könnyű belátnunk, hogy a „magyar”-sághoz másképen, mint a valóságon keresztül, semmiképen el nem juthat, A valóságnak a kiinduló, hogy ne mondjam, fejjállomása: én vagyok, az ön valóságos és kétségbevonhatatlan magyarságom. Én, a magyar vagyok magam számára a legközelebbi kezemügyébe eső valaki, aki magyar. Az ön olyan amilyen voltam az a valami, ami magyar. Azért nem ajánlottam volna magamnak, ha történetesen nem lennék ilyen igazán minden hájjal megkent magyar, mint amilyen — nem tehetek róla, hogy — vagyok, a magyar világnézet körül való bibelődést, mert az esetben valószínűleg csak valami elvont, kikövetkeztetett, elskatulyázott „magyar”-sághoz juthatnék legfeljebb, vagy legalább is szerfölött kérdéses és bizonytalan valamihez, ami lehet, hogy „magyar”, de hátha még sem az.

Amilyen mereven és konokul ragaszkodom azonban a magam magyarságához, mint fogalom alapvető jegyéhez, e művelet kiindulási pontjához, épolyan határozottam és visszavonhatatlan érvénnyel hangsúlyozom azt is, hogy „alap vagy kiindulás ez a „magyar”-ság, nem valami egyéb. A folytatása lépésről-lépésre menő módon életemnek és mások életének a többi „magyar”-sága. A családomé, a gyerekkori környezetemé, a

szülőfalumé, a tanyánké, a falusi iskoláé, Debrecené, a kollégium diákjaié és tanáraié, a kollégiumi szellemé: a régi jó öregeké, Csokonaié, Aranyé, Jókaié, Mikszáthé, Petőfié, később a többi nagy magyaroké, a tizenkilences eszti bakáké és így tágulva lassan, az egész magyarságé. De akárhogy hígul vagy tágul, legfeljebb módosulhat, alapelemeiben nem változhatik. Hiába készítené akárki remekbe akármilyen tetszetős meghatározást, ha nem illenék Aranyra, vagy a tizenkilences bakákra, vagy Szoboszlai Pap István rég porrá lett szuperintendens alakjára, szavaira, viselt dolgaira, vagy Kóti János bácsira, aki gyerekkoromban a hízókat megszurta hideg téli hajnalokon nálunk, vagy akár magamra is: nem fogadnám el érvényesnek és tudományosan exaktnak. Nem fogdhatnám el, mert számomra és szememben a „magyarság” a magyarokat jelenti. Nem lehet a „magyarság” fogalmának olyan fogalmi jegye, amely a valóságos magyar embereknek ellenemond, azokat kizárja valahonnét, ami egyszerűen nem volna, ha ők nem volnának. Kern keret a magyarság, hanem mindent magába ölelő természetes határa annak, ami magyar.

Ez a földönjáró, tenyerestalpás „meghatározás” nem tűr el két olyan megszorítást, amit az elvonás útján létrejött definíciók nagyon könnyen elviselnek, sőt maguk után vonnak, lényegükből kifolyólag annak rendje-módja szerint. Nem mondhatom azt, hogy valaki „rossz” magyar, vagy „rosszul”, „hibásan” magyar, „téved”, vagy „vétkezik” mint magyar. De nem mondhatom azt sem, hogy ez vagy az bennem nem „magyar”, hanem regionális, mondjuk „hajdú”, vagy „falusi”, vagy »egyéni» tulajdonság. Egyiket sem mondhatom, mert szőröstül-bőröstül, testestül-lelkestül, mindenestül magyar vagyok. Mindenestül vagyok rossz, cselekszem; rosszul, reagálok hibásan, tévedek súlyosan, vétkezem irtózatosat, nem mint „magyar”. A „magyarságom” épolyan levetkezhetetlen és egységes, egész valómat magába foglaló leglényegem, mint ember voltom, mint minden egyéb voltom, aki én vagyok. Ugyanezért nem lehetek külön hajdú, vagy falusi, vagy egyén sem. A magyarság ugyanis hajdúkból (és másokból, például székelyekből), falusiakból (és másokból, mondjuk pusztaiakból), egyénekből (belőlem és temérdek más egyénből) tevődik össze. Valamennyi falusi hajdú és városi palóc egyén, aki egyenkint és összesen magyar: ez a magyarság. Ha egyéniség vagyok is, falusi, hajdú és még

ki tudná elszámlálni hány mindenfajta jelzővel jelezhető *magyar* egyéniség vagyok. Nem vállalhatok olyan meghatározást, amely akár nekem, akár neked, akár akármelyik magyarnak csak egy icipici kis hányadát is kinnfelelji vagy kizárja saját fogalmi tartalma alól. Nemcsak magam vagyok magyar hibáimmal és jó tulajdonságaimmal egyben, mindenestül, hanem az egyéniségem, a hajdú voltom és falusi emberségem is az. Te is mindenestül vagy magyar és ő is szintűgy.

Nem is igaz, hogy ilyen vagy olyan egyéniségem a magyar. Nem igaz, hogy én vagyok magyar. Nem egyéni dolog, nem magánügy az, hogy magyar vagyok. Mi vagyunk magyarok: én, te és mindenki, aki az. Néha már a képünkre rá van írva, hogy magyarok vagyunk, de néha nincs. Néha megszólítok egy jóképű magyar embert és kiderül róla, hogy oláh. Ülnek mellettem vonaton utaztomban féldélelőtt és egésznap emberek — süketen — némán és nem tudhatom magyarok-e vagy sem. Idegennyelvű könyv van a kezükben, de az nem jelent e tekintetben éppen semmi lényegest vagy döntő fontosságút. Más alkalommal magyar nyelven csevegünk ketten, én meg ő, aki kérdés, kicsoda. Lehet a témánk is magyar. Mégis, ahogy ő ehhez a témához viszonyul, ahogy a dolgokat megítéli — nem, nem magyar. Ezúttal nem fontos, hogyan és miért nem az, elég annyi, hogy bizony nem az. Amit evvel mondani akarok, úgysem a „magyarság” fogalmának a meritumára tartozik, hanem azt szeretné hangsúlyozni, hogy a „magyarság” nem magánügy, hanem társas-vonatkozás. Ahhoz, hogy magyar voltom nyilvánvalóvá válhassak, nem vagyok elegendő egy szál magam, még egy másik ember kell hozzá okvetlenül. Ahhoz pedig, hogy magyarnak lennem sikerülhessen is, az szükséges, hogy az a másik ember is magyar legyen. Az, hogy magyar vagyok, már abból is látható, hogy hiába áll szóba velem esetleg egy másik olasz, spanyol, angol, német, francia ember, de értelme annak, hogy szóba állt velem, a csak magyarul tudóval valaki, csak akkor lehet, ha ő is tud magyarul.

Továbbgondolva ezt a tényt, arra az érdekes következtetésre kell jutnunk, hogy világnézet is csak úgy képzelhető „magyar”, ha azt is társas-vonatkozásnak teszem fel, hogy „én, a magyar, nézem a világot”. Ha igaz, hogy én csak egy másik magyarhoz viszonyulva lehetek magyar, akkor a világnézetem is csak egy másik emberhez, egy másik ember világnézetéhez

képest lehet „magyar” világnézet, még pedig, hogy valamelyes értelme is lehessen az egésznek, egy másik magyarhoz, vagy egy másik magyar világnézetéhez képest.

III.

Addig jutottunk tehát, hogy az én esetleges magyar világnézetem, az, hogy én, a magyar, nézem a világot, amennyiben csakugyan magyar, nem az én magam személyes ügye, hanem legalább is még egy másik magyar emberrel közös ügyünk; kettőnk társas-viszonyulásának egy sajátos — magyar — módja. Olyan, mint valamennyi lehetséges egyéb társas-vonatkozás. Mi magyarok egymás közt már így szoktuk, vagy így tanultuk meg legjobbnak, vagy így vagyunk vele kénytelenek, vagy így vagyunk teremtve — mindegy milyen az indokolás, mert ez esetben a végeredmény a fontos: ilyenek vagyunk. \ Magyaroknak lenni tehát társas-pszichologikum, társas-logikum és ennek a társas-viszonyulásnak bizonyos fajtájú filozófiája, vagyis filozófikum is. Mint pszichologikum, a társas-lelki életérzés, érzélem, értelem, akarat és hit kategóriáinak sajátos alakulása, azaz megkülönböztethetően jellegzetes formája jognak művészetnek, tudománynak, társadalomnak és vallásnak. Mint logikum társaslogikai logizmák, tételek és szillogizmusok sajátos felépítése, azaz megkülönböztethetően jellegzetes formája valamennyi lehetséges fogalom- és ítéletalkotásnak és következtetési módnak valamennyi elképzelhető társas viszonyulásban, tehát jogban, művészetben, tudományban, társadalomban és vallásban. Mint filozófikum azért feltehető, mert mindezek a társaslélektani és társaslogikai elemek szükségképpen olyan tér-, idő- és kauzalitás a priori-kat előfeltételeznek, amelyeknek a sajátos és jellegzetes volta megint világosan megkülönböztethető. A „magyar” ilyenformán mint pszichologikum, mint logikum és mint filozófikum egyformán „társas” viszonyulás és egyformán „más”, mint a „nem-magyar”. Ha van magyar világnézet, az sem lehet ettől eltérő természetű valami egyéb.

Egyéb műveimben és ennek a könyvemnek utolsó fejezetében bővebben fejtegetem, itt csak utalok eddigi eredményeimre összefoglalón, úgy beszélek róla, mi a „magyar” először *előfeltételeiben*, azaz filozófiájában, aztán mint *lelki tarta-*

lom, tehát társaslogikailag és végül *formája* szerint, vágyik társaspszichológiája szempontjából.

A magyar filozófia *a priorijai* „tér” helyett a „határtalan”, „idő” helyett az „időtlen” és „oki viszony” helyett a „megfoghatatlan”, a „magyarázhatatlan”, a „csudálatos”. Lát-szólag nem valami új dolog ez, pedig velejében egészen más, mint amit európai filozófián pallérozódtott elménk megszokott. Ez a határtalan nem a mérhető és számlálható dolgok „limes”-e, hanem maga az, amit és amivel számlálni, megmérni szokás, azzal a lényeges eltéréssel, hogy ez se nem számlálható, se nem mérhető. Pontosabban kifejezve: lehet mérni, sőt kell is, de csak azért, hogy mérhetetlen volta mentül világosabban megtestesk. Ebben a rendszerben $1, 2, 3 \dots \eta, \eta + 1, \eta + 2 \dots \infty$ Minden egyes tag számlálhatatlan és mérhetetlen, mert határtalan, nemcsak a fordított 8-as, a végtelen. Határtalan is, időtlen is, megfoghatatlan is minden egyes tag. Meg kell azért fogni és rögzíteni kell térben és időben, mert ad hoc kézzelfogható, incidentaliter szükségünk van reá, legfőképen azonban mégis azért, hogy határtalan és időtlen lényegének megfoghatatlansága újból nyilvánvalóvá váljék. „Kettő” nem a tízes számjegyből kifolyólag kettő, hanem *itt és most* (ad hoc és incidentaliter) és különös, furcsa, érdekes, vagy mindegy, hogy annyi, sokszor annyi, legtöbbször annyi, majdnem mindig annyi, mióta az eszem tudom, minden egyes esetben annyi, törvényszerűnek látszik, hogy annyi, de nincs mód reá megállapíthatnom, hogy miért és hogyan annyi. A tízes számrendszer segítségével csak annyiban érzékelhetem, hogy annyi, mint a szememmel, vagy a fülemmel, vagy a többi érzékszerveimmel. Most ugyan éppen megragadtam vele, de ebből semmi nem következik. Nem a tegnapi tanulságaiból kifolyólag és nem holnapra is tanulságos módon ragadtam meg, csak éppen, hogy valóságosan megragadtam. A tízes számrendszer és sok minden egyéb megvan az eszemben, de az, amit megragadhatok vele, az nem zárható belé, az határtalan, időtlen, megfoghatatlan. Mikor a magyar Mikszáth még évtizedek múlva is többször elemlegeti műveiben, amit diákkorában cipszer tanárjától hallott: a kétszerkettő fiaim még a mennyországban is négy, voltaképpen hadijelentést közöl az európai és magyar filozófia megütközéséről. A cipszer a rendszer zártságát és nagyszerűségét hangsúlyozza, a magyar elmereng rajta, hogy milyen érdekes, milyen különös, milyen

érthetetlen ez. A cipszer a kétszerkettőről beszél, a magyar a, mennyországon bámészkodik úgy el. Voltaképen nem is értik egymást, hiszen a diák anekdotikus figuraként könyveli el a tudós professzort.

Sok furcsaságot, érthetetlen jelenséget megmagyarázhatunk segítségével, ha letté hagyjuk ezt a magyar filozófiát. Érthetővé válik például, miért olyan reális, csöppet sem elvont a magyar gondolkodás, nincs szüksége elvonásra, ellenben annál nélkülözhetelenebb számára a kézzelfoghatóság. Elvész a nem reális világban, miután számára nincsenek keretek, rendszerek és törvények, amelyekben tájékozódhatnék, mozoghatna és eredményt érhetne el. Amit valóságosan meg tud ragadni, az az övé és eddig az övé, míg el nem tűnik. Nem őrizheti meg még a képét sem magában, nem jelölheti, nem tárolhatja, csak a maga valóságához híven, azon mód, hiszen önmagánál, saját tudásával szemben is szkeptikus. De viszont nincs szüksége absztraktumokra, lévén a reális valóság maga is a határtalanság és időtlenség megfoghatatlansága, „egyedi” előfordulásában is „általános” szóval ugyanaz a valami, amit más gondolkodás absztraktummal kénytelen kifejezni. Fordítva is ugyanilyen a helyzet. Nem kell az általánossá lett absztraktumból az egyedet redukció útján nyerni vissza újra, a konkrét egyed éppúgy redukciója már is sajátmagának, mint ahogy az imént sajátmaga dedukciója, vagy indukció útján nyert absztraktuma volt. Nálunk nincs „hazafi”, csak „Kis János” van és az nem a „kötelességteljesítés áldozata”, hanem „golyó érte, oszt meghótt”, vagy „elkapta a félkezit a dob, túbül leszakította, mire bekötöttik vóna, minden vire elfolyt”. Nem is filozófiai rendszer utal aztán az ilyen filozófiára, hanem csak egy-egy nóta: Szegény legénynek olcsó a vére, két-három fillér egy napra bére, Azt se tudja elkölteni, mégis végtére két pogány — közt egy hazáért omlik ki vére. Hazafi. A kötelességteljesítés áldozata. Patriot. Opfer der Pflichterfüllung. Erfüllung. Pflicht. Opfer. Patriot. Nálunk csak Kis János van. Nemcsak a valóságban. A filozófiánkban is.

Olyan ez a két Kis János, a valóságos meg a filozófikum-Kis János, mint ha egy hyperbola két ágának lenne fókusza egyik is, másik is. A valóságos Kis János itt van a maga kézzelfoghatóságában, csatába megy, vagy részesnek a géphez, a maga mindennapi életének folyása szerint ugyan, de azért

mégis kivetülve a határtalanságba, az időtlenségbe a maga megfoghatatlanságában. Mikor aztán már bejárta a „nikszet”, mint a kötelességteljesítés áldozata és hazafi, visszakerül és újra csak Kis János. A két Kis János szakasztott egyazon Kis János: önmagának egyszerre konkrétuma és absztraktuma. Ugyanakkor a Patriot, az Opfer der Erfüllung olyan, mint egy parabola egyik fókusza, amelyet az absztraktumok paramétere kivetített a semmibe és a másik fókusz ott is van valahol, szemünknek örökre láthatatlanul. Kis János nem reális valóság többé, nem a nikszet is megjárta, mégis valóságnak maradt valóság, hanem kint bolyong a nikszben, mint Patriot, mint Opfer der Pflichterfüllung. Értsük meg jól. Mindkét esetben a pályákról van szó, nem a fókuszokról, hiszen elképzelhetetlen különösen a hyperbola két ágának látható fókuszaiban két Kis János. Nem is a fókusz vagy a fókuszok ölelik egybe Kis Jánost, hanem a hyperbolikus vagy a parabolikus pálya, A hyperbolikus pálya visszatér és megint a reális világban látható, úgy fejeződik be, ezért konkrétum Kis János filozófikumnak is. A parabolikus pálya befejezése kint van a nikszben, ezért absztraktum szerinte a hazafi, az Opfer der Pflichterfüllung, amelyből Kis Jánost, a valóságost, a realist csak redukció útján nyerhetjük. A magyar filozófia Kis Jánosa egyszerre mind a három: konkrétum, absztraktum és redukció útján vizsgálható konkrétum, tehát egyik se. Mikor azt gondolom, reális valóság, érzem, hogy megfoghatatlan a határtalanságban és időtlenségben (világosan látom például, hogy hiába fogok kezét véle, hasztalan beszélgetünk, mégis járó, eleven Patriot ő, Opfer der Pflichterfüllung, nem érzéklek őt a maga teljességében, ha Kis Jánosnak, csak-Kis-Jánosnak veszem tudomásul. Mikor meg már hajlandó vagyok a megtettesült Patriotnak, Opfer der Pflichterfüllungnak érzékelnem, belém rágódik nagyon is élő-ember, konkrét Kis János-volta. Redukcióra is szükségem van esetében mégis. Nem raktározhatom el se a valóságos, se a végtelenbe vetült Kis Jánost, nincs ő bennem sem mint múlt emléke, sem mint jövőben is érvényes törvényszerűség. Minden egyes alkalommal és minduntalan újra kell fogalmaznom ezt a Kis Jánost még abban az esetben is, ha minden egyes alkalommal, minduntalan, újra meg újra Patriotnak, Opfer der Pflichterfüllungnak mutatkozik vagy bizonyul is. Ennek az újrafogalmazásnak alanya a valóságos Kis János,

az egyik fókusz állítmánya a végtelent megjárt, s onnan hazatért, az absztrakt, a másik fókusz Kis Jánosa lesz, a redukció pedig maga a hiperbolikus pálya, a megint egyszer újra fogalmazott megfoghatatlanság: Kis János ad hoc és incidentaliter csakugyan Kis János. Ezért aztán nincs valami lebegőbb, bizonytalanabb, ködbeveszőbb, fantomóisabb, mint a magyar filozófikum. Ugyanakkor nincs földönjáróbb, kézzelfoghatóbb, konkrétebb sem, mint megint csak a magyar filozófikum. A *most* és *itt* filozófiája, de az Univerzumban és sub specie aeternitatis. Eredménye a transzcendens logizma, a relatív tétel és az objektív és primitív szillogizmus. Ez valamennyi formájában lebeg, mert viszonyít, de valamennyi formájában konkrét, mert viszonyítással fejez ugyan ki, de kifejez.

Társaslogikai tartalma szerint tehát a „magyart” mindenütt mellérendelő, egyiket a másikhoz képest kifejező logizmák, tételek és szillogizmusok rendszere! Transzcendens, relatív, objektív-primitív jog-, jelkép-, jel-, szokás- és kultuszrendszer. Hogy a logizma mennyire transzcendens, Kis János esete is mutatta már. De mert Kis János konkrét és absztrakt fókuszát egy redukció hiperbolikus pályája zárta egybe és fejezte ki, már a transzcendens logizma mélyén is mutatta nekünk a tétel alapállítását, a mellérendelést, az egyik a másikhoz képest «elvé, a relációt. S hogy végül mindez előfeltételezetten csak mint határtalanságban és időtlenségben megfoghatatlan volt lehetséges, már eleve megadta a csak-ez és csak-egy voltát a szillogizmusnak is, amely szükségképen objektív-primitív.

Mielőtt azonban továbbmennénk, el kell végeznünk egy alapvetően „magyar” elvi rendezést a relációk társaslogikai rendezésében. Amint ez a rövid összefoglalás is megmutatta már, a határtalanság és időtlenség relációja, a megfoghatatlanság filozófiai *a priori-iai* a magyar filozófiának. A logizma pedig már maga tételszerűen relatív s transzcendens volta relatív voltából, relatív volta objektív-primitív voltából, objektív-primitív volta pedig filozófiai *a priori-jaiból* következik. Ha ez igaz, akkor az egész logikai rend megfordul s nem a fogalmak viszonyulnak ítéletekké s az ítéletekből folyik a következtetés, hanem éppen ellenkezőleg megy végbe a társaslogikai folyamat. A határtalan és időtlen viszonyulásából a mindenkori és minden esetben megfoghatatlanság szillogizmussá bomlik, a szillogizmusokból tételek válnak le, a tételek logizmákká

tárgyasulnak és egyszerűsödnek. A társaslogikai művelet akkor ér véget, mikor a logizmáról is kiderül, hogy transzcendens, tehát határtalan és időtlen: megfoghatatlan. Logizmává abban a pillanatban vált, mikor kivilágzott tételszerű relatív volta s tétellé azért tárgyasulhatott és egyszerűsödhetett, mert a szillogizmus maga is elég tárgyiasan és nagyvonalúan következett a határtalanság és időtlenség megfoghatatlanságából. Arany János észreveszi ezt és Bolond Istók II. énekében több féleképen leszögezi. „A tudásnak vonzaná is vége...” „ő az egésznek bátran nekironta ...” „Nem az volt, mi *szellemnek* mondatik...” „Maiores minorban ő nyakig vésze, *Hol* az okot nem lelte, *hol* fiát...”

Ha Bolond Istók debreceni diákoskodását filozófiai alapvetésében marasztaljuk el, nem tévedünk nagyot s valami olyat bélyegeztünk meg, mely a modern iskoláknak is pedagógiai szempontból alapvető tévedése. A magyar iskolának ugyanis nincs voltaképpen sok hibája, egyetlenegy baja van, de az halálos: nem magyar filozófián alapul, nem magyar társaslogikai tartalomra tör s nem magyar társaspszichológiai formában mozog. „Ő az egésznek bátran nekironta” — mi, akárcsak Bolond Istók — Arany János debreceni iskolája, az elemekből akarjuk felépíteni az egészet, egyesről haladunk az általánosra, egyszerűből rakjuk egybe az összetettet, egyszóval az utunk mindig ez: fogalom-ítélet-következtetés. Pedig a magyar társaslogika útja ennek éppen a szakasztott fordítottja. Különösen nyelvi oktatásunk eredménytelensége szembeszökő: az *Ist das die Feder-ből*, a *Wie ist mein Buch-ből* és a *Welcher Bleistift ist kürzer, der rote oder der gelbe ?-ből*, az erős, gyenge és vegyes ragozású melléknevekből soha sem lesz igazán „nyelv”. Nem vonom kétségbe ennek a methodusnak a helyes és gyümölcsöző voltát nem magyar filozófiai alapvetés mellett. De magyar filozófiájú, magyar észjárású mester és tanítvány semmi hasznára gyötrődnek a muszáj a miatt. Bolond Istóknak van igaza, ki „szót hüvelyből nem örömet bonta, kileste, hol foly az a finom ér, melyen halad cselekmény, érzet, eszme, habár egy szócska néhol kárba veszne”. Ez a magyar nyelvtanulás egyetlen helyes és célravezető társaslogikája, igaz, hogy mindenféle magyar módon tanulásnak is ez. Szóval a fordítottja annak, ami manapság iskoláinkban szokásos és illő.

Ne feledjük azonban, hogy ezúttal az iskolát, az Arany

János debreceni iskoláját csak példának okáért emlegettük s voltaképen más egyébre vagyunk kíváncsiak. A magyar filozófia *Ding an sich-je*, az *objektív-primitív* érdekel bennünket, mert nélküle hiányzik az összekötőkapocs az *a priori-k* és a belőlük folyó szillogizmusok között. Vissza kell mennünk Kis Jánoshoz, aki Patriot és Opfer der Pflichterfüllung. Azt valószínűleg méltóztatnak tudni, hogy nálunk magyaroknál nem lehet mondani némi bántó él nélkül, hogy valaki nagy *hazafi*. Már most, meglehet, levezethetnők a jelentésváltozásnak ezt az in peius irányát rendkívül szellemesen, mondjuk, kultúr- vagy irodalom-, vagy politikai történelmi hatásokból. Meglehet, ismétlem, hogy ilyesmi megtörténhetnék, mégsem volna a magyarázat kielégítő, eléggé a mélyre hatoló. Az igazi ok mégis az, hogy Kis János nem lehet „hazafi”, mert a „hazafi” több is, kevesebb is, mint Kis János. Ezeknek az absztrakcióknak az a bajuk, hogy letörnek a valóságról egy darabkát — a mi filozófiánk szerint — nem pedig elvonják azt a tulajdonságot vagy azokat a vonásokat, amelyeknek a nyelvi jelei. Mi ugyanis ezt a fajta elvonást nem ismerjük. A mi „rendszerünkben” Kis János a hyperbolikus pálya befejeztével is változatlanul Kis János, amint hogy a hyperbolikus pálya elején is már ugyanaz a konkrét-absztrakt Kis János volt, mint aki a végén. A hyperbolikus pályát nem ő futotta be, hanem én. Nem ő vizsgázott, vagy versenyzett ezen a pályán az én értékskálám és ítélőképességem döntéséért, hanem én mélyedtem öbelé s az én számomra érett, tudatosult, absztrahálódott véletlen esetből valóságos tényé. Ez az *objektív-primitív*, mert Kis János csak akkor lehet *Ding an sich* és marad mégis valóságos Kis János, ha megmarad sajátmagának, nem vegyül velem, ez bennem az objektív, másrészt elég egyszerű, elég nagyvonalú ahhoz, hogy mégis az én számomra is Kis Jánossá válhassék a hyperbolikus pálya végén, mint sajátmagának absztrakcióból redukció útján nyert most már valóságos konkrétuma. A „hazafi” nagyon alanyi és nagyon komplikált valami az én eszemnek, a maga elvontságában. Kis Jánost én tartom, az én ítéletem értékeli hazafinak, s ez a hazafi ezért mód felett szubjektív Kis János, de meg ezt a hazafit én rendkívül komplikált elmeművelet útján „szűrtem”, „pároltam”, „szublimáltam” Kis Jánosból, Kis II. Jánosból, Kis III. Jánosból, egy csomó további Kis Jánosból, továbbá többrendbeli Nagy Péterekből és másokból Ma-

gyarország, magyar történelemszerte, sőt ezeken is túl több sánta arasszal egyéb országokból és történelmekből.

Az objektív-primitív tehát magánvaló, melynek objektív voltát tárgyias adottsága, primitív voltát tárgyias voltának megfoghatatlansága, magánvaló voltát pedig az adja, hogy a hyperbolikus pályán tölem függetlenül halad végig ad hoc, incidentaliter valóságától határtalan és időtlen csudálatos voltaig» ahogy lassankint transcendens voltába belemélyedek és azt így megismerem. A nem-magyar filozófia útja más. Abban a rendszerben a megismerés felé halad az emberi elme. Ezen az úton én az ad hoc incidentaliter adottat vélem ismerni, hiszen kézzelfogható, reális valóság s az a feladatom, hogy a megismeréstől elfelé haladva megfoghatatlanságának evidenciája felé törjek.

A magyar logika törekvése ilyenformán röviden ez. Adva vannak a dolgok, mint Én és nem-Én, az univerzumban sub specie aeternitatis létezők. De nem így vannak adva, hanem mint ad hoc incidentaliter szemléletem számára (Én) adottak (nem-Én). Az én feladatom az, hogy felismerjem ad hoc voltak határtalanságát, incidens voltak időtlenségét, hogy szemléletem számára objektíve váljék adottá primitív voltak, vagyis az, hogy „megfoghatatlanok”, tehát velem együtt és hozzám képest sub specie aeternitatis létezők az univerzumban, mint Én és nem-Én. Nekem tehát azt a tételt kell kikövetkeztetnem aktualitásukból, hogy valamennyien hozzám képest is, egymáshoz képest is egymás mellé vannak rendelve (különben nem lehetnék én hozzájuk képest objektív, vagy pedig, ha ők volnának föléem rendelve, kisiklanának megismerésem lehetőségének hálójából s egymáshoz képest sem különülhetnének el olyan mértékben, hogy megismerhessem őket.) Ez azonban még mindig csak átmeneti állomás és nem végcél. E tételek eredményeképpen logizmákat kell tételszerűen kapnom, mert csak az ilyen tételszerű logizmák mélyén rejlik reláció és csak a relatív logizmák lehetnek transcendensek. Csak a transcendens logizma igazán objektív-primitív, mert csak az objektív-primitív logizma „megfoghatatlan”, határtalan és időtlen. Ezek a logizmák: a juss, a jelkép, a jel, a szokás, a kultusz.

A magyar filozófiai alapvetésű logizmák mind transcendensek. Megfoghatatlanok, tehát egyszerre csudálatosak és természetesek. Megfoghatatlanok a „juss”, mert érthetetlen ugyan,

de mégis a legtermészetesebb valóság, hogy egyik ember nem pusztítja el a másik embert. Ugyanilyen csudálatos azonban az is, hogy egyik ember jelképezi a maga odaadásával a másikat és az magára ismer emebben (jelkép, rendszer); hogy egyik ember megéri a másik adta jelt a titkok felől; hogy egyik elszenvedi, kibírja a másikat (szokás); hogy egyik ember kinyilatkoztathatja a másik embernek Istent (kultikus jel, vallásrendszer). A nem-magyar jogrendszerek ezzel ellentétben szabályozni akarják az egyik ember és a másik ember jussát, a nem-magyar esztétikák mindenáron magyarázni akarják a szépet, megokolni, hogy mi miért és hogyan tetszett. A nem-magyar tudományos rendszer a titkot ostromolja, nem pedig bizonyítja, a titok megfejtését keresi, a megoldások bizonyosságán dolgozik, nem a megoldhatatlanság babona- és tájékozatlanságmentes nyilvánvalósága érdekében. A nem-magyar szokásrendszer részben a gesztusok 'módszeressé tökéletesítésében látja a társadalom lehetőségének a biztosítását; a dolgok ilyenén állása mellett a „tett” sikeres volta nem megfoghatatlan: a cselekvő jogosan és módszeresen cselekszik, a másik fél köteles eltérni és könnyen tűri. A nem-magyar vallásrendszer az Istent, a kijelentés verbális inspirációját, Krisztus történelmi személy voltát, sőt az eschatologia „végső dolgait” is „bizonyítja”, vagy legalább is tekintély érvekkel támasztván alá „enunciálja”. Azt mondja: hinni lehet, hinni kell, de nem azt mondja, hogy hihetetlen és mégis természetes, hogy úgy van. Mindezeknek a logizmánknak a mélyén ott van a „szubjektív és komplikált”. A juss is, a jelkép is, a jel is, a tett is, a kultusz is bennem leli magyarázatát, tehát szubjektív, de ennek következtében a jogos is, a szép is, az igaz is, a jó is, az üdvös is absztrakciók, tehát komplikáltak. Ha — éppen a legutolsó példánknál maradva — azt mondanám, a hihetetlen természetes, ezzel objektívvé és primitívvé tenném, mert őszintén bevallanám, hogy „megfoghatatlan”, rajtam kívüli a megfejtése, tehát „objektív”, de van megfejtése, csak nem a birtokomban, tehát „primitív”.

A jog transcendens logizmája a függetlenség tételes állításából tárgyiasult és egyszerűsödött, ez a tétel: mi (én és te, egyik és másik ember) függetlenek vagyunk, viszont ezekből a szillogisztikus rövidülésekből: mindenütt, mindig, kölcsönösen. Könnyű észrevenni, hogy a *mindenütt* a határtalanság, a *mindig* az időtlenség és a *kölcsönösen*, a kettő relációja a meg-

foghatatlanság filozófiáján nyugszik. Ez a magyar Rugórendszer társaslogikai tartalma. Itt az ideje, hogy feleletet adjunk arra a kérdésre, vajjon van-e a magyar jognak mint társaspszichológiai életérzésnek, tehát a magyar lélek szomatikus, testi beágyazottságának külön magyar formája is? Igenis van, mert az már nem tartalmi, hanem alaki probléma, hogy a társasviszony, az egyik és másik ember vonatkozása miképpen biztosítja a kölcsönös függetlenséget. A nem-magyar jogrendszerek az én függetlenségemet a magam függetlenségének dokumentálásában látják biztosítva s feltételezik, hogy a másik ember ugyanilyen potenciával és energiával igyekszik biztosítani a maga függetlenségét. A jogi alapviszony lehetősége akkor áll be, mikor a két autonómia önkifejtésének küzdelmében egyensúlyi helyzet támad. Ezzel szemben a magyar társaspszichológiai alapviszony az én függetlenségemet a te függetlenséged dokumentálásában látja biztosítottnak, hozzátéve még, hogy te viszont nem lehetsz hamarabb független, csak ha az én függetlenségemet magad részéről dokumentáltad. Ha leigázol, vagy leigázlak, nem lehetsz nyugodt, mert az én reváns, vagy irreudenta, vagy szabadságtörekvéseim a te uralmat, (tévedés így nevezned, hogy: függetlenségedet) mindvégig zavarják, névlegesen bizony talánítják, veszélyeztetik, megdönthetik. Az, amit magyar lovagiasságnak neveznek, vagy az, hogy a magyar a másik embert is teljes jogú s vele egyenlő értékű emberszámba veszi, vagy hogy a történelem folyamán igen sokszor több jogot biztosított a kisebbségeinek, mint saját véreinek, hogy néha szinte túlértékeli az idegent: az mind ebből a társaslélektani alapviszonyulásból magyarázható. De magának az autonómiának mint jogi formának a kedvelése is ebben leli magyarázatát. A vármegyei rendszer, valamint az, hogy a török hódoltság alatt élő országrészek magyarsága maga kenyerén és saját gesztusa szerint apró autonómiákba tömörült, szintén ezt az alapviszonyt mutatják. A kisebbségi elv egyik ragyogó példáját élmény gyanánt őrzöm személy szerint magáin is. A cserkészszövetség egykori elnöke (különben német származású, r. k. lelkes) egy alkalommal hiába próbálta egyeztetni az intézőbizottság többségének és egy kis töredékének az akaratát egy bizonyos konkrét ügyben. Sokan szavazást sürgettek. „Nem bocsáthatom szavazásra a kérdést — mondta az elnök — mert gépiesen leszavaztatja a többség a kisebbséget s ezzel az úgy a lel-

kekben nem nyerne megnyugtató „megoldást.” Ebben a „szépgesztusban mondatlan bennefoglaltatik a magyar jogi alaptétel: a többség feladata a kisebbség autonómiáját megőrizni — saját autonómiája érdekében és mert a kisebbségnek erre sem módja, sem ereje nincsen.

A művészi logizma az Én önkifejtése, az őszinte odaadás. Ez a jelkép egyetemes jelentésében tételszerűen adott és így foglalható szavakba: sikerült kifejeznem magamat (látom a sikert a te szolidaritásodon). Szillogizmusaival bővülten az egyetemes jelentés így bővült: telítetten és folytonosan (szabályosan és változatosan: ritmikusan) jelentelek én jelképesen téged. A jelképnek ez a társaslogikai tartalma társaspszichológiai formájában akkor magyar, ha az Én őszinte és teljes odaadásában érzi a szimbólum erejét, nem pedig a Te pontos kiszolgálásodban véli a siker bizonyosságát. A magyar jelkép éppen ezért kiömlik és nem készül nagy műgonddal, korszerűen, iskolát követve vagy teremtve.

A nyelvi (tudományos) logizma a te megértésed, tételszerűen a jel egyetlen jelentésében adott, amelyet épúgy meg lehet keresni, mint ahogy a jelképet csak megtalálni lehetett. Te megérted a jelt, mert érthetően igyekeztem jelt adni az egyetlen jelentésről — így szeghetni szavakba a jelrendszer alaptételét, szillogizmusainak az a priorijai: itt és most és relációjuk: adom én az egyetlen jel jelentését neked. Társaspszichológiai magyar formája ennek a mindenáron megértésre törés, az érthetőség, amely feladatát nem abban látja, hogy az első személy megtanította önmagára a másodikat, hanem abban, hogy a második személy a jeladás egyetlen jelentése segítségével gazdagodott, önkifejtése mostantól fogva még pozitívabb és potensebb. A magyar nyelv ebbeli törekvése már artikulációjának a világos tagoltságán megtetszik, még inkább arányos dikcióján, értelmes és következetes hangsúlyán, leginkább plasztikus, összemléletből eredő képein, egyszerű és nagyvonalú grammatikáján, szó- és mondatrend jenek eltéveszthetetlen, lépésszerű, magával sodró erején. Az elvonás, kategorizálás és spekuláció helyett a szemléletes jelölésmód szintén megkönnyíti a másik embernek, hogy a jel ad hoc és incidentaliter evidenciájából hamarosan eljuthasson az egyetlen jelentés sub specie aeternitatis létezéséhez az univerzumban, az elmélyedés és megértés hyperbolikus pályáján.

A társadalmi logizma az én szabadságom és a tied, mert csak akkor merek cselekedni és te csak akkor szenvedhetsz el, bírhat sz ki engem, ha én is szabad vagyok és te is szabad vagy. A szabadság igazán csak egyesegyedül a határtalanságban és az időtlenségben lehetséges, ha van valami megfoghatatlan, éppen a szabadság az. Láttuk már, hogy a társadalom szokásrendszerét más, nem-magyar társadalmi alaprelációk hogy próbálják társaslélektanilag lehetségessé tenni fölé- és alárendeléssel, módszeres eljárással cselekvés közben. A magyar társadalmi alapviszonyulás: a mellérendelés. Én és te csak úgy cselekedhetünk és szenvedhetünk szabadon, ha egymás mellé vagyunk rendezve. A tett is akkor elkövethető és kibírható, ha csudálatos módon válik olyanná. Földi vonatkozások szerint ez csupán abban az esetben lehetséges, ha „benne marad a családban”, ha tehát a cselekvő személy a szenvedő félnek apja-anya, fiалеánya, öccse-húga, nénje-bátyja. Valósággal, vagy a mellérendelés elve alapján ad hoc és incidentaliter, de evidensen. Ilyenkor sem magyarázhatom meg, miért; azonban tény és való, hogy merek cselekedni ón, a magyar, tettektől húzózkodó egyik ember és kibírsz engem, te, másik ember, titok, hogyan, de mégis, láthatólag. Gátlástalan, természetes, szabad így a gesztus, nem gépies, nem módszeres és nem jogilag kiteremtettézt.

Miután már a szokásrendszerben, a társadalmi alap vonatkozásokban eljutottunk a filozófiai a priori-kig, nyilvánvaló, hogy a vallásrendszerben filozófián túli, de logikailag és pszichológiailag is tagolathatatlan elemekhez jutunk. Olyan a vallás, mint a jog, az egyik szomatikus, testi, a másik pneumatikus, szellemi beágyazottsága a pszichének, a léleknek. A jog testi, a vallás pneumatikus életézés. A vallás logizmája: a szuverenitás, tételes állítása: Ő (a szuverén lény, Isten) igényt jelentett be ránk (Reám és Reád). Éppen ezért itt a szillogizmusok a prioritjai kitágulnak, a szuverén lény attribútumaivá: a határtalanságból *végtelenség* lesz, az időtlenségből *örökkévalóság*, a kettő relációjából, a megfoghatatlanságból a *csoda*. A magyar vallásrendszerben a *kultusz* értelme abban fejeződik ki, hogy az egyik ember mindig *pap*, aki az Ő igényét kinyilatkoztatja, a másik fél a *laikus*, aki a bizonyágtételt elhiszi s ezt onnan látni, hogy mint misszionárius továbbadja. (Laikusból pappá válik. De papi funkciója neki is csak abban dokumentálódhatik, ha ő is pappá szenteli hatásos bizonyágtétele erejével a laikust. És így to-

vább ad infinitum.) Az egyetemes papság elve ez, nem csak henye elnevezés tehát reá a mai napig érvényes és élő kitétel: „magyar” vallás. Legfontosabb ismertetőjele azonban mindvégig valami egyéb. „Magyar”-ul lélektani és logikai lehetlenség a vallás, mint pszichikum, alaki és tartalmi szempontból egyaránt. A vallás és psziché pneumatikus beágyazottságának a jele, pneumatikus életérzés, mint logizma, mint tétel és mint szillogizmus: tagolhatatlan, transeendens, a priorijai isteni attribútumok, pszichológiai alap vonatkozásai rejtelmek. Nem tere, hanem határa a psziché. Ahogy a vallás pszichologikummá lett, már nem vallás.

Nem valami henye jelző tehát az, hogy „magyar” létemre „magyar” módra nézem a világot is, ha és amennyiben valóságnak bizonyul az, hogy van világnézet és annak valamilyen „magyar” válfaja. „Magyar” vagyok, ez a kitétel azt jelenti, hogy filozófiáin „Ding an sich”-je objektív-primitív, a priorijai pedig a határtalan, az időtlen és relációjuk, a megfoghatatlan. E filozófiai alapvetésben a jog szillogizmusának, tételének és logizmájának a tartalma ez: mi kölcsönösen mindenütt, mindig függetlenek vagyunk, formája pedig az én autonómiám biztosítása a te autonómiáddal és viszont. A művészi szillogizmus, tétel és logizma tartalma, az egyetemes jelentés: sikerült teltetten és folytonosan (ritmikusan) kifejeznem magamat, mert te jelképileg magadra ismertél bennem, formáj a: az Én őszinte önkifejtése. A tudományos (nyelvi) szillogizmus, tétel és logizma tartalma: megérted az egyetlen jel jelentését, amelyet itt és most adok neked, formája: az érthetőségre törekvő világossága. A társadalmi szillogizmus, tétel és logizma tartalma: szabadon mertem cselekedni a határtalanságban és időtlenségben s megfoghatatlan de szabad maradtál és kibírtad, formája: szülő, gyermek és testvér mellérendelése a családban. A vallásrendszerben a szillogizmus, tétel és logizma tartalma: Ő a végtelenség és örökkévalóság csodáiban szuverénül igényel mindkettőnket, engem és téged, formája: a pap bizonyágtétele a laikus előtt a kultusz hatásosságával, melynek következtében a laikus, mint pap, új laikusnak tesz kultikusan hatásos bizonyágot. Magyarának lenni tehát azt jelenti: magyar filozófiával viszonyulni a másik magyarhoz az összes lehetséges társaslogikai és társaspszichológiai kategóriákban tartalom- és formában egyaránt. Nem az a magyar, aki magyar

származás verség szerint, nem az, aki Magyarországon lakik, nem is az, aki magyarnak vallja vagy tartja magát, hanem az, aki például a saját autonómiáját a partnere autonómiájának biztosításával munkálja és egyéb vonatkozásai szerint is magyarul viszonyul. Amennyiben a későbbiek során magyar világnézetéről esik szó, annak a magyar kritériumát is ebben a főtebb vázolt magyar rendszerben kell majd megkeresnünk.

IV.

Most már van némi fogalmunk arról, mi a magyar. Vizsgáljuk meg alaposabban azt is, mi a *világ*, helyesebben, mi a *magyar világ*, ha ugyan van ilyen.

Mielőtt akármit is észrevehetnénk közelebbit rajta, eleve valószínűnek tartjuk ugyebár, hogy a világ is olyan, mint a magyar filozófia valamennyi fenoménje: objektív-primitív megfoghatatlanság a határtalanban és időtlenben. Ha nem ilyen, nem magyar, mert mindennek, ami magyar ilyen a filozófiai alapja. Ez a „magyar” világ filozófiai előfeltétele.

Van azonban a „magyar” világnak társaslogikai és társpszichológiai előfeltétele is. Tartalmilag ezt a világot nem gondolhatom én, az egyén, mert magyarnak lenni társas vonatkozás. Tartalmilag a magyar világ e szerint jog, művészet, tudomány, társadalom és vallás. Még pedig nem statikusan, hanem dinamikusan, vagyis: autonómia, egyetemes jelentés, egyetlen jelentés, szabadság és kijelentése Isten szuverenitásának. Formailag a magyar „világ” társas életézés, érzélem, értelem, akarat és pneumatikus életézés. Megint nem statikusan, hanem, dinamikusan, azaz gavalléria, őszinteség, érthetőség, családias egymás mellé rendeltség és missziós tudat.

A magyar világ nem valami merev, mozdulatlan, álló és állandó világkép, hanem minduntalan újrafogalmazása a létnek, miközben szüntelenül ott vibrál közöttünk, közötttem és közötted. Hiszen az a világ, hogy viszonyulok hozzád és ez által közlöm veled, vagy igénylem tőled. Más világ ezen kívül nincs és nem lehet.

Ez a világ objektív, mert nem én vagyok, legfeljebb én is vagyok, én és nem-én. Kézzelfogható, de a hyperbolikus pálya befejeztével önmagának absztrakciójává mélyül és szublimálódik. Primitív is, egyszerű, nagyvonalú, mert épen az

imént állítottam róla, hogy nem ő-maga a maga valójában, csak híradás önmagáról titokzatos jelek segítségével, hiszen csupán annyit érzékelhetek belőle, amennyit a filozófiám megragad, a logikám kifejez, a lelkem neked tudtuladhat. Azzal válik magyarrá ez a világ, hogy mind a három lehetőséggel, filozófiával, logikával és pszichológiával azt fejezem ki felőle, hogy nem-ő, mert ő titokzatos, csudálatos, rejtelmes, megfoghatatlan: túl és kívül van rajtam, rajtad, rajtunk.

Magyar világ voltaképen nincs, mert mint minden magyar filozófikum a jelen pillanatban ad hoc és incidentaliter evidens. Múltja nem tanulságos és jövőjének nincs kodifikálható törvényszerűsége. Minduntalan újra fogalmazandó objektív-primitív élet. Lét, nem: világ. A magyar világ az univerzumban sub specie aeternitatis létező. A szó szoros értelmében megfoghatatlan, mert nem állandó, hanem változó. Magyar világ nincs, magyar élet van helyette. De azt meg nem lehet „nézni”, élni lehet csak. De élni is ösztönösen lehet, tudatosan nem, mert — ismétlem — tanulságai és törvényei nincsenek, ad hoc és incidentaliter evidens. Nem reális, mert realitásai egyben megfoghatatlanságok, de elméletet, keretet, rendszert, módszert, elvonást, kategorizálást, spekulációt sem tűrnek, mert ilyesmik elszenvédésére viszont túlon túl kézzelfogható valóságok. Aztán pszichológiai abszurdum is ez a magyar élet magyar világ gyanánt, lévén pszichológiailag önmagával azonos. Hiszen maga az az élet, hogy vonatkozom és viszonyulok hozzád. A tengő élet lehet más vagy egyéb, de a „magyar” élet a hozzád viszonyulásban és vonatkozásban merül ki. A magyar világot, mely a magyar élet, gesztusaidban ösztönösen élheted, de nem nézheted, mert nem nézhető egyidejűleg.

Nincs hát semmiféle formában semminemű tartalom, amelynek filozófiai alapvetése „magyar” és így „magyar” világnak volna nevezhető? Majdnem lehetetlen, hogy ne volna, ha van valami, ami „magyar”. Nem is nagyon kell törnöm a fejem rajta, már is megképzák előttem, hogy eddig is misztifikáció áldozata vagyok. Beszéltünk „magyar” filozófiáról, társaslogikáról és társaspszichológiáról, de még mindig nem tudjuk, mi a „magyar”, legfeljebb annyiban, amennyiben hajlandók vagyunk meghatározásnak elfogadni azt a felsorolást, hogy a „magyar” egy bizonyos filozófiai alapon egy bizonyos logikai tartalom egy bizonyos pszichológiai formában.

Nem lehet ez így helyes, vagy igaz definíció. Kézzelfogható, valóságos tények szegülnek ellenébe és a közfelfogás is ellenemond. Van azért más egyéb „magyar” is, kérdés, nem ezek-e az igaz magyarság valódibb kritériumai. Van magyar nép, magyar etikum, magyar vér, magyar faj. Van magyar sors, magyar történelem, tehát múlt, magyar kultúra, tehát jelen, magyar feladat, második ezerév, tehát folytatás, tehát felnövő generáció, tehát ifjúság, tehát jövő. És hát van, persze hogy van, hogy is ne volna az a valami is, amiről mindidáig kizárólag volt szó, magyar szellem, magyar eszme, magyar gondolat, magyar érzés, magyar akarat, magyar észjárás, bánom is én, akár így is nevezhetem: magyar jogrendszer, magyar művészet, magyar nyelv, magyar tudomány, magyar társadalom, magyar szokások — de ezek is inkább amazok folyományaiképen. A magyar vér titokzatos parancsa, vagy ritmusa, a magyar sorsközösség kialakította törvényszerűségek. A pusztai nomád élet, melyet az éghajlat, a talaj, a körülmények alakítottak ki parancsolólag s amely rányomta sajátos bélyegét egész népi sorsközösségünkre elhatározólag és jellegzetesen mind mai napig, befolyásolván természetesen szellemi habitusunkat és stílusunkat is. És hát hogyne volna magyar világnézet: mindaz, amit fecskerőptében itt most érintettünk.

Foglalkoznunk kell ezekkel az ellenvetésekkel, helyesebben és pontosabban: ellen-állításokkal, mert komolyak és népszerűek is. Szerencsére alig kell egyebet tennünk, mint utalni eddigi állításainkra. Az első, elvi jelentőségű megjegyzésünk például csak annyi, hogy tőlünk, akik a lelket, a pszichét nemcsak szomatikus, hanem pneumatikus beágyazottságúnak ismerjük meg és olyannak is hirdetjük, nem követelheti senki komolyan, hogy a hús, vér, velő, csont és általában az anyag prioritását és mindenek felett való hatalmát tanítsuk. Igenis tanítjuk a szórna és pneuma egymásra vonatkozásainak a feszültségi állapotát és játékát s ez a pszüché. A feszültség: a pszüché, a játéka a pszüché működése. A mozgató erő azonban a pneuma, különben az emberi lélek is csak annyi volna, mint az állatok párája. Van tehát összefüggés a vér, a sors, a körülmények és a szellem között, de ez az összefüggés épen a fordítottja a feltételezettnek. Nem a szeppe és a nomadizálás alakította a magyar lelket olyanná, amilyen, hanem a magyar lelki alkat bírta ki és élte a pusztai nomád életét, a más szerkezetű lélek más

tájakra húzódott, menekült, kényszeredett onnét. Nem a magyar vér ritmusa diktálja hát a magyar szellem imperatívusait, hanem — fordítva — a magyar szellem alakította és irányítja parancsoló erővel a magyar vér ritmusát. Ezért lehetséges az asszimiláció is. Aki a magyar szellem imperatívusait magára kötelezőnek ismerte el és ösztönösen kívánatosnak érezvén, kedvvel élte, annak a vére és egész ethnikuma átalakult, megváltozott: magyarrá lett. Ezekről a materiális adottságoktól bizony még bízást változatlanul hagyhatjuk a magyar világra, akarjuk mondani a magyar életre vonatkozó eddigi összes megállapításunkat.

V.

Van azonban — mi nem tagadjuk, világért sem — magyar múlt, magyar jelen, magyar jövő. Van magyar nép is, magyar szofokrácia és magyar felnövekvő generáció, magyar ifjúság. Még az a könnyítésünk is van, hogy a népet azonosnak vehetjük a múlttal, hiszen a nép voltaképpen nem más, mint a múlt eredményeinek és tanulságainak letéteményese. Ugyanígy vehetjük azonosnak a magyar ifjúságot és a magyar jövőt, valamint a szofokráciát és a jelent. Utána pedig joggal kérdezhetjük: nem inkább ési jobban magyar világ-e a magyar nép, a magyar kultúra és a magyar ifjúság, mint a magyar filozófia, logika és pszichológia. Hiszen ha a népet, szofokráciát és ifjúságot felcseréljük ezekkel a fogalmakkal: falu, város és iskola még filozófiai alapvetést is adhatunk ennek a magyar világnak, mondván, hogy az egyik tér, a másik (múlt, jelen, jövő) időkategóriája ennek a világnak, amely viszont relációja ama másik kettőnek s csöppet sem „megfoghatatlan”, hanem nagyon könnyen és rendkívül világosan meghatározható. Azt mondhatnók ebben az esetben köntörfalazás helyett, hogy a magyar világ a magyar múlt, jelen és jövő szintézise, a népi erők, magyarrá asszimilált nyugati kultúra és a jövő generáció friss erőinek és biztos látásainak a munkaközössége. *Ding an sichként* sem beszélénk holmi ködös és a fület is szokatlanságával bántó objektív-primitív-ről, hanem azt mondanók, hogy maga a magyar világnézet ez a *Ding an sich* a magyar filozófiában, az, hogy „magyar” vagyok s mint a magyar múlt-jelen-jövő, magyar nép-kultúra-ifjúság reláció-

jának, a magyar világnak egyik tagja, ebből a világból származom, ebben a világban élek s ebbe a világba épül belé az életművem, mint e kollektívum egyik sejtjének egyik szerény gesztusa a munkaközösségben.

Valóban ez így tetszetős és könnyen érthető. Meg is tudnám csinálni, a materiale-m jól beleférne s iskolázottságom stílusa is olyan, hogy magam is könnyen és otthonosan mozgok ebben a rendszerben. Sokan elolvasnák és tetszene nekik, gratulálnának hozzá, magukévá tennék ezt a felfogást. Minden nagy-szerűen egybevágna, még hazugság sem volna, mert nagyjából csakugyan plauzibilis magyar világ, magyarság és magyar világnézet kerekednék ki e keretek között, e rendszer nyomán, e — felismerhetőleg valóban magyar — adatokból. Kívülről, másoknak, vagy számunkra másunnét adaptált szemüvegen át nézve nem is egyéb és nem is másmilyen a „magyar”-ság, a magyar „világ”, a magyar „világnézet”. Hadd térjek vissza rá, hadd hangsúlyozzam még egyszer: nekem magamnak sem esnék ez nehezemre, mert a magyar „rendszerben”, bármennyire ez a filozófiai anyanyelvem, magam is nehézkesen, tapogatózva és fájdalomtól sziszegve haladok előre, mintha csak most kezdeném fogásra, tapintásra használni nemrég még gipszben felkötve hordott, zsibbadó, de már mégis egészséges jobbkezemet.

Mégsem tehetek így, mert *én már tudom*, hogy nem volna igazam. Kényelmesebb volna, népszerűbb volna, szemrefőre talán hatásosabb, hasznosabb, ajánlatosabb volna, csak igaz nem volna. Hagyjuk. Haljunk meg inkább, de hagyjuk.

Nem méltóztatnak észrevenni, milyen elvont dolgok ezek: múlt, jelen, jövő; nép, szofokrácia, ifjúság; falu, város, iskola; folklór, kultúra, nevelés; tradíció, stílus, program? És milyen komplikáltak?! Ha azt mondom, logizma, az van, az reális valami, mert példának okáért a szavak igenis, jelentenek valamit. „Első személy” is van, ha beszélek, beszédközben: *én* vagyok, még akkor is *én* vagyok, ha azt mondom magamról: csekélységem, vagy azt: vagyunk itt egynehányan, akik..., vagy azt: ne féltsétek az öreget, tudja ő, mit csinál. Mindenki tisztában van vele, hogy *én* vagyok az az öreg, *én* tudom, mit csinálok, *én* vagyok itt egynehányadmagammal, aki..., *én* vagyok az a „csekélység”, aki szóbanforog épen. A „megfoghatatlan” is reális valóság, mert — megint csak példának okáért — lehet és szokás úgy cselekedni, hogy az ember nehezen, szánja rá magát

a cselekvésre, de ha egyszer hozzáfogott, úgy viszi véghez azt, amit meg kell tenni, mint a világ legtermészetesebb, legmagától-értődőbb gesztusát. *Objektív-primitív* is van, mint *Ding mi sich*, mert, igenis, érezhetem magamat egy másik emberhez képest — harmadszor is példának okáért — függetlennek azért, mert függetleníttem őt magamtól, nem pedig azért, mert legáztam őt s ez bizony objektív is, primitív is, autonómiát ennél egyszerűbben és ennél tárgyilagosabban létrehozni nem lehet és mégis valóság az ilyen autonómia. Középiszkolai tanári, korábról középiszkolás deák-múltam egyik igen eleven tanulsága, hogy az egymásnak fölé- és alárendelt s egymástól függő jogi viszonylatban élő mester és tanítvány csak abban az egy esetben nem töltöttek hiába életközösségben egy-két-hat-nyolc esztendő, ha a tanítvány autonóm kultúrlénnyé nőtt fel és nőtt meg. A magyar diák, aki nem lett vagy mesterének egészséges jogi viszonyulása következtében, vagy saját lázadása, akarom mondani szabadságharca eredményeképpen függetlenné, az iskolából kikerülve, föltétlenül abba fogja hagyni a kultúr-munkát. Alárendelt marad, de kultúrátlan is. Nem csak hogy nem fejleszti, képzi magát tovább, hanem az a kívülről és erőszakosan rárakott kulturális máz is lepattozik róla, amelyet az iskolából magával vitt. Van hát, hogyne volna, reális valóság az objektív-primitív is. Azok a diákok, akiket respektál a mesterök, respektálják a mesteröket. Az én respektusom nem a magam respektáltatása árán van meg, hanem abból a tényből fakad, hogy rendkívüli magasfokú tisztelettel közelítek a magamnál fiatalabbak felé. Ez a lehetséges magatartás objektív és primitív is egyben.

Logikumok, pszichologikumok, filozofikumok vannak tehát a valóságban is — tölem függetlenül és természetes adottságukban vannak, kézzelfoghatók, földönjárók, reálisak. Múlt, jelen, jövő, nép, szofokrácia, ifjúság, falu, város, iskola, folklór, kultúra, nevelés, tradíció, stílus, program és hasonló elvont, szubjektív és komplikált dolgok ellenben nincsenek a valóságban, csak az én intellektusom, alanyi énem és elmém összerakó vagy szétválasztó, vagy viszonyító műveletének eredményeképpen vannak. Elméletileg, intézményesen el tudom képzelni Például ezt, hogy: *iskola*, valóságosan azonban csak akkor van ez az iskola, ha mester és tanítvány viszonyulásának filozofikus-, logikuma- és pszichologikumaképpen funkcionál. Csak az *ob-*

jektív-primitív lehet igazán iskola, az épület, tanszemélyzet, növendékek, tanterv, tanmenet, módszeres óraterv, órarend, értesítő, tandíj, költségvetési tétel, tanárképzés, minősítés, közoktatás, kvalifikációs törvény, pedagógiai filozófia, szakműveltség, általános kultúra, nyugati művelődésszféra, meg a többi absztrakció nagyon szubjektíve és meglehetősen komplikáltan fejezhetik ki csak s akkor még mindig nem valóság, ha a mester és tanítvány viszonyulása egymáshoz nem élő és nem természetesen benne.

Ahogy iskola nincs, ifjúság sincs, falu sincs és nép sincs a valóságban. De nincs hagyomány sem, folklór sem. Ezek mind absztrakciók. Mert — kérdezem — hova sorozhatom a budapesti levélhordót, vagy próbarendőrt, vagy villamoskalauzt? Ha belül az ember egy-egy végállomáson villamos kalauzok és ellenőrök közé és hallgatja a beszédüket, úgy ahogy a közösség elevenen él körülötte, mi az: falu vagy város, folklór vagy kultúra, hagyomány vagy stílus? Mi az, ha egy falu népe Amerikát járt nagy tömegben és ugyanígy csapatostul verődik haza véletlenül? Mi az, ha egy másik faluban történetesen sok a többiskolájú ember, a falu különben tartja a hagyományokat? Vagy ha nem tartja dalaiban, népszokásaiban, viseletében, de tartja jogi viszonyulásában, mert asszonyai, leányai kofálgodnak, cselédeskednek, férfinépe vasútaskodik, vagy építő munkásosztaggal oda-odajár, de a régi komposzesszorátus szervezete olyan erős, hogy mai napig ható? Lehet Nagykovácsról egyenes és közvetlen összeköttetést tartani fenn Berlinnel s ugyanakkor kisebb-nagyobb köröknek kisvárosi, sőt falusi életet élni Budapesten. Halott anyag a folklór-gyűjtemény is, ha a viszonyok közben megváltoztak, sőt lehet tévesen értelmezett, tendenciózusan gyűjtött, hibásan feljegyzett, sőt rosszhiszeműen vagy balgán, vagy naiv lelkesedésből meghamisított anyag is.

Mindezzel nem azt akarom mondani, hogy ne gyűjtsük a folklór anyagát, azt sem, hogy nincsenek ezek a valóságban valóban. Azt sem állítom, hogy a „nép” nem él csakugyan túlnyomó percentjében falun, a „szofokrácia” meg városban s hogy folklór, hagyomány nem maradt meg jellegzetes formájában inkább félreeső kis falukban, mint nagy városok rohanó fejlődése sodrában. Nem szeretnék többet vagy mást mondani, mint amennyi vagy ami igazán szándékom szerinti mondanivaló. A folklór, a hagyomány, a falu, a nép: elvonások, nem realitá-

sok, a magyar filozófikum, logikum és pszichologikum ellenben minden vonatkozásban és viszonylásuk szerint: valóságok. De ezek sem mint rendszer, vagy mint módszer azok, hanem életszerűségükben. Miközben funkcionálnak: a közben valóságok. A „jelen”-ben azok, ezért nincs sem tanulságuk, sem törvény-érvényük.

Az az egy igaz, hogy a magyar „világ” magyar „élet”-nek is ilyesvalami, mint amiből ez a sok absztraktum el van vonva. A hagyomány, a folklór, a falu» a nép csakugyan „magyar”, csak nem úgy magyar, ahogy ezek az absztraktak tanítják. A falu-nak nem a falu volta magyar, a népnek sem, a hagyománynak, a folklórnak sem,» hanem az élete, a viszonyulásmódja, a vonatkozásai, a lelke, a logikája, a filozófiája a „magyar”. A hagyomány, a folklór, a falu, a nép „magyar” tehát, csak nem „múlt”, nem „világ”, hanem: jog, vagy művészet, vagy nyelv, vagy társadalom, vagy vallás, tehát társaspszichologikum, transcendens, parataxatív szillogizmusok, tehát társaslogikum és határtalan, időtlen „megfoghatatlanság”, objektív-primitív, tehát filozófikum.

VI.

Nincs külön „magyar”, sem magyar „világ”, sem „múlt, jelen, jövő”, sem pedig „nép, szofokrácia, ifjúság”, csak magyar „élet” van. Viszont másfelől mégis csak vannak ezek, tapasztalati tény, hogy vannak. Úgy kell lenni valahogy, hogy nem külön vannak, hanem az élet valóságosságában. Mint pszichologikumok, logikumok és filozófikumok vannak.

Csakugyan,) ha mint társaslelki formákat tekintjük őket, éppen kitöltik a lehetőségek ötféle kategóriáját. A múlt, jelen és jövő úgy viszonylanak, mint érzélem, értelem és akarat. A jelen az értelemben tudatosul, nincs más élet, mint amit értelemmel élek, eszméletvesztve csak tengő életet élhetek és örök titok előttem az életemnek az a fele, melyet öntudatlanul töltöttem, például szédülten, bódultan, örülten, vagy alva. A múlt nem igazi élet, csak érzelmeimben van nyoma, hogy valaha volt. Ha nem lett volna, vagy emléke is kitörlődött, közönyös vagyok a múlttal szemben. A kisgyermek, akinek a lelkében nem él a múlt, nem tud gyászolni. Érzélemvilága nem gazdag; nem mély és nem is intenzív. A felnőtt ember lelkében él a

múlt, de nem az értelmében, csak érzélemvilágának kisebb-nagyobb mérvű differenciáltsága szerint. Nagyon gazdag és nagy potenciájú világ lehet ez a múlt, nem értékítélet, ha azt állítjuk, hogy nem értelmes világ. Finom érzésre vall, ha a nagyatyám egy karneol-gombját őrzöm, becsben tartom, előveszem, fátyolos szemmel nézegetem, másnak mutogatom, nagy erőt is meríthetek belőle, de nem par excellence értelmes dolog. Az emlékezet a teremtő gondolkodásban inkább kerékkötő s legnagyobb ludas benne, ha az ész munkája lassankint invenciótlanná, mechanikussá válik. Annál nagyobb a jelentősége, ha munkakedv lesz belőle, ösztönös, beidegzett, jókedvű, invenciózus elmék útján gazdagodik a gondolkodás. A jelennek nincs szüksége a múltra, míg ereje teljében tevékenykedhetik. Mikor öregedni kezd az egyén, akkor kezd visszaemlékezni. Világért sem akarom jelentőségében lecsökkenteni a múltat. Csak érzélem-voltát hangsúlyozom.

A „nép” a maga igazi valóságában ennek a múltnak társaspszichológiai formája. Mindazt, ami nekünk magyaroknak múlt, hagyomány, emlék: a „nép” őrzi. Az, ami a „nép”-ben valóságos érték, még inkább, ami élet: az a múlt, a hagyomány, az emlék, a folklór kincses tárháza. De ugyanúgy társaspszichológikum a „jelen” is, mint szofokrácia, város, kultúra, stílus, a „jövő” is, mint ifjúság, iskola, nevelés, program. A „nép” társasérzelem, művészet, a „szofokrácia” társasértelem, nyelv, tudomány, műveltség, az „ifjúság” társasakarát, társadalmi reform, új élet, új rend, új program. Ebből a műveltség az, amelyben az aktuális, a jelenvaló, az ad hoc, incidentaliter evidens társas együttélés *tudatosul*, végbemegy, lefolyik. A „magyar” élet csak az intelligenciában, a vezetőrétegben, a szofokráciában tudatos, a „nép” ösztönösen magyar, érzésében, életkedvében az. Valóságosan is magyar érzelmi, művészi jellegű a folklór anyaga: dalok, mesék, hitregei, mondai tárgyú, anekdotikus történetek, közmondások, amelyeket kerekre csi-szolt formájuk őrizz legfőképpen, szokások, rítusok, amelyek valamennyien zárt formájúak. A nép úgynevezett tudománya is szentenciákból áll, vagy babonás hitcserepekké tört, hitvilága is tele van formális, mesés, fantasztikus, tehát művészi elemekkel, dramatizálásokkal, varázsmozdulatokkal, melyek lassú átmenetben igazi komé diajátszáshoz, tehát megint és végtére is művészethez vezetnek.

Egyetlen nehézség mered elénk s e miatt nem tudjuk ezt a felfogást egykönnyen elfogadni. Hogy tekintsük akkor nemzeti múltunkat, történelmünket, őseink örökségét, a megszentelt hagyományokat, vagy akár csak magát a történetírást, a történelemtudományt, történetfilozófiát, a humanizmust, a történelmi jogot: mindazt, amit a „tegnap” egybefog. Elegendőnek tartjuk, ha csak a történettudományt vesszük szemügyre behatóbban. Tudomány: tudományos módszerrel művelik. Ha azt mondjuk róla, társasérzelmi érték, nyilvánvalóan fogalomzavarban szenvedünk.

Pedig a történetírás igazán nem tudomány, hanem művészet. Hiszen azt, ami régen történt, nem lehet tudni, csupán elképzelni lehet. Hiába áltatjuk magunkat, hiába nevezzük el eljárásunkat pragmatikusnak, genetikusnak, szellemtörténetinek, hiába vagyunk egy másik akart program szerint materialisták, hasztalan kutatjuk a kútföket, a levéltárakat, egyéb adatoknak, leleteknek hiába hallgatjuk a vallomásait, marad a munkánk lírai, szubjektív, formai jellegű, művészi munka. Nem tudhatom, mikor, mi hogy történt. Nem azért nem tudhatom, mert nem voltam jelen, hanem azért nem, mert nem tudható, mi történt. Az élet voltaképpen belső folyamat, amelynek nem hű képe az, ami szemmel látható belőle. Az élet a lélek létezése, nem az anyagé, amelyre kivetül s hiába marad meg, vagy állapítható meg az anyag és a benne, vagy rajta végbement változás, nem értesülök róla, mi történt voltaképpen. Azonfelül a lélek funkciója feszültségek játéka s ez a játék mihelyt végbement, már fel nem fogható többé. Legfőképpen pedig a „megfoghatatlan” lélek törvényszerűsége nem ebből a világból való, hanem a határtalanból és időtlenből, nem tanulságos a múlt és nem törvényszerű a jövőre nézve. Nem lehet tehát ilyeneket tudományos értékkel mondani, mint p. o. a mohácsi vész *okai* és *következményei*. A mohácsi vésznek jelképi ereje van, „egyetemes” jelentése, nem „egyetlen”. Művészi forma, kerek, tökéletes és szép, ha okairól és következményeiről szólok. A mohácsi vész annak idején ad hoc és inidentaliter volt evidens, a forma teljességét a költő képzelet hozza, nem a tudós. A tudósnak munka közben megfigyelésre, kísérletezésre, felfedező-, tanulmányútra van szüksége hipotézisei, fikciói, teóriája, állítása, tétele érdekében, a történetíró nem ismételheti meg a mohácsi vést ötször-hatszor egymás után; nem változtathat a folyama-

tokon, nem próbálhat ki egy rákosi országgyűlést bizonyos szereplőkkel, majd azok nélkül. Nem, szó sincs róla, nem tudhatja, csak elképzeli a múltat. Nem komoly tudomány a történetírás, de nagyon komoly, nagyszerű, magasztos, minden más fölött álló, jiyönyörű művészet. Tartósan uralhatja a nemzet hangulatát, döntően befolyásolhatja kedélyét. A nemzeti tudat érzelmi velejárója históriánk mindenkori átérzése.

A történetírás természetesen a mindenkori intelligencia „folklor”-ja. Az egészséges nemzeti életben az intelligencia történelmi műveltségében tudatosul a „nép” hagyománya, amely nem egyéb ösztönös történelmi hangulatnál és kedélynél. Ezért gondolják talán tudománynak a történetírást, tanulmánynak az iskolák történelmi leckéit. Holott köztudomásszerűleg az iskolai történelmi órák annál hatásosabbak, mennél „szebbek” és mennél „lelkesebbek”. Az is tetszik a diákoknak, ha mennél kerekesebbek”, egész korszakok értelmét levezetők uralkodó gondolataikból, az események egymást előidézö láncolatából, korszakváltásokat a vezető személyek jelleméből. Az sem utolsó, mikor a múlt tanulságai igazolják, vagy óva intik a „jelent”, mikor az ember érzi, hogy a történelem megismétlődik, vagy felismeri az elmúlt századok kontúrjaiban korunk jellegzetességeit. Mindmind a költészet szimbólumvilágára jellemző s a költö élenk fantáziájáról árulkodó jelenség. Tudatosult hangulat, a szofokráciát jelentö attitűd. Baj csak abból származhatik, ha ez a tudatosult líra másképen zeng, mint amire a „nép” ösztönös érezezevilága rezonálhat.

Azért jutott ez a veszedelem éppen most eszünkbe, mert arról is meg kell emlékeznünk, hogy a lírának, epikának és drámának ez a különös műfaja, a történetírás azzal is léptenyomon elárulja költészetvöltát, hogy igen gyakran irányzatos, tendenciózus. Jól tudva, hogy mindenki jelképesen értelmezi és élvezi a múltat, önkénytelenül, vagy szántsándékkal segítségére siet a közönségének és elkezd tanítani, a helyett, hogy lelkesitené. Eljárása és esztétikai értelemben veendő „büne” azonos a mindenkori tendenciózus költökével. Nem az emberek sorsáról festett őszinte vallomással kényszeríti a költö a másik embert, hogy érezze meg az egyetemes jelentést a mélyen és „vonja le” művészi tanulságul, hanem saját tételeit öltözteti fel emberek és sorsuk história-jelmezébe bevallott, vagy eltítkolt céljai szerint. Az egyetemes jelentés szimbolisztikája itt eleve „le van

vonva”, hiszen nem egyéb, mint az a lecke, amelyet a történetíró tanítványaival be akar magoltatni.

A hagyományaiban tudatosult szofokráciának nem a nemzeti tudománya gazdag, hanem nemzeti érzése őszinte. Ezért fontos tényező társaslelki életében a „nép”. A történetírása is fontos tényező, de csak akkor és csak annyiban, ha és amennyiben tudományos exaktsággal igazolja a „népet”, a folklórt, a hagyományt, a falut, a múltat”. Ez a tudományos exaktság persze megint csupán művészi elhithető erővel lehetséges, ezért minden egészséges nemzet érzelmvilágában úgy él és hat saját történelme, mint a nemzeti élet örök aktuális emberi formája. Nem elsősorban és legfőképpen „igaz”, hanem „szép”. Más kérdés, bár kétségtelenül így van, a „szép” = „igaz”. Ami nem igaz, nem lehet szép sem. Fordítva is áll a tétel. Ami nem szép, nem igaz. Ha majd egyszer igazi átértékelése megy végbe nálunk a történelemnek, rájön a történettudomány ennek a tételnek a kegyetlen érvényére (helyesebben: átérzi nagy művészi igazságát). Egybeveti majd saját történelemtudatát a folklór ösztönös történet szemléletével, a hagyomány naiv emlékező erőivel s nem hisz a saját jól értesültségének, ha ketten kétféle mesélnének. Revízió alá veszi eddigi adatait s nem nyugszik addig, míg a kétféle történetlátás egysége helyre nem áll. Még egy aránylag kevés fokból álló lépcsőn is tétován lép a kettős látásban szenvedő ember, hát még a história végnélküli fokain hogyne botladoznék egy nemzet, melynek „népe” és historikusai kettősen látnak. Hiszen úgysis képzelt utazás ez csak, amely a társasérzelmi élet mámorából születik, tudjuk azonban másfajta mámorok intő példájából, hogy amikor a mámorosan botladozó kettősen lát, nincs messze az idő, nemsokára elterül s tragikomikus látvány messziről, ha valaki önmagának vetett gáncsot s úgy bukott fel a sima földön. Akár egyén, akár közösség azonban az így járó: ha idejutott, legfőbb ideje, hogy kijózanodjék.

Gondoljuk meg, hogy a mi mai napunk is történelemmél avul valaha. Jusson eszünkbe, mennyi minden forrássá, kútfővé, csalhatatlan bizonyítékká, hitelesen tanúskodó vallomássá válik majd, amit mi mint kortársak nagyon is jól ismerünk ahhoz, hogy döntőbírónak elfogadhatnák. Mennyi bennök a ferdítés, mennyi a kényszer, mennyi a tudatlan és még mindig mennyi az önkénytelen tévedés, elhallgatás, a dolog lényege

felől tudomással nem bírás. Még egészen kicsi gyerek voltam, negyedik elemista, mikor már azt kérdeztem édesapámtól, hogy lehet az újságban mindig minden igaz, csak az nem, ami a mi falunkban történt. Érthetetlen az ilyesmi. Ha felakasztotta magát nálunk valaki, vagy azt írták róla, hogy borbély volt, pedig Baginál, a fűszeresnél volt segéd, vagy azt, hogy többgyerekes családapa, holott legényember volt, hol Istvánnak keresztelte el az újság János létre, megesett, hogy leánnyá meg elesett öregasszonnyá varázsolta, jobban esett a lelkének, ha legalább annyit változtatott a sorsán, amennyivel a kútbaugrás, a golyó, a marólúg, más efféle: kellemesebb halálnemek a bornyúhúzó kötélnél, vagy a háromágba font vastag, békebeli cukorspárgánál. Én tudom, hogy Nagy János vizesnyolcas cukorspárgával felkötötte magát odahaza nálok a padláson, mert Bagi a Bene Zsanét szemeláttára törülte képen, a kútfő, a Debrecen-Nagyváradai Értesítő ezt az eseményt úgy örökítette meg és hagyja az utókorra, hogy Nagy István borbélymester saját üzletében föbelötte magát, tettének oka ismeretlen. Egészen belezavarodhatni az ilyesmibe. Hátha csakugyan nem is igaz, hogy Bagi felpofozta Nagy Janit? Hátha nem is jól tudtam róla, hogy János, vagy az is lehet, hogy két neve volt, bár az arra mifelénk nem szokásos. Még el se kaparták szegényt, már se tudjuk mi volt, hogy volt, pedig csak úgy zsong belé az egész falu, hiszen talán éppen ez a baj. Vannak Nagy Jani pártiak, de Baginak is jókora a tábora. Bene Zsanétot is belekeverik és hogy a szó ne egyezzen, egyesek sajnálják, mások kárhoztatják, mondván, hogy voltaképen ő az oka mindennek, nem Bagi. No most tessék mindezt ezerszeresen megnagyítva, századok kódén keresztül még százszorosán bizonytalanabbá homályosodottan elképzelní és úgy felelní a kérdésre: hitelesebbek és szavahihetőbbek-e a régi okmányok, kútfők, levelek, maradványok a Debrecen-Nagyváradí Értesítő jóhíszemű és elfogulatlan tudósításánál.

Azt méltóztatnak erre válaszolni, ugyebár, hogy a történelmi esemény távlatot nyer s részletei elmosódnak ugyan, de kontúrjai megértelmesednek. Mondjuk, csillagászati számok a történelem adatai, nem mikroszkopikus adatok. Elvégre a teleszkóp éppolyan tudományos eszköz, mint a mikroszkóp. A földgömb térképe is térkép, nemcsak az autósoké, vagy a katonáké. Meggondolandó csakugyan, de azért nyomban sántának is mu-

tatkozik ez a két párhuzam. A csillagfény akármilyen irdatlan messziségből jön is, valóságos fény, a föld térképe akármilyen kicsi: apró, részletes térképekről van lekicsinyítve. A történelem pedig elképzelés, mégpedig alanyi és bonyolult restaurációja a soha vissza nem hozható múltnak, amelynek a kontúrjai a távolból másképp emelkednek ki, mint a hegyeké, vagy a tizedrangú esiUagpislogásé. Alanyi és bonyolult, mondom, még azt is hozzáteszem, elvont, ha kell, még arra is emlékeztetek: parabolikus pályán közelíthetem meg így csak,; azt akarom vele hangsúlyozni, hogy csak az én magyar eszemnek ilyen, nem kötöm én ezt rá senki más emberfiára, de azért ember vagyok én is, ha emígy látom is ezt a dolgot. Én bizony nem *tudom*, mi igaz, mi nem abból a mi régen történt, meg abból, ami tanúbizonyosság felőle fennmaradt. De *érezem*, hogy szép, úgy emlegetem: régi öregek, más idők, régen volt, talán igaz se volt, de szép idők voltak azok, kár, hogy már elmúltak.

Nem is lehet nekem világosan tagolt, pontos kronológiájú történet szemléletem már csak azért sem, mert az időtlen időben nincsen tegnapelőtt, tegnap, ma, holnap, holnapután. Minden az ántivilágban történt, ami régen volt, Mikszáth szerint „a bábaszéki vásár előtt vagy után”, Móra szerint: „talán még Kossuth atyánknál is régebben löhető”. Ha régi épület romjai láthatók valahol, azt „még a török vagy a tatár perzselte fel”. Ne mesélő öreg csőszökre gondoljunk most, hanem arra, milyen elképesztően kevés évszám él a mi tudatunkban általában véve, a mienkében, magyar nadrágos emberekében. „Azt se tudja, mikor volt a mohácsi vész” — szóljuk meg szörnyűködve egymásik embertársunk történelmi tájékozatlanságát, de arra már minmagunk is csak homályosan emlékszünk, mikor kötötték a passzarovici békét, mikor verekedett Báthory István Békési Gáspárral és mit is kellene felidéznie emlékezetünkben ennek a helységnevnék: Balázsfalva. Az időtlenség embereinek nincs jó történelmi időérzékük. Nem stopper-órával mérik az ókort, középkort és az újkort. Nem a tudatukban „ül” a história, hanem az idegeikben, pontosabban az érzésvilágukban. Azt például csöppet sem pragmatikusan, nem is genetikusan, még csak nem is szellemtörténetileg, de annál pontosabban és más irányba még csak nem is kapacitálható csökönységssel mindig megérik: kit kell szeretniök és kire kell haragudniok. Ez a szimpátia és antipátia nem feltétlenül „okos”, de feltétlenül

„erős” és „őszinte” érzés, nem tudat: a mi történelmünk „tanulsága”. Tájékozottsága csöppet sem adatszerű és betűhív, de annál pontosabb. A magyar „nép” történelmi szemléletében például a „kamarilla” úgy él, mint Ferenc József pártában maradt testvérnéje, aki Erzsébettel összekülönbözött és haza is ment falura, de a királyné halála után újra visszaköltözött a Burgba s attól kezdve ő dirigált. Még Ferenc József is tartott tőle és hajtott a szavára. Senki se szerette, de rend — az lett. Ennek a kellemetlen, de hasznos nőcselédnek volt ez a neve: Kamarilla. (Nagyurak legtöbbször szokatlan nevűek is.) Adatszerűségében nyilvánvalóan téves, mint „egyetlen jelentés” nem helytálló ez a közlés, de jelképi erejében, „egyetemes jelentésében” precíz. A kamarilla szerepe és viszonya Erzsébet királynéhoz és Ferenc József királyhoz — történelmi érzésünk szerint is, de történelmi tájékozottságunknak megfelelően is szakasztott ilyen, szóról-szóra ez volt.

Érzi ezt a tudós történetírás is s legújabb időben megpróbálkozott felvilágosító munkája közben történelmi kedélyvilágunk áthangolásával is. Gusztust csinál a Habsburgokhoz, régi ideáljainktól veszi elfelé a szájunk ízét. Az intelligenciánál vannak is sikerei, de ennek más az oka, nem „folklorisztikus” hangulatváltozás. Nagyon egyszerű oka van, éppen azért nehéz kitalálni, az ember nem is hinné. Az az oka a sikernek, hogy a megelőző történelmi szemlélet is tendenciózus volt. A borbélyműhelyek sildjein még nemrég is látható Rákóczi Ferenc-kép, a Thaly Kálmán és Ballagi Aladár-féle történelmi iskola „nemzeti hőse”, a daliás férfiszépség, a félelem és gáncsnélküli lovag, éppolyan absztraktum, szubjektív-komplikált, irányzatos alak, mint a reakciója, a „száműzött” Rákóczi, meg a fatális véletlen folytán szintén borbély-sildről kópizált újsütetű Bethlen Gábor. (Róla nevezetesen sok komisz pletykát tud a saját borbélyja”, Nagy-Szabó uram, a kútfő, a hiteles tanú, a történelmi dokumentum.) A magyar történelmi érzésvilág „hőse”: a valóságos Kis János a hiperbola mindkét ágának fókuszában s a hiperbolikus pályán végig mélyülve s maradván valóságának absztraktumképen is. Mikszáth „Zrinyiász”-ában a feltámadt Zrínyi katonái iránt érdeklődik Alapi Gáspárnál. Az névszerint megemlíti az egyik vitézt. Zrínyi azonnal visszaemlékszik a nevezettre. „Az a *ragyás?*” — kérdi. Igen, ez a magyar történelmi hangulat: az egyik fókuszban ragyás, a másikban szí-

getvári hős. Az ember a színpompás történelmi tablók vagy a szenilis rodostói levitézlett roskatag aggastyán Szkillája és Karibdisze között hánykódva, szédülő fejét megvigasztaltan pihenteti ezen a biztos ponton és lassankint megszűnik a sebes iramban kerengő tánc körülötte. Igen, ez a mi érzésünk szerint való ő. Bocskai István, aki nem törődik az ország sorsával, hiába járnak a nyakára, míg a kereki várat is környékezni nem kezdi az ellenség. (Ilyen önző, ccc!!) De mikor aztán az övének sem hagynak békét, felmérge, kardjára üt, összefogózik a hajdúkkal és — megköti a bécsi békét. Az egyik fókuszban az ember, a köznapi, a szokványos, a semmi magasztosra nem kapható, a maga kicsijét féltő és féltékenyen védelmező, gyarló, bűnös, esendő, földi halandó, a másik fókuszban ugyanez az ember, a nemzeti hős, a vallásszabadság hőse, a genfi emlékmű egyik főalakja a három óriás mellett, aki azonban saját absztrakciójaképpen is megmaradhat önmagának, embernek. Nem kell és nem is lehet se agyonidealizálni, se agyonpocskondiázni. A történelmi tudat számára nem elég sematikus, de a történelmi érzés számára átüt rajta az ellenállás feszültségéből fakadt forróság: mennyivel mindenhatóbb az Isten, mennyivel szebbek és erősebbek az ideálok, ha a gyarló ember az eszközük, nem az önerején is tökéletes, absztrakt „hős”.

A történetírás célzatos és irányzatos fehéritő és feketítő buzgalmán észrevehető a nem-magyar „tétel” is: a föl- és alárendelés. A hős csupádon-csupa pozitívum, ellenfele csupádon-csupa negatívum. A magyar mellérendelő elv a másik embert is embernek tartja s magát szakasztott ugyanolyan embernek. Nincs szüksége se „angyali” szabadsághősökre és „ördögi” Habsburgokra, se megfordítva, magyarszerető Habsburgokra és forradalmár, tökéletlenkedő, izgága, ütődött emberpéldány magyar vezető személyiségekre. Szeretjük mi Ferenc Józsefet és Ferenc császárt is. Derék, becsületes emberek azok is. Megítélésünk szerint még az is meglehet, derekabbak nálunk. Csakhogy hát érzés dolga ez, nem ész dolga: mink ezek vagyunk, ők meg amazok. Barcsa uram tanított engem ki fiatal bölcsész koromban követválasztáskor erre a nagy igazságra. Meghallgatta a negyvennyolcas jelöltet is, a hatvanhetest is. A hatvanhetes — meg kell adni — sokkal szebben, sokkal akkurátusabban beszélt, ami nem csoda, mert György Endre volt történetesen a jelölt. Mégis a negyvennyolcra szavazott Barcsa uram, azzal az

indokolással, hogy „előbb magyar az ember, őt okos”. Az „őt” útja visszafelé aut, azut, azután, hogy már bajt ne okozzon a dialektus, az *előbb* és *azután* szembeállítás pedig világosan jelenti, hogy *érzés* dolga negyvennyolc és hatvanhét, nem *ész-é*. Előbb átérzi a magyar ember egész múltját, aztán megpróbál eligazodni a jelenben. Benne van ebben a lélek egységének mélységes valósága is: ha el lehetne feledkezni a múlttól, ha nem élnék intenzív hangulatában annak, ami eddig volt és lehetne csak az eszemre hallgatnom: talán az *okos* szóra hajtanék. De csak *relatív*e lehetek okos, az érzéseim *Aez képest*. A kető egymáshoz képest való viszonya pedig ez: *előbb* magyar az ember, *azután* okos, tehát az okosság, az értelem csak annyiban érvényesülhet, amilyen mértékben sikerült az érzés esetleges ellenállásán erőt vehetnie.

VII.

Ha azt mondom a „világ” helyébe, hogy „élet”, voltaképpen nem is azt értem alatta, amit mondok, nem azt, hogy „élet”, hanem azt, hogy „élek”. „Okos” sem úgy vagyok hát, hogy ezen a ponton csak egy pillanat pihenőjéig is megállhatnék, hanem *feszültség*, helyesebben *áram* a lelkemben az értelem funkciója: az érzés fűti az észet tettekig. A motor azonban mindig az *értelem*, különben tengő élet az életem, az állatoké és a növényeké, vagy patológikus élet, a részegeké, hülyéké, megszállottaké, örülteké, holdkórosaké, hipnotizáltaké, szenilizseké, paralitikusoké. Mihelyt nem absztrakté veszem azt, hogy élek, hanem valóságnak, nem marad más belőle, mint a jelen pillanat lelki feszültsége, mint tartalom s e feszültség áramló története mint forma. Az intelligenciám az élet, gondolkozom, tehát vagyok. Az életem az élet, funkcionál az értelmem, ebben, ezzel, ez által, erre nézve élek. A múlt mint érzelem löki előre, tartja áramlásban ezt az értelmi funkciót a jövő mint akarat felé s az szívja, vonzza ezt a funkciót, de vanni csak ez van, az érzelem már nincs, az akarat nincs még. Az érzelem valamikor értelem volt, a múlt jelenben történt, a „nép” őrzi e folyamatok jeleit, nyomait, utóhatását, az akarat is értelem lesz, mihelyt megvalósul s aztán nyomban érzemmé válik majd az is. A folklór hirdet is e félet, „versunkenes Kulturgut” minden népművészet, néptudomány, népszokás és élő jogszokás. Ugyanennek a beismerésnek fordított tendenciája mutatkozik napjainkban, mikor az ifjúság fa-

lut kutat, magyarságtudományra kíváncsi és mithikus erőket érez kiáramlani abból, ami „ἔθνος”. A népfőiskola visszaadja ezt a vizitet, minden megtanult Kodály-nóta fejében ő is visz magával valami értékes ajándékot a szofokrácia „lebendiges Kulturgut”-jából. Az ifjúság a „nép” érzelmi átfűtöttségével készül a jövőben kultúrtényezővé, szofokráciává válni; a „nép”, ha felemelkedik mellé, érzelmi hatótényezőből szintén értelmi, kultúrtényezővé válhatik.

Nagyon szép törekvés volna ez is mind a kettő, csak az a baja, hogy sem a „nép” nem jó tanuló, sem az „ifjúság”, azonkívül meg az érzelm nem tananyag. Megint az a végzetes tévedés történt, hogy absztraktamként kezeltük a valóságot, amely még hozzá erre mifelénk maga sem kézzelfogható, álló valami, hanem feszültségi fok és áramkör. Mihelyt „tudatosul” az, ami „nép”, már nem nép többé, vagy ha mégis megmarad „nép”-nek, akkor meg nem kultúra, amit magába fogadott, hanem megint újabb adag „versunkenes Kulturgut”. A „népfőiskolai” mozgalomból igen könnyen támadhat kétfajta veszedelem is: sötét tudatlanság és nyegle kulturális máz, mert egyetlen becsületes és lehetséges megoldási módjától elfelé távolodik. A szándék jó, a kivitel szoliditása azonban azon fordul: milyen szofokrácia milyen kultúrát közvetít. A „nép” felé csak azt a kultúrát lehet mélyíteni és terjeszteni, amely az ő érzeleml világában gyökerezik, tehát az ő érzeleml világának a szárbaszökkenése és ki virágzása. Ez a kultúra az ő „múltjából” táplálkozik s ez terem „egészséges és potens ifjúságot” is. Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága — kérdi a költő s egészen jól kérdi» mert a „fa” összekötő, közbülső „folyamata” a talajnak és a gyümölcsnek s ugyanez a fa talaj felől „gyökér, gyümölcs felé virág. Az egészséges kultúra, csak hogy egyetlen példán megmutassuk legalább, egyetlen jelentésű jelben fejezi ki a „nép” szimbolikus, egyetemes jelentésű Kamariháját, igazolván a tételt, hogy Kamarilla valóban a kamarilla és továbbfejleszti, hogy az „ifjúság” velleítésében politikai „tetté” váljon. Minden olyan tudományos eredmény, pláne rendszer, pláne világkép, mely nem a „nép” tagolatlan képzetét tagolja világos, érthető, egymással logikai relációban élő részekké, hazugság, azt pedig, hogy valamelyik szofokrácia hazudik, abból lehet észrevenni, hogy ifjúsága vagy teljesen abba hagyja a politizálást, vagy értelmetlenül: vakon, céltalanul, erőtpazarlón,

meddön, teoretikusan és nem hatékonyan politizál. Azt a fajta politizálást értem egészséges viszonyulásnak, amilyen a reformkor jurátus ifjúságáé volt. Nem politikai tettek ezek még, csak erőpróbák, a nevelés folyamatának végén, befejező aktusként itt vizsgálják, ez által kollokvál voltaképpen az ifjú nemzedék, nem a zöld posztóval bevont érettségi, vagy doktorátusi asztalok mellett. Nem is kizárólagosan jogi, közigazgatási, törvénykezési formáit gondolom kizárólag, az ifjúság egyéb területein is politizál a szellemi életnek, olyankor a művészet-, vagy irodalompolitika, sőt a tudománypolitika van szőnyegen. Mi történik ebben a formában? A nevelés átadta a folytatásnak minden szellemi tőkét, valamennyi technikai mesterfogását. Ebben állott tulajdonképeni kultúrmunkája a jelennek ezen a szeletén. Ha eleven volt a nevelés vonatkozása, in statu nascendi kapta kézhez az ifjúság mindezt s a tréning végén az ifjúság az egész kultúrát mint készséget és képességet feszíti ellenébe az öregek eddigi kulturális státusának. Ez a tréning nem kultúra még, de potens és ígéretes jövője, lehetősége a kultúrának. Ez a próbálkozása barátságos mérkőzése az ifjúság mindenkor „forradalmának”.

Ha az ifjúság lemond a tréning jogáról, nem vitatkozik, nem birkózik, nem harcol az öregekkel, nagy baj van. Baj van akkor is, ha magát nem érzi elég erősnek, elég méltónak erre a mérkőzésre, mert akkor bizonyára valami belső betegség ernyeszti, vagy sorvasztja. De még nagyobb a baj, ha apáit nem érzi méltó ellenfélnek, akár azért, mert fél tőlük, mintha ellenségei volnának, akár azért, mert megveti őket, mint alávaló, értéktelen, impotens, fertőző mólest. Nem az indokolás miatt nagy a baj, a pusztán tény maga félelmetes, mert nem igazi életforma. Az ifjúság és az öregek nem érhetnek egyet, mert akkor elmarad az elmaradhatatlan edzés és az új emberöltő kellő kiképzés nélkül előkészítetlenül, kontárként kerül ki a nagy életbe. Szinte egyremegy, úgy megy-e végbe ez a folyamat, hogy a fiatalság elrejtőzködik apái életében, mint alkalomra váró titkos trónkövetelő, vagy pedig kivonul az öregek világából, mint nyíltan revoltáló modern szecesszió. Mindkét módon elmarad az őrsgváltás, az új élet nem a réginek a tanulságain épül és szakszerűségével indul, az esernyőt megint fel kell találni, vagy fel sem találódik, szegényesebb, ügyetlenebb jelen lesz a jövőből, mint a megelőző korszak jelenje.

Nemcsak közvetlen eleivel szakít ilyenkor az ifjúság, hanem az egész múlttal, tehát a tradíció egész gazdag érzésvilágával. Hiába próbálja aztán a szakadékot önerején áthidalni, hiába imádja szinte vallásos fanatizmussal a „nép”-et, hiába tanulja meg „kívülről” az egész néptudományt, de az ellenkezőt is hasztalan erőlteti: három válfaja is van a veszedelemnek, valamelyik óhatatlan utol fogja érni. Illúziómentes, száraz, fanatikus kor szakad le új korszakként, a kiábrándultság pesszimizmusa, az eklektizmus uralma, a fanatizmus láza pótolja úgy ahogy, az érzésvilág lelkesült tüzét. Ez az egyik lehetőség. A beszajkózott, de voltaképen nem szerves, tehát nem értelmes folklór, magyarságtudomány zörgő-nyikorgó iparművészetté, technikává ügyesedik és sekélyesedik. Nincs szörnyűsegeesebb valami, mint az életszerű kategóriájából kiemelt és ezzel nyomban el is értelmetlenül „exotikum”. önálló életre kelt és kerámián hivalkodó subadisz, hangversenydobogón eldalolt párosító nóta — párosodók nélkül, vagy mű- és álpárosodókkal, ostornyélről lelesett balatoni „vikkend”-ház-stílus, népballadából, csalimeséből és falukutatás közben gyűjtött népnyelvi adalékokból összerázott koktél-szindarab, fölül vőfélybotról lecsüngő pántlikába vagy törülközőkendőbe, alul nyeregtakaróba, vagy húsvétii hímes tojásba öltözött eladó lányok, mellettök ifjú legények meghatározhatatlan jellegű öltönyben, éneklük, hogy szílrül legeljetek, fának ne menjetek, szili kút, szanyi kút és nem veszik észre, hogy nincs gyökerük, nincs száruk, nem virágok, nem ígérnek gyümölcsöt. A harmadik fajta veszedelem a legfennegetőbb, ha az ifjúság nem cigány fültre „füttyüli”, szajkózza a „múltat”, hanem komolyan kultúrának érzi és megtanulja, tudatosítja. Ez még abban az esetben is keserves tévedés volna, ha a valóságos kultúrára vonatkoznék, mert az ifjúságnak azzal szemben is a „jövő” magatartásával kellene reagálnia, politikával, tette ajzotta, szárnypróbákozva. Ezt érzi az iskola, mikor mindenáron „nevelni” akar és nem „tanítani”. A „megtanított”, elsajátított kultúra megöli az önálló inieiatívát és kerékkötöje a teremtő képzeletnek. Szárnyszegettekké nyirbálja, elgyávitja, megheréli és meddővé alj ásítja az ifjúságot. De mi történik olyankor, mikor nem is a kultúrából válik ügyeskedő mesteresség, hanem az érzésvilág tudatosul, a múlt nem lelkesít és füt, hanem szabályoz, előír, patronná leszi. A kérdés már meg is felelt magának magával: reakciós gondolkodásává lesz a jövő,

L

visszafelé fordul az óramutató, felébrednek a temetőben a halottak kakaselőszóra és a fehérlepedős skeletek pezsgő életet mímelve sűrítenek a sírokon, míg a kakas hajnalra nem kukorít. Cinikus, megszállott, reakciós ifjúság támad a nyomába a hazug kultúrának. Lefelé is láttuk már egyetmás mérgező hatását: sötét butaságot, meg nyegle, üresfejű álkultúrát jelent a „nép” számára. Itt is hármas a veszedelem lehetősége, a harmadik fajta itt is technikai természetű. Nem is kultúra ilyen esetben a kulturátlanság, hanem civilizáció. A „nép” meg sem kóstolja a kultúrát, megelégszik civilizatórikus elemeivel. Körömcipőt meg pricsnadrágot ölt, vadceppet táncol, dzsesszenét hallgat, slágeret énekel, újságot olvas, műkedvelőzik, urasán beszél, otthagyja a falut a végén. Rongyos proletár lesz belőle, lumpenproletariat. De ha odahaza marad is, gyökere szakad, elbizonytalanodik, sehova se tartozik, ide-oda fújja a szél. A „nép” nem „tudja” a kultúrát, csak érzi, nem a fejében van sötét, mint a kos szarvában, hanem a szíve sötét, nem a feje üres, hanem megint csak a szíve és harmadszor sem a fejében jár masinára minden, hanem a szívében dalol énekes madár helyett egy rozszant verkli. Mind a három érzésvilágban elhallgatott, kihűlt a múlt, a sötét szívben meghalt, az üresben megölték, a masinában sóbálvánnyá változott. Megint egyremegy az indokolás, egyforma a helyzet háromféleképpen: egyikben sem funkcionál.

VIII.

Nem térhetünk ki a kérdés elől: milyen az igazi és milyen a hazug kultúra. Hogy viselkedik a szofokrácia így és amúgy?

Az, hogy élek, feszültség és áramlás, az igazi kultúra tehát: potens. Az igazi tradíció gazdag, egyenletes meleg, intenzív, őszinte; az igazi program, vagy reform erőszakos, hangos, nyüzsgő; türelmetlen, oszcilláló, nyugtalan, hideg, sugárzó és szabad. Az igazi kultúra potens, világos, tagolt, erős, nyugodt, biztos, munkás, hatékony, érthető. Nincsenek indulatszavai mint a múltnak, sem vezényszavai, mint a jövőnek, nem ismeri az imperativust, a felkiáltójelet, indicativusban beszél, írásjele a pont. De nem ismeri az óhajtómódot és a gondolatjelet sem.

Sokan talán nem is nyugosznak abba bele, hogy nem a

cselekvésben látjuk a jelent és értékeljük a kultúrát, hanem az értelem munkájában, a gondolkozásban, a tudományban, a nyelvben. Elfelejtik, hogy mindennek a természetes állapota az, mikor funkcionál. A cselekvés, a tett változtatni *akar*, a jelen, a kultúra, a tudomány, a nyelv, a szofokrácia funkcionálni képes, *tud*. A gép forog, eljár tengelyén, míg egy kerékfogát újítani kell. A gép forog, jár, ez a jelen, az újítás szükségességét a jelennel szemben mindig a jövő sürgeti. A szofokrácia a fennálló, a funkcionáló, az aktuális rend, az ifjúság szemben véle — a reform-vágy, a program, az új életforma, a változás.

A lélek egységes, nem győzőm eleget hangoztatni. Érzelem, értelem, akarat, ez a három. Ez a három egyszerre. Jelen tehát nincs külön, múlt és jövő nélkül. A jelen a jövőbe forduló múlt voltaképen. Múlt, jelen és jövő, ez a három a jelen. De azért mégis *csak* jelen a jelen, mert csak a jelen az értelmi funkció. A múlt a jelenben úgy foglaltatik, mint az értelmi funkció érzelmi velejárója, hangulati aláfestése, kedély-átfűtöttsége. A jövő úgy van benne, mint irány, cél, elhatározás, szándék, terv, ígéret, vágy, beteljesülés, tettéválás, gyümölcs, termés, aratás, szüret, eredmény, megnyugvás. A múlt tolja és egyben köti, a jövő szívja és elleneáll: ez a feszültség, ez a potencia a jelen.

A jelen, a kultúra, a tudomány, a szofokrácia funkcionál és szuperál. Ez a potencia és áramkör egyszerre. A tudomány nem halott anyag, vagy puszta teória, amely légtüres térben érvényes. A tudomány ható erő működése. Minden kor úgy él, ahogy tud. Legjobb tudása szerint él. Mikor az orvostudomány úgy tudta, hogy a kisgyerekeknek elválasztás után legjobb tehén-tejet adni, egyébként pedig pólyázni kell őket gondosan és szeretettel elringatni, ha sírnak, míg szopnak, nem szabad őket éheztetni, akkor az élet ezeken a nyomokon haladt. Most — másképen tudjuk — tehát vitamint adunk a babának, hamar kikerül a pólyából, szabályos időközben kap didit és könyörtelenül kitoljuk a másik, sőt, ha van ilyen, a harmadik szobába, világért el nem kényeztetnénk azzal, hogy ölbe vesszük. A fegyházak is legjobb tudásunk szerint mások, mint a régi földalatti sötét, nedves kazamaták voltak. A béklyó és bilincs épúgy változott, mint a libatollhoz képest a töltőtoll. Az nem cselekedet, nem tett, hogy a gyárakban bizonyos metódus szerint sok minden készül, a szemináriumokban is bizonyos eljárás-

módok bélyegzik a tudós-nevelést korszerűvé és maivá, az csak tudomány, az értelmi munka feszültsége és áramlása, a fennálló rend, a szofokrácia, a kultúra, a jelen. A tett ott jelentkezik, mikor a közösség akarata az ifjúság reformvágyában megostromolja a fennálló rendet. Meg akarjuk tanítani a tudományunkra a fiainkat, de azok azt sohasem vállalják csak úgy egyszerűen. Csak annyit fogadnak el belőle, amennyire „holnap” szükségük lesz, ami a „változást” egyszerre teszi szervevessé és mégis lehetségessé. Nem akar ez a változás ugrászerű lenni, ha azzá válik is, kényszerítve lett azzá, épen ezért a „jövő” épügy nem kizárólagos tulajdona az ifjúságnak, mint ahogy a „múlt” is színezi érzelmileg a „jelen”. A francia forradalom a „jelen” Keplerének az álmaiból vetült előre valóságának. A „tudomány” három eleme a múlt hagyomány, a jelen bizonyosság és a jövőt építő kétely. Az „ifjúság” ennek a kételynek csak klasszikus lelőhelye, épügy, mint a „nép” a hagyománynak. A jelen is úgy állott elő, hogy becsületes kételyt táplált a közelmúlt tudományos eredményeinek megdönthetlensége felől.

Annál potensebb a ma, a jelen, a kultúra, a tudomány, a szofokrácia, mennél nagyobb a feszültsége a múlt hagyományok és a jövőt jelentő kételyek között a jelenlegi állapot érvényességének. Ez biztosítja az áramkört, az élet menetének az elvszerűségét. Nincs szomorúbb helyzet annál, ha valamelyik szofokrácia nem érzi bebizonyítottnak, evidensnek saját életelveit, nem hisz bennök és vagy negatív életet él, vagy összevissza kapkod, vagy impotens, vagy negatív jelenség. A vegetatív életformájú szofokrácia nyugodtan kérődzik apáinak szellemi javain, mint valami hitbizomány törvényes örököse. Vagy hogy még aljasabb hasonlattal éljek: saját talpának nyalogatja a zsírlát, mint a medve. Emberközösséghez méltatlan élet ez, de még mindig nem a legnagyobb veszedelem: a tőkét költeni. Az élet kicsi rezszivel mozog így, nem nagy az elpocsékolt javak összege. A kapkodás azonban hatalmas energiavesztéssel jár. Régebben kezdett kísérleteket félbeszerbe hagyni anyag és erőpocsékolás, azonfelül -csüggesztő hatással is jár a minduntalan kudarc és a soha-meg-nem-közéltése valamelyes célnak. Az is fogyasztja az életerőt, hogy a sokat változtatott, vagy soha ki nem tűzött, tehát voltaképen nem létező cél a botorkáló, ide-odatapogató, fáradtan vánszorgó

lelket kiábrándulttá, gyávává, iriggyé, mohóvá, vagy dühös rablóvá tehetik. Az is rossz, ha impotens a jelen, mert ilyenkor teóriába, kritikába vész, vagy magávaljótéhetetlenné lehetetlenül, mindenekfelett pedig gátlásoktól gyötört és önmagát sem becsüli semmire. De legnagyobb baj, ha negatív jelenség. Mert akkor fantaszta, hazug, frázisos, rosszhiszemű, fertőző beteg és gyilkos. Precíziós mechanizmusai szolgálnak negatív lénye teljes és hiánytalan kifejtése eszközeiül. Kipróbált, garantált, sikeres eljárásmodjai vannak az életnek jelentkező leggyöngébb csirájában való letörésére, megfőj társára, elnémitására, elnyomására, nyomainak eltüntetésére, teljes és örökidőre szóló kiirtására, megsemmisítésére. Tudja a negatív kultúra, hogy szüksége van életre, nem is okvetlen pusztítja el az életet. Először megpróbálja zsoldjába fogadni. Különösen a jövő, az ifjúság tetszik neki. A negatív kultúra Báthory Erzsébetéi mindig szűzleányok vérében feredőnek szívesen, ettől várják, hogy megszépülnek. A negatív kultúra is janicsár képzéssel próbálja az utánpótlást. Hízeleg a jövőnek és mérgezi. Udvarol a kételyeknek, hátha elhallgatnának. De ha az átlátszó praktika nem sikerül, olyankor mindig működni kezd a csiragyilkos gépezet. Először megpróbálkozik az agyonhallgatással. Nem történt semmi, ha mi nem szereztünk róla tudomást. Illetéktelen, magánakció, nem kell törődni véle. Ha azután már ez sem megy, eggyel összebb szorul a prés. Hát bizony mégiscsak, igenis, történt valami. De jelentéktelen dolog történt, pehelysúlyú és csöppet sem komoly. Az új kezdeményezés, a velünk magát azonosítani] vonakodó, a tőlünk, hivatalos, fémjelzett, érvényes, fennálló rendszerű kultúrától eltérő állítás nem tudományos. Téves és laikus, nevetséges erőlködés. Köhög a bolha. Ha az eszme mégis csak terjed, akkor a következő lépés még mindig csak elhárító, nem nyíltan támadó. Szemétnép, horda, bolonddátett emberek tájékozatlan naiv serege a „híveké”, divat szajkózni -és hirdetni a tudománytalan tévedéseket; ne törődjünk velük, akkor hamarosan elunják és abbahagyják. Ha mégsem akarják abbahagyni, akkor betegek, a prófétájuk sem korrekt ember. Most már a rágalom kezd el földalatti, titkos munkáját. Idegbetegek. Titkos bűnözők. „Prius”-uk van. Aljas egyéni céljaik, vagy más érdekek hosszú kezei mozgatják őket: stréberek, kémek, bérencek, brávók, mindenre elszánt sötét gazemberek, köz- és önveszélyes örültek,

vérbajosok, megszállottak, holdkórosok, szabadkőm ívesek, kommunisták. Az utolsó állomás, mikor karhatalmat vesz igénybe a negatív kultúra igazának bizonyítása, fölényének természetes érvényesülése, birtokállományának kézbentartása, uralmi helyzetének nyugodt nyilvánulása helyett. Ilyenkor az szokott a vád lenni, hogy az élet csírái veszélyeztetik a fennálló rendet, bomlasztó a hatásuk, mételyezik a kritikátlan tömeg lelkét, forradalmat szítanak, felborogatják a szilárd pilléreket, közérdekből kell megfékezni, letörni, veszélytelemné, szükség esetén lakat alá tenni. Kivégezni, ha máskép nem megy.

Milyen szépen megtanultuk pedig még zsenge gyermekkorunkban, hogy a világot az Ige teremtette, az ige a teremtés légyen szava, „nála nélkül semmi sem lett, amit lett”, mondja róla, a *logoszról* János evangélista. Az élet egyetlen célravezető gesztusa a teremtő erejű gondolat, amely érvényes voltát az által bizonyítja, hogy megvalósul. Verbum caro factum. Az akarat, a tetterendszer s vele együtt a harc, a fegyverek, a háború, az erőszak nem a praesens imperfectum tényei, hanem valamennyien a jövő zenéje. Azt mondja róluk Madách: Nem érzéd-é eszméid közt az úrt, mely minden létnek gátjául vala, s teremtni kényszerültél általa. Lucifer volt e gátnak a neve, ki a tagadás ősi szelleme. Láttuk már előbb, hogy a kétely a jövő, az ifjúság tulajdonképeni tartalma. A kétely, mely az eszmék közti úr, a lét gátja, amely azonban a gondolatot nem megöli, csak teremteni kényszeríti. A teremtő gesztus azonban feltétlenül a gondolaté. Az élet az értelem működése. Az akarat, a tetterendszer, a harc, a fegyverek, a háború, az erőszak számára csupa úr, „merő gát, de sem nem formája semmiféle létnek, sem nem végleges akadálya. „Győztél felettem, mert az végzetem, hogy harcaimban bukjam szüntelen, de új erővel felkeljek megint.” Az akarat bukása, az értelem győzelme és az akarat új erővel való jelentkezése adja az élet ritmusát. Mikor az akarat elbukik s az értelem győz, a jövő lett jelenné, mikor az akarat újból jelentkezik, vitássá lett a jelen, jelentkezik az új generáció, előlről kezdődik az egész: a jelen múlttá avul, a jövő jelenné értelmesedik. Ezt így fejezi ki Madách: te anyagot szültél, én tért nyerek. Merőben illúzió azt képzelni, láthatjuk, hogy a gondolat megfékezhető, elnémítható örök időkre meggyalázható, egyszersmindenkorra megölhető. Csak az anyagot lehet pusztítani, a szellem elpusztíthatatlan. A gon-

dolat érvényes s az érvényt csak érvénnyel lehet — nem megölni, hanem új evidenciára készteni.

IX.

A potens kultúra tehát a mennél értelmesebb lét. Olyan nyelv, mely csupa tényleges érvény aequivalens jeleinek a rendszere. Olyan szofokrácia, amelynek a gondolkozása az által bizonyul helyesnek, hogy életképes, azaz épen valósul megfele. Evidenciája ad hoc ugyan és incidentaliter, de evidens: nyilvánvalóképen. Az út, amelyet ez a gondolkozás idáig megtett, ha „magyar” út volt, körülbelül ilyen lehetett: Az objektív-primitív bontakozott ki rajta szillogizmusokon, melyek mindvégig „megfoghatatlannak” mutatták ezt az objektív-primitívet, hiszen minden vonatkozásában határtalannak és időtlennek bizonyult. Tétel ennél fogva csak relatíve volt állítható e szillogizmusok segítségével, egyik a másikhoz képest állott, ami állott. Így aztán csupa transcendens logizmából tevődik össze a jelrendszer s a transcendens titka marad mindvégig, miért aequivalens jelei ezek a logizmak az univerzumban sub specie aeternitatis létező ember életének, de azok. Bizonytalanság, hazugság, betegség, agónia és halál csak addig és csak ott lehetséges, míg meg nem kerestük a jeleket s míg be nem bizonyult a mélyükön az evidencia oka, a soha ki nem apadó forrás, a tápláló kútffő: a titok, a rejtelem, a megfoghatatlanság, a csoda, A csoda, amely nem magyarázható meg az emberi értelemmel, tehát nem is következik abból, hiszen ha abból következnek, szubjektív volna, nem objektív és a csoda másfelől, amely nem következik az oktörvény-összekötötte kézzelfoghatóságok kikutatható és leírható, osztályozható és rendszerbe fogható tulajdonságaiból sem, mert akkor meg komplikált volna és nem lehetne primitív. A lét oka tehát a transcendens s mindaddig, míg ez meg nem képzik előttem, nem értelmes az élet, eltévedhetek, sőt elpusztulhatok benne, sőt tönkretethek, gátolhatom, még meg is állíthatom. Úgy vagyok vele, mint a géppel, aminek a titkát rosszul ismerem: vagy nekem, vagy a gépnek, vagy mind a kettőnek veszedelem, ha mégis hozzá kell nyúlnom és mozgásba kell hoznom. Az élet azonban nem gép, a feladatom nem az, hogy a mechanizmusát megismerjem és meghódítsam, hanem az, hogy a valódi természetére rádöbbenjek és

annak erőhálózatában elhelyezkedve, annak tendenciája irányában fejtssem ki hozzá képest önmagamat is. Magam megadása ez, nem magam nekifeszítése. Magam viszonyítása ez, nem magam dokumentálása. Ettől kezdve magamnak és az életnek azonosságtudata ez, annak a felismerése, hogy magam is, úgy mint az élet, határtalan, időtlen „megfoghatatlanság”, objektív-primitív vagyok, nem pedig a titok megfejtése. A titok maradt szuverén, a gondolkozás csak arra volt jó, hogy ez igazán nyilvánvalóvá bizonyosodjék számomra. Hogy azt ne mondhassam: tájékozatlanságból, tudatlanságból, gyöngé judiciumból, gyöngeségből, babonából, gondolkozási restségből, vagy impotenciából mondtam a titokról, hogy titok. Nem, ellenkezőleg, tudományos apparátus szakszerű funkciójának quod erat demonstrandum gyanánt, legjobb tudomásom szerint, mint kiválóan jólétesült, a legmodernebb tudományos eredmények legmagasabb csúcsáról hirdethetem megcáfolhatatlannul, hogy a titok — sikerült ezúttal ikszedszerre rájönnünk, megnyugtatóan megközelítő pontossággal — ismétlem: a titok saját leglényege, értelmében „megfoghatatlan”. Mihelyt ez logizma formájában evidenssé vált, a mozdulatlan élet vérkeringése újból megindul. A kultúra ez által potenssé válik, az evidenciája nyilvánvaló. A kultúra, az „igaz” igazsága kiderül, még pedig azáltal, hogy *mégis csak* az élet alaptörvényének bizonyul, a *végén* vagy kénytelen az élet érvényét elfogadni, vagy — meghal, megsemmisül, ha ellene szegül, tagadja, „más törvényt érez tagjaiban”.

A magyar múlt, a nép, a folklór szimbolikusan a mágiás Hatvani István, a lólábú debreceni professzor alakjában fejezte ki a halálos tendenciájú tudománnyal szemben érzett borzongását. Az még nem mutatja egy kultúra teremtő erejét és érvényét, ha érzékeink számára az élet látszatát körénk varázsolja. Az még mindig lehet boszorkányság, az ilyenre képes szofokrácia az ördöggel jutott cimboraságba. Az ilyen kultúra fekete könyvből idézi a szellemeket s ezek csak a készet tudják ellopni számunkra. Lehet, hogy dús lakomán lakat jól téged — de csak azon az áron, hogy ugyanakkor egy másik pontján a földnek mások az éhkoppot nyelik. Lehet, hogy gyorsan elszállít egyik helyről a másikra, de csak véled azt, hogy hatlovas hintón, valójában árkon-bokron keresztül és a nadrágodba kerítetve véled. Illúzió, hogy tengert árasztott körüled, ana-

nászt akarsz enni s a szomszédod fájlalja az orrát, ne bántsđ, kiáltja. A mágiás tudomány nem teremt, csak permutál, varázsol, illúziót kelt, hazudozik.

Abban a „világ”-ban, amit a „magyar” „néz”, nem nagyon fontos, hogy lett valaki a szofokrácia tagja. Nem kérdezik tőle sem a származását, sem a képesítését, írás nélkül elfogadják magok felett állónak, magoknál okosabbnak, úrnak, elöljárónak. De egyet megkövetelnek tőle, különben vége a becsületnek. Azt, hogy járjon a szava. Értse a dolgát. Amit mond, úgy legyen. Úgy legyen jó dolgunk, hogy szótfogadtunk, ha nem fogadtunk szót, fizettünk légyen rá. Nem bánjuk mi azután sem, ha megsüvegelteti magát, ha élőkődik a nyakunkon, nem igen kergetünk el senkit, nem szokásunk, meg se öljük, fel se lázadunk ellene, csak nem igazodunk többet hozzá, ha kiderült róla, hogy hiába kerül olyan sokba. A világháborúban sokszor volt alkalmam tapasztalhatni: csak annak a fellebbvalónak volt igazán becsülete, akinek a tudománya érvényesnek bizonyult, aki tehát kímélni, szolgálni, kivirágoztatni tudta az embereit, kicsi veszteséggel eredményhez vezette s jókarhan tartotta őket. Az ilyenek aztán hittek fogytig. Véletlenül több esetnek lehettem tanúja, mondhatom tehát bizonyos valószínűséggel ezt is: az ilyenek még az összeomlás után is együtt bírták tartani katonáikat, mert a katonák úgy tapasztalták megelőzőleg, jó szótfogadniok, a feljebbvalójuknak idáig mindig „igaza” szokott lenni. Az ő „szofokráciájuk” „tudománya” „igaz” „kultúrát” „jelent”. Ezért fordult elő másrészt olyan gyakran, hogy különösen falusiak elmennek a doktor úrhoz is, meg a javasasszonyhoz is, mert a doktor úr okos ember, a javasasszony meg meggyógyítja az embert. A kultúra érvénye pedig az, hogy meggyógyultam, nem valami absztrakció. Amelyik doktor meggyógyítja a betegeit, az faluhelyen nyomban elő is lép, nem „javas” lesz ugyan belőle, de kikiáltják hétfaluszerte „csudadoktor”-nak s mindig áll a háza előtt egy-két-tíz messziről jött szekér, tetejökbe dunyha, párna, jeléül, hogy beteget hoztak rajtok.

Nálunk nem is olyan könnyű aztán épen ezért a szofokráciának a dolga, mint talán — meglehet — egyebütt. Logizmaínk nem absztraktak és nem elemek, hanem a nagy egységből egyszerűsödtek ugyan, de mindvégig mélyökön hordozzák kezdeti viszonyulásukból kifolyólag a relációt és a transcen-

dens-t. Nem részletigazságok, tehát csak akkor lehet igazuk, ha az „egészhez képest” is igazuk van. Ez formai tulajdonságuk. Tartalmuk szerint viszont objektív-primitívek, összemléletből eredők, önmaguk absztrakciói és konkrétumai egyben, a hyperbolikus pálya redukciója utal egyikről a másikra és viszont s fogja össze és tartja egybe mind a kettőt. Végül pedig az „igaz” minduntalan újra fogalmazandó, mert az élet maga az „igaz”, az az igaz, hogy élek. A mi szofokráciánk kultúrája tehát nem ilyen jelek rendszere, mint p. o. többtermelés, népszaporulat, közegészség, egyetemes műveltség, hanem ilyeneké: több terem, a nép szaporodik, a köz egészséges, az egyetem művelt. De az „egészséges” és „művelt” sem állapot, hanem történik, hiszen nálunk a nyelvben sincs kopula, kötőige. Ha nem terem több történetesen, nem szaporodik a nép, nem egészséges a köz, nem művelt az egyetem, akkor hazug a kultúra és alszofokrácia pöffszkedik a helyen, amelyre méltatlan. Tudomány helyett sarlatánkodás próbál hatni — hiába. Lehet elvégre beszélni a tudomány érdektelenségéről, sőt szabad hangsúlyoznunk is, mert úgy igaz, hogy a valódi tudomány elméleti téren mozog s nem érdekli, van-e praktikus haszna az eredményeinek: akármilyen messzire esik egymástól az értelem funkciója és a kézzelfoghatóságok reális világa, mégis motorja előbbi az utóbbinak. Ha nem hat az igaz, nem igaz. A szillogizmusok hibásak, a tételek nem helytállóak, a logizmak nem pontosak: az élet kisiklott érvényük alól.

Miért nem terem több? Miért nem szaporodik a nép! Ezekre a kérdésekre nagyon sok válasz elhangzott már, de minden válasz szubjektív és komplikált. Nem a valóságból halad egyik sem a valóságba, hyperbolikus pályán, hanem végtelenbe vetül és absztraktumokat eredményez. Az absztraktumok nem hatnak, nem terem több és nem szaporodik a nép, minden a régi-ben marad. Az objektív-primitív felelete nagyon kegyetlen és minden cifra nélkül való. Nem terem és nem születik, ha nem lehetséges és nem érdemes. Ebben a megfogalmazásban: nem terem és nem születik, mert nem lehet és nem érdemes, benne van az is, hogy a „lehetséges” és „érdemes” az egészre vonatkozik, nem valamely részletre. Nem lehet teremni, nem érdemes születni. Az élet elve olyan erős, hogy nagy akadályokon keresztül is érvényesül. Ha tehát mégsem érvényesül, egészen megsemmisítő gátjai vagy akadályai lehetnek. Csak a teljes taga-

dás fejezheti ki e gátak és akadályok fokát vagy erejét. Ez a föld és ez a nép — konkrét föld és nép. A konkrét föld akkor nem terem, ha sovány és akkor sovány, ha kiszedik a zsírját és nem kerül vissza az ereje trágyaképen belé. Ez a föld nem terem, tehát ez a föld ki van szipolyozva. Ez a föld akkor terem többet, ha jobban trágyázzák. Ez a föld azonban az univerzumban és sub specie aeternitatis titokzatosan magyarul létező föld, amelyet a maga osztatlan egészében kell „trágyázni”, „művelni” és „kihasználni”, ezzel szemben tehát sem az „okszerű műtrágyázás”, sem az „okszerű művelés”, sem az „irányított gazdálkodás” nem elégséges. „Föld” és „nép” titokzatos egymáshoz való relációja itt az, hogy „magyar”. Nem valami frázis az, hogy „magyar” föld, mert csak akkor terem többet, ha az egyik fókusz tényleges magyar földje a másik fókusz absztrakt magyar földjével azonos a hiperbolikus pálya befejeztével is. Csak akkor igazán és nem frázisosan „magyar” a magyar föld, ha ezzel a „magyarság”-gal trágyázzák és úgy hozzák meg termő kedvét. Amit megtermett, az vissza kell, hogy kerüljön belé trágyaképen, vagy természetes, vagy műtrágyaképen. A műtrágya azoknak az anyagoknak a pótlására kell, amely az *innen elvitt és külföldre került* értékekben de facto hiányzik. Ha ez a föld nem terem eleget, sovány, abba soványodott bele, hogy minden valószínűség szerint nem kapja vissza, amit adott. Az univerzumban rablógazdálkodás folyik rajta. A földkerekség viszonylatában: gyarmat. Az igazság” szerint azonban úgy látszik nem gyarmat, mert elleneszegül a kiszipolyozásnak és nem terem. A többtermelés egyetlen lehetősége: feljavítani. Addig míg meggyógyul: vissza kell bele hordani, amit elvettek tőle, azután meg lelkiismeretesen úgy munkálni, hogy rekompenzáció nélkül semmi ki ne kerüljön róla.

Az univerzumban, az egységben tessék gondolni a földet, ne röghöz tapadva. Akkor a trágya és műtrágya, a belterjes és külterjes, meg a többi fogalom is az univerzumban és ahhoz képest „trágya” meg a többi. Akkor a „műtrágya” nemcsak hiperfoszfátot és hasonlót jelent, hanem mindent, ami más földre került itteni javak ellenértéke. Ha elviszek egy tanyáról egy mázsa búzát és nem adok annak a tanyának vissza ezerféle formában egy mázsa búza-erőt igazságosan, csalás és köntörfalazás nélkül, akkor azt a tanyát olyan mértékben szipolyoztam ki, amennyi egy mázsa búzának teljes rekompenzációjából

hiányzik. Ezt a hiányt semminemű okadatolással nem pótolhatom. Az szinte mellékes, ki hogyan csapta he a földet, a fontos az, hogy a föld be van csapva. Azaz, hogy várjunk csak. „Becsapni” a valóságot nem lehet. Nincs is a föld becsapva, mert visszaüt a föld. Nem terem. Lehet vele ideig-óráig huzalkodni, rákényszeríteni erőszakkal, hogy teremjen mégis, de nem érdemes. A *végén* kiderül mindig, hogy legolcsóbb és legcélravezetőbb eljárás mégis: tudomásul venni a föld igazát és igazodni hozzá.

Ugyanez a természete a „nép” igazának is. A nép sem „szabad” igazán, ha munkájának nem kapja meg az ellenértékét. Ezt az ellenértéket nem lehet kiszámítani, de titokzatos mérlegen mérődik meg és nem szabad visszatartani a verejték és kín árából semmit. Ezt is tilos és veszedelmes „bér” formájában képzelni el és materialiter fizetni ki. Különösképen tilos pedig és végzetes hiba „absztrakté” készített tabellákban gondolkodni felőle. A nép ugyanazért nem szaporodik, amiért a földön nem terem több. Ki van uzsorázva, nincs kedve élni, mert nincs életlehetősége. Kár a tényekkel disputálni. Kár azt mondani, hogy így meg úgy, mikor a valóság mered az érvek elé szigorúan és zártan. Azt mondja a valóság: ne magyarázd, hogy van életlehetőség, mert ha volna, élet is volna. Ha pedig azt mondd a gyötrődőre, sőt halandóra, hogy jó is, ha elpusztul, úgyis elfáradt, úgyis élhetetlen, alsóbbrendű valaki, hát az a legnagyobb kiuzsorázás. Megint egyetlen becsületes eljárás lehetséges csupán: becsületesen biztosítani a kín és verejték ellenértékét. Akkor érdemes lesz élnie a kinlódónak és verejtékezőnek s élni is fog nyomban. Ismét „szaporodni” fog a „nép”. Megjavul a népszaporodás országos arányszáma.

Ezt az okoskodást is az universumban és sub specie aeternitatis kell végigvinni, egészen a megfoghatatlanságig. A magyar kín és verejték ára kiszámíthatatlan valutákban és kliringekben. Idehaza sem lehet pengőben meghatározni és kiutalni. A kinlódónak és verejtékezőnek különben sem pénzre van szüksége, legalább is nemcsa/c pénzre, hanem százféle formában arra, hogy munkájának meglegyen a látatja. (Külön magyar tragédia, hogy meg kell jegyezmem zárójelben — érzem — nem a látszatja, hanem a látatja legyen meg.) Hogy legyen érdemes dolgoznia. Meg lehet azt is magyarázni szépen, hogy miért nem kapja vissza valaki kínjának és verejtékének az ellenértékét,

de pótolni nem lehet s a kisémmizett ember lassankint elveszíti az életkedvét. Az egyes ember felakasztja magát, a „nép” nem szaporodik kellő mértékben. Nem helytálló és nagyon absztrakt kifejezés az ilyen esetre az, hogy erkölcstelenség. Mert kétségkívül van erkölcstelen benne, de csak a relációjában, nem önmagában. Ha valaki öngyilkos lesz: nem szabad eltemetni szer-tartással — valakit. (Esetleg nem épen azt a valakit, aki öngyilkos lett, hanem — lehet, hogy — a feleségét, vagy a testvér-bátyját, vagy a szomszédasszonyát, vagy a munkaadóját, nehéz megmondani, kit, vagy kiket.) Az egykzésben is van jókora adag erkölcstelenség, csak épen nehéz megmondani, kik kik-hez képest erkölcstelenek.

Ám hagyjuk az illusztrációkat. Nem a többtermelésről és a népszaporodásról van szó voltaképen, hanem a kultúráról, szofokráciáról, tudományról, életstílusról. Most már körülbelül világosan látszik, milyen az igazi és milyen az álkultúra, potens vagy impotens szofokrácia, érvényes vagy sarlatán tudomány, szép vagy hazug életstílus, értelmes vagy zavaros „jelen”. Egyik is másik is végiggondolja a jelenségeket. A különbség csak az, hogy negatív esetben nem valósul meg a gondolat-sor, pozitív esetben életfolyamat lesz belőle. Többtermelés — töpreng a londoni vásár nyegléje — népszaporulat, és marad minden a régiben, vagy még romlik is a helyzet közben. Többtermelés, népszaporulat — gondolja el a potens szofokrácia s több terem és szaporodik a nép. Világos lesz és ettől terem a föld, ennek következtében szaporodik a nép.

X.

Erős a gyanúm, hogy aktivitásról, akaratról, tettről, új szellemről, az ifjúság nevelésének fontosságáról különböző évekre terjedő (öt, tíz, stb. éves) tervekről, programmról mindig olyankor szoktunk beszélni, mikor adósai vagyunk a „jelentnek. Nem gondoltuk lelkiismeretesen végig a problémákat» melyeket épen mi kaptunk fel leckére az „élet”-től, vagy hazug megfejtéseket adtunk, nem történik semmi, vagy visszafele sülnek a dolgok a „má”-ban, elkezdünk hát a jövőről beszélni, arra apellálni, ráhárítjuk a felelősséget, ábrándképeket festünk, légvárakat építünk, mindezt a teremtő gondolat pótlására. Az impotencia két áruló jele: az „öreg” visszaemlékszik, az „ifjú”

tverel. Csak a potens „javakorbeliek” *élnék* igazán. Elgondolják az életüket s ha nem „emlékképekben”, vagy „légvárakban” gondolják el, megvalósul, és ez az élet.

Az élet egységes, benneél szimbiózisban a múlt, mint érzelem, a jelen mint értelem, és a jövő mint akarat. Az élet őszintén, értelmesen és szabadon hat népben, szofokráciában és ifjúságban. Ha az ifjúságot nem mint jövőt nézzük, hanem jövőt a jelennel szimbiózisban, akkor a társadalmi probléma, az ifjúság „leckéje” úgy mutatkozik, mint nevelés, iskola, Programm.

Nevelés azért van, mert nem lehetne az élet feszültség áramlása, ha az épen ható értelem funkciója nem lenne „gyanús” a jelen emberének. De az, minden hatás közben ott az érvény felől a kétely. Ezért van szükség nevelésre mindenkor és mindenütt s ezért a „magyar” „világban” is van nevelési kérdés. Ha az eddigi gondolatlánc nem szakadt meg közöttünk, talán már ki is méltóztattak találni, hogy a magyar világban az ifjúság voltaképpen a szofokrácia kételye önnön „igaz”-ának érvénye felől. Azért nem áll meg ez a világ, mert belátom, hogy az én jelenlegi megoldásaim nem véglegesek. Nem lehetnek véglegesek. Nem szabad azoknak lenniök.

A nevelési alapviszony ennél fogva az, hogy én is, az ifjúság is szabadokká kell, hogy váljunk cselekvés és szenvedés közben. Egymás mellé vagyunk rendelve, cselekvő mester és szenvedő tanítvány. Az ifjúság tanulni akar tőlem, tehát igaznak tartja a tudományomat. Én tanítani akarom őt, mert él bennem a kétely, hogy nem úgy igaz az igaz, ahogy én annak tartom. De ha az ifjúság szót fogad, és cáfolni kezd engemet, nekem kötelességem érvelni, bizonyítani a magam igazát, azért, mert az én tanulságaim bokrosabbak, gondolatmenetem végiggondoltabb, eredményem érettebb gyümölcs. Csak a végsőig megvívott csaták árán tarthatom vissza kalandoktól, óvhatom a tévedésektől, fegyverezhetem fel nem annyira fegyvergépekkel, mint inkább készségekkel és edzhetem meg a harc hevében és gyakorlata közben. De a végcélom nem az, hogy enyim legyen a pálma, hanem az, hogy nagyobb legyen az ő győzelme, igazságának a valószerűsége. Török-szakad, nekem alul *kell* maradnom, ezt követeli az élet ritmusa, de nem adhatom meg egykönnyen magam, mert akkor az egész „újudvar” komolytalan játékká aljasodik s az ő „vélt” győzelme nem egyéb az

akarati típusú képzelet lég váremelésénél. Nem záloga csak kimerája a jövődönnek.

A magyar nevelésben az az objektív-primitív, hogy a nevelő nem a maga tudományára akarja megtanítani a növendékét, hanem felajánlja azt, mint akciót, hogy reakció születhesse belőle s ez a reakció az ifjúság mennél teljesebb, potensebb szellemévé virágozhassék ki. Itt is itt rejlik az életszerűség: a minduntalan való újrafogalmazás kötelezettsége. A növendék a nevelő reinkarnálódott kételye, mert csak ebből fejlődhetik új világ. Az ifjúság: ellenmondás, de felelős és kockázatni meresztő ellenmondás, amelyet a mester fölénye terhes, súlyos és veszélyes mérkőzésro hív ki és vár újra meg újra. E nevelés lehetőségének két előfeltétele, hogy az ifjúság kíváncsisága legyen a kezdeményező fél és hallatlan bizalma az ostromló motívum, a mester pedig fölényes legyen és szkeptikus. Nem is lehet a magyar mester részlettudós, hiszen akkor szkepszise nem jogosult, hátha csak ő nem tudja, amiről azt állítja, hogy nem tudható. Nem lehetne szkepszise megbízható sem, az ifjúság bizalmát nem élvezhetné, de meg kimeríthetetlen forrása sem lehetne a kíváncsiságnak.

Nem először írom le, hogy magyar filozófiáért klasszikus költőinkhez kell fordulnunk, mert tudósaink közül szoktak ugyan egyesek filozofálni is, de nem magyarul. Talán nem lesz megbotránkoztató, ha Az Ember Tragédiája Keplerét idézem, akinek Tanítványához való viszonya a mű X. színében pontosan ugyanilyen, amilyennek a mi okoskodásunk követeli. Szerepel benne a) a minduntalan újrafogalmazás kötelezettsége: Fogd hát e sárgult pergamenteket, E fölíánsokat, miken penész ül, Dobb tűzre mind. Ezek feledtetik Saját lábunkon a járást velünk, És megkímélnék a gondolkodástól. Ezek viszik múlt századok hibáit Előítéletül az új világba, b) Az absztrakciók helyett az életszerűség elvét hirdeti: Miért tanulnád mindig, hogy mi a dal, Minő az erdő, míg az élet elfoly, Örömtelen poros szobafalak közt. Hosszúnak nézed-é az életet, Hogy sírodig theóriát tanulsz? c) A tudás célja a megfoghatatlanság bizonyítása a legmodernebb tudomány határáról hirdetve: Ó, mit tegyek hát, mester, mondd nekem, Ki annyi éjt szenteltem a tudásnak, Csak a butával lettem-é egyenlő, És mind e munka elveszett hiába? El nem vezett, mert ép ez ad jogot, Most már megvetni minden csábjait. Ki még nem nézett a vésznek sze-

mébe, Ha hátrál, gyáva. A próbált vitéz Bátran mellőzi a kötekedőt, Bátorságához nem férhet gyanú, d) A transcendens: A bölcsélet csupán költészete Azoknak, mikről még nincsen fogalmunk, e) Az irányzatosság veszedelme: ...fontos arccal rajzol a porondban. Egyik vonalt örvénynek mondogatja, Szentélynek a kört... Kerüli minden a por-rajzokat, Itt-ott kelepce áll s a vakmerőt, Ki átallépi, véresen megejti. Ily dőreség áll, látod, szüntelen Utunkba, szentséges kegyeletül Védő a már megalakult hatalmat, f) Az objektív-primitív: Egykor nevetni fognak az egészen, ... Ha a valódi nagyság lép helyébe, Az egyszerű és a természetes, Mely ott ugrat csupán, ahol gödör van, Ottan hagy utat, ahol nyílt a tér. g) A szubjektív és komplikált: A tant, mely most örülséghez vezet Szövevényes voltával, akkoron, Bár nem tanulja senki, minden érti. h) A szabadság, mint nevelési eszmény: ... a szabályt, a mintát hagy pihenni. Kiben erő van és Isten lakik, Az szónokolni fog, vés, vagy dalol... Művéből fog készíteni új szabályt, Nyűgül talán, de szárnyakul soha Egy törpe fajnak az abstractió. i) A kétely mesterben és tanítványban egyszerre: Mit is mondtál előbb, fiam, nekem? — Hogy lényegében semmit sem fogok fel. — No látod, én sem — s hidd el, senki más. k) Az életet az értelem építi, a jelen a teremtő gondolat munkája: Az új világ... fejlődni fog, Ha egy nagy ember eszméit megérti S szabad szót ad a rejlő gondolatnak, Ledült romoknak átkozott porán. l) A szofokráciának hinnie kell kultúrája igazában: 8. szín, de szintén Kepler: De akkor hittek benne, nagy idő volt, Most senki sem hisz, törpe az idő, S a báb-istenség csak vétket takar.

XI.

A magyar „világ” most már elég éles kontúrjaiban elevenedhetik meg előttünk, ha magyarul nézzük. Nem valami absztrakt kép ex, hanem az élet a maga életszerűségében: a „múlt” a „nép” érzelmvilágával fűti, hajtja a „jelent” a „szofokrácia” értelmi funkciójára, amely „teremtni” kényszerül, mert a „jövő” „ifjúsága” a nevelés problémáival ellenesze-gül, mint kétely, program, akarat. A cselekvés és szenvedés, a társaslelki akarat viszonyulás az ifjúságot a mindenkori társadalmi probléma hordozójává teszi ebben a világban, de hiszen napjaink ifjúságát éppúgy foglalkoztatja a szociális kér-

dés, a földreform, a falukutatás, mint ahogy a XIX. századeleji reformkorszakban is a jurátus ifjúság volt a jobbágyfelszabadítás és valamennyi társadalmi probléma leglelkesebb és legáhitatosabb követelője s március 15. is az ifjúság forradalma volt.

Hátra van még, hogy a magyar „világ”-ot, mely volta-képen nem más, mint a társaslélek szerkezete és tartalma, mint funkció, szomatikus és pneumatikus társaslelki beágyazottságában is megfigyeljük. Ha a „nép” társaslelki érzélem, a „szofokrácia” ugyanilyen értelem, és az „ifjúság” hasonlóképpen ilyen akarat, mi a „jog” a magyar világban? És mi benne „vallás”? Hadd kérdezzek válasz fejében. Mi biztosítja a magyar világnak az autonómiát és mi igényli szuverénül ezt a világot? Azt hiszem, minden nagyobb nehézség nélkül felelhetünk sorban egymás után mind a két kérdésre.

A magyar világ életérzése csak akkor érezhet egészségesen autonómiát, ha van ilyen világ. Ha van valami, ami „magyar”. Ha magyar ez a világ, akkor független minden másforma világtól, ami nem magyar. Ez pedig, ha nem frázis, vagy hazugság, vagy absztraktum, amit ezzel mondtunk, azt jelenti, hogy a magyar világ úgy független, hogy objektív-primitív világ, határtalan, időtlen, megfoghatatlan világ, őszinteségében, világos érthetőségében és szabadságában ad hoc, incidentaliter evidens, minduntalan újrafogalmazott, feszülten áramló, életszerű világ. Ilyen, akármilyen a másikfajta akárhány más „világ”. Azokhoz képest is: ilyen, sőt azokhoz képest és melléjük rendelve, titokszerűen: ilyen. Azért él, mert ilyen és addig él, míg ilyen.

A magyar társaslelket azért foglalkoztatja elsősorban és minduntalan európai sorsa rendjén függetlenségének gondolata, mert magyarságának autonómiája előfeltétele egész „világ”-ának. Ha nem lehet autonóm „magyar”, megzavarodik és megbénul lelki szerkezete és annak minden funkciója. A „nép” elkomorodik, érzésvilága megsötétül és néma lesz, a „szofokrácia” elzüllick, hazug kultúrával visszafejleszti az életet, az „ifjúság” programja bolondossá, kapkodóvá, retrográddá fajul. A magyarság autonómiáját viszont nem biztosítják absztraktumok, csak a már felsorolt valóságok objektív-primitívtől újrafogalmazásig. A magyar sors mindaddig harc-formájú marad, míg függetlenségét kivívnia nem sikerül. Vala-

hányszor ez idők folyamán megtörtént, a „magyar” azonnal kivirult, élni kezdett, virága feslett, gyümölcse érett. Ezen a földön, amely magyarnak mondatik, élet más jogon, mint autonóm magyar élet jogán, eddig még sohasem volt lehetséges. Számtalanszor bejelentette már igényét erre a földre számtalan egyéb „juss”, próbált is érvényesülni a magyar autonómia felfüggesztése árán, de mindig csak tengődés és haldoklás lett belőle. Életet élni itt csak a „magyar” képes.

Mi a magyar „vallás”? Milyen a magyar világ pneumatikus társaslelki beágyazottsága? Gyanításunk szerint legjobban a logizmak zárják ezt magukba, melyeknek egytől-egyig „transcendens” a jelentésük. De transcendensek a tételek is, amelyek egytől-egyig relatívok, egyik a másikhoz képest áll valahány. Transcendensek a szillogizmusok, mert „megfoghatatlanok” a határtalanságban és időtlenségben. Transcendens a „magánvaló” is, az objektív-primitív, mert a hyperbolikus pálya csak transcendensül ölelheti egybe a valóságot, a valóság absztrakcióját és az absztrakcióból redukció útján visszanyert valóságot. Ennek a transcendensnek a titka „igényli” az egész magyar világot, amelyben nem is foglaltathatik egyéb, mint amely már megnyugodott abban, hogy titok. A magyar világnézet voltaképpen a titok megmagyarázhatatlanságának a nyilvánvaló volta. Ez a transcendens. A magyar ember számára az élet törekvés erre a titokra, a halál megnyugovás ennek a titoknak a titok-voltában. Az élet titka valóban titok, nem sikerült hálaistennek nekem sem megfejtennem, pedig nem éltem hiába, mindent elkövettem, hogy ez a bizonyosság (a titok titokvoltának a bizonyossága) mennél nyilvánvalóbbá váljék. Most már nyugodtan meghalhatok. Meg szabad hálnom. „Mit állsz tátongó mélység lábaimnál? Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt. A por hull csak belé, e föld szülötte, Én glóriával átállépek azt. Szerelem, költészet, ifjúság Nemtője tár utat örök honomba...” Ha a „szerelem” „teremtő” elvét élesen elválasztjuk testi járulékos elemeitől, megkapjuk a „világ” három társaslelki funkcióját ebben a vallásban is, mint jelent, múltat, jövőt, a „szerelem” az élet teremtő értelme, a „költészet” érzelmi átfűtöttsége, az „ifjúság” az akarata.

Valamilyen formában benne van hát a vallás is a magyar „világ”-ban, mert hiszen a transcendens benne van. Jog, művészet, nyelv, társadalom, vallás: „magyar”, „nép”, „szo-

fokrácia”, „ifjúság”, „világnézet”. Ez volna a magyar „világ”. Vizsgáljuk meg közelebbről, milyen az, ha a „magyar” ezt a „világ”-ot „nézi”?

XII.

A világnézet társaslelki viszonyulás, mert hiszen más-különbén nem lehetne „magyar”. Nem jogi természetű, mert hiszen társaslelki életérzésünk magyarul, magának magyarságunknak az autonómiája. Nem érzem, mert hiszen az a „nép” őszinte kitárulkozásának szimbolikus rendszere. Nem értelem, értelmi funkciónk társaslelki vonatkozásban „szofokráciánk”. Nem is akarat, mert „ifjúságunk” a mi társasakaratú funkciónk, társadalmi problémáink megoldásának mindenkori ígérete. Az a társaslelki vonatkozásunk, hogy a magyar ember „nézi” a világot, nem fér el máshová a lelkünkben, mint annak határán. A magyar világnézet magyar világnak pneumatikus beágyazottsága. Társaslelkünk pneumatikus életérzése: vallás. Olyankor életszerű bennünk a magyar világnézet, ha én, az egyik magyar, arról teszek bizonyosságot neked, a másik magyarnak, hogy valami titokzatos, de szuverén hatalom mind a kettőnket igényel. Mind a ketten övéi vagyunk. Nem tudni, miért, hogyan, mivégre, de mindenestül és egyszersmindenkorra. A világnézetben a „magyar” is, a „világ” is célképzetté válik, sőt, többé is annál, valószínűbbé, amely ragad magához. Nem „adottság” már, nem „motívum”, nem „forma”, nem „mód”, hanem „eszköz”. Egy szuverén hatalom eszközül használ fel céljai munkálására engem is, téged is. Egy „feladat” elvégzését kell vállalnunk és csinálnunk, ezt jelenti az „igény”. Ebben a megfogalmazásban a magyar világnézet egy bizonyos megvalósítandó magyar feladattal azonos. Ennek a feladatnak természetesen a kiváltó oka vagyis motívuma is, a módszere és az iránya is más, mint egy másik, nem-magyar feladatnak. Talán megjegyeznünk is felesleges, hogy az egyik ember bizonyágtétele a másik embernek nem szóbeli, nem jel, nem nyelvi aktus, hiszen a magyar világnézet nyelvi aktusa „kultúrát” eredményez, nem vallásos „kultusz”-! Ez a bizonyágtétel csak egyfajta lehet: magatartásbeli. A magyar feladat hitbizonyossága eltölti az egyik magyar ember egész valóját és meggyőző erővel sugárik belőle a má-

sík ember felé. Csak olyan valaki ragyoghat így, akinek biztos látásai vannak hivatása felől és máris gyakorolja azt. A másik ember viszont, ha a vonatkozás potens, elhiszi az egyik embernek, hogy egyikőjük sem önmagáé, a titokzatos szuverén hatalom mindkettőjüket igényli, eszközül használja és magyar feladatot végeztet velők. Ennek az elhívésnek a jelei őrajta sem lelki részletviszonyulás. Nem jel-, nem jelkép-, nem szólásrendszerben fejeződik ki, hanem magatartás-változtatásban. Az imént még indifferens másik ember a bizonyágtételt elhívéssel viszonzván maga is „papjává” válik a magyar világnézetnek: sugárzik, ragyog, hat és maga is bizonyágtévvé bizonyosodik. Részt vállal, részt nyer és részt vesz a magyar feladat körül. A „vallás” életszerűsége abban nyilvánul meg, hogy a bizonyosság feszültsége áramlani kezd: a magyar társak végzik a magyar feladatot. Az, hogy „nézik” a „magyar” „világot”, úgy mutatkozik mint magyar „vallás”, hogy élük a magyar feladatot, a magyar életet. A magyar élet élése a magyar világnézet vallása. „Újrafogalmazták az objektív-primitívet, újrameg-újra „megfoghatatlannak” tapasztalva a határtalant és időtlent szillogizmusaikban, relatívnak, egyiket a másikhoz képest állónak a tételeket, transcendensnek a logizmákat: függetlennek, őszintének, világosan érthetőnek, szabadnak és szuverénnek funkcióik szerint. Ez a feladatuk: maguk köré szakadatlanul ezt sugározni, a függetlenség a potencia, az őszinteség a szép, a világoosság az igaz, a szabadság a jó és a szuverenitás a szent.

Ezzel azonban a magyar világnézet „vallása” tragikussá válik. Az, amit vall, igaz is, nem is. A *határtalan* határtalan ugyan lényege, de „élettér” valóságos evidenciája szerint. Az *időtlen* is időtlen az univerzumban, sub specie aeternitatis, de véges az emberi „kérészsors”. A *megfoghatatlan* sem megfogható az örökkévalóságban, de az ideigvalóságban az ok okozza az okozatot az oki viszony hálózatába esve rabul. Én én vagyok, a világ nem-Én, de csak annyiban létezik, amennyiben felfoghatom, az „objektív-primitív” szubjektívvé és komplikálttá lesz e jelenvaló világban. Ez így van és ez még magában nem volna baj, nem hordozná magán a tragikum bélyegét. A magyar élet ott válik tragikussá, hogy képtelen mozogni ebben a nem nekivaló, mert egész lényétől idegen rendszerben. Hiába tanítják neki a „reális” valóságok és a más-feladat szolgálatára

kialakult absztrakt, parabolikus világmagyarázatok, hogy a világ, igenis, lélettér, lélettartam és oki viszony, ő nem tud kimért térben, stopper órával meghatározott időben módszeresen, tehát oki viszonyban élni s ha mégis úgy akar, vagy arra kényszerítik, az léletteret túlméretezi s ez értelmezésében „rög”-gé lesz, magyarunk földhözragad. Az lélettartamot is túlméretezi s az számára „röpke *perccé*”, „tűnő pillanattá” kurtul, magyarunk sorsa benne valóban „kérészsorssá” nyomorodik. Az oki viszonyt is elvétí hősünk s nem „beosztva”, „okosan”, „mérték szerint”, módszeresen él, hanem „babonásan” megkötözve, szárnyaszegetten, recept után, könyvből olvasva, kimérten, gépiesen, bogarasán, fixa ideák meggyötörtjeként.

XIII.

Van azonban a magyar tragikumnak vonatkozása nemcsak az lélettér, lélettartam és módszeres, szisztematikus életstílushoz, hanem a transcendens felé is. A transcendenshez képest is hasonló a helyzet, igaz is, nem is a határtalanság és időtlen idő megfoghatatlan viszonyulása. Ha tér és idő földi keretek között valóban kimért tér és kimért idő, a térben mért „út” és időben mért „időtartam” pedig egymáshoz képest, oki viszonyban adják a „sebességet”, *celaritas* egyenlő *spatium per tempus*, egysége centiméterszerszekundumminuszegy, a transcendensben viszont nem határtalanság van, hanem végtelenség, nem időtlenség, hanem örökkévalóság és nem megfoghatatlanság, hanem csoda. A transcendens a végtelen és örökkévaló csoda. Isten a transcendens. A végtelen, az örök és a csoda Isten attribútumai. Isten az a szuverén hatalom, aki igényel engem is, az egyik magyart, téged is, a másik magyart, aki eszközül használva bennünket a magyar feladatot elvégezteti velünk.

A „magyar” igazi tragikai vétsége nem több és nem kevesebb, mint hogy csakugyan „világnézete” van, nem „vallása”, mert „kultuszá”-nak, vagyis bizonyásgtévő életének kiváltó oka, alanya nem Isten, hanem igazán valami rejtelmes, titokzatos, nevenincs „transcendens”. Lelkének strukturális és funkcionális erői a végtelen, örök csoda függetlensége, őszintesége, világossága, szabadsága és szentsége, de ez csak feszültség, mely nem áramlik, mert minduntalan rövidzárlatot szenved „világának” vallásos gyengéjén. A világnézet „biztosítéka” ismételten ki-

vágódik e miatt. A magyar társasléleknek nincs „vallása”, csak „világnézete”. A magyar társasléleknek Istenre van szüksége, addig, míg Isten számára nem lélek és nem élet, igazi életet nem élhet, csak küzd, szenved, nyomorog és vár. Egyetemes, népi megújódást vár, még ha nem kéri is, olyat, mint a finneké volt a XIX. század elején.

XIV.

Hogy világosan meg lehessen bennünket érteni, szólnunk kell még a „világnézet” és a „vallás” közötti különbségről is. Hiszen jogosan vádolhatnak bennünket homályos beszéddel.

Számtalanszor ismételtük már, hogy a társaslelki struktúra a lélek feszültségi állapota és az áramlás ereje szerint szomatikus beágyazottságból, érzelemből, értelemből, akaratból és pneumatikus beágyazottságból tevődik egybe, vagy bomlik széjjel egységessé, de mégis differenciáltan, mint jog, művészet, nyelv (tudomány), társadalom, vallás. Ez a szerkezet és funkció azonban csupán a felnőtt ember társaslelki viszonyulásait jellemzi, a gyermekét és ifjakét nem. Azok fejlődési fokain jut el az emberi lélek a felnőtt ember lelki fejlettségéig. A megszületett gyermek lelke például egészen fejletlen, a tisztán vegetatív életből az egész gyermekkoron át differenciálódik a lélek szomatikus beágyazottsága előbb, aztán a többi kategória. Az átmeneti gyermekkorban már az érzélemvilág is tisztán és megkülönböztethetően differenciálódik, a többi tagolatlan. Él ugyan már a gyermek is, még inkább az átmeneti gyermekkor érzelmi, akaratú és vallásos életet, de ezek a már kifejlődött kategóriákra vannak hangolva. A gyermekkor „joga”, lelki életének szomatikus beágyazása teljesen differenciált már, de persze nem igazi, hanem gyermeki autonómia még: a játékban él lelki életet. De egész lelki élete „játékos”, játszik, ha dalol, játszik, ha beszél, játszik, ha társadalmilag viszonyulván cselekszik, vagy szenved, vallásos élete is játékos „mese”-világ. Ugyanígy folyik az átmeneti gyermekkor a „munka”, a serdülőkor a „törvény”, az ifjúkor az „érték” jegyében. Az ifjúkorban már a társasakaratú kategória is differenciálódik, csak a vallás tagolatlan még s épügy, mint ahogy a gyermek vallása játékos volt, az adolescens vallása is „érték”-vallás. A társadalomban az ifjú akár cselekszik, akár szenved, mindig értékkel, az ő egész lelki beállítottsága: kritikai. Neki erősen küzdenie kell, hogy egyéniségét ér-

vényesítse, s ez valamennyi társaslelki vonatkozásán nyomot hagy. Értékelő, kritikai joga, amellyel az autonómiáért küzd: a harc, jelképrendszere technikai, jelrendszere erotikus, szokásrendszere ökonomikus, gazdasági. Vallása — ismétlem — még nem kialakult, de „érték”-re hangolt, kritikai magatartás. Ez a nem-differenciálódott, érték-vallás, kritikai rendszer a világnézet.

A világnézet, ez a sajátos adolescens-vallás nem vallás még a maga igazi mivoltában, nem a társaslélek pneumatikus beágyazottsága, hanem annak a kifejezése a többi — már rendelkezésre álló — kategóriában. Tehát érzelem, értelem és akarat, vagyis művészet, tudomány, társadalom, csak éppen több mind a háromnál, mert hiszen a pneuma, a transcendens, Isten kifejezése a pszüché tökéletlen nyelvén eldadogva. A társasérzelem kategóriájában *kultikus* művészet, a társasérzelem számára *dogmatikus* tudomány, a társasakarat szerint *organizált* társadalom. A világnézetben tehát a vallás kultusz, dogma és organizáció (ennek az organizációnak adják azt a nevet, hogy „egyház”. Ez az „egyház” azonban nem a Jézus Krisztus pneumatikus egyháza, hanem társadalmi szervezet).

Az adolescens nem mehet feljebb, az ő vallása mindig társaspszichologikum és — logikum. De a felnőtt vallása sem vallás, ha az nem a psziché határán, a pneumatikus életérzésben él és hat, hanem magában a pszichében megy végbe mint kultusz, dogma és organizáció. Ilyenkor voltaképpen sohasem volna szabad vallásról beszélni, mert az ilyen társaslelki funkció világnézet, nem vallás. Abban az egyházban, amelyben születtem és felnevelkedtem, egy idő óta szokás beszélni „kálvinista világnézetiről. Nagyon helyesen, bár azt hiszem, nem egész tudatosan. De valóban kettő ez a kettő: a református vallás és a kálvinista világnézet. A vallás: bizonyágtétel Istenről, pontosabban arról, hogy engem és téged is igényel, mindketten mindenestül s mindörökké övéi vagyunk. A világnézet: kultusz, dogma, organizáció. Adolescens-, érték-, kritikai beállítású, apologetikus vallás. Semmiképpen nem misszionáló vallás.

XV.

Magyar világnézet nincs. Van, de azért van, hogy túl-utaljon önmagán. Ha a „magyar” „nézi” a „világ”-ot, volta-képen éli az életet, végzi a magyar feladatot, rá kell, hogy dőb-

benjen erői elégtelen voltára. Meg kell hogy világosodjon előtte: csak kultikusan, csak dogmatica, csak organizációban magyar életet élni képtelenség. Aki így él, nem végezheti el a magyar feladatot. Az objektív-primitív csak küzdhet, harcolhat, kínlódhatik, igényt jelenthet be a létre, jeleket adhat önmagáról a határtalan és időtlen megfoghatatlanságában, de meg nem valósulhat. Megvalósulásának a priori-jai ugyanis a végtelen és örök csodája. A magyar feladat betöltésének, a magyar élet megvalósulásának előfeltétele, lehetősége és célja Isten. A magyar világnézet a delejtű konokságával Isten felé mutat és saját adoleseens álláspontjáról hevesen igényli saját mielőbbi révbejutását. A magyar világnézet végső tanulsága a vallásos magyar világ, az Istenhez fordult magyar ember.

XVI.

A világnézeti nevelés végső elemzésében nemzetté nevelés, ha csakugyan az, aminek mi látjuk. Mert mi a nemzet? — kérдем, ahogy sokan kérdik manapság. Mi a magyar nemzet? Azt hiszem, az eddigiek alapján, nemzet minden közösség, amely elég érett arra, hogy valamennyi társaslelki kategóriája potens: áramló feszültség. Joga, művészete, nyelve (tudománya), társadalma és vallása van. Magyar nemzet pedig, amelynek joga az az autonómia, mely „magyar”-nak megismert szomatikus életérzéséből következik. Jelképrendszere őszintén fejezi ki a „nép” hagyományaiban érzéskép élő múltat. Jelrendszere „szofokráciájának” világosan érthető kultúrájában mint életstílus valósul megfele. Szokásrendszere „ifjúságának” szabadságra nevelésében vetíti előre társadalmi reformterveit. Vallása a végtelen és örök Isten csodájáról tesz bizonyosságot az által, hogy missziónaló erővel végzi feladatát, mint aki csak eszköz, nem önmagáé.

A magyar nemzet tagja mindenki, aki a magyar rendszerben él. És nem tagja a magyar nemzetnek senki emberfia, aki a magyar világot nézi, nem pedig a magyar életet éli. A magyar nemzet tagjai a magyar feladat közösségében élnek — talán csak az ítéletnapján derül ki majd, hogy milyen Isten csudajaképen, meg hogy voltaképen mennyien és kicsodák.

I.
MÚLT
(A NÉP)

- a) AMILYENNEK MEGISMERTÜK ŐKET.
- b) AHOGY SZOLGÁLNI PRÓBÁLNAK NEKIK.
- c) A MI NÉPFŐISKOLÁNK.
- d) AMILYENEK ŐK MAGUK.

*Szegény magyar nép,
Mikor léssz már ép?
Hova jutott állapotod, romlandó cserép?*

Kuruc dal.

*Estve jött a parancsolat
Violaszín pecsét alatt,
Egy szép tavaszi éjtszakán
Zörgettek Jancsim ablakán.*

Csokonai-

*A szegény nép! olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget, csak néha napján lát.*

Petőfi.

*Vagyok tékozló és eretnek,
De ott engem szánnak, szeretnek;
Engem az én falum vár.*

Ady

Amilyenek megismertük őket

NAGYSZALONTAI GYŰJTÉS.

Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége Kodály Zoltán közreműködésével. Szerkesztette: Szendrey Zsigmond.

1911. nov. 29-én alakult meg a Folklore Fellows magyar osztálya 26 taggal, mint a dán, finn, porosz, szász, csehnémet, lengyel, izlandi, cseh alakulatok után sorszám szerint a kilencedik. (Kaarle Krohn 2. sz. évi jelentése szerint az F. F. Communications VII. füzetében.) 1912. május 19-én tartotta első ifjúsági összejövetelét Sárospatak ősi főiskolájának diáksága körében s a pataki diákok még abban az évben beszolgáltatnak 33 gyűjteményt, 6 népi eredetű régi füzetet s egy régi ponyvaterméket. Körülbelül ugyanígy működtek az egriek is. 1913-ban Pápán, Szegeden, Kecskeméten, Kisújszálláson, Gyulán és Nagyszalontán alakultak vidéki osztályok. (Bán Aladár magyar titkár jelentése szerint. FFC. XII. és XVI.) 1914-ben a nagyszalontai gyűjtést már be is fejezte 1 tanár és 28 növendék. Ennek a gyűjtésnek a színe-java jelent meg kerek tíz esztendővel azután, hogy megjelenhetett volna s ugyancsak 10 évre a Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. köteteképpen az 1914. évi XIII. kötet után.

De talán ez az egyetlen lehangoló tény, amelyet a könyv eszünkbe juttat. Minden más egyéb azt hirdeti benne, hogy a Magyar Népköltési Gyűjtemény „új folyama” nem csak a három első kötethez viszonyítva, hanem mind a tizenháromhoz képest nagyot haladt a tisztán csak népszerű kiadványok sorából a tudomány szolgálatában is számottevő anyag-gyűjtemények felé. Új benne elsősorban az, hogy a lehetőségig teljes. Egyetlen alföldi város néphagyományát gyűjtötték össze harmincan. Ezt eddig a Magyar Népköltési Gyűjtemény IX. kö-

tete próbálta megközelíteni, amelynek 88 meséjéből 65 egyetlen faluból való; de egyetlen ember munkája is, aki mégsem juthatott el annyi felé, mint harminc. Újítás az is, hogy időbelileg is korlátozza az anyagot bőséges kéziratárából a régebbi fajtára, amelyet még Arany János is ismerhetett. Nagyon örvendetes újítás, hogy a dialektus pontos lejegyzésében még a nagyszalontai Csere és Füveskert nevű városrészek kiejtésbeli hangszinkülönbség is észrevehető. Ugyanebben a mértékben örvendezhetünk annak a pontosságnak, amellyel Kodály Zoltán a melódiákat és a ritmust szinte érzékeltetni képes. Ez, és a Jegyzetek szerény címe alá rejtett összehasonlító irodalmi utalások, melyekkel kimerítő teljességben és pontosságban az előző kötetek semmiképpen nem versenyezhetnek, a kötet tudományos értékét abszolút becsúvó teszik a nélkül, hogy a laikus olvasók élvezetét elrontanák.

Legnagyobb újítás pedig, hogy az anyagot középiskolás diákok hordták össze. Nem szándékozom az úgy etikai, — s inkább a diákokra vonatkozó — oldalával foglalkozni itt és most, de hogy mit jelent ez, ha, mint itt történt, helyes mederbe terelődik, a folklóre számára, arra nézve hadd emeljem ki, amit különben a gyűjtemény szerkesztője is észrevett és megemlít: „Ez a parányi gyűjtő (a kis II. gimnazista Szendrey) szolgáltatotta be a legértékesebb gyűjtemények egyikét. Az apa olyan teret jelölt ki számára, amelyen egy ilyen kisfiú csakugyan sikeresebben tud gyűjteni, mint akár az apa, vagy más öreg folklorista. Dajkarímek, gyermekdalok, játékok és játékmondókák gyűjtésére vállalkozott. Nyakába vette hát Nagyszalonta minden játékerét s üres óráiban a céltudatos kutató éberségével eljátszatott és elmondott, aztán megtanult és pontosan lejegyzett minden forgalomban lévő vagy már feledésnek indult rigmust és játékot”. Mi csak azt tesszük ehhez hozzá, hogy a gyermek- és suhanc-gyűjtők nemcsak a kicsik közt, hanem általában a nép egész körében jobb gyűjtők a felnőtteknél. Jelenlétük nem zavarja a nótázókat, mesélőket, a sztenográfiai hűséget pedig előnyösen pótolja friss és biztos, még nagy reproductív erejű memóriájuk. Különösen a kisebbek olyanok, mint a gép, Thaly Kálmánkodás sem tétélezhető fel náluk még abban a korban. Ellenőrizni aztán már könnyebb a szövegeket, mint megszerezni.

Van azért egy-két óhajtasunk, amit a magyar F. F. ké-

sőbbi kiadványaiban szeretnénk már pótolva vagy megvalósítva látni. Az első, sajnos, már talán csupán *pium desiderium* marad, ha csak valaha kiadásra nem kerül az Arany János gyűjtötte anyag. Történik is itt-ott utalás egy ilyen VI. kötet adataira: Kodály 1. és 15. sz. jegyzetében. Ha már a kötet kiadása az Arany centenárium miatt késett, az ő *oeuvre-jére* szabva készült végre el s csakugyan is sok nagyszalontai elemére derít új fényt ennek a csudálatos költői világnak, akkor nem ártott volna ezt az anyagot a maga teljes egészében külön is összeállítani. Olyanformán, mint a gyermekjátékokat a XI/25. sz. jegyzetben. Az idézett hazai és külföldi irodalom rövidítéseit (Pap, Orbán, Pest vm.), valamint a nemzetközi népmese-típusokat (Hansel és Gretel-mesekör, Holle-típus) jó volna szintén felsorolni a kezdők és laikusok kedvéért.

Igazítani valót különben nem igen találunk a könyvben. Igazán csak a több szem többet lát elvénél fogva említjük meg, hogy: 1. a MNGy. saját gazdagságát nem ismeri, ha azt hiszi, hogy eddig csak a IV. kötetében volt zenei függelék. (Bevezetés, IV. 1.), mert a Vikár-féle somogyi gyűjtés mellett is van (MNGy. VI.). 2. A „Csóklopos” helyi mondáchoz csatolt jegyzetben a birtokszerző mondák közé meg lehetett volna említeni a „lőcsei bíró vérének birtokszerző erejét”, amelyet Mikszáth „A fekete város”-ban dolgozott fel. 3. Az I. jelzésű Csonka torony monda jegyzetei közt egyrészt hiányosan (mert lapszám nélkül s így senki sem sejtetheti, hogy Zetelaka mondája alatt a „Mesés várak” című darabot kell érteni az i. m. 175., ill. 70. lapján), másrészt helytelenül szerepel Mikszáth Lovagváraival, mert az ő Botházija bemászik a rejtkehelyre, kincset nem visz magával s nincs szó a megsántulásáról, tehát a hét felsorolt eset mellé egyedül álló nyolcadik eset. 4. A 7. számú, örömeiben korán káromkodó alakot a felsorolt helyeken kívül újabban még Komáromi Jánosnál is megtalálhatni, még pedig két helyen is (Rongyos Gárda, 1921., 93. 1. és Hé, Kozákok, 1924., 102. 1.), csak az ő alakja mérgében káromkodik.

Egyetlen olyan jegyzete van a könyvnek, amellyel nem érthetünk egyet, az, hogy az 1. sz. Kis kondás meg a medve című mese állatmese, és Aarne mesetípusai közül hiányzik. Megvan biz ez csonkult formájában 327. A. sz. alatt, mint Hansel és Gretel-típusú, s még romlottabb formában 1121. (helyesebben 1115-1129.) sz. alatt, s majdnem egészen a magyarnak meg-

felelően O. Haekmann: „Märchen der finnländischen Schweden” című összeállításában „Smörbock” névvel 327., jelzéssel, tehát ott is, mint Hansel und Gretel-típusú. Azért, hogy medve szerepel benne, még nem kell állatmesének lennie. Sokkal valószínűbb, hogy a „dummer Teufel” típushoz tartozott eredetileg s később lett az ördögből medve. V. ö. (häufige) Erscheinung ist die Dämonisierung der Tierabenteuer oder umgekehrt, der Übergang der Teufelabenteuer unter die Tiere;... Teufelgeschichten in denen später Tiere als handelnde Gestalten eingetreten sind. (Aarne: Leitfaden der ver gl. Märchenforschung 34. l.), a meséből pedig Hansel és Gretel variáns, nem megfordítva.

Ha valaha valahol aktuális, úgy nálunk a jelenlegi nehézségek között kétszeresen az a könyvkiadás lassú menete s az azóta felszaporodott kézirat tömeg mellett egy olyanforma kézirat katalógusit követelni, mint a fentebb említett Aarne-főle Finnische Märchenvarianten, vagy a Hackmanné: Katalog der Märchen der Finnländischen Schweden. FFC. 6., Axel Olriké: Danks Folkeminde-Samling. The national Collection of Folklore in Copenhagen. Astrid Luding-é: The System of tales in the Folklore Collection of Copenhagen. Ha a Bevezetés utolsó mondata erre célzott, ezzel az óhajával aztán igazán fenntartás nélkül egyetértünk.

NAGYSZALONTA NEVEZETES VÁROS...

— *Diákoknak.* —

Elismerem, hogy kissé fellengzős a cím, amit ennek a tudósításnak a tetejébe írtam. De egyrészt Arany János Ó-torony című költeménye beszél boszorkánytáncról a végén s Szalontával együtt ez a vers is, az a végső kép is önkénytelenül az eszébe jut az embernek, másrészt magatok is el fogjátok ismerni, hogy nem közönséges esetről adok hírt nektek s ha nem is boszorkányság, de valami titokzatos erőnek kellett közreműködni, hogy megindulhatott és ... ami legfőbb és legritkább erre mifelénk, be is fejeződhetett.

Arról van szó, hogy jómultkorában, de mégis csak mostanság, nagyon érdekes könyv jelent meg a magyar könyvpiacra. Szemre-főre nem az ugyan, de belülről annál inkább.

Szemre-főre: A Kisfaludy Társaság Magyar Népköltési Gyűjteményének a XIV. kötete. Tehát olyan valami, amiből eddig is megvolt már tizenhárom darab s ti mégis tudatok is, nem is róla, mert hát valami sok közöttök nem volt hozzá. Ez is meghúzódhatnék tehát a többi tengersok ismeretlen nyomtattott könyv halmazában, ha —

Ha ez a XIV. kötet is szakasztott olyan volna, mint a megelőző tizenhárom. De nem olyan ám, s éppen ezzel a másvalamilyen voltával válik minden magyar diák számára igazán érdekes szenzációvá.

Ennek a könyvnek az anyagát szalontai diákok gyűjtötték össze. És ez a könyv éppen ezáltal, hogy nem öregek munkája, hanem egy nagy csapat lelkes, hangyaszorgalmú fiatal gyereké, teljesebb, igazabb, hívebb, jobb, mint az eddigiek.

Nem azért írtam én ezt ide így, hogy most egy jó nagyot és hangzatosat mondjak s megdobogtassam vele a szíveteket, hanem, mert így igaz. Nem is én mondom ezt valójában, hanem a gyűjtemény tudós szerkesztője, Sebestyén Gyula dr., az új kötet elé szánt bevezető szavai között. De ideírom, mert minden iskolában, minden szeptember elején hall a magyar diák kultúr-főlényről, mint számunkra egyetlen lehetséges fegyverről, hall arról is, hogy ebben tevékeny részt illik venni neki is, de ritkán jut alkalma elképzelni, hogy vehetne tevékeny részt (a tanulás reprodukív munkáját nem számítva) produktíve is ebben a nagy munkában, ha véletlenül nem. született fúró-faragó, rádió-készítő, technikai érdeklődésű embernek, de nem is önképzőköri versmatador?

No, ez a szalontai eset ritka jó példa a diák humanisták számára. Mert nem olyan munkáról van benne szó, értsük meg jól, amit a „ha ló nincs, számár is jó” elve alapján gyerekek is elvégezhetnek jól-rosszul, vagy éppenséggel feliből-harmadából, hanem olyan nemzetépítő, körmünkre égett, már így is csak adósságtörlesztésszámba menő tevékenységről, amit csak gyerekek végezhetnek el igazán jól (természetesen hozzáértők iránítása mellett).

Arról van szó, hogy a magyar nép meséi, dalai, balladái, közmondásai, mondókái, találós kérdései, babonái, szokásai, alkalmi rigmusai, közhiedelmei, mondái, régi idők óta apáról-fiúra szálló tapasztalatai, mesterfogásai, receptjei még mindig nincsenek rendszeresen összegyűjtve egészország-szerte. Pedig

ezekre az úgynevezett „néptannak” (etnográfia, etnológia, néplélektan, folklóre, összehasonlító irodalomtörténet), de meg az egész tudományos munkának (nyelvtudomány, vallásbölcselet, jogbölcselet, filozófia) lépten-nyomon nagy szüksége volna. Aztán nem is olyan munka ennek az anyagnak az összegyűjtése, amely, ha ma meg nem történhetik, ötven év múlva is elvégezhető, mert olyan könnyen illanó olaja a léleknek ez a sok minden drága kincs, mint a virágoknak a parfümé: elmúlik, elenyészik a semmibe, ha nem sietsz a foglyulejtésével. Dalolni hiszen fognak a tanyákon száz esztendő múlva is, de nem ugyanazokat a szép nótákat, mint ma. S ha a városok divatja nehezen talál is utat a pusztai karámba, mégis odaér egyszer: akkor aztán az válik szokásává, divatjává, második természetévé a föld népének, ami felülről jött. Mi pedig a régít, az ősidőkből származót, az alapot keressük. Ki bírja aztán széjjel válogatni a két nem egyformát egymástól, ha mind a kettőt egyformává kötötte az idő!

Ez a munka sürgős, szorgos. Hamarosan kellene hozzá sok ember. Hol vegyünk hamarjában olyan csapat embert, akinek erre: a) szakértelme, b) kedve, c) komolysága, d) ideje és e) pénze is van? (Ezt a két utolsót úgy kell érteni, hogy szabadjon neki egy-két hónapot vidéken tölteni s ott kosztja és kvártélyra biztosítva legyen. Felnőtt embert nem ereszt a hivatása, vakációs diák készen kapja a szülőfalujában mind a kettőt.)

Azután meg: felnőtt embernek csak akkor van ehhez szakértelme is, kedve is egyaránt, ha tudós is egyúttal. Ez pedig ennél a munkánál öreg hiba. Mert:

a) Ilyen ember kevés van. Az a kevés meg nem szentelhet minden falunak elegendő időt s azt, amit meghall és megfigyel, nem hallhatja, nem figyelheti elégszer.

b) Nem elég elfogulatlan az ilyen ember. Az már előre keres valamit s önkénytelenül válogat benne, amit talál. Sokszor változtat is, a nélkül, hogy tudná. (Szegény Thaly Kálmán történettudósunk változtatott úgy is, hogy tudta, mit csinál: maga készített egy pár kuruc balladát, hogy annál teljesebb legyen a gyűjtemény.) A diákok meg azt jegyzik meg és úgy gyűjtik össze, ami elébük kerül és ahogy rábukkantak.

c) Úrféle a hozzáértő felnőtt ember s legtöbbször idegen. Nem szívesen nyílnak a szívek és az ajkak fülehallatára. Nem biztos, hogy mindent meghallott, mindent meglátott, mindent

összegyűjthetett. Azután meg: nem is mindig sikerül a nótázás, beszélgetés parancsszóra, mikor úgy muszáj. Hát még ha az is zavarja az embereket, hogy az idegen úr gramafonnal babrál, gyorsírással piszmog. Diágyerek ott lődörög, ott szemfüleskedik: ki törődik vele? Gyorsíró jegyzetre sincs szükségük azoknak, akiknek még olyan jól fog az eszük, akár a beretva.

Ezért sikerült jobban a szalontai diákok gyűjtőmunkája, mint az eddigi gyűjtések. Nekifeküdt egyetlenegy városnak egy nagy csapat diák és hallgatózott, settenkedett, lábatlankodott, fűrmenderkedett, kérdezősködött, kíváncsiskodott és körmölt-körmölt magyar fiúknál szokatlan kitartással esztendőig. Egyszer aztán nemcsak, hogy nem csurran már a kiapadhatatlannak vélt forrás, de még nem is cseppent. Minden mesélő elmesélte mindenik meséjét, minden híres és nem híres nótás fiatal leány, öreg néni eldanolta mindenik nótáját, minden gyerek elverselte, eljátszotta, amit tudott... Befejeződött a nagyszalontai diákok gyönyörű munkája.

És milyen szervezeten folyt ez a nagy munka! Voltak a gyerekek közt népdal-szakértők, lakodalmas specialisták, gyerekevers szakmunkások, találósmese monopóliummal dicsekvők. Időnként összehasonlították, selejtezték, leltározták az anyagot, ki-ki elmesélte a többieknek tapasztalatait, munka közben feltalált mesterfogásait. Felosztották a munkamezőt, nehogy feltűnő legyen egyik-másik néni vagy legény ismételt zaklatása. Igazi katonák voltak, no. Nem copiae, hanem exercitus.

A kész emberek, a felnőtt tudósvilág megjegyezte magának a Szendrey Zsigmond nevét; azét az egyetlen tudósét, aki a diákmunkát megkezdte, irányította és tudományosan feldolgozta. Ti magyar diákok ezt a gyűjtőfogalmat zárjátok a szívetekbe: szalontai diákok. Derék munkájuk messzevilágító fáklafény ónéi azt kérdezem a többiektől: hát csak Nagyszalontán teremhetnek ilyenek?

Az imént titkos erőről beszélgettünk. Nagyszalonta nevezetes város... A Csonka toronyban ott virraszt Arany János szelleme ... Talán ezért!? ...

De hiszen Arany János szelleme minden magyar diákot egyformán átvilágít és felhevít — ugyebár?

**DR. ILLYÉS ENDRE: A MAGYAR REFORMÁTUS FÖLD-
MIVELŐ NÉP LELKIÉLETE, KÜLÖNÖS TEKINTET-
TEL VALLÁSOS VILÁGÁRA.**

Illyés kísérletében szokatlan és új az, hogy kollektív lelkiarcnak akarja megrajzolni a képét, még pedig nem szép-irodalmi formában, ahogy minduntalan megpróbálják, nem is egészen vázlatosan, amelyre szintén akad nem egy példa még a mi ebben a tekintetben elég szegényes irodalmunkban is, hanem a tudományosságnak és a teljességnek meglehetősen felfokozott igényével. Vállalkozása merész és érdekes, de megnövekedett bizodalommal tekintünk eléje. Ügyes és alázatos ökonómiával korlátozza ugyanis megfigyelési területét a földmívelő nép, sőt csak a református földművesek életfolyására. Szerényen és szimpatikusan még ebben az aránylag szűk körben is külön megjelöli azokat a vidékeket, ahol több időt töltve, alaposabb gyűjtő munkára volt alkalma.

Számos rendelkezésére álló forrást megkeresett és kiaknázott Amivel ethnográfia, etimológia, folklore, anthropologia, vallástörténet, statisztika, szépirodalom kiegészíthették vagy alátámaszthatták saját gyűjtését, felkutatta, elolvasta, kiejegyezte, rendszerbe állította. Gazdag bibliográfiát közöl könyve végén, az egyes fejezetek befejeztével pedig pontos idézetek felsorolásával igazolja, hogy ezt az irodalmat valóban használta is. Minden elismerésünket megérdemli az a program, amelynek keretébe összefoglaló volta ellenére is csak részletmunkának felfogott művét beállítja egy nagyszabású, rendszeres, komoly szintézist előkészítő Alföldkutató munka szerves része gyanánt.

Én tehát most nem vitatkozom a szerzővel. Nem állítom az ellenkezőjét annak, amit ő állít, hogy a részletkutatások sem történtek meg munkaterületén. Nem is állíthatnám jó lélekkel; sok minden történt eddig, de más szempontból. Beleegyezem, bár vitatható, hogy csak az kritizálhatja munkáját, aki nem íróasztal mellől ismeri a népet. Pedig ebben az esetben Katona Lajost például törölnünk kellene a folkloristák sorából, soha sem gyűjtött népmesét, nem is nagyon ismerte a népet, nem érintkezett vele tudományos pályája alatt sohasem. Nem kifogásolom rendszerének azokat a hiányait, melyeket akarva, tervszerűen hagyott vázlatosnak, jóllehet, indokolása nem min-

denkit meggyőző, — mondjuk — ahol a nép szerelmi életének ismertetését a kijelentéssel mellőzi, hogy az úgyszólván eléggé felkutatott és közismert terület. Elfogadom álláspontját és megkísértem adatait annak tekinteni, aminek felajánlotta, a későbbi kutatások rendelkezésére bocsátott nyersanyagként. Szeretném kiválogatni és egy valóban rendszeres és fegyelmezett kutató munkaközösség számára kiosztva képzelni el.

Egy ilyen szétesztő eljárás elsősorban attól félhetne, hogy a lelkeszi oklevéllel bíró szerző tudományos rendszerezése akarva-akaratlan felemás lesz. Nehéz lesz majd megállapítani a műből, szerzője a theologus, vagy a kollektív-pszichológus kíváncsiságát elégítette-e ki önmagában kutatásaival. Felesleges ez az aggodalom. Ha van ebben a tekintetben némi kívánni valónk, inkább még egy kissé több szépséget tartanánk jónak a földművelő magyar nép vallásosságának kritikai vizsgálata közben. Nagyon sok olyan közlelki megnyilvánulást tart a néphit még mindig keresztyénnek, sőt kifejezetten reformátusnak, amely, a theologia műnyelvén szólók, egyáltalában nem krisztocentrikus, melyet a szerző szigorú önmérséklettel felsorol mégis, hiszen a néphit elemei között találta. Vitatható eljárás ez, de tudományosan objektív és a fent említett speciális viszonylatban kétszeresen elismerésre méltó. Mi a magunk részéről hangsúlyozandóbbnak véljük a vallásos élet jelenségeit, mint ahogy ezt a lelkipásztor-szerző éppen az egyoldalúságtól féltve, hangsúlyozni merete. Gátlás nélkül, mindenütt, minden egyéb kollektív lelki jelenséget bátor elfogulatlansággal kellene a vallásos életre vonatkoztatnia. Így is, egymással párhuzamosan tárgyalt fejezeteken keresztül is meglátszik p. o. mennyivel pogányabbak a népies kereszteleési szokások, mintsem hogy magának a keresztyénségnek sakramentumi jelentősége igazi erővel átüthetne rajtuk. De még élesebb megvilágításban mutatná ezt egy olyan módszeres eljárás, mely a földművelő nép kollektív-lelki megnyilvánulásait születéstől-haláláig, ősztől tavaszig egyszerre veszi szemügyre s bírálja az ősvallás, katolicizmus, protestantizmus időbeli rétegeződése szerint. Ebben az esetben megváltoznék a fejezetek címe, minden fejezet a csoportosított jelenségek mindegyikében a par excellence vallásos tartalmat keresné. Abban az ősvallás, a katolikus vallás és végül a protestáns vagy éppen a református vallás elemeit. Példánknál maradva, kereszteleéskor az a szokás, hogy selyemkendővel,

még pedig egy bizonyos módon legyen letakarva a kiseded, vitathatatlanul az osvallás egy babonává értelmetlenedéit gestusa. A következő lépésben azonban, abban, hogy az újszülötet templomba kell vinni és okvetlenül, tehát mennél hamarabb meg kell keresztelni, már vegyült állapotban található a háromféle vallásosság elemei, amelyből mindössze annyi református, hogy a sákramentum lehetőleg a gyülekezetben szolgáltatásuk ki. A szükségkeresztelés elve katolikus elem. Az a babona, hogy a kereszteletlenül elhalt kisededek éjfelente felsírnak a temetőben, ősvallási pogányhiedelem. Szerző intenciói minden nagyobb kár nélkül érvényesülhettek az általa követett módszer keretei között is, szervezett munka számára azonban ezt a másik módszert azért tartanám jónak, mert így a kollektív-pszichológiai kutatás sehol sem válnék folklorisztikussá.

Az egész műnek, mint egységnek felosztása logikus, világos. Földrajzi, fajtörténeti, statisztikai előzmények után a vallásos tudattartalom belső síkja tárul fel előttünk, azután e tudattartalom megnyilvánulási formái, etnikai következményei, mint jelen állapot, ősvallási maradványai, mint a múlt szektákkal viselt harcai, mint a jövő képzetei. Az egyes fejezetek elaprózása azonban már nem sikerülhetett ilyen logikus részletezéssel. Az ötödik fejezet 14. szakasza például csak szempontváltoztatás árán kerülhetett egy kalap alá. Ősvallásunk nyomai a vallásos életben,... a halál, temetés, temetőhöz fűződő néphitben, ... a naptár egyes dátumaihoz, ünnepekhez kapcsolódó hagyományokban, ... a nevezetesebb állatokhoz tapadó képzetekben,... a népies gyógyzóban, a varázserő körében, a pszichoanalízis körébe eső adatokban,... a túlvilágra vonatkozó hiedelmekben. Mindez nem érinti természetesen a közölt adatok bőségét és helyességét. De hogy a rendszer már magának a szerzőjének is nehézséget okozott, mutatja az összefoglaló fejezet. A magyar református földművelő nép lelki arculatának egységes képe, amelynek végső következtetései nem mindenben a megelőző fejezetek nagy részletességgel eléntárt adataiból folynak, hanem új adatokra is épülnek, holott záró fejezetnek ily új adatokat nem kellene, nem is volna szabad tartalmaznia.

Abban a nagyszabású tervben, melyet a záró fejezet, mondhatnám határozati javaslat kidolgozottságával ajánl munkaprogrammképpen, szintén nyomot hagyott a szerző rendszerező szándéka. Ő a nép vallásos, értelmi, művészi és erkölcsi

életének világába tartozó anyag kezelése mellett külön szakértőre bízna a babonák és szekták világába tartozó anyagot. Szerintünk e két utóbbi csoport közös kezelésbe kívánczik a vallásos élet kutatói által feltárt anyaggal együtt s könnyen el is férne mithosz gyűjtőfogalom alatt. Külön kezelés mellett ugyanis az egyes jelenségeket igen könnyen fenyegetheti a tisztán formális elbírálás veszedelme. Nagyon nehéz megvonni pld. a szektáskodás határvonalát. Egyik, a szerző által joggal fontosnak tartott példában is nehéz volna, szerintem, eldönteni, hogy a papját „csak könyvből imádkoztató” jó református magyarral szemben föltétlenül szektáskodik-e, vagy csak elmélyültebb hitéletet keres egy-egy „gyülekezetbe” tévedt „hívó”. Más oldalról viszont megint csak ugyanaz a gyűjtő, vagy rendszerező hivatott eldönteni, hogy a könyvből imádkoztató magyar még mindig imádságot hall-e ki az ismert szövegből, vagy már réges-régen, esetleg még mindig, varázsmondókat.

Elismerjük, hogy rendkívül nehéz tudományos tárgyalossággal kezelni ezt az anyagot s tartózkodni értékítéletektől, különösen olyan becsületesen papi-lelkű embernek, mint a szerző. „Nem látja” — írja könyve 176. lapján a vallástalanná vált földművesről —, „hogy a hiba öbenne van, nem pedig hitében, egyházában... E vonalon aztán eljutunk... a rossz alapokon nyugvó hit összeroppanásának határpontjához, ahol borgözös fejjel így szólnak az emberek: „Minek vegyünk mi bibliát?” Ez a hang a lelkipásztor nemes értelemben értendő elfogult hangja, nem a kutató tudósé. Egy pap sohasem hiheti el, amit a tudós szenttelen hűvössége, nem mondom, hogy éppen ebben ez esetben megállapítana, de esetleg, sőt minden valószínűség szerint megállapíthatna, hogy a hiba a látható, intézményes egyházban is lehet és hogy ilyesfajta bibliaellenes kifakadásokat nem csak borgözös fejjel tehet az ember. Azért kellett e ponton megállnom, mert a könyvet egyébként mindenütt jellemzi a szerző törekvése, szabadulni a hivatalával járó tiszteltreméltó elfogultságtól.

Szerény véleményem szerint a szerző adatgyűjtő munkája minden dicséretünket megérdemli, rendszere vitatható, bár a műben magában egészen megfelel. Következtetései azonban helyt-helyt még koraiak. Érthető, hogy egyes helyeken kötelezettnek érezte magát következtetések levonására is, de nem hiába látja maga is minduntalan az előmunkálatok hiányát s szeretné

mentül hamarabb szervezettebb, nagyobb arányú tudományos munkaközösség gondjára bízni a még csak ezentúl elvégzendő feladatsor dandárját, ennek még az ő könyve után sem jött el az ideje. Sokkal több adatra van szükségünk. Főképen sokkal többfelől jött adatra s legfőképen nemcsak református adatokra.

Hogy megint példával bizonyítsak: amit a magyar ember nyugalmáról ír műve 22. lapján, azt csak megerősítené néhány olyan adat, melyeket ő természetszerűleg nem vett figyelembe (Mikszáth: Szent Péter esernyője, A zöld légy meg a sárga mókus). Azt viszont, amit most minden problematikus voltától megfosztva leírt: „a földművelő nép nyugodtan öli meg aprómarháját, disznáját, nem fél a vértől, nem irtózik az állatok megölésétől” (ugyancsak 22. l.), ha több adat állana rendelkezésére, nem lehetne ilyen kategorikusan megállapítania. V. ö. 1. Gárdonyi: A bor, II. felvonás. Sem Baracs Imre, sem az öccse, Matyi, nem mernek csirkét ölni. 2. A lóhústól, legkedvesebb állatja húásától atavisztikusan irtózik a magyar ember. 3. A házbeliek nagyon ritkán esznek a „méretlen húsból”, ha valamelyik tehenüket, vagy borjújokat kényszervágásra kellett ítélniök. 4. Ugyanez az eset a „kezes” bárány és „konyhás” malac vagy baromfi kés alá kerülésekor is. 5. Disznótor előtt nagy probléma, kit hívassanak el, aki az állatot leszúrja. Ritka eset, ha erre maga a gazda vállalkozik és van úgy, hogy alig akad rá egy faluban két-három ember, akik aztán nagyon kapósak tél idején. A házbeliek közül az, aki etette a disznót, különösen ha reggel az „ő szavára” jött ki szegény az ólból, rendesen egy falatot sem tud enni disznótorkor egész nap. 6. Különösen parasztemberek közül nem egyet ismertem magam is, aki nem tudott jóízűet enni, vagy egyáltalában nem tudott enni az ételből, ha a húst nyers állapotban meglátta valahogy. 7. V. ö. még Mikszáth: Méretlen hús Tótéknál és Maróthy Jenő: Új urak a régi hegyek közt, 193. l.

Mindent összevetve, Illyés Endre munkájának összegyűjtött anyaga nagy nyeresége népünk és nyelvünk irodalmának, rendszere némi módosítással, alapvetésül szolgálhat minden ezután meginduló nagyobb szabású kutató munkának, megállapításai pedig termékeny gondolatokat ébresztenek minden elmélyedni szerető olvasóban. Sajátmaga számára is bizonyly szilárd fundamentumot jelent ezutáni munkájában s a sorok

közül kiolvashatólag, sok örömet is szerzett a megírása. Egy ilyen könyvnek a kiadása terhét vállalnia pedig külön megemlítendő dicséretes cselekedet, tudományunk részéről is köszönetet érdemlő áldozat.

SZENDREY ÁKOS: A KÖZIGAZGATÁS NÉPI SZERVEI.

A régi, törvénybe be nem vett hivatalok, feladatok felsorolása s mint ilyen, hézagpótló munka. Csak azt az anyagot gyűjthette össze, amelynek szótárainkban, etnográfiai irodalmunkban, kiadott levéltári anyagunkban utána járhatott. Bölcsmérséklettel maga is inkább csak gyűjtésre való felhívásnak szánta ezt az összeállítást s hogy mennyire a huszonnegyedik órában, azt talán az az egy tény is eléggé hangsúlyozza, hogy 375 utalása közül mindössze 33 levéltári adat s az is 15 különböző levéltárból való. Bármennyire kiaknázatlan is tehát levéltári anyagunk, az arányszám nagyobbik felében az élő néptudatra vagyunk utalva, az pedig gyorsan felejt. Az irodalmi adatok eljövendő összegyűjtőjének, de e kis füzet szerzőjének is legyen szabad ajánlanunk a népies szépirodalmat, amelyet ezúttal valószínűleg tervszerűen nem vett figyelembe, de szerintünk nem egészen helyesen.

VITÉZ MÁLNÁSI ÖDÖN DR.: A RÉGI MAGYAR JUHÁSZAT.

Hajdúszoboszló határában a háborús és háború-utáni konjunktúra új virágzásnak indította a kiveszőfélben tengődő juhászatot. Ezen az alapon elég gazdag anyagot lehetett összegyűjteni a régi dicsőségről büszkén emlékező öreg juhászok memóriája nyomán. Ezt a pszichológiai szempontból igen alkalmas pillanatot ügyesen és szakszerűen aknáztta ki a szerző, megmentvén, ami még menthető volt, de feltartóztatlanul halad a teljes elmúlás felé, a juhász alakját és a juhászat sokféle csínját-bínját. Érdekessége kis füzetének, hogy nemcsak a tudománynak kíván szolgálni véle, hanem a juhászélet régi formájának renaissanceát is várja tőle abban az esetben, ha juhász-olvasói akadnak.

SZENDREY ZSIGMOND: MAGYAR NÉPSZOKÁSOK A FONÓBAN.

Pontos, módszeres, részletes, az egész ország területére kiterjedő ismertetése a hajdan oly népszerű szokásnak. Szervezkedése, belső élete, leányok és legények egymáshoz való viszonya és külön-külön csoportosulása, találós kérdések, mesék, társasjátékok, eladónóták és egyéb fonóbeli nótaszövegek, befejező táncos multság úgyszólván teljes filmjét lepergetik előttünk a fonó életének. Bő forrásanyagot használ föl, azokat lelkiismeretesen kimeríti. Nagy mérséklettel mindvégig megmarad tisztán descriptív módszere mellett,

DR. GYÖRFFY ISTVÁN: TAKARÁS ÉS NYOMTATÁS AZ ALFÖLDÖN.

Mintaszerű pontossággal és módszerességgel ismerteti a takarást, a szérűkörítést, hordást, ágyazást, nyomtatást, cséplést, szórást, e kettő művelődéstörténeti háttérét az alföldi gazdálkodás ezen „ázsiai” formájának. Hálás köszönetünk mellett azért, ami megvan, nem fojthatjuk el sajnálkozásunkat azért, ami kis fáradtsággal még belefért volna a tanulmányba. 1. Szerintünk a megfigyelt terület, Karcag, Hajdúböszörmény, Berettyóújfalú háromszögéből indokolatlanul hiányzik az Alsó-hajduság és a Sárrét egy része. Ezért a területért nem lesz érdemes a szerző munkáját újból elvégezni, viszont egy-némely adat így könnyen kárbaveszhetett. P. o. csak az, én odavalósi tudomásom szerint: a fűalj másik neve *búató*. Takarás kezdetén a búzát is, később az árpát *zsuppkötélbe* kötik; *kötelet hányni* jókor reggel szoktak, mikor még *vonult* az élet, nem *törik*; az asztag nem mindenütt egyforma. Debrecen határán s azontúl majdnem *födígérő ereszeire van hagyva a hájazat*, Debrecentől dél felé *körte for májúnk* az asztagok, alig valami *hájazattál*. Indokolás: a hájazatban *megszökül* a búza. 2. Többet szeretünk volna hallani magukról a takaró és nyomtató emberekről. A *kazalrakó* például ritka és keresett ember; nem mindenki ért e tudományhoz; rosszul rakott kazal *megdül*, nem szemrevaló, tartós esőzés idején könnyebben *kicsírázik*, még pedig nemcsak kívül, hanem belül is. Más, ha *párokban* aratnak, más ha *bandában*. Hogy *csóváz*nak Viggel az útnak, hogy a kár az út felől egyformán érjen mindenkit? Vagy *csutka-földön* a tavalyi *harmadoskapások fogásaira* haránt, hogy a

rest kapások nyomán a dudva meg a gurdin megint igazságos arányban jusson mindenkinek? *Hányadán* vágják az életet, *kilencedin*, *tizedin*, vagy esetleg *tizenötödín*? 3. Egy bajjal ismereteni lehetett volna a *gépelést* is cséplőgéppel, hiszen a *tüzesnek* is van *fütyőtő-je*, meg *pisítója*., az is *szuszog*, ha megindul; a *riszes* gép hamarabb *indít* és későbbben *poroz*, mint a nap-számos gép, a jó *fűtő* éppen olyan ritka ember, mint a jó asztagrakó s az *elsőember*, bandavezér alá, aki egyben rendesen *zsákos*, hogy a *mázsálást* ellenőrizze, különféle elnevezésű emberek tartoznak: *kivevágó*, *villások*, (a gép /aránál), *kivehányók* vagy *asztagosok*, *pévahordók*, *törekések*, *kazalos*, *pévás*, *vizes* és teljesen külön szegődéssel a *fűtő*, meg a *gépész*. *Hányadán veri el* a gép az *ületel* Mi történik, ha a riszes gépesek nagyon *dugják a gépet* és a gazda *szemet tanál a pévában*? A *húzatás* és az *állítás* kérdése is rendezésre szorul. *Bennkoszton* van-e a gépész, vagy a *maga kenyerin*. Ezeket az apró kifogásokat a Népélet-Értesítőnek az a száma juttatja főképén eszembe, ahol ez a téma második eresztésben, túri Mészáros István: Adalékok az alföldi gazdálkodáshoz címmel sok ismétlés mellett még mindig elhagy, világos jeléül annak, hogy a szervezett tudományos munkának is megvannak a maga áldásai.

ECSEDI ISTVÁN: HORTOBÁGYI PÁSZTOR- ÉS BETYÁR-NÓTÁK. — ECSEDI ISTVÁN: HORTOBÁGYI ÉLET-KÉPEK.

Bajzáék idejében halott volt a magyar irodalom, akár milyen szép verseket tudtak is írni az almanach-költők. Oka ennek a látszat-életnek azóta kiderült. Az irodalom életadó gyökere valahogy megszakadt s az irodalom attól kezdve csak másodlagos életet élt, akárcsak a pohárba tett virág. Azután felfedezte az irodalom a népdalt, népballadát, népmesét és támadtak erre olyan klasszikusaink, mint Petőfi, Arany, Jókai. Ma a népzene felfedezésének korát éljük. De bizvást hozzátehetem, hogy a népzene mellett az egész magyar népélet, nem néprajzi, hanem folklorisztikus értelemben véve valami ilyen nagyon fontos, élet-halál kérdésünkké érett, Vagy megtaláljuk minden téren a valaha megszakadt gyökereket, vagy valami homályosan sejtett, de nagyon nagy baj lesz, amelynek a végét senki sem meri még suttogva sem emlegetni, olyan borzasztó. Szeretnők ezt minden olvasónknak nagyon komolyan szemébe mon-

dani és Ecsedi István, két könyvének az elolvasását nem csak ajánlani neki, hanem fontos, bár kedves kötelességévé tenni kerek perec,

KISS LAJOS: A SZEGÉNY EMBER MALACA.

Azoknak a tudósoknak, vagy tudósjelölteknek, akik mostanában falukutatásra vállalkoznak, igen ajánlatos volna elolvasni ezt a pompás dolgozatot. Minden jó tanácsnál jobban mutatná, mire ügyeljenek, mit hogy gyűjtsenek össze a néppel való érintkezés közben. Ahogy *Kiss Lajos* a malacvásárláson kezdve a disznóölésig mindent megfigyelt, mindent észrevett a szegény ember malaca körül, ami csak adódhatott, úgy, szakasztott úgy, türelemmel, hozzáértéssel, lélekkel, szívvel kell fitotniök, fülelniök nekik is, ha sikerrel akarnak forgolódni vállalt feladatuk elvégzése közben.

KISS LAJOS: A SZEGÉNY EMBER ÉLETE.

Divatos lett a falu, a paraszt, a nép és minden, ami tőle való. Tehát divatos lett a népdal, a népi tánc, a népi viselet, népi bútorgazat, a népi építkezés, a nép életének tanulmányozása, a falukutatás, a szociográfiai felvétel és nem utolsó sorban a népnek, mint a faj legtisztább, leggyökeresebb megtestesülésének a felfogása és szemlélete. Tudomány, irodalom, társadalom és politika egyformán tudomásul vette és a maga módján tárgyalja a népet. Ennek az egyetemes érdeklődésnek az élet egészen különös és különféle vonatkozásaiban meglátszik a nyoma. A színházak és mozik műsorán, az országgyűlések törvényjavaslatain, egy-egy úrinő ruháján, az idegenek nálunk vásárolt csomagjain, a rádióprogrammon, a szemináriumok doktori értekezéseinek a tárgyválasztásán és — természetesen — a könyvkereskedések kirakataiban is.

Van az ügynek tudományos vagy még inkább tudománypolitikai oldala sok minden egyéb másfajta oldala mellett. Nem mai keletű tudományos kérdés, de ma jutott döntő pillanatáig. A tudomány nevezetesen sokat vajúdott már a „nép” fogalmát illetően. Mit értsen alatta, helyesebben mi érdekelje, tehát mit tanulmányozzon, ha a „nép”-ről, mint tudományos problémáról van szó? Mi a nép? Még az egyetemi katedrák sincsenek egészen tisztában vele, mi az igazi dolguk a „nép” körül. Nagy tarkabarkaság jellemzi az idevágó tanulmányokat és azok ered-

ményeit, főként pedig egy egységes, összefogó elv tökéletes hiánya. Mert hiába mondom, hogy a sok mindent egységre hozza az, hogy minden, amiről szó van, népi, a népre vonatkozik, maga a nép, mert hiszen éppen arra volnánk kíváncsiak, hogy mi hát ez az éppen szóbanforgó „nép”. A nép = a nép. Az az érzésünk, hogy ha egyéb tudományok területén is csak ilyen egyenleteket állíthatnánk fel, a kelleténél nagyobb volna a bizonytalanság és a homály.

A tudomány igyekezett leírni pontosan a nép testi mivoltát. Ismertette lelki mivoltát a néplélektan törvényszerűségeinek meghatározásával. Leírta házatáját, eszközeit, *bútorait*, ruházatát, szerszámait, egész életberendezését. Ismertette életmódját és annak kialakulását történelmi szempont szerint. Pontosán felvételezni iparkodott jelenlegi szociális állapotát. Összegyűjtötte úgynevezett „tudományát”, vagyis feljegyezte és leltározta szellemi életének egész kincstárát: a nyelvét, meséit, dalait, táncait, közmondásokban, receptekben és egyéb módon nyilvánuló bölcsességét, szólásait, jogszokásait és hitrendszerét. Útjának és településének egyéb módját, majd magyarázatát iparkodott megkeresni és megtalálni. Egész csomó részlet-szaktudományt fejlesztett maga köré ez a nagy buzgalom: anthropológiát, nyelvjárást, völkéropsychológiát, ethnográfiát, etimológiát, szociográfiát, folkloret, anthropogeográfiát, településföldrajzot és történelmet. Felbecsülhetetlen érték vált ezáltal ismeretessé és gyűlt garmadába, de nem elevenedett meg a nyomán, nem állott egybe élő és ható valóság képe gyanánt a részletekből maga a „nép”.

Igen, mert a nép nem nóta, vagy himzés a cifraszűrön, faragás a kapufélfán, szentencia a napfényes Gyertyaszentelőre, vagy a ködös Pál-fordulására. Nem is hajdúsági kertváros, vagy diftongizált ejtésű „ó” hang, vagy alföldi kubikus dinári típusú fejkötés. Még csak nem is egykézű baranyai falu, vagy nagybirtok évi komenciójának végösszege mindent pénzzé téve. Nem egyik-másik vidék családgazdasága nyilvánvaló szláv hatást mutatva és végképen nem bizonyos vallásos rituálékon keresztülitő ősi sámánkodás áruló jelei. Ez mind, mind, azonkívül sok minden egyéb és mindezekén túl vagy fölül: valami egészen más.

Maga az az élő, egész ember, aki sokszázezred, jópár-

milliomodmagával maga a nép. A szegény ember. Nem éppen azért, mert szegény, nem is kifejezetten a miatt, mert tanyán él, vagy falu-város piacterén tengődik, hanem azért, amiért a népdalokat lehetőleg falusi öreg nénikékkal énekellették fonográf alá és nem fővárosi bankszolgákkal: mert ez a szegény ember minden valószínűség szerint teljesen és elegyítetlenül adja magában és maga körül azt, ami a „nép”.

Csakugyan. Mindent tanulmányoztak már, a szegény embernek, a „nép”-nek minden vonatkozását, csak éppen őt magát, úgy ahogy van, úgy, ahogy él, felejtették el pontosan, tudományos hűséggel és lelkiismeretességgel leírni. Ezért aztán mindent tudunk a *népről* is, a *néptől* is, de nem ismertük magát a népei.

Míndez abból az örvendetes alkalomból jutott eszembe, amikor éppen aktualitását veszítette ez a méla szemrehányás. Nemrégén jelent meg *Kiss Lajos* nyíregyházi múzeumigazgatónak, Hódmezővásárhely hűséges szemű és tisztalelkű fiának a gyönyörű szép, drága jó könyve, amelyben részletesen le van írva, milyen a mindenféle rendű-rangú *Szegény ember élete*. Milyen akkor, ha *nehezen élő* kiskanász, csordásgyerek, béres, kocsisbéres, igáskocsis, parádés, fiákeres, malmoskocsis, mindenes, udvaros, egylovas ember, kisarendás, kubikos, napszámos, vályogvető, téglaverő, falrakó, kútásó, tetéjverő, szőlőkapás, különféle csósz, zsákoló, bakter, utcaseprő, tehéncsordás, csűrhés kanász és milyen akkor, ha *könnyen élő* „jófajta”, kupec, főfőmindenegyéb, piaci légy, tütte-rosszembőr, szombatos, csempész, máseféle.

Valami nagy kiengesztelődés görcsoldó hatása ömlik el bennem ennek a könyvnek az olvastára. Igen, igen, ez a nép, ütöm rá fejjel, intem felé szemmel, ahogy fogynak lapjai. Mikor a kiskanász az ostorát fonja, akkor néprajz, mikor a csordásgyerek gegőzik, akkor folklóre, ha lefotografáljuk a piaci legyet, vagy ahogy a zsákhordóból a címlapon látunk egy „részletet” s azt elképzeljük „egészben”, sőt megnagyítva, akkor anthropologia, ha Hódmezővásárhelyre magára gondolunk, településföldrajz, ha a kommenciók tételeit olvassuk, szociográfia és miközben keserves, de tanulságos törvényszerűséget mutatnak az összes fejezetek: néplélektan. A beszélgetések és a sok elnevezés: népnyelv és tájszótár.

De él, de él: maga a szegény ember. Maga Kiss Lajos. Maga a nép. Maga a magyar. Maga az Isten örök terve, jószánta, akarata és kedve...

FERENCZY FERENC: MAGYAROK VAGYUNK.

A magyar ázsiai nép, kiváltképen alkalmas és képes a szenvedésre. Már régen elpusztult volna, ha szenvednitudása olykor korlátok elé nem kerül. Szerencsére, bár legtöbbször a tizenkettedik órában, de döntő pillanatokban idáig még minden egyes alkalommal elfogta egy majdnem fizikainak nevezhető érzés: a telítettségé, mondjuk magyarul: a csömör és megmenekült. Most is halálos veszedelemben forgunk, de talán ez alkalommal is meg fogunk menekülni, ha sikerül Európától egyidőre megcsömörlenünk. Az első biztató jelek már mutatkoznak.

Egyének egy idő óta egyre nagyobb számban kapnak csömört a civilizációnak és kultúrának jelenlegi formájától. Az azonban inkább szomorú, mint reménykeltő jelenség, s nevezük akárhogy, egy bizonyos: olyan-amilyen-voltában negatív jelenség. Ferenczy Ferenc egyénisége és műve egészen más természetű és nevezük akárhogy, egy bizonyos, olyan-amilyen-voltában pozitívum. Ő a kollektív magyar Európa-csömör jelentkezésének első fecskéi közé tartozik.

Nem vitás, hogy kultúránk ezer esztendő óta Európából táplálkozik. Az sem vitás, hogy ez a jövőben sem lesz egyébképen. Azért is neveztük jelenlegi állapotunkat csömörnek, mert nem vitatjuk, hogy mindenkor Európa volt és maradt szellemi élestárunk. Jelenleg azonban magyarságunk eltelt Európával, nem vehetne egyelőre fel újabb táplálékot, legfeljebb egészségének, sőt életének komoly veszélyeztetése árán. Minden legkisebb kívülről jött falat csak mérgező hatású lehet. Böjtre van szüksége magyarságunknak, hogy önmagát ismét megtalálhassa. Csak magából meríthet egy darabig, ha Európának a jövőben, mint magyarság, használni akar. A csömör-érzés merev elzárkózása nem ellenséges gesztus, csak szükséges és elkerülhetetlen. Vitatkozni pedig nem lehet vele, mert saját magát játszáná ki végső ellenérvként, utolsó szó jogán.

Ferenczy Ferenc könyvének ez a magyar kollektív Európa-csömör a tárgya, értelme, jelképi jelentése: értéke, gyönyörűsége, hatása, titka, egyetlen magyarázata. Három részből áll. Bevezető szavakból, illusztrációból és bibliográfiából.

Igazi dinamikus mű, mely információs munkáját és gyönyörködtető tendenciáját egyrészt arra használja fel, hogy megindulásra, vagy további munkára, vagy végső erőnk megfeszítése árán ájulásból életre ocsúdásra kényszerítsem Agitáció feszül benne, pedig milyen halkszavú, illedelmes, méltóságteljes, úri, szerény a mondanivalója. Ezt példának okáért, amit most idézni fogok, felkiáltó jelek nélkül írja: „... arra, hogy egy önmagát kiélt, elaljasodott nép eltűnik a népek tengerében, arra nem egy példa akad. De az, hogy egy életerős nép, amely életakarátának és életképességének állandó bizonyosságát adja, amellet pedig olyan értékes tulajdonságokkal és képességekkel rendelkezik, mint a világon tán egyetlen más nép sem, és sorsa mégis kárhózat, vész és kudarc, pusztulás és sikertelenség végeláthatatlan sorozata, — egyedül áll a világtörténelemben”.

Ferenczy Ferenc nem tanulmányozhatta, nem is ismerheti a magyar lélek törvényszerűségeit elméletileg, mert egy ilyen tanulmányozásnak ma még hiányoznak az előfeltételei. A magyar léleknek épp úgy nem ismerjük ma még belső törvényeit, mint — mondjuk — a magyar nyelvnek, mert egyik is, másik is megíratlan ma még. Annál meglepőbb és örvendesebb, hogy közreadott félszáz illusztrációjában sehol sem téveszti el a dolgát, nem engedi megvesztegetni magát csillogó külsőségekkel, érezzük, hogy amit mutat, az mindenütt, mindig magyar. Magyar épület, magyar szobor, magyar kép, magyar enteriőr, magyar ruha, magyar szerszám, magyar fegyver, magyar ékszer, magyar csipke, magyar játékszer, magyar kirakat, magyar műhely. E sorok írója megpróbálta már: törvényeket észrevenni magyar tettek mélyén, azok magyarázataképen innen veszi a bátorságot, hogy bizonyosságot tegyen erről. A Ferenczy magyar ízlésének valóban csak az tetszik magyarként, amit a magyar lélek törvényei diktálnak szemnek, szerszámnak, tetszésnek, teremő erőnek — magyarul.

A bibliográfia arról tanúskodik, hogy ez a folyamat, mely mostanában indul, nem önkényes és nem ötletszerű. Évtizedek csendes munkája készítette elő, követ vájój esőcsepp csökönyös hűségével. Még jó, hogy Ferenczy-féle ember adja hírül először, aki nemcsak azt látja, hogy kikerülhetetlen, de azt is, hogy Istentől való.

Ahogy szolgálni próbálnak nekik

A MAGYAR NÉP IRODALMI KÖNYVTÁRA. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. 1. Vörösmarty Mihály válogatott költeményei. 2. Petőfi Sándor: János vitéz, Bolond Istók.

Ezekben a füzetekben legdicsérendőbb maga a szándék, mely életre hívta őket. Klasszikusaink eljuttatása a néphez elsősorban csakugyan a Tudományos Akadémia feladata. Egy ilyen kiadványnak nagyon olcsónak kell lenni és bajosan lehet teljes kiadás. A különbözet anyagi terhét elvégre viselhetné más tényező is, de legtermészetesebben az Akadémia vállára nehezedik az. A kiválogatás ódiáját is egyedül az Akadémia kerülheti el, mindenki más részéről tendenciózus volna, vagy legalább is olyan színben tűnhetne fel.

A magunk részéről az elkövetkezendő új füzetekben hála-lásan vennénk néhány életrajzi adatot a születési és halálozási hely és évszám közé s néhány jegyzetet a közölt művek könynyebb és teljesebb megértése végett, azok után. S felvetjük a kérdést: a görögöknek görögül, zsidóknak zsidóul elve alapján nem volna-e szerencsésebb e füzetkéket teljesen a vásári ponyva megszokott, kedvelt, népszerű ruhájába öltöztetni, árát azokéhoz szabni s kolportálásával is azokat bízni meg, akik ebben szakemberek, s akiknek elvégre az üzleti haszon a fontos, azért akár a jónak is szolgálatába állnak?

CSENDES ESTÉK. NEMES ÉS SZÓRAKOZTATÓ OLVAS-MÁNYOK SOROZATA. Szerkeszti: Pap Géza. 1. Pap Géza: A halál árnyékának völgyében. 2. Böszörményi Jenő: Egy szatócsbolt története. 3. Szász Károly: A költő püspök. 4. Jakosné Nederbragt Gerda: Képek a holland református nép életéből.

Örömmel üdvözljük ezeket a füzeteket, mert jó olvas

mányt adnak azok kezébe, akik maguk nem tudván jól válogatni, olyan könnyen válhatnak a ponyvairodalom áldozataivá. Ha már a Koszorú füzetek nem jelenhetnek meg, a Traktátus Társaság füzetek sem elegendő mértékben, örülnünk kell, hogy legalább egyesek buzgalma dolgozik ott, ahol a dolog természete szerint még nagyon sokáig több lesz az aratnivaló, mint az arató. A két első füzet legkényesebb várakozásunkat is kielégíti. „Ne várjuk meg, míg a betegágy tanít meg bennünket imádkozni” és „több a jóság a földön, mintsem gondolatok és nagyobb a hatalma, mint hinni szoktatók”. Ezt lehet kiolvasni belőlük s lehet-e ilyesmit eleget olvasni¹? A harmadik füzetre vonatkozólag csak annyi a megjegyzésünk, hogy aki e különben talpra esett, sikerült kis írói arckép stílusát megérti („Arany utáni epika legjelentősebb terméke”, „apostrofál” stb.), annak igényei már magasabbak 16 oldalon nyújtható tudnivalónál Szász Károlyról. Erre a jövőben vigyázni kell íróknak, szerkesztőknek egyaránt. A negyedik füzet képeit kissé egyoldalúaknak és elfogultaknak találjuk s kíváncsiak volnánk, vajjon „Hervormd” megvilágításban milyen módosulást szenvedne e „gereformeerd” riport.

CSENDES ESTÉK. Szerkeszti Pap Géza.

A hézagpótló, jószándékú füzetkékből újból megjelent öt. Ezekben a legfrissebb számokban a vállalkozás véglegesen megtalálta a hangját, melyet indulásakor inkább csak keresett még. Ahogy *Lukácsy Imre* a divat és erkölcs összefüggéséről, a divathóbortlóról, a helyes divatról beszél, ahogy *Nagné Szigethy Piroska* egy édesanyához intézett leveleiben a gyermeket a családi élet középpontjába tudja állítani s ahogy végül *Bogdán Gyula* a sáfárság gondolatát ébresztgeti a gyülekezetek lelkében: úgy érezzük, valahogy így kell írni a mi református népünk számára. A szerkesztőt külön dicséret illeti meg azért a tervszerűségért, mellyel legfájóbb, legkényesebb problémáinkat egymásután meg meri és meg tudja szólaltatni.

Dr. Sebestyén Jenő Kálvin személyes hatásáról beszél, úgy, ahogy az legklasszikusabban Renata ferrarai hercegnő életéből látszik, de több ez a kis tanulmány egyszerű egyháztörténelmi adaléknál. A kálvinizmus életformáló erejét érezteti s a kálvinista hősi típus nagyszerű példáját mutatja meg. *Hegyí Sándor* amerikai levele valóságos propagandairat a ki-

vándorlás ellen — természetesen legnemesebb értelmében a szónak. Hiszen arra vezeti rá a gondolkodó embert, hogy ami kiűz bennünket az új hazába, az szunnyadó lehetőség képében idehaza sem hiányzik, t. i. eleven erejű hitünk; viszont van idehaza valamink, a magyarságunk, ott künn pedig annak már a gyermekeinkben, de legkésőbb unokáinkban reményteleül elpusztul még az emléke is.

TOMPA MIHÁLY VÁLOGATOTT KÖLTEMÉNYEI. V. Sipos
Ida előszavával.

Keserves kötelesség megállnunk e kis füzet mellett. De nagy elveket sért pusztá meglétével.

1. Nagy dolog a népet jó olvasnivalóhoz juttatni, kitűnő módszer éppen klasszikusaink által, de nem olyan magna res, amelyben elégséges volna et voluisse. Ha már szemelvényes Tompát adunk, a kiválogatott versek adják őszintén és teljesen Tompát, legyenek igazán a legköltőibb alkotásai és lehetőleg azok, amelyek legközvetlenebbül szólnak a néphez. Ha pedig e három szempont egyesítése lehetetlen volna, — mi nem tartjuk annak, — hát legalább lássék meg minden egyes költemény bejutásán vagy kimaradásán valamelyik, esetleg valamelyik kettő. Vagy ha ez sem lehet, hát mutakozzék, — ez már igazán szerény követelmény, — valamilyen szempont. Ez az anthologia teljesen ötletszerűen közöl harmincegy Tompa-verset. Igazán nehéz megmondani p. o., miért az egész gyöngé *Ősszel* című vers került be, miért nem a pompás *Őszi tájnak*, a népdalok közül miért a *Hajnal hasad* s miért nem azok, amelyeket mai napig dalolnak (*Télen-nyáron*, *Békót tettem*, *A tilinkóm nem szól*). Miért a mesterkélt *Jávorjáról* s miért nem a sokkal népiesebb *Árvalányhaj*? Miért kerültek be *A gazdag*, *A világlátó*, *A kincskereső*, *Fent és alant*, miért maradtak ki a *Sírboltban*, *Terebélyes nagy fa*, *Tornácomon*, *Az üres koporsó*, *A szent küszöb*, *Múlt, jelen, jövő*, *A sebzett szarvas*, *Héber legenda*, *Madarak módján*. Miért szebb vers *Jézus és a nép*, vagy *A keresztútnál*, mint *A szegény és gazdag*, vagy *Ünneprontók*, *Etele hun királyról*, mint *A fogoly*, vagy *Rétel patakja*? Ha már a nép számára dolgozom, miért mellőzöm a *Három a daru* pompás humorát, miért hagyom el a családi érzések legszebb dalait (*Két levél*, *Egy anyához*, *Kedves sírján*, *Nőmnek*, *Utolsó verseim*). A hazafias, puffogó frázisok betegei némi tanulsággal olvasnák

a *Gazdaember ömlengéseit* is. És ha már a *Haldokló mellett* sötét képeit pedagógiai célzattól elhagyom, legalább a *Pünköstit reggelén* jogosult fájdalman keresztül szemléltessem, hogy peszsimista Tompa is van a világon.

2. Ki minek nem mestere, hódéra az annak, — mondja a példabeszéd. Az ilyen válogatás nagy szakértelmet igényel, laikusoknak nehezen sikerülhet. Még szerencse, hogy írói vénával megáldott laikusra bízta a kiadóvállalat ezt a nehéz feladatot, üthetett volna ki rosszabbul is. Mindazonáltal így is rejtélyes előttünk, hogy kerültek a gyűjteményben a kiválogatott versek ilyen tóvel-heggyel össze? Chronologiai sorrend az egymásutánjuk? Nem az. Műfajok szerinti csoportosítás? Korántsem. Az összeállító pillanatnyi szeszélye lehetne az egyetlen kulcs, de az még nem áll rendelkezésünkre. *Kéki Lajos, S. Szabó József, Lengyel Miklós* írástudó református irodalomtörténészeink egy-egy könyvvel áldoztak Tompa emlékének a múltban, ma is életben vannak, bizonyára örömmel és jól összeállították volna ezt az anthológiát a Keresztyén Család kérésére.

3. Summa summárum. Nem hisszük, hogy a diletтанtismus, kontárság, kuruzslás keresztyén célkitűzések. Azt sem hisszük, hogy a nép szolgálatai kevesebb szaktudást igényel, mint a felső néposztályé. A városi és a falusi néptanítók képzése p. o. azonos, a lelkészeké, orvosoké nemkülönben.

Jézus Krisztus parabolái irodalmi és esztétikai szempontból is legkitűnőbb példányai ennek a műfajnak. A zsoltárok is. Azonkívül mindenkinek szólnak. Engedje meg a Keresztyén Család, hogy a jövőben is ezt a mértéket alkalmazzuk kiadványaival szemben. Ha szeret és tud okulni, ajánljuk szíves szeretetébe az erdélyi Gyallay Domokosék követendő példáját is.

MAGYAR KÖLTŐK. SZEMELVÉNYEK 700 ESZTENDŐ DAL- TERMÉSÉBŐL.

Minden anthologia úgy viszonylik a benne emlegetett és be is mutatott költők összes műveihez, mint a szemelvényes biblia a teljes Szentíráshoz. A szóbanforgó versgyűjtemény sem ment társai eredendő bűnétől, bár nagy szeretet, éber gond, tudós hozzáértés válogatta össze. Különösen az első kötetét. A második kötet viszonylagosan alacsonyabb színvonaláról sem a szerkesztő tehet, hanem feladatának megoldhatatlan kényessége.

Kortársairól kellett tárgyilagos és hű képet adni műveiken keresztül. Ez senkinek sem sikerülhet ilyen szűkre szabott keretek között, hát neki sem sikerült. Egyetlen költőnek sincs két-három olyan verse, amely egész költészetét igazán megmutatná. Ez még hozzá csak a kisebbik baj. Nagyobb hiba az, hogy két-három verset minden költő költeményeiből összeválogathatni úgy, mintha egészen másvalaki volna, nem az, aki valójában. Így kapunk például ebben az anthológiában megfésült, kimosdatott, retusált, hamis Ady Endre-arcot. Mégis csak jobb lesz ezután is a teljes írást tudakoznunk s visszamennünk az eredeti forrásokig.

DR. SZOMBATFALVY GYÖRGY: TÁRSADALOMRAJZI FELADATOK AZ ALFÖLDÖN. — BUDAY GYÖRGY: A SZEGEDI TANYA PROBLÉMÁI.

A két füzet a régi és új generáció, apák és fiúk őrsváltása pillanatában íródott. A régi poszt instruálja az újat, a most elővezetett tájékozik és programot csinál. Még csak nem is erőltetett a kép túlságosan. A Bethlen-kör kiadványait ugyanaz a Buday György szerkeszti, aki a tanyai problémákkal foglalkozó kis füzetet írta. Még talán abban maraszthalhatna el bennünket egy ilyen természetű ellentmondás vagy éppen szemrehányás, hogy szakember szükségképpen egyoldalú mondanivalóját nem egészen igazságos diákember sokirányú, félig laikus-érdeklődésével egybevetni. De egy ilyen megjegyzésnek is csak látszat szerint van igaza. A mi generációnk odafigyelését ugyanis tanyai kérdésekre végzetes egyformasággal jellemzi egyrészt a mozaikszerűség, másrészt a tisztán intellektuális természetű, egészen elméleti tájékozódni-akarás. Bár szándékolt tehát esetünkben, általános érvényét illetőleg mégis végtelenül jellemző az apák tudós attitűdje a fiak homlok-egyenest ellenkező szándékai mellett, mint pusztá cselekedet is, egyéb értékeitől függetlenül.

A *tudós* társadalomrajzot sürget, néprajzi kuriózumok, történelmi és statisztikai adatok helyett a társadalmi alkat és működés egymást ellenőrző és kiegészítő strukturális-statikai és funkcionális-dinamikai vizsgálatát. Községekben végzett részletmunkák és különleges kérdések ezzel párhuzamos vizsgálatát. Az Alföld szerinte különleges település s legalább a jellegzetes községek szociográfiai vizsgálatát lelkiismeretesen és részle-

tekbe hatóan el kellene rajta végeznünk. Maga a statisztika nem elég. A dec. 31-én felvett népszámlálási adatok p. o. éppen a tanyai életről adnak hamis képet, hiszen az nyáron egészen más, mint télen. A kezdődő egykét sem tudja a statisztika megállapítani. A családvizsgálat megállapíthatja azt is, ami a családtagok számából még nem mutatkozhatik meg minden esetben a tények szerint. Nem széteső tendenciájú-e az esetleg különben elég népes család? Az életszínvonal-vizsgálat, egész évről szóló háztartási naplók alapján, igen becses tanulságúul szolgálhat az agrárpolitikai célkitűzéseknek. A községek szociográfiai képe mellett a részletkérdések, amelyek elemzése szintén nagyon értékes eredményeket ígér, ilyenek és hasonlóak volnának: egyke, felekezeti, faji és osztályellentétek, a vidéki pauperizmus, földbirtokreform hatása, a latifundiumokon s a környező falvakban észlelhető szociális jelenségek, a szociálpolitikai intézkedések eredménye, a népművelés, a sajtó és a rádió szociális jelentőségének vizsgálata. A vezetők hatásának a kérdése szintén életbevágó fontosságú, ez utóbbit befejezésül Széchenyi és Nagycenk példájával szemlélteti és bizonyítja a szerző.

A *diákot* a közállapotok emelésének a vágya indítja meg a tanya felé s legelső gondolata vele szemben rögtön ez: a speciálisan magyar módon elesett tanyai „másodosztályú polgárokat” valahogy magyar módon kell talpra is állítani. Alapvető megfigyelése, hogy a magyar intelligenciát érzelmi, szellemi és fizikai távolság mérhetetlen messze vetette egymástól. A viszony közöttük egészen elmérgesedett, már csak az ifjúság segíthet a bajon, mert az nem bűnös és nem részes benne. Módszere új és egészséges, mert eleve a doktrína és az általános elv ellen fordul s a helyszíni szemlét ajánlja kutatás, tanulmány és feltárás céljaira egyként. Az egyetemi ifjúság járjon ki a tanyákra, ez a módszer vezető gondolata. Jól teszi, ha felvételez, a tanyai helyzet diagnózisa adalékul és indokul szolgálhat hatósági beavatkozásra. De még jobban teszi, ha nevelő munkát kezd a tanyán agrár-settlement formájában.

Azután néhányójok tapasztalata következik a tanya földjéről és népéről. Különösen a tanyai lélek elemeiről olvashatunk nagyon érdekes, közvetlen szemléletből nyert, meglepő adalékokat. A vallási karakter nem olyan pogány, mint általában tartják, de nem is olyan jámbor, mint a papok hiszik, hanem egészen sajátosan laikus-katolikus. Az erkölcsi karakternek kü-

Iónösen a jogi oldala érdemelne behatóbb tanulmányozást. Az eddigi képünk róla nem egységes. A kulturális viszonyok tanulmányozását sem az eddigi vágányokon kellene futtatni. Az iskolázásnak nemcsak a kvantumára gondoljunk, az eredményessége izgatóbb kérdés. A tanyai ember társadalmi szolidaritása nemkülönben ismeretlen világ számunkra. Sokszor úgy mutatkozik, mintha nem is élne ilyen érzés a tanyai ember lelkében, másszor megint kiderül, hogy vérében és tudatalatti ősi ösztöneiben megvan, sőt érvényesül is helyt-helyt.

A kétféle felfogás a klinikai és kórházi kezelés kettősségére emlékeztet. A klinikán végelemzésben a betegség az elsőrendű fontosságú probléma, a kórházban a beteg. Nem kritikai megállapítás ez, nagyon sok beteg annak köszönheti gyógyulását, hogy vannak alkalmak, helyek és idők a betegség tanulmányozására.

De azért örvendetes jele az idők változásának az egyetemi ifjúság tanyajárása mégis. Mert az az érzésünk, hogy ma már az alföldi tanyák betegei nem is járványkórház képét idézik fel tömegeikkel, hanem egy megütköző csapat segélyhelyét, ahol nyilvánvalóképen minden egyéb feladat másodrendű jelentőségűvé törpül a sebesültszállítás és kötözés sürgőssége mellett.

Buday Györgyék a tanyai magyar problémáját az ismeret, elméleti érdeklődés hűvösebb objektív világából átmentették az akarat, a szociális érdeklődés felelős, aktív világába. Hoztak magukkal fényképfelvételeket muzeális anyagnak, nagyon helyesen. De fontosabb, amit a két látó szemökkel megláthattak. Kótára szedtek egész csokorra való magyar nótát. A folklóre hozzáértői megkritizálják vagy megköszönik ezt a fajta eredményeiket. De a tanya szavának eleven rezgését egy életre hozták magukkal belső hangképeik mindig visszhangzó gramofónlemezén. És ez az örvendetesebbik eredmény. Az apák álma csak egy Széchenyit emleget, a fiak látása, szociális felelősség terén legalább, egy egész csapat lelkes vezetőt ígér.

BUDAY GYÖRGY: IFJÚSÁGUNK NEVELÉSI FELADATAI ÉS AZ ALFÖLDI RÁDIÓLEADÓ.

Az egyetemi ifjak ismerni akarják a falut és szolgálátára lenni, úgy, ahogy lehet. Rádióval is, ha lesz Szegeden le-

adó, de nem csak rádióval. Tanári felügyeletet kérnek, ami nagy fegyelemre vall. A Népművelési Bizottság, Gazdasági Egyesület, Alföldi Mezőgazdasági Intézet támogatását instálják, kapcsolatot a Széchenyi Szövetséggel, közeledést a Faluszövetség felé, ami nagy józanság és szervezőképességnek ifjagnál szinte szokatlan jele. Honoráriumot veszélyes volna adni — óh, drága idealizmus! Evangéliumi lélek, áldozat és szeretetteljes igénytelenség nélkül nincs semmiféle feltámadás... minden út hozzá vezet — óh, egyedül reális munkamódszer és célkitűzés! A közből eső kissé naiv Programm jelentőségét veszti e tűz melegénél és e fény viláosságá mellett.

KORNIS GYULA: A FELSŐ MEZŐGAZDASÁGI ISKOLA.

A kis füzet külön-külön fejezetekben foglalkozik az új iskolafaj céljával és történetével, továbbá szervezetével és végül tantervével. Az első fejezetben megállapítja, hogy gimnáziumaink és reáliskoláink túltengenek szakiskoláink rovására; gazdasági középfokú szakiskolánk pedig egyáltalában nincs. Művelődés-, gazdaság- és társadalompolitikai hibának tartja ezt. A békéscsabai felső mezőgazdasági iskolákban azonban első fecskéit látja már a megoldásnak. A szervezetre vonatkozólag igen értékesek az új típus szakiskolai jellegét védő megjegyzései a polgári iskolát közgazdasági középiskolává építeni szándékozó tendenciával szemben. A logikai érv mellett a történeti fejlődés tanúságait is felsorakoztatja, valamint azt a tényt is, hogy a polgári iskolai tanárképzés nem tudja, meg nem is akarhatja szolgálni a meglehetősen szaktudást igénylő felső mezőgazdasági tanárjelöltek speciális tanulmányait. A tantervvel meg van elégedve, mert apró hiányai a beillesztett tantárgyakon belül is pótolhatók, mihelyt a szükség úgy kívánja, a német nyelv pedig, ha fakultatíve is, mégis csak benne van a logikai keretben. A tanárképzést nagyon jól megoldva látja a felsőkereskedelmi tanárképzővel teljesen analóg felső mezőgazdasági iskolai tanárképzőintézettel, a közgazdaságtudományi kar mezőgazdasági szakosztálya mellett. A földművelésügyi minisztériumnak csak felügyeleti jogot biztosítana, minősítési jogot pedig, a katonai önkéntességi jogon kívül, szakasztott akkorát biztosítana az új iskolának, amennyi a felsőkereskedelmi iskolának eddig volt.

Az értékes kis munka tudós szerzőjével majdnem min-

denben egyetértünk és örömmel üdvözöljük nagyon sok világos definícióját, amelyeknek eddig is azért éreztük hiányát, mert a közfelfogás zavara majdnem kodifikálódott még szakköreinkben is. Ilyen fogalomzavart tisztázó megállapítások ezek:

a) a polgári iskola négy alsó osztálya szakiskolákra előkészítő, általános műveltséget nyújtó iskolatípus. Két felső osztályának a szakiskolák kiépítése mellett nincs értelme;

b) annyi szakiskolára van szükség, amennyit az élet ténylegesen megkövetel. (Kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági, tanítói, stb. szakiskolákra);

c) a falusi élet művelődési, gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt követeli a népoktatáson felül is az intézményes oktatást;

d) ugyanezt követeli a magyar föld is. Még pedig nemcsak a nagybirtokosok kezében lévő, hanem minden talpalatnyi darabja;

e) a magyar föld középfokú szakiskolája nem lehet alábbvaló a többi szakiskolánál.

Sajnos, nélkülözünk azonban az igazán hézagpótló füzetből néhány belekíváncozó észrevételt:

a) az új iskola minősítő erejét elégnak tartja akkor is, ha az az önkéntességi jogra nem terjeszkedik ki. Ez szerintünk mindenképpen hiba volna, mert minden indokolás nélkül tagadna meg egy középfokú iskolától olyat, mit egy másiknak megadott;

b) nem látja meg a különbséget, ami a magyar föld és a magyar falu középfokú oktatására való jogos igényei között fennáll. Nem győzzük eleget és eléggé hangsúlyozni, hogy a falu és a város lelki alkata között áthidalhatatlan úr van. A két elem közös iskolában, közös módszerrel nem nevelhető. Örülünk, ha a magyar föld a jövőben megkapja jelenlegi urainál szakavatottabb munkásait, tehát örülünk a felső mezőgazdasági iskolának. De nem látjuk benne és általa azt az intézményt, mely a falu ascendismusát legértékesebb elemeire vonatkozólag is szolgálná. A falusi, de igazán falusi gimnáziumot értjük alatta, amely nem átmenet nélkül követelné a falu gyermekeitől az absztrakt vizsgálódás gyakorlatát, hanem igazán az ő nyelvükön valóban bevezetné a föld népének legintelligensebb rétegeit a tudományos gondolkozásba s így energiaveszteség nélkül juttatna el sok-sok arravaló embert az egyetemig;

c) minden alkalomnyújtás írott malaszt marad a kisgazdatársadalom számára, ha a minősítési törvényt ki nem terjesztjük a kis- és középbirtokra, tudniillik míg megengedjük, hogy kis- és középbirtokot hat elemivel is vezethet az, aki örökölte vagy szerezte, holott sokkal kisebb szaktudást és kevesebb általános műveltséget követelő segédhivatalok betöltőitől négy polgárit, érettségít, államszámviteli vizsgát, stb. követelünk.

SZOCIÁLPOLITIKAI ÉVKÖNYV. Szerk. IFJ. ERŐDI-HAR-
RACH BÉLA. I. kötet, 1912-29.

Az újpesti Főiskolai Szociális Telep megalakulásának, fejlődésének és jelenlegi állapotának az ismertetése ez a könyv. Érzem, hogy nem lehet ilyen elfogulatlan-egyszerűen kezdenem a beszámolómat róla, mert a fentnevezett intézet képe nem él a köztudat előterében. Aki itt olvas róla először, nem is képzelet, hogy kétemeletes, alagsoros, hatalmas palotáról van szó, amelyben óvoda, napközi otthon, hatalmas előadóterem, klubhelyiségek, diszpanszer, könyvtár és olvasóterem, néphivatal, patronage-ok, laboratóriumok, tantermek, játszó- és sporttelep, munkatársak számára lakószobák találhatók.

Az elv, amely életrekelte ezt az intézetet, a *settlement* elve. Befelé, a Közgazdasági Egyetem szociológiai tanszéke körül kialakult szeminárium tagja felé azt jelenti ez, hogy a szociológiát nem elég, sőt lehetetlen tanulmányozni, hanem részt kell kérni és részt kell venni szociálpolitikai munkálatokban. Kifelé, a szocietás felé pedig azt jelenti ez az elv, hogy a kísérleti anyagot, az alsóbb néposztályt nem lehet a szociálpolitikai munkaközösségnek a helyébe várni, hanem közbük kell telepednie s türelemmel dolgoznia rajta, hogy hozzáédesdjék az ősi mulasztás és politikai agitáció okozta idegenkedés ellenére a segítségre szoruló tömeg természetes vezetőihez.

A munkaközösség 1912 óta a saját súlya alatt nőtt jelenlegi sok ágra tagozódott állapotáig. Működése három irányú: népművelő, népegészségügyi és népvédelmi.

A *népművelés* elgondolása időben lassan folyó, bár a mindennap követeléseit incidentáliter is képes és kész kielégíteni. Csak kissé szkeptikus ilyen hatásai megítélésében. Elkezdte a kultúrmunkát már a kisgyermekkorban s legtöbb bizodalma azokban a tömegekben van, amelyek évek hosszú sora óta gondozása alatt fejlődnek. Állami óvodával kapcsolatos napközi

otthon, tanonc-, legény-, leánykörök, cserkészcsapatok, munkások- és anyák köre, ismeretterjesztő előadások, néphangversenyek, tanfolyamok, szemináriumok, munkás-laboratórium, népkönyvtár és munkás-olvasóterem, szórakoztató alkalmak (mozi-előadás, táncmulatság, teaestély) és munkássport azok a keretek, melyekben a népművelés igen intenzíven és nagy körültekintéssel, egyre növvő érdeklődés és egyre eredményesebb részvétel mellett folyik.

A *népegészségügy* szolgálatában talán nem is a tényleges munka a legörvendetesebb jelenség, hanem az az egészséges munkatársi jóviszony, amelyet ez a munkaág segítő kezének állandó felajánlása útján maga körül elég rövid időn belül megteremtett. Szoros együttműködésben áll a Városi Tisztifőorvosi Hivatallal, Orsz. Társ. Biztosító Intézettel, Orsz. Stefánia Szöveteéggel, a Hatósági Vegykísérleti Állomással, újpesti gyárak Vállalati Pénztáraival, Járványkórházzal, Áll. Anyakönyvvezető Hivatallal, Kir. Járásbírósággal és Városi Árvaszékkel. Egy példa hadd mutassa, hogy ez mit jelent. Az a tény, hogy az anyakönyvvezető 1928. dec. óta figyelmébe ajánlja a házasulandóknak az Intézet Házasságelőtti Tanácsadóját, a házasságot kötni szándékozók 40 százalékát vezette el erre a helyre s tette a venereás betegségek elleni küzdelmet nagymértékben prophylaktikussá. A rendelők különben szerződéses viszonyban állanak az O. T. I.-tel s főleg a tüdőbeteg- és nemibeteg gondozásra specializálták magukat. Mindamellet orr-, torok-, gége- és fülgyógyászat, bőrgyógyászat (ipari centrumban vagyunk!), röntgen, bakteriológiai-, élelmiszer- és vegyvizsgáló laboratórium is helyet talál és fejlődésben van a népegészségügyi munka keretei között. A hatalmas egészségügyi propagandát már jó egynéhány év óta külön kellett választani az általános ismeretterjesztéstől, éppen a nagy népszerűsége miatt.

A *népvédelem* szervei: néphivatal, családi és fiatalokú patronage, tanonc- és munkáshelyező iroda, pszihotechnikai laboratórium és pályaválasztási tanácsadó. Ezeknek a szerveknek a működésére néhány statisztikai adat eléggé rávilágít. 1928-ban 1403 védett család érdekében 7958 intézkedést tett példának okáért a néphivatal (közigazgatási, bűnügyi, polgári és Perenkívüli, karitatív esetekben). A munkaközvetítést 1926-27.

és 28-ban megkísérelte 132, 167, illetőleg 221 esetben, mégpedig
rendben 93, 149, ill. 199 esetben eredményesen, stb.

A munka nemcsak ágak szerint hármasságba tagozódása, hanem az egyes ágakban és szervezetekben is specializálódik felderítő, tény-
megállapító (kartotékrendszer) és nevelő munkára, a tulajdon-
képen kezelő, terápiás munka mellett. Ez p. o. a könyvtár-
szolgáltatásban azt jelenti, hogy az intézet nem elégszik meg kö-
zönsége olvasási vágyának a pusztán kielégítésével, hanem sta-
tisztikai felvételek készítésével nyilvántartja az olvasás min-
denkori státusát, kutatja a jelenségek és változások okait, ol-
vasásra szoktatja a nemolvasókat, helyes olvasásra neveli a hely-
telenül vagy haszon nélkül olvasókat.

A munkaágak területe intenzíven mélyül és extenzíven
terjeszkedik. A vegykísérleti állomáson 1922-ben két-, 23-ban öt-
féle anyagot vizsgáltak meg. 1928-ban ötven félért. Ugyanezen
állomás körzete ma már Újpesten, az aszódi, gödöllői és váci já-
rás, továbbá Hont és Nógrád megyék egy részét is magában
foglalja.

Kritika helyett csak ennyit szeretnénk megjegyezni. Kár,
hogy a Szociálpolitikai Intézet a négy egyetem jogi karain és
legalább a három theologiai fakultáson nem állít fel szociál-
politikai szemináriumokat és nem kezd settlement munkát. Sze-
ged tudtommal kezdett valami ilyet a tanyai settlementtel, de
talán csak diáktársadalmi munka formájában. És kár, hogy a
Szociálpolitikai Intézet folytatásaképpen ma még csak egy-
nehány mintajárás létesült.

A mi népfőiskolánk

IRODALMI NEVELÉS AZ ISKOLÁNKÍVÜLI NÉPMŰVE- LÉSBEN. (Előzetes megbeszélés.)

Négyes programmunk a testi, szociális és lelki nevelésen kívül ismer még egy fajta nevelést, melyet „értelmidnek nevez. Inkább a három másik nevelőmunka körvonalai jelölik meg ennek a határát, mintsem az elnevezés. A szellemi élet egész köre ide tartozik.

Ide tartozik az irodalom is. Az élet teljességén állunk frontot és tartozunk szolgálni. Kötelességünk többek között olvasnivalót kezébe adni mindazoknak, akik hozzánk ezzel az igénnyel fordulnak. Kik ezek?

Sokan vannak és sokfélék. Először is *szórakoztató összejöveteleink* látogatói. Ezek azért jönnek időnkint hozzánk, hogy kellemesen eltöltsenek nálunk néhány órát. Szórakozni többféle módon lehet és szokás. Igen jól és ízlésesen múlik el például az olyan fiatalember vagy családtag ideje, aki szavakat, felolvasásokat, műkedvelő előadást hallgat végig. A műsoros esték egyik égető szüksége a nemzenei műsorszám. Jó szolgálatot teszünk tehát, ha valódi irodalommal látjuk el a műsorunkat.

Irodalom kell a *továbbképző órákon* is, akár *tanfolyamszerűek*., akár *önképzőkör* formájúak. Tanfolyamokon olvasni is megtanulhatnak azok, akiket erre valaki megtanít. Meg lehet ugyan tanulni pusztán gyakorlatból is az olvasás művészetét, de féltő, hogy a tájékozatlanság kísértései esetleg idő előtt meg-ejtik és megrontják a kezdő olvasók ép ösztönét. Önképzőkörökben két ponton szükséglet az irodalom. Az előadóművészet az egyik pont Ide előadni való kell. Az elemző-művészet a másik. Az irodalmi kritika szárnypróbálgatásai is több eredménnyel biztatnak, ha a „széptani” tanulmányok tárgya valóban „szép”.

Végül hamisítatlan, értékes irodalom való könyvtárainkba is. Hogy az anyag selejtessé ne váljék, hogy a könyvtárosok jó tanáccsal láthassák el az olvasásra éppen most kapadozókat, nem árt egy kis fogalmi tisztulás az értékes és valóban „szép”-irodalom problémája körül.

Mi ezúttal egészen praktikus módon próbálunk kezére járni az iskolánkívüli népművelésben szorgoskodóknak: magunk is irodalmat adunk, nem elméletet. Ott szeretnénk segíteni, ahol legnehezebb a magukra maradt embereknek az önálló cselekvés, a magyar irodalom, hála Istennek, elég kiterjedt és sűrű erdőségében. Az úgynevezett „építő”-irodalom akácosában nincs szükség vezetőre. Elég egy ügyes és lehetőleg sokszempontú szakkatalógus. Az irodalom más. Azt nem pedagógiai szempontból írták az írók és költők, sokszor kényelmetlenül összevegyítették benne az „elszavalható” és „felolvasható” elemet a „szabadszájú”, néha illetlenül „pikáns” részletekkel. Egyéb baj is van. Türelmes a papír és meglehetősen zuhatagósán ömlő folyam a nyomdafesték. Látszatra egyik könyv csak olyan, mint a másik. Pedig erősen valószínű, hogy sok selejtes kézbe kerül addig, míg egy igazihoz hozzájutni. Ajánlatos tehát társaságban olvasni egy ideig. Aki már egyszer rájött a hamisítatlan irodalom ízére, nehezebb azt, később majdnem lehetetlen hamisítvánnyal, eleggyel jól tartani.

Néhány szó munkamódszerünkről.

Olvasni úgy tanulhat meg valaki, ha olvas. Eleinte hasznos könnyítés, ha jóhiszeműen olvashat, vagyis nem kell olvasás közben másra gondolnia, csak arra, amit olvas. Nem kell például gyanakodva forgatni kezében a könyvlapokat, hogy vajjon igazi irodalom-e, ami elébe került, vagy sem. Hiszen, még nem tudná eldönteni, hogy mihez hasonlítsa az új anyagot. Még az sem helyes, ha értékes ugyan az irodalmi mű, amelyhez az olvasó hozzájutott, de mondjuk, más nemzetbeli író műve, vagy régi kor szülötte. Hiszen nem ismerheti akkor jól azt az életet, melynek egy darabja képzelete elé tárul. Az sem legmegfelelőbb, ha versen kezd az olvasást. A versnek is vannak külön nehézségei, amelyek miatt olvasásuk esetleg kárbavesztett fáradságnak bizonyulhatna. Végül össze-vissza sem szabad olvasni kezdetben. Egyszer három magyar költő nemes versenyből ugyanazt az erdei lakot énekelte meg. Persze hárman há-

romfélének látták. Legokosabb induláskor kitartani egyugyan-azon költő mellett.

Mi Mikszáth Kálmánt mutatjuk be kezdő olvasóinknak. Nemrégén halt meg, mai ember szemével lát, ízig-vérig magyar ember, magyar szemmel néz, magyar szájjal beszél. Klasszikus, igazi érték, cseppentett irodalom minden műve, sőt minden sora.

MIKSZÁTH KÁLMÁN: A PONCI BÚNHÖDÉSE. (Az öreg szekér fakó hám c. elbeszélés-kötet 15. darabja.)

Ponci, Kürtössy Pál cs. és kir. kamarás elkényeztetett fiacskája ok nélkül megüti Esztikét, Horváthy 80 esztendősnógrádi úr unokáját, az író unokahúgát. Az öreg úr nem kap elégtételt sem Kürtössytől, sem közös háziuruktól, Brunner úrtól, a Villa Verona tulajdonosától, sőt attól kezdve kikezdi a családot a pletyka. Az író megtorlást ígér, persze nem nyílt, hanem diplomatikus úton szerzett elégtételt. Lakik a villában egy dúsgazdag bácskai földbirtokos is, Pantalovics úr, ápolónőjével, Zsuzsával. Az öreg úr nagyon ideges, egy köhögős járásbírót már jobb és baloldali szomszédságából kiköltöztetett, inkább azokat a szobákat is fizeti, mert nem bírja a lármát. Az író trombitát ajándékoz Poncinak, Pantalovics elnászpángoltatja a kis lármázót Zsuzsával. A három csoport közt kitör a presztízsháború. Eleinte úgy látszik, a kamarásék győznek, érdekükben a stájer kormányzó is le vizitel Brunnernél. Mégis Pantalovics győz, egyszerűen megvásárolja a villát s most már a kamarás maga is elnászpángolja a fiát a szégyenért, hogy ki kell költözködniök onnan, ahol sokáig ők voltak az urak. Ennek legjobban a darazsak örülnek, elvonul a rettenetes óriás, Ponci, aki addig fészkekét kegyetlenül feldúlta.

Az író olyannak mutatja az embereket, amelyenek a valóságban. Nem angyalok és nem ördögök, mindenikben van jó és rossz. Nem a jók győznek a gonoszokon, hanem Isten igazsága érvényesül. A bűn nem marad büntetés nélkül. A sok bűnös ember összefonódott történetében Ponci követi el azt a bűnt, amelynek következményeit az író kalauzolásával éppen végigkísérjük. Megüt egy kislányt rosszaságból. Nem csoda, elkényeztették. Eleinte úgy látszik, büntetlenül megtehetette. A kamarás dölyfe, a villatulajdonos szolgálékúsége és a fürdőközönség nyájjeztöne Ponci pártján kezd működni. Ekkor érkezik az

író. Ő is bűnös, gyarló ember, diplomáciai ravaszsággal dolgozik. A kislány anyja sem angyal, bosszúvágytól ég. Pantalovics is tökéletlen ember, Zsuzsáról nem tudni, nem a szeretője-e, azonkívül önző, ideges, zsarnok. Ereje sem erkölcsi erő, csak a pénz hatalma. Különösen a pénzsóvár Brunnerrel szemben döntő erejű ez a hatalom. Ponci egészséges gyermekösztone egy darabig késlelteti a kifejlést, de aztán kíváncsisága és játékos kedve elvégzik szerepüket. Pedig az utolsó percben a kamarásnó még rokonszenves jelenség is fiát féltő anyai szeretetében. Isten igazsága tehát nem úgy érvényesül, hogy a jók győznek, a gonoszok elvesznek, hanem úgy, hogy az emberek Isten tervei szerint beszélnek és cselekesznek. Isten érvényt szerez igazságának.

Ezt a kis történetet különösen a darazsak szerepeltetése emeli szokatlan magaslatokra, Isten közelébe. A darazsak krónikája úgy téved, ahogy mi emberek is hajlamosak vagyunk a tévedésre. A kontinensről beszél és egy rettenetes óriásról, pedig csak a villa kertjéről van szó és egy kilenc éves kis fiúról. A bűnhődés kérdésében mi emberek sem vagyunk tisztában a méretekkel, mikor Isten és a sátán beavatkozását el akarjuk képzelni. Isten elképzelhetetlenül fölötte van az életünknek és sorsunknak s annak fordulataiba igazságainak feltétlen érvényes voltával avatkozik bele, nem pedig esetlegesen. Bűnt nem azért nem szabad elkövetnünk, mert jaj, hátha éppen erre néz Isten és dühösen lesújt ránk, hanem azért nem, mert a bűn nem érvényesülhet Isten törvényeinek ellenében. Ez akkor is így igaz, mikor látszólag, éppen a bűn érdekében dolgoznak az emberi gyarlóság erői és pillanatnyilag úgy látszik, mintha győzhetne, sőt győzne a bűn. Erre illusztráció a Ponci bűnhődése.

A részletek mind ugyanebből a szempontból magyarázhatók. Milyen nevetséges a családi legenda a Habsburg keresztfiről, Milyen szomorúan hű a kép a háromféle magyarról, a hencegő sárosiról, a passzív nógrádiról, a zsarnok és durva bácskairól. Milyen finom megfigyelés a magyar hiúságról: drága pénzzel adózunk a kiszolgált osztrák őrmesternek, mert magyarul káromkodik. A diplomáciai közbelépés váratlan eredményéhez fűzött megjegyzés is fölöttébb igaz. Nagyban is így szokott történni, sokszor elmondhatnák a diplomaták, ez már sok volt, ennyit magam sem akartam. Végül milyen igaz az is, hogy a közvélemény még ki sem tart bálványa mellett, nem-

hogy segíteni tudna rajta. Milyen sivár volna a végkövetkeztetés, pénzen minden megvásárolható, ha nyomon nem követnék ezt a jelenetet a darazsak annalesei.

Hangsúlyozni szeretném, hogy mindezt nem „akarta” Mikszáth beleírni a történetébe, de beleírta mégis. Ő éppen azért nagy író, mert gyermeki alázattal nem megszerkeszti a műveit, csak megírja, úgy ahogy látja. Ezért hű és engedelmes fotográfiai e művek Isten világának. Isten világában ugyanis benne van Isten igazsága. Ha Isten világa helyett mi szerkesztünk egy másik világot, úgy ahogy gyarló eszünk szerint képzeljük, hogy hogy volna legjobban, becsületes szándékunk ellenére kimarad belőle Isten igazsága. Éppen ez a különbség az Isten szerint való költő és a fűzfapoéták között.

MIKSZÁTH KÁLMÁN: ÖREG SZEKÉR, FAKÓ HÁM. 15 elbeszélés. Budapest, Révai Testvérek kiadása, 1907. 300 8°-rét alakú lap.

A kompossessor fák. A büntudat rajza. Lányi Károly csak egy hársfát vágott ki orvul, mégis úgy érzi magát, mintha gyilkos volna. Ebben a történetben az az isteni igazság érvényesül, hogy nincs kis és nagy bűn, csak bűn van. Lányi Károly attól kezdve, hogy megfogamzott benne a pénzért való élet-kioltás gondolata, mindent erre vonatkoztat. Meglátják rajta az emberek, hogy rossz jár a fejében. Fél az egyedüllétől. Úgy látja, mintha róla beszélnének a fák. A fa odvat ráfigyelő szemnek érzi. Nem mer elmenni a fészület előtt. Nem meri befejezni a mondatát: segít az... mert Isten nem segíthet. Nem meri abbahagyni a munkát. Úgy érzi, a behorpadt sírba esve, megfogta a halott lábát. A kibukkanó hold mintha mondaná: látlak. Nem mer bemenni az erdőbe. Nem történhetik egyébképen: egy gally megakad a szekér löcsében s kivágja a fészületét. Még öreg korában sem mer fához közelíteni. Azért művészi rajz ez, mert a fák mozdulatlan, passzív lények, mindaz, amit Károly látott rajtuk, a saját lelkéből vetült ki rájuk.

A fiaim. „Az én pohárom.” Az emberi önzés érdekes példája. Úgy látszik, mintha az apa gyermeke iránti szeretetből szeretné a poharat is, közben nem veszi észre, milyen fájdalmat okoz ezzel annak, akit állítólag szeret. De jó példa a történet a meghallgatott imádságra is. A gyermek imádságban kéri, hogy nagyapja töresse el apjával a szegénypoharat s ez csak-

ugyan megtörténik. Mindez magában a híven leírt életdarabban van meg, a költő maga sem az imádsággal, sem a mennyországgal nincs tisztában, a hazajáró lelket is naivul festi. Azt mondja vele, hogy Isten imádság-meghallgató szeretete túl van a mi elképzeléseinken, akármilyenek is azok. De van ilyen szeretet, akár megmagyarázzuk magunknak a mikéntjét utólag, akár sem.

Aussi brebis. Mintha csak azt jelképezné, nem a futóé, nem azé, aki akar... vagy ezt mondaná Józseffel: ti gonoszak akartatok én ellenem, de... A fiúk megtanultak ugyan franciául, de egy kicsit másképen, mint ahogy az apjukkal eltervelték, összeesküdtek a kis nevelőnő ellen, de az is egészen másképen sült el, mint ahogy ők gondolták.

A Berci fogai. Csak látszólag szól a képek nagy ára ellen. Voltaképen azt tárgyazza, milyen viszonylagos minden érték.

Az első bánat. Hiába tervelte el Berci, hogy lesz. Nem tudott szabadságot összespórolni a kutyájának. Sőt éppen az összespórolt zacskó pénz miatt zúzza össze ő maga a kis kutya lábát. Oda kell adni a spórolt pénzt az állatorvosnak. Látszólag kegyetlen történet ez. És mégis csak így derülhet ki igazán, hogy szereti a kutya kis gazdáját.

Az öregek. A szeretet leleményes és furfangos. Szelíd mint a galamb és okos mint a kígyó.

A fehér kutya. Megint a büntudat és különösen a magát bűnösnek érző ember félelme a remek és hű ebben a rajzban. Valóságban semmi sincs abból, amit a gyalogos utas lát, ami mégis van, csöppet sem titokzatos. Benne magában él mindaz a sok megmagyarázhatatlan és rémületkeltő jelenség és tünény, amivel hazáig gyötri magát.

A szamár sine euroban. A nagy adós és a kis adós viszonya. A nagy dologtalan dolgoztatja a kis lustákat. Az ember megítéli a szamarat, mert ugyanazt cselekszi, amit ő. Mikszáth általában szereti állatokon megmutatni az emberek állati vonásait. Timpí csacsit is, a dologtalan embereket is — lefényképezik. A többi embert már nem, vagy ritkábban.

Ott alszik a Marcsa is. A paráznság bennünk van, nem a külső körülmények váltják ki belőlünk. Az író érzékiségfütötte éjszakáját is önmaga okozza magának. Valóságban semmi sincs, mindent ő képzel el.

Szegény ember tőkéje. Az abszolút önző ember képe. Min-

dig önmagából indul ki, mindent magára vonatkoztat. Egészen lehetetlen következtetései és követelései vannak. Pedig nem rossz ember. Hogy szereti a kis gyermekét! Nem gonosz. Csak önző.

A kemény koponyák. Külön érdekes benne az elemi iskolai jelenet, a „kitűnő” módszerével. De az igazi értelmét még csak nem is az ausztráliai 'ménéről' szóló történet adja meg, hanem a sötét leírás az elhagyott, gondozatlan kertről. Abban nem terem a fa, nem fejlődik ki a kukorica, burjánzik el a gyom.

A kis szeplős. Az író kegyetlen kritikája itt a kanonokonról szóló részben különösképpen erős. „Nem tartja ki-zártnak”, hogy egy kanonok holttestét fél évig jégen tartották a kapzsi atyafiak. (Dolga felől — szerinte — megeshetett, nem venni észre, él-e, hal-e.) Maga a történet még zordabb. Azt mutatja, milyen messze juthat egy farizeus élet. Igaz, hogy azt is mutatja, hol a határ. A farizeust a hiúsága és gyűlölete árulja el.

Mme Gvuáp és porontyai. A vadrucák élete. Első olvasásra kedves idill az állatvilág életéből. A mélyén nagyszerű költői tanulság. Ami bennünket a magunk és mások életében leginkább foglalkoztat és meghat vagy ítéletmondásra készítet, alig több az állatok ösztönéleténél. Az igazi emberi élet, életünknek a másik fele, csak jóval ezentúl következik. Ebbe a kemény kritikába még az ú. n. anyai szeretet szentimentális felfogása is beletartozik.

Grisics hitelbe vett bort. Milyen relatív az „udvari” élet — mondja mellékesen. Tulajdonképeni mondani-valója ez: van egy robusztus, ősi, naiv, természetes emberi társadalom és van egy csinált. Amaz az igazi, annak a törvénye az érvényes és hathatós.

IRODALMI KÓSTOLÓ.

BEVEZETÉS.

Ezzel a munkaanyaggal az a tervünk, hogy könyvet adjunk egyesületeink könyvtárpolcaira és tagjaink kezébe. Nem is olyan könnyen végrehajtható terv és jóval nehezebb vállalkozás, mint amilyennek látszik. Könnyű volna, ha csak olyan természetű feladatot látnánk benne, mint a könyvügynök, aki azt hiszi, ha ügyesen és meggyőző hévvel beszél s egy csapat könyvet otthagy egy-egy vidéki ház asztalán, már hasznos munkása volt a kultúrának. Azt is egy-kettőre meg lehetne valószínűsíteni, amit a kölcsönkönyvtárak sifon-őrző kisasszonyai napról-napra csinálnak, kezébe nyomván kíváncsi leánykáknak egy-egy divatos, tehát bizonyára nagyon jó kötetet két-három naponként.

Nem, a probléma ezzel még fel sincs vetve, nemhogy megoldódott volna. A díszkötéses művek ott porosodnak aztán esztendőszámra ama vidéki ház valamelyik „stelázi”-ján olvasatlanul. De meg az sem mindenki tud olvasni, aki olvas, dívány sarkában, villamoson, néha még az úttesten keresztülvágtában is görnyedve, betűt falva, magábamélyedve, könyvbefejejtkezve, vakulásig.

Mi olvasni szeretnénk megtanítani azokat, akik tanulni szeretnének, még pedig tőlünk szeretnének tanulni.

Két titka van az olvasás művészetének. Hogyan olvassunk és mit? Ne fordítsák meg barátaink a sorrendet, nem tévedésből mondtam a hogyant elől és a mit-et másodsorban. Addig nem is érdemes leemelni a polcra és kezünkbe venni a könyvet, míg azt nem tudjuk, mitévők legyünk vele. Mitévők legyünk egy könyvvel, a könyvvel, minden könyvvel, ez a leg-sürgősebb tudomásulvenni való. Másodrangú tényező, hogy válogatni tudjunk a sokból, ha már egyet egyáltalán fel bírunk lapozni.

II.

A könyv nem újság. Nem az a fontos tehát, mi van benne. Ha akármilyen jól el tudjuk mondani olvasnivalónk tartal-

mát, még nem tudunk semmit. Még nem sikerült kiolvasnunk a könyvből semmit, ami benne lényeg szerint való. A könyvben minden, de minden, amit beléjük írtak, saját mondanivalóján túl: jelent valamit. Mit jelent? — ennek a kihámozásához ért az, aki már megtanult olvasni. Ha az újságban olvassuk ugyanazt, amit például Arany János Vörös Rébékjében, akkor csak azt kell az újságlapról a szemünkkel magunkbaolvasni, hogy egy fiatal férfi fegyvert emelt családi békéjének megzavarójára, az öreg Rébék asszonyra s megölte a bajszerzőt. Szenzáció. Napihír. Eddig van. Rendben van. Előfordul. Szomorú, de ilyen az élet. Őlik egymást az emberek. Lapozzuk tovább az újságot, mi történt még egyéb 24 óra alatt? De ha Vörös Rébékét olvasom, akkor azt is meg kell látnom a történet háta mögött, amiért ezt az esetet érdemes volt versbe öltöztetve megírni a költőnek és nekünk is érdemes elolvasni. A versben az van beleírva a történetbe, de mégis túl a történeten, amiért ez a történet az újsághasábokon mai napig állandóan megismétlődik. Az emberek ölik egymást, pedig a gyilkosság nem megoldás. Pörge Dani is megölte Vörös Rébékét, a rontó boszorkányt, de nem bírta elpusztítani, sőt kiszabadította testbörtönéből magát a rontást. Alig, hogy Rebi néni leesett, tollászkodni — már mint varjú egy jegenyefára ült s azóta „egy varjúból a másikba száll a lelke vég nélkül”.

A könyvek, az irodalom tehát ilyen képekben jelzik az élet értelmét s ezért minden költői mű jelképi értelmű. A könyvekben mindennek, de szószerint véve mindennek jelképi jelentése van s ez a jelképi jelentés az, ami szép, ami tetszik nekünk. A szépet azonban nem az emberek hozták létre szavazattöbbséggel, hanem Isten teremtette bele a világba. Költő az, aki az Isten-világbarejtette szépségből valamit felfedez és olvasó az, aki felismeri, hogy amit a költő talált és megmutatott, az csakugyan szép. Az a költő, aki az Isten-szerint-nem-szép-nek lelkendezik, hogy „Ni, mit találtam”, nem költő, hanem fűzfa-poéta, kontár, firkász. Az az olvasó, akinek be lehet adni a nem-szépet szép gyanánt, nem olvasó, hanem könyvmoly, részeges fráter, aki nem bunda-pálinkától mámorosodik meg, hanem maga mögé olvasott könyvoldalak ezreitől.

Az imént arról volt szó, hogy a könyvben mindennek jelképi jelentése van. Azt akartuk ezzel hangsúlyozni, hogy nemcsak a történetnek van szimbolikus ereje, hanem a szavaknak,

a kifejezéseknek, a mondanivaló egymásutánjának is egyaránt. Tehát annak is, ahogy a szavak és kifejezések egymást követik. Tehát a beszéd menetének: a dikciónak, a ritmusnak, a rímnek, a hangok emilyen vagy amolyan voltának is. Például amikor a Mátyás anyjában a holló elrepül az özvegy levelével s így folytatódik a vers: Hamar a madarat, el kell venni tőle, ebben a sorban a többek között az is szép, hogy nincs mássalhangzótorlódás a három, szóban, az is, hogy csupa *a* hang ismétlődik benne, az is, hogy a mondatból hiányzik az állítmány. Hiszen nagyon sürgős, nagyon komoly és nagyon parancsoló valamiről van szó s jelképileg van jelen mind a három jelleg. A parancsnak elég egy mozdulat, nincs szüksége állítmányra (p. o. fegyverbe!, vállra!, előre!, sőt hajrá!, mind állítmánytalanok), az a komolyabban cseng, mint mondjuk az *i*, s a hamar szó kimondáskor gyorsabban siet, mint — mondjuk ez, hogy templomban. Ha tehát olvasni akarunk megtanulni, mindenre ügyeljünk, mindent vegyünk észre és mindennek keressük a jelképi jelentését, más szóval a szimbolikus erejét. Egyetlen hangnak, minden szónak, egy-egy versnek, egy-egy kötetnek, de egy-egy költő költői művének (összes műveinek) is. Mi ebben csak úgy segíthettünk, hogy csupa olyan olvasnivalót kerestünk össze, ami szép, tehát szimbolikus erejű is.

III.

A másik kérdésre: mit olvassunk, olyanformán próbáltunk kielégítő választ adni, hogy az általunk kiválogatott anyagnak közös nevezőt kerestünk jóeleve. Mindaz, amit ajánlunk, magyar. Nem igen lehetne pontosan és röviden meghatározni, hogy mi az, ami magyar. Inkább csak az biztosítja magyar voltát a mi anyagunknak, hogy gyökeres, tehát századok szerint is, néprétegek szerint is legvalószínűbb, hogy magyarrá, lett, vagy magyar maradhatott. Történelmien és népin magyar mindaz, amire a figyelmet felhívjuk. Nyelvében, képvilágában, dikciójában és szimbólumaiban Ázsia óta örök és falun-tanyán szélesen kiáradó s úgy magyar. Magyarul csak ezt és az éppen ilyet érdemes olvasni.

MIKSZÁTH KÁLMÁN: A FEKETE KAKAS.

Falusi kisemberek története. Bízvást bibliai verseket lehetne elé írunk mottóul. Például ezt: nem azé, aki fut... íme,

azok, akik temérdek pénzt költöttek magukra, felgyógyultan ödöngenek hazafelé, Kupolyi apó pedig, aki nem magára költötte a pénzt, hanem a szívében kelt irgalom parancsának engedelmeskedve, meggyógyult. Igaz, hogy mert kártyán akarta visszanyerni az „elherdált” pénzt, csak kemény próba árán gyógyult meg, mégis meggyógyult. Szép az is, hogy a szereplők hite szerint a megsegített és megtisztelt beteg kislány (tanúság rá a „fekete kakas”) személy szerint is hálával fizet: felhíván Palit, az unokát a tárnából, ahol nem sokkal azután sokan ottvesztik életüket.

BAKSAY SÁNDOR: PATAK BANYA.

Csakugyan az, aminek az alcím vallja: szegény emberek tragédiája. Nemcsak a népeletet ismerjük meg belőle egészen közelről, hanem hit valló egyházunk vérrel és könnyel teljes, bizonyágtérvő múltjának egyik próbaálló történelmi korszakát is: az „artikuláris” világot. Az utolsó szó, a „fiskus” találkozása az öreg Csósz Péterrel már csak arra jó, hogy a költői igazságszolgáltatás elviselhetővé enyhítse azt a lélekháborgást, amit az egész történet olvasása kelt az emberekben.

KOMÁROMI JÁNOS: HÉ, KOZÁKOK!

Két gyönyörű megfigyelni való szépség van benne. Az egyik: szóról-szóra igaz, ha egy nyolcesztendő kisfiú rajongó és irreális szemén keresztül megnagyítva nézzük. Már pedig csak az van elmondva, amit az a kisfiú látott vagy elképzelt. A másik szépség: a szegény emberek nyomorult élete, amelyet csak úgy lehet elviselni, ha szájaskodások, virtuskodások, kalandok hősiessé szépítik, az alkohol állandóan rózsaszínű ködfelhőbe burkolja és éleit megtompítja, egy-egy kiruccanás pedig (mint az aratási ünnep a végén) uras gesztusokat is lehetővé tesz hébe-hóba.

PAULINI BÉLA: HÁRY JÁNOS.

Megható és klasszikus kép arról az inkább csak idegeink között *élő*, mint tudatosan vallott magyar igazságról, hogy a magyar ember a legmagasabbrendű életre is igényt formálhatna, de valóságban mégis csak akkor képzelhet el magának ilyen életet, ha álmodik, vagy mesél, vagy nagyokat hazudik. A történetben az az elbájoló, hogy a hazugságot minduntalan

az az egy tény motiválja, hogy Hány János sohasem járt ott, abban a világban, amelyről hazudozik, kénytelen tehát annak elemeit az otthoni élet elemeiből pótolni, amelynek felső határa, hogy tud a falusi bíró úrék életéről s bekukkintott életében egy- kétszer az urasági kastélyba is.

MARÓTHY JENŐ: SZEPTEMBERTŐL MÁRCIUSIG.

Hamisítatlan irredenta könyv, mert belülről kifelé ható igazságának az ereje. Ez az igazság két főérv tengelyén fordul. Az egyik tengely: a háborúelőtti magyar életnek sok bűne mellett robusztus életereje is volt. A másik tengely: a tótok szerették magyar testvéreiket és viszont. Ezért nem akar rügyezni, bimbózni, szárbaszökkenni, virágozni és teremni az új tenyészet, a régi helyébe lopakodott cseh élet. Ezért viszont egyetlen, de tökéletesen elégséges reményünk nekünk az idő, amely eltelik — szeptembertől-márciusig, ősztől tavaszig, s ha eljött a tavasz, nem lehet visszatessékelni.

NYIRŐ JÓZSEF: ÚZ BENCE.

Úgy érezzük, mikor letesszük ezt a könyvet, mintha Az Ember Tragédiájából a Föld Szellemével lett volna találkozá- sunk. „Kit gyöngéül látál az égi karban, Az önkörében végtelen erős.” Úz Bence is nagyon erős, annál erősebb, mennél közelebb tartózkodik az őstermészethez, mely lényegében azoneygy vele. Ha tréfál, ha komolykodik, ha bűnöz, ha valami nagyot és ne- meset cselekszik, ha istenfélő, ha pogány: mindig jól érezzük magunkat körében, mert az élet alapelve nyilatkozik tettein ke- resztül. Bosszúja mindig a természet nevében telik be. A város beteg fiát is ez a termőelv gyógyítja meg, nemcsak a jó levegő és primitív életmód.

TAMÁSI ÁRON: ÁBEL A RENGETEGBEN.

Az ifjú székely legényke ugyanattól az ősvadontól kap nagyszerű, életrevelő leckét, amely Úz Bencét körülveszi és jelenti Nyirő József könyvében. De ha Nyirő könyvében megkaptuk az Isten szerinti életnek halálosan komoly értelmét, Tamási történetéből vidáman kacagó szépségének és örökifjú- ságának lehetünk élvezői. Ábel-Robinson humoros Péntekje, az oláh csendőr jelképi jelentőségű alak: jó ember s ezért megsze-

retjük, de nem olyan teljes mértékben a földé és az erdőé, mint Áron, éppen ezért rangban alatta marad emennek.

TERSÁNSZKY J. JENŐ: LEGENDA A NYÚLPAPRIKÁS-RÓL.

Az egészen elesett, félig már nem is emberszámba vett „rüherongy” ember csudálatosan szép apotheozisa. Gazsi, ez az ütődött alak világlétében mindenből kimarad s bár egyetlen vágyálma valaha jóllakni nyúlpaprikással, amely eddig még soha nem adatott neki, mégis megkíméli a kezeügyébe menekülő kis nyúl életét akkor az egyszer, mikor módjában volna nyúlpaprikást ehetni. A kis vadállat és a társadalmon kívüli ember megható barátsága valósággal a próféta-látást mutatja, mikor együtt legel az oroszlán a báránnyal és egy kis gyermek őrzi őket.

SZABÓ PÁL: EMBEREK.

A szegény ember nem idealizált, de nem is agyonrealizált valódi sorsa. Az elejét jelképvő nőteti az a jelentősége, hogy a végén a szegény embernek ígyis-úgyis meg kell szakadnia. A főhős tehát — mintha csak egy hősi eposz főszereplője lenne — szinte előre tudja a sorsát, amely girbe-gurba út a majdani megszakadás felé. A törekvés teszi regénnyé, amely nem arra irányul, hogy beteljék ez a sors, hanem arra: hogy lehetne meggazdálkodni ezt a véget. Különösen értékes a háborúról szóló rész, mert ez adja a magyar katona szerepét, nem a tiszt, hanem a közkatona szempontjából s nem kívülről és felülről, hanem belülről és alulról nézve.

MÓRA FERENC: ÉNEK A BÚZAMEZŐKRŐL.

Tanyasi magyar emberek világa. Minden szépség és minden borzalom, minden küzdelem és minden hit benne foglaltatik, amiken, mint tengelyeken, ez a világ forog. Különösen szép részek a kisfiú halála, az asszony vallási tébolya, a férfi gyónása a kenyér „titka” felől, mindennekfelett pedig az életnek az az egyetemessége, ami a szibériai orosz itteni sorsában s a Szibériába szakadt magyar (ott is jó föld van, ott is terem búza) sorsára eresztésében megnyilvánul. Talán ez eddig a legnagyobb magyar regény.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY.

Csokonai régen élt, a XVIII. század végén s a XIX. leg-elején. Az ő költészetét úgy kell olvasnunk és élveznünk is csak úgy lehet, hogy az ember ezt sohasem felejtí el közben. Szabadszájúságát megbocsátjuk akkor s azt is megértjük, hogy az ő világában a magyarság még öntudatlan és ösztönös elem, hiszen a magyar világ még akkor fel sem fedezett ismeretlen tartomány. A magyar ember még kívülről nézett, alig ismert, figyelemre nem méltatott exotikus csodalény. Öreg cseléd, aki jó mondásaiért egy pohár bort kap, babájától búcsúzkodó katona, éjjeli kalandra lopakodó torzonborz kiállítású és goromba beszédű legény. De a táj, amely a költőt körülveszi, magyar táj és a szó, mely ajkán fakadt, gyermekkorra óta hallott magyar beszéd. S az egyelőre kívülről nézett alakok is igazán magyarok. Méltó hát rá Csokonai, hogy vele kezdjük a magyar világ bemutatását.

PETŐFI SÁNDOR.

Petőfi Sándorban három olyan sajátság jelentkezik költő formájában, melynek három élében szivárványszínekké törík magyarsága is. Természetesen áradó, szinte zuhogó *liraisága* az egyik. *Ifjúsága* a másik. Őszintén feltáruuló *népiessége* a harmadik. Verseiben nem is az a fontos és magyar, amit éppen ír, hanem ahogy írja. Amit látott, érez és dalbafoglal, az mindig egy költő, egy ifjú, egy falun született és falusian nőtt valaki élménye, hangulata és szava. És az a magyar és az a népi.

ARANY JÁNOS.

Arany János népi világa nem idillikus, mint amilyennek tanították az iskolában nekünk, hanem örök. Ez az örökkévaló, végleges, törvény erejével érvényes forma kölcsönzi neki a „vélt” nyugalmat. Nem siet, nem berzenkedik, főleg nem fél a változástól és esetlegességtől. A „végzet” ő, melyen nem fog a „sors”. Az van jól, ami úgy van, ahogy az ő világában van s ez az, ami a „végén” majd ki fog derülni.

ADY ENDRE.

Ady Endre a mai magyar irodalom legnagyobb költője. De úgy vagyunk vele, mint a lábadozó beteg a járással, egyszerre boldogok, hogy újra járhatunk és ugyanakkor mondhá-

tatlan kint szenvedünk, mert nehezünkre esik, fáj elszoktunk tőle. Ady Endre magyarsága is ilyen a szívünk, képzeletünk és fülünk számára. Nagyon régtől, nagyon mélyről magyar, gyökeres és örök a magyarsága, mi másfajta magyarsághoz vagyunk szokva, felületesebbhez és komolytalanabbhoz. De ha életben akarunk maradni, vissza kell emlékeznünk, hogy így kell magyarnak lenni s kín árán is élnünk kell ezt a magyarságot.

OLÁH GÁBOR.

Zordon, pompás, keménykötésű az Oláh Gábor költészete. Olyan, akárcsak szülővárosa, Debrecen. Nemcsak a nyelve érdemlí meg a fenti jelzőket, hanem érzésvilága és költői szemléletmódja is. Ellentéte mindennek, ami érzelgősség, ami híg és szétfolyó, ami tehát nem kézzelfoghatóság. De a mellett mégis a pusztai délibábhhoz hasonlítható leginkább az a gyönyörű építmény, amit a realitás kemény talajára érzéseiből, képeiből és szavaiból felépített. Hiába haragszik úgy a Hortobágyra és a délibábra.

SZÉP ERNŐ.

Szép Ernő hajdúmegyei kisvárosi zsidó tanítónak a fia, aki a magyar élet tengerének kellős közepén tősgyökeres magyarrá és magyaralföldi, de ottani civisekre is érvényes megszorítással keresztyénné lett. Kívülről nézi és látja a magyar embert és a magyar tájat, de híven olyannak mutatja, amilyen. Azok az érzések pedig, amelyekkel körülfonja ezeket a képeket, kedvesek, mélyek, őszinték, szíve legbelsejéből fakadók. Szíve is véres, vonagló, szakasztott olyan, akár a mi szívünk.

NADÁNYI ZOLTÁN.

A faluváros képei, alakjai, tájai, jelenetei és hangulatai jelennek meg Nadányi Zoltán finomművű költeményei során, de nem úgy, ahogy hagyományosan eddig ismertük a magyar életnek ezt a foltját, hanem igazabban. Nemcsak őszintében, hanem mélyebről is, mint ahogy ezidáig a lelkünkben elraktározódott. Hasonlítsuk össze p. o. a szokványos „visszavagyódó” Bessenyei alakot Nadányi „hazatérő” Bessenyeijével.

ERDÉLYI JÓZSEF.

Van valami keserű, konok, de mégis szabad vonás az Erdélyi versek falu-, sőt tanyaszemléletében, ami eddig hiányzott költészetünkől. A cselédember világának mai napig nem ismert vonala, színe és foltja ez. A cseléd fiának az érzéséből kikelt világ. A költő már otthagyta ezt az életformát, de még látja és vele érez. Hangja is ilyen, a megnemesedett tanyasi folyóbeszéd.

Amilyenek ők maguk

SZABÓ PÁL.

Szabó Pálhoz csak tengelyen lehet eljutni, vagy az apostolok lován, vonat nem jár arrafelé, se gyors, se lassú. És mert kocsija-lova nincsen Szabó Pálnak, hát a komája szekereére invitálja meg Körösszakálban, a szomszéd faluban a vendégét, akinek viszont teljes szabadságában áll Gyoma felől vicinálison, Debrecen felől autóbuszon érkezhetsen meg. Nem hangulat-keltés végett kezdem ezzel, hanem fontos adalékul egy most induló írói pálya teljes megértetése elé. Biharugrát elkerüli a gőzös is, az autóbusz is, de ez csak szerencse. Nincs borzasztóbb a pacifikált gyarmatrésznél, amelynek meglátogatott testét a vasúthálózat, mint sok-sok polipkar szívja és szorítja halálra, időnként pedig fenyegető moraj lással óriási hengerként mán-gorolja meg temérdek, dímatlan, vasbaöltöztetett katonaosztag. Biharugrára, Szabó Pálékhoz csak mint gyöngébb fél érkezhetik az idegen: vándor alamizsnáért, vigéc csereberélni, vendég-barát látogatóba. Pesti ember magamagáról és szándékairól bajosan, legfeljebb a koma kocsijáról találhatja ki: ő vajjon melyik a három közül. Óh, mert a vándor csak visz, még pedig gyalog, a vigéc visz is, hoz is, fogadott fuvaron. A vendég elé kijött a szekér, csak hoznia illenék tehát. De olyan nehéz a mi világunkból csak hozni ide valamit úgy, hogy meg ne ártson és lehetetlen innét üres kézzel távozni el. Mennél kijebb tárja valaki a szívét, annál telibb rakják reménységgel és gonddal.

*

A megérkezés második fázisaként földek között görbül-fordul az út és zörög-ráz a szekér. Jó földek ezek, nincs bennök semmi hiba, innen az ülésről is őszintén megmutatják magokat, szemébefeketéllenek a messziről jöttek, még szikfoltot sem látni benne ezen a részen. És jó kézben is vannak a földek, eb-

ben sincs semmi hiba, látom, ahogy rápillantok Kiss Ferenc gazda gyeplőtartó, naponbarnult, biztosfogású, csontos két ök-lére. Ismerik, szolgálják, szeretik egymást az ember és a föld, hogy lehet hát mégis, hogy bizonyosság, jószándék, hajlandóság egyformán haszon nélkül való? Megmozdult az ember talpa alatt a föld, kifelé igyekszik alóla és búcsúzik is már a földtől az ember szeme. Egyelőre csak a szeme, önkéntelen messzire meredéssel és nyugtalan rebbenéssel kutatva valamit, ami megtarthatná, csak addig, míg szusszanthat egyet.

Biharugrán mindenkinek megvan a maga kicsije. A határnak több mint a fele a falu kezén, a nagyobb darabok is barátságosak és arra jók, hogy munkaalkalmat adjanak pótlásul annak, kinek mégis túlkicsi a magáé. Nem is volt itt baj se a jobbagység megszűntekor, se most, a nagy háború után. Most sincs baj még, de erről már nem tudni, ki tehet. Mert ugyan kinek a kezében lehet az intézkedés joga abban, hogy véletlenül, halálozás és kiöregedés folytán néhány éve kicserélődött a régi vezetőség s az új pap és az új jegyző hálaistennek beláták, hogy ezt a magába gyökerezett, önálló, értelmes fajtát nem lehet kormányozni sem nyáj módjára, sem a maga ösztönösen érzett céljától elfelé.

Egyszóval minden jól van, akarom mondani minden jól lehetne és mégis nagyon nagy bajnak kell lenni valahol, mert ide eljut és rosszat művel az utórezgése. Az ugrai ember éppen olyan értetlenül áll a maga életének a partján ezt látva, mint a balatonmenti magyar háborgás idején. Nincs vihar és mégis felfordítja a csónakot, összetépi a hálót a víz ereje. Ítéletidőnek kell dúlni messze valahol, csak éppen hogy a szem nem láthat odáig. Biharugrán sohse volt hivatásos koldus, de ma már mindenki koldusa a maga szerencsétlen sorsának. A legnagyobb gazda, a nyolcvan-százholdas paraszt is elérhetetlen jövedelemnek tartja a községi bábáét, pedig az mindössze 600 pengő évente s 12 pengő minden újszülött után. Nincs a határnak egy talpalatnyi földje, amelyet ne nyomna több-kevesebb bankteher. Ezt a nyomorúságot ugyan részben megmagyarázza az útközben balfelé mutatkozó csorbája az égnek, a váradi hegyek körvonala. Ha este lenne, a villanyfény is felvetődnekarrafelé. Nagyvárad város lámpáinak a világossága. Torony látszik a harsányi tornyon túl és jobbra tőle, közel van, de már nem a mienk. Közte és köztünk húzódik az új határ. Sok minden rossz

közt azt jelenti, hogy Biharugrán nem érdemes már, mint volt régen, hagymát, káposztát, krumplit kivitelre termelni, mert nem lehet hol eladni többé. Várad nincs, Debrecen messze esik. Sok mindent megmagyaráz ez, ismétlem, de nem magyaráz meg mindent mégsem. (Épen ezért hadd maradjon csak benne a szövegben ez a passzus, jóllehet immáron váradiak is szababon olvashatják.)

A Sebeskörös fekszik az utunk elé. Szép nagy híd íveli át, kaptatóval kapaszkodik fel az út rája, csendesíteni kell a lovakat előtte, fogni a «zajokat a másik oldalán. Csinos házikó őrzi ezt a nagy gondoskodást túlfelől, a gátőr háza. 4-5 kilométerenkint el van szórva belőlük egy-egy, hol ezen, hol a túlsó parton. Nagy gond van a Körösre, igaz, de érzi is a föld a terhét: 6-8 pengő katasztrális holdankint a vízszabályozási járulék. Pedig nem lehet mondani, hogy a gátőrök drágán végeznék ezt a munkát: 30 pengőt kapnak havonként, jószágtartásuk helyzetük kényessége folytán korlátozott, s alaposan meg kell dolgozni érte, a rendes mindennapi tennivaló tetejébe például kitisztítani évenként 30 méter levezető kanálist.

Ütközben ezt mesélik ketten, az ember és a föld. Nem lázadozón mondják, csak szakszerűen és megcáfolhatatlanul, hogy igazságtalannak és kilátástalannak érzik így a sorsukat.

Aztán következik a harmadik megérkezés. Bent vagyunk a faluban és nemsokára megérkezünk Szabó Pál udvarába. A falut két érdekesség hadd jellemezze, az egyforma és mégsem sablonos házak, aránylag nagyranitott ablakszemeikkel és az iskolává lett urasági kastély. Nem erőltetném szimbólummá a lelkemben a két képet, de nagyon erős és nagyon azzá kívánczik mind a kettő. Szép, széles a főutca, a falu nem lehetett kuriális nemes község soha, az ittlakó emberfajta tehát self made man-je a boldog és gondolkozó szabad életnek mind. A volt urai pedig kihúzódtak előlük a tanyáikra: az egymás mellé rendeltség idején nem vállalták többé a vezetést.

Többet aztán el sem hagy a szomorú vízió: a magára hagyott árva magyar népé. Bemegyünk Szabó Pálék házába, az is erről beszél. Ha csak azt látnám, amit testi szemmel láthatok, azt mondanám hideg és ellenséges tárgyilagossággal, felemás civilizáció világában járok. De nekem közben, féligmeddig majdnem idevaló embernek, bizalmas hunyorgatással tudtomra adták az idevezető házsor tegnapinál nagyobb, de mégsem elég

nagy ablakszelei, hogy nem felemás ez a civilizáció, csak valamilyen okból visszafajtott. Nem elég invenciózus, nem elég bátor, nem elég őszinte. Hogy is lehetne az, ezeknek az embereknek senki sem mondta, hogy kell emberi életet élni, magoktól próbáltak ráhibáznai, hol eltalálták, hol elvétették, hol elfaradt, hol nekivadult a tapogatózó kedvük.

Szabó Pál háza és házatája úgy harcol a mostoha körülményekkel a huszadik századért, mint az egész élete. Fürdőkád a felső határ, földes szobák az alsó, közbül a százholdas gazdák most növvő igényt bátortalanul szolgáló hálószoza-bútorzata. Méhes és zöldséges kert egyfelől, felibe kiadott gazdaság más oldalról, állítom, hogy nem csak azért, mert a gazda pennaforogató. Könyvek az asztalon és éjjeliszekrényen, olvasnivaló könyvek. Asszonyokon, gyermekeken, a házban élő hétköznapi életen küzdölődő, tisztos szegénység, amely nem adja meg magát a kérlelhetetlen kényszerűségeknek. Minden, minden azt prédikálja itt, hogy senki nadrágos ember nem tehet róla, ha az ittlakó emberek viszik valamire és nem merülnek el. A szanaszét heverő könyvek közül például, látatlanban is azt merem állítani, bajosan olvasott akárcsak egyet is a helybeli intelligencia. Hogy harag ne legyen a dologból, hozzáteszem, ne megrováskepen tessék érteni.

II.

És most itt ülök szemben Szabó Pállal a tiszta szobájokban, az ablakhoz tolt, árkuspapírossal, levelekkel, könyvvel borított asztal mellett. Öreg édesanyja, felesége, kislánya, kisfia a másik szobában lemaradtak, mintha csak azt akarnák jelezni, hogy örülnek a vizitnek, de nem hinnék, hogy önekik is szól. Most egyelőre nézem Szabó Pált és hallgatom a hangja csengését.

Tudom róla, hogy kilencvenhármas korosztálybeli, jóval közelebb az ötvenhez, mint a negyvenhez. Tudom azt, hogy legújabb szenzációja a magyar irodalompolitikának. De nagy megnyugvással állapítom meg hamarosan, hogy szemre-főre csak olyan azért, mint a többi erre a vidékre való magyar. A negyedik ikszét néhány energikus ránc árulja el csupán az arcán, a szája körül, az intenzív szellemi életet meg csak a nyugtalanul pislogó szem és a szapora beszéd. Mohón issza be a szeme és lehetőleg mindenestül a kínálkozó benyomásokat, egymás

sarkát tapodva tódulnak ki a hallgatás börtönéből a szavai, mintha kevesellenék a rendelkezésre álló időt és nagyon, de nagyon igyekeznének, hogy semmi fontos elmondatlan ne maradjon.

Aztán hallgatom Szabó Pált, most már nem a hangját, hanem a mondanivalóját. Eddigi életéről, jelenlegi helyzetéről, ezutáni terveiről beszél. Egyelőre ugyan majdnem becsületesebb azt írnom ide: felel a kérdésekre.

*

Nyugtalan természet kicsi kora óta. Hét hold földön, mostani házukon, valami csekély szőlőskerti részen osztozkodtak apja halála után négyen testvérek. Neki a ház jutott és egy és fél lánccs kerti föld. Ezt a vagyont azóta a földbirtokreform során I katasztrális hold szántóval gyarapította a hazatért hadviselt El lehet képzelni, hogy szegényember gyereke már ismétlőiskolás korában az uraság földjére jár marokszedőnek, félrészes kévehordónak a géphez, egynehány esztendő múlva harmadoskapásnak is. Sokat kimegy a Köröshöz is, de inkább csak bárméskodni. Máig sajnálja a gátmenti szép fűzfákat, nem hiszi, hogy a gyökereik árvízveszedelmet jelentettek volna. Az ugrai erdő ép most kerül merevül fejsze alá, azt is sajnálja. Ez talán ittvaló fogalmak szerint az első komoly megkülönböztető gyöngegség, ami elárulja benne a lelki embert. Errefelé nem állhatják a népek a fát, különösen, ha több van egycsomóban.

*

Kilátástalan, egyforma, robotos esztendőök telnek el így. Elvégzi a legény a dolgát, de nem bír belenyugodni, hogy ez aztán már nem is lesz másképen fogytig, szakadásig. Nem lehet a! Egyelőre mindössze ez a homályos érzés élteti. Az nem lehet, hogy az ember hiába dolgozik, holtig földhözragadt, éhségszórazon ujjogató senki és semmi maradjon, csak azért, mert ilyennek született. Látszatra egyhelyben vesztegel, két keze gépiesen végzi, ami rá van mérve, de a szeme vizslat, az esze jár, az akarata pattanásig megfeszül, egész valója vár, vágyik, keres.

*

Olvas. Sokat, mindent, amihez hozzájut. Naptárt, vásáron vett füzeteket, könyvtári könyvet, véletlenül keze ügyébe került mindenfajta nyomtatott betűt. Jóhiszeműleg hámozza ki

minden író értelmét, de mindenki csak egyetlenegyszer csálhatja meg. Növendék legény még, mikor a Téboldya Titkai című sokfüzetes ponyvaregényen keresztülragja magát, már ösztönösen ágaskodik benne a természetes kritika és veleszületett szépjérék, hogy ilyesmi nem volna szabad. Igazi írókkal a Tolnai Világlapja regényráadásai révén van találkozása életében legelőször. Szinte reakcióképen jön rá a valódi irodalom jóízére, de hűvös, földönjáró, magyar józansággal ekkor is csak annyit érez és annyit ismer el, hogy igen, valahogy ilyenformán kellene könyvet írni, mint ahogy ezek az írók próbálgatják.

*

Közben kitör a világháború, nemsokára tűzvonalba kerül Szabó Pál. Mindvégig odakint marad sebesülés, más egyéb kalamitás nélkül. A hazáját védeni ment ki s még ma sem szégyelli ezt az érzelmes elképzelését annak az egészen másnak, aminek a frontélet későbbben bizonyult. Azt hiszi, amit az ember becsületből és nehezen végigkinlódott, hónapokat, sőt esztendőket, az csak nőtethette az embert becsületben, kitartásban, életértékelésben, akármi, akárhogy kezdődött, alakult és ütött ki körülötte-mellette máskülönben. Megtárgult mellesleg szellemi életének a gúzskötele is a vér-verejték árán. Újfajta benyomásokban dőzsölt szomjas tekintete, olvasni szerető kedve is újfajta táplálékhoz juthatott. Anatole France-ot például ekkor fedezte fel. Több művét végigbújta, de csak az Istenek Szomjaznak és a Pingvinek szigete hatott rá élénkebben. Nagy és eleven volt ez a hatás, de nem pozitív a maga egészében. Van az életnek ez az oldala is, így érezte, de több az élet, sőt bizonyos tekintetben más is, mint ahogy ez a kétségkívül nagy író látja és mutatja.

Mikor aztán a háború végével újra hazavetődött ez a történetstelen-történetekben megedződött lélek, elkezdett nyugtalanzkodni, mozogni, csörömpölni korlátai között, akárcsak a mesebeli csodakard nem neki való hüvelyében. Megpróbálta folytatni előbbi életét, újra takaró, gépes, harmadoskapás lett, de nem látta értelmét, hogy minek. Kihasználta a faluja egyetlen számára mutatkozó konjunktúráját és felcsapott kőműveslegénynek. Annak se maradt más látatja, mint a keze alatt

megcsinosodott régi házak. Újra földműves lesz, megházasodik — szinte felesleges megemlítenem, hogy a belső nyugtalanság ezen a ponton is túlszótékéli saját társadalmi rétegén — a házias élet viszonylagos, boldog nyugalomban összefolyik testi és lelki eredetű kétféle kínzó áradása. írni kezd.

*

Álljunk meg most és hallgassuk őt magát, hiszen a titok kulcsát most kalapálja szavakból. A titokét, amely jómagamat is idecsalogatott.

— Ahogy a magam élete nem akart mozdulni se té, se tova, ugyanígy hiányzott olvasmányaimból is mindnyájunk paraszti sorsa. Itt élnek közöttünk uraság, jegyző, pap, még a főszolgabíró is közibök sorolhatom, csupa derék, jószándékú ember. Hiába, nem tudnak rajtunk segíteni, mert még ha keresnek, sem találnak meg minket. És ott van egykaszalban az emlékezetemben az a sok könyv, amit életemben idáig elolvastam. Szép könyvek, jó könyvek, faluról, parasztról is szó esik benne, de egy szó se szól mirőlünk igazán. Nem ismernek az írók minket, még azok sem, akik belőlünk szakadtak ki. Éppen azért, mert kiszakadtak. Éreztem, hogy nagyon sok megírnivalóm van, másfélék, mint amiket olvastam, rólunkszólók s egyszer csak írni kezdtem. Úgy kezdődött, hogy a Körösvidéknek küldtem be egyszer egy panaszos levelet a községközi bajokról Csabára. A panaszt nem nagyon méltányolták, a megírásamódját annál inkább. Attólfogva majdnem minden héten kértek és jelentettek meg tőlem apróbb-nagyobb cikket elébb ebben a vidéki lapban, később az Előörs-ben, végül az azóta betiltott Magyar Föld-ben. A regényemet, az *Emberek-et* is a Magyar Föld adta ki először, a Franklin Társulat most már a második kiadást rendezte belőle. Az Előörs rendes havi járandóságot juttatott, míg politikailag egy nézetten voltunk, a Magyar Föld is, míg megjelenhetett.

Megáll egy kicsit, maga elé mélyed, látszik rajta, hogy megképzett fantáziájában a jövő.

— Az én egyéni sorsom már betelt. Nem folytathatom a régi napjaimat, nemcsak azért, mert azt nem lehet a' tudva, hogy nem érdemes. Ki kell írnom magamból, ami összegyülemlett a lelkemben és sokszor úgy érzem, ha nagy kort érnék s közben örökösen írnék, még akkor sem bírnám papírra vetni a felét sem, ami bennem nyugtalankodik.

Most a Franklin tiszteletdíjának abból a maradékából élünk, ami a legnyomasztóbb adósságok kifizetése után megmaradt. Irredenta regényemet Eredj, ha tudsz... címmel már benyújtottam, most Dózsá-ról írok három-négy kötetes regényt. Háborús regényt is szeretnék írni, megmutatni a baka háborúját, mert eddig csak a tiszturakét, általában a városét ismerik. A falusi közembereké, frájttereké, káplároké egészen ismeretlen.

Nem tudom, Pesten milyen tervei vannak velem az irodalmi életnek, érdekes jelenség vagyok-e a szemökben, vagy komoly író-számba fognak-e venni ezentúl. Majd csak eligazodik valahogy ez a része is ügyemnek. Én csak egyet érzek nagyon erősen, írni kell nekem ezután már, míg csak ki nem esik a toll a kezemből, mert most egypárónkon keresztül vesz lélekzetet a fajtám, a falu népe és ha valamiért ez a lehetőség megszűnének a számára, megfulladna belé.

(Csöndes, konok optimizmus beszél most belőle.)

Olyan szépen indul mostanában a falu felfedezése. Ismerem, olvastam és szeretem az erdélyi írókat, azonkívül Komáromit, Mórát, elsősorban Erdélyi Józsefet. Az erdélyiek közül Nyíró és Gulácsy mondtak nekem eddig legtöbb olyat, ami megmelegítette a szívem. Móricz Zsigmondnak a Légy jó mindhalálíg c. regénye nagyon megindított. Talán tiszteletlenségnek érezni, hogy ennyi sok gyönyörűség közepette sem érzem feleslegesnek azt, ami az én tollam alá kívánczik. De megmondom, hogy miért merem mégis szükségesnek érezni az írást. Valahányszor könyvet olvasok, mindig megkérdem a végén: No most már... mi jó dolog válik abból, hogy végigolvastad ezt a száz- vagy kétszázegynehány lapot?

Az emberek elgyönyörködnek a könyvekben és aztán elteszik a többi közé, elfelejtik, mit olvastak belőle. Én úgy szeretném megírni az írivalómat, hogy felébredjen belé a paraszt éiS gondolkodóba essen a városi ember, ha egyszer elolvasta.

Mintha Eötvös Józsefet hallanám nyilatkozni a játékká aljasodott haszontalan irodalomról. Úgy hangzik, mint valami hitvallás. Szabó Pál irodalmi mottója és programja is egyben.

III.

Újra egyedül vagyok a gondolataimmal, Körösszegapáti és Mezősas között szalad velem az autóbusz. Arra gondolok, mindenki a „rejtély” megfejtésén töri mostanában a fejét, aki-

nek Szabó Pállal valamilyen formában találkozása volt és senki sem tudhatja megfejtetni. Nem azért, mert megfejtethetlen, hanem azért, mert nem rejtvénynek készült. Csak olyanformán rejtélyes, ahogy a Merkúr, Vénusz, Mars, Jupiter és Szaturnusz zavaró körülmények voltak valaha a görög tudósok szemében, a geocentrikus világszemlélet számára.

Szabó Pál és a többi „csodaparaszt” örvendetesen normális jelenségekké természetesednek abban a szempillantásban, mihelyt helytelennek bizonyult elméleteink lomtárába dobjuk azt a régi előítéletünket, hogy falu és paraszt alsóbbrendű egységek és hogy várossá és tanult emberré lenni fejlődést vagy fölemelkedést jelent. Az angol impérium nézi így az indiai császárságot és kultúrát s éppen mostanában kezdi újra tanulni ezt a rosszul megtanult, s konokul a régi módon át meg átismélt keserves leckéjét.

Nekünk is át kell értékelnünk minden régi megállapításunkat Szabó Pálék körül. A falu *más*, mint a város és a paraszt is *más*, mint a munkás, iparos, kereskedő, entellektüel, *nem pedig alábbvaló*. Ez nem azt jelenti, hogy kívánatos módon vagy mértékben helyzetének magaslatán él, hanem azt, hogy *sui generis*, csak önmagából magyarázható és fejleszhető. Hozzájuk való viszonyunk parataxis, nem mint tudni véljük és hinni szeretnők, hypotaxis. Ha tudomásul nem vesszük ezt, kultúránknak csupán civilizatorikus elemeit közölhetjük velük. Előretolt őrségeink, az ú. n. falusi intelligencia kénytelen a konzul, a katonai parancsnok, legjobb esetben a hittérítő szerepét játszani közöttük, vagy elzúlleni egészségtelen, természetellenes helyzetében. Ők pedig — elnyomó vagy értetlen tendenciánkat megszenvedve s visszamaradva egynehány esztendővel — tőlünk egyre függetlenebbül élik a maguk önálló kultúráját, amelynek vallása, köz- és magánjoga, művészete, tudománya, erkölce, társadalmi rendje, mindene van. Szükség esetén önellátásra képes. De a mi bűnünk és szégyenünk, ha még sokáig erre kényszerül.

NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN.

Talán szükségtelen külön megemlítenünk, hogy a minap leplezett szobor főalakjának emlékét noha politikai ténykedéseiért, de mi magunk még sem politikából idézzük fel könyvünk soraival. De igen rövid időn belül kapott szobrot s már csak

ezért is meg kellett kérdezni magunktól, vajjon elég időálló-e ennek a hamari szobornak az eszmei matériája. Azonfelül — ez már többé-kevésbé e kritikai kérdezősködés eredményeképpen — sejtelemszerűen bontakozik ki számunkra az eset s így lehel-lajthatatlan lepléből valami szoborfölötti, sőt leplezésfölötti elem s arról is számot kellett vala adnunk.

*

Erdősokonyai, vagy ahogy a köztudomás elnevezte, nagy-
atádi Szabó István nemzeti nagy jó uram az emberileg leg-
magasabbra tett mérték alatt is megérdemelte a szobrot, mert
életével és már életében *jelszóból jelképpé finomodott*. Szemmel
és füllel észrevehetetlen, intellektussal is csak cum grano salis
mérhető folyamat ez, csak lezárt életek tanulságaképpen von-
ható le és csak bizonyos távolságból. Hogy ez a tér- és időbeli
távlat ebben az esztendő és kilométerek száma szerint igen ki-
csi spáciumban már is beállhatott, még a mi természetszerűleg
hűvösen tárgyilagos megítélésünk szerint és számára is, azt
hadd magyarázza meg egy tér- és egy időbeli körülmény. Az
1920-as és 30-as évek között eltelt időszak nemcsak Magyarország,
de az egész számottevő földkerekség kronológiájában, egyre vi-
lágosabban megtetszik, hogy: „századoknak szolgált mesgyeül”.
Erdősokonyának vagy Nagyatádnak az ország fővárosához
mért távolsága pedig... ezer kilométerrel több a valóságban,
mint amennyinek a menetrend vagy az autós-térkép állítja
lenni.

Ezekben a rohanó percekben és a délibábosan sejtelmes
távol kódéiben úgy látjuk, hogy *Szabó István gazdasági termé-
szetű és ad hoc jellegű „kezdetei”* (milyen használható fogalom
itt a szellemtörténeti irányzat e nagyon ifjú és fölöttébb ide-
genül hangzó terminus technikus), *hamarosan elmélyültek a ma-
gyar paraszt jogi álláspontjává*. (Ez volt a magyar politika tör-
ténében az a pillanat, mikor a tisztességtudó falusi kékbeli
atyafi magános és exotikus színfoltból a törvényhozás egyik
legsámottevőbb tényezőjévé nőtt, sokak szemében a háború
utáni évek szimptomatikus jelenségeként, a mi terminológiánk
szavaival élve: az időnek teljességében.) Ez azonban csak első
állomása a nevében lejátszódott jelentésváltozásnak. És ha a
változás ebben a fázisában megáll, Szabó István valójában is
megmarad a földművelési minisztérium homlokterét díszítő par-

ciális figurának. *Ámde a finomodást folyamat tovább tartott és a magyar paraszt jogi álláspontja a magyar nép jogi egyenértékévé értelmeseedett.* (Ez volt a magyar politikai történetben az a pillanat, mikor a magyar kiscgazdapárt vezére nem használta ki az aznap kedvező konjunktúráját, hanem kinyújtotta baráti jobbát a történelmi osztályok felé. Egy kossuthlajosi eszme deákferenci megfogalmazása volt ez, még a tragikuma szerint sem más, csak már egy ember lelkében összesűrűsödve, egy ember alakján elömlöve s egy ember sorsát határozva meg végzetszerűen.)

Ez az, ami szoboralakban sem valószínű, hogy valaha is frázisnak bizonyul, mert több, sőt más, mint földbirtokrendezés, nincstelenek házhelyhez juttatása és mindenekfölött több meg más, mint kisüst kérdés: a magyar paraszt, sőt a magyar „nép” jogi álláspontja. Azt jelenti szobor-formában, mint ahogy Szabó István életén keresztül már azt jelentette, hogy a magyar falu népét, sőt az egész *alsó* néposztályt nem kenyérhez, nem civilizációhoz, *még csak nem is kultúrához kell juttatni, hanem becsületesen és véglegesen rendezni kell alapviszonyát a többi magyar emberhez;* városi néphez, intelligenciához, szofokráciához. Amikor ez a követelés ellenáll annak a kísértésnek, hogy osztályharcjelleget öltson magára, tehát társadalompolitikává kiáltta ki (tévesen) magát, sőt lemond arról is, hogy nemzetgazdasági, vonatkozásait kamatoztassa, ugyanakkor kihangsúlyozza legprimérből voltát, életelvűségét, kenyér és víz-, levegő és napfényserűségét a nemzeti élet funkciói között. És teszi ezt a nagyvonalúság áruló gesztusával: előkelően, szelíden, szerényen, mártíriumra is elszánt módon.

*

Az első magyar parasztszobor monumentum aere perennius, most már ide merem írni kondicionális nélkül, egészen bizonyosan. Ha csak nemzetgazda lett volna, fejére olvashatná egy későbbi kor, hogy birtokreformját nem sikerült eredeti elképzelésben valóra váltania. Ha agrárszocialista szerepet szelídít magyar-parlamentképekké, talán már a bennünket nyomó követő generáció kritikája megmérhetné és hiányosnak találhatná politikai eredményeit s részvétellel vegyes sajnálat állapíthatná meg róla, hogy nálánál ügyesebb és tanultabb ellenfelek diplomásdíja meghiúsította szándékát s meghagyta

azt a társadalmi osztályt, melyből ő való volt s melynek képében mindvégig harcolt, a régi állapotában, ha ugyan még mélyebbre nem taszította vissza. Szabó István azonban egy jogi álláspontot képviselt s ettől a ponttól soha nem tágitott még opportunitásból sem, nemhogy kényszerítve.

Nem is tehetne volna meg, még ha akarta volna sem, mert egész egyéniségével jelentette ezt az álláspontot, nem a szavai-val vagy magatartásával.

Szabó István az Arany Jánosok, Szabó Pálok, Bakó Józsefek, stb., egyszóval azoknak a magyar parasztnak, sőt magyar alsó néposztálybelieknek a díszes sorába tartozott, akik azzal a pusztá ténnyel, hogy vannak, dokumentálják az alsó néposztály teljes egyenjogúságát minden más társadalmi kategóriával. Sui generis világ az ő világuk, hirdetvén hirdetik, nem alsó lépcső egy magasabb, aztán legmagasabb fok felé, hanem ama fokozatokkal teljesen egyenértékű, csak másszerű, sajátos, zárt egység. Nem szükséges, de meg lehetetlen is pacifikálni idegenből, tehát felülről importált igazságokkal, kultúrával, iskolákkal. El lehet ugyan nyomni, aránylag elég könnyen, hiszen alul esik és nem harcias velleitású, de reménytelen elnyomni, mert a végén úgyis érvényesül és nem is érdemes elnyomni, mert sokkal értékesebb fegyvertársnak, mint ellenségnek vagy fogolynak. Kifosztani és megcsalni sem nehéz, mert nagylelkű és gyanútlan, de ha együtt dolgozol vele, jobb üzletet csináltak ketten (és különben is, kinek volna lelke kifosztani vagy megcsalni egy gyermeket s ha mégis van, elég csúnyaság).

NAGY LAJOS

1875-1938.

Napszámos ember fia volt, élete végéig maga is napszámos, a fia sem tehet egyebet. Legfeljebb az iskolázottságuk nem egyforma. Ő hat elemi osztályt végzett, az apja kevesebbet, a fia a gimnázium első évfolyamát is kitanulta már, tiszta jeles eredménnyel.

Hatvanharmadik életévében, idén nyáron kiment takarni, mint minden évben eddig. Hétfőn, júl. 4-én nem is volt olyan túlságos meleg, estefelé mégis megszédült. Óh, be szép halál volt ez így; akárcsak valami mennyei gyökerű ünnepélyes őrségváltás. — Kóválygok egy kicsit fiam, — adta hátra a ka-

szát Józsinak — vágjad tovább, én hadd szedem a markot! Még be is kötött egynéhány kévét, az utolsóra ráült pihenni. Intett a fiának, hogy kaszáljon csak tovább, nincsen semmi baj. Lejjebb-lejjebb csúszott a kévén, szédülő, hideg fejét ráhajtotta nyugodni. Megcsendesedett körülötte a forgó világ, majd megállott mozdulatlanul. Csakugyan nem volt semmi hiba; jól intette az imént: Józsi vágta a rendet tovább, ahogy az apjától tanulta, nem lehetett észrevenni, hol végezte az öreg, hol kezdte a fiatal.

Ott ül Nagy Lajos földesi napszámos, hatvanhárom esztendőtt élt magyar ember a magakötötte, akkurátus búzakévéns nekem visszacseng a fülembé, ahogy tíz-tizenkét évvel ezelőtt kapatta dologra serdülő fiát: akkor ülj le, hogyha engem ülni látsz! Józsi sohasem láthatta az apját dologtalan. Csak most ült le, legeslegutoljára, a búzakévére, de ezt a leülést Isten is helybenhagyta.

Nem látni Nagy Lajost többet munka közben legelől, napszámfizetéskor legutolsóinak állva, a negyvennyolcas körben bölcs eszmeváltás, vagy meggondolt hallgatás emberkaréjában, templomban a rendes helyén, a férfiak padsorának középcéjén, ahogy illik. Kigördül a szemem sarkából egy csepp könny, pedig hiszem, hogy Józsi itt is úgy vágja majd tovább a rendet: nem lehet észrevenni, honnét kezdte, szakasztott az apja.

Nem foghatok többet kezét Nagy Lajossal, pedig erőt adott nekem mindig a keze szorítása. Fogtam már kezét a magyar királlyal, a svéd királlyal is, érezve, hogy jelképi jelentősége van mind a két kézszorításnak. Nem azokat kicsinylen hát le, ha most mély tisztelettel és megkülönböztetett szeretettel írom ide, hogy a Nagy Lajos szövetségét érzem holtomiglan a legkitüntetőbbnek, a legbiztonságosabbnak és a leghatalmasabbnak is.

Mikor Nagyatádi Szabó István meghalt, itt mi budapestiek egjméhányan, akik Nagy Lajost ismertük, azt mondtuk egymásközt, milyen kár, hogy nincs rá mód őt ültetnünk oda az elárvult helyre. Ma is úgy látom, azért nem történhetett ez meg csudaképen sem akkor, mert Isten nem ajándékozhatta akkor még nekünk hátralevő szenvedéseinket.

A FÖLDESI HAMIS SZÁZPENGŐSÖK.

Szülőfalum a múlt héten botránykrónikába került. Fővárosi lapok hasábjain is olvasható volt igen-igen ritkán emlegetett neve. Hamis százpengősök eredő helyét kutatta a csendőrség s a szálak egyik odavaló parasztember portájáig vezettek. Aki vétett a törvény ellen, bűnhődjék, megtévedt földim is jóidőre és érdemelten lakat alá kerül bizonyára néhány héten vagy pár hónapban belül.

Esetének nem is ez a része foglalkoztat engem egészen a tollforgatásig. Vállvonítással intézném el az ügyet, ha nem ismerném Sz... Kálmán földmívest személyesen s ha nem kísérték volna a lapok a bankóhamisítás szenzációját néhány igen tanulságos kommentárral.

Óh, hogy próbált ez a fiú maga erején kiveckelődni abból a kényszerhelyzetből, amelybe önhibáján kívül került s amelynél olyan nyilvánvalóan többre termett. Kísérletezett okszerűbb gazdálkodással, kitanulta a géplakatosságot, később az autóvezetést, spórolt éveken keresztül, hogy aztán belevessen egy rozoga autóba, mint iparigazornányos bérautó-fuvaros, felfeljött a fővárosba „tanulmányútra”, ahogy mondta, olvasott könyvtári könyveket, majd magavásárolta ismeretterjesztő füzeteket, árjegyzékeket, folyóiratokat, belekóstolt a rádiózásba, sógorságot-komaságot ellátta saját készítményű felszerelésekkel, leventéknél segédoktatóvá, katonaságnál altiszté tette életrevalósága és megbízhatósága. Közben egyre lejjebb nyomta a mindinkább nehezedő és napról-napra kilátástalanabbá váló élet könyörtelen, brutális, elháríthatatlan terhe. Hát most — olvasom — megméretett és hiányosnak találtatott.

Olvasom továbbá, hogy 15 darab százpengősön sikerrel túladott, mire észrevették a turpisságát. Hogy a bűnügyi vizsgálat közegei nem akarták elhinni az egyszerű, hat elemit végzett emberről azt a szakértelmet, amelyet a megtévesztésig hű és csak vízjeggyel nem rendelkező utáztatok elkészítése igényelt s mindaddig kételkedtek, mígnem egy példány a szemük láttára készült el, meglepően rövid idő alatt, elképesztően sikerült kivitelben. Azt írják az újságok továbbá, hogy szóbanforgó földim a tudományos könyvekből tökéletesítette szaktudását ekkora mértékben s hogy rajzkészsége és színérzéke jóval fejlettebb az átlagosnál. Ha elfelejtem egy pillanatra, milyen alkalomból értesültem egy embertársam egyéni kvalitásairól, meg

kell vallanom, szokatlan mérvű és összetételű tehetségek csilantak meg előttem. Ritka dolog, hogy östehetség, alkotó készség, autodidaxis, mesterségbeli szakértelem és adminisztratív képességek ilyen egymást kiegészítő harmóniában találkozzanak egyetlen egyéniség zárt egységét adva.

*

És most hadd kérdezzem meg legalább a mi felelősség-érzetünktől: megnyugtat-e bennünket, ha a félrelépés egyetlen okául az egyén bűnöző hajlamait, vagy fogyatékos erkölcsi érzékét, vagy hiányos nevelését fogadom el? Három kínos kérdés prizmája alá vonom a problémát s máris szikrázik alatta:

1. A Sz... Kálmán százpengőseinek tagadhatatlanul kevés az ércalapja, alig több egy klisé lemezénél. De vajjon egy-egy becsületes munkában megszerzett igazi százpengős-bankóért nem hullajtatták-e verejtékét mértéken fölül, aránytalanul, kelletténél jobban?

2. Merhetjük-e állítani, hogy a Szabó Kálmánék fölé elhelyezkedett vezető rétegünk fölénye elégséges és elegendő mértékben nyilvánvaló? A községben, a járásban, a vármegyében, az egész hazában az iskolátvégzett, úgynevezett nadrágos emberek szoktak-e rendszeresen tudományos könyveket olvasni, igénylik-e egyáltalában holtig-tanuló-jó-pap módjára a továbbképzést? Szellemi életnyilvánulásai kban mutatkozik-e teremtő és alkotó képesség? Jól végződő és rosszul sikerült ténykedéseik arányszáma megközelíti-e 14 viszonyát az 1-hez?

3. Mít tett a mi iskolapolitikánk azoknak a falun-tanyánvárosi mélységekben hányódó tehetségeknek a védelmében, akiknek a régi református iskoláztatás partikulákkal, iskolai jótéteményekkel, kegyes alapítványokkal, fenntartó testületek és tanári karok nagy-nagy szociális érzékével utánok ment és megóvott — legalább részben — az elkallódástól?

ELKALLÓDÓ TEHETSÉGEK.

Szülőfalum iskolaudvarán van egy százötvenesztendős öreg szilfa. Öt iskolásfiúnak kell összefogóznia, hogy átérjék a derekát. Írás is van róla, mikor, melyik rektor ültette el. Igen ám, rektor. Az az öreg szilfa a kultúra jogfolytonosságát jelképezi Földesen. Valaha, mikor még a közművelődés nem állott olyan magas fokon, mint ma, hatosztályos gimnázium-

nak megfelelő pártikula volt itt a mostani hatosztályos elemi iskola helyett. Valaha, mikor még a kultúrfőlény nem volt ilyen egekigérő e tájban, mint manapság, nagyapám, a nyáron ráncosgatyában járó kurtanemes még egészen jól tudott latinul, pedig egy tapodtat sem volt el hazulról a tudományokért. A fiait már Debrecenbe, Szepességre, hova el kellett küldözgetnie, hogy ihassanak a szent forrásból, no de legalább nem valott szégyent velük, ha tiszteletes Bakos Gábor helvét hitvallású lelkipásztor uram megegzaminálta őket vakációk elején. Hanem az unokája (e sorok írója) igazán hiába keríttette magát tandíjban, kosztban-kovártélyban akkora teméntelen summa pénzbe, az ő latin tudományát, legalább is azt a részét a latin tudományának, melyet a kollégyomban szedett magára, nem híjják semminek, hogy már ezt se kéne mondani... így látják az iskolatörténelmet faluhelyen.

Tudom én azt jól, hogy ez a fajta látás néminemű revízióra szorul. Meg kellene magyarázni a jó öreg falusiaknak, hogy a latin maga nem fokmérője ma már az általános műveltségnek, közben ezen a téren nagy eltolódások történtek; igaz, igaz. De egy szemernyi igazságuk mégis marad azért. Ez a szemernyi igazság valahogy azt hirdeti finomabban halló füleknek eléggé érthetően, hogy *a magyar közoktatás színvonala semmit sem emelkedett azóta, hogy a, magyar falvakból a nem is olyan nagyon magyar városokba húzódott és központosult.* Ez a tény még akkor is megmutatkozik, ha a latinul-nemtudás szomorú minuszából leszámítjuk mindazt, ami a dolgok rendi szerint való.

Ez bizony így van és mert nincs máskép, az én mostani mondanivalóm lényege nagyon bonyolult kérdéssé gubancolódik össze. A magyar középiskola, vele együtt a magyar felsőiskolák kiszakadtak a szerves fejlődés menetéből. A magyar élet természetesen megsínylette ezt, *de* utána nem mehetett. Geográfiai és történelmi lehetetlenség lett volna ez. Most aztán az a helyzet, hogy az osztatlan, egységes magyarságnak a kulturális kiképzése megszűnik a harmadik évi ismétlőiskolai tanfolyammal, a magyar középiskoláknak pedig — ennek megfelelően — nincs gyökerük.

Tele is van a magyar élet elkallódott tehetségekkel. Ma Arany János a maga félnék, önmagába visszahúzódó passzív természetével nem bukkanhatna ki tenger mélységéből tűz-

okádó gyanánt egyszerre. Hiába van a szülőhelyén középiskola, Hiába van például Karcagon középiskola, a karcagi magyar nem járhatja bele, vagy hamar kiveszi belőle a gyermekét. Pedig a karcagi középiskola jó és hűséges őre a kultúrának és az is nagyon olcsó meggazdálkodása volna a problémának, ha kijelentenénk, hogy a karcagi magyar érzéketlen a szellemi élet kincseivel szemben. Hiszen ott, ahol a tudomány nagyon mélyre elrejtett (térben és időben mélyen rejlő) kincseket kutat: a török és indogermán nyelvészet, meg a tárgyi néprajz területén karcagi magyarok járnak az élen. (*Németh Gyula, Gaál László, boldogult Győrffy István.*)

Ki kell jelentenem nagyon alázatosan, de nagyon határozottan, hogy ezzel a vigasztalan helyzettel szemben minden fölülről jövő hatalmi beavatkozás tehetetlen. Hiába van Karcagon a gazdasági iskolának is mintagazdasága, az a karcagi határon ugyan meg nem látszik. A karcagi magyar nem arra a tudományra kíváncsi, amely az ő néhány köblös, nagyon nehéz terepét ideig-óráig megrégulázná. *Ő arra a tudományra kíváncsi, amely azt a darabka földet a XX. század civilizációjának és kultúrájának tenné szerves alkotó elemévé.* Úgy marad hatástalan nála a rádió-előadások, gazdasági iskola és helybéli gimnázium minden jóindulatú beavatkozása, mint ahogy a nagyon elalélt test nem reagál a tüneti kezelés gyógyszerhatásaira. Az idegeiben érzi, hogy az ő földjének nem műtrágya kell elsősorban és legsürgősebben, hogy meg lehessen belőle élni, hanem országos csatornázás; sőt a kereskedelemben, iparban, kultúrában valami egészen a csudával határos megújhodás, amit neki senki felelős tényező jó lélekkel ebben az ötven esztendőben meg nem ígérhet.

Ennél kevesebb pedig az ő „közönyét” meg nem olvaszthatja.

Gandhi egy szál magaszótte lepelben jár, kecsketejet iszik, gyalog megy a tengerpartra sőt főzni és mégsem lehet azt mondani róla, hogy ellensége a kultúrának. A hindu kultúrának semmi esetre sem ellensége. Az angolnak sem. *Ellensége annak a törekvésnek, mely a hindut úgy akarja „kultúrálni”, hogy kiforgatja a maga valóságából.*

Furcsa paradoxont szül ez a visszás helyzet. Gandhi látószólag a keresztyénség ellen az ősi hindu világért küzd, valójá-

ban (akár ezt akarja egyénileg, akár nem): Jézus Krisztus igazibb uralmáért Indiában is, mint amilyet az angol impérium megteremtett és biztosíthat.

Az elkallódó magyar tehetségek sorsát is az fordíthatja jobbra csak, ha a magyar életbe valahonnan a mélyből megérkezik egy igénytelen, szelíd, mártíriumra kész és képes sereg, megindul feltartóztatatlanul a maga útján, mert parancsol néki a föld, a történelem az Időnek Teljessége nyelvén. Ennél hamarabb, vagy ennél olcsóbban nem fordulhat jobbra az elkallódó magyar tehetségek sorsa.

TÓTH ISTVÁN BÉRES ÉS A NUMERUSZ KLAUZUSZ.

Tóth István harmincesztendős tanyás éppen dudvázott, mikor megérkeztünk a Gyepárosra, az ő gazdája meg én, a tekintetes tanár úr, az ő gazdájának a sógora és vendége. A bodorka-szemetet már szétterigette az imént a szikfolton (ott a hajlásban, ahol a tengeri a tavaszon ki se akart volt kelni). Igen, de nem érte be a szikfoltot a bodorka-szemét, hát hord majd még rá egy-két szekér terágyát. Erre beljebb áldott jó érett a terágya, alig lehet villázni.

No de ez későbbet is megtörténhetik, most tengerit kell kihozni a góréból a süldőknek, meg a libáknak, hiszen azért törődött ki a tekintetes úr. Beszalad István magukhoz zsákért, a tekintetes úr meg ezalatt kinyitja a lakatot, nehezen nyílik egy kicsit, engedett a rugója, öreg jószág.

Mindenkinek van itt dolga ilyenkor, csak a vendégnek nincs. Én motozhatok, szöszmötölhetek, sűrítetek kedvemre, így nyitom fel a vetőgép tetejét is, találom meg Tóth István versét is. Ehen van a! Három zsák csöves tengerit vitt addig a góréból a kutricába Tóth István, míg másoltam a versét a vetőgép tetejéről.

A GYEPÁROS.

Szép kis tanya a Gyepáros
Ákácerdős halmával,
Szántó földje kényeskedik
Dúsan termő búzával.

Tengerije bő termését
Újból azt bizonyítja
Tanyában a kóróizik
Magasan van fölrakva.

Gyümölcsöse bővelkedik
Körtével és almával,
Két évig is beéri egy-
Évben termő szalmával.

Gémes kút áll a közepén
Négyszögletes kávéval,
Rettentően kitermett a

Takarmánnyal bővelkedik,
 Bodorkával, szénával
 Magyarfajta fehér ökrök
 Megeszik jó étvággal.

Páratlan jó ízű vizét
 Isznak rá egy vályúval,
 Degesz hasuk versenyezik
 Egy hat hektós hordóval.

Azután még marhasót kent a szájába Tóth István az egyik ökörnek, mert annak kényes egy kicsit a szája, a péva meg nagyon tiszta, parázs, nincs benne gurdin, még törekkkel se elég vonult, kisebesítette szegénynek az ínyét. Ezt is addig kell megcsinálni, míg a tekintetes úr, meg a kocsis segíthetnek, mert István maga van a tanyán, asszonyt meg nehezen tűr maga mellett ez a bolond jószág.

Ráérő időm volt, a pesti diákjaimon jártattam az eszem. Ez az István itt nőtt fel ezen a tanyán, ő előtte az apja volt itt majoros, mióta az eszem tudom. Két esztendeig járt a földesi elemi iskolába, mert a Balog Tihamér úr tanyáján töltött harmadik esztendő alig számos, jártak is fel, meg nem is. És az egész versben mindössze a rettentően meg a kitermett van egy t-vel írva, meg a vályú pontos jé-vel. Meg hogy öt évig voltam önképzőkori felügyelő tanár Pesten, de csak ennél rosszabb verseket olvastak fel az üléseken a pesti diákok, jobbat egyet sem.

És eszembe jut, milyen nagy a panasz mostanában a numerusz klauzuszért, ami azt jelenti, hogy a legmagasabb iskolákba nem juthat be mostanában mindenki, aki a középső iskolákat végigjárta.

Hát én kinek panaszoljam örökéletére tanyán felejtett nagyeszű Tóth István fajtámbéli bérest? Én, aki épen idén szabadítottam egyetemre harminchét olyan pesti gyereket jobb híján, hogy tíz se volt közöttük különb önánál és nem akadt volna a többi huszonzétebből még másik tíz annyit érő, mint ő?

— No de menjünk, szólott rám a tekintetes úr. Aztán búcsúzóul megint Tóth Istvánnak mondott egyet-mást. — Ott a hajlason, egy kicsi darabon csupa merő vadszik, oda vastagabban teregeds a trágyát, Pista. De a legértjét, tudod fiam, a legeslegérttebbjét.

KÁNTOR ÚR SZŐLLEJE.

Nagy Márton uram fiatalabb éveiben naccságos Bagdány úréknál volt elsőember a Gyilkoson. Bagdány Gábor úr pedig nemcsak abban különbözött a többi falumbéli uraktól, hogy ő

lett közöttük legeslegelőször tekintetesből nagyságos úr, de olyan alaposan, hogy ezt egy hetivásáros napon ki is doboltatta, hanem abban is, hogy arra is ő jött rá legeslegelőször az iszobabbak közül, milyen bolond az az ember, aki pancsolt kocsbort iszik, mikor a maga borát is ihatna. Így lett a Gyilkoshalomból szőlőhegy és így tanulta meg Nagy Márton a vincellér mesterséget is a többi mellé.

Hát én most már azzal nem töltöm itt a drága időt, hogy elmeséljem apróra, mi minden jó más egyebet is ellestek a falumbéliek Bagdány úréktól apródonként, hogy fénylett az ő világosságuk az emberek előtt Isten nagyobb dicsőségére, hanem leszögezem a tényt, hogy Nagy Márton vincellérkedő ember volt, mikor a világháború folyamán egyszer csak őt is elkívánta a király és leküldte a Doberdóra, hogy most aztán haradjon ám az olaszokra, de nagyon.

Egy darabig — már csak megvallom — a parancsnak ezt a részét olyan értetlenformán teljesítette Nagy Márton, mert mindezedig csupán annyit hallott a taliánokról, hogy ők csinálták a faluban a betonjárdát. Azt viszont igen akkurátusan megcsinálták, aztán meg, míg ott dolgoztak, se volt velük semmi baj. A szavukat nem értették, az az egy való szent igazság, de hát nem is volt egymásnak semminemű mondanivalónk.

Később nem mondom, megharagudott Nagy Márton mégis rajok, mert istentelenül zavarták a nyugodalmában ágyúval, repülővel. A komákat is leszédtek mellőle apródonként. Közeli is volt a svarumléniájuk és igen moslékszájú, lepcsés csúfólódásukkal fölöttébb forralták a mérgét, még hozzá szünösziúntelen, hogy még tán a cempétert is kihozták volna béketűréséből.

Kisvártatva fogságba került Nagy Márton és egyszeribe lelohadt a mesterségesen gyűlt mérge, hogy átmenet nélkül kíváncsiságnak, sőt elismerésnek adjon helyet. Mert löttek, ahogy löttek a digók — pedig azt is értették volt cefetül — de a szőlőhöz aztán igazán értettek. Lugasra metszették a nyavalyások és egy tőkéről szürtek annyi bort, mint mi a fél Gunárkertről. Ki is nyitotta ám a két látószemét Nagy Márton egész ottléte alatt becsületesen és szedte begyre a temérdek hasznos tudnivalót.

Mikor aztán hazakerült, el is mondta a kántor úrnak

azon melegiben ától-cettig, mit tanult. Csak úgy dült a sok jó tanács belőle, alig győzte kántor úr eszében tartani egyhallásra valamennyit. Igencsak végigkérdezte jóegynéhányszor még Nagy Márton bácsit, hogy is mondta volt a múltkor.

Mert megfogadta ám a jó szót kántor úr akkurátusan. És ueki van azóta legdúsabban termő szolleje az egész faluban. Szórul-szóra beteljesedett rajta minden, amit Márton bácsi ígért vagy jövendölt. Érti a talián a szőlő csinjabinját, meg kell adni.

Nagy Márton bácsi szöllejében pedig maradt minden a régilen. Első esztendőben még nem is csudáltam: szegény ember nem mer reszkírozni, mert könnyen beletörik a nyaka. De azután, teremtő szent Atyám, és azóta, hogy kántor úr megpróbálta! ...

Nem értem, nem értem Nagy Márton bácsit. Kétségbe is vagyok miatta esve egy keveset...

EDIT ÉS TIBOR.

Öt óra felé jár a szülő-osztály közös termében. A kicsikék tisztába téve, megszoztatva alusszák az igazak álmát. Boldog mosolygást vélne felfedezni orcácskáikon az anyai szem, ha odalátna. De nem lát oda, mert lábtól vannak a kis ágyak, inkább csak elképzeli hát, hogy az ötnapos kis lélek bizonyosan anygallal álmodik.

Békességes a hangulat az anyák között is. „Megkezelte” őket a madám és megnyugtatta a tanársegéd úr vizitje. Meg is nyugtathatta, mert professzoros méltósággal járkált közöttük, némán, mint egy ázsiai istenszobor, az a néhány szó, melyet hébe-korba, nagyon érdekes esetekben hallatott, úgy hatott, mint valami kinyilatkoztatás. Magyarul és a pácienshez intézve is úgy hatott volna, hát még latinul s háromnegyedrészen a tudományos környezetnek szólón. Csakhogy a szíve nem szakad meg ilyenkor szegény falusi gyerekágyas menyecskének.

Pontosan ebben a szellemmel telített pillanatban, mikor ott van látatlanul a levegőben az angyal, akivel a kicsi álmodik és az úrféle, aki mindenhez jobban ért, megérkezik egy személyben mind a kettő. A fiatal anyák szemében mindenestre az. Mosolyog, szíves, mint egy angyal és mindent jól tud, amit ők rosszul tudnak. Ha akadna közülük, aki erről a tényről még nem értesült volna, minden második mondatából

megtapasztalhatja az igazat. Ő maga mondja a mosolygós, fehérfogú, finom szájával, muzsikás, mézes szóval: látják lelkem, ebben is, abban is nagyot tévedtek eddig...

Ő a védőnő.

Az a legborzasztóbb a dologban, hogy majdnem mindenben igaza van. Igaza van, mikor megdorgálja a két elvetélt asszonyt, nem nagyon adva hitelt védekezéseiknek, hogy nem tehetnek róla. Igaza van, mikor óva inti a rózsaszínű kis porontyok boldog tulajdonosnőit a szomszédasszony, meg a nagyanyám szörnyűséges nagy tudományától. Igaza van, mikor az első gyerekkel bajmódó, jószerint maga is gyermek-édesmamát megokosítja, mitévő legyen magzatával.

Hanem most keserves pillanat következik:

Hát arra gondoltak-e már lelkem, hogy mi legyen a neve a kicsikének? — kérdezi az okos angyal, aki a falusi asszonyok hiányos tudata szerint akár Magyarország címerét is foghatná félfelől, olyan szép, olyan angyali, még ha kisasszony is, nem úrfi.

Gondoltak, hogyne gondoltak volna. Már mondja is mindig: János, Zsuzsa, Lajos, Zsófi, Péter...

János, pittyeszt egyet szép, piros száján az angyal, aztán elmondja mégegyszer, de annyi megvetéssel a hangjában, hogy azt csak hallani lehet, leírni nem. Jáános... micsoda ocsmány parasztnév...

Én is János, te is János, az Isten is János, gondolta magában szegény kis asszonyka, de szólni nem szólt, mert angyalokkal nem jó perbe szállni.

Különben is ellépett mellőle a drága szép angyal és már a szomszéd ágyban szurkolót vallatta:

— Hát maga lelkem? Maga is ilyen nevet szánt ennek a kis gyönyörűnek, mi? Mi lesz ennek a neve, mi?

Szegény anya, eddig abban a hitben volt, hogy tegnapelőtt már túlesett a nehezén, most kínban és rémületben, verejtékezve megállapítja, hogy ez az igazi nehéz óra. Úgy érzi, egészen kiszáradt a torka, miközben elnyöszörgi:

— Margit.

Pedig nagyrégen ment el az ura, aki megeskette, hogy Teréznek diktálja be a kicsit, hiszen anyját, nagyanyját, öreganyját annak hívják. De hát az olyan nagyon parasztos név.

— Nna, megjárja, — mondja az angyal, — bár én Edithet szebbnek tartom. Meg Tibort a helyett a Jáános helyett.

És mert féltő, hogy megharagszik, no meg nyilvánvaló, hogy ő tudja jobban, az ikrek a sarokban már kívánsága szerint igazodnak. A fiúból Tibor lesz s a lányból Edith.

Az angyal tovalibben s végzetes útján Edithek és Tiborok születnek és meghalnak a Jáánosok és a Julcsák. Mint ahogy meghalnak a nóták a kuplék miatt, a hegedű és a tambura ott, ahol rezesbanda fújja és grammofon recseg. A mesék és történetek a füzetes regények háta megett, a kétágra font szép hajkoszorú, ahol a bubifrizura beköszöntött, a tisztos magyar viselkedés a testszínű harisnyák, körömcipők, tudomisénmik világában.

Isten hozott Edith, szervusz Tibor. Nem tudnátok megmondani, kedves, hol laknak a magyarok? Azok a nem urizáló, régiszabású, igaz magyar lelkek, akikből magam is lelkedeztem, árván ödöngő, eltévedt, ittragadt siratója a hajdan szebb időknél.

POKOLFÉLEGYHÁZA.

Úgy is mondják: Mucsá, úgyis: Piripócs, néha úgyis: Kutyabagos, legtöbbször úgy emlegetik: az Isten háta megett, németül is valami ilyes neve van: Herrgottswinkel, ami magyarra fordítva annyit tesz, mint a jó Isten szugolyája. Kedves multság jobb társaságban a furcsanevű falukat (vagy inkább állomás-neveket) emlegetni: Szilasbálhást, Beszege-Piskoltot, Csajág-Röcsögét, Fugyi-Vásárhelyt, Kurd-Csibrákot, Szakály-Hőgyészt, Markota-Bödögét. Molnár Ferenc nevű „világhírű” magyar író csinált is ilyen neveket, most hirtelenében csak ez jut eszembe a gyártmányai közül: Bikity-Tücskös, Még Mikszáth Kálmán lelkén is szárad egy ilyen tréfás név: Szurdok-Újhely, pedig Mikszáth Kálmán szerette a magyar falut.

Ha megnézzük úgy egy csomóban ezt a sok fura falunévet, közös tulajdonságaikat könnyen észrevehetjük rajtuk. Valamiért nevetségessé vannak téve, ez az egyik. Eldugott, mindentől messzire eső fészkek lehetnek valamennyien, ez a másik. Furcsa, különös, ismeretlen, érthetetlen, sajtóságos valamik lehetnek valakinek a szemében. Ez a harmadik közös tulajdonsága valamennyinek.

Pedig falunév valamennyi. Még az is falut akar nevének

vezni, amit csak úgy kiagyalt valaki haragjának, megvetésének, fitymáló kedvének, gúnyolódó szándékának nagyobb nyomatékaképen. Vajjon mi baja egyik magyar embernek a másik magyar emberrel a falu körül? — kérdezi ezek után minden gondolkozó fő teljes joggal.

Mi kicsúfolni való van a falun? Miért Pokolfélegyháza, miért *Szurdok-Újhelyi* Miért van az Isten háta megett? Könnyű rá a felelet, kéznél is van, mihelyt erre a kérdésre fordul a szó. *Messzi* esik valamennyi az élet napsugarasabb tájaitól. Vasút oda nem visz, ha visz, akkor vicinális a neve s ki ne halotta volna annak a tehénnek a hírét, akit, ha elkergetnek a mozdony elől, elébekerül megint, a sínre fekszik újra; értsd: a tehén gyorsabban jár, mint a vicinális vasút „kávédarálója”. Az utai nagyon rosszak, ki sincsennek kövezve, elnyeli a kocsit a feneketlen kotu, ha mégis ráhajt, ha köves is az ilyen út, hepehupás, autó nem is igen járhat rajta jószerint. Akik benne laknak a magyar faluban, csupa világtól elmaradott ember, nem is akar művelődni, eszem-iszom az egyetlen öröme, no, meg a kártya s mindez mért, mert messze esett minden kultúrától. Se színház, se múzeum, se könyvtár nincs az ilyen helyen. Még papnak is csak az megy ilyen helyre, akinek jobb már sehogysen jutott.

Érzik a furcsa faluneveken, hogy azok csinálták, akik valaha voltak falun, nem szerettek ott lenni, szenvedtek e miatt és most gúnyos nevetéssel elégtételt akarnak venni ezért a szenvedésért. De érzik valami más is. Nem csak valaminek a hiányát érezték az ilyen emberek falun, hanem azt is érezték, hogy nem értik a falut. Nem csak az zavarta őket, ami nincs falun, hanem az is, ami van és amiről ők nem tudták, hogy micsoda.

Ne gondoljuk, hogy csupa városi ember az, aki a falura haragszik. Még csak nem is csupa városról-falura szakadt s aztán végleg ottragadt elvarázsolt királyfiakból áll a csapatuk. Nagyon sok falun élő ember tartozik a sorukba s még több faluról jött városba került árva lélek. Az ott lakók nem jól érzik magukat, mert úgy érzik, a falu adósuk marad az élet örömei-vej, kincseivel, lehetőségeivel. Az onnan jöttek is összerázkódnak puszta gondolatára annak, hogy valaha mégegyszer vissza kell térniök oda, ahonnan olyan könnyű szívvel eljöttek volt valaha.

Nehéz itt igazságot tenni. Különösen akkor nehéz, ha az

általános panaszkodásból azoknak a sírását is kivehetjük finom füllel, akik prófétai lelkük indítására megpróbálkoztak a falu emelésével és abba kellett hagyniok ezt a munkát, mert belátták, hogy hiábavaló. A falu nem hallgatott a szavukra, meg akart maradni változatlanul annak, ami addig volt, érzéketlennek mutatkozott minden haladással szemben, prófétáit semmibe se vette, kigúnyolta, elűzte magától sokszor egyenesen a kétségbeesés karjai közé.

Mit mondjunk minderre?

*

Ha városból mondja valaki a falu felé, hogy a falu: Pokolfélegyháza, azért nincs igaza, amiért az amerikai városok mind *rövid idő alatt* és mind a *semmiből* nőttek meg világvárosokká! Nem becsületes dolog városban, kényelemben, kincsek között születni s aztán kinevetni azokat, akik nem városban születtek. De nem becsületes dolog ez sem: otthagyni a falusi nyomorúságot, beülni a készbe és kinevetni azokat, akik ezt nem csinálták, vagy nem csinálhatták utánuk. Elégedetlenkedő városlakóknak csak egyetlen keresztyén kötelességük lehet a faluval szemben: segíteni őket, hogy várossá lehessenek, vagyis ne jelentsen a falun lakás áldozatot, lemondást, szenvedést. Legyen mindig *más*, mint a város, de ne legyen *rosszabb* vagy *kevesebb*, mint a város.

Ha falun mondja valaki a falunak, hogy Pokolfélegyháza, nincs igaza. A kultúra kényelme, kincsei és lehetőségei nem rajtam kívül álló adományai Istennek, hanem lelkemben lévő istenáldás valamennyi. A falu nem lehet város, ezzel tisztában kell lennem, akár falun maradtam, akár falura kerültem. Egészen helytelen eljárás tehát, ha falun azért sírok, mert nem lehetek városon. Ezt a sirámot legjobb kettőbe harapnom s többé nem is gondolnom reá, mert az igen értelmetlen és hiábavaló cselekedet volt tőlem eddig is. Ellenben, ha hiányzik valami érték a falusi életemből, legyek egészen biztos felőle, hogy ez az érték nem a faluból hiányzik, hanem az én lelkemből hiányzik. A gyógyításnak tehát csak az lehet az egyetlen módja, ha a lelkem dolgát rendezem. Kultúra hiányzik? Megértő lelkek hiányzanak"? Munkatér hiányzik? Ha valahol igaz, itt kétszerezsen az a Biblia szava: „keressétek *először* Istennek országát és annak igazságát és mindezek megadatnak néktek”.

Ha pedig prófétalélekkel megy valaki falura és nem az a baja, hogy üres életét nem tudja, hogy megtölteni, hanem az, hogy teli lelkét nincs hova kitöltenie, szívének lobogó fáklyáján nincs kiknek a lángját meggyújtania, gondoljanak meg egyet.

A tenger végtelen — olyan, mint a falu lelke, a magyar néplélek. Mi lenne, ha a tenger minden kicsi szellőre fenekestől felfordulna, nemcsak a víz felületén?

Mit akarunk mi, gyöngé, gyarló lelkek! Alig, hogy megszóltunk, alig hogy munkába álltunk, változzon meg minden?

Bizony, bizony mindnyájunknak írom ide: ha kis fodorodás kelt a sima tükrön a mi bizonyágtételünkre, ha egyetlen ember, vagy egynéhány lélek megfordult és Isten felé halad, már több az áldás a munkánkon, mint érdemeinők. Nagyon sok bizonyágtételre, nagyon sok imádságra, nagyon sok szolgálatra, nagyon sok szenvedésre: nagyon sok áldásra van még szükség, hogy a magyar falu lelkének tengertükrén toronymagasságú hullámok keljenek táncra. De nem is volna az jó másképen, könnyebb munka ölbehulló gyümölcse, szájbarröppenő sültgalambjaképen.

Bizony, bizony, nincs Pokolfélegyháza. Missziós munkamező van helyette Jézus Krisztus jó vitézei szolgálatára várón.

FÖLDHŐZ RAGADT SZEGÉNY EMBER.

Ezerkilencszáztizenháromban Kiss Gabri volt szülőfalumban a hatodik osztályos első szék első. Ő állította utcák szerint rendbe a fattyúkat, ő vigyázott rajok, míg kántor úr be nem jött fertály után az iskolába, ő rakta ki a számot az orgonafolyosón, ő rendelte ki tizesével az egyes, kettes, hármas énekeseket temetni, ő tartotta nyilván, hogy az énekrend szerint holnap melyik zsoltár következik sorra a reggeli könyörgésen és ha a kisiskolás tanító úr nem jöhetett be valami okból, őt küldte kántor úr a kisgyerekek közé a könyv nélkülit mondani. Olyan esze volt Kiss Gabrinak, hogy a pesti gyerekek közt nyolc hosszú esztendeig nem akadtam párjára.

Próbáltuk is váltig, hogy kipallérozzuk a Gabri elméjét élesebbre, mint amilyen élesre a földesi iskola ki bírná élezni. Én még abban az időben vagyontalan s nem kereső állampolgár voltam, egyetemen hallgató deák, nem tehettem egyebet, mint amit csakugyan meg is tettem: nyalábra gyűjtöttem Gabri okmányait és addig fűrmenderkedtem a debreceni kollégium

nagyiszteletű és tekintetes véneinek a lába alatt, míg felvették Gabrit féljótéteményesnek: fél tandíjat, 60 koronás konviktust, ingyen bentlakást biztosítottak számára s meg volt ígérve néki az ingyenes tanulás, mihelyt első félév végén bebizonyítja, hogy érdemes reá.

Mai napig elfutja a könny a szememet, valahányszor a debreceni kollégium szíves jóakarójára gondolok...

És mégsem lett Gabriból debreceni kisdeák ennek ellenére sem. Béres volt az apja Gabrinak, hat gyerek kérte tőle napjában a máléskenyeret és nem akadt a faluban, hogy is akadt volna, jótét lélek, aki helyette kifizette volna azt a keveset, amit a kollégium az induláskor talán nem a szíve szerint, egészséges óvatosságból megkövetelt.

Kovácsinas lett Gabriból, de az sem egészen a dolgok rendje szerint. Háborúba kívánták az apját és ott felejtették valahol Oroszengyelország fagyos földje alatt. Avanzsált Gabri, hadiárva lett belőle, elvitték a marokszedés és pévahordás elől, más hajtja ma azt a négy ökröt, amelynek a gondja eredetileg neki volt szánva a sorstól. Attól a sorstól, amely a magyar béresgyerekből nagyegyformasággal legtöbbször bérest szokott nevelni és nem törődik vele, hogy minek lett volna egyébként való.

Különben is mit panaszodom én éppen a Kiss Gabri sorsa felől? Berkó, a Gabri öccse még éhebb koppot nyelt az imént emlegetett sors kedvelésének olajos korsaja mellett. Egy évvel azelőtt, hogy íme ő is iskoláskorba cseperedett, meghalt Kiss Imre béres édesanyja Földesen, „nanám”, aki egy kis zsirozóért, valami csekély hányadáért a Kiss Imre komenciós búzájának, legnagyobbrészt azonban Isten nevében és mert hát a vér vízzé csak nem változik, felfogta unokáit, istenteremtettéket, úgy, hogy egymásután valamennyien tőle jártak iskolába. Meghalt nanám, így aztán Kiss Berkó orra előtt végérvényesen becsapódott a tudományok hajléka, nem részesítvén őt még a hűszig való számolás kiváltságában sem.

*

Ki a hibás?

Olyan könnyű volna azt vágni rá, hogy az állam, vagy a társadalom. És ha én ezt a mesét az országházában mondtam volna el, vagy a földesi presbitériumban, vagy a tanárok egye-

sületében, meg is mutogatnám nyomában azokat a hibákat, amelyekért a törvényhozást, vagy az egyházat, vagy az iskolát lehetne és kell felelősségre vonni.

Hibás vagy azonban te is, édes jó testvérem, magyar falusi legénykém, aki ennek a soroknak olvasója lehetsz és most olyan könnyedén és fennyedén át szeretnéd tolni másra a saját-magad hibáját is.

Földhöz ragadt a szegény ember még ma is. Hiába engedték meg neki a szabad költözködést, hiába szabadították fel a jobbágy sorból, éppen úgy a földhöz van ragadva, mint negyvennyolc előtt. Dézsmát fizet, robotba dolgozik, pedig most már állítólag nem kénytelen vele.

Vajjon miért! Többek között azért is, mert belenyugszik. Meg van elégedve a maga nyomorúságával. Nem vágyik sem többre, sem magasabbra.

Ó, emlékszem én még rá, mintha nem is tizenöt esztendeje történt volna, milyen nehéz volt a legarravalóbb tizenkilences bakát megtenni kor por álnak. A frájteri sarzsit még csak elviselte, mert nem szerette az alja munkát s egy csillaggal a hajtókáján nem volt aztán kénytelen a félreeső helyet súrolni, ha úgy hozta a sorja. De mikor a második csillagnak közeledett a muszájja, akkor héten frájter úr kimaradt, berúgott, kirukkolásnál egyik hibát a másik után követte el készakarva, nem pucolta ki puskáját, alig lehetett keresztüllátni a csövén a sok rozsdától, nem nyugodott addig, míg rá nem sóztak tíznapi ájncelt, hogy ne nevezhessék ki káplárnak, mert igen rühellette a felelősséget, ami bizony, mi tagadás, velejárt ezzel a méltósággal.

— Ha baka maradok, — mondta volt szemembe nagy bizalmasan, mikor a lelkére akartam beszélni, — nem kell minden harmadik nap naposkáplárnak lenni, wakkommendánsképpen virjasztani éccaka és csak a magam gombjáért szidhatnak össze, a svarum pacuhaságáért hadd szoruljon az a bolond, akit ráz a hideg a káplári sarzsiért...

*

Nagyon sok megható históriát hallottam már a falun felejtett tehetségekről. Magam is tudnék mesélni a magam tapasztalatából szomorú eseteket. De ezek a történetek csak egyik oldalát mutatják az igazságnak. A másik oldala hadd beszéljen

kegyetlen, szomorú, beteg lelkiületéről a földhöz ragadt szegény embernek.

A földhöz ragadt szegény emberen nagyon nehéz segíteni addig, míg nyomorúságos helyzetéből való kiveckelődésének csak a nehezét látja és attól irtózik. Jó a megszokott állapotban, bocsánat a kemény szóért: a disznó tiszta állat, de ha úgy szoktatják, megszereti a ráragadt sarat és nyugodtan elfekszik a pocsolyában, mert már talán el is felejtették vele, milyen fürdés esik a tiszta vízben.

*

Nem is kel fel a magyar földhöz ragadt szegény ember se az iskola hívására, se az egyház segítő kezének erején, talán még a kormány parancsára sem.

Péter apostol is talán élete végéig halász maradt volna, ha egyetlenegy Valakinek a hívó szava el nem dobatta volna véle a hálót. De akkor aztán ment azonnal, engedelmesen, ellenkezés nélkül.

Te is felkelsz, magyarom, mihelyt Ő mondja néked, hogy haladj utána!

JELEN

(A SZOFOKRÁCIA)

- a) AKIKKEL VITATKOZTUNK.
- b) AKIKET LETTÉ HAGYTUNK.
- c) AKIKTŐL TANULTUNK.

a) *Ki minek nem mestere, hóhéra az annak.*

Közmondás.

*És rittig! a hová ő a körmét tette,
Állott egy magas hegy, a várnak felette ...*

*„Nosza, minden ágyú felállítva legyen,
Nyugat felől, itt s itt, ez s ez magas hegyen!”*

*És már odaértek, hova céljok menni:
De bizony a hegyből nincs ott semmi, semmi...*

Arany.

b) *Szép viadal volt ez, senki se mondhatja,
Helyesli a nézők mind kicsije, nagyja;
Csendes nagyon, csendes! de hibától mentes:
Még az irigység is megvallja, hogy „rendes”.*

Arany.

c) *Minden jó mester iszos egy kicsit.*

Közmondás.

Hajtson szentlélek, vagy a korcsma gőze...

Ady.

És megtelének mindnyájan Szent Lélekkel és kezdenek szólni más nyelveken, a mint a lélek adta nékik szólniok. Álmélkodnak vala pedig mindnyájan és zavarban volának, egymásnak ezt mondván: Vájjon mi akar ez lennif Mások pedig csúfolódva mondanak: Édes bortól részegedtek meg. Péter azonban felemelé szavát és szóla nékik: Nem részegek ezek, a mint ti állítjátok, hanem ez az, ami megmondattott.

Apostolok cselekedete.

Akikkel vitatkoztunk

HA ESZMEVÁLTÓ DÍSZES KÖRBE GYŰLSZ

I.

FARKAS GYULA: A MAGYAR ROMANTIKA. (Fejezet a magyar irodalmi fejlődés történetéből.)

Magyari Zoltán tudománypolitikai alapvetésében Horváth János írta az irodalomtudományról szóló összefoglalást. Szerinte a magyar múlt irodalomtörténetírásából hiányzott a tudományos rendező elv s ezért szótárszerű atomizálásba töredezett szét a részletmunka. A jövő irodalomelméletének tehát már sokkal inkább a fogalmi és történelmi egészlet kell vizsgálnia. A parciális irodalmi tényeken kívül meg kell találnia a kapcsolatot az általános szellemi élettel, jóllehet az úgynevezett kollektív alakiságokra, az irodalmiság specifikus eredményeire az eddiginél is különösebb gondot kell viselnie. A magyar irodalmat nemzetközi feladatként úgy kell tanulmányoznia, mint változatot az ugyanazon európaiság arculatán, mint az irodalmi fejlődés kezdeti feltételeinek és menetének elemibb s mint a késelem és hatástorlódás következményeinek egyetlen példáját. Ennek a filozófiai és történelmi szempontból egyaránt érdekes alapvetésnek nagyszerű eredménye: A Magyar Irodalmi Népiesség, Faludítól Petőfiig. Most pedig jelentkezik az első hűséges tanítvány, aki a fentieket úgy alkalmazza előttünk fekvő könyvében, mint valami receptet.

Ő is úgy találja, hogy „a Toldy által meghonosított idegen szemléleti módszer megnehezítette a korszak helyesebb megértését”, hogy a romantika „magyarnyelvű értelmezését meg sem kísérelték nálunk”. „A romantikus kor vagy a klasszicizmus, vagy a népiesség korával került közös tárgyalás alá” s „az egyes költők helye is bizonytalan”. S egész bizonyosan, mint

az irodáirni fejlődés kezdeti feltételeinek és menetének elemi példája” kapja a magyar romantika ezt a nagyon is sematikus definíciót: nem több és nem más, mint a megosztottan induló irodalmi élet szintézisre törekvésének a kora, mely addig tart, míg a szintézis Kölcsey és Vörösmarty költészetében csakugyan be nem következett.

Ez a meghatározás valóban új, mert teljesen felforgatja a magyar romantikáról rajzolt eddigi képünket. És csakugyan specifikusan magyar, hiszen egy csöppet sem hasonlít ahhoz, amit európai viszonylatban romantikának neveznek. Kérdés már most: megéri-e ez az új eredmény, amit a régi tudásunkért cserében kapunk, ezt a nagyszabású átértékelést.

A magyar romantika tehát a lelkek és ezzel együtt a kultúra nagy megosztottságával kezdődik. A megosztottság oka: a dunántúli katolikus és a tiszta kálvinista magyar lélek végzetes kettőssége. A dunántúliak részben latin, részben magyar hagyományörzők, a tiszántúliak európaiságra törekszenek. Egyik fél az egységet akarja, a másik a harcot. A kálvinisták fáradtak és elnyomottak ebben az időben, Bessenyeiék szerepe rövid intermezzo csupán. A katolikus előretörés annál erőteljesebb és gyümölcsözőbb. Kazinczy, aki a korszak elején csak a kálvinistákat ismeri el írónak, később belátja, sőt hirdeti a katolikusok nagy fölényét. A nyelvújítási harcban is a dunántúli álláspont érvényesül. Pest központtá válása táji elemeket, a felvilágosodás a felekezeti és faji ellentéteket tompítja le. A kívánt szintézist a nemzeti érzés kifejlődése hozza létre, bár az is kétféle értelmezésű eleinte. A dunántúliak magyarosítók, népiesek, optimisták és sovének, a tiszaiak művelődni akarók, finnyások, pesszimisták és célkitűzésük internacionális. Itt is a dunántúli tendencia érvényesül. A fordításokat kiszorítják az eredeti alkotások, a népiesség uralomra jut, a tájszemlélet helyébe az egész ország szemlélete lép. A történelmi látásmód elmélyül, a pesszimizmusból tetterő lesz. A magyar költői gyakorlat utánzásból önálló és öncélú művészetté nemesedik, önérzete megnő. Az elméletben is csakhamar megszűnik a német klasszicizmus hatása s hosszú időre helyet ad a bécsi olaszbarokk gyökerű romantika hatásának. (Mailáth, Toldy.) Ugyanekkorra a nemzeti érzés több lesz, mint pusztán irodalmi tényező, lezárul Vörösmarty epikus korszaka és végetér Kölcsey költői pályája. Az öregek régen nem vezérek immár.

A magyar romantika korának vége, a nagy magyar szintézis megvalósult: Kölcsey és Vörösmarty egyszerre jutnak el a népdalig, sőt utóbbi a Csongor és Tünde utolérhetetlen magasságaiig.

*

Ez a tiszántúli-dunántúli, református-katolikus antitezis nem új gondolat nálunk egy idő óta és Farkas Gyulánál sem újkeletű. (Lásd Erdélyi költők c. antológiájának bevezetését.) Nagyon megvesztegető gondolat, mert külsőségeiben hasonlít az igazsághoz. A Dunántúl több a katolikus, mint a protestáns, valószínűleg az írók között is több. A dunántúli írók többet találkoznak egymással, mint a tiszántúli írókkal, vagy akár a tiszántúliak egymás között. Sok köztük a katolikus alsó pap is. Hasonló a gondolkozásuk, egyöntetű a kultúrájuk. Az eddig szinte kizárólagosan kálvinista írókkal szemben klikkszerűen megpróbálnak szervezkedni is. Közel esnek Bécshez. Mint katolikusok szívesen is látogatják a bécsi iskolákat, ebben is hasonlítanak egymáshoz és elűtnek a tiszaiaktól. Leszámítva a leszámítandókat, egész könnyen beszélhetni tehát dunántúli és tiszántúli lélekről. Attól kezdve aztán még könnyebb a dolgunk, hiszen séma szerint kezelhetjük a tényeket.

1. A kálvinizmus kifáradt. Nehezen volna cáfolható, hiszen Gáti István, V. Nagy Ferenc, E. Sós, Poóts valóban jelentéktelen költők, Gyöngyössy János és Édes G. formai újításai pedig torzok. 2. Kazinczy köre eleinte exkluzíván protestáns. Kazinczy szavait idézni lehet. Szabó L., Kölcsey, Szemere, Fáy keleti kálvinisták, Kis, Döbrentei, Kумы városi lutheránusok. A hűvös-józanon maradt elme azonban kellemetlen kérdéseket adhat fel e nagyszerű csoportosítás komponálójának. Ad 1. Mennyivel fáradtabb vagy jelentéktelenebb — mondjuk — E. Sós, — mondjuk — Berencs Keresztélynél? Vagy mennyivel alábbvalóak Édes G. leoninusai Molnár József latin verseinél! Ad 2. Hogy viszonylik a városi lutheránus a dunántúlisághoz? Miért par excellence katolikus elv és gyakorlat a magyarosítás vagy az asszimilálódás, tekintve, hogy protestáns oldalon nemcsak fajmagyar reformátusok, hanem idegen eredetű lutheránusok is vannak? És ha már éppen Kölcsey is szóba került: mennyiben dunántúli és katolikus győzelem, akár az ő fásult, kiábrándult vallásos lelkülete, akár Vörösmarty közöm-

bössége s papok és egyház iránti ellenszenve? Vagy a „beteljesülésének ez talán egyenesen *conditio sine qua non*-ja?

3. A latin klasszikus költők dunántúliak és katolikusok. Ez is igaz, különösen, ha Molnár Jánoson kezdjük. Mert akkor Birsi, Tóth Farkas, Berenes, Mártonffy, Bolla, Kreskay is felsorolhatók. De nélkülük is tekintélyes a névsor: Révay, Rájnis, B. Szabó, Virág, Berzsenyi, P. Horváth E., Czuczor, Vörösmarty, Garai. Az esetleges szépséghibákat sem nehéz eltüntetni. Révaynál egyszerűen zárójelbe kerül: (jóllehet tiszántúli). B. Szabónál már kell egy megjegyzés: igaz, hogy székely, de Virt úgyszólván második hazája, különben is megénekelte a Balatont, a Duna áradását és a komáromi földrengést. Berzsenyinél mellékes a lutheránusság és fontos az, hogy vasmegegyei.

4. Az úgynevezett magyarosak is dunántúliak és katolikusok, így kívánja ezt az elmélet, mely szerint ez a fajta magyar a tiszántúli európaiaskodás helyett inkább a nemzeti hagyományok őrizője. Csakugyan katolikusok Kreskay, Endrődy, Nagy János, Ányos, P. Takács J., Fejér, Döme és Kisfaludy S., P. Horváth Á. református, de dunántúli. Dugonics és Gvadányi katolikusok. Igaz, hogy nem dunántúliak, de Gvadányi hányatott életében ez nem is fontos. (És Dugonics?) Csokonai súlyos tétel, mert debreceni is, református is, de ezzel szemben megállapítható, hogy a családja dunántúli eredetű, ő maga sok időt töltött a Dunántúl, sőt meg is ihlették az ottani táj és odaalósi nép.

Ad 3. és 4. Ez a kényelmes séma egészen megfelelkezik a lélek adottságairól és az egyéniség szuverén belső titkos erőiről. Ha van katolikus és református lélek, akkor az sokkal mélyebről van, semhogy az elméletnek legmegfelelőbb módon és mértékben ide-oda lehetne tologatni. Akkor a Csokonai debreceni kálvinista lelkén strukturálisan véve édes-keveset változtathatott az, hogy végigvándorolta a Dunántúlt, És az is hogy lehet, hogy a dunántúli-lutheránus Berzsenyi egyforma attitude-öt vesz fel Kölcseyvel és Kazinczyval szemben, holott az egyik kerékkötő, harcos tiszai-református, a másik szakított vele, kezet nyújtott a dunántúliságnak, jóllehet szintén keleti és kálvinista.

5. Kazinczy élete és pályája végén egyedül maradt. Ez jelenti a dunántúliak győzelmét s a nagy szintézis befejezését. Az egység helyreállt, a harc elült. Ad 5. Ugyanilyen ittfeldej-

tődött kísértet Kisfaludy Sándor is. Pedig ő dunántúli-katolikus, sőt a győztesek vezére a nyelvújítás nagy pőrében. Milyen jó volna ilyenkor előítélettől mentesen, elmélettől szabaddan úgy venni a dolgokat, amint azok a valóságban vannak!

*

Kazinczy levelezése, melyet szerzőnk nagy elmélyedéssel és szerető gonddal bányászott ki, értékes forrása a magyar romantika korának, de veszedelmes is egyben. A benne búvárkodó könnyen országos jelentőséget hajlandó tulajdonítani sok mindennek, ami pedig valójában csak Kazinczy személyes ügye. Így aztán tiszai vagy kálvinista hírbe keveredik sok minden, ami egyszerűen csupán Kazinczy. Hiszen a debreceniek p. o. szöges ellentétben vannak vele s ellentétbe kerülnek lassankint felfogásával legjobb barátai is. Még pedig nem azért, mert a tiszai és kálvinista lélek megváltozott bennük, hanem egyszerűen azért, mert Kazinczy közben megöregedett és megcsontosodott, ők meg egy lépéssel ismét előbbre haladtak.

Az is baj, ha a Kazinczy levelezésében búvárkodó mindent készpénznek vesz, amit Kazinczy mond és úgy von belőle következtetést, mintha nem tudná, hogy ilyesmire nincsen joga senkinek, aki a szent öreget minden nagyságával és gyöngeségeivel egyetemben ismeri. Könnyű, de egészen naiv dolog p. o. azt állítani, mikor Kazinczy a katolikus írók fölényéről beszél, hogy a tények eredeti felfogásának megváltoztatására kényszerítették. A valóság nem ilyen sematikus. Abban része van Kazinczy haragjának is a debreceniek ellen (Arkádia-pőr, Debreceni codex). Része van annak a meg nem értésnek, mellyel az egész Tiszántúlon találkozott. Része van dunántúli személyes vonatkozásainak. Része van továbbá annak is, hogy elfogult az ízlése és egész egyszerűen nincs igaza. Kérdés p. o. hogy Farkas Gyula is a katolikus írók közé számíthat-e Bessenyeit, mint Kazinczy teszi, tekintve, hogy könyvének egy másik — indifferens — helyén nem tartja áttérését komoly lelki ügynek. De ettől eltekintve: Virág, Dajka, Rájnis pozitív előjellel szerepelnek a listán, Bessenyei, Horváth Ádám és Csokonai ellenben negatívval. Ezt az osztályozást azóta lényegesen módosította az utókor értékelése, csudálatos, hogy Farkas Gyula változatlan mivoltában döntő érv gyanánt használja fel még mindig.

bössége s papok és egyház iránti ellenszenve? Vagy a „beteljesülés”-nek ez talán egyenesen *conditio sine qua non*-ja?

3. A latin klasszikus költők dunántúliak és katolikusok. Ez is igaz, különösen, ha Molnár Jánoson kezdjük. Mert akkor Birsi, Tóth Farkas, Berencs, Mártonffy, Bella, Kreskay is felsorolhatók. De nélkülük is tekintélyes a névsor: Révay, Rájnis, B. Szabó, Virág, Berzsenyi, P. Horváth E., Czuczor, Vörösmarty, Garai. Az esetleges szépséghibákat sem nehéz eltüntetni. Révaynál egyszerűen zárójelbe kerül: (jóllehet tiszántúli). B. Szabónál már kell egy megjegyzés: igaz, hogy székely, de Virt úgyszólván második hazája, különben is megénekelte a Balatont, a Duna áradását és a komáromi földrengést. Berzsenyinél mellékes a lutheránusság és fontos az, hogy vasmegyei.

4. Az úgynevezett magyarosak is dunántúliak és katolikusok, így kívánja ezt az elmélet, mely szerint ez a fajta magyar a tiszántúli európaiaskodás helyett inkább a nemzeti hagyományok őrizője. Csakugyan katolikusok Kreskay, Endrődy, Nagy János, Ányos, P. Takács J., Fejér, Döme és Kisfaludy S., P. Horváth Á. református, de dunántúli. Dugonics és Gvadányi katolikusok. Igaz, hogy nem dunántúliak, de Gvadányi hányatott életében ez nem is fontos. (És Dugonics?) Csokonai súlyos tétel, mert debreceni is, református is, de ezzel szemben megállapítható, hogy a családja dunántúli eredetű, őmaga sok időt töltött a Dunántúl, sőt meg is ihlették az ottani táj és oda-valósi nép.

Ad 3. és 4. Ez a kényelmes séma egészen megfelelkezik a lélek adottságairól és az egyéniség szuverén belső titkos erőiről. Ha van katolikus és református lélek, akkor az sokkal mélyebbről van, semhogy az elméletnek legmegfelelőbb módon és mértékben ide-oda lehetne tologatni. Akkor a Csokonai debreceni kálvinista lelkén strukturálisan véve édes-keveset változtathatott az, hogy végigvándorolta a Dunántúlt, És az is hogy lehet, hogy a dunántúli-lutheránus Berzsenyi egyforma attitude-öt vesz fel Kölcseyvel és Kazinczyval szemben, holott az egyik kerékkötő, harcos tiszai-református, a másik szakított vele, kezét nyújtott a dunántúliságnak, jóllehet szintén keleti és kálvinista.

5. Kazinczy élete és pályája végén egyedül maradt. Ez jelenti a dunántúliak győzelmét s a nagy szintézis befejezését. Az egység helyreállt, a harc elült. Ad 5. Ugyanílyen ittfeldej-

tődött. kísértet Kisfaludy Sándor is. Pedig ő dunántúli-katolikus, sőt a győztesek vezére a nyelvújítás nagy pőrében. Milyen jó volna ilyenkor előítélettől mentesen, elmélettől szababodon úgy venni a dolgokat, amint azok a valóságban vannak!

*

Kazinczy levelezése, melyet szerzőnk nagy elmélyedéssel és szerető gonddal bányászott ki, értékes forrása a magyar romantika korának, de veszedelmes is egyben. A benne búvárkodó könnyen országos jelentőséget hajlandó tulajdonítani sok mindennek, ami pedig valójában csak Kazinczy személyes ügye. Így aztán tiszai vagy kálvinista hírbe keveredik sok minden, ami egyszerűen csupán Kazinczy. Hiszen a debreceniek p. o. szöges ellentétben vannak vele s ellentétbe kerülnek lassankint felfogásával legjobb barátai is. Még pedig nem azért, mert a tiszai és kálvinista lélek megváltozott bennük, hanem egyszerűen azért, mert Kazinczy közben megöregedett és megcsontosodott, ők meg egy lépéssel ismét előbbre haladtak.

Az is baj, ha a Kazinczy levelezésében búvárkodó mindent készpénznek vesz, amit Kazinczy mond és úgy von belőle következtetést, mintha nem tudná, hogy ilyesmire nincsen joga senkinek, aki a szent öreget minden nagyságával és gyöngeségeivel egyetemben ismeri. Könnyű, de egészen naiv dolog p. o. azt állítani, mikor Kazinczy a katolikus írók fölényéről beszél, hogy a tények eredeti felfogásának megváltoztatására kényszerítették. A valóság nem ilyen sematikus. Abban része van Kazinczy haragjának is a debreceniek ellen (Arkádia-pör, Debreceni codex). Része van annak a meg nem értésnek, mellyel az egész Tiszántúlon találkozott. Része van dunántúli személyes vonatkozásainak. Része van továbbá annak is, hogy elfogult az ízlése és egész egyszerűen nincs igaza. Kérdés p. o. hogy Farkas Gyula is a katolikus írók közé számíthat-e Bessenyeit, mint Kazinczy teszi, tekintve, hogy könyvének egy másik — indifferens — helyén nem tartja áttérését komoly lelki ügynek. De ettől eltekintve: Virág, Dajka, Rájnis pozitív előjellel szerepelnek a listán, Bessenyei, Horváth Ádám és Csokonai ellenben negatívvá. Ezt az osztályozást azóta lényegesen módosította az utókor értékelése, csudálatos, hogy Farkas Gyula változatlan mivoltában döntő érv gyanánt használja fel még mindig.

Kazinczy lelki arcán rendesen annak az arca is ott van, akinek a levelet éppen írja, roppant csínján kell bánni a kijelentéseivel. Például hadd hozom fel 1812. okt. 25-ét. (X. kötet, 169-70., 180-81., 241., 246.) Ezen a napon Kazinczy katolikus és kálvinista prédikációt hallgatott Bécsben. A kat. pap a lelkek sötétségben tartása ellen prédikált, a kálvinista a születési előjogok ellen. Mind a két beszéd nagy hatással volt rá. Ez a száraz tény, ha objektíve olvasom. Ha azt akarom megállapítani: vallásos volt-e Kazinczy, vagy azt: a kálvinizmus volt-e ebben az időben szimpatikusabb előtte vagy a pápizmus, még akkor is nehéz a helyzetem, ha valamennyi idevágó nyilatkozatát ismerem. Hát még, ha csak egyik vagy másik adat áll a rendelkezésemre! Miért ment be a kat. templomba? Egyik levélben azt írja: az eső elől, másokban azt: képeket nézni, harmadikban: mert templomba akart menni. Igen, de negyedik helyen azt állítja, félig malíciából került előre prédikációt hallgatni „látni akarván, mi tanítatik itt a csürhe legaljasabb népnek”. Kis Jánosnak írván jónak látja hozzátenni: „a tanítás mind ilyen volt s valljuk meg, hogy az ilyenre a Bécsi népnek nagy szüksége van”, valamint ezzel is neutralizálja lelkesedését: „Bacsis ezt a papot sokszor látta (a ref.) Cleyermann prédikációin s ez ott szopta ezen gondolkozást”. Ez utóbbi kijelentéseket bizony inkább involválta az, hogy grófnak, resp. lutheránus papnak szólnak, mint írójuknak ilyen vagy amolyan világnézete. Szerzőnk ezt nem látszik tudni s ezért igen sokszor homokra építi következtetéseit; igaz ugyan, hogy ez elméletének inkább könnyebbségére szolgál, mint hátrányára.

Pedig a matériálé jó. Plasztikus, igaz képet lehetett volna belőle rajzolni, ha a szerző nem akart volna minden áron deduktíve bizonyítani az illusztrációkkal egy előre felállított tételt s nem akarta volna a sajátmaga látásmódját ráerőltetni a tizennyolcadik századforduló magyar íróvilágára.

Van néhány megjegyzésünk a könyv megírásának a technikai oldalához is. Akármilyen szerető gonddal „bányásztta ki” a szerző Kazinczy Levelezését, érzésünk szerint mégis mostohán bánt el az I., II., VII., XIII. kötetekkel, még inkább a IV., VI., XVI., III. és XII. kötetekkel. A X. és XXII. kötetet pedig egyszerűen figyelmen kívül hagyta, nem tudni, miért. Nem ki-

csinyeskedésből jegyzem ezt meg, hanem azért, mert egyszerűen lehetetlennek tartanám, ha nem illusztrációkat keresett volna. Az is visszatetsző, hogy bár új utakat akar törni, mégis szinte sértő módon negligálja az előtte járókat. Még azokat is, akikről különben a teljes elismerés hangján emlékszik meg (Bánóczy, Gyulai). Elődeinél súlyos hibául rója fel szerzőnk azt, hogy a francia romantikából indultak ki. Ő kizárólag a német irodalomra támaszkodik, még elméleti megalapozásában is a problémának. Szerintünk sem qualitative, sem quantitative nincs elég joga sem az ítékezésre, sem a kérdésnek ilyen szuverén kezelésére. Magyarán beszélve, többet kellett volna hozzá olvasnia és nemcsak magyarul és németül. És jóval kevesebbet másodkézből idéznie.

A teljesség kedvéért ideiktatjuk azokat a kisebb következetlenségeket és hibákat is, melyekért aztán már igazán hiszszük, hogy nem a szerző a felelős, hanem a kéziratmásoló vagy a nyomda: Horváth János cikkét nagyon nehéz megtalálni a Napkelet 811. lapján év- vagy kötetszám nélkül. így is nehéz: Id. m. 239., mert nem tudni, öt idézett műve közül éppen melyikre gondol az idéző. Még elégtelenebb jelzés ez utóbbi olyankor, ha, mint a Nagl-Zeidler műve, mindjárt első előfordulásakor így szerepel. Az F. M. M. rövidítés viszont zavarólag hat, ha mindössze két helyen fordul elő, a 93. laptól a 274-ig nem csuda, ha az olvasó elfelejti, miről van szó. Sok a pontatlan idézés is. Ilyenek: Grillparzer nyilatkozata (195.), közelebbi adatok Kisfaludy Károly visszalépéséről (195.), Meinecke definíciói (208.), Schwartner állításai és Horváth István támadása (66.), Dessewffy felkiáltása (79). Rumyt idézi Bleyer is, de hol? (212). Gyors munka következménye, hogy Szemere, Berzsenyi és Bajza összes művei mellett, melyek bibliográfiailag pontosan meg vannak adva, Vörösmarty, Kölchey, Kisfaludy S. és Kisfaludy K. összes kiadásait csak idézi, könyvészetileg nem írja le, Gyulai, Vörösmarty életrajzának 5. kiadását viszont három helyen háromféleképpen adja meg. Melyik a helyes? Bouterweck művét bajos volna megtalálni, úgyszintén a Spiegel für Kunst 33. számát is a német irodalom őserdejében itt szereplő pontatlan leírásuk alapján. A tárgymutató nem elég megbízható. J. Nadler 217. nem szerepel benne, pedig az olvasó a 173. lap óta bizonyosan elfelejti Id. m.-ét s még jobban megzavarodik, ha a tárgymutatóhoz is hiába folyamodik. Úgy-

látszik, az idézetek sem mindig pontosak. XXI. 42. (K. L.) alatt nincs meg a keresett passzus, valószínűleg nem ez az egyetlen tévedés.

Elgondolkozva és elégedetlenül tesszük le ezt a könyvet. Vagy talán ma is a magyar lélek tragikus kettőssége volna az oka, hogy mi, tiszántúli reformátusok, nem értjük a dunántúli katolikus testvér szavát? De hiszen a nagy szintézis állítólag már régen végbement!?,

II.

VÁLASZ HENCZE BÉLÁNAK.

1. Mikor Farkas Gyula ezt írja: „a Toldy által meghonosított idegen szemléleti módszer megnehezítette a (romantikus) korszak helyesebb megértését” és hogy a romantika „magyarelvű értelmezését meg sem kísérelték” nálunk, akkor Horváth János elmélete szerint irodalmunkat úgy tekinti, mint „változatot az ugyanazon európaiság arculatán”. Mikor (Hencze Béla terminológiája szerint) „leegyszerűsíti a hatástorlódást a romantika szempontjából”, akkor kezeli azt „az irodalmi fejlődés kezdeti feltételeinek és menetének elemibb példájáéként, máskülönben nem merné ilyen mechanikus vázlatosságban tekinteni ezt az irodalmi korszakot, hanem észrevenné, hogy sokkal többféle hatás, vagy egyéni ízlés sokszor titkos forrásából ered, középfolyásában sokkal nyugtalanabb, szeszélyesebb kanyargású folyam, alsó folyásában pedig sokkal rejtettebb, földalatti barlangokban töri át szurdokvölgye a korhatárjelző év erőszakos sziklafalát, semhogy az ő sémájának erőszakolt medrébe bele lehetne kényszeríteni. A hatástorlódás leegyszerűsítése, amit Hencze Béla érdemének tekint, különben is súlyos hibája Farkas könyvének, mely legjobban mutatja, mennyire gépiesen alkalmazza a kölcsönzött elvet: teremt egy ál-hatástorlódást, Bécs jelentőségének a túlmeretezését és figyelmen kívül hagyja az igazit, azt, hogy a romantikus ízlés az általa tárgyalt korszakban is más ízlés-áramlatokkal elegyítve jelentkezik nálunk, viszont a követ-

*) Ez a cikk a P. Sz.-ben jelent meg. A következő számban a vonal alatt olvasható replika érkezett rá. Az azután következő számban mi válaszoltunk e replikára, amint a továbbiakban olvasható.

kező két irodalmi korszakban is kimutatható még. Ezért csodálkozik rajta, hogy az eddigi irodalmi tudatban „a romantikus kor vagy a klasszicizmus, vagy a népiesség korával kerül közös tárgyalás alá” s hogy „az egyes költők helye is bizonytalan”. 2. Nem értem ugyan, s azt hiszem, nem csupán én nem értem a Hencze Béla-féle finom distinkciót a „stílus” és „a nyelvi különbség tudata” közt, de akármit jelent ez az utóbbi, csak „kollektív alakosság”-ot jelenthet, tehát végeredményben bizonyítja, amit cáfolni szeretne, azaz Farkas Gyula itt sem tért el a receptjétől. Abban egyébként igaza van Henczének, hogy szerzőnk „meglepően kevés gondot fordít” a költői stílusra, mint általában mindenre, ami nem „irodalmi tudat”. Pedig alapjában elhibázott eljárás írók költői művei helyett

FARKAS GYULA: A MAGYAR ROMANTIKA.

(Válasz Karácsony Sándornak.)

Mint a Protestáns Szemle szorgalmas olvasója, egy külföldi városban olvasom a novemberi számot s abban Karácsony Sándor kritikáját a címben írt műről. Történetesen egy másik folyóiratba írandó ismertetésem első lépéseként ugyanakkor olvastam át magát a művet is s így némely dolgot nem hagyhatok szó nélkül. Karácsony Sándor kicsinyes és elfogult támadást intéz Farkas Gyula ellen, melyben nemcsak hogy az egész könyv tartalmát, szellemét elveszejtí, de tévedést tévedésre halmoz izgatottságában. Először Karácsony tévedéseit hártjuk félre, aztán elvi kérdéseket vetünk fel.

Karácsony Horváth Jánossal méri az első vágást Farkas Gyula felé. Horváth ugyanis azt tanítja (Karácsony ezt idézi), hogy irodalmunkat úgy kell vizsgálni, mint az irodalom kezdeti feltételeinek és menetének elemibb s mint a késedelem és hatástorlódás következményeinek egyetlen példáját. Farkas Gyula csakugyan sokat tanult Horváth Jánostól, de nem mondható, hogy Horváthnak ez a tanítása alap gondolatául szolgált volna. Ellenkezőleg Farkas a hatástorlódást a romantika szempontjából igen is leegyszerűsíti. Horváth szerint — Karácsony ezt is idézi — ugyancsak az eddiginél nagyobb gondot kell fordítani az úgynevezett „kollektív alakosságokra”, — amilyen pl. a költői stíl: az irodalmi ízlés leghívebb és legbeszédesebb lenyomata. Farkas Gyula erre is meglepően kevés gondot fordít s korántsem a stílust, mint az ízlésváltozat lenyomatát, hanem a nyelvi különbség tudatát, mint a magyarság kettős arcának, a kétféle kultúrkörnyezetnek a függvényét és párhuzamos jelenségét vizsgálja. Tehát Farkas Gyula ezekben a tété-

írók elméleti kijelentéseiből rajzolni meg egy irodalmi korszak képét. Mintha bizony a népiesség klasszikus kora, Petőfi és Arany költészete azonos volna a két költőóriás levelezésében lefektetett elvi kijelentésekkel a népiesség felől.

Hencze Béla hozzászólása után sem tehetünk tehát mást, ismételjük, Farkas Gyula elmélete nem elég egyéni, nem azért, mert „sokat tanult Horváth Jánostól”, hanem azért, mert nem tette a tőle tanultakat önálló látásmód szerves elemévé.

3. Akármilyen „nagyvonalúan” van elhatárolva a Farkas Gyula dunántúli-katolikus és tiszai-protestáns csoportja, nem mondható „egységes” képnek, ha olyan „kivételek” keresztezik, mint Révay, baróti Szabó, Berzsenyi, palóczi Horváth, Dugonics, Gvadányi, a Debreceni Kör, Csokonai, Farkas Gyula sze-

lekben nem követte Horváthot. Követi a fajiság és nemzetiségkultusz viszonyának a felfogásában, követi egyes alapvető ízléstörténeti megállapításaiban, követi néha terminológiájában vagy — aminek ez csak következménye — az irodalmiság fogalmának az elemzésében; de a Karácsony által előkapott tanításra nem, vagy csak a legáltalánosabb értelemben s a tárgyszerűség megkívánta mértékben húzható rá Farkas Gyula műve. — Horváth János tanításai szállnak csakugyan mostanában tanulmányról-tanulmányra — néha még az előadásainak a gondolatai is, hogy az ember azt sem tudja, honnan szedik: tanítványaitól megbocsáthatatlan könnyelműség volt, hogy rendszeresen le nem jegyezték s könyomatos jegyzetekben meg nem rögzítették, hogy az ember tudná, mi kié?

Látni fogjuk azokat az elvi különbségeket, melyek Karácsony Sándor és Farkas Gyula közt vannak, — de amelyeket Karácsony nem magyaráz, hanem egy fölényes gesztussal elintéz, — lássuk először további állításait. Farkas alap gondolata a magyarság kettős arca: dunai katolicizmus és tiszai kálvinizmus, melyek két különböző lelkiiséget képviselnek — s melyek közül az irodalmi gyakorlatban a szukcesszív fejlődés révén az előbbinek jut a romantikában nagyobb szerep. E kettősséget természetesen ellenmondó jelenségek keresztezik s némelykor csakugyan úgy tetszik, hogy Farkas borotvaélen jár. Karácsony ezeket az ellenmondó tényeket örömmel revelálja — pedig Farkas is revelálta már s ha úgy tetszik, kaput nyitott a két táborban egymáshoz már azáltal, hogy revelálta —: s nem azt nézi, hogy ezek a kivételek változtatnak-e valamit a két nagyvonalúan elhatárolt csoport egységes képén, — amit csak ellenkező adatok felsorakoztatásával, vagy a felhasználtak tárgyilagos kritikájával tehetett volna, hanem e helyett előkotor emlékezete aljáról mindkét partról olyan harmadrangú író-

rint is, mi szerintünk pedig Kazinczy, Kölcsey és Vörösmarty is — vagyis ennek a korszaknak a legrepresentánsabb alakjai. Már mégis csak a rendszerben lehet a hiba, ha a súlyos tények ennyire véggel állanak rá. Az „emlékezetem aljáról előkotort harmadrangú írókat” pedig ezennel prezentálom a szerzőnek. Ő kereste elő valamennyit, magam csupán megrovásként soroltam fel őket, mint akik — nagyon helyes Hencze Béla megállapítása, — „sem az irodalmi gyakorlat, sem az irodalmi tudat szempontjából nagy szerepet nem játszottak”, de — ez már az én gyanításom — kellett az elmélet mennél nagyobb arányú megtámasztására.

4. Baróti Szabó Dávidra felesleges volt felhívni a figyelmet Hencze Bélának. Hogy az ő szavaival éljek, „ha oly

kat, akik sem az irodalmi gyakorlat, sem az irodalmi tudat szempontjából nagy szerepet nem játszottak s értelmetlenül értékösszehasonlítást provokál. Pedig ha oly szeretettel mélyedt volna az ellenkező adatok tanulmányozásába, mint amilyen fölényesen hajgálja félre Farkas megállapításait, találhatott volna bizonyára ilyeneket is. Jó szolgálatot tett volna a XVIII. század végtelen differenciáltságának az ismeretéhez, Például csak emlékezetből idézünk egyet: Baróti Szabó Dávidot csakugyan nem lehet megnyugtatóan a dunántúliakhoz sorolni; ha jól emlékszem, Kazinczy írja valahol, hogy Baróti székelynek vallja magát, szerinte csak a székely tud igazán magyarul: tehát itt éppen a tudatban válik el adoptált hazájától. Mindegy. Egyoldalú megvilágítás adja meg a képnek a reliefet: Renan mondja valahol, hogy az igazságnak a bizonyítéka, ha előttünk fekvő szövegekből úgy tudunk hosszú és logikus elbeszélést szöni, hogy lehetőleg semmit se mellőzzünk dokumentumaink közül, sőt... enyhén a szövegeket is magyarázhatjuk a kívánt cél szerint (*doucement sollicité les textes*)... Farkas Gyula bizonyára az előbbi ellen vét inkább.

Különös az is, hogyan akarja Karácsony szegény Kazinczyt megmenteni. Farkas szerint Kazinczyban az irodalmi tudat ölt testet s míg előbb a protestáns irodalmat tartja többre, később az esztétikaibb nevelésű katolikus műveltség felé hajlik Karácsony szerint Kazinczynak ez a fejlődése nem jelent semmit; s ha jelent is, „egyszerűen nincs igaza”; holott nem arról van szó, hogy igaza van-e, vagy nincs igaza, hanem arról, hogy ez az irodalmi fejlődésre jellemző tudat megvan benne. Ha lelkiismeretesebben keresett volna Karácsony, ennél külön argumentumot találhatott volna itt is, minthogy lehetetlen nem látni, hogy Kazinczynak ez a fejlődése mennyire komplex, csakugyan sok malícia és elkeseredés is van benne s más, világnézeti kérdésekkel is összefügg. De

szerepettel mélyedt volna” kritikámban a felfogásával „ellenkező adatok tanulmányozásába, mint amilyen fölényesen hajipálja félre” azokat, a Prot. Szemle 1930. novemberi számának 680. lapján, alulról az 5. sorban megtalálta volna minden bizonnyal baróti Szabó nevét is azoknak a sorában, akiknek a dunántúli voltához még Farkas Gyula érvei után is erősen kétség fér.

5. Jól mondja Renan „valahol”, nagyot vétünk az igazság ellen, ha dokumentumaink kényelmetlen, mert előre feltett szándékunknak útjában álló felét elhallgatjuk. Csudálkozunk azonban rajta, hogy éppen nekünk hangsúlyozza ezt Hencze Béla, akik Farkas Gyula könyvét nem utolsó sorban ezért a hibájáért voltunk kénytelenek elmarasztalni. Nem is

Farkas itt is jól idéz; s éppen ez idézetek győznek meg arról, hogy a széphalmi mesternek a magyar élet minden pontján, a fejlődés minden szálán ott volt a szeme s egész szellemissége egy folytonosan fejlődő monumentális egység.

De Karácsony szerint Kazinczynak egyszerűen nem lehet hinni; „még ha minden nyilatkozatát ismerjük is”, nem lehet a szaván elmenni: annyiféleképp beszél. Ez ellen tiltakozunk: igen is, ha alaposan ismerjük gondolata gyökereit s nem ugrunk be oportunistus elemeknek a magunk multságára, emberileg biztosan ítéletünk kissé fodrozó, a gondolat időbeli egységében táguló nézeteiről; s ez ellen még Kölcsey nyilatkozata sem áll meg, minthogy a kortársak igen gyakran gondolatának csak perifériáit látták. Vagy tudjuk a szent öreget irodalmi dokumentumaink közül, mint a megbízhatatlanság megtestesülését? — Karácsony monstruózus példáját hozza fel a sokfelé beszélésnek (kíváncsi vagyok, nem idéz-e kissé izoláltan, szétszaggatva a passzusokat s csak az ellentétes szavakat hozva fel): nos, igenis annak is van értelme, ha nem esziünk áldozatul önmagunk bizalmatlanságának. Attól függ, ki hogy idéz s Karácsony és Farkas Gyula között éppen Karácsony az, aki élére állítja a dolgot.

Az idézetekre vonatkozólag különben azt hiszem, Karácsony módszeres tévedésben van. Farkas szerinte szempontosan idéz, „illusztrációkat keres” tétele igazolására; s felrója — hihetetlen biztonsággal — hogy ez s ezeket a köteteket felhasználta, amazokat meg elhanyagolta! Az efajta dokumentálás már egyszer szerepelt újabb irodalmi harcainkban. Hát mi a tudomány, ha nem szempontos idézés, „illusztrációja” olyan tételeknek, melyeket már eleve az adatok túlnyomó többsége il&isztrált? S nem szempontosan idéz-e maga Karácsony is Kazinczy nagy megbízhatatlanságának az igazolására...

érthetnők meg ezt a különös szemrehányást az idézet második fele nélkül. Hát igen, itt aztán végzetesen nagy a véleménykülönbség köztünk és Hencze Béla között. Mi a „doucement solliciter les textes” elvét enyhén szólva — mostanában divatossá vált kitételrel — tendenciózus átértékelésnek tekintjük. 6. Azt mondja Hencze Béla Kazinczyról, hogy nem fontos, igaza van-e vagy nincs igaza, hanem arról van szó, hogy az esztétikaibb nevelésű katolikus műveltség elismerésének az irodalmi fejlődésre jellemző tudata megvan benne. Szerintünk ez a felfogás félreérti az újkeletű „irodalmi tudat” még nem eléggé körülhatárolt fogalmi tartalmát. Úgy tekinti Kazinczy egyéni felfogását, mint köz-felfogást, amely pedig csak akkor volna az irodalmi fejlődésre igazán jellemző, tehát valóban

Kár volna túhegyre szedni Karácsony minden kicsinyes ellenvetését, minden könnyelmű állítását. „Le critique, c'est un monsieur qui prend de l'encre et du papier et qui écrit ce qui lui plaît” s leszúrja, ami neki nem tetszik — tehetnők utána laposan a szellemes francia mondásnak. De Karácsonynak egy elvi jelentőségű ellenvetése is van Farkas Gyula ellen. Azt mondja ugyanis, hogy a Farkas által adott romantika-fogalom nem hasonlít semmi más romantikához; s hogy Farkas felforgatja „a magyar romantikáról rajzolt eddigi képünket”. Ha szabad kérdeznünk: Ki rajzolta ezt a képet? Ha Karácsony azt akarja mondani, hogy a romantika történetét — az egész korszakra vonatkozólag — már előtte jobban megírták s így Farkas merőben felesleges munkát végzett, akkor aligha van igaza; ha pedig ez a kép csak az ő magánvéleménye, akkor Farkas semmiben sem tett kárt, mert hisz mások ezt a képet még nem látták! — A Farkas Gyula által adott romantika-értelmezés csakugyan semmi más romantikához nem hasonlít s nyilvánvalóan nem is akar hasonlítani... És itt már csakugyan elvi kérdéseknél vagyunk. Apró hibák kotorászása helyett döntse el Karácsony: 1. Van-e elvi alapja annak, hogy Farkas Gyula a korszakot a 30-as évnél lezárja; 2. a magyar romantika csakugyan semmi más romantikához nem hasonlít-e s a Farkas által adott értelmezés kimeríti-e annak lényeges jegeit; 3. ezen a koron belül vannak-e olyan jelenségek, amelyek ízléstörténetileg el nem hanyagolhatók s amelyek a keretek tágításával mind belevezethetők volnának a romantikus ízlés medrébe? Akkor fölényeskedés nélkül is fölényesen nyúl Farkas Gyula könyvéhez. Addig azonban tekintsük úgy a művet, mint kiválóan elvszerű elgondolás és szorgalmas munka meglepő eredményét.

Hencze Béla.

irodalmi tudat, ha a tiszai reformátusság reprezentáns alakjai általában véve osztanák. Azonkívül megtiltja a kritikusnak, hogy negatív előjelet tehesen Csokonai leértékelése elé s ugyanakkor megengedi a szerzőnek, hogy ugyanezt, de pozitív előjellel elmélete alapjául használhassa fel. Ne feledjük t. i., hogy a katolikus műveltség csak abban az esetben esztétikaibb nevelésű, ha Kazinczy felfogását nemcsak egyszerűen regisztráljuk, hanem osztjuk is.

Talán éppen ez az irányzatos látásmód okozza azt is, hogy Hencze Béla Kazinczy szellemiségét „egy folyton fejlődő monumentális egység”-nek tartja. Ha mindenáron meg akarjuk védeni Kazinczyt egy vélt sérelem ellen, akkor mondhatunk ilyen, de ha az egész korszakot szem előtt tartjuk, akkor tartózkodnunk kell hasonló túlzásoktól. Különös, hogy ez a folyton fejlődő monumentalitás, fejlődésével egyenes arányban, egyenletesen gyorsuló tempóval izolálódik kora „irodalmi tudatától” s a csúcsponton úgyszólván egyedül marad, a nélkül, hogy az utókor mai napig igazolta volna utólag. Még különösebb, hogy Kölcseyvel sem értik egymást, jóllehet Kölcsey a nagy szintézis tiszai-református pillére, Kazinczy is jól lát, hiszen az esztétikaibb nevelésű katolikus műveltség felé hajlik.

7. Ha lelkiismeretesebben kerestem volna, mondja meg Hencze Béla, aki mikor követelőzik, valósággal egy másik könyvet követel tőlem Farkas Gyuláé helyébe, maga ellenben annál fukarabb a kijelentéseit alátámasztó pozitív adatok közrebocsátásában, miféle külön argumentumot találhatnék ennél?

8. Kazinczy szavahihetőségét sem adatokkal bizonyítja Hencze Béla, csupán egyszerű tiltakozásával. Pedig az én állításom pontosan egyezik ezen a ponton az eddigi „irodalmi tudattal” s azonfelül példákkal van igazolva. Igaz, hogy Hencze Béla a példának sem hisz, „kíváncsi rá, nem idézek-e kissé izoláltan”. Nem tudom, mire jó az ilyen megjegyzés; a leelőhelyeket lelkiismeretesen megadtam, aki kíváncsi rájuk, megtalálhatja könnyen. Valószínű, hogy Genfben nehéz kielégítenünk magyar könyvek tartalma felé irányuló kíváncsiságunkat és sokszor vagyunk kénytelenek emlékezetből idézni. Ezzel szemben azonban olyan magyar tárgyú ismertetést vagy polémiát sem kénytelen az ember Genfben írni, melyben arról kell nyilatkozni, jól idéz-e vagy rosszul idéz valaki.

9. „Módszeres tévedésem” igazolására most az egyszerű

magam is szellemes mondást szeretnék idézni, Hencze Béla szokása szerint. Móra Ferenc mondja Beszélgetés a ferde toronnyal c. kötete 179. lapján, hogy Attila sírját meg lehet találni, de nem lehet keresni. Amit én Farkas Gyula könyvében „illusztrációk”-nak nevezek, csupa ilyen megkeresett Attila sírja. Farkas Gyulát egyáltalában nem kényszeríti „az adatok túlnyomó többsége”, ellenkezőleg, ő kényszeríti az adatok feltűnően kevés számát arra, hogy bizonyítsa a bebizonyíthatatlant. Aki ilyen újat merészel mondani, mint ő, az ne úgy idézen, mint ő, hanem közölje a legjellemzőbb adatát a szövegben szöszerint, a jegyzetben pedig tegye oda: v. ö. még és akkor utaljon annak rendje-módja szerint „az adatok túlnyomó többségére”. Kazinczy levelezése több, mint 10.000 lapnyi szöveg; mit érek én Farkas aránylag igen kisszámú idézeteivel akkora anyaggal szemben, mikor át kell értékelnem egész eddigi tudásomat? És mit érek azzal a „tudattal”, hogy Farkas áttanulmányozta az Akadémia kéziratárát, mikor mindössze kilenc esetben hivatkozik reá?

10. Mindezek Hencze Béla szerint kicsinyes ellenvetések, könnyelmű állítások. Le critique... écrit ce qui lui plaît. (Mit szól Hencze Béla a kritika ez utóbbi szellemes kicsúfolásához mint kritikus?) Micsoda három nagyvonalú ellenvetés, felelősségteljes állítás és főképen objektíve leírt frázis!

11. Nem követeltem én Farkas Gyula romantika-megállapításától, hogy hasonlítson az eddigi értelmezések valamelyikéhez, csak megállapítottam róla, hogy bizony egyikhez sem hasonlít és odakonkludáltam, hogy mi pedig egyelőre maradjunk csak a régiék mellett, ez az elmélet nem éri meg az átértékelés izgalmait és fáradságát. Apró hibák kotorászásával vádol; hogy igaza ne legyen, hagyjuk a „kotorászás” kifejezést s szorítkozzunk annak a hangsúlyozására, hogy mi nagy hibákat találtunk Farkas könyvében, alapvető, strukturális és módszeres tévedéseket. Még külön hangsúlyoztuk is a kisebb botlások teljességre igazán nem törekvő felsorolása közben, hogy nem tulajdonítunk nekik túlzott jelentőséget. Arra a kérdésre, ki rajzolt Farkas előtt a romantikáról képet, Farkas Gyula könyve elég kimerítő feleletet ad 315-321. lapjain, amelynek a matériáléjához (és nem a bíráló részéhez) a magunk részéről még csak Benedek Marcell modern világirodalmi pompás kis összefoglalását (Kultúra és Tudomány) és Riedl Frigyes egye-

terni előadásait említjük meg. Az egyébként, hogy Farkas könyvet írt a romantikus ízlés magyar irodalmi fejlődéséről, önmagában véve szerintem is öröndetes dolog, ahogy megírta, az a kiábrándító.

12. Három kérdést tett fel számomra Hencze Béla hozzá-szólásának a végén. Nem vitatom, mennyiben elvi jelentőségűek ezek a kérdések, azt sem, kimerítik-e eltérő elveink meritumát, egyszerűen felelek mind a háromra.

a) 1830 körül valóban lezárul egy magyar irodalmi korszak, ez azonban nem a Farkas Gyula-féle „magyar romantika kora”, mert ilyen nincs, szerintünk tehát annak, hogy Farkas Gyula itt lezárja a kort, nem hiányzik, hanem hibás az eivi alapja. A kritikának éppen az a feladata, hogy ilyenkor a hibás alapokra mutasson rá. Néhány példa hadd bizonyítsa ezt. A nyelvújítási harcban kiegyenlítődés történt. A tapasztalati tény regisztrálása helyes, a megokolás azonban helytelen. Ez a kiegyenlítődés a valóságban konzervatívok és újítók között ment végbe, nem pedig, mint Farkas Gyula állítja, katolikus dunántúliak és protestáns tiszaiak között. Így van ez az egész vonalon. Dióhéjban és vázlatosan: Pest központtá vált politikai, gazdasági, geográfiai okokból, nem pedig a nagy szintézis látható szimbólumaképen. A nemzetiségi érzés kifejlődött, — Európaszerte, pedig itt nincs Tisza, meg Duna és a szerbeknél, oláhoknál, horvátoknál, tótoknál is, pedig náluk bajos katolikus és református kétarcúságról beszélni. A fordításokat kiszorítják az eredeti alkotások — nagyon természetesen és nem katolikus előretörésből, mihelyt az irodalmi élet kinötte a gyermekcipőit. A népiesség uralomra jut — Horváth János könyve nagyszerűen kifejti, hogyan s nincs szüksége közben sem földabroszra, sem matrikulára, A történelmi látásmód elmélyül, — de ugyebár, többek között W. Scott hatására is és ezért tette rosszul Farkas Gyula, hogy a francia és angol romanticizmus tekintetbevétele nélkül nyúl a kérdés tisztázásához. A nemzeti érzés megszűnik pusztán irodalmi tényező lenni — hogyne, hiszen kezdődik a demokrácia és liberalizmus hatása s azt talán mégsem állítja Hencze Béla, hogy ez a két — manapság annyira perhorreszkált, — világnézeti áramlat a katolikus dogmák szülötte? Az végül, hogy „a tájszemlélet helyébe az egész ország szemlélete lép”, annyira nem Farkas Gyula szerinti értelemben igaz, hogy p. o. Vörösmarty, a nagy

szintézis legtetején vak és süket az Alföld minden szépsége iránt, megfordítva viszont Csokonai, ezt Farkas Gyula maga is észrevette, jóval a nagy szintézisen innen, látja a Dunántúlt a debreceni szemével olyan „maradék nélkül”, hogy a Magyar Romantika sematizmusában azonomód dunántúlinak deklarál-tatik.

b) Erre a kérdésre apródonként már válaszoltam. A magyar romantika annyiban más, mint a német vagy a francia, vagy az angol, hogy mások az előzményei és időbelileg is más a helyzete. Nem olyan formaromboló például, mint a francia, hiszen nincs nálunk felléptekor annyi önmagát túlélő forma, mint amott. Sohasem olyan kizárólagos az uralma, mint — mondjuk — a németeknél, de viszont, mint Byron vagy Puskin hatása még Arany Jánosnál és Arany Lászlónál is elevenen ható erő. Nos, hát ez a magyarelvű magyarázat Farkasnál egészen elsikkadt és természetesen elsikkadtak vele együtt a romantika ténylegesen „lényeges jegyei” is. Farkas Gyula elejétől végig úgy tekinti és úgy tárgyalja a korszakváltást, mintha az nem lett volna más és több az „irodalmi tudat”-ban jelentkező és végigkísérhető irodalom-politikánál. Vajmi keveset beszél a romantikus lélekről magáról, annak lírai, szentimentális, szubjektív alkatáról, természet- és történetlátásáról, tér- és időbeli távol-szeretetéről, formaválságairól, megújhodott színpadáról. Ha az a magyar romantika irodalomtörténete, ami ezek után marad, akkor azt kell mondanunk, hogy nálunk tulajdonképpen nem is volt olyan kor, ami ezzel a névvel volna felrúházható.

c) Ezzel aztán feleltem a harmadik kérdésre is. „Ezen a korszakon belül” két baj van. Először is kiderül, hogy a romantikus ízlés fejlődéstörténete ebben a korban másfajta ízlésekkel keveredve, nem domináló, csak kísérő jelenség. Másodsor nyilvánvalóvá lesz, hogy nem respektálja a korhatárjelző 1930-as évet, hanem behatol a népiesség korába, túléli a szabadságharcot, sőt Jókai utolsó regényeiben (Ahol a pénz nem Isten, Börtön virága) még a XX. századot is élve üdvözölheti. Annyira élve, hogy p. o. A mi lengyelünk c. regényt a Pesti Hírlap olvasóközönségének érzékenyen nagy hányada kíséri el a Budapesti Naplóhoz, mikor Jókai bizonyos differenciák miatt megejtí ezt a költözködést. Azaz az igazi magyar-

elvű magyarázat nagyszerű példáját találhatná itt az igazi hatástorlódás-nak.

*

Két szavam volna még — befejezsképen. Farkas Gyula utolsó mondatai Csongor és Tündéről szólnak. „A magyar romantika „Csongor és Tündé”-ben teljesedik be” — mondja. Olvassa el a kétféle vélemény miatt megzavarodott olvasó azt a részt, ahol Farkas Gyula megpróbálja bebizonyítani: mennyiben beteljesülés Vörösmartynak ez a drámai költeménye. Akkor aztán állapítsa meg erről a „meglepő” eredményről, lehet-e az a maga szürkeségében „kiválóan elvszerű elgondolás” gyümölcse.

A másik szavam Hencze Bélának szól. A katolikus és nem-katolikus Magyarország lelki képét valószínűleg megkelltik még rajzolni egyszer. De ez a feladat spiritualiter telítettebb kor számára van fenntartva a miénknél. Annak a kornak hitem szerint a módszere is más lesz, mint amilyennel a mi korunk szeretné megoldani ezt a nagy problémát. Ama kor irodalomtudósa nem az írók és költők anyakönyvi kivonatából, még csak nem is egymásnak írott leveleiből igyekezik majd megközelíteni az igazságot, hanem azt kísérti meg eldönteni, milyen irodalmi vetülete támad (vers, színmű, kritika, esztétika, vagy matematikai tanulmány formájában) annak, ha valaki hisz a transsubstantiatióban, vagy a praedestinatióban (esetleg: hinnie kellene, vagy szeretne hinni benne és nem tud a pozitív hit nyugalmáig eljutni kereső gesztusai ellenére sem). Komplikált, titokzatos, ma még majdnem megoldhatatlan probléma ez.

Higgye el Hencze Béla, hogy a Farkas Gyula könyve már csak azért sem sikerült, mert nem sikerülhetett.

IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁSUNK NEHÉZ ÓRAI.

I.

1. Dr. GULYÁS JÓZSEF: CSOKONAI TANULMÁNYOK. — 2. SZABÓ RICHÁRD: ENDRÓDI SÁNDOR. — 3. Dr. KRISTÓF GYÖRGY: HÁROM JELLEMZÉS. (Vörösmarty rózsái — Madách, emlékezete — Jókai lelke).

Három derék ember, tárgyukban otthonos, szép készült-ségi! férfiak, bizonyos feladatot tűztek maguk elé, nem nagy igényűt, azt nem akarom állítani, de egészen megfelelőt. És meg is oldották a feladatukat. Én például a részletek felől nem is akarok velük perbe szállani. Nagy általánosságban mindent én is úgy tudok, ahogy ők megállapítják, hogy van.

És mégis úgy tükör a munkásságuk, hogy azt mutatja: ezt a fajta irodalomtörténetírást likvidálni kell. Hogy baj van, azt régen érzi mindenki. Megjelenőfélben a Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve, a Magyar Történettudomány Kézikönyve. A Magyar Irodalomtudomány kézikönyve 1921 óta csak ígélet. A Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Nyelvtudományi Társaság, de különösen az előbbi, mégis csak kiadványokkal gazdagítja könyvpiacunkat. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság az „Irodalomtörténet”-et is csak nagy ügyel-bajjal tudja megjelentetni. Az előbbi kettő határozott terv szerint foglalkoztatja a kebelében dolgozó tudósokat. Az utóbbi teljesen ötletszerűen működik. Az Etymologiai Szótár újabb füzetei készen várják az Akadémia sajtó alá rendezését, Pintér Jenő nagy irodalomtörténete viszont magáncég kiadásában kénytelen szerénykedni. Nagyon jól tudjuk, hogy ez a magánkiadónak is, a szerzőnek is, nagyközönségünknek is tisztességére szolgál, de irodalomtörténetírásunkat és tudományos intézményeit annál szervezetlenebbnek mutatja.

Ez a nagy szervezetlenség maga is gyöngeségnek a jele, de vele szimultán, együttjáró jelenségképen idejegyezhetjük ennek az esetleges, szétágazó, rendszertelen, mindenkifelett pedig meglehetősen meddő irodalomtörténeti termelésnek az invenciószegénységét és szintézisre képtelenségét is. Mikor Pintér Jenő irodalomtörténete megjelent, azt lehetett volna hinni, lezárt

egy régi és kezd egy új korszakot. Valami olyat kellett volna világgá hirdetnie, hogy: íme, itt van összegyűjtve mindaz, ami mint részletkutatás megtörtént, szükséges volt és alapjául szolgálhat összefogó elmék hatalmas munkájának, mely azonban minden intenzív volta mellett sem szabad, hogy pusztá adatgyűjtésbe fulladjon vagy abban merüljön ki. Vagy, ha „nem is volt oly büszke jogunk remélni”, hogy már a közeljövőben integráló munkát várhattunk volna, legalább ennyit mégis kellett volna jelentenie: íme, itt az eddigi, tervszerűtlen, de szorgalmas munka nagyon gondos, igen lelkiismeretes lajstroma. Még a részletek eddig elért eredménye is ki van benne mutatva, amennyire ilyen tevékenység egyáltalán elvégezhető. Most már igazán itt az alkalom, de a tizenkettedik óra is itt van: megállapítanunk, milyen irányban, mi van még elvégezni valónk a részletkutatás, általános adatgyűjtés és monográfiák megírása terén a nagy, egységes összefoglalásig?

Aztán — újabb lehetőség — megindulhatott volna egy olyan irányú tevékenység is, mely a részletkutatás terén kapukat nyit a szintézisnek, amennyiben a tényeket problémákká érleli. Hogy legalább ennek a munkának a számára igazán eljött az idő teljessége, azt, ha más nem, a centenáriumok sűrű egymásutánja is bizvást eszünkbe juttathatta volna.

E három kis értekezés közös eredendő bűne éppen ezen, az említettem kritikus ponton van. A „Csokonai tanulmányok” nagyon sok adatot összegyűjt p. o. Csokonai népies vonásairól, Georgicon fordításáról, kritikai megjegyzéseit megolvassa, latin idézeteinek utánanéz, megtalált verseinek hitelességét óvatos gondossággal méricskéli, holott a szerző, mint a Genius ötkötetes Csokonai kiadásának egyik gondozója, tehát kiadott és kiadatlan műveinek legelső ismerője és élvezője, nagyon jól tudhatná, hogy mindezek a részletek csak annyiban bírnak jelentőséggel és azért érdekesek, mert segíthetnek megfejtetni a „Csokonai redivivus” nagy kérdését és mert értelmét adhatják sok egyéb, már ismert vagy még ismeretlen adat, sőt adatocska társaságában a magyar tizenharmadik század utolsó negyede szellemi arculatának. A népi, az interpretáló, a kritikus, a klaszszikus műveltségű, a határozott egyéni arcélet még kétes esetekben is kétségenkívül mutató Csokonaiból nem bontakozik ki ez adatok mögül még halvány kontúrokban sem semmi.

Endrődi Sándorról is olyanformán értesülünk, mintha

Petőfi Sándorról írna az értekező. Igen ám, de az ilyen értekezések, ha nem önképzőköri pályázatnak szánvák, úgy hatnak ránk, mint jól sikerült stílparódiák. Endrődi Sándor föltétlenül irodalomtörténeti probléma, de nem így. Komikus nála egyezésekkel kimutatgatni Heine hatását, beszélni költészetének fejlődéséről, megállapítani lírájának jellemvonásait, egészen úgy, mintha mérték alatt is autochton költőnek mutatkoznék s valóban lírai egyéniség, tehát az irodalomnak igazi tényezője volna. Holott az ő költészetében éppen mindennek az ellenkezője a valódi probléma: mik a sekundär költő ismerveinek alaki és tartalmi velejárói? Ilyen irodalomtörténeti tanulmányunk nincs, pedig az író-közkatoná, a szellemi pionír, az epigonok esztétikai elemzése az igazi költők fejlődéstörténetének is nélkülözhetetlen eleme.

Ez az oka aztán annak a leverő ténynek is, hogy a kolozsvári egyetem magyar irodalmi tanszékéből olyan nyomott, színvonalon aluli, ködös a látókör még három olyan hatalmas hegyóriás felé is, mint Vörösmarty, Madách és Jókai. Ha egy olyan magas helyről népszerűsíti valaki a tudományt, különösen centenáriumok alkalmából, amely a legnagyobb összehatalálkozása a tudásvágnak, az alkalomnk és a bizonyágtévésnek, akkor sok minden érthető, de egy valamit nem szabad, nyeglének lenni. Az ilyen leereszkedés, mint a Gesta Romanorum ízű magyarázat: rózsák — versek, mert valamintségesen a rózsának is van ága, színe, illata, formája, töve és kert a számára, ahová ültessék, azonságosképen Vörösmarty versei is a magyar szellemből fakadtak, érzelmi tartalmuk gazdag és sajátos, hatásuk nagy, stílusuk újszerű, teremtőerejű képzelet szülöttei s minden magyar embernek szólnak — egészen tudománytalan és egy egyetemi tanártól frivol eljárás. Madáchról azt állapítani meg, hogy költő, pap, vates, próféta, akárcsak a szellemi élet kezdetén a naiv énekmondók — csak olyan-valakinek lehet, aki — elmés ember létére — egy szellemességgel üti el azt a letagadhatatlan tény, hogy nem kíván érdemben nyilatkozni. Jókairól szinte már nem is várunk mást, mint amit kapunk, annak a merész tételnek a bizonyítását, hogy Jókai lelke akkurátusan azonos a székely góbé sajátosan erdélyi szabású lelkével, nemhiába járt a nagy mesélő a Királyhágón túl két ízben is.

Érzem, hogy könnyű mulatság volna ezeken az új szervei

megállapításokon elhumorizálgatni. Holott sokkal komolyabb kötelezettség sűrgét bennünket. El kell marasztalnunk irodalomtörténetírásunkat egy nagyon tragikus, de talán lélekbemarkoló s így mégis hasznos megállapítással:

Centenáriumaink alkalmával irodalomtörténetírásunknak kötelessége lett volna a szintézis, hiszen egy-egy fogalomhá vált név jelentőségét csak ez tehetné volna tömegeink számára, újabb száz évre tudatossá. E helyett — hiszen ez is valami — néhol hallgatásával, néhol nyegle kijelentéseivel a XIX. századvégi irodalomtörténetírásmód tökéletes csődjét és impotenciáját hozta félreérthetetlen módon tudomásunkra.

A liquidálás éppen most folyik.

II.

SZIGETVÁRI IVÁN: KISEBB MUNKÁK.

A gyermekek gyanútlanul és szívesen mutogatják magukat; tehetik, természetesen még és ártatlanok. Az öregkort némi joggal szokás második gyermekornak nevezni. Nem valami szívetvidámító látvány ugyan, mikor öregek gyerekesen viselkednek, de tanulságos. Ebből a szempontból kell megítelnünk Szigetvári Iván 320 lapos magamutogatását is. Mert az, szellemi vetkőződős, amely még tanulságaiban is negatív értéket jelent.

Azzal kezdem, amivel ő végzi, 33 tanulmánya végére oda-biggyesztett egy verset és öt novellát. Előszavában így emlékszik meg erről a ténykedéséről: Befejezésül szépirodalmi működésem szerény emlékét találja az olvasó. *Mert hogy ez is van.*

Nem lehet ezek mellett a szerény emlékek mellett a kímélet gesztusával némán haladni el, hacsak az egész könyv fölött napirendre nem akarunk térni. Először is szimptomászerűvé kezd válni, hogy tudósainkból öreg korukra kibúvik az önképzőköri titkár, érdemkönyvi babérok reménytelen szerelmese és olyan helyeken hallatja lantját, ahova egyéb szolgálatai juttatták be. Hegedűs István kezdte, Némethy Gejza és Reiner János folytatta és most szerzőnk is szokásjoggá szeretné avatni. Másodszor vétót kell emelnünk eljárása ellen, tisztán szépirodalmi szempontból is. Nem elég, hogy az ember irodalomtörténetet vesz és irodalmat adnak helyette, akárcsak a sarki

kofa a „zsákbamacska” nevezetű titkos csomag szenzációja-képen, hanem még hozzá ilyenszerű irodalmat, mint *Malvin emlékének* a vége: „Ha van élet a síron túl, A föld porát ha le-ráztuk, Nekem nem kell ez az élet, Hogyha nem együtt folytat-juk.” Dehát ne legyünk igazságtalanok és nézzük a novel-lákat, amelyekre szerzőnk maga is nagyobb súlyt látszik he-lyezni. Egy közülök így fejeződik be: „Idától felhatalmazást kért és kapott, hogy mint kérő lépjen fel. Fellépése a szülőkre már nem volt meglepetés és nem talált semmi akadályra. Az anya szívéen ugyan keresztülrezdült bizonyos melankólia arra a gondolatra, hogy rá nézve Petrik valamikor egészen mást jelentett, de ennek már úgy is vége volt és ő se állt útjába leánya boldogságának. És Petriknek nem volt oka megbánni el-határozását. Ida hűséges, szerető hitvese lett. Az volt a büszke-sége, hogy a maga erejéből szerezte meg magának azt a fér-fit, aki nélkül boldogtalan lett volna”.

Egészen kiskorú gimnazisták szoktak így fogalmazni, ha már elfáradt a kezük a „regény”-írásba, fogytán a papirosuk és mert nem tudnak még módszeresen gondolkodni, sem elég erős fantáziával képzelődni. Nagyon gyermekded novellák ezek különben azért is, mert valamennyinek egy a tárgya: dicsek-vés: A férjes asszony beleszeret egy csak rövid időre odavető-dött fiatalabb legénybe, (nevelőbe, törvényszéki jegyzőbe), s tiltott viszonyra lép vele. Aztán végeszakad a viszony: hir-telen halál, áthelyezést követő elhidegülés, méreg, vagy az imádott lény leányának feleségül vétele által.

Ez a lelkiség ekkora híján az önkritikának, tanulmányai-ban sem lehet magasabbröptű. No nem is az.

Első kérdésünk: mi egyéb indokolja ezeknek a kisebb ta-nulmányoknak az összegyűjtését azonkívül, hogy kétségtele-nül megíródtak és megjelentek annakidején folyóiratokban hébe-korba, itt és ott? Alakul ki olvasásuk közben valami egy-séges kép általuk irodalmi tudatunkban? Nem alakul. Általá-ban: módosul valamit irodalmi tudatunk akármilyen irányban, ha elolvastuk őket? Világért sem, dehogy. Talán értékes forgá-csai ezek a tanulmányok a szerző nagyobb munkáinak, melyek-nek a mennél jobban való megvilágítására szükséges, hogy műhely-intimitásokról is értesüljünk utólag? Szó sincs róla.

Netalántán olyan szerencsés fogalmazású röpké igazsá-gokról van szó, melyek aktualitásuk pillanatában már meg-

kapták végleges formájukat? Távolról sem; hiszen p. o. Cyrano nem megbukott a magyar színpadon, mint szerzőnk jósolja, hanem kasszadarab és parádésszerep lett belőle s ezt még csillag alatt sem vallja be szerzőnk még ma sem. Változatlanul közli le próféciáját Cyrano magyarországi fiaskójáról, mely minden bizonnyal bekövetkezend.

Apróbb irodalmi kérdések fejlődéstörténetéhez nyújtanak esetleg érdekes tájékoztatást vagy háromszögelési pontokat egy hosszú pályáról gyűjtött eme tallózások? Nem, nem és újra nem. Dehát akkor miért nem maradtak meg ott, ahol helyükön valók voltak, folyóiratok hasábjain!

Azért, mert így összegyűjtve és kiadva éppen jók sírkőnek egy elmúlt korszak fölé, amelynek a búcsúztatója szeretne lenni ez az egynehány sor. Ennek a könyvnek a szerzője diletáns módra kapkodott össze-vissza 1897 óta máig, hol a franciák latin olvasásáról értekezik, hol „A rab golya” jelentéséről. Gvadányi Helikoni Köre épúgy érdekli, mint Greguss Ágost írói pályája. Egyik lapon a magyar verselés diftongusairól értesít, a másikon már Cyrano de Bergerac-ról hallod, hogy nem lesz sikere magyar színpadon. Lanson irodalomtörténeti módszerrel ismerkedsz meg, hogy nemsokára rá megtudd, írt-e Pálffy Albert verset a győri Hazánkba, vagy csak Petőfi volt túltréfás kedvében. És mindezt rendszer nélkül, egymásra dűtve-borítva vágják a fejedhez, nem csuda, ha belefájul. Ezt meg lehet tenni Gyulai Pál kisebb dolgozataival, vagy a Péterfy Jenőéivel, haláluk után másoknak, mert az ő véleményük életükben irány jelölő volt és apróbb cserepeikben is irodalomtörténeti jelentőségű. Szigetvári Iván azonban életében ön-maga végzi el ezt a kegyeletszámbamenő munkát s mi, akik olvassuk a könyvét, három ténytet nem feledhetünk el olvasásközben a legjobb akarattal sem. Egyik az, hogy ilyen körülmények között hiába hozzuk a filológia közös nevezőjére akár milyen nagy erőszakkal az imént felsorolt heterogén témákat, azok mégis menthetetlenül szétesnek újra. Másik, hogy össze sem gyűjtettek még, máris elavultak, tehát kár volt e holttetemeket most utólag így exhumálni és közös sírba tenni. Harmadik, hogy írónk „nagyobb” dolgozatainak a száma mégis csak kettő és nem több: *A komikum elmélete* és *A százéves Petőfi*, s ezeknek a nagyságoknak a hozzátartozóit meg kétszereesen nem volt érdemes díszsírhellyel tüntetni ki.

Aztán legalább megtudnád, hogy az érintett problémának mi lett máig a sorsa. De két ízben van szó a franciák latin verseléséről és még annyi hasznod sincs belőle, hogy a problémaérés folyamatát világosan látva magad előtt, értesülnél annak jelenlegi állása felől valamiképen. Vagy Gregussról kapnál legalább éles, hű költői arcképet, még ha nem is vagy rá kíváncsi. Vagy Madách költői eljárás módjába nyertél volna igazán betekintést, vagy a XVIII. század magyar arcvonása teljesebben volna ki belső látásod számára, mióta megismerted Karschint és Molnár Borbálát. Vagy látnál egyetlen gesztust abból a férfiasan nagyszerű tudományos eljárásból, mikor valaki nem hallgatja ugyan el egykori tévedését, amelyet Rostand, Ábrányi Emil és a Nemzeti Színház művészei felől táplált, de van ereje hamut szórni a fejére és jobb belátásra térni, ó, gyönyörű érzés, a szemed láttára. Vagy igazán az a valaki volna a te tudomásod szerint is Férd. Brunetiere, akinek a ciceronéd látja.

Sehol semmiből semmi. Egy vén gyermek hiúságának hozott engedmény ez a könyv csupán. De szimbólum. Szomorú szimbóluma egy korszaknak, ahol kiváltságot biztosított az, hogy valaki legalább egy idegen nyelven eredetiben olvas könyveket, ahol tudományos program volt böngészni, polihisztorságszámba ment a célnélküli ide-odakapkodás,

III.

HORVÁTH JÁNOS: PETŐFI SÁNDOR.

Második kiadásban jelent meg, hál' Istennek. Egyéni, invenciózus, szigorúan módszeres, elődein alapul, de mikor a magáét mondja, semmi köze hozzájuk. A német szellemtörténeti irányt ismeri, de a modern európai irodalomtudomány számára gondolatkeltés csupán, nem gondolatközlés. És úgy olvassa az ember végig a vastag, nehéz könyvet, mint egy regényt, mert szép. Elgondolása is, stílusa is nagyon magyar, nagyon szép.

A nagy szintézis számára hirdeti az irodalomtudomány terén is az idő teljességét. És érzi az ember, hogy ez után bizonyosan megszületik, akit vártunk.

De szép látni nyári hajnalon, mikor búvik a nap felfelé.

Akiket letté hagytunk

DR. FERENCZI MIKLÓS: AZ ERDÉLYI MAGYAR IRODALOM BIBLIOGRÁFIÁJA, 1926.

Örvendező hangon, statisztikai számokat közölve állapítja meg, hogy az erdélyi magyar irodalom az 1926. évben is előrehaladt, nem stagnált, nem is csúszott vissza kényszerű külön életútján. 400 műről ad számot s a múlt évi összeredményhez képest mutatkozó csökkenést az Erdélyi Orvosi Lap megszűnése miatt elmaradt különnyomatok számlájára írván, úgyszólván elenyészteti. Kész örömmel osztozunk optimizmusában, de hogy az kevés idő multával önáltatássá ne fajulhasson, a következő módosítást ajánljuk az 1927. évi termés kimutatásánál. 1. Az írók szerinti betűrendes folyókatalógus mellé, ha nem is katalógusszerűen, de annál pontosabb földrajzi és tárgyi kimutatást kérünk. 2. Szeretnők a brosrákat elkülönítve látni a könyvszámba vehető kiadványoktól. 3. A folyóirat és hírlapirodalom számontartását is üdvösnek ítélnők, Mi, ahogy lehetett, ezzel az idei kimutatással szemben is elvégeztük ezt a munkát s minden örömünk mellett sem tudunk elfojtani egy keserű sóhajtást, mert az így átalakult statisztika nemcsak életképességét mutatta meg az erdélyi irodalomnak, hanem tehetetlen, reménytelen, méltatlan vergődését is.

CSÁSZÁR ELEMÉR: A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET SZÁZÉVES FEJLŐDÉSE.

Ha elfogadjuk határkőnek Toldy Handbuch-jának megjelenési évét, akkor irodalomtörténetírásunk tényleg százéves volt 1928-ban, tehát aktualitás-számba mehetett az általa meggett út lefényképezése madártávlatból. Ha nem fogadjuk el a fentírt évszámot, akkor sem tarthatjuk fölöslegesnek ezt a kis elme-futtatást, hiszen felelet Horváth János összefoglalására (A magyar tudománypolitika alapvetése, szerk.: Magyary Zoltán, 93. 1.), azok nevében, akik nem tartoznak a szellemtörténeti „új irány” hívei közé s nem becsülik túl a maguk erejét s nem ácsingóznak célkitűzéseikben se nagyon messzire, se nagyon magasra.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY: CSONGOR ÉS TÜNDE. Megjelent születése 100 esztendő évfordulóján a Könyvbarátok Szövetsége kiadásában, 1930-ban. A rajzokat Kádár Livia készítette.

A Könyvbarátok Szövetsége megtalálta a legjobb, mondhatnám egyetlen módját a Csongor és Tünde feltámasztásának. Színpadon nem hat s azt hisszük, a legravaszabb rendezői ötletek ellenére sem fog hatni sohasem. Nem odavaló. Közönséges olvasmánynak viszont hosszú és nehéz. Most úgy kerül az olvasó kezébe, mint szép könyv. Külső formája ajándéknak ajánlja, belső kiképzése csábít az el-is-olvasásra. Kádár Livia keretrajzai és öt nagyszerű illusztrációja szuperlatívuszokat érdemelnek, mert finom vonalai meseszerűek, dekorációs összehatásuk mégis hűvös, józan, kemény, akár a gondolat. Két kérdésünket azonban nem hallgathatjuk el mégsem. Nem lehetek volna a keretrajzok felvonásonként mások és az illusztrációk felvonásszimbolizáló ereje, ha már éppen azonos a számuk a felvonások számával, igazabba

PINTÉR JENŐ: VÁCZY JÁNOS L. TAG EMLÉKEZETE.

M. T. A. emlékbeszédek XX. köt. 10. sz. Bpest, 13 l.

Olyan céltudatos programmal, olyan lelkiismeretességgel és olyan alkotásokkal, mint Váczy János, kevesen dolgoztak a magyar irodalomtudomány munkásai közül. S hervadhatatlan érdemeinek elismerése az volt, hogy mint szerényen díjazott gimnáziumi tanár roskadt össze 59 éves korában, közvetlenül nyugdíjazása előtt... eredményeire... büszkén hivatkozhatnak a magyar tudományos világ érdemeinek nyugtázói: „az államférfiak és politikusok”. Jólesően nyugtázzuk ezeket az emberies, szívelteli megállapításokat a méltatlanul elhanyagolt öreg tanár sírja mellett, ki tudja, hátha jobb jövőt jelentenek.

MIKES KELEMEN TÖRÖKORSZÁGI LEVELEI.

Gálos Rezső kis tanulmánya módosítani próbál Mikes szellemi portréjának néhány eddig megszokott vonásán. A legkarakterisztikusabb vonást erősen kimélyíti s — ha lehet — még sajátosabban uralkodóvá teszi az arckifejezésen. A jezsuita atyák hatása és a székely származás alapvető tényezői maradnak a későbbi Párizs-járt udvari ember világnézetének is mindvégiglen. A jókedvű, melegszívű kamarás szerepe Rákóczi

mellett még jelentéktelenebbnek látszik, mint eddig tudtuk, hogy hűsége annál meghatóbban nyomuljon uralkodójegykép előtérbe. Végül kellő értékére száll le a párizsi tartózkodás is, hiszen plauzibilissé lett, hogy Mikest a francia hatás nem ott és nem akkor érte, hanem csak később, Rodostóban, Bonnac követ feleségén és a véletlenül hozzájuk vetődött C. de Saussure-ön keresztül. Mindezek érdekes retouche-vonások Mikes arcán, amely mindazonáltal lényegében változatlanul a régi marad.

**KRISTÓF GYÖRGY: 1. ERDÉLY SZÉCHENYI ISTVÁNJA.
2. BETHLEN GÁBORT DICSŐÍTŐ ENYEDI HANGOK.**

Az első tanulmány Takáts Sándorral vitázik a fölött, hogy gr. Kendeffy Ádám tekintendő-e Erdély Széchenyi Istvánjának úgy, amint ezt az egykorú konfidensek Bécsbe küldött jelentései alapján Takáts véli, avagy gr. Mikó Imre, mint ahogy szerző gondolja és tanulmányában sikerülten bizonyítja is. — Kristóf Györgynek másik tanulmánya azokkal a versezettekkel foglalkozik, amelyeket enyedi diákok idők folyamán Bethlen Gábor-ünnepélyek alkalmából írtak. Abban a nagyobb tanulmányban, amelyből kiszakítva megjelent, bizonyára ez a tanulmányrészlet is megkapja hangsúlyát és jelentőségét, különösen, ha a szerző felhívása olvasóihoz adatainak kiegészítésére, nem fog visszhang nélkül maradni.

**PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN: A MAGYAR NÉPSZÍN-
MŰ BÉCSI GYÖKEREI.**

A magyar irodalomtudomány egyre biztosabb fogásokkal dolgozik azon, hogy az úgynevezett kezdeti problémák újból felvettessenek és az eddigieknél valószínűbb megoldásokhoz jussanak. P. Kádár Jolán ebben a tanulmányában a magyar népszínmű kezdetét tolja visszább a Szökött katona eddig szokásos ismert dátumánál s a bécsi Volkstück-ben keresi és találja meg a magyar népszínmű őseit, a Zauberpossé-ban, a Lokalpossé-ban és a Dorfgeschichte-ben. Előbb csak lefordítják, később megmagyarosítják, végül önállóan utánozzák a magyar színpadon ezeket a darabokat. így látja ő az utat a gyökerektől a lombos ágig. Szerintünk még tisztázatlan kérdés, hogy vajjon a „minták”-nak és „hatások”-nak csakugyan az-e a viszonya a műhöz, mint a gyökérnek a virághoz, Ez a szerény ké-

telyünk azonban a szerző gondos összeállításának tartalmi értékét semmiképen nem devalválja.

GYÖRGY LAJOS: KÉT DIALÓGUS RÉGI MAGYAR IRODALMUNKBAN.

Conrad Hase 1560-ból való dialógusának, a *Gesprech des Herren Christi mit S. Petro-nak* magyar fordítása, a Gyirwa Wentzel-féle *Cristus Urunknak Szent Péterrel való beszélgetése* 1649-ből, eddig hozzáférhetetlen volt, mint az Erdélyi Múzeum egyetlen példánya. Irodalmi Összefoglalásaink csupán címe szerint emlegették. György Lajos lekötölte az irodalom munkáit, az érdekes mű betűhív közlésével. Szinte sajnáljuk, hogy a másik dialógust, Hieronymus Baibus Julius dialógusát, akár bilinguisen is, nem adta közre, hiszen szerzője révén, a latin eredetije is szellemtörténetünk múltjába tartoznék, Kovács Ferenc fordítása pedig György Lajos szerint is érdekes dokumentuma a felvilágosodás áramlatának.

EGY ÁLLÍTÓLAGOS PANCSATANTRA-SZÁRMAZÉK IRODALMUNKBAN.

Ralph Straus 1919-ban nagy terjedelmű monográfiát adott ki Robert Dodsley XVIII. századbeli angol könyvkereskedőről. Dodsley korának magasan kiemelkedő írói egyénisége volt, R. Straus meggyőző érveléssel a *The Oeconomy of Human Life* (1751) c. különös, híres könyv szerzőségét is neki tulajdonítja. Nem Lord Chesterfield tehát ezek szerint a könyv szerzője és semmiképen sem Pancsatantra származék maga a mű, hanem a XVIII. század divatjának, a Dodsley egyéni kedvtelésének, az archaizálásnak egyik annak idején igen népszerű terméke. Bennünket ez a kérdés annyiban érdekel, mert Sófalvi József *Oeconomia Vitae Humanae*-ja (1777), valamint Csáthy György, *Az Indiai Bölts-e* (1815) az *Oeconomy* fordításai, utóbbit Bognár Teofil véleménye alapján még 1926-ban is Pancsatantra származéknak tartotta Dézsi Lajos.

ANDRÁD SÁMUEL ELMÉS ÉS MULATSÁGOS ANEKDOTÁI.

Andrád Sámuel irodalmi jelentőségének hangsúlyozása mellett 765 anekdotájának összehasonlító magyar és világirodalmi tárgyalását adja ez a tömör, értékes kis tanulmány. Kü-

lönösen hálásak vagyunk azért a pontos egybevetésért, amely a tanulmány végén Andrád könyvét közvetlen forrásával, Friedr. Nikolai Vade Mecum c. anekdota-gyűjteményével hasonlítja össze, felsorolva a 443 egyező darabot. Nézetünk szerint jobb lett volna a sok helyet elfoglaló címek idézése helyébe a fontosabb gyűjtemények párhuzamos adatainak pontos felsorolása, talán az egész anyagra kiterjesztve, táblázatosan. Hiszen aki e felsorolást valaha is használni fogja, úgyszólván csak ilyen adatok után fog igazodni, mint p. o. II. 283-II. 219., lévén a két megadott cím: *Ugy szereti mint a lelkét — der Weichling*, egészen semmitmondó. Inkább tárgy szerint kellene az anyagot csoportosítani, úgy mint a népmesemotívumokat, ha e tekintetben is kezére akarunk járni az adomák világában éppen az adatok tömege miatt nehezen tájékozódó érdeklődőknek. Azt is sajnáljuk, hogy az újabb magyar adomagyűjteményeket nem méltatta nagyobb figyelemre a szerző. Ha ezt is megteszi, kettős haszna lett volna belőle. Sommásabban bizonyíthatta volna, ami láthatólag szándékában volt így is, az egyes adomák máig élő és közkedvelt voltát s egyben eloszlatta volna kis tanulmányának egy nem nagyjelentőségű, de mégis észrevehető egyenetlenségét, azt t. i., hogy a XIX. századbeli idegen irodalmi megfelelések minden igaz ok nélkül számosabbak és rendszerebbek az ugyané korbéli magyar irodalmi megfeleléseknél.

A MAGYAR ANEKDOTA TÖRTÉNETE ÉS EGYETEMES KAPCSOLATAI.

György Lajos ma az anekdotairódalom legalaposabb ismerője nálunk, nem egyszer gyönyörködhattunk már eddig is értekezéseiben, melyek jórészt tárgy történettel foglalkoztak. Ezúttal nagyobb anyagot ölelt fel, 250 magyar anekdotának adta világirodalmi kapcsolatait. Bármilyen hatalmas teljesítmény ez, nem merjük azt írni róla, hogy egészet adott, hiszen semmiféle szempontból nem kerekítette, nem is zárta le gyűjtő munkásságát. Terjedelmes könyve — nem megrovásképpen mondjuk — Andrád Sámuelről írt kis monográfiájához hasonlít: ízelítő, csokor, indíttatás, illusztráció, nem igen tudnám egészen pontosan meghatározni: mi — az anekdota kimeríthetetlen kincstárházából. Nagy szorgalomra, széleskörű olvasottságra, alapos tájékozottságra valló eredmény, érdekes olvasmány is, amelyet folytatni lehetne, ki kellene egészíteni, rendszerezni ille-

nék, tanulmányozni volna jó, csak egyet nem szabad vele cselekednünk, sem György Lajosnak, sem a filológusok érrefelé irányuló érdeklődésének: úgy hagyni, ahogy van.

Miután meg vagyunk győződve arról, hogy ezt a nálunk még sajnos mindig úttörő munkát György Lajos hálánkra kötelező módon még abban az esetben is tovább végzi és tető alá segíti, ha egymagára marad, néhány észrevétellel szeretnének kezére járni a végleges rendezés várható nagy anyaga áttekinthetőségének és használható voltának érdekében. Már ez az anyag is értékesebb volna, ha nem egészen mostani szövegezésében és rendezésében kerül elénk.

1. A címszó után zárójelben ajánlatos volna közölni az anekdota nemzetközi — latin — címszavát.

2. Mindegyik anekdotának meg kellene adni a rövid tartalmát. Őszintén megvallva nem mindig értjük ennek a gyűjteménynek a darabjaival szemben a háromféle eljárásmodot: miért van — egészen rendszertelenül — idegennyelvű idézet, sokszor bőséges idézet, tartalmi kivonat helyett egyes anekdotákból, másik csoportnál tartalmi kivonat, a harmadiknál semmi, csak a címszó és a forrásfelsorolások.

3. Nem egészen világos az sem előttünk ezúttal még: mi-féle szempontok szerint került együvé ez az anyag, a) Nem a magyar irodalom kiaknázása. Hiszen p. o. Jókai és Mikszáth gondos feldolgozása mellől teljesen hiányzik az anekdotakedvelő és efféle történetekkel oeuvre-jében bőségesen is élő Móra Ferenc, b) Még csak nem is a magyar anekdotairodalom kiaknázása. Hiszen a felsorolt irodalom jóval bővebb anyagot adna. Még csak nem is úgy értem ezt, hogy szerzőnk nem merítette ki felsorolt irodalmát, ezt nem is igen tehette volna meg a nagy anyag miatt, hanem úgy, hogy az általa felhasznált irodalom is bővebben ontaná a magot, még az általa feldolgozott témakörben is. Jőmagam nem vagyok nagyon ismerős az anekdotairodalomban, hiszen ismertetésem éppen ezért szorítkozik a tanulmánygyűjtemény anyagot kereső filológus magatartására, de véletlenül éppen mostanában dolgoztam fel néhány anekdotagyűjteményt szótári szempontból s tudom, hogy akár az Erki pap, akár Osukássy könyve A magyar klérus adomáiról, akár Győrffy Garabonciás diákja, akár a Jogászhumor név nélküli gyűjtemény, akár Vihogó Aladár álnéven gyűlt adomái a magyar nép életének, jóval nagyobb mértékben forrásai a tár-

gyalt 250 anekdotának is, mint a könyv elolvasása után gondolhatnók. De a világirodalom anekdotagyűjteményei közül sem ölelt fel szerzőnk s nem is merített ki egyetlenegyét sem, hiszen p. o. a nálunk eléggé kedvelt *Gesta Romanorum*nak olyan darabjai is hiányoznak, amelyek pedig a magyar irodalomban feldolgozást nyertek.

4. Néhány következetlenség is becsúszott ezúttal, amely a végleges rendezéskor bizonyára megigáztatik majd. Hiszen ha Anatole France *Az ing* c. darabja, amely igazán csak a legkeretében tartalmazza a *Boldog ember ingé-ről* szóló anekdotát, s közbe legyen mondva, inkább eredetijében és a világirodalmi adatok között érdekel bennünket, akkor nyugodtan bevehettük volna a mi Ambrus Zoltánunk *Türelmes Grizeldiszét* is a feldolgozások közé. Ha már bibliográfiában lehetőleg teljességre törekszünk, következetlenség a *Bölcs Rabbi* és Nagy Imre viccei mellett megemlítetlenül hagyni az *Ojság* c. éclapot, valamint Csicseri Bors és Borsszem Jankó sorozatos naptárai fellemlítése mellől elhagyni Mokány Berci szintén éveken keresztül megjelent, hasonló tartalmú élcés kalendáriomait. A diákújságok szintén sok anekdotát megőriztek, kár volt őket figyelmen kívül hagyni. Tudomásom szerint a Sárospataki Ifjúsági Közlöny, a Debreceni Főiskolai Lapok, *Az Ifjú Erdély* és *Az Erő* rendszeresen, éveken át külön e célra nyitott rovatokban közöltek anekdotákat, köztük — személyekhez kötötten ugyan, de — a nemzetközi anekdotakincshez tartozó darabokat is főlösen.

Mindezek természetesen a közölt anyag értékét nem csökkentik. Mindössze annyit szeretnének hangsúlyozni e kérések inkább mint kifogások, hogy 250 anekdota is túl van már azon a határon, amelyen innen a használt módszer még megkímélhet bennünket a gazdagság zavarától.

A nemzetközi anekdotairodalom és a magyar anekdota történetét ismertető két bevezető tanulmány nagyon jól eligazít bennünket a jelzett területeken, de egyben meg is erősíti szerzőnknek azt a megjegyzését, hogy „a szétszórt részletmunkák rendszerezése s a magyar anekdota kapcsolatainak kidolgozása teheti csak lehetővé a más szempontú tanulmányozás elmélyedő munkáját”. Valóban, ez a hármas munka még ez után a különben kedves, gondos és értékes könyv megjelenése után is várat magára. Mi a rendszerezést és a kapcsolatok lehető tel-

jes kidolgozását mindenesetre a szerző ezutáni munkásságától várjuk, de a más szempontú tanulmányozás elmélyedő munkáját is tőle szeretnők kapni.

SZEKFÜ GYULA ÉS R. KISS ISTVÁN KÖNYVE.

Szekfü Gyula budapesti egyetemi tanár vaskos könyvet adott ki Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről. Okos, tájékozott, jó tollal írt, érdekes könyvet, de nem igaz könyvet, ő történelmi materialista, aki el sem tudja képzelni, hogy embert, nagy vagy kicsi embert, más valami is fűthetne, mozgathatna, sarkalhatna, mint anyagi javak: gazdagság, hatalom vagy ezekre törő vágy és ambíció. Megrajzolta hát Bethlen Gábort olyanak, amilyenek ő látta, akinek az alakján legjellemzőbb vonások a törtetés, ügyeskedés, ravaszság, kalmárszellem és egészen mellékes az, hogy hányszor olvasta a Szentírást és hogy élt és munkálkodott benne Istennek Szent Lelke. R. Kiss István debreceni egyetemi tanár a mű megjelenésekor kritikában, most pedig egész könyvvel szolgáltatott elégtételt a nagy fejedelemnek. Szekfü adatait részben helyesbíti, részben kiegészíti, részben arról az oldalról világítja meg, amerről megláthatni az igazi Bethlen Gábort: a történelmi nagyságot, a szellemi embert, Isten szolgáját. Mi ezt nagyon szépen köszönjük neki. Azt azonban sajnáljuk, hogy szenvedélyes hangon írt és hogy felekezeti térre terelte a vitát: a *római katolikus* Szekfü Gyulát támadva a *materialista* Szekfü Gyula helyett.

Akiktől tanultunk

FÖLDESSY GYULA: TANULMÁNYOK ÉS ÉLMÉNYEK AZ IRODALOMTÖRTÉNET, ESZTÉTIKA ÉS FILOZÓFIA KÖRÉBŐL.

Földessy Gyula életművét két handicappal megterhelve kénytelen a végcél felé vinni. Úgy él a köztudatban, mint kizárólag és egyesegyedül Ady-kommentátor, az Ady Endre körül csoportosult beavatottak viszont úgy kezelik őt, egy kicsit fölülről-lefelé, természetesen, mint pedáns és ortodox „tanár urat”. Mindenképpen igazságtalan beállítás ez mind a kettő, de jelenleg szinte hálásaknak kell lennünk értük, mert nélkülük talán létre sem jön, legalább is ebben a formájában nem, ez az összes vonatkozásában nagy és szép kötet: Földessy oeuvréjének reprezentáns darabja s egyben hatalmas és. szerzőjéhez egyedül méltó formájú cáfolata tanáros pedantériának és egyoldalúságnak egyaránt s reméljük, egyszersmindenkorra.

Címe és tartalomjegyzéke szerint vegyestartalmúnak látszik a könyv, de valójában egységes és egyöntésű. Szerzőjének igazi terrénuma az irodalom, ám érdeklődésének a természete mindenütt esztétikai. A filozófia viszont úgy árad az egész könyvből és úgy viszonylik az irodalmi tárgyakhoz is és az esztétikai módszerhez is, mint ahogy a görögök minden szellemi megnyilatkozását esztétikailag tudományos viselkedésnek tekinthetni. Azt hiszem, ez volt a szerző intenciója is. Legfeljebb arról lehetne eszmét váltani véle, hogy ő a filozófikumot tekinti talán minden sora jellemző bélyegének, holott filozófiája is mindenütt és mindenkor pregnánsan esztétikai jellegű, ha irodalmi jelenségekről értekezik, természetesen, de olyankor is, ha filozofál.

Ez a vonás szellemi arcán nem hiba, csak jellegzetesen egyéni sajátosság. Ez avatja őt alázatos, másodhegedűt játszó,

szekundár, kísérő jelenségből önmaga iránt spontán érdeklődést keltő önálló egyéniséggé. Kezdetben, mindenféle kezdet szerint, tehát pályája kezdetén, mostani műve első darabjaiban s valahányszor új tájak felé indulunk el egy-egy tanulmánya világánál a társaságában, még elsősorban az a téma érdekel bennünket, amelyet éppen megmutat, de csakhamar új érdeklődést indukál a régi. Reá magára leszünk kíváncsibbak, a „hogyan” kérdése válik főbb gondunkká, az egész tanulmány, az egész könyv, az egész oeuvre után már egyetlen problémánkul az marad: mi az egy-értelme annak, hogy éppen az ő társaságában volt ilyen tiszta gyönyörűségünkre az együtt-mulatas.

Ez az egy-értelem akkor volna tiszta filozofikum, ha nem elsősorban örömkiváltó hatást gyakorolna reánk. De kiváltképen és sajátlagosan azt gyakorol. „Ez jó multság, férfimunka volt” — érzem önkénytelenül ennek a Vörösmarty-időzetnek a keretében. Azt jelenti ez az érzés, hogy nem felokosít a könyv, hanem megbékéltet, sőt mi több, felel. Filozofikum adagolásával éri el ezt, de ezt éri el végeredményképen. Distinkcióm itt semmiképen nem értékítélet, nem azt állítom vele, hogy csak annyit ér el, ténymegállapítón hangsúlyozom és ismétlem: ezt éri el, örömet vált ki, gyönyörűséget okoz, tetszésemre van. Akkor is jól érzem magam a vele való társalkodásban, ha történetesen egyről-másról egészen más volna is a vélekedésem, mint az övé.

De visszatérve az alapkérdésre, mi hát mégis ennek a könyvnek az egy-értelme? Mi az a filozófiai egység, amelyben minden tanulmány találkozik? Így kell feltennem a kérdést, mert szerintem és a könyv szerencséjére nemcsak ott mozog a szerző a filozófia területén, ahol a halál értelméről elmélkedik, vagy Spenglerrel száll vitába, hanem Adyról vagy Goethéről tanítva is. Ezt az egyetlen legfontosabb mondanivalót szinte textusszerűen közli velünk az író könyvének úgyszólván a legeslegelején ebben a tételben: az emberi munka alapmotívuma a végtelenség-ösztön, közege a képzelet, célja az igazság megismerése, vagyis az élettörvények megállapítása.

Mi által válik ez a fogalmazása szerint bizvást merő-filozofikum szintiszta, cseppentett esztétikumká mégis? Végző megfogalmazásának van egy formális eleme, amely hamisítatlanul görögös. Ez a formális elem nem szándékolt, egyszerűen így lát a szeme, de, ha így van, tehát nincs másképen. Ő a

művészeteket tartja „legtörvényesebbeknek”, a „költészetet — egyébként rendkívül logikusan — így definiálja: a maga törvényeit megtalálta a beszéd, a beszédről pedig megállapítja, bogy a költészetért van.

Ezzel az állásponttal, ezzel a meghatározással s ezzel a megállapítással a maga matériáját végtelenbe vetíti, az egyetemes Lét megnyilvánulásává emeli s ez filozófia. De egyúttal központi jelentőségűvé teszi és zárt formát kölcsönöz neki, ez viszont esztétikai alap-magatartás. Megszűnt filozófus lenni, de így is van itt rendjén, vagyis nyert, nem veszített általa.

*

Nyertek a témái is. Irodalomtörténetileg például új és érdekes beállítása, hogy Csokonai, Petőfi és Ady egymásutániségét nem fokozataikban, hanem eredetiségükben, más-voltukban határozza meg. Ez a látásmódja rendkívül újszerű és ment minden megszokott sematizmustól. Aki az irodalomban csupán csak irodalmat keres és lát, vagy aki a történeti egymásutánban hatások keletkezését, vegyülését, váltását appercipálja, menthetetlenül beleesik végzetes egyoldalúságokba. Földessy, akinek a költői művel szemben esztétikai állásfoglalása is az egyetemes lét törvényszerűségeit véteti észre, meghatározásaival a tényeknek megfelelőleg őrzi a három költő óriás egyéni különvalóságát. Az ő értékelésében Csokonai zsenijét a költészet artisztikuma, Petőfiét a költői képzelet gyermekien friss és határtalan ereje, Ady ét pedig az abszolút lírizmus határozza és jelenti. Ez utóbbi sem holmi gomolygó általánosság, hanem pontos fogalmi jegyei szerint: „én-központiség és eredeti költői individualitás”. Mennyivel több és mennyivel masabb ez a három eredmény az eddigieknél, a magyaros iskola vagy a rokokó Csokonaijánál, a népies Petőfinél, vagy a szimbolista Adyn ál. Pedig a kulcs mindenütt adva van az esztétikain-filozófus író igényeiben, mint ahogy azokat maga is ismételten és minduntalan hangoztatja, legpregnansabban mégis Petőfiről szóló írásaiban. A költészet nem elszigetelt jelensége a kulturális életnek. Az irodalomtörténetből és esztétikából szociális stúdiumot kellene csinálni. Petőfi legtelibb, leglogikusabb eszmei centruma korának.

Hátra volna még egy óvatosan fürkésző kérdés az ilyenfajta látásmód és művészi eljárás ellen szegezve. Vajjon nem

sematizál-e ez is, legfeljebb ha a maga eredeti modorában? Erre vonatkozólag azonban rendkívül megnyugtató választ adnak maguk a produktumok, amelyek hamisítatlanul „irodalmi” jellegűek, csak gazdagabbak, mint ha csak-irodalmi érdeklődés bányászta volna elő őket. Ennek is megvan a magyarázata. Földessy esztétika-filozófus attitűdje nem akart és főképen nem elsődleges. Lett, mélyült, tisztult, egyetemesült azzá. Az ő legrégebb, legfrissebb, leggyermekibb érdeklődése irodalmi, annak is a legegészségesebb, a gyanútlanul, mellékgondolat nélkül mohón olvasóé. Ez az ösztönösen csak klaszszikust olvasó kedv izmosodott benne később tudatosan kritikaivá, a kritika ért meg idővel egészen s lett belőle esztétikai s a már teljességében esztétikai látásmód keresi-kutatja jelenleg egyetlen (metafizikai) törvényét minden jelenségben (és ez az ő filozófiája).

Quae cum ita sint, tanulmányainak legértékesebb elemei nem az ilyesfajta megállapítások, mint p. o. Csokonai aktualitásából ez: az isteni költészetben a népeknek a legnekivalóbb; vagy: nekünk, magyaroknak, a magyar költők a prófétáink. Az ilyen tételek legjobb esetben is vitathatók. Az igazi eredmények azok a részletmegállapítások, melyek Csokonai „értelmét” végső megfogalmazásig segítve adták: a képzeletéről, allegóriáiról, mitikus elképzeléseiről, színészi képességeiről, költői dikciójáról szolgáltatott adatok. Legfőképen pedig azok a fejezetek, ahol Csokonai műfordításairól van szó, tehát ahol diákkori próbáiból és az eredeti versekkel versengve született darabokból kapunk egyszerre ízelítőt és megfejtést. Mindezek együttvéve plauzibilissé teszik a szerző megállapítását, hogy Csokonai az első nagy szintézis a magyar líra történetének mentén, valamint a végső fogalmazását is, hogy l'art pour l'art-sága költészetén a legegyénibb bélyeg.

Petőfi-tanulmányainak is hasonlóképen irodalmiak a részleteredményei. Vörösmarty „úri” beszédéhez képest Petőfi költői nyelve egyszerű, közvetlen, természetes. Ez eddig is tudott tény volt, de nem igen láttak benne „életformáló tendenciát és eszmei rendet”. Földessy e közismert és közismerten irodalmi tényt nemcsak elmélyítve látja, hanem közben irodalmi vonatkozásaiban is gazdagítja. Meglátja belőle Petőfit, a par excellence „embert”, sőt „gyermeket”. Ez a gyermek azonban egyetemes életének irodalmi vetületében költészetképessé meri

tenni az emberi élet minden tényét és mozzanatát, a természet örök törvényeihez való hu ragaszkodásának legvégső konzekvenciáit is levonja, egy személyben egyesül benne szemlélődés és lázas tettvágy, mélyebben megnyílnak előtte az élet és természet rejtelmes titkai. Földessy Petőfi-látása nem újszerűbb, csak mélyebb és egységesebb az eddigieknél.

Megkapjuk ebből a könyvből Ady portréjának is a végleges fogalmazását hat tanulmány segítségével. Ady lángelméjét röviden ezzel a két fogalmi jeggyel adja: fonség az és terjedet, azaz dús áttekintés az életről, mégpedig intuitíve. Életszeretet, intenzív életérzés. Tehát nem dekadencia! Még halálérzése is élet-igenlés, összeforrvá kora lelkével. A magyar sors az ő lírájában tragikusan beteljesedett értelem. Még türelmetlen radikalizmusa is életszerelemből fakadó.

Művészete függvénye ennek a világnézetnek. Versei tehát elsősorban a legjellemzőbben „életes” versek. Képei nem ornamentum-ötleteik, szavainak igazi kulcsát „titok”-voltage adja, oeuvre-jének legjellege a „ciklusok”, költői dikciójának a magalkotta „ösi magyar” vers.

Ennek a világnézetnek kél védelmére Sik Sándorral folytatott polémiájában s ezeket az esztétikai „ismertetőjegyeket” magyarazza újólag. Csak természetes, hogy nem egy másik esztétikával vitatkozik, hanem egy sui generis idegen másik „világnézettel”. Úgy látja, hogy Sik világnézete nem következetes önmagához, ellentmondásokba keveredik. Egy-egy állításával szemben egész arzenált szegez. Dekadencia, mondja Sik; öserő, életszeretet, pozitív élettendenciák, életigenlés, hangzik a felelet-pergőtüz erre az állításra.

A két tanulmány azonban valósággal csak műhelyintimitásnak tetszik a leleghiggadtabb, klasszikusan ökonomikus harmadik mellett, mely Ady költészetének külső és belső formáit keresi és állapítja meg. íme a végső leszűrés gazdag eredménye.

Ady már Debrecenben és Nagyváradon véres erőfeszítéssel keresi egy új költői megnyilatkozás lehetőségeit. Kiforrott világnézettel, kész egyéniségként kezd. „Meg akarja csinálni” a lírát. Démonikus erővel hangoztatja maga-megkülönböztettségét. Szakít az eddigi költői dikcióval. Tiszteletlen közelségébe kerül az örök költői témáknak. Megváltoztatja a lírai vers

szerkezetét: poénszerű utolsó strófa helyett textusszerű első strófát ad.

Ennek a belülről feszítő lírai attitűdnek külső ismérvei a ciklusok, a három szavas verscímek, a nyolcszázötvennyolcféle versforma, minden versnek egy jellegzetes szava, értelmi hangsúlyhoz igazodó, szabadabban hullámozó időmérték, a motívumok és a lassan érő versgondolat. Külön köszönetet érdemel ez az utolsó két rész s egy-egy olyan megkapó és meggyőző részlet, mint az előre eltervelt s következetesen meg is valósított egyetlen felkiáltójelt tárgyaló sorok.

Az Ady édesapjáról, legjobb barátjáról, Hatvány Lajosról s legmarkánsabb elődjéről, Tolnai Lajosról szóló cikkek levegősebbé, plasztikusabbá teszik az Ady-portrét. Ennyi a jelentőségük. Talán egy vonással még markánsabbá vált volna ez a portré, ha Földessy nem tartja mellékesnek Hatvány zsidóváltát. Igaz, hogy ez ma „kényes” téma mind a két felé s talán éppen ezért nem is lehet róla objektíve értekezni.

A következő cikk nem mond újat, csak rendszerezi az eddigi tanulságokat. Gótika, reneszánsz, barokk, rokokó, ampír, biedermeier: korszakok egész gondolkozásának és cselekvésének gyűjtőszavai, mondja a filozófus. Érdekes, hogy ilyen gyűjtőszavaknak ezek a képzőművészeti műszavak a legalkalmasabbak, teszi hozzá az esztétikus.

Goethe cikkei nagyon érdekes dokumentumokat gyűjtenek a nagy germán óriás magyar vonatkozásainak „adalék”-tárhoz. De nem állhatja meg „irodalomtörténetírónk”, hogy ez adalékok mellett el ne gyönyörködjék Goethében, a nagy „tanítóban” egészen egy sereg epigrammának magyarrá-fordításáig s meg ne próbálja határozni a Goethe-evangélium fő törvényét: a földi tett világnézetéből sarjadó halhatatlanság-eszmét.

A kötet még hátralevő tanulmányai tanulságosan tisztázzák a szerző filozófiai álláspontját, de újat nem mondanak, mert minden tanulság az eddigiekben gyökerezik és belőlük is hajt ki. Spenglerrel való vitája sem kivétel. Annyira szubjektív, hogy nem jó debatter. Igazságtalanság volna ilyen helyzetben láttatnunk és esetleg jellemeznünk őt. Ugyanilyen igazságtalanságnak érezném külön megbírálnunk nyelvét és stílusát, melyet a kritikus netalán nehézkesnek érezhetné, holott csak arról van szó, hogy a sok újat látó tudós bizonyágtételeivel egyidejűleg szüli a szó- és mondatformákat is s van úgy, hogy

nehezen szül. Ez mindig így volt, mióta az igazi mondanivaló átall uraságtól levetett szó-mezt ölteti.

Mindent egybevetve: Földessy Gyula ezzel a könyvével ' belépett az alkotó művészek sorába. Interpretátornak ez a legnehezebb lépés s elég ritkán is adódó jelenség — éppen ezért. De ugyanezért ritka nagy érzés is ilyen alkalommal tanúnak lenni, s én most megköszönöm Földessy Gyulának ezt az alkalmat s ezt az írást.

HORVÁTH JÁNOS.

I.

1. Biharból való, a csendes forradalmárok hazájából. Érdekes országrész ez, csupa olyan konzervatív lakja, akiknek a hagyománytisztelete tisztogatóbb erejű vihar, más ország-részek haladó, modern, konstruktív formájú országháborításánál.

Idevaló Pázmány Péter, aki egyéb hagyománytisztelő forradalmi mellett új magyar irodalmi nyelvet teremtett pusztán azáltal, hogy hangsúlyozta, használta, mélyebben kiaknázta a régit. Itt nyugszik Bessenyei György, a bihari remete voltaire-iánus és elfogult magyar nemes úr, aufklérista és örök pataki diák, konvertita katolikus és dühös kálvinista, utópiákat álmódó reformer és kézcsókoló híve Mária Teréziának. Idevaló Kazinczy Ferenc, idevaló Kölcsey is. Forradalmuk természetrajza köztudomású. Ide való Arany János, minden időig való idők legnagyobb konzervatív és legnagyobb forradalmár magyarja egyidejűleg. Idevaló Tisza Kálmán, a szegreakasztott elvek, a bihari pontok embere és idevaló Tisza István gróf is, az őszirózsás október 31-e mártírja. Hogy magyarazzam meg, reájuk gondolva, hogy az ellenzéki ember nem forradalmár, hogy Rákóczi udvari ember volt előbb, Széchenyi osztrák államhivatalnok, Kossuth Lajos miniszter. Aki ezt nem érti, az sohasem fogja megérteni, hogy Tisza Kálmán nem szegreakasztotta az elveit, csak a miniszterelnökség terhéig vállalta a konzekvenciát. És Tisza Istvánnak bizonyos ebből a helyzetből — egy történelmi illúzió irracionális légköréből — szervesen tenyésztett, kényszerű politikai korrupció volt a trencsényi ütközete és a zágrábi útja a világosi fegyverletétele. Idevaló

Ady Endre is. Nemcsak azért, mert Nagyvárad virágoztatta ki és mert a Holnap című verskötet is idevaló. Hanem idevaló azért, mert Biharországlíoz nem tartozik oda Dobrest vagy Belényes, hiába mond egyebet a térkép, viszont feltétlenül beletartozik: az Érmeilék, sőt egy kis Szatmár, Szabolcs és Hajdú is. Idevalók Szabó Mária és Gulácsy Irén, akik pedig sokkal konzervatívabbak női mivoltuk őszinte odaadásában Kaffka Margitnál, Erdős Renénél, és mégis forradalmat jelent kendőzetlen női mivoltuk. Idevaló Nadányi Zoltán csendes stílusforradalma. Idevaló Bocskay István, akit valósággal ki kellett piszkálni a kereki várból a forradalomra s ki mégis a bécsi békét adta nekünk: vallásszabadságot a XVII. század legelején.

2. Ha végig simogatja tekintetünk e drága csapat minden egyes tagját, nemcsak a forradalmiság és hagyománytisztélet lesznek azok a lelki jellemvonások, mely rokon jelenségekké teszi őket.

Feltűnő egyezés például valamennyiőjükben, hogy forradalmuk mindig formai, stílus forradalom. Az irodalomban mindig nyelvi, a történelemben mindig jogi. Pázmány, Kazinczy, Arany, Ady elsősorban formaújítók s Arany Jánosnak éppen olyan elsőrangúan a mondanivalójának a módja új és nagyszerű, mint ahogy Bocskay nem koronáztatta meg magát s Tisza István híres volt a puritánságáról.

Talán azért van ez, mert annak, amit hoztak, a tartalmi eleme időtlen képzet: a magyarság maga. Ez teszi őket konzervatívokká, mint ahogy konzervatívok a lépései annak, aki üvegtál at visz a kezében, vagy kisgyereket ölbefogva. Összehúzott szemű, kritikus elme mind. A hitszónok Pázmány hűvös józansága és észhezszólása éppúgy idetartozik, mint Arany János magamagán észrevett s azóta közmondásossá is vált vaskos realitása, Valamennyi tudatos inkább, mint spontán s valamennyi valóságtsíztelő. Ady Endrére kárörvendve szokás ráolvasni, hogy verejtékezve szülte verseit, szimbólisz-tikája pedig oly következetes, hogy egyes méltatói utolsó köteteit ezen az alapon száraznak és az értelem számára szólónak tartják. Bocskay István hosszas habozása, Tisza Kálmán választásai, Tisza István önkéntes számkivetésbe visszavonulása hasonló jelenségek egy másik csatamezőn.

Különösen egyforma nyugateurópaiságuk is. Egyik sem otthonmaradt-paraszt és mégis nagyon sok van szellemi habi-

tusukon az otthonmaradt magyar parasztból. Pedig azt sem mondhatnók, hogy kiábrándultak a nyugati kultúrából. Csak nem szédültek belé. A modern europerséget nem úgy cipelik énükben, mint valami keverék szabadszeggel is megkülönböztethető részecskéit hanem asszimilált állapotban, magyar voltak szerves többleteként.

És végül mindegyikben van egy kis doktrinerség. Ez talán formális életlátásukból fakad, mely szereti a sémákat és mert részletmegfigyeléseik valóságtsizetletüknél fogva pontosak, hűségesek és nagyszámúak, lassankint séma szerint gondolkodnak. Ezt elvi alapnak és elvi hűségnek tartják. Ennek másodkövetkezményeképen sokszor lemaradnak az élet szekeréről, mert önmagukat a cinizmusig menő szerénységgel háttérbe szorítják — érezvén, mennyivel nagyobb az egyénnél a szellem, melynek hűséges szolgálivá szegődtek. Elfelejtik, hogy az ember mégis csak tartó edénye a szellem drága nedűjének s csodálkozva nézik, hogy kitudta őket a világból egy más szellem szolgálatában álló, náluknál életrevalóbb lármás csapat.

3. Milyen könnyű volna a mostan divatozó kollektív erdélyi lélek mellé kikövetkeztetnünk egy kollektív bihari lelket is, melynek vonásait az imént felvázoltuk. De mi éppen az ellenkezőjét akarjuk s arra kérjük az „erdélyi lelket” adataink birtokában: lássa be, hogy ezek az adatok csak as; osztatlan magyar lélek szívárványszínei. Különben holnap a jáász, a nagy-és kiskun, a palóc s a többi territoriális lélek is megszületik.

II.

1. Horváth János forradalmár, mert forradalmat mindig azok okoznak, akik az emberi élet agyonmechanizált bonyodalmas életviszonyai között visszaeszmélnék az ősfomákra. Az a gyermek a forradalmár, aki az álmélgodó, hajlongó mesebeli udvaroncok között el meri kiáltani magát, hogy a király meztelen. Horváth János irodalomtudományos forradalma abban állott, hogy tisztázta hosszú időre számunkra az irodalmi alapviszonyt.

Magamfajta középkorú ember kétféle feleletet kapott eddig arra a kérdésére, hogy mi is hát tulajdonképen az irodalom? Az egyiket — időrendben a régebben születettet, — az iskola adta neki. Ha elhitte ezt a definíciót, akkor lelki szemei előtt

az irodalom úgy jelent meg, mint valami hatalmas könyvtár. Az irodalom — könyvek, vagy pontosabb szóval: művek, mert a Lantos Sebestyén versezetei, meg a regős énekek is beletartoznak. Egy nagy könyvtár az irodalom, melyet, még ezt is hűségesen megtanította az iskola, időközben ki-kiselejteznek, fel-frissítenek. Volt idő, mikor minden Magyarországon megírt könyv ott díszelgett polcain, aztán csak azokat vette be az éppen akkor mspekeiós irodalomtudós-könyvtárnok, amelyek magyar nyelven vannak írva, később ezek közül is csak a szépirodalmiakat, legutóbb már csak azokat, amelyek a nemzet örlelkének a mértéke alatt is magyarok.

A másik feleletet az egykorú folyóiratirodalom hangoztatta felénk s a kíváncsi diák magyar óráin kevésbé értesülhetett felőle, az önképzőkörben azonban annál inkább. E szerint a felelet szerint az irodalom holmi irodalmi kör, helyesebben irodalmi kávéház-színben tűnt föl, csupádon-csupa író, ki társaságban, ki csak néhányadmagával, ki egyedül — a magánakvalóbbja. Amilyen filológus pontossággal vetette rá magát az előbb említett felfogás a műre olyan féltő gonddal ajnározta emez az írot Hol született, milyen körülmények között nőtt fel, hol járt iskolába, mit tanult, mit olvasott, kikkel barátkozott: sőt, ahogy a tudomány fája bokrosodott, később már: milyen átöröklések tehetők fel nála, milyen lappangó képzetet mimódon szublimált, stb.

Mind a két felfogás meghamisította a bennünket éppen akkor körülvevő aktuális valóságot. Azt a valóságot amelyre mostanában úgy szoktunk egyre bűnbánóbban visszaeszmélni: Móricz Zsigmond ezt vagy azt a regényét bizonyára nem így írta volna meg, ha nem lett volna kénytelen azoknak írni, akiknek ilyen kellett.

Horváth János forradalma ott kezdődik, mikor az irodalmat a tényekből definiálta s földön járó józansággal azt mondta róla, hogy irodalom minden, amit az író megír és a közönség elolvas.

Ez a forradalmi gondolat a maga forradalmi voltát pozitív és negatív irányban egyaránt mutatja Horváth János eddigi munkássága tükrében. Negatív ott mutatkozik, amikor Magyary Zoltán tudománypolitikai könyvében a magyar irodalomtörténetírásról szóló tanulmányában Horváth e tudományágot néhány évtizednyi tapogatózás után ma még csak

a kezdet legkezdetén munkálkodónak látja. Másik talán mégis inkább negatív vonása, hogy a le nem 'írt irodalommal, a népköltéssel szemben túlságosan szigorú — megfosztván azt teljesen irodalom jellegétől.

Pozitíve három ajándékot láttat máris ez a forradalom. Először és legelsősorban: irodalomról szólván, magát az irodalmat érti alatta és semmi egyebet. Horváth az első olyan irodalomtudósunk, akit irodalmi tényekben kizárólag irodalmi tényezők érdekelnek. Elődei egy-egy irodalmi mű vizsgálatánál legjobb esetben ilyen dokumentumokat kerestek és találtak, mint p. o. az író egyénisége, a kor szelleme, a nemzeti lélek, stb. Igen, de egy politikai pálya szemléletében is megmutatkozhatik a kor szelleme, a nemzeti szellem és a politikus egyénisége. Sőt egy nagyiparos élete folyásából is következtethetők ugyanezek a tényezők.

Horváth Petőfi pályájáról szólva nem ilyen szempontokból és nem a szokásos állomásokról szól. Ő az első fejlődés lépcsőfokát abban látja, hogy Petőfi a műöszön első kísérleteiről eljutott a lírai szerepjátszás korába, a másodikat abban, hogy immár lírai személyessége forrong s a harmadikat, hogy egyszer csak megállapodott ez az imént még forrongó lírai személyesség. A lírai szerepjátszás korában úgy látja, költőnkét két éhség jellemzi: a nyilvánosság vágya és az igazi élményeké. Ez a — szerinte, — lírai hiányérzet hajtja rá, hogy szerepeket játsszon. Ez a szerep először általános: halálvágy és életmámor egy élnivágyó és szűkös kispolgári körülmények között élő fiatalember lantján. Aztán egy petőfieskedő Petőfi megjátszása, aki bordalokat ír, holott nem iszik és Heinéskedik, pedig egészen más bordában szótték. Két eredménye van ennek a szerepjátszásnak: a genrekép és a népdal-típus a lírában és két epikus remek: A helység kalapácsa, amely stílszerep és a János vitéz, melyben az okos és művelt Petőfi úgy mesél, ahogy a dajkájától hallotta.

Ebben a fejtegetésben az a forradalmi tény, hogy a tudóst elejétől végig: versek és novellák, regények és színdarabok érdeklik. Daltípusok, versmondattan, időtolás, lírai gondolatmenet, naiv élményszerűség, ritmus-szerkezet és ehhez hasonló a műszavai. Nem azt jelenti ez, hogy ő talán nem vesz tudomást a költő életének azon körülményeiről, melyekből valamelyik műve megszületett, vagy korát mozgató azon eszmékről,

melyek reá okvetlenül hatással voltak. Nem. Azt jelenti, hogy az ő végcélja nem bizonyos nagy eszmék kikövetkeztetése, melyekhez többek között valamely irodalmi mű, vagy írói pálya is illusztráció, hanem mindenkor az irodalom ténye: a mű, melyet az író megírt, az olvasó elolvasott.

Másik pozitív ajándéka e forradalmi lépésnek, hogy az irodalmi alapviszony a tényleges állapot minden tényezőjével egyformán számol. Horváth János tanulmányaiban állandóan szerepel valaki, akiről eddig alig esett szó: a közönség. Petőfiről szóló nagy essai je minduntalan és igen tanulságosan utal rá: mennyire érthetetlen volna számunkra e költői pálya fejlődésgörbéje, ha nem ismernénk azt az olvasótábort, amelyet Petőfi minduntalan maga körül érzett alkotás közben. Nemcsak a lírai szerepjátszás kora lenne motiválatlan mondjuk a pápai önképzőkör nélkül, de a Felhők és Az apostol pesszimizmusa is, ha nem ismernők a márciusi napok, a királyokhoz címzett röpirat és a képviselőválasztási kudarc históriáját. Az Aranytól Ady-ig terjedő kor lírája is megfejthetetlen, ha fel nem tételezünk egy, a klasszicizmus élvezetére tudatosan rá nem nevelt és egy egész mást szomjazó nagyon is tudatos, idegen velleitású olvasóközönséget.

Harmadik nagy ajándéka a megtett egyetlen forradalmi lépésnek, hogy az irodalmi alapviszonynak nemcsak alanyát, állítmányát és tárgyát határozza meg, (író, mű, közönség, vagy egy mondatban kifejezve: én, az író szóval tartalak téged, közönség) hanem a bővítményeit is. Szerinte az irodalmi műveknek egy ok és egy célhatározó előzménye és következménye van. Az íróban élő irodalmi ízlés és a közönséget mozgató irodalmi tudat ezek, ez utóbbi közkeletű szóval: a kritika, Ha figyelmesebben megnézzük ezt a két tényezőt, jó ismerősökként mosolyognak reánk, mint egykori hagyomány és korszellem, de okos és bölcs erőáttétellel irodalmi tényezőkké szűkítve. Az irodalmi ízlés hexameterben íratta meg Arany Jánossal az Elvesztett Alkotmányt, Vörösmarty irodalmi tudata kifogásolta ezt, a közönség Petőfi János vitézével szemben igazolta a kritikát s a Toldi már magyar tizenkettős formájában született meg. Ebből csak ez a magyar tizenkettős irodalmi tény, de mennyivel inkább irodalomtudomány ez az itt vázolt, mint az eddigiek, akár illusztrációnak használták fel szellemtörténeti vagy egyéb fejtegetéseikben, akár Arany János írói arcképét követ-

keztették ki belőle, akár hasonlatait és metaforáit törzskönyvezték, akár tárgy történeti vándormotívumait kísérgettek a francia és olasz irodalomig.

2. És mégsem kapható ez a minden gondolatában forradalmi lélek semminemű kalandra. Maga-magát konzervatívnak nevezi s nem minden ok nélkül. Konzervatív vonás benne legelsősorban nagy és hűséges történetlátása. A radikális és progresszív egyéniségekből épúgy hiányzik ez a történetlátás, mint ahogy a doktrinerekből is hiányzik s annak idején az aufkléristákból is hiányzott. Általában hiányzik minden rajongóból s mert a forradalmaknak az esetek jó nagy percentjében lázas temperamentumú emberek szokták veszett hírért kelteni, ezért a forradalmiság és konzervatív mentalitás együtt említve aforizmaként hat. Pedig már Jézus Krisztus kijelentette, hogy a törvényt betölteni jött, a reformátorok hangsúlyozták, hogy megtisztítják, régi állapotába visszaegyengetik a vallást s az ellenreformáció hitvitái is konzervatív gondolkozást árulnak el mind a két oldalon.

Horváth János ott árulja el konzervatív gondolkozását, mikor az irodalomtudomány állandó elvi postulatuma mellett nagy valóságisztelettel hangsúlyozza annak változó elemeit is. Az irodalom mindig ugyanabból az alapviszonyból születik, de minden korban mást tartanak annak.

Ez a történelemlátás különösen időállóvá teszi Horváth meghatározását, mert sajátmagát is történelmi jelenségnek látja. Természetes, hogy Vörösmarty korában nem volt benne az irodalom fogalmában a közönség, mint irodalmi tényező, hiszen abban az időben még nevelni kellett e tényezőt, nemhogy diktált volna. Retrospective természetesen, a mi szemünkben és a mi fejtegetéseink számára már van ez a közönség, de éppen ez teszi Horváth történetlátását nagyon értékessé és gyümölcsözővé, hogy ezt a tényezőt is, a többit is időben fejlődőnek és egymás függvényeinek látja.

Ezért nem hisz más oldalról csodákban sem. Nem hiszi el, hogy a magyar irodalmi klasszicizmus kora s benne olyan egyéniségek, mint Petőfi és Arany, készen ugrottak elő a semmiből, mint Pallas Athene a Zeus fejéből. — Először — a Petőfi-tanulmányban — csak Vörösmarty- és Kölcsey-hatásokat fedez föl Petőfi zsenéiben. Aztán keresi és egész Faludiig visszakiséri a magyar irodalmi népiességet s megállapítja,

hogy a Toldy-Kisfaludy külsőleges, de még inkább a Bajza-Kölcsey-Vörösmarty-féle belső népiesség már irodalmi ízlés és tudat formájában egyaránt adva voltak, tehát Petőfi útja egyengetve volt már s benne és Aranyban a nemzetileg naiv csak betetéződött. Valóságstisztelete vitte győzelemre verstani polémiáját is Gábor Ignáccal szemben a dalritmus javára a logikai hangsúly helyett.

De legnagyobb tudományos szolgálatát azáltal végzi konzervatívizmusa, hogy mindenféle irodalmi ízléssel szemben éber és minden meglévő értéket féltékenyen őrző irodalmi tudatként szegül. Sokan ízlésbeli lanyhaságnak, ócska lim-lomokat érték gyanánt zsidbarulónak, elmaradottnak szeretik tudni a konzervatívizmust. Horváth a Petőfi-Arany epigonok líráját aranymérlegen mérve találja könnyűnek, kritikáját ugyanilyen érzékeny súlyok segítségével marasztalja el élénk cáfolatául a konzervatív felfogás felől táplált eme balhiedelemnek. Ellenben nem könyvel el semmi újat a nemzeti vagyontárában addig, míg nem asszimilálódott s míg nem szerves folytatása annak, ami a történelem folyamán már értéknek bizonyult. Egy nagy finomság jelző eljárás az ő elemző művészete, amely mindig azt keresi s azt igyekszik megállapítani, hogy viszonylik ez vagy amaz a magyar szellemi érték a legnagyobb — örök — magyar értékhez.

3. Hogy ez így, amint eddig láttuk, nagy formakésztségnek a következménye, főlegesen külön kimutatni. Csak megállapítom tehát, hogy művészi készsége láttatja tisztán vele az irodalomban mindig, hol kezdődik és hol ér véget az, ami egyedül lehet irodalmi probléma: a mondanivaló formális, stílusbeli mivolta. Maga is művész tehát.

Ezért tisztelik is annyira még ellenfelei is. Az új magyar líra egy nem értékelő, hanem inkább megértő, tehát pártos ismertetője róla egyedül ismeri el a konzervatív kritikusok közül, hogy érti is azokat, akiket bírál. Ezt kritikus szellemének köszönheti, amely „vaskos és reális” valóságstiszteletét filológus pontossággá érlelte. Kultúrája ma már olyan gazdag, hogy minden állítását a tények egész sorozatával támogathatja meg.

Ő sem hirtelen támadt és nem is egyedül álló jelenség. Olvasottsága nyugateurópai mérték alatt is helytálló. A magyar tudósok azon csoportjához tartozik, akiket szellemtörténészekként szoktak emlegetni. Azt jelenti ez, hogy alapos francia

és német iskolázáson ment keresztül, de jelenthetné azt is, hogy különösen a Dilthey iskolájának hatása látszik rajta erősebben. Ez utóbbit azonban nem jelenti írói egyéniségén meglátszik ugyan a külföldi tanulmányok hatása, de csak indításoké és megtermékenyítéseké. Sohasem utánoz és minden problémával szemben egyéniség. Egész kultúrájára büszkén elmondhatná, amit a Petőfi-irodalomról mond: „magam számára feldolgoztam azt, szemmel is tartom, de az olvasó figyelmét nem terhelem vele”.

A sematikus-látás veszedelme azonban fenyegeti. Ez is olyan átok viszont, mint az Isten valamennyi átka a peccatum originis óta, amelyből igenis könnyen fakadhat áldás. Ha még sok monográfiát fog fel, monotonná válik. De ha eddigi részlet-megfigyeléseit elégséges indukciónak tartja arra, hogy a teljes magyar irodalom fejlődéstörténetét megálmodja, — ő az egyetlen, aki ma ezt a szintézist elvégezni képes. Nem befejezőképpen, de kiindulásnak.

Ezt a munkát ugyanis Pintér „rendszerzése” sehogyszem pótolja. Egy nagy munkatervnek képelem, amely belülről-kifelé mutatná is meg azt, amit Pintér nagy munkája kívülről-befelé már úgyis megsejtetett: a felnövekvő irodalom-tudósgárda ezután elvégzendő feladatait az osztatlan magyar irodalom területén.

III.
JÖVŐ
(AZ IFJÚSÁG)

- a) ÖRÖK MAGYAR DIÁKOK ÜZENETE.
- b) ÖRÖK MAGYAR PROFESSZOR ÜZENETE.
- c) MAI MAGYAR PROFESSZOROK ÜZENETE.
- d) MAI MAGYAR DIÁKOK ÜZENETE.
- e) A MI ÜZENETEINK.
- f) IFJÚSÁGI IRODALMUNK.

*És leszen azután, hogy kiöntöm lelkemet minden
testre és prófétálnak a ti fiaitok és leányaitok;
véneitek álmokat álmodnak; ifjaitok pedig látó-
másokat látnak.*

Joel próféta

*A ti bátor, új dalaítok.
Ti már ne is üzenjétek
Szegény, öreg Költőcske Mihálynak.*

*Ifjú szívekben s mindig tovább,
Hiába törnek életemre
Vén huncutok és gonosz ostobák,
Mert életem millió gyökerű.*

Ady.

Örök magyar diákok üzenete

1.

Semmi kétség nincs már felőle, haragusznak a magyar középiskolára. Elégedetlen vele a törvényhozás és a végrehajtó hatalom. A tanárok egyesületei, érdekeltségi sajtója, évenként összeverődő küldöttségei ismételten megállapították már ezt, utalva összehasonlításként hol a bírákra, hol a tanítókra. Elégedetlen vele a társadalom, nem becsüli munkájához mérteü, a Röser-botrányt is nyílt káröröme rosszul elfojtott gúnykacagásával kísérte. Elégedetlen vele a volt diákok és jelenlegi szülők nem kicsiny tábora, a napilapok ad hoc ankétja legalább is ezt mutatja. Elégedetlen vele a költői képzelet, csak nemrégiben szabadkozott egyik jőnévű írónónk pedagógusok zárt körében valamelyik félszeg tanárhőse miatt s íme újabb sértés gyanánt tapsol a Nemzeti Színház közönsége a Légy jó mindhalálíg képeinek, pedig bizony azokban is alaposan rájár a rúd szegény debreceni kollégiumra.

Századunkat, különösen a különleges magyar sors keretén belül nem ok nélkül tartják sokan az ifjúság századának. Már csak azért sem közömbös ez a nagy ellenérzés veteményes kertünk kapuja előtt. De ne kezdjük ilyen magasan. Áll a harc, meglehetősen hangos a lármája, egyszerű képzettársulás is indokolja, ha az időnként elábrándozó literátor rég meghalt diákok-álmodta iskolákat rajzol a margóra, hiszen hajdani nótáriusok is felfirkáltak egy-egy nótát számadáskönyveik tisztánmaradt oldalára tollpróbának vagy időtöltésül.

Ezek az örök diákok később nagy tekintélyre tettek szert és még azt sem mondhatni róluk, hogy elfogultak.

2.

Mostanában kelte gette síri álmából egy sereg lelkes mai gimnazista, talán azért is került a sor élére: Bessenyei György,

a daliás bécsi testőr, szomorú bihari remete, gyerekéveiben pajkos kópé pataki diák. Nem, nem, igazán nem lehet ráfogni, hogy haragudnék az alma materére. Tudja jól, hogy ami benne kifejtett érték, vagy kísértésekkel szemben megálló lelki erő, mind a pataki iskola útravaló kincse. Puritán volt Patak, szigorú erkölcsű, ezért nem csúszott el, nem bicsaklott félre a bécsi síkos pádimentomon az onnét jött legény. Kotló nélkül kicsapott, orozva kelt csirkehad volt ott a múzsa-fiak serege, eső verte, guzori csapat, de éppen ezért sarkalja a közülök szakadtat az önképzés vágya a nyugati metropolisban is karöltve a társaságbaverődés ösztönével. Ez nagy szerencse Bessenyeire, de negatív érdeme a skólájának. Bizony-bizony mégis úgy igaz, ahogy másutt írja. Ami az oktatást illeti, „iskolából nem hozott egyebet az ártatlan együgyűsögnél és boldog tudatlanságnál”. Vagy még őszintébben: „Megnéztem az emberi bölcseket, okoskodtam velük, vélvén, hogy a természetnek nemes titkaival boldogságomat, örömeimet, csendességemet istenbe, világba felfedezem. Látom azomba, hogy valósággal mindezekről, tanulásom után, annyira vagyok éppen, mint az együgyű mezei pásztor, vagy még messzebb annál is”. Viszont a nevelés ügye sincs különben: „A vad manérok oly felemelkedésbe vannak, hogy ha még igazítás sokáig nem tétetik benne, féltő, hogy a szegény tanulók ágyaik alatt viperák, krokodilusok, báziliskusok ne teremjenek a sivatag vadtságba”.

A kétféle érzés Kukumédóniás alakjában olvad egybe s legtanulságosabban mutatja, hogy emlékszik vissza Bessenyei a pataki iskolára s milyennek látja egykori itanárait. Bizony nagy készültségűeknek, idealista főeknek látja őket, de azt sem titkolja, hogy világgépük elmaradt a kortól, okoskodásuk sokszor megmosolyognivalóan naiv, komolyságuk inkább komolykodás, hétrétgörbedezésük megalázó. Summa summárum „szép eszLük] a vad manérnak rozsdája alatt hevert”, akárcsak az ifjú Tariménes tudós útítársának, Kukomédóniás uramnak.

3.

Sajnos, a XIX. század semmi újat nem hozott ezen a téren s Debrecen egy csöppet sem különb Sárospataknál. Pedig szelídlelkűségéről híres diákja, Arany János talán még türelmesebb, pontosabb, megbízhatóbb tanú, mint a Bécsben megalázott, Bakonszegen besavanyodott, Voltaire-en keresztül el-

idegenedett Bessenyei. És mégis kietlen, szomorú, vérlázító ifjúság Bolond Istók tógátus deákoskodása. Hiszen, hogy mindjárt az intézeti egyenruhán, a tógán kezdjük, már az is úgy fedi halvány, sovány alakját, „Mint gyászlobogó a nyelét”. „Étvágya is több, mint betöltheti”, (ez azt hiszem, minden konviktusnak és alumneumnak örök visszatérő panasza). A „bagoly” teremről is bizonyos ellenérzéssel emlékezik meg a költő, némi gúnnal jelentvén róla, hogy „Ez egy fellegvár, egy magas Sión”. A túlzásufoltság nemkülönben bántja: „ő tanára Alig százötvenedrész gondja volt”. Meg is sinyli az egyéni nevelés teljes hiányát: nem veszik észre, hogy rövidlátó, később, mikor távozási bizonyítványt kér, közömbös sajnálkozással eresztik el — egyetlen „agg Simeon” szabályt erősítő kivételével.

Tanulótársai nem enyhítik e külső körülmények okozta kelletlen helyzetet: „ha csillagásztak, ő nézvé a esőbe, Sipkát akasztott más lurkó elébe”. „S ha kézről kézre járt valami ásvány: Brúgó darabbá vált körutazásán”. Meglátszik rajtuk, hogy tanulásuk egyetlen célja: a kenyér: „Pap is lehetne, ügyvéd, ingénieur. Bajtársit e pálmák varázsa vonta”. Itt most egy rendkívül finom észrevétel következik a mindenkori kvalifikációs törvények színvonnalsüllyesztő visszahatásáról: „Lett is valami, valamennyiből, Ki mind az iskolát végig taposta, Lesz az. (Ha más nem, egy falusi „kosta”!)

Igaz, hogy a tanítási módszer is a talmi diákokhoz igazodik. Ezért aztán az egyetlen vérbeli diák sokszor „elmereng a mennybe”, „De iskolában rettenté a sok $A + b$, nagy V -,a, dült oo-asok”. Szereti a természetet „Erdők virágát és a bérez kövét”, „De a padokban (ah, szánni való agy!) „Magolni” kelle kő, virág nevét”. Filozófiából „Hogy semmit nem tud, annyit jól tudott”. Logikaórán „Major- s minorban ő nyakig vésze”. „Történelemből ha micskét tanult is. Meg elfelejté a vizsgálatig”, mert a tudnivaló a história szelleme helyett: „a föld minden évszáma s királya, Meg a tanító körmönfont irálya”. Latin, görög órákon: „szót hüvelyből nem örömet bonta”, hanem „Kileste, hol foly az a finom ér, Melyen halad cselekvés, érzet, eszme — Habár egy szócska néhol kárba veszne”.

Könnyeket csal a szembe a kisdíák hasztalan emésztődése, miközben „ezt az iszonyú kásahegyet keresztül enni” kényszerül. Nem hetyke, nem becsmérli a tudományt, „Sőt a tudásnak vonzaná is vége”, de szenved, mert bizonyosan kikap olyankor

mikor „az egésznek bátran nekironta”. Így áll aztán elő a beteges helyzet, hogy „mindig valami olyanért sóvárog. Mit nem tanítanak a tudós tanárok”. Ezért „sovárg egy cél nélküli cél felé”, ezért „csüggeszté e taposó malom Egyhangúsága és az unalom”. S a végén, „hogy időt lop, azt érzé, gyanítá”. Pedig „a becsületért” és „a tanárnak” tanul annyit, hogy jó „calculusa” van.

Nagyon érdekes és tanulságos, hogy nyomul lassankint életének és diákságának súlypontja a leckeóráktól egyre távolabb. És érdekes és tanulságos megfigyelni azt is, mekkora kárára az iskolának is, sajátmagának is. A baráti „tanyázás”-ok és az autodidaxis két áldott alkalmá siklik ki ezáltal az iskola ellenőrző és irányító hatása alól s ezt „megszűkölik” mind a ketten: tanárság és diákok együtt. Istók sokat olvas, de összevissza mindent, elfelejteni valót és soha rendszerbe nem állót is. Az idegen szöveg is szükségtelenül kínozza meg. Igaz, hogy ezáltal fejlődik s nem az iskolában. (Hiszen éppen ez a kettejük baja.) Alabástrom sőtartódarabbal szobráskodik, meglopja a macska szőrit, hogy festegethessen, zongorán, gitáron, kottaolvasáson keresztül egészen a komponálásig eljut a zenében, kirándulgat, jól mulat, a kötelező favágás vidám-komoly alkalmából, lopott fa mellett sütkérezik, iddogál, dalolgat a többivel. Eljár a színházba, szavalgat, színdarabokat olvas, szerepeket játszik el képzeletében, iskolakerülő lesz lassan, mindig az aktorok körül settenkedve: csoda-e, ha a végén közéjük áll, kimarad az iskolából?

Pedig amilyen hálával nyugtázza egyetlen tanára jóindulatát, aki megszavaltatta, Shakespeare-re irányította figyelmét s áldásával és ajánlólevelével bocsátja el magától. Milyen buzgalommal jegyzi fel róla, hogy „már nevének keskeny volt e hon” s milyen keserűen, hogy „Kibőgte a deák ezt is különben”.

A magyar iskola még nem tűnődött el rajta eleget és eléggé, milyen éktelen szépséghiba a múltjában, hogy Arany János „évközben kimaradt” belőle.

4.

Nincs elég terünk annyi időt töltenünk *Vas Gerebennél*, amennyit megérdemelne. Csak fecskeröptében említjük hát meg a veszprémi gimáziumot, ahol 1830 táján A régi jó időkben Tujder uram „50 évig ütötte, dobta, vesszőzte, botozta, éles-

fázta, kukoricán térdepeltette az ifjúságot”, kruxot nyalatott vele és száz meg száz más társával s mindössze háromféle tanítványa volt. „Olyan, aki szenvedésben nőtt fel, olyan, akit az árulkodás és egy kikerülhetetlen megkorbácsolás a végső szemérmétől megfosztott és végül olyan, akit e borzasztó eljárásnak még a gondolata is levert”: Kubi, az úrfi és Sándor. Csömörletes a tanárnak még a beszéde is, bemagoltatott és ledaráltatott tudománya alig több, mint a „pivlia”: „Mit sinált Jozef Egiptomban

Jókai iskoláira is csak éppen, hogy rövid pillantást vehetünk. Igaz, hogy éjjelente ki-kiszöknek kollégiumaiból a diákok esküdtek és örök ellenére, dalolnak, táncolnak, isznak, megkergetik a strázsát, ellopják a kútágast tüzelőnek, nagyokat döngetnek a civis kapuján s macskazenét adnak a professzoroknak, mint ahogy ezt A debreceni lunátikusban elkesergik egymásnak Haranghy és Tóbiássy professzor uramék. Mégis e diákok még így is sokkal különbek és rokonszenvesebbek tanáraiknál. Tanulnak és tudnak ezek a fiúk, spártai életmód edzi és nőteti őket, nevetik a nyomorúságot rossz kosztón, végigszuplikálva az országot, életük kockáztatásával oltva a debreceni tüzeket, gond nélkül énekelve el a himlős halottat is, mint A Kis Királyok Tanussy Emmánuelje. A nagyok, az okosak, a felnőttek részben hitványak, mint a csipás szemű, rezes orrú „Netartsd-erre”, édes Zuboki Máté uram, részben lelkiismeretlenek, kiverik a gyerekeket magok szabadjára a vad életbe, részben pol trónok, elgáncsolják tanítványaik derekabbját s a hitványát emelik magokhoz. Szép, szép a halottvirrasztó gyerekkorban karcos bor mellett, pajkos adomákkal fűszerezve, de lehet mellé egyebet is gondolni tréfánál. Jó, jó, be tud a legátus a bezárt kapu tetején is ugrani és megtanulja a prédikációt egy átmulatott éjszaka után térdig fűrészpörben is, de azért mégsem ez volna az önállóságra nevelésnek az igazi módja, (A Kis Királyok). *Jókai* szereti az iskolát, de azért késő öregségében is belereszket első iskolai napjának virgácsoló emlékeibe (Eletemből). Az pedig, hogy Nyaviga úr és Dallos Ádi hogy „futottak” az akadémiákra promócióért (A debreceni lunatikus) s az Eppur si muove öt diákja hogy kényszerült földalatti diákéletre, hogy végezte még a tanulnivalóját is tízszerte jobban ott, mint a föld felett s hogy magasult sedes alatt professzorai feje fölé — egészen a kicsapatásig: minden derűs humora mellett elmarasztaló íté-

lettel sújtja a XIX. századeleji iskolák tanárait és elöljáróit egyaránt.

5.

Mikszáth már a modern pedagógia neveltje. Az ő korában nincs többé vessző, plága, signum, legfeljebb papírgaluska. De még azt is versenyebédékké szelidíti hazafias örömében a bálványozott tanár, Szeremley Károly. (Az új büntető kódex.) Valamennyi írónk közül talán a nagy palóc szereti legjobban az iskolát, emlékszik vissza rá legnagyobb megihatottsággal, legaranyosabb szélű fellegek közül. Hol Baksaynak (Az öreg Dankó bácsi), hol Szilágyinak (A két koldusdiák), hol Kaplernek (Tavaszi rügyek) hívják ezt a mathezeóz professzorát, aki szerint a 2X2 a síron túl is 4 marad, Szeremley Károlynak pedig egyenesen íróvá cseperedését köszöni, hiszen pedagógiai tapintatával az mentette meg a plágium szégyenétől s szorította olvasásra azzal, hogy az öreg hentes házigazdáját jelöli ki számára segítségül a dolgozatírásban. (Hogy lettem én író?)

És mégis, Mikszáth megaranyozott diákélete is csak olyan, mint a többi. A bohnya éppen olyan rossz, mint a brügó, a tanárok többsége nevetnivaló torzfigura. Az arany kisasszony Csutkás tanár ura csöndes félkegyelmű hajótöröttje az életnek. „Csüggnek rajtam” (t. i. a diákok) motyogja minduntalan s „30 éves tanári pályájának egyhangúsága ... lehetlenné tett számára a betanultakon kívül bárminemű előadást”. A Tavaszri Rügyek tanári kara szánnivaló társaság. Kapler hektikás váz. Koós Gábor a kutyáját is magával viszi az iskolába, inkább vadász, mint tanár. Kecskéssynek vatta van a fülében. Suhajda, az örökifjú és örökmagyar Petőfi poézis-tanára: kiaszott, sovány, madárképű és Goethe-kabátban jár, minden második lépcsőn megáll és szippant egyet a tubákjából. Gábel gyáva: villás emberekkel őrizteti magát a rablók ellen, megijed a Tisza kutyától s magázni kezdi ijedében; tudatlan is: gombakövéletnek nézi a szárított kenyérbélgyurmát; a mellett kegyetlen, rosszindulatú, bosszúálló emberke. Még Vankovics pedellus is fontoskodó és megvesztegethető komikus alak.

A diákok élnek maguk szabadjára, a maguk módján duhaj napjaikat. Csalnak, lopnak, verekednek egymás közt, csatározhatnak az inasokkal, vérgé bosszantják a város lakosságát.

Kosztadó gazdájuk borral itatja őket. Török Gyuri a végén beáll színésznek, akárcsak Arany János.

A pályaválasztás igen sokszor attól függ: mérnök fia halt-e meg a keresztapának, vagy orvos fia? Aszerint válnak t. i. gazdátlanokká bizonyos fajta könyvele Aminthogy a keresztapák a saját fiokat is gyakran csak azért szánják orvosi pályára, hogy csalhatatlan hektika-recept titkát testálhassák rája nagy vagyon forrásul (Johanka néni, Franciska néni és keresztapám).

Aranyos felhő ide vagy oda: egy helyen meglátszik mégis a fájó, eleven seb emlékező ereje: Az „utolsó padbéli” Mikszáth úgy emlegeti az első eminensüket, mint akinek késő éveiben is rosszul esik az, hogy az iskola másképp osztályozta őt, mint később az élet.

6.

Hagyjuk az élőket. Mondjuk, hogy elfogultak.

Az irodalomtörténet halott legnagyobbjainak tanúságtétele a magyar középiskolát nem ítéli ugyan meg, de nagy szeretettel kéri szigorú önvizsgálatra, komoly penitenciatartásra, az ó-ember levetkezésére és az új ember felöltözésére.

A XVIII. század ötvenes éveit óta adós vele.

MÓRICZ ZSIGMOND: FORR A BOR.

Diákgregényt írni nehéz feladat. A középiskolát a legtöbb ember saját kamasz-világszemléletén keresztül látja, még a benne tanító tanárok ítélőképességét is befolyásolják lelkük mélyén rejtőző gyermekkori emlékeik. A kamasz világképe pedig mozdulatlan, merev és sematikus. Diapozitívekben lát, nem filmekben, marionetteket emberek helyett s hol alanyi (ha önmagára vonatkoztat), hol értekezik (mikor objektív akar lenni), de az epikumot mindig csak lírai jegecedési pontnak használja, vagy a bebizonyítandó tétel illusztrációja gyanánt.

Nincs is eddig még igazi diákgregényünk. Jókai és Mikszáth finom intuícióval megérezték, hogy az ő diákkori visszaemlékezéseik nem bírják el a regény formát s a Debreceni lunatikus is, a Tavaszri rügyek is ragyogó humorral előadott adomák, mintha csak harmincéves találkozón hallaná az ember mind a kettőt. Komáromi János nem megoldja, csak megkerüli a problémát, melyet nagy elődei még megoldandónak sem érez-

tek: úgy mesél a kollégiumi és egyetemi életről, mintha még mindig mendikáns (Pataki diákok), legátus (Régi ház az országúton), vagy „gólya” volna (Az őstdiák) s elsős, maturandus, újdonsült-jogász-szemmel nézné a világot.

Móricz Zsigmond megoldást tervez. Nagy regényt, sőt nagy regényciklust szándékozik írni a századvégi magyar diákéletről. Sajnos, mindjárt az indulást elvéri s elfogadja egykori kamasz-álláspontját azonmód igaznak és helyesnek, ahogy az benne annak idején kialakult. Írás közben a kamasz és a művész ketten kétfelé hatnak, az eredmény — stílustörés.

A regénybeli mese — a kamasz álló világképének megfelelően — diapozitívszerűvé válik. Két régebbi novellából fűzte egybe a szerző s mivel diákszemmel nézte, el is hitte róla, hogy az ilyesmi lehetséges. Pedig az összetartó egyetlen fonál sem organikus. Két különböző csínyről van szó, mind a kettőt nyolcadikos diákok követték el, egyiket ősszel, a másikat tavasszal. Az első történet összes többi szála erőszakkal kettészakadnak a regény kellős közepén. Az első csínyre nézve nem közömbös, kit vesz el a fiatal igazgató úr, azt-e, aki tetszik neki, vagy akit el akarnak vetetni vele. A második csíny kimenetelét ez a kérdés nem érinti. Mi tehát feleútján végigkísérjük az igazgató lelkiéletének ezt a nagyon érdekes és rokonszenves küszködését, aztán, a nélkül, hogy megtudnók, mi a vége, soha többet nem találkozunk vele. A kamasz álláspontja győzött, ahonnan csak a csínyek látszanak.

A kamaszt ugyanis nem érdeklik úgy az emberek, mint bennünket. A Forr a bor alakjai éppen ezért nem is emberek igazán, csak bábok. Báb igazgató úr, bábok a többi tanárok, a diákok, sőt Nyilas Misi is az, a főhős. Mechanikus ügyességgel járnak-kelnek, tesznek-vesznek, de áruló módon mechanikus egyformasággal is. Nem egyének, csak kétlábon járó elvek, mintha elvont főneveket viselnének magukon vignetta gyanánt nevek helyett. Maga a szerző is összetéveszti a nevét még a főhősnek is. Az még csak hagyján, mikor kiküldi mint Misit és nyomban utána behívja, mint Lacit; nagyobb illúziórontás, mikor Nyilas korában is legutoljára tetet vele érettségít, mintha még mindig Zalatnai volna a neve. Egyszerű átírási hiba ez, mégis annak a jele, hogy a szerző fantáziájában nem elég életszerű a kép s nem hús- és vér-emberek mozognak benne. A kamasz a győzelem újra.

Érthető, ha a mesélőnek a hangja is mutál minduntalan. Ezt a mesét nem lehet nyugodt, duruzsoló hangon elmondani. Bizonyítani kell, még pedig néhol érvekkel, néhol szenvedélyes pártot ütve mellette vagy ellene. Néha, már-már beleízelednénk a hallgatásba s egyszer csak hosszú fejtegetés következik: milyen romlott volt az akkori diákvilág, mennyire más pedagógiára lett volna szükség; hogy megbosszulja mindez magát napjainkban. Néhány lapnyi nyugodt folyású mese után megint vált az író hangja: izgatott szeretettel babusgatja főhősét, vagy ráönti gyűlöletét a többi diákra és különösen a tanárookra. Harmadszor és végérvényesen is a kamasz a győztes, az izgalomtól átfűtött szavak, a végnélküli okoskodások megölik a regényt, diáknaplót csinálnak belőle.

Maga a mondanivaló, mint emberi dokumentum is egyoldalúan beállított súlyos tévedés. A századvégi diákokból, meglehet, hogy igen gyarló felnőttek váltak, de nem úgy és nem azért, ahogy az az egykori kollégista sírigtartó elkeseredésének könny prizmáján mesévé törik. Az író meséjének objektív színképelemzése az övétől eltérő eredménnyel szolgál. Nyilas Misiket nem egy október hatodiki iskolakerülés hazafiaszkodó frázis-ürügye, még csak nem is egy májuseleji érettségi tétellopás züllesztette erkölcstelen társadalommá. Ellenkezőleg. Mind a két alkalom kétségbeesett kísérlet volt részükről, hogy kiszabaduljanak megszokott életformájuk átka alól, mely mint egy kikerülhetetlen végzet fojtogatta őket. Tragikumuk, hogy csak frázisokig jutnak el, miközben a megalkuvás ellen próbálnak egyszer pártot ütni és csak betöréses lopás telik tőlük, mikor életükben talán először szervezett munkaközösségben van alkalmuk fegyelmezett, egész embereket igénylő, kockázatos összmunkát hajtani végre.

Minden rokonszenvünk ott drukkol a fiúk pártján, hiába akarja az író az ellenkezőjét. És — megint csak az író szándéka ellenére — nem tudunk együtt érezni a regény főhősével, Nyilas Misivel. Nem különbnek tartjuk a többinél, különcknek tartjuk. A fiúknak van igazuk, nem neki. Ő, szegény, mindvégig az marad, aminek amazok ösztönösen érzik: az igazgató unokaöccse, titkos drámaíró kései pubertás meggyötört betegje. Szánakozó vállvonással térünk napirendre fölötte, hogy minden

igaz ok nélkül visszautasítja a jó helyet az Eötvös-kollégiumban. Mindig ilyen volt, gondoljuk utána búcsúzásul, kivonta magát a többi közül, hallatlanná tette az élet titkos parancs-zavait. Individualpszichológiai műszavak jutnak eszünkbe: hypomániás felhangoltság, Minderwertigkeitsgefühl.

Móricz Zsigmond kelleténél jobban gyűlöli volt tanárait és diáktársait s fölötte elfogult Nyilas Misi kamaszfigurájával szemben. Ezért nem találja meg a magyar diákkálvária igazi értelmét. Nem a tanárok az okai a diákok szenvedéseinek és nem a diákok mérgezik meg a tanárok életét: egyetemes magyar vagy talán egyetemes európai kultúrkrízis a bajok leggyökere.

De az az eljövendő magyar író, aki ezt egyszer művészi, elhithető erővel meg fogja mutatni nekünk — ma még talán nem is jár iskolába.

LÉGY JÓ MINDHALÁLIG.

Nyilas Misi, „másodikos” dárdás a debreceni kollégiumban. Szemünk előtt éli le dárdás-életének egy kicsi darabját. Meg tudjuk ilyenformán, hogy az efféle diákocskáknak az élete sem olyan egyhangú, meg olyan lelki élmény nélkül való, amilyennek idáig gondoltuk. Emberi élet az, küzdelemmel a létért, apróbb, nagyobb szenvedésekkel megtarkázott, sőt sorsdöntő tragédiái is lehetnek. Nem a nagy Világ avatkozik bele kíméletlenül és váratlanul, hogy ide vagy oda irányítsa, hanem maga az a kis diákélet termi ki magából a tragikumot.

Nyilas Misit is megrohanták a mi „felnőtt” emberi életünk ördögei: a csapások, szerencsétlenség s nyomában az embertársak részvétlensége, irigysége és meggyanúsításai. Nyilas Misi is elhagyatottnak érezte magát velük szemben, kereste és nem találta sem a vallásban, sem a tudományban igazi támogatását, tehát elbukott. De aztán felocsúdik. Költővé tették szenvedései. Otthagya a kollégiumot. Bátyjától akarja megszerezni az eszközöket, hogy aztán életének egyetlen tanulságát hirdethesse a többi embernek: légy jó mindhalálig.

Móricz Zsigmond eddigi regényei értéktelennek mutatták a magyar életet. Nem tartalmatlannak, mint többi társaié, mert a „Sárarany” is, a „Harmatos rózsza” is, „Kerek Ferkó” is, a „Fáklya” is fedeztek fel hatalmas erőket a magyarságban. Csak az volt bennük fájdalmas, hogy ezek az erők valahogy

elvetélnék. A magyar élet formája akadályozza meg őket, hogy magukhoz méltóképen érvényesüljenek.

Ebben a regényben az a haladás, hogy már megváltó gondolatot keres az elkárhozott magyarság számára. Azt hiszi, meg is találta, mikor a kis Nyilas elindul hirdetni a jóság egyedül gyógyító erejét. Ezt adja ez a regény a magyarságnak: a megváltó jóság fájdalmas mosolygású tiszta, szép fogalmát.

De nem adja, legalább nekünk nem, azt a hitet, hogy ez a jóság ebben a formájában eleven és ható erővé lehet. Nyilas Misi mégis csak elbukott, mert megszökik az élettől. Otthagyja a kollégiumot. Megharagudott rá, mert megbántotta. A bátyjához szökik, új életet keres, pedig az csak abban különbözik a régitől, hogy még nem ismeri.

Szegény kis Nyilas Misi nem tudja s az író pártos részvéte azt sejteti velünk, hogy nem tudja ő maga se; de bizony nincs egy másik földi élet. Egyetlen egy van, és ha a jóságot elismertük egyetlen fegyverül a meghódítására, hát akkor csak rajta, próbálkozzunk hasznát venni azzal szemben, különben hasztalan minden jószándékunk és fogadkozásunk. A debreceni diáknak egy valóságos élete van, a debreceni diákélet. Csak ott lehet jó mindhalálig, csak debreceni diákoknak prédikálhatja a maga igazát. Vagy pedig nem igaz és főleg nem prófétai erejű az igazsága. Sárospatak, Pápa ezzel az igazsággal szemben: Mórus Tamás Utópiája, vagy egy nem sejtett másik Debrecen. Mindkét esetben, minek oda menni? És még inkább, minek otthagyni Debrecen?

Erre a kérdésre vár művészi mérvű feleletet a magyarság Móricz Zsigmondtól. Mert, míg a művészet nem vallja magáénak és nem hirdeti a valóságos, a reális magyar feltámadást, addig csak szent és naiv reménykedés az, de nem a nemzeti gondolat élő valósága.

A PATAKI DIÁKVILÁG ANEKDOTAKINCSE. — II. kötet.

Ennek a gyűjteménynek két, minden esetleges hibát megbocsáttató erénye a kedély és a szeretet. A pataki diákok elsősorban és mindenekfelett szeretik ősi alma materüket. Minden visszaemlékezésük hálakönnyes elfogódottságon, sőt elfogultságon keresztül törik meg szivárványszínűre és hát... hogy is lehetne vele vitatkozni, pláne perbeszállni?

Hasonló lélekkel olvasva a könyvet, nagyon szép lapokat

találni benne. Bessenyei hálás sorai, Kazinczy elismerő feljegyzései azt mutatják, hogy Patakon a ma élő generáció lelki beállítottsága tradicionális. Gonda Béla visszaemlékezéseinek még azt is hajlandó elhinni az ember, hogy legjobb pedagógiai módszer a verbálizmus és a növendék-tanítóság. Hallgató János egy napja a 70-es évek diákéletéből nemcsak magyarázatát adja, de névsorral bizonyítja is, miért és hogyan állta meg a dikónalvó, brúgón-táplált, kályhalyukban biflázó, vizért Bodrogra járó, mégis vígan „kőfalacsakázó” pataki mendikáns az életben is mindig derekasan a helyét. Kövy Sándor „Pánczól-vármegye”-je történelmileg festi alá és teszi könnyen megmagyarázhatóvá a későbbi egészen spontán alakult „Gömöri Kör” nagy önállóságát, összetartását s tényleg elért eredményeit, de az Ifjúsági Közlöny félszázadosnál hosszabb pályafutásának a titkát nemkülönben. A tűzoltó, kórustengő, valószínűtlenül nagy testi erejű, légációba, szuplikálni járó diákság tarka tömegében külön gyönyörűség az a csupa érzelmi színekből rajzolt pasztell, amellyel Komjáthy Sándor adózott a diákbarátságoknak.

Ahol a szeretet egyedül a maga erején nem bírna a visszaemlékezés álompalotájából a valóság időálló várává elhihetően átépíteni, ott a kedélyesség varázsol legalább a múltó perc számára délibábos kártyavárat. S mire elillant a múltó perc, meglepetve vesszük észre, hogy a lélek és a szellem számára az a reális és maradandó, amit a legétheribbnek vélt építőanyagból eszkábált össze a játékos kedv. Sok unalmas professzor fontosnak tartott tudománya örökre elhangzott a semmibe és sok padratett kezű jó kisfiú emléke visszahozhatatlanul elvegyült a békés adófizető polgárok végtelen tengerébe. De élni fognak, mert emlegetik őket, az egész egyéniségükkel nevelő atyák és az egész ifjúságukkal diákoskodó fiak, a különösen hatók és a különösen reagálók. Soltész Ferenc, Nagy Gusztáv, Szűcs pátri, Zsindely István, Makiári Papp Miklós, Búza bácsi, SZÍVÓS Mihály, Szinnyei Gerzson, Zsoldos Benő, Csontos József, Eácz Lajos tanári részről, Tompa Mihály, Batta Ferdinánd, Tolnavármegyesi Andó, Szabó Pista kéremalással Becskeházáról, Petyu, Csillik úr, a kis Lábás, Érsek Leksi, Mészáros József, Korpa János, a kis Zsoldos, Süveges Elek, Sárközy Lajos, Tóth Dezső, a somogyi Nagy Gyuszi a diákok közül.

Nem nagyigényű és nem válogatós a diákfantázia abban,

hogy kit miért éltesse. Elég, ha valaki olyan öreg úr lenni, mint Soltész tanár úr, vagy olyan magastermetű, mint Rác tanár úr, már szárnyára veszi a hír. Azt hirdeti róla, hogy talán már II. Rákóczi Ferencet is tanította, vagy hogy a toronyórát is elébb tudja vinni a földön állva. De bizonyára más öreg és más magastermetű professzora is volt a kollégiumnak rajtuk kívül. Azok azonban valószínűleg nem a spájzba csukták: be a lusta diákokat, mint Soltész tanár úr és valószínűleg nem Németországról és a nyugati kultúráról meséltek igen szépen, valahányszor szemét volt az osztály ajtaja elé szórva, mint Rác tanár úr. Nem nagyigényű a diákok emlékezése, de kérelhetetlenül igazságos.

*

Ennek a kérelhetetlenül igazságos fénynek a világánál vegyük észre a szivárványszínű képnek néhány olyan színtelét is, amely már a fluoreszkálás színe. A híres diákok nyugtalan, százcú csoportképén feltűnően sok a nagy ivó, húszkrémesevő, bolondságokat össze-vissza felelgető figura. Szinte kirí közülük kivételes jelenségképpen Süveges Elek, aki három nap alatt tanult meg tárogatózni és Zsoldos Benő, aki mikor érettségi után szivarra gyűjt, talán először és utoljára lumpolt életében. Még somogyi Nagy Gyula felől sem bizonyos a pártos rokonszenvvel olvasó, mikor nagyobb, tűzoltás közben-e, vagy mikor könyv nélkül vallatja meg utána az ajándék hordó bort. Igaz, hogy egy bizarr kiszólás, vagy jelenet hosszabb életű, mint száz mindennapi. Bizonyos, hogy nagyon sok jó felelet elhangzott nyom nélkül, míg egy-egy csodabogarat gombostűre tűzött a furcsaságokat különös örömmel gyűjtő és megnevető diákkedély. De hol maradtak a nem mindennapi teljesítmények, Süveges Elek bravúrjának méltó párjai? Az ember kénytelen kissé megszegni fejét és arra gondolni, hogy húszkrémest az olyan diák eszik meg fogadásból együltőhelyében, aki nagyon-nagyon éhes ... valami másra.

,

A gyűjtemény sokkal rendszeresebb, mint első kötete volt. Jól esik a haladást látnunk és elismerhetnünk. De azért a reménybeli harmadik kötetet nem ártana még jobban megrostálni. Még ebben a kötetben is elég nagy a gyenge, nem jel-

lemző, közismert, vagy kimutathatólag másutt történt eseteknek a száma. Utóbbiakra különösen vigyázni kell. Az „öt diáknak nincsen annyi esze, mint egy számárnak” pointü történet p. o. a híres debreceni Tóth József-féle talyigásló esettel azonos és már Tóth Béla Magyar Anekdotakincsében benne van, az ingyen nem dudáló csordás történetét pedig Móricz Zsigmond írta meg szintén debreceni esetként a Tavaszi szél című kötetében»

A régi irodalmat jobban ki lehetne és ki is kellene aknázni. Olyanforma esetek, mint amelyeneket jómagam olvastam Kazinczy levelezésében a minap, más dolgokat keresve benne, bizonyára bőven akadnának. (Kazinczy levelezése, X. köt. 112. lap.)

A diákokra jellemző anekdotákat nem kellene a tanáranekdóták közé sorolni. P. o. azért, hogy Mitrovics professzornak felelte a diák „nem egységes” helyett ezt: „nevetséges”, nem Mitrovics-anekdóta ez, hanem sűgás utáni felelet, tehát a diákesetkék egyik kategóriájának jól sikerült példája. Hasonlók: a „szabad személy?” (24. 1.), „mindig dadog’,,? (54.), „mondmánki” (62.), stb. stb.

A pataki diákok immár másodízben végeztek igen derekas munkát Alma Materüknek tartozó kötelességük lerovása közben. Tanulhatnának tőlük... a többi kollégiumok öreg diákjai.

Örök magyar professzor üzenete

HATVANI ISTVÁN ÉLETE ÉS MŰVEL.

Lósy-Schmidt Edének, a szerzőnek speciális célkitűzés adta kezébe a tollat ennek az életrajznak a megírására: a mérnökképzés szempontjából figyelembe jövő reális irányú tudományszakoknak a térfoglalását óhajtotta feldolgozni. Természetes, hogy a „lólábú” debreceni professzor alakja, mint egyik úttörőé, elsősorban jöhetett tekintetbe. De az is természetes, hogy már csak méreteinél fogva is, mindjárt kezdetben túlnőtt az eredeti elképzelés határain s több és kevesebb lett, mint amit a szerző tervezett. Más lett: érdekes fejezete a XVIII. századbeli magyar művelődéstörténetnek, amelyből Hatvani alakja sem válik ki elégséges élességgel s a technikai oktatás múltja sem különül el az oktatás egységes menetétől, de ez most már egészen a szerzőn áll vagy múlik, hogy művének és munkájának hátrányára-e, vagy természetes következményeképen.

S itt most mindjárt szeretném is leszögezni, hogy fokozott felelősséggel kell leírnom minden szót, ami több szeretne és szándékozik lenni egyszerű ismertetésnél. Hiszen az életrajznak csupán egyik felét olvashatjuk ezúttal. Az ezután következő rész nem folytatásul ígérkezik, hanem kiegészítésül. Ezért nehéz, de éppen ezért kétszeres kötelesség kritikát gyakorolnunk a már megjelent rész fölött — a nemsokára megjelenő második kötet érdekében. Amit az esetek legnagyobb részében csak egy esetleges második kiadás tehetne jóvá, itt pótlást, igazítást, törlést egyaránt elvégezhetnek a befejező szakaszok, amelyek az előszó szerint Hatvani tudományos munkásságának méltóságát ígéri.

Az eddig megjelent fejezetek a híres debreceni professzor életrajzi adatait közlik. Részben az eddigi adatok összefoglalása, részben Hatvani nemrég előkerült latinnyelvű önélet-

írása, részben szerzőnk önálló levéltári kutatásai alapján. Függetlenül megkapjuk a hírhedt mondákat, sírkövének kalandos történetét s a latinul írt önéletrajz teljes szövegét is. A szokványos életrajzi sorrend szerint értesülünk Hatvani származásáról, gyermekkoráról, rimaszombati, losonci, kecskeméti, debreceni deákiskolájáról, komáromi praeeptorkodásáról, nevelősködéséről Losoncon, külföldi útjairól, tanulmányairól Baselen, Zürichben, Utrechtben és Leydenben, debreceni professzorkodásáról, egész Tiszántúlra kiterjedő orvosi prakszisáról, családalapításáról, közéleti működéséről, haláláról és végrendekezéséről. A tudósítás mindenütt lelkiismeretes, gondos és az eddigi kisebb tévedéseket az új adatok alapján hűséges aprólékosan kiigazító. Szerzőnk mérnökember, kellemes meglepetésként hat munkamódszerében a filológiai pontosság. „Hatvani nemcsak elemi iskoláit végezte Rimaszombatban, hanem gimnáziumi tanulmányai nagy részét is.” „A legtöbb életrajz nem is emlékszik meg Kármán Andrásról, holott a losonci évek igen mély hatása Hatvanira éppen ennek az áldott emlékezetű mesternek köszönhető.” „Téves, vagy éppenséggel önkényesen légből kapott Findura Imrének, Rimaszombat történetírójának az az állítása, hogy Hatvani losonci nevelősködése után előbb Pestre került s onnan ment Baselbe, az orvosi tanulmányok elsajátítása végett.” Ilyen és hasonló helyesbítések vagy módosítások nagy számmal akadnak a könyvben s egyformán mutatják a szerző adatgyűjtő szorgalmát és kritikai buzgóságát.

És mégis minden pontosság, lelkiismeretesség, tárgy szeretet ellenére kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy ebből az életrajzból éppen az élet rajza hiányzik. Hiába vezet el bennünket a szerző a gyermek Hatvani családi körébe, iskolatársai és mesterei közé, hiába kísérjük el a talentumos student érdekessé külföldi útjára, doktorrá avatásának részletei közé, hiába veszünk részt a későbbi nagynevű professzor és országárszerte keresett tudós orvos leckeóráin, közéleti harcaiban, hiába olvassuk szociális és familiáris érzéseket egyformán rokonszenves melegséggel árasztó testamentumát: sem az alak, sem háttere, sem időbeli egymásutánban élete és kora nem elevenednek meg egy pillanatra sem, különösen pedig nem állanak össze a maguk mozaikszerűségében sehogyan sem egységes képpé.

Semmi sem mutatja jobban az igazi szakszerűség hiányát ennél az exakt tisztán-pusztán-csak-adatszerűségnél. Igaz, hogy

a más téren otthonos szerző tucatjával mutathatna régebbi életrajz-irodalmunkban darabokat, melyek alig többek az ő munkájánál s kívülről tekintve ezt és amazokat, — látszat szerint, — könnyűszerrel igazolhatná is magát, de ma már nem szabad és hálistennek nem is szokás megmaradni azon a ponton, ahol ő — valószínűleg éppen azért, hogy még mindig tudományos színvonalon mozgónak érezhesse magát — megállott.

Érdekes, hogy Hatvani latinul írt önéletrajza az idegen, sőt holt nyelv ellenére is mennyivel elevenebb képet rajzol akár a hős életéről, akár az egykorú világról, mint az azt sokszor szinte kifejezésről kifejezésre hűségesen követő Lósy-Schmidt-féle életrajz. „Horret animus eorum meminisse, — mon ja Hatvani, kifejezéseibe rejtett lúdbőrző visszaemlékezés-sel, — quam exquisitis módis Praeceptores Publici, nos miseros excarnificabant.” „Az osztálytanítók szigorú bánásmódját is felpanaszolja önéletrajzában Hatvani. Az ő idejében ugyanis túlszigorú praeceptorok működtek a rimaszombati iskola alsóbb osztályaiban” — számol be erről a passzusról szerzőnk nagyon is hűvösen, pedig mikor az embertelenségeket később részletezi, megérzik a stílusán, hogy reá is hatott a latin életrajz magával sodró, itt például visszaborzasztó eleven ereje.

Vagy megérezni-e meleg szubjektivitását az alatt következő soroknak ebből a kitételéből, amely Hatvani legfontosabb gyermekkori élményéről, a kútbaesésről emlékezik meg így: Isten különös kegyének tulajdonítja, hogy ebből a veszedelemből csekély horzsolások árán és az ijedtségtől eltekintve ép bőrrel menekülhetett meg. Csekély horzsolásról és ijedtségről nem igen van szó az önéletrajzban, annál több azonban Isten különös kegyelméről. Sokkal több, mint a hűvös recenzió sejtetni enged. „Est verō aliquid, quod miram summi numinis Providentiam in me servando clarissime ostendit” — már kezdődni ezekkel a szavakkal kezdődik a történet. „Actum jam de me esse optimus Parens crediderat. Sed en rem miram et Providentiae Dei testem certissimam”, — mondja a legkritikusabb pillanat elbeszélése közben. „Cum ipse ego proprio pondere capite in fluidum decidissem, manu Del fortissima rursus in superficiem aquae reductus sum”, — folytatja kissé alább, hogy még a veszedelemből ki sem menekülve egészen, ezekre az emphatikus szavakra fakadhasson: „Quis non videt Deum ipsum manibus quasi me ex profundo extraxisse, ilium in manus meas fulcrum illud

vitae porrexisse hasque ad id arripiendum et tenendum sustulisse, confirmasse. Ingratissimus omnium ego, quos tellus sustinet, si maximae huj us salutis ac praesidii divini obliviscar debitasque Servatori meo gratias referre, dum molle hocce spirabit corculum man usque infirma movebitur, non connitor.” Ha szerzőnk a nagy buzgósággal összegyűjtött adatok háta mögött láttatná a valóságos, lüktető életet is, ezeket a közömbösen regisztrált szavakat tartaná legalább olyan fontosaknak Hatvani teológiai pályaválasztása magyarázatául, mint amekkora valószínűséggel orvostudományok iránti érdeklődését és gyermekkori betegségeit oki viszonyba próbálja állítani.

Nem szükséges végigmennünk az egész életrajzon. Mindvégig ugyanaz az eredendő bűn bosszulódik meg rajta: látjuk az adatokat nagy tömegben egymás után s nem értjük, mit jelentenek. Egy érdekes kor, nem mindennapi pálya, hatalmas egyéniség külső váza mutatkozik előttünk s mindvégig rejtve marad ennek a külső váznak igazi tartalma és tulajdonképpeni motorikus ereje.

De — igaz köszönettel azért, amit e külső váz felrajzolása mégis jelent, — mindvégig az az érzésünk, hogy mindaz, ami hiányzik, nem marad el végképpen. A belső pálya, a lelki arc, a kor lüktető szelleme bennefoglaltatik majd a második kötetben, Hatvani tudományos pályájának megígért méltatásában. Hogy várakozásainknak kissé talán szokatlan nyíltsággal engedtünk szabad folyást, mentse az a félelmünk, hátha a szerző nincs is eléggé tudatában annak, mekkora mértékű igény kielégítését kell vállalnia azok után, amiket eddig nyújtott. Hiszen minden előlegezett bizalmunk mellett is nehezen tudjuk elképzelni, hogyan birkózik meg a mérnök, a matematikus és fizikus úttörőnek bizonyára hivatott ismertetője, az orvos és teológus Hatvani tudományos pályájának felettébb diszparát szaktudást igénylő megrajzolásával. Azt viszont mélyen sajnálnók, ha egyik kiragadott részlettel foglalkoznék csupán. Az ilyesmi lehetséges ugyan, de nem kívánatos, belső egységet bont meg s föltétlenül hiányérzetet kelt. Nem lehetne vajjon a második kötetben munkamegosztással élnie a szerzőnek s megelégednie a szerkesztő és munkatárs szerepével, akár még az eredeti elgondolás némi módosításának az árán is, a mennél jobb teljesítmény érdekében?

Mai magyar professzorok üzenete

IMRE SÁNDOR.

I.

Egyik egyetemünk pedagógiai tanára, de a legviharosabb esztendőkből közoktatásügyi államtitkár is volt már. Azelőtt a polgári iskolai tanítóképzőben tanított, jelenleg hivatalos teendői mellett a dunamelléki református iskolák felügyelője: kicsinek, nagynak egyformán, a vallástanítást is beleértve. Állami tanár, de pályáját a kolozsvári református gimnáziumban kezdte. Irodalmi működése egyidős közpályán forgolódásával. Testvére, édesapja, nagyatyja egyetemi katedrákon ültek és ülnek, akárcsak ő. Édesapját Hódmezővásárhely szociális életmunkájáért küldte be a felsőházba., neki magának is van a hivatalos katedrája mellett egy másik szószéke, hasonló kitüntetésképpen az apaihoz: a Szülők Iskolájában s a különféle társadalmi egyesületek konferenciáin. Hadd említsem még meg, hogy három pályatársa közül az egyik inkább filozófus és történésze tárgyának, mint pedagógus, a másik esztétikus, a harmadik saját tudományának népszerűsítője inkább, mint művelője. Utóda az államtitkári székben filozófus volt előbb s egy idő óta kultúrpolitikus.

Imre Sándor ma Magyarországon az egyetlen elismert tekintély, aki tisztán, elegyítetlenül és harmonikusan pedagógus lélek.

Pedig talán soha nem volt Magyarország történelmében a XVI. század óta korszak, amelynek a probléma-oldó nyitja annyira pedagógiai természetű lett volna, mint a mi emberöltőnk.

Valószínűleg ez a magyarázata annak is, hogy Imre Sándor portréjának férfias-szép alapvonása nagyon kicsi igazítás-sal tragikus vonás. De kezdjük mégis inkább a kontúrjain.

II.

Imre Sándort legalapvetőbben az a nevelői lelkület jellemzi, amelyet Neveléstanában minden nevelőnél olyan nagyon fontosnak tart. Nyugtalan ez a nevelői lelkület, az élet minden fordulóján, sőt minden szürke, hétköznapi pillanatában is aktív. Hatni akar. Nem építeni, alkotni, sőt nem is vezetni, mert ezt praktikus életpályán, művészi önzéssel, hatalmi tébolyban is megtehetné akárki, hanem hatni. Hideg, közönyös lelkeket átforrósítani, helytelen utakon bódorgókat célegyenesre igazítani, félnék járatlanokat a siker nagyobb reményéig megedzeni, időtleneket életrealóákká dédelgetni, akármibe kerül. Az aktív lelkek valamennyi más típusa közvetlenül cselekszik, még a vezető egyéniségek is önmagukat élik ki olyankor, mikor az utánuk igazodó tömegek vezényszóra dobbanó ütemét hallgatják, csak a nevelők veszik a műveltető ígéret komolyan: az ő cselekvéseik mindig közvetett cselekvések. Mennyire maga ír minden levelet a cégfőnök, ha tíz titkárral és húsz gépíró-kisasszonnyal íratja is a leveleit; mindenki ír, csak a tanítók íratnak.

Ez az alapvető nyugtalanság nagyon érdekes ellentmondást teremthet minden pedagógus életében. Jöhetnek viharok, mint ahogy az Imre Sándor idejében is jöttek, mikor minden jótét lélek fedél alá szalad a szelek szárnya és az eső nyirkos korbácsa alól. A pedagógusok nagy passzivitással helyükön maradnak. Ezt a passzivitást különféle névvel illethetik önmaguk is, mások is, a történelem ítélőszéke előtt tudatosnak dicsérhetik vagy bélyegezhetik, mindegy. Lényegében determinált lelki vonás, majdnem az ösztönök határán s egyedül csak az anyamadaré hasonlítható hozzá, amely sohasem menekül elemek pusztítása elől a gyermekei nélkül. Nagy tűzvész idején mindig akad a tumultusban valaki, aki a tömeget nyugalomra inti és kettősrendekbe szeretné állítani, hogy a kijáratot mennél gazdaságosabban ki lehessen használni, de az a tragédiájuk ezeknek a pedagógus lelkeknek, hogy minden igazságuk mellett legelőször gázol rajtuk keresztül a kollektív-hisztéria örült gomoly gása.

Imre Sándor államtitkár volt az őszirózsás forradalom alatt, az első ellenforradalmi kormány néhánynapos miniszterisége után államtitkár maradt a keresztyén-nemzeti jelszavak

idején is. Demagógia volna azt mondani róla ezért, hogy radikális vagy szocialista, vagy reakciós, de frivolitás volna politikamentes bürokratának is tartanunk. A nevelői lelkület nyugtalansága tartotta őt helyén ezekben az időkben. Két — mondjuk így — nagy csalódással vehes illúzió. Az egyik az az érzés, hogy azt a sok értéket, amely a veszedelmet megelőző pillanatokban éppen kezére volt bízva, testével takarhatja a veszedelem pillanatában. A zászlótartó örök-egyforma képe ez, mikor a zászlót holtteste alá is tiltakozóan rejtí. A másik érzés is eleven az Imre Sándorok lelkében: homályos sejtelem, hogy a forradalmakat talán mégis kapacitálni lehet. Nincs meghatóbb jelenet, legalább az én személyes élményeim között nincs, anél, mikor 1919. november 9-én Imre Sándor a túlfűtött lelkeknek előadást tart a nemzetnevelésről. Miután pedig Jézus Krisztus még a keresztfán sem tragikus hős, meg kell kérdeznünk, mi az Imre Sándor tragikai vétsége?

Nagyon aforizmaszerűen hangzik, de mégis így van: a nagy valóságtszetelet. Azért tragikai, mert a tudós nélküle nyegle és azért vétek, mert a cselekvő ember véle béna. Magára Imre Sándorra hadd vonatkoztassam: a lelkiismeretes huszadik századeleji tudós tisztában van véle, hogy a magyarság, mint nemzet, se nem egységes, se nem öntudatos. Tisztában van azzal is, hogy nemzetté nevelésének a tényezői eredendő bűnökkel mehetnének csak, ha mennének egyáltalában erre a munkára. Tisztában van azzal is, hogy megmaradásunknak ez az egyetlen lehetősége. Legvégül pedig tisztában van azzal is, hogy csudák nem történnek. Nem mondja, de kiérezhető mindenik aggodalmából, hogy az idő teljességének a borzalmas aktualitásával is tisztában van, tehát azt is tudja jól, hogy évszázados munkára nem érünk rá. Mitévő lehet ilyen körülmények között a tisztánlátó ember?

Ebben van Imre Sándor ható erejének a tragikai vétsége. Ezzel a hűvös, józan, inkább kifejtő, mint rábeszélő egyéniséggel szuggesztív erőt árasztani nem lehet. De ezzel aztán minden pedagógus végzetét ideírtuk. A „quem di odere” régi filozófiája ezt érezhette meg s csinált belőle szállóigét. Akit az istenek gyűlöltek, tanítóvá tették. Az ő és minden pedagógus egyéniség nagy keresztye ez: csak a mártíriuma prédikál, testi jelenléte sohasem.

Miért van ez így? Azért, mert a pedagógus persuadeáló.

agitáló lényének csak a mártírium kölcsönözhet prófétai erőt. Addig, míg ez be nem következik, minden pedagógus csak rétor. Hosszú, folyamatos beszédekben kell megtanítania hallgatóságát arra, hogy a szó értéktelen s csak mint cselekedetek váltó-cédulája éri, amit ér.

III.

Ideje, hogy szó essék az ő szemével látott nevelői lelkület második uralkodó fogalmi jegyéről, a jóságosságról. Hatni akarásában volt egy vonás, amit felületes nézés materialistának tarthat: illúzióktól ment valóságtisztelete. Láttuk, hogy illúzióktól ment ugyan ez a valóságtisztelet, de eszményei vannak. Jóságosságát ugyanilyen joggal utilitással gyanúsíthatják meg. Széchenyiről szólva, egyenesen meg is mondja, hogy e nagy nevelőt azért tiszteli olyan nagyon, mert a nemzetnevelés alappillérei közül nem felejtette ki a haszonvágyat, ő maga is mindenben, mindig, mindenütt használni akar. Ennek a nagy lehajlásnak, filantropizmusnak, altruista gesztusnak, szociális érzéknek, vagy nevezzük úgy, ahogy akarjuk, aranyfedezet kell. Ezért nem utilitárius filozófia ez a vonás csupán, mert megvan ez az aranyfedezete. Imre Sándor a maga — minden pedagógusnak kijáró — életsebével nem vonult el barlangba, bozótba nyalogatni ezt a sebet, vagy elmúlni benne sértődötten, előkelően, titkon, de a maga baját közveszedelemnek hirdető forradalmárrá sem mérgegett miatta, hanem atomjaira osztódva végzi azt a nemzetté nevelést, melyet egységes irányítás formájában nem adatott meg néki véghezvinnie. Ilyen atom három is van.

a) Neveléstana nem filozófiai értelemben vett pedagógia, hanem a tényekből kiinduló, azokat mindig szemmel tartó s velük dolgozó gyakorlati útmutatás iskolai munkások számára. Sohasem arról bölcsekedik, hogy mi lehetne ezen a téren, hanem arról számol be majdnem ridegen, hogy mi van s csak akkor melegszik át a hangja, mikor a valóban megtehető út programját adja, ahogyan megközelíthetjük az eszményt, amivé a jelen állapotnak fejlődnie kell.

b) A nemzetté nevelés szempontját soha egy pillanatra sem adta föl. Mások szájában már-már frázissá kopott ez a nagy szó, nála nem szakadtak meg valósággyökerei még a ki-

állott nagy viharokban sem. Földönjáró józansággal látja ezt a nemzetet nem Hungária istenasszony magyarruhás szobra szimbólumában, hanem olyanak, amilyen. Nem öntudatosnak. Tarkának. Magyaroknak, svábnak, tótnak, oláhnak, ruténnek. Katolikusnak, protestánsnak, görögkeletinek, zsidónak. Budapestinek, vidékinek, tanyainak. Dunántúlinak, erdélyinek, ki- és bevándoroltnak. Ezeréves multunkba is belelátja a hibánkból vagy hibánkon kívül elmulasztott alkalmakat. Iskolapolitikánkban világosan észreveszi mulasztásként még az előmunkálatoakat is. Szervezetében a gátló körülményeket nem tagadja, de számol velük, mert lelkiismeretlenségnek tartaná a jószándékot azzal áztatva útnak indítani, hogy útja és munkája közben nem fog beléjük botlani soha.

c) A nemzetet ilyen központi gondolattá emelvén, nem ismer kíméletet, mikor a nevelés egységét eszményül állítja. A mi valóságtiszteletünk például beleborzong, — éppen a tények ismerete miatt — valahányszor az általa megálmodott egységes szervezetre gondolunk. És mégsem ugyanaz a központosító gondolat ez, mely manapság intézményesen is megvalósul apródonkint. Az egységnek ez a nagy ábrándosa alázatos tisztelője a személyiségnek is. Nemcsak onnan látszik ez, hogy külön tanulmányban határozza meg a személyiség fogalmát és fogalmi jegyeit, hogy Neveléstanában minduntalan biztosítja a személyiség számára a nevelésben az őt megillető helyet, hanem abban is, hogy négy gesztusával is szolgálatára szegődött.

1. Neveléstanát nem végleges megoldásnak szánta, hanem csak indításként: a nevelői gondolkodás tudatossá tételére.

2. Spiritus rector a a szülők iskolájának s könyvet is adott az apák és anyák kezébe, hogy a „szülői gondolkodásba” bevezesse őket. Más helyen volt alkalmunk már megemlékezni róla, hogy korunkat a beszédbeli második személy a „te”, a közönség hangsúlyozása jellemzi a múlt század túltengő individualizmusával szemben. Szeretnénk kellően aláhúzni itt, hogy a szülők bevonása a nevelésbe van akkora szociális tény a pedagógiában, mint az iskolán kívüli népművelés, mert első lépés az iskola és az iskolamester kizárólagos egyeduralmának a megszüntetésére. Beismerése annak, hogy minden nevelői eljárás sikere egyformán függ a nevelőtől s attól, akit nevelnek, sőt nincs is nevelő, hanem szülő, társadalom, tanító és tanuló-

társak együttesen segítik önnevelés felé a végelemzésben nevelhetetlen növendékeket.

3. Imre Sándor, az állami nevelés főpropagálója, elvállalta gondozásra eklézsiája iskoláit. Milyen könnyű volna következetlenséget olvasni a fejére e miatt. Pedig vannak ezek az iskolák, még ha egységes cél szolgálatára kell is őket beállítani és segíthet nekik, akik ezt a segítséget kérik és elfogadják, ő, aki segíteni mindig készséges és képes. Éppen ez a gesztusa mutatja mindenkinek, aki másképp tudja, milyen kettő ez a kettő: uniformizálni vagy közös célra szervezni a személyiségekben önálló és eltérő egységeket.

4. Imre Sándor a társadalmi egyesületek egyik legáhitatosabb figyelemmel hallgatott szónoka. Különösen az evangéliumi mozgalmaké. Úgy írjuk ezt ide befejezésül, mint minden várakozásunk hitteljes reménységét vele szemben. Imre Sándor volt egyike a legelsőeknek, ki már jórőgen megszabadította a szocializmus nevelési követelményeit osztályharc jellegétől. Hálás Örömmel nyugtázzuk, hogy belmissziós jellegüket viszont nyilvántartja és kiszolgálja. A belmissziós törekvés egyénenkint akarja a legnagyobb eszményektől elhidegült lelkeket visszahódítani. Nagy megnyugvással tudja magát egy táborban a személyiség legnagyobb magyar tisztelőjével. Jó látni, hogy Imre Sándor élete delén a legmagasabb eszmények mellett bizonyosságot is kíván tenni.

A CSALÁDI NEVELÉS FŐKÉRDÉSEI.

Úgy üdvözljük ezt a könyvet, mint jótéteményt vagy orvosságot. A könyv maga nem tehet róla, áldatlan állapotaink annál inkább. Középosztályunk, — azt hisszük, nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy a szerző egyenesen nekik szánta művét — mely szégyellene kontárnak látszani művészeti, társadalmi, vagy technikai kérdésekben, saját gyermekeivel szemben szármalisan kontár. Azért hangsúlyozom ezt, mert célját tévesztettnek tartanám ezt a könyvet, mely ebben a kérdésben ajándékot vagy táplálékot akar adni ennek a közönségnek. Ha nem voltam elég világos, hadd utaljak Széchenyi Hitélre, amely nem közöl nemzetgazdasági elveket, hanem rábeszél a nemzetgazdasági elvek alapjára való helyezkedésre. Valami ilyenre van itt szükség.

Hadd köszönjem meg Imre Sándornak a most fészlő ma-

gyar jövedő helyett, hogy ő írta meg ezt a könyvet. Ha van nevelőink között par excellence kapacitáló egyéniség, akkor ő az. Született egyetemi tanár, aki klasszikusan megteljesedett tudományos egyéniségével nem pusztán tudomásul vétet, hanem indukáló erőt indít magából. Katedrája körül szemináriumnak kell kialakulnia s ha könyvet ír, annak szónoki ereje is van.

Ez a könyve is szónoki beszéd — e szónak legideálisabb értelmében. Nem csak azért, mert valóban elhangzott előadásoknak papirosra rögzítése, hanem azért is, mert nem kész sémákat ad, hanem egyéni esetek sémájának a felállítására szeretné készíteni olvasói táborát. És nem utolsó sorban azért, mert annak, akit végigvezet problémái hosszú során, végeredményképen nemcsak az értelmi világa gazdagodott, hanem a tervei és szándékai is módosultak, ha egyáltalában képes még akarni s csak valamit is szereti a gyermekeit. Már pedig ezt a kettőt fel kell tételeznünk minden olyan szülőről, aki egy ilyen munka megvételére vagy elolvasására rászánta magát.

Mi okozza vajjon a magunkra és feladatainkra ébredésnek ezt a szokatlanul nagy fokát és hirtelen beállását? — kérdezzük és önkénytelenül a szakember jobban értesültségére gondolunk. Való igaz, a szerző föltétlenül egyik legjobban értesült magyar ember ezen a téren. Furcsa, kontrasztszerű és aforizmaszerű kijelentés: de nem is volna szabad másnak népszerű könyveket írni, csak a legjobban értesült embereknek. Hanem azért mégsem teljes a magyarázat, mert akarati téren vágyat érezni nem lehet, senkinek sem lehet csak azért, mert valamit megértett, tudomásul vett vagy tisztábban lát. Nos, végre egy olyan könyv van előttünk, mely a legmodernebb tudás birtokában és eszközeivel éppen a legaktuálisabb nemzeti kérdéstről, a család nevelő feladatáról úgy értekezik, hogy tanítás közben sikerül felébresztenie közönségében azt a felelősséget, amelyet önmaga is nagyon mélyen érez, valahányszor erre a témájára gondol.

Imre Sándor két nagy, fontos gondolatot idegzett be a magyar társadalom tudatába ezzel a könyvével. Az egyik vezető gondolat az, hogy a család a gyermeket életének leghajlíthatóbb időszakában legtovább, legkevesebb vetélytárustól zavarva és időrendben is legelőször neveli, még pedig akár akarja, akár nem. Nevelő hatása tehát végzetes jelentőségű, amelyen a későbbi hatások már inkább csak módosíthatnak. A másik

nagyon fontos gondolat, hogy csak tényekkel nevelhetek s hiába beszélek a gyermekeimnek, ha az elveim nem azonosak egész életem folyásával.

Egy ártatlan gyermekszempár mered rám a könyvből, ha elolvastam és nem csinál egyebet, csak nevetően, kíváncsian, bizalommal nézi: mit nevezünk életnek. Hogy csinálják azok, akik jobban értenek hozzá, mert már öregebbek, szeretik a kisebbet és most bizonyára meg akarják neki mutatni, hogy kell élni, mint ahogy eddig is megmutatták, hogy kell járni, beszélni vagy késsel-villával enni? Néha talán tréfálnak, de olyankor csak meg kell őket figyelni, mikor nem is gondolják s az az igazi, ami mondva is ugyanúgy van, mint megtéve. Ha pedig a kettő nem egyezik, akkor sohasem a szó a helyes, hanem a cselekedet, mert az jelenti az életet.

Ezt a néma kritikust talán eddig is ott sejtettük mindennapjaink fölött, de csak most vált érzékelhetővé, reális valósággá számunkra ennek a könyvnek az érvelése nyomán. Nem lehet, az az érzésünk, hogy nem lehet pl. elolvasása után még mindig vigyázatlanul választani meg a beszédtemát gyermekeink fülehallatára azzal a vigasztalással, hogy „úgy sem értik”. Nem lehet lótot-futó fáradságunkban naponkint háromszor-négyszer végignadrágozni őket, „mikor olyan idegesek vagyunk” és nem lehet olyan sok dolgunk, hogy, éppen úgy, mint tegnap, rájuk ripakodjunk, ha „annyit jár a szájuk”.

Ismételjük, úgy üdvözljük ezt a könyvet, mint valami orvosságot. De éppen azért nagyobbak az igények vele szemben, mint ha közönséges konyhának volna a főztje. A patikában grammok fejezik ki a mértéket, pontosnak kell lenni. Nem valószínű ugyan könyvpiacunkon hasonló fajsúlyú művek második kiadása, de mi mégis ajánlani szeretnénk három módosítást, majd ha ez a reménybeli második kiadás esetleg aktuálissá válik.

1. Mi a testi, értelmi és erkölcsi nevelés mellett érzelmi nevelést is elképzelhetőnek és szükségesnek tartunk. Az erkölcsi nevelést tisztán akaratinak tartjuk s nem hisszük, hogy az érzelem az akarattal szorosabb viszonyban volna, mint akár az értelem, akár a vitális érzés. Vagy a belátásom, a közérzetem és érzékleteim is befolyásolhatják a tetteimet, vagy az érzelmeim sem olyan fontos tényezők, hogy ne tudnám őket akarati életemtől különválasztva elképzelni. S ha megkísértem a gyer-

mekeim érzékleteit, gondolatait és cselekedeteit fejleszteni és irányítani, beleszólhatok gyönyörúségeinek a világába is, vagyis művészeti nevelést is kell nyújtanom neki. Igaz, hogy a művész, „non fit, sed nascitur”, de talán a műélvező mégis csak „fit” s nem közömbös a gyermekem jövőjére nézve az sem: miben találja kedvét, mit tart szépnek, igazán tiszták-e az örömei, akár játszik, akár vakációzik, akár élvez. Ezt könyvünk tudatosan, de mellőzi. Szeretnők, ha nem véglegesen tenné.

2. Nem vehettük ki belőle világosan azt sem, hol gondolja a családi nevelés határát, akár mint a lehetőség limesét, akár mint időpontot. A serdülő korba jutott gyerekek kínos problémáit ugyanúgy elhallgatja, akárcsak a közfelfogás. Készséggel elismerjük, hogy nagyon kényes kérdést feszeget, aki ehhez hozzányúl. De azért mégis illuzórikusnak tartunk minden kísérletet, amely megpróbálja a gyermek gondolatait, cselekedeteit irányítani, példát adva, oktatva, szoktatás és foglalkoztatás útján, jutalom és büntetés következetes alkalmazása mellett, mondjuk tizennégy éves gyermekével szemben, ha az, mondjuk, nemi aberrációkban szenved s én mindent tudok már, csak azt az egyet nem, hogy ezzel az eggyel szemben mi a teendőm? Adhatok neki példát, talán fel is támad benne az utánzás vágya, akarhatja is az okosat megtanulni, a jót megcsinálni: sohasem lesz elég energiája a cselekedetekhez s mi haszna minden jó tanács a szülő számára, ha arra nem kapott utasítást: hogy tanítsa meg a gyermekét az Énekek énekére, a mandragórák illatának, az ó és az új gyümölcsöknek áhítatos megőrzésére? Legalább azt kérjük a szerzőtől, aki bizonyára ezt is tudatosan hagyta ki könyvéből, foglaljon el majd annak idején valamilyen elvi álláspontot a családi nevelés nemi kérdéseivel szemben is.

3. Végül hangsúlyoznunk kell azt is, hogy vallásos nevelés is van a családban, akár figyelmeztetjük rá a családot, akár nem s akár akarja a család, akár nem. Elhisszük, hogy ez a téma, különösen ma, talán még kényesebb, mint az előbbi, de hangsúlyozzuk, hogy vallásos és nem felekezeti nevelésre gondolunk. Kettőt olyan embernek, akiből úgy árad a szuggesztív erő, mint ennek a könyvnek az írójából, egyenesen kötelessége leszögezni. Isten nélkül minden nevelés hiábavaló. Ez az egyik. A második hasonló ehhez: célra pedig ezen a téren csak egyfajta

pedagógia vezet: az egyéni bizonyágtétel magával ragadó hatása.

NEVELÉSTAN.

Nem pedagógus szakvéleményt mondok erről a könyvről. Szaktudósok dolga az, szakfolyóiratok könyvismertetési rovatában. Mint pedagógiával is foglalkozó családapa és magyar ember szeretném nyilvánítani örömeimet és kívánságaimat.

Kezdem a címlapon. Tehát Neveléstan és nem Református Neveléstan. Örömöm és várakozásom egyformán nagy. Örülök, hogy a dunamelléki református egyházkerület iskolai felügyelője mondanivalóját általános érdekűnek tartja és hirdeti. Ki hiszi el a jezsuiták lapjáról, hogy nem katolikus folyóirat, jöllehet Magyar Kultúra a címe? örülök, mondom, mert öröndetes, ha egy református magyar ember nem mond le önként róla, hogy minden magyar ember figyeljen a szavára. De várakozásteljesen örülök. Vajjon meg fog-e látszani az állami egyetemi tanár könyvén, hogy írója református templomba szokott járni, sőt hivatalos egyházi funkcionárius?

Az Előszón meglátszik. Az egész munkában az iskolai nevelés tudatossá tévése az irányító gondolat. Ez öröndetes nekünk, akik a tanítás végső céljának éppen református világnézetünkéből kifolyólag nem a gondolatközlést, hanem a gondolatkeltést tartjuk. Ó, bár sok ex cathedra csalhatalan református tanár megszívlelné ezt s ne ragaszkodnék — semmiféle magyarázat alapján ne többet — olyannyira a verbalizmushoz, mint idáig.

Van azonban az Előszóban meggondolásra késztető kijelentés is. „A nevelés egységét mint tényt, a közművelési szervezet egységét pedig mint közvéleményt” állandóan szem előtt tartja. Szerintünk, sajnos, ennek a fordítottja áll. A szakrendszer túlzásai közben, a történelmi ártértékelés idején, a polgári iskolák hybrid módszere mellett, a gazdasági középiskolák nemléte miatt, akkor, mikor elemi iskolások és főiskolások tanulási módszere és tanulási tudatossága majdnem ugyanaz, nem beszélhetünk a nevelés egységéről, mint tényről. Viszont az államségély címén egyre jobban sorvadó iskolai autonómiák, iskoláink egyre jobban színtelenedő jellege, a református tanerőképzés velejében máig vajúdó problémája sokkal fenyegetőbben mutatja tény gyanánt szervezeti egységünket, sem hogy azt

követelményképen felvetni szükségesnek vagy örvendetesnek tarthatnánk.

Ennyit az Előszóról. Most egy Bevezetés következik a könyvben. Nagy érdekű szempontok között legnagyobb értéket egy speciális református szempont kölcsönöz ennek a bevezetésnek. Teljes terjedelmében ideiktatjuk, hadd beszéljen magáért, „nem elég... az ilyen rendeltetésű könyvnek valamely kész meghatározáson kezdődnie, hanem arra kell módot adnia, hogy olvasói a nevelés jellemző vonásait egyenként figyelhessék meg s ezeket egybefoglalva álljon eléjük a nevelés fogalma. Természetes, hogy az így meghatározott fogalom az író gondolkodásának, azaz tapasztalásának és megfontolásának eredménye; az olvasó — különösen a kezdő — részére azonban csak kiindulás: ezen az alapon kell tovább haladnia neki magának, mindaddig, amíg a nevelésnek ugyanehhez vagy más fogalmazáshoz, a személyes tisztánlátáshoz el nem érkezik”. Szinte fölöslegesnek tartjuk külön magyarázását, hogy az egyéniség és személyiség ekkora tiszteletével, saját tudománya véges és esetleg tévedésbe is eshetett voltának ilyen őszinte feltételezésével, a semper reformari elvének hasonló mértékű alkalmazásával csak Pál-i alapon taníthat egy „doktor”.

Gondolatmenetéből azonban sajnosán nélkülözzük a nevelés aktív tényezői közül az iskolafenntartó fogalmát s azoknak a módosításoknak a fogalmi tisztázását, melyek belőle következnek. Tudjuk, magából a könyv egészéből is, de az illusztris szerző eddigi irodalmi működéséből is tudjuk, hogy van egy érvekkel eléggé alátámasztható törekvés a nevelés egysége felé, mely természetszerűleg az állami iskolák híve, — megfelelő biztosítékokkal. De éppen e biztosítékok kiépítése érdekében hangsúlyoznunk kell, mint ténytet és mint elvet egyaránt, már leendő nevelők előtt is, valamit. Más az, mikor valakit kineveznek és más, ha megválasztanak. Más, ha államsegélyes helyet töltenek be választás útján, sőt más, ha az egyházkerület és más, ha az egyházköztség választ meg valakit tanítónak. Más az életfogytiglanig kinevezett és más a néhány évre megválasztott igazgató. Más, ha át lehet helyezni valakit a szolgálat érdekében és más, ha katedrára választanak valakit. És végül más, bár közvetve tartozik reánk, ha valaki tanítórendnek a tagja, vallásalapítványi státusba tartozik, vagy városi, társulati, esetleg magániskolába kerül. Úgy érezzük, hogy ez a könyv ezt

a kérdést tényként sem kezeli jelentőségének megfelelő módon és arányban, másfél oldalt szán rá mellékesen. Elvi szempontból pedig egyenesen fáj nekünk, hogy nem áll a lelkiismereti szabadság pártjára a választásban rejlő szépségek és igazságok hangsúlyozásával. Itt elvről van szó; ismerjük a valóság torz tényeit. De ismerjük a kinevezési rendszerben gyökerező torz képeket is. Módjában lett volna a szerzőnek mindkét forma veszedelmeit is nyíltan elétárni.

Magáról a műről csak jót írhatunk. A megvont keretek között logikusan mozgó, tiszta, világos, józan, okos tanácsok tára. Olyan ember műve, aki a pedagógiai irodalmat európai viszonylatban is jól ismeri. Igaz, hogy csak a kontinentális értelemben vett európaít, az angolt már nem, vagy nem annyira, hogy ez a gondolkodásán észrevehető nyomot hagyott volna s ez kár. És olyan ember műve, akit rendszer-alkotásban nagy eszmények vezettek.

Itt megint örömömnek szeretnék kifejezést adni. Imre Sándor eszményei a mi eszményeink. Ő a magyar pedagógiában a személyiség kifejllesztésének és a nemzetnevelés feladatának leglelkesebb és legeredményesebb jelenlegi harcosa. Ez pedig a gyakorlat nyelvére lefordítva kettőt jelent. Először is azt, hogy a magyar nemzet fogalma nem tény, hanem törekvés. Nincs már ma is meglévő magyar nemzet, csupán kollektív lélekben, földrajzi és történelmi egységben és a politikai egység célgondolatában adottságok vannak, melyek nemzetté nevelhetők. Másodszor, de nem másodsorban: ez a nemzetté nevelés tömegnevelésként el sem képzelhető; egyedül megvalósítható formája az egyének jellemekké formálódásán keresztül az igazi személyiségek számának lassú szaporodása.

Ez nekünk elég. Hiszen a mi felekezeti különállásunk egyik főgyökere, hogy féltjük a tömegekbe kényszerített és tömegekbe kívánczó egyéneket a nyáj-öszönök uralmától és irtózunk a tradíciók emberi gyarlóságának miatta, hogy szeretnek megcsontosodni és tekintélyükkel ránehezdedve az új generációra, a haladást nem meggondoltabbá teszik, hanem első indulásánál véglegesen elgáncsolják.

Imre Sándor neveléstanának ez a két eszmény a lángoszlopa és fényes felhője. Minden egyenetlensége művének éppen ezért múló elem és jelentéktelen körülmény. Abból fakad, hogy a mű rendeltetésénél fogva kénytelen a szerző ezeket az

eszményeket a fennálló rendhez igazítani. A fennálló rend pedig nálunk egészen más pilléreken nyugszik s ez a főttebbi törekvés ezért sokszor eredménytelen, sokszor, mondhatnám céltalan is. Eredménytelen, céltalan olyankor, mikor a valóság — más gyökérből növe, más száron keresztül táplálva — nem hajlanak az eszmények kényszerítő iránya szerint. Például hozom fel az osztály eszményét és a valóságban meglévő osztályt. A valóságos osztály többnyire zsúfolt, Nemcsak pénzihiány miatt az, hanem azért is, mert a magyar köznevelés vezető gondolata nem szükségképpen a személyiséggé nevelés.

Vagy néptelen ez az osztály, mert nem fontos a nevelés tényezőinek, hogy okvetlen népes legyen. Különben arravalóbbak között megfelelőbb módon verbuválna. Nyilvánvaló, hogy az ilyen osztály diákjai ad hoc társaság, tehát a kicsi létszám velük szemben is látszólagos előny. Ezt az osztályt, amelyet senki és semmi nem segít személyességgé nevelni, legfeljebb a legmagasabb eszmények emberi törekvéstől független tendenciája, nagyon nehéz az emberi gondolkozás keretei között ideális értelemben vett osztálynak tekinteni, akként kezelni tenni.

*

Summa summárum: mi nagy nyereségnek tartjuk ezt a művet és hálásak vagyunk érte a szerzőnek. De sem az ő nevelői pályája betetőzésének nem tartjuk, sem a református nevelők hosszú időre alkalmas és kész gyakorlati szabályzatának. Református ember neveléstana, de nem is akar Református Neveléstan lenni s valóban nem is az.

Megvan benne a tudatássá tevés református elgondolású egészséges kriticizmusa, megvan a kész meghatározástól való irtózásban a semper reformari elve, a személyes tisztánlátásra vezetés célgondolatában az egyéni felelősség tiszteletben tartása. Megvan a nemzetté nevelés és a személyiséggé nevelés kettőségében a presbiteri elv és a gyülekezeti fegyelem örökértékű módszertani gondolata. Ezek olyan református értékek, amelyek ilyen tisztán és világosan még nem voltak kodifikálva s ilyen logikus rendszert magyarul nyomtatott könyvben még nem alkottak idáig.

Ellenben hiányzik belőle sok minden. Érdekes, hogy a református hitelvek minden anthropologiai és soterologiai ága-

zatú dogmája érvényesül benne, a theologiaiak, a christologiaiak és eschatologiaiak pedig nem. Érdekes, de érthető és világért sem szemrehányásképen hozom fel a hiányokat.

Hiányzik a könyvből a nevelés problémáinak végtelenbe vetítése. Az a kezdő nevelő, aki ezt a könyvet végigolvassa, azzal az illúzióval indulhat el életútjára, hogy a helyes nevelés belátás dolga és észszerű cselekvések biztos gyümölcse. Sokkal világosabban kellene érzékeltetni, amit a könyv egyébként sejtet, hogy jó nevelő is kegyelemből, hit által lehet csak az embernek fia. Ez nagyon sok csalódástól megkímélné a most indulókat a jövőendő göröngyein innét.

Hiányzik a könyvből a választottság hangsúlyozása is. Hivatal és hivatás közt különbség tételik ugyan benne de a hivatás és küldetés közt nem. Pedig eme központi gondolat nélkül visszariad a kezdő a tömérdek részlet olvastára. Ekkora tömegszabályt életelvvé tenni nem lehet. Ki kellett volna jelteni, hogy nem is kell. Ez a sok szabály csak kívülről-befelé ilyen sokrétű és bonyolult. A nevelő, aki non fit sed nascitur, belülről-kifelé hatón teljes bizonyossággal járhat rajta, mert nem maga irányítja lépteit.

És végül hiányzik a könyvből a magyar jövőnek az az egészen Istentől telített képe, melyet a Jelenések Könyve templom nélküli városnak nevez. Ott hiányzik ez érzékeny veszteségképen, ahol a magyar nevelés mai feladatairól van szó. Egy szó sem hangzik a magyar köznevelés történelmi törésvonaláról. Akármennyire valóságstisztelek vagyunk, hangsúlyoznunk kellene, hogy ez a bennünket körülvevő valóság hazugságon épült. Tanyaország, faluország vagyunk s sem hajdani partikuláris iskola-rendszerünk, sem internátus és ösztöndíj kérdéseink, sem nevelésünk nyelvének és módszereinek izolált, halott, egészen városi dialektus voltáról nem beszélünk. Pedig ezeknek a problémáknak a megoldása is feladata mai magyar nevelésünknek.

Pedig, ha ezeket is problémáknak tekintenők, akkor lehetetlen volna a jövőt közelebb látnunk a templom nélküli város víziójánál. Mert a mai nevelési feladatok ezekkel a problémákkal szemben megoldhatatlanok — emberi mérték szerint. Men-nél tudományosabban művelt szem nézi őket, annál tehetetlenebbül áll velük szemben — az ember. Kár ezt elhallgatni még az egyelőre csak tudnivágyók előtt is.

Azért állítottam fel ezeket az — elismerem — túlzott követeléseket Imre Sándor — hangsúlyozom — nagyon értékes Neveléstanával szemben, mert ma nincs rajta kívül magyar nevelő, aki a mértékük alá állhasson.

MAKKAI SÁNDOR:

ARATÁS.

Ennek a nem újkeletű könyvnek csupán az adott éppen most aktualitást, hogy történetesen a kezembe került. Nem vagyunk még elég gazdagok, hogy ilyen kaliberű művet elhallgassunk csak azért, mert megjelenésekor, megszállott területi származása miatt, véletlenül kikerülte az illetékesek figyelmét.

Harmadfél száz oldalának végigolvasása egyszerre okoz nagy lelki épülést és nagy lelki megmozdulást, akár csak Erdély volt püspökének úgyszólván minden lelki manifesztációja. Hogy a lelkek megmozdulása sokszor heves ellenmondásban, erős tiltakozásban, sőt kisebb-nagyobbfokú botránkozásokban nyilvánul, az csak természetes és semmiképen sem baj egy olyan kultúrközösségben, amely életfolyásának utolsó szakaszát a tétlenség különféle variációival töltötte el ezen a téren. Makkai Sándor bevallotta az akarat számára ír, célja nem gondolatok közlése, hanem gondolatok ébredése is, hiszen azért szól és ír, hogy általában ocsúdjanak, ébredjenek, keljenek a heverő, ájult, tetszhalott gondolatok.

Ideírom tanulságul mindazon gondolataimat, amelyeket a könyve ébresztett bennem, akár azonosak, akár ellentétesek az ő gondolataival. Lesznek közöttük örgondolatok, amelyeket az övéi nem felélesztettek, hanem csak figyelésre készítettek. Különbélek lesznek, de úgy érzem, egytől-egyig testvérgondolatok lesznek s ha kritikával is tartoznék ezúttal, ismertetés közben, szolgáljon kritika gyanánt ez az előzetes kijelentésem.

A kötet meglehetősen tarka. A szerző igen szellemesen védelmezi meg építőirodalmunknak ezt a mindinkább gyakori formátlanságát. „Kalászhai nem egy táblából kerültek sarló alá” az Aratásnak, — mondja és hiszi. Ebben a képben van ugyan egy kis képzavar, csak tallózni, „szedegetni” lehet egy kévébe több tábláról kalászsokat, aratni, hálistennek, még jégverés után sem, de tartalmilag igaza van azért a képnek. „A kálvinizmus... az élet egész területét át akarja hatni.” Ez is igaz. Legfeljebb attól lehet tartani, hogy nem mindig a kálvi-

nizmus tör be diadalmasan az élet különböző területeire s arat ott aztán és szűr a bő zsákmányból, hanem, megfordítva, az élet tör be hatalmas ellenség módjára a kálvinizmus visszaszerezett ígéretföldjére, követeli a jussát, harcol érte s a kálvinizmus egyelőre kénytelen megelégedni azzal az egy-két szálla menő trófeummal, amely a közelharc alatt a torzsalkodás prédákaképpen az ujjai közt marad. Lehet, hogy győzelme jeléül, lehet az is, hogy a küzdelem végén „erőtlen lesz mindkét erő”, de egy bizonyos: a rátukmált harcot végig kell harcolnia mind a két esetben.

A könyv beosztása a szokásos sémát mutatja. Előadások, viták, elmélkedések, kritikák. Szerintünk az elmélkedések volna-
nának legelőbbre valók. Ezekben van a Makkai Sándor ereje. Tizenkét prédikációt ad, igazi igehirdetést Mind a tizenkét prédikáció Jézus Krisztusról tesz erős bizonyosságot. A kereszt titka teszi a hitvallókat a tüzes kemence előtt is megalkuvást nem ismerőkké, a kereszt titka őrzi meg a szeretet tiszta formáját a szimpátia testi forrósága és a filantrópia fantomhidegsége között. A kereszt titka változtatja szenvedélyes, frázisos, türelmetlen életünket a Máriák csendes életévé, varázsol el megtagadottakból úrszentelők gazdag gyülekezetévé. A kereszt titka tart seregszemlét 1517 minden fordulóján azok közt, akik az örök pogányság és örök zsidóság fitymálásán és botránkozásán túljutva nem a Krisztus sarkára vagy fejére néznek többé, hanem a vállain látják saját bűnük terhét — s attól fogva nem zörgetnek, nem keresnek, nem kérnek hiába. Makkai Sándor bizonyosságtétele Jézus Krisztusról őszinte, hatalmas és rokonszenves.

De nem tudom, érzi-e ő is, — hitének biztos zengésű trombitája meghalkul, tremolóba csap át, — valahányszor nyitott koporsó fekszik előtte, őt halotti beszédének ezt a gyűjtőcímet adta: Feltámadunk! és mintha ezen a ponton még csak érette és helyette dolgoznék életében Istennek Szent Lelke. Születése óta ösztönösen érzi, egész teológiai öntudatosságával tudja, hogy feltámadunk, de a crédójának a tüze itt nem olyan nyugodtegyenletes fényű, mint a Jézus Krisztus felől ragyogó.

Minden lelkesedésünket és segítségünket megérdemli Makkai Sándor, Istennek harcoló kedves embere. Négy fronton cikázik fényes kardja, négyfelé épít védőfalat másik kezében a malteros kanál. Belső forradalmat szít, szervez és vezényel

a régi jogi, adminisztrációs és intézményes egyház ellen, alacsonyok tartja oktató és kulturális eszményeit, meddőnek romokon csüggedő, átokkal elegy siránkozását, irreálisnak negatív költségvetéseit. Közben élethalálharcot kell vívnia kifelé, az állam irtó hadjáratai ellen; szörnyű bizonyosság lehet tudnia, hogy a harc csak abban az esetben nem kilátástalan, ha a belső front kiépül, a lelkipásztorok törzsképzése misszionálóvá teljesedik, a gyülekezeti egyházfegyelem megszilárdul, a multat likvidálni lehet valamiképen. A harmadik front az erdélyi lélek kiképzésének a gondja. Félve kockáztatok itt meg egy aggodalmas kijelentést, nemcsak neki szól, de ő váltotta ki belőlem eddig legtisztább formájában: jaj, csak össze ne tévesszük itt azt, ami van, azzal, ami jó volna, ha volna. A negyedik front a Sátán frontja, maga a XX. század. Makkai Sándort, akit hivatala aktualitásai és érdeklődésének egyetemes természete egyként küldenek és csábítanak a totalitás felé, mi féltjük ettől a kísértéstől, bár eddigelé biztosan mozog és eredményesen harcol errefelé is. De mikor egy-egy ilyen mondatot leír: „Isten — Akarat” és csak akarat, vagy: „a hívő értelem aláveti magát egy magánál nagyobb szerű akaratnak”, vagy: a kálvinizmusnak vallási, politikai, művészeti és gazdasági programjáról beszél, akkor valami belső ellentmondást érzünk ki a mondanivalójából. Mikor pedig irodalmi és művészeti kritikáit olvassuk, nem érezzük mindenütt és mindenkor azt az egységes szellemet, amely e kritikákat újszerűen és elhatározólag bélyegezné református kritikákká. A tendencia jó, az út a cél felé tart, de még nagyon az elején lehetünk. Meg kell vallanom, hogy megnyugvásomat nem csupán magából a könyvből, hanem Makkai Sándor azóta megjelent írásaiból és egész oeuvre-jéből merítettem.

Az összhatás azonban — ismétlem — nagy és tiszta lelki épülés. Hogy nem egészen zavartalan, annak is csak technikai okait látom. Lelkünk pásztorainak műhelytanulmányaikat, mert előadások és kritikák az ő munkájukban nem lehetnek mások a centrális jelentőségű igehirdetés mellett, csak abban az esetben ajánlatos közzétenniök, ha azoknak a bizonyoságtévő erejét nem lankasztotta el túlságosan, sokszor egészen a kifulladásig maga a küzdelem születésük körül.

MAGUNK REVÍZIÓJA.

Tizenkét esztendei kisebbségi sors és élet arra kényszerítette Erdély legjobbjait, közöttük elsősorban Makkai püspököt, hogy életük alapvető kérdéseit revízió alá vegyék. Az impérium, az egység, a gyökér, a jövő problémái ezek az alapvető kérdések; bizony a csonkaországi magyarságnak is aktuális, sőt revízióra szoruló gondjai mind.

Vannak feladatok és gondolatsorok, amelyeket a magyar géniusz a magyar öncélúság és államiság keretein belül nem végezhet el, mert nem gondolhat végig. Kisebbségi problémák ezek, nemcsak sajátosan erdélyi kiélezettségükben, hanem teljes egészükben is. A lélekben és igazságban való impériumnak nemcsak már levont tanulságai végtelenül értékesek minden erdélyi magyar lélek számára, hanem felvetése is csak ott lehetséges, gátlás nélkül, ahol a Szentkorona tana legfeljebb a szívekben, emlékekben és elméletben él. Az egység alapjáról csak ott eshetik igazán őszinte szó sine ira et studio, ahol a vezetőség nem vérünkből való vér. A „nép” fogalmi meghatározása, illetőleg az eddigi meghatározás ártértekelése ott mehet végbe legobjektívebb őszinteséggel, ahol az államot már csak azért sem lehet összetéveszteni a társadalommal, mert merőben idegen hatalom. Végül a jövő ott ragyog fel a maga teljességének vizionárius erejével igazán, ahol a múlt kénytelen-kelletlen felszámolt, a jelen tehát napról-napra kilátástalanabbá és jelentéktelenebbé fakul.

Nem merném ezek alapján kereken kimondani, hogy ilyen négy szempont szerint igazodó könyvet kizárólag csak kisebbségi életet élő magyar írhat teljes őszinteséggel és előítéletmentesen, de azért egész határozottan állíthatom, hogy legkönnyebben s aránylag legkevesebb túlzástól mentesen mégis csak kisebbségi magyar író teheti meg. Még olvasónak is csak olyan csonkaországi magyar alkalmas, aki a csonkaországi magyar élet kellős közepéből bele tud helyezkedni az idegen uralom alatt élő magyarok élniakarásának és élnitudásának sajátos, sokszor majdnem exotikus nézőpontjába, Ezért aztán az írónak eleve számolnia kell azzal, hogy felfogását előítélet fogja fogadni.

Makkai úgy látszik, tiszteletreméltó bátorságában eleve számolt ezzel. Látszik ez abból, hogy állandóan dilemmas ter-

mészetű előítéletek ellen harcol. Előítélet szerinte az a feltevés, hogy a múlt mindenestül fogva jó volt, de az is, hogy mindenestül fogva elvetendő. Egyformán baj, ha hiányzik nem-törődöm-álláspontunkból mindenféle felelősségérzet, de az is, ha teljes felelősségünk tudatában érezzük felmentve magunkat a penitenciatartás kötelezettsége alól. Végül épolyan végzetes tévedés volna egységes nemzetként csodát várni, mint egyénenkint vonni le az új helyzet konzekvenciáit s próbálni meg elhelyezkedni benne.

Elsősorban nemzeti öntudatunkat veszi revízió alá. A megújulás első feltétele — úgymond — a tényeket a maguk valóságában tekintenünk, amelyek sem nem ideiglenesek, mint ahogy a hagyományos erdélyi magyar ellenzéki lélek szeretné tudni őket, sem nem változhatatlanok, mint ahogy a román szempont hirdeti felőlük. Nem ideiglenesek a jelenlegi tények Erdélyben, tehát következmények, melyek nem múlnak el egyszerű tüneti kezeléssel. Ez a második lépés a bűnökkel szemben kritikai állásfoglalást követel. Nem szabad a helyzetet külső okokból magyaroznunk addig, míg belső okok is okozhatták: pártosság, góg, szenvedélyesség, szalmaláng, tunyaság, közönyösség, önzés és a magyar történelmi bűn, a lelki, szellemi vezetés következetes visszautasítása.

De mint ahogy nem ideiglenesek ezek a tények, nem is örökidőállók. Ha vannak bűneink, vállalnunk kell értük a felelősséget. Magyar bűnbánatra és magyar vezeklésre van szükség, ennek tisztító tüzében korlátlanok a megújulás, a helyzetváltozás lehetőségei. Annyival is inkább, mert hiszen, ha vannak magyar bűnök, magyar erények is vannak. Ezeket el kell ismernünk, hiszen jelenlegi romlásunk egyik legmegrendítőbb magyarázata annak az elismerése, hogy szeretjük vitássá tenni és megsemmisíteni, ami a mienk, közben kritika nélkül ismerjük el és uraljuk mindazt, ami idegen. Pedig eddigi életünk folyása intcK komolysággal példázza, hogy nagy eltévelyedéseink mérgező hatását mindig nagy belső értékeink közömbösítették. Augsburg után Szt. István, Muhi után IV. Béla, Mohács után Bethlen Gábor, Majtény után Széchenyi István következik valóságos szimbólumokként. A kalandor vállalkozásokat a komoly szervező munka, a maradi elzárkózást a tanulsvágy, a könnyelmű élettékozlást a mértéktartás, az önmagunkról lemondást az öntudat váltotta fel. Ennek a sornak a végére ön-

ként kívánkozik a mai erdélyi magyarság feladata, par excellence kisebbségi világhívatus: a lehetetlenné vált világi impérium híján lélekben és igazságban való impérium kialakítása az egyetemesen emberi vonások hangsúlyozása és szolgálata által. Az utolsó megállapítás a következő fejezetekre utal: minden szervezeten és nevelésen múlik.

Sok hozzátenni való mindehhez nincs. Az elgondolás kristálytisza, a felépítés mesteri. De végzetten csak a saját dialektikájában él s a tények tiszteletére úgy tanít, hogy nagyon fontos tényekről megfélekedzik, vagy legalább is hallgat. Nem Majtény volt a halál legutolsó figyelmeztetése számunkra és nem Széchenyi rá a legutolsó életigenlésünk. Világos a koronázó domb és Trianon, Kossuth, Deák és esetleg Tisza István is, talán túlságosan a közelmúlt tényei még, de tények és nem lehet őket számításon kívül hagyni. Nem hinnők, hogy az éleslátású Makkait mellékes körülmények megtéveszthetnék, vagy a dolgok összefüggései helytelen következtetésekre vezethetnék. Valószínűbb, hogy a revízió a közelség miatt kínosabb olyan pontokon, ahol az időbeli távolság érzéstelenítő eljárása még nem hatott és az elevenben kellene vájkálni. Ítéletünk szerint azonban, akármilyen fájdalmas ez az eljárás, a revízió nélküle még Erdélyben sem lehet alapos és teljes, tehát — halasztható esetleg, de végeredményben elkerülhetetlen. Makkai Sándort bizonyára általunk inkább csak sejtett erdélyi körülmények készítették Széchenyinéll megállásra; nem is akarjuk mi ezzel a megjegyzésünkkel az ő bölcs mérsékletét sem hibáztatni, sem nógatni, de azt viszont álljuk és valljuk, hogy magunk revíziója közben a lelki impérium kialakítása *conditio sine qua non*-ként igényli egész múltunk minden tanulságának alázatos tudomásulvételét és a hozzá való engedelmes igazodást.

Hiszen a következő fejezetben maga Makkai Sándor követeli a revíziót az alapmeggyőződéséig. Itt is egyforma bátorsággal harcol az író egyik fronton a csak szavakban élő, de éppen azért szegyeit és titkolt előítéletekkel, másik oldalon az egyenlőség fogalmának szofizmás értelmezésével. Az önzés, gög és hiúság, bár hirdeti az ellenkezőjét, nem veszi egész emberszámba, csak azokat, akik vér, cím, rang, állás, képesítés, vagyon, vagy legalább is városi elhelyezkedés folytán egy ál cenzus mértéke alatt mások, vagy különbek a többi embernél. Ez a hazugság egyik oldala. Pedig a baj nem abból támad, hogy nincs igazán

egyenlőség, mert az nem is lehet emberek között, hanem abból, hogy a támadt különbségek nem fejezik ki a valóságos szükségleteket és értékeket, Ebből tevődik össze a hazugság Janus-arcának másik fele, amely Erdélyben annál kiáltóbb, mert hiszen ma már azok a külső körülmények sincsenek meg hozzá, amelyek idők folytán mai formájára kialakították.

Ezek a megszűnt külső körülmények meztelen valóságában mutatják Erdélyben is a nép problémáját. Adéquat fogalom ez ma ott a magyarságéval. Mi idehaza még nem érzünk bizonyos alapérzéseket ilyen mélyen, mint a kisebbségi életet élők, mert nem vagyunk vele akkora mértékben' kénytelenek, mint ők. Csiszolatlannak lenni, egészen más, mint képtelennek vagy méltatlannak lenni. A lélek és jellem örökalkotóinak sorában nem lényeges vonások tanulás, helyzet, vagyon, foglalkozás. Nem igaz, hogy a nép natura önző, megalkuvó, eszemiszom, csak positione az és úgy is csak a vezető osztály lelkétkerhelőn. Ez a lélek, ha egyszer magábaszáll, nem is nyugodhatik meg hamarább, míg a l'art pour l'art-oskodás helyett nemzetpedagógiai munkába nem fog s meg nem nemesíti a népi életet a maga légkörében. Ez meg megint csak nem sikerülhet addig, míg a nép nem önmaga adja erre az erőforrást és termőtalajt a maga vezetőinek.

S most a könyv legérdekesebb, legeredetibb, legpraktikusabb sorai következnek. Nagyszerű, víziója ez az alig néhány lap egy nagyon egészséges társadalmi megszervezkedésnek és programnak. Másfélmillió magyar önellátása nem tartoznék az illúziók egébe, de ma sem anyagilag, sem szellemileg nincs megvalósítva. Szervezetlen a teherviselés, nem közös, nem arányos és főképpen nem gazdaságos. A jótékonycélú multságok hazug s öngyilkos babonájának kemény, igazságos kritikáját rejtí magában ez utóbbi állítmánykiegészítő. Alapos, könyörtelen számvetést, józan öntudatosítást, életteljes programot és konok propagandát sürget megoldási lehetőségképen.

Ebben a fejezetben Makkai valóságérzéke remekel úgy, mint a megelőzőkben filozófiai adottsága. Ebben a fejezetben legspeciálisabbak az erdélyi kérdések s mégis ez a fejezet legtanulságosabb a mi számunkra is. Maradjunk meg főntebb kiragadott példánknál, amely ezt is eléggé illusztrálja. A jótékonycélú multságok vigalmi adói, engedély díjai, fűtési, világítási, rendezési költségei éppenolyan pocsékba ment pénz a

társadalmi munka számára nálunk, mint odaát. De demonstratív ereje nagyobb önáluk, hiszen ott a magyar pénz idegen érdekek kasszájába gyűl össze, vagy éppenséggel vesztegetődik el, esetleg fordul nyíltan magyar érdekek ellen.

Mindent aláírunk Makkai idevonatkozó fejtegetéseiből azok kivételével, amiket a munkáskérdésről ír. Ott sem kifogásoljuk a mondanivalóját, csak keveseljük. Mi is nagy erkölcsi veszedelemnek tartjuk a munka kötelezettségének lassú elhomályosodását s tudjuk, hogy a munkásság beleesett és bennesenyved ebben a nyavalyában. De pedagógiailag tartjuk céltalannak e megállapítást a tőke szörnyű bűneinek egyidejű felemlgetése és ostorozása nélkül. A sajátmagam elfogultságán keresztül is érzem, tapasztalásból is mondhatom, tudományos módszerrel is próbáltam már megközelíteni ezt a tömeglelki tünetet nem egyszer, emberileg szólva: tudom, hogy a magyar műveit középosztály elfogult a munkássággal szemben, bűnösnek tartja, egyedüli bűnösnek egy legjobb esetben is közösen elkövetett bűnben marasztalva el. Magunk revíziója itt nemcsak nagyobb büntudatot követel a magyarság vezető társadalmi rendjétől, mint amennyit Makkai könyve ad, hanem áldozatokat is követel tőle vezeklésül, az alulmaradtak, a gyöngébbek, a kizsákmányoltak bűnének az elvállalását és hordozását is, amit azok beteg, vagy erőtlen vagy akár csak dacos vállalai a revízió átmeneti idejében sehogy sem volnának képesek viselni. Makkai egy múltbeli közeledés biztató kezdeteiről emlékszik meg ebben az összefüggésben. A készség kétségtelen jele ez nála s bizonyos, hogy lesznek még szavai a közeljövőben a munkáskérdés megoldását illetőleg, nagyobb számban és gyógyítóbb erejűek a mostaniaknál.

Az utolsó fejezet az ifjúság felé fordul s a nevelés gondjait hordozza nagy felelősséggel. Érti, hogy az iskola elmaradt az ifjúságtól. Azt is érti, hogy bármennyire kettős fronton harcolnak Erdély magyarságának felelős tényezői, nem tolhatják át a felelősséget pusztán és teljesen az ellenséges külső körülményekre. A háború előtti nevelés belső dilemmájának is tudatában van. A nemzeti érzés, a természettudományos szellem, az erkölcsi idealizmus akkor divatos három eszménye egymásnak is egymást kizáróan mondott ellent, de saját fogyatékosága és helytelen tendenciája is bűnül róható fel külön-külön mind a háromnak. Az egyik eszmény kritikátlan volt,

a másik pesszimista-hitetlen, a harmadik hazug: csoda-e, ha belerendült a felnőtt-generáció tekintélye s ha az ifjúság ma már nem bálványt, hanem barátot áhít és vár a vezetőben, aki előtt meghunyászkodás helyett hódolhat s a tekintély külső eszközökkel, erőszakos intézkedésre fenn nem tartható többé.

Mit tehet ezzel szemben az öregebbik generáció? Figyelje a tényeket és örködjön, hogy az ifjúság ne értse azokat félre. Az ifjúság, amely nagyot akar, de nagyotakarásának minduntalan beleütközik a gátjaiba: a saját testébe és lelkébe, a múlt bűneibe, a jövő bizonytalanságába, a jelen kérlelhetetlen tényeibe s mindezek szintézisébe, magába a bűnbe.

Új pedagógia ez minden bizsonnyal, hiszen szokatlan és új a módszere. Mi még idehaza „a magunk képére és hasonlatosságára” akarjuk „átformálni” az utánunk következők lelkét, mely „enged még s könnyen idomítható, mint a viasz”. Mi még a „szoktatás” és „ismeretközlés” revideálatlan fogalmait őrizzuk nevelési rekvizitumaink között. Makkai revíziója tehát itt sem ment végbe haszon nélkül. De viszont meg kell állapítanunk, hogy itt igazán csak kontúrokat adott. A kérdező jövőendő kérdéseire nem felel, csak ingert érez a feleletre s tudja már, hogy a konvencionális válaszok hiábavalók.

Makkai könyve nagyon sok fogalmunkat *tisztázza*. Ez maga nagy érdem. De olvasása közben valamennyi általa érintett fogalmunk *tisztul*. És ez az igazi érdeme.

MAGVAK NEVELÉS, MAGYAR MŰVELTSÉG.

Makkai a nevelői gondolkodást végigkíséri azon az úton, amelyet az a humánus világbajutása óta egy áhított kibontakozás felé a mai napig megtett. Neveléstörténetileg ezt az útszakaszt így határozhatni meg: Herbarttól-Schnellerig, a módszer elvétől a személyiség elvéig. Makkait ezen az úton mindvégig a filozófia világítószövétnéke kíséri s az menti meg az eltévedéstől is, hogy soha tetszetősnek látszó állítólagos eredmények nem hitetik el vele a filozófiai alapvetés elhanyagolhatóságát. Nem hiszi el a pszichologizmusnak azt a feltevését, hogy a növendék lelke megismerhető s ez a tény a nevelői célkitűzéshez elégséges. De ugyanez az egészséges kritikai állásfoglalás lendíti őt túl Schneller elméletén is, az által, hogy magát a kultúrát is az önérték mérlegére teszi, tehát nem fogadja el hiteles mérőnek máig kialakult mivoltában. Böhm

értékelméletének „nemes szellemiségében”, azaz az intelligencia fogalmában találja meg a helyes elméleti megalapozást, mely tartalmilag biztosítja a pedagógiai életközösség helyességét, a szeretet nevelőhatalmának pedig a célját tűzi ki.

Ennek az elméleti gondolatnak gyakorlati nehézségeit a nevelés szociális vonatkozásaiban kísérli meg eltüntetni. Az emberi közösség túlságosan tág, vagy szerfölött szűk alakulatai nem bizonyultak időálló nevelőhatalmának, helyökbe a fajközösség alapján álló nemzeti társadalom lépett. Az egyénileg intézményekben bajosan biztosítható önértékű nevelői személyiség helyett a nemzetnevelést látja a szociális nevelés olyan konkrét formájának, amely nemcsak elméletileg igaz, hanem gyakorlatilag is megvalósítható. Imre Sándor gondolatai nyomán oldja meg a nemzetnevelés fogalmában rejtőző belső pedagógiai problémát: a nemzet, amint van, eszköz, a nemzet, amint lennie kell, öncél.

Végigkíséri szerzőnk a nevelőhatalom mellett a nevelőmunkát is a válság évtizedein keresztül menő útján a legújabb időkig. A nevelő munka elméletét szerinte az a törekvés vitte ezen az úton előre, hogy a pedagógia egészében és részleteiben önálló tudománnyá válhasson, abban a meggyőződésben, hogy éppen ezáltal oldódik meg a gyakorlati nevelés minden lehetséges problémája is. A tudományos megismerés határtalanságába vetett optimisztikus hit kellett ehhez, amellyel korunk a krízisek óta többé nem rendelkezik. A ma a nevelő munka lényegének már nem is a mély és széles elméleti tisztázást tartja, hanem a történelem után megmagyarázható egyoldalúsággal az egység, a fegyelem, a tekintély, a felelősség új iormáinak megteremtését, tehát a szervezet problémáját. Miután pedig a szervezettség posztulátuma az egész nemzetet nevelői közösségnek és így iskolarendszernek minősíti, a pedagógia kultúrpolitikává szélesedik és mélyül. Végző megoldásként a ma pedagógiájának nevelőhatalma: a nemzet, nevelői munkája pedig: kultúrpolitika.

Ez a fogalmi tisztázás új parancsokat tartalmaz. Az iskolától megköveteli, hogy se el ne zárkózzék a társadalomtól, külön világ gyanánt (mint a múltban tette), se függvénye ne legyen a társadalomnak (mint ahogy az néha mintha megkövetelné tőle), hanem, mint „miniatűr társadalom” álljon a társadalommal a megismétlés viszonyában, mint szervezett és

tudatos életminta, mint a nemzeti élet begyakorlásának színtere és műhelye, mint egymást megelevenítő kölcsönhatás. Meg kell, hogy újuljon az ilyen iskolában az eddigi iskolai munka is. Nem érvényesülhet benne többé úgy, mint a világháború előtt egymástól függetlenül hármas feladatnak megoldásaképpen a nemzeti, a természettudományos és a valláserkölcsi szellem. Naiv, nemzetiségekkel nem törődő történetiszemlélet, objektív tények helyett szubjektív világnézetet nyújtó természettudományos nevelés és gyökértelen erkölcsi idealizmus helyett az élet szolgálatába állított iskolai munkára van szükség. Az ilyen munkában az oktatást sem túlbecsülni, sem lebecsülni nem szabad, hanem annak kell venni, ami: az életcél öntudatosításának az ember összes tevékenységeiben. Ebben a felfogásban az élet egészen felemelhető az intelligencia síkjába, vagyis a megismerés, megértés, megítélés, értékelés szférájába, közben az ismerés így megfogalmazva sokkal több, mint a racionalitás. Ebben a megfogalmazásban az emberi szellem és élet organikus egység, tehát nem érzi problémának sem azt, hogy neveljen-e, vagy tanítson az iskola, sem azt, hogy a képzés formális legyen-e, vagy materiális. Az ilyen iskola eszménye: az egységes szellem, amely minden részletében összeműködő és azonos módon céltudatos.

A nevelő is új parancsot kap ebben a pedagógiában. Szakítania kell azzal a tévhittel, hogy növendékének mindenható teremtője és ura. Az új nevelő nem kormányzó hatalom, hanem őrálló faktor. Nem vezér, hanem kísérő. Nem diktál, hanem tolmácsol. Saját életével dokumentálja növendékeinek az életcél. Felelős és áldozatos. De megváltozott őrtesültségünk az ifjúság felől is. Szemünkben és számunkra az ifjúság nem átmenet, hanem életforma. Csak egyik meghatározója az életkor, tartalmi sajátossága: a döntés előtt állás, ezért nincsenek lezárt, hanem csupa újra felvetett kérdései. Pedagógiailag az a fontos, hogy kérdéseire a feleleteket a felnőttek adhatják meg. Ifjúságunk harcban áll apáival, kritikus, magyarázatok helyett a tények érdeklík, hajlamos a gyors állásfoglalásra. Ne is tekintélytiszteletre számítsunk, hanem önkéntes hódolatszenvedélyére. Ezt pedig csak szeretet fejében kaphatjuk meg tőle, az egyetlen lehetséges megoldási formánk tehát: az alázatos istenfiúság.

Mindez idáig — hogy úgy mondjuk — a nemzetnevelés

formai elemeinek volt a fogalomtörténeti tisztázása. A nemzetnevelés tartalmi eleme: nemzeti műveltségünk. Szerzőnk úgy érzi, hogy ezt a műveltséget magának a fogalomnak az új és teljesebb definíciójától kezdve minden vonatkozásában át kell értékelnünk a „való” és a „kellő” axiológiája szerint. A kultúra nem materiális, hanem szellemi jelentés és realitás. Kollektív műveltség, tehát egyidejűleg objektív, művekben megvalósuló és szubjektív, mert alapfeltétele az egyéni és személyes átélés. Lényeges harmadik vonása a szervezettség, mely tudatossá és hatékonytá teszi. A magyar nemzetnevelés eredménye magyar kultúra, amely nem egyéb, mint művelt magyar emberek, értékes magyar művek és célszerű magyar szervezetek organikus egysége. A magyar művelt embert a magyar szellem alakíthatja azzá a magyar természet adottságaiból. Ennek alapfeltétele az, hogy a személyiség tisztelete elősegítse annak szabad és szabályozott kibontakozását. Szerencsénk, hogy a műveltségében nem a mennyiség, hanem a minőség a fontos s ami a mi esetünkben szűkebb térre korlátozott, lehet viszont mélyebb. A humánum a magyar lélek sajátosságában értéke szerint igazán csak a „kellő” szempontjából egységes. A „való” szomorú képet tár elénk az egységes magyar értékelés hiánya felől. Nemzeti pantheonunkat csak új kritikai nemzetszeretet mentheti meg attól a kísértéstől, hogy bálványgyűjteménnyé válik, pedig más oldalról nem kell félnünk a tiszta igazság jegyedül komoly nevelőerejétől sem. Ez áll nemzeti irodalmunk igazságára nézve is, sőt minden tudományág önértékű igazságát nemzetünk életsorsával kell összefüggésbe hoznunk. Nemzeti műveltségünk legmagasabb fokú logikai értéke, a tudományegyetem ne legyen szakfőiskola, de meddő elméletesdi sem, hanem lelkiismeretességre nevelésben álljon a gyakorlatiassága, miközben az összes életkérdéseket legmélyebb és legvégső alapjaiban vizsgálja és tisztázza. Ez azonban csak akkor sikerülhet, ha van olyan létparancsa, mely professzorokat, hallgatókat és közönséget élő univerzitássá egyesíthet. Az erkölcsi műveltség sajátos magyar mértéke, az élet bensőséges, lelki becslése meglehetősen hullámzó, inkább jogi természetű. Itt életmegfordítás nagy követelménye előtt állunk. Művészetünk magas nívója és a közlés között is nagy a szakadék. Kétszeres súllyal esik ilyen körülmények között latba a szervezés minden nyílt kérdése. Itt azon áll vagy bukik az egész, hogy sikerül számításba

vennünk sajátos nemzeti természetünk nehézségeit úgy, hogy az egyes tényezők autonómiája egyfelől kellő szabadságot biztosítson, másfelől mégis érvényesülhessen az egységes irányítás és ellenőrzés biztosította rend, összeműködés, egyetemes elkötelezettség és organikusság. Fórum és intézményesség kellene ehhez, elsősorban a nemzeti társadalommal kölcsönösségben élő iskola. Az igazi középosztály problémája ez amely esetünkben nem adott társadalmi valóság, hanem nemzetpedagógiai eszményi szofrozüné, a tudatosság megtestesítője, az ösztönösséggel, a néppel szemben. Nem mint tömeg hiányzik ez nekünk, hanem mint sereg. Különösen a kisebbségi magyar sorsban van szükségünk *ilyen seregre, mely* mennyiségben megfigyatozását minőséggel, sűrített, alapértékekre redukált, intenzív műveltséggel pótolhatja, sajátmagát társadalmilag szervezi meg és az örök humánumot tisztábban átérezve tarthatja a világ lelkiismerete felé. Mióta Európa Szovjetoroszország delegátusát felvette a Népszövetség tagjai sorába, új megfogalmazásban lettünk újra a nyugati keresztyén kultúra őreivé s fenti szervezkedésünk immár egyetemes emberi kötelességünk is, nemcsak magunk jólfelfogott érdeke.

Örökhagyóink ránkmaradt szellemi értékeinek is kincstartói vagyunk, így cselekedvén. Az *önnevelő* Bethlen Gábor, az *ébresztő* Zrínyi Miklós, a *sorshordozó* Széchenyi István, a *kultúrpolitikus* Wesselényi Miklós, a *kisebbségi* Mikó Imre csirájában már minden problémánkat hordozták, sőt megoldásuk irányvonalát is egyenkint és összesen jelzik előttünk.

A középosztály problémáját még égőbbé és még sürgősebbé érleli az a letagadhatatlan új nehézség, hogy az eddig megingathatatlannak érzett és tartott őstalaj, a népi életforma maga is bomlóban van és mindenestül problematikussá vált. Nagy kérdés ugyanis számunkra, mely korábban egyáltalán nem volt kérdéses, hogy ez az életforma kényszerű szociális kategória-é, vagy az emberi létezés és lelki egzisztencia egy örök formája? Úgy látszik nevezetesen, hogy a naív formák mélyén érték lappang, ami nem azonos értelmű a mi közhasználatú fogalmainkkal. A népnevelés feladata tehát nem az, hogy a népet akár egyeseiben, akár egészében kiemeljük a maga reális és egyedüli életformájából, hanem, hogy a maga kategóriájában emeljük fel.

Vannak magyar végletek, amelyek ennek a nemzetnevelő

munkának már a pusztá meglétükkel ellene szegülnek. Egyik ilyen lelki magatartás a nemzeti irrealitás, természetellenes, lázbeteg álomlátás, az élet valóságos tényeinek csodaváró tagadása. A másik — ennek ellentéte — lapos mindennapiságunk földhöz tapadó realizmusa, amelyet tévesen neveznek józanságnak. Harmadik közleki aberráció a magyarság és európaiság kapcsolatának végtelen értelmezése akár mint dacos turánizmus, akár fordítva — mint elragadtatásban vonagló Európa-imádat.

A nemzetnevelés lelki előfeltétele európai magyarságunk átérzése és megélése. A mi európai feladatunk, úgy, ahogy az Istvánná kereszteltetett Vajk átélté, embernek lenni — magyarul. Ez többé nem ő, Európa, hanem mi, magyarok. Európa nem a magáét adta nekünk, hanem a sajátmagává tett abszolútumot. Ne ruha legyen rajtunk ez a műveltség, hanem életünk lényege és értelme.

Makkai könyvének legnagyobb értékét szerettem volna megmutatni hűséges tartalmi ismertetésével. Az sikerült neki, ami pedagógiai irodalmunkban valóban sokkal inkább „kellő” idáig, mint „való”: filozófiai egységbelátása és tudományosan módszeres egységbentartása a nemzetnevelés problémájának. Nem bírálom, mert semmi megítélni való nincs benne és nem bírálom, mert vitatkozni szeretnék s ha módom és alkalmam lesz rá, fogok is vele. De hogy a vita esetleg a mi olvasótáborunk előtt is lehetséges legyen, az egész gondolatpalotát a maga szépséges egészében kötelességem volt megmutatnom. Ceruzavázlat, egyetlen igénye: a hűség és teljesség. Egyetlen szubjektív vonás esetleg rajta, a másoló öröme, melyet közben nem titkolhatott el a fölött, hogy a valóságban szeme elé táruló mintát vonásról-vonásra követhette.

TÁLTOS KIRÁLY és SÁRGA VIHAR.

I.

Makkai Sándor az Ördögsekér óta nemcsak komoly egyházszerző, teológiai és filozófiai tudós, hanem előkelő regény- sőt történeti regényíró is. Minden új könyve érték, még több: könyvsiker. Most egyszerre két nagy történeti regénnyel ajándékozott meg bennünket. A Táltoskirály és a Sárga vihar három kötete méltán keltene ezúttal is nagy várakozást.

A szerző a legjava gárdából való. A műfaj divatos, soha annyi történeti regény nem jelent meg, mint az utóbbi esztendőben. A téma szenzációs: IV. Béla, Erdély, a tatárjárás kit ne érdekelne manapság, a lélekelemzés, a kollektív gondolkozás és a Kelet felé fordult érdeklődés évtizedében.

A probléma már indulása külső körülményeivel túlnő a szokásos kritikai elemzés keretein. Induláskor s valamivel utána majd látni is fogjuk elég világosan, hogy a három nagy kötet nemcsak több, de más is, mint pusztán irodalmi vagy ép-penséggel szépirodalmi aktualitás.

De mi hát az a probléma, melyet Makkai Sándor három új kötetével számunkra felállított? Regényeket írt, szándéka sikerült vagy sikertelen maradt: mi lehet más még, kérdés, két — akármilyen különös — szépirodalmi termék körül?

Szerző, műfaj és téma: három zálog a kezemben, hogy kell lenni jelen, valahol nagyon a háttérben vagy túlságosan az előtérben problémának, ami mű-feletti, poétikán-inneni és esztétikán-túli. Makkai Sándor legújabb regényei nevezetesen nem történeti regények, nem is regények; ha nagyon pontosak akarunk lenni, még azt is meg kell vallanunk, hogy nem szép-irodalmi írásművek.

Ha másvalakiről volna szó, elég volna egyszerűen megállapítanunk, s napirendre térnünk az eseten. Máskor is, mással is megesett már, hogy amit akart, elvetélte valahogy alkotás közben. Hosszú az út a víziótól a kéziratpapirosig. Igen, de Makkai Sándor tudatos személyiség és azonkívül is erősek a belső igazságai. Nem kielégítő az a magyarázat, hogy ezúttal tévedett. Még kevésbé áll meg az, hogy önkritikája most az egyszer elhagyta; az Ördögsekér sokkal merészebb tett volt, sokkal kényesebb pillanat mesgyéjén, semhogy efajta feltevést eltérne az ő nyugodt plasztikájú író-alakja. De maguk a könyvek sem engednek elítélő megállapításokat. Az előtörő tartalom életteljes és szinte zuhan elő a formák közül, sokszor végzetesen magával is sodorva e formákat. Ennek a formák ellenére élő tartalomnak van valamilyen igaza, legfeljebb nem műélvezet-szerző, mert nem műalkotás-jellegű. Azért támadt az a benyomásunk, hogy sem a Táltoskirály, sem a Sárga vihar nem szép-irodalmi művek leglényegük szerint.

A műfaj is segített ebben a zavarodottság-keltésben. Ma közkedveltek a történeti regények, írók szívesen írják, olvasók kiadó-sikerekig örömet és nagy kedvvel olvassák. Elhamarkodva a történelmi érzék fejlődését is'kiolvashatnók ebből a jelenségből, ha a kísérő-jelenségek egyébként feljogosítanának ilyen olcsó és felszínes megállapításokra. Miután pedig erre semmiképen nincs jogunk, kénytelenek vagyunk legalább is feltételezni, hogy a forrongó idő fokozott érdeklődése valószínűleg árt a regények történelmiségének. Az ízlés különben is változó komponense annak a meglehetősen összetett lelki folyamatnak, amely egy regényfajta születése körül ott bábáskodik. Az időben tehát ott forrong mindaz, ami egykor kitett egy-egy történeti regényt. Hát még, ha ez a változó ízlés nem is nagyon lelkesedik az őszinte és hamisítatlan historizmusokért!

A téma sem elég objektív ma, egy nagy világgégés után s olyan ember számára, aki hivatása és adottságai szerint egyformán vezető egyéniség. IV. Béla egy jós démoni erejével és világosságával előre látja, ami bekövetkezendő. Ez az egyik regény. A másik — ugyanennek a folytatása és hasonló hozzá — IV. Béla, saját gátlásaitól szabadultan, újraépíti az elpusztított országot. Hol az a gyémántfejű és acélszívű író s ha akad ilyen, hol az a kongeniális olvasótábor, amely ezen a mély líraiságú tárgyon keresztül a zavartalan szépség szolgálatára találkozót bír adni egymásnak?

*

Mesemondó kellene hozzá és szép mese. Akkor sikerülne a merész játék. Jókai esetében például sikerült. Igaz, hogy ez az egy eset is inkább intő példa mint precedens, a történelem így nem igen ismétlődik. Sajnos, még kísértésbe sem eshetünk, hogy: hátha mégis megpróbálnék az összehasonlítgatást. Makkai Sándor minden hamarabb inkább, mint mesélő kedvű író és a regényeiben alig van több mese, mint amennyi a keret krónikás összeszerkesztéséhez okvetlenül szükséges. Még tán annyi sincs. Nyilvánvaló a nem is titkolt szándék: az írónak egyéb a dolga, nem ér rá, nem is akar, talán nem is tudna mesélni.

Makkai Sándor sokkal tanultabb fő, az írásmesterség is sokkal fejlettebb ma már minálunk, mintsem hogy egy kis erőfeszítéssel meg ne őrizhetné legalább a látszatát annak, hogy a

regényírás technikai fogásait érti és a konvencionális határokig tiszteli, tehát alkalmazza is. Mindennek új könyveiben halovány nyomát sem találjuk. Engem ez vezetett arra az álláspontra, hogy akkor ne is keressük, tovább megyek, ne is követeljük tovább. Nem erről van szó. Lehetetlen feladat volna, komikus és nincs is hozzá semmi kedvem, kioktatni az ördögsekér íróját arról, hogy kell történelmi regényt írni vagy levizsgáznom előtte, milyen kiművelt emberfő vagyok e műfaj törvényeit illetően.

Sokkal egyszerűbb a dolgom. Tudomásul kell vennem, hogy közönség-válság van, műfaj-válság van és e válságos helyzetben tehetetlenné lehetetlenül a legjobb író is a maga feszítő, gyötrő mondanivalójával. Érzem, hogy ez egyúttal a kritika válsága is. Nem válna be ez új helyzetben a régi recept. Nem ér semmit, ha felsorolom, mi minden nem sikerült és mi minden sikerült az új vállalkozásban. Nem ér semmit az sem, ha új törvényszerűség után kutatok a szokatlan jelenség mélyén. Ez a forrongó világ valahogy a földrengéshez hasonlít, meg mindenhez, amit a földrengés eszünkbe juttathat. Ilyen körülmények között pedig csak egy hasznos instrumentum van, vele kapcsolatban meg egy hasznos ember: egyfelől a szeizmográf, amely engedelmesen írja a görbéket, másfelől egy alázatos valaki, aki szakasztott ugyanolyan engedelmisséggel elolvassa, mit üzen a föld lázadozó gyomra.

*

Csakugyan úgy hat reám ez a két könyv, mint félelmetes, titokszerű elemi jelenség. Nem regény, dehogy, hol vagyunk már ebben a szörnyű zúrvarban dolgoktól, amelyek valaha keretet, tájékozódást, megfoghatót jelentettek, összedült-borult minden. De ha nem regény a két könyv és semmiképen sem történelem, miért akarja tisztafejű, élesszemű, művelt szerzőjük ebben a ruhában ideadni nekünk, ami benne él? És ha csakugyan akarja, miért nem cselekszi?

Ebben a percben egészen őszintén és egész; egyéniségem felajánlásával egyet akarok: vele menni az íróval minden áron, még ha el is kell felejtenem ezért mindent, amit eddig olvastam és tanultam. Érzem, hogy igaza van, ha nincs is mértékegysége az igazának és igaza van akkor is, ha „wesensfremd” számomra,

amit ír. Persze, hogy nem az, különben nem gyötrődném annyit. Kritikus számára ez az igazi kritikus perc, nemcsak elvben, de gyakorlatban is így érezni: te tévedhetsz, az író nem! De megéri a következő perc, amely meghozza végre az előttevaló perceknek is a termését. Tudom, végre jobban tudom, mint a leckémet, megláttam az író igazát.

Tehát: miért így, mai formájában kerültek olvasnivágyó szemem elé a Táltos király és a Sárga vihar¹?

Milyenős igazság ez, Uram bocsá! kérdésben a felelet. Az író titka: szemérmes líraiság, olyanforma, mint az epikussá líraizálódott Arany Jánosé. A műfaj titka: a kor menekülése a történelemtől, nem pedig hozzá. Kegyetlenebb megfogalmazás szerint: abszolút történelmietlenség, minden vonalon. A téma titka s egyben a közönségé is: a haldokló, vagy mondjuk szebben, halványuló szimbólum feloldódása álommá és vízióvá. Szakasztott úgy, ahogy az írás mondja: véneitek álmokat álmodnak, ifjaitok látásokat látnak.

II.

Kezdjük a végén, ami természete szerint is egészen irodalom. Sohasem tudott a történelmi regények írója egészen objektíválódni, tehát sohasem bírta elmúlt korok sorsát és emberét saját korától és saját személyiségétől függetlenül meg-eleveníteni, de mindig megpróbálta eddig ezt. A hatást mindig is ennek az erőfeszítésnek a dinamikája adta. Akartuk elhinni, hogy ami előttünk mozog és beszél, valóban a múlt, pedig csak szuggesztívó volt az egész, még pedig — a végén ez is kiderült — autoszuggesztívó. Az író manipulációja csak olyankor sikerült igazán, ha olyannak idézte fel elének a múltat, amilyennek mi akartuk látni.

Mint a legtöbb szuggesztívó, ez a fajta is bizonyos kellék-tárral járt együtt. A múlt szellemidézésnek majdnem szertartásos, kultikus jellege volt, minden irodalmi korban más, de mindig tradicionális gyökerű és mindig kötött kifejezési eszközeiben. Legutóbb forrástanulmányokon kellett például alapulnia mindannak, amit szemünk elé vitt az író és archaizált nyelven kellett megíródnia különösen azoknak a részeknek, ahol a színrehozott személyek beszélgettek egymással, vagy leveleket írtak egymásnak. Ha új adatok keveredtek a köztudat

szerint való állományba, magyarázó jegyzetet várt el az irodalmi ízlés, amelyből kiderül, hogy az író jobban értesült Hgyan, a legújabb adatokhoz hamarabb hozzáférközött, mint az olvasó, de autenticitása vitathatatlan. Legeslegújabbban el is vártak tőle holmi önálló kutatásfélét, nem ártott, ha egyes részleteket illetően megigazította egy kicsit a történettudósok eddigi eredményeit. Mindez persze megint csak misztifikáció volt inkább, mint valóság, de mindenesetre kötelező volt.

Makkai regényeiben ez a modor igazán ad minimum van redukálva. IV. Béla, a kisebbik király székely katonái még annyira amennyire székely dialektusban beszélnek ugyan, de mai székelységgel és, ami a legfájdalmasabb, mai helyesírás szerint. Pedig mi sem lett volna könnyebb, mint ebből a jó anyagból archaizált halandzsát megszerkeszteni. Az író láthatóan készakarva mondott le erről a pozíció-előnyről, sőt az udvarbélieket már egészen mai modern nyelven beszélteti. A „jól-értesült köztudat” is elég sovány zsákmánnyal kénytelen beérni: az emberhússal kereskedő várúr, elemi iskolás emlékeink e háborzongató kísértete, egyben kitűnő regényanyag, alig kapott másfélmondatnyi helyet, modern történelemtudásunknak viszont mindössze annyi tér jut, hogy Kuthen király helyett Kötöny szerepel, a muhi pusztán pedig „csakugyan” a magyarok vannak többen, nem a tatárok, illetőleg, pardon, mongolok.

Nyilvánvaló, hogy ez az író nem a múltat akarja a jelenleg érvényben levő szabályok szerint ébresztgetni, hanem valami egészen mást akar. Az olvasónak a szellemtörténeti irány vágódik hirtelen eszébe és megdöbben. Nem ugyanaz a törekvés-e ez regényben talán? Azt már nem lehetne nyugodt lelkiismerettel állítani többé, hogy a múltnak itt szimbolikus értelme van a jelen felé, mert akkor legalább arra kellett volna ügyelni, hogy a szimbólum maga sértetlen maradjon. Itt bizony nincs egy szemernyi múlt sem, ami a jelent szimbolizálhatná. Hiába a történelmi nevek, sőt a történelmi szituációk is hiába: ezek a személyek ebben a sorsban maiak, modernek, nem kendőzik, nem mórrikálják, nem is túrtörtetik magukat. Ne áltassuk magunkat, nem a szerző szeme nézi a XIII. századot mai tudása szerint, hanem maga ez a XIII. század él mindenestül a mi módunkon. Nem Makkai Sándor állapítja meg p. o. IV. Béláról, hogy: ennek az embernek (persze úgy, hogy neki

magának sejtelve sincs róla, de úgy, ahogy mi ezt ma visszamenőleg látjuk), gátlásai voltak, hanem maga IV. Béla él tudatosan úgy, mint aki tudja magáról, hogy gátlásai vannak., Pedig ekkora fokú tudatosságot még mai pacienseknél is veszedelmesnek tartanak egyes lélekelemző ideg orvosok. Az olvasó önkénytelenül megérzi ezt s úgy vesz részt a tatárjárásban, mintha jelmezestély vagy élőkép volna. Érzi, hogy fűti az alakok hátamögött az író valami szenvedély. Van az úgy, hogy közgazdasági vagy egyéb ellenfelek társasjáték vagy vita közben is komolyan összezsapnak, de a szemtanúk tudják, hogy a viaskodásnak nem az aktuális oka vagy tárgya az igazi. De nem érdeklí különösebben a tatárjárás magát a szerzőt sem. A regényeknek semmi plaszticitásuk nincs, ha nem tudnók máshonnan, mi történt, vagy mi fog történni, még annyira sem emlékeznénk az előttünk lejátszódott jelenetekre, mint így.

Szóval a szimbólum feloldódik álommá vagy vízióvá. Hogy mennyire álomszerű vagy látomásos mind a két történet, azt különösen az eleje, a vége és közbül néhány éles kép mutatja. A székely katonaság seregszemléje és az azt nyomon követő — merőben modern — hadászati vita még majdnem teljes egészében az ébrenlét terméke, csak bóbiskolásunk, fel-felriadásunk, ringatózásunk az álomtengeren hiteti el velünk pillanatokra, hogy a képsorozat: történelem, a szereplők: nem mi magunk vagyunk, hanem öregapáink. A vége a maga sietős, elnagyolt modorával újra jelentkező kontrollja a felszerkenésnek, tudatunk ködoszlató jelentkezése. Ki hiszi el, hogy ezen módon valóban fel is épült az elpusztult országi A derék kalmárokkal még az álombeli király tárgyal, de hogy ebből a néhány halovány vonásból markánsan rajzolódott ki annakidején az újjáéledt haza, azt már nem bírja elénk varázsolni az álomkép, azt már tudjuk a történelemből. Közbül a fellegekbe burkolt valószínűtlen foltok közül néha-néha elővillan egynehány kísértetiesen éles kép, mikor az alvót valami majdnem felébreszti: úszkáló, egymásbafonódott holttestek, a király levágott táltosujja, néhány érzéken túlfűtött testrajz, mellettük az ellenkező véglet: mikor a fantázia kétségbeesetten védekezik a felébredés ellen, minden áron tovább akarja álmodni az álmot és „jellemez”, krónikásán elbeszél, tudományosan értekezik a helyett, hogy alakjait mozgatná vagy beszéltetné.

Mielőtt ezt hibának könyvelnök el, kérdezzük meg olvasó-

önmagunktól őszintén: minket magunkat érdekel-e a középkori Erdély vagy a tatárjárás? Nem véletlenül említettem meg az előbb a szellemtörténeti irányt. Hiába is áltatnám magamat irodalmi pózban, ha tudományos nyíltszívűséggel már egyszer kijelentettem, hogy engem, a XX. század negyedik évtizedének az emberét, nem a történelem érdekel, hanem a szintézise. Nos, ez a fajta érdeklődés varázsolja a tatárjárást, a mohácsi vészt, a kurucvilágot, a szabadságharcot, vagy akár a honfoglalást és a hunidőket, meg a többi regényes korokat a mai kor kulcsregényeivé. Ennek a felfogásnak a tükrében nézve magunkat, egyik kor sem tanulság többé, még kevésbé önmagáért érdekes történés, hanem kosztüm és szerep. Ezért mondtam történelmietlennek a ma történelemtudatát, természetesen nem vádképen, mert jelenlegi, iskolás vagy stílusos történelmi igényeinkhez mérten: az. Abból a mű- vagy áltörténelmiségből, amely még mindig körülvesz bennünket, egyszer csak ki kell gyógyulnunk egészen. A tegnap történelmisége kianalizálta a múltból az elemeket, de aztán beléjükvesztett. Ne feledjük, hogy ez a tegnap pontosan ismerte ugyan a régi emberek sorsát, beszédjét, gesztusait és öltözködését, de közben sajátmagát elsikkasztotta és önnön parlamentjeihez halott gótikát és görög oszlopokat kölcsönzött vagy sikkasztott a halott kincsek garmadájából. Erre a múltra a ma történelmi szemlélete nem kíváncsi ezért fut a múlttól. Fut tőle, mint a gyilkos a tetthelytől, körben-körben és mindig csak ugyanoda tévedve vissza. A mátt egyelőre nem érdekli a tegnap, illetőleg nagyon is érdekli, de csak sajátmaga miatt, önmagát keresi, találja meg és látja mindenben. A negyvennyolcutáni magyar például belefelejtkezett a ragyogó múltba, azzal szemben, ami most történik. A mai ember, tehát a mai író is, másképp vigasztalódik. Igazolással álmodja magát a múltba és vizionálja a jövőbe.

Makkai új regényeinek nem is az álomszerűség az igazi ereje, hanem a víziószerűség. Én vagyok a kisebbik király, ugyanén a tragikus hőse a mongol veszedelemnek, de az országépítő is megint csak én vagyok. Makkai regényei minden epikus külsőségeik mellett és azok ellenére a legőszintébb magyar írók közé tartoznak.

Minden és mindenki elsodródik vagy elhomályosul a két regényben, egyesegyedül IV. Béla alakja éles, bár mindvégig kép- és sehohsem szoborszerű, de ennek már láttuk az okát. Mi-

lyen énközponti beállítottságú az egész történelmi körkép: ezek ellenem vannak, emezek mellettem. Mindennek csak az ad magyarázatot, ha Bélát segíti vagy akadályozza, de mindenképen önkifejtéere szorítja s élettalánya megfejtésére ösztökéli. A királynénak sincs külön szerepe: a hajlandóságtól a félig-megértés küzdelmén eljuttatni magát és a királyt a teljes megértésig. Az epizódok türelmetlenségünkől ostorozva nyargalnak, hogy mennél hamarabb beletorkolhassanak IV. Béla sorsába. A mongol veszedelem is csak arra jó, hogy fenyegetse, üzze, hajtsa Bélát. Ki emlékszik rá a könyv végén, milyen volt a kun tábor, vagy az András udvara (Béla nélkül), vagy éppen séggel a közelebbi vagy távolabbi mongol világ?

Ha pedig mégis volt egy valóságos Batu khán, az akkor egész bizonyosan azért vonult vissza, mert gyengélkedett kedves oroszlánja és azért olyan kegyetlenül, mert a végén megdöglött a szeretett állat. A ma embere lírai megszállottságában így látja és így éneklí a történelmet. Az én sorsom az. A másik fél csak annyiban van, amennyiben hatott reám, akkor, amikor hat és addig, ameddig hat. A történelem tehát az én közérzetemen fordul és fordult is mindig odébb.

Az álom élesebb kontúrú képeinek is ez a magyarázata. A tatárjárásból két momentum torony lik elő: gyilkos és kéjes énem öröme, táltos voltom hatodik ujjá.

Nem, nem, éppen ezek a zord őszinteségű részek tiltakoznának ellene legjobban: ezek a könyvek többek, mint álom. Álomképek csak a pszichoanalitikusokat érdekelnék igazán. A Táltoskirály és a Sárga vihar víziók.

Meg lehet szabadulni a gátlásoktól. Közösségnek és egyéneknek egyaránt. A veszedelem elháríthatatlan, de arra jó, hogy forró viharában egyéniségünknek idegen hatodik ujjunktól fájdalom árán megmenekedhessünk, a halálvágy életvágygá idegenüljön bennünk s megkezdődhessék rajtunk keresztül valami építő munka. Most már minden gátlástól menten. Ennek a munkának a részleteit nem láthatja elég élesen és gazdagon a felébredés felé bukdácsoló álom.

A kibontakozást Makkai Sándor már nem láttatja, csak sejteti, mert nem meséli, hanem prédikálja. De ezzel széteső szimboliztikája újra egységessé szilárdul, könyvei igazi értelmezést nyernek.

VAJTHÓ LÁSZLÓ.

HUNYADI, BESSENYEI GYÖRGY ÁLTAL.

Lehet, hogy az V. ker. reálgimnáziumba jár Budapesten, sőt Magyarországon a legtöbb pénzes fiú. Lehet, hogy az irodalomtanár úr is szerette és akarta ezt a tervet, nem elejétől fogva mindvégig csak az osztály. Lehet, hogy az osztályból sem egyformán örült neki minden diák. Lehet, hogy országos viszonylatban ez az eset szórványos eset és nem jellemző. Lehet, hogy ez a könyv nem javította meg a magyar diákság átlagos irodalomismereti színvonalát egy cseppet sem. Lehet. De mikor a Nóé bárkájából kibocsátott galamb zöldágot hoz haza a csőrében, az mégis mindig az özönvíz végét szokta jelenteni. Ó, drága zöldelő olajágacska, édes, riadt, pihegő fehér galamb !...

BESSENYEI GYÖRGY: TARIMÉNES UTAZÁSA. Kiadta az V. ker. m. kir. állami Berzsényi Dániel reálgimnázium ifjúsága. 1930.

Ennek a könyvnek, pontosabban a könyv kiadásának etikai velejárói fontosabbak magánál a ténynél is, hogy a legelső magyar utópisztikus államregény százhuszonöt év múltán végre megjelent.

1. Az ifjúság adta ki. Az ifjúság, amelynek végeredményében egyik fogalmi jegye, hogy kapjon. Az ifjúság, amelyet a közelmúlt majdnem szisztematikusan hozzá is szoktatott ahhoz a jövőgyilkos, mert próbálni és szenvedni képtelen felfogáshoz, hogy neki egyenesen dukál az öregebbek intézményes gondoskodása — ellenszolgáltatás nélkül. Az ifjúság, melyet a legszeretőbb, mert legnagyobb felelősséggel aggódó szemek sokszor már és éppen mostanában hajlandók voltak idealizmusra, szervezett munkára, komoly erőfeszítésre képtelennek látni. Az ifjúság, melyet szabad ízlése szerint képzelhet el kiki rongyosnak, elcsigázottnak, vagy az egyetemtől valamilyen okból eleve messzire űzöttnek, hogy az ajándéka annál drágábbnak tessen a szemében.

2. Immár másodízben örvendeztet meg bennünket jókedvű adakozásával ugyanez az ifjúság. Ez azt jelenti, hogy az eszme nemcsak megszületett, hanem, több annál: megélt. Idétlen koraszülött rendszeren elpusztul. De haladást jelent ez a má-

sodik könyv minden tekintetben. Az első könyv Hunyadi volt, majdnem ötletszerűen éppen a Bessenyei könyve. Ez Tariménes, reprezentatív műve írónak, kornak, magyar irodalomnak egyaránt. Kiadói feladatnak is nagy, derekas vállalkozás. Többé nem is egyetlen osztály igazságtalanul nehéz terhe, hanem egy egész intézet ifjúságának közös gondja. Térben, időben expanzív erő-ről, organikus folyamat közben növekedés-ről tesznek mindezek bizonyágot.

3. Nem kerül a könyv nyilvános forgalomba. Csak a szellem protekciósai kaphatnak belőle. Az érdeemesek, az érdeklődők, az ifjúság kedveltjei és az írás-tudás professzionistái. Szigorúan zárt társaság, pedig a határok nagylelkűen elasztikusak. Immár a tavalyi tapasztalatokkal gazdagabban határozta ezt el a kiadótársaság újólag, amely tehát ezúttal is hű maradt örök tradícióihoz: pazarló, nagylelkű, igazságos, szuverén ura vérnek és aranyak. És soha, soha nem tud kiábrándulni.

4. Végül adassék tisztelet a magyar irodalomnak, mely hűséges szerelmeseivé részegítette a ma diákjait. Adassék tisztelet a professzornak, aki plántált-e, vagy öntözött, ki tudná, de a keze nyomán megeredt kétségtelen az új tenyészet. Adassék tisztelet az iskolának is, mely eltúrta, sőt istápolta falai között a szokatlan, de derekas tanári és deáki munkát.

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK.

Azok közé tartozunk, akik kényelmetlenül érezzük magunkat, éreztük is már régóta azért, hogy a magyar diákok sokkal többet hallanak és olvasnak irodalmi tanulmányaik során költőkről és írókról, mint költőktől és íróktól. Örömmel üdvözljük és szeretettel ajánljuk tehát Vajthó László sorozatát, melyben olyan szerzőktől olvashatunk műveket, akiknek neve alig volt több tudatunkban üres fogalomnál, legjobb esetben néhány olyan mondatnál, melynek háta mögött nem rejtőzött semmiféle irodalmi élmény.

Íme, már az első füzet gazdag ajándékeképpen Bessenyei György is több és más, mint amilyenek Ágis szemelvényekből, vagy akár a teljes Filozófusból megismerhettük.

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK. XII-XX. füzet.

A gyermek, Vajthó László kedves gyermeke, a diákgondozásban időnként megjelenő Magyar Irodalmi Ritkaságok, úgy látszik, megél. Immár 20 füzet jelent meg belőle. A néphit

ezert nem is szokott meghalni az olyan újszülött kicsi korában, aki nem fél a fürösztő-víztől. Már pedig ez a vállalat sohasem érzékenykedett a kritika mosdatása alatt. Hiszen olyan lágy mozdulatokkal igyekszik is az ember bánni az ilyen finom, harmatos, gyöngé matériával. Hogy hú maradjak a kezdő képhez, jelenlegi feladatomnak egy rendkívül szigorú szemlét érzek a fölött: használt-e a múltkori fürdő s némi beszámolófélét az azóta észlelhető gyarapodásról is.

1. Hát bizony alázatosan kell tudomásul vennünk, érzékenykedés nélkül a világ legtermészetesebb tényeként elkönyvelnünk és őszintén bevallanunk, hogy a vállalkozás éli a maga életét s oda sem hederít a kívülről jövő hatásoknak. Egyszerűen ismételjük tehát ezúttal is a már elmondottakat:

a) Végrevalahára végleges rendezést nyerhetne s aztán megállapodhatnék ez, a kérdés: mennyi a munkából és, teherből a diákoké, mennyi a tanároké, mennyi az iskoláé nem utolsó sorban, mennyi az Egyetemi Nyomdáé? Nem írtam ide, mert világosan tisztáztott: mennyi a Vajthó Lászlóé, ő a spiritus rector. Az ő szent nyugtalanodását vedd el mint nyugtalanítást s többé nem jelenik meg új füzet. Eendkívül fontos és sürgős kérdés volna ez, hiszen most míg p. o. az egyik Bessenyei-kiadásban az iskola önképzőkörének minden tagja fel van sorolva név és esetleg viselt tisztség szerint, Hajnal Mátyás művének viszont csak a tartalomjegyzékéből állapíthatni meg még a kiadó intézetet is. A második Péterfy-sorozatnak a Bevezetését is diák írta, ellenben a Magyarság és A Magyar Néző sajtó alá rendezésénél nehéz volna megállapítani a diákok tevőleges szerepét, ha ugyan egyáltalában volt valami szerepük benne.

b) A fentebbiek alapján nagyon félünk, nem attól, hogy a kiadás ügye kisikkad a diákok kezéből, hanem attól, hogy természetes fejlődési folyamatának fele útján meg fog rekedni. Nem vagyunk barátai a felemás munkának. Ezek a kiadások még mindig kompromisszumok betűhív és teljes, illetőleg régies, félig új ortografiával dolgozó és szemelvényes szövegek között, tudományos és laikus bevezetések, magyarázó jegyzetek alkalmazása vagy elhagyása, eredeti vagy másodközlés, variánsok összehasonlítása, vagy e babramunka teljes elmellőzése még mindig zavarba ejtenek bennünket a felől: kikre számít mint olvasókra ez a gyűjtemény s komolyan vegyük-e, vagy kuriózumképen könyveljük el?

c) A szerkesztőnek több diszkrecionális jogot kellene, vagy biztosítani, vagy ha biztosítva van, gyakorolnia. Ez csak ez hozhatna bizonyos egységet a mostani mozaikszerűségbe. Most még olyan nagy a szabadság, hogy — jelentéktelen, de jellemző példa — ugyanegy füzetben a szerkesztő nem, az intézet igazgatója sem használja doktori címét, a kiadó-tanár viszont igenis használja. Valóságban mind a három doktor, ha egyikük sem írja ki, vagy mindhárman kiírják, megtakaríthatnak az olvasó részéről egy téves képzetet. A Szent Margit lg. kiadványa előtt ott a nihil obstat, a cisztercita Brisits Frigyes kiadása elől hiányzik. Mind a kettő lehetséges és helyes, így okvetlen megáll előtte mindenki egy gondolat idejéig és erejéig. Felemás vállalkozás az — úgy látszik — mennél teljesebb Besenyei- és Péterfy-kiadás mellett egy Pázmány-breviárium Melyik forma hát a sorozat ideálja: az oeuvre, a reprezentatív mű, vagy a szemelvények? Úgyszintén különösen hat az Egyetemi Nyomda eddigelé két önálló kiadása egymás mellett: az időszerű és objektíven kiválogatott centenáris Kazinczy-breviárium és a teljesen ötletszerűen, vagy tendenciózusan előszedett szemelvényes Pázmány. Természetesen kimaradt belőle a Rákóczihoz írt levél a felekezeti összetartásról, úgy látszik, az vagy nem jellemző, vagy nem aktuális. Azt sem merem állítani, hogy polemikus irodalom legideálisabb közlésformája lenne az egyik fél egyoldalú megszólaltatása. Valahogy ezt úgy kellene kezelni, mint az irodalmi levelezést s mint ahogy a Régi Magyar Könyvtár annak idején meg is cselekedte.

2. De elég a kifogásokból, örülünk a pozitívumoknak, a) Nagyszerű nevelő hatása van a Szent Margit lg. és a Zrínyi Miklós rg. kiadásmódjának. Az egyik egészen a háttérben marad, a másik csak azokat a diákokat említi névszerint, akik dolgoztak is. b) Nagyon megható, ahogy a kiadók indokolni próbálják, miért éppen a kiadásra került műre esett a választásuk. Ez az indokolás az indulás óta egyre természeteseedik és mélyül. A Siralmas Panaszt a Zrínyi Miklós nevét viselő iskola növendékei adták ki, Vedres István művecskéjét gyakorlati pályára készülő kereskedelmisták, Besenyei Anyai Oktatását leendő anyák és egyúttal leendő oktatók. Hajnal Mátyás elmékedéseit, imáit és himnuszait a Szent Szív tiszteletére nevelt apácák és leánykák. Egy másik kereskedelmi iskola azt igyekszik legalább indokolni, miért szemelte ki a modern étellel szo-

rosabb kapcsolatban író Péterfy dramaturgiai dolgozatait egy esetlegesen szóbakerülhető irodalomtörténeti emlék feltámasztása helyett, c) Talán éppen ez a motiválás okozza, hogy tárgyilagos értékelés szerint is rendkívül érdekes anyagot hordott össze az ifjúság ezúttal is. A Siralmas Panasz ma is aktuális és tanulságos olvasmány. A diák Csittvári Krónika ki is hozhatja, mást mindenkit a politizálás gyanújába keverne a hánytorgatása. Vedres István terve, sajnos, ma talán messzebb áll megvalósításától, mint az ő idejében s szükségesebb volna, mint valaha. Bizony nem árt lapozgatnunk benne. A Szent Szív imádata gyökeret ereszt a múltba s ez több, mint egyszerű érzelmi alap. Szinte csodáljuk, hogy a kiadó-nének szégyenlősen és szerényen majdnem elhiszik, hogy a gyökérszálak csak a barokk-ig követhetők. Sokkal erőteljesebben kellene hangsúlyozniuk a középkoriságot s nagyobb figyelmet szentelniük a szöveg mellett a bájosan gyermekteleg képecskéknek. d) külön említem meg a lassankint kibontakozó hatalmas Bessenyei-portrét s az egészen új gyanánt ható Péterfy-képet, Mennél több Bessenyei-füzet jelenik meg a Ritkaságok gyűjteményében, annál világosabban megtetszik az az igazságtalanság, mellyel irodalmunknak ezt az alakját minden elismerésünk mellett eddig kezeltük. Csak Szenczi Molnár Alberttel esett még hasonló méltánytalanság, mikor elpereltük tőle tisztán formai okokból a mű eredetiséget. A diákok Bessenyeije nem az a megszeppent s holtanapjáig kopírozó autodidakta, akinek eddig ismertük, hanem hatalmas fogékonyságú receptív elme, aki szomjasan töltözik meg Nyugat kútfejein. Szent kínban vajúdó termékenység, de nem abortáló, ahogy hajlandók voltunk hinni. A magán átszenvedett materiát nyugtalanul e világba szóró termőfa, amelyen saját gyümölcsök függenek, nem karácsonyfadíszek. Ugyanez áll Péterfyre is, de erről Németh László hamarabb és hivatottabb tollal emlékezett meg nálam.

3. A gyermek megélt, gyarapodása szemmel látható. További sorsa elé nagy várakozással és jóreménységgel tekintetünk.

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK. Szerkeszi Vajthó László.

Vajthó László kezdeteiben is rokonszenves vállalkozása szemlátomást fejlődőben van. Először saját hetedosztályos tanít-

ványai adták ki Bessenyei Györgynek egy nem túlságosan terjedelmes és nem is valami nagyigényű munkáját, Hunyadit. Azután már egész iskolája segédkezett a közben nyolcadosztályosokká öregedett diákkiadók hatalmas vállalkozásánál s kikerült sajtó alól egy testes könyv, az irodalomtörténet értékelésében is hézagpótló editio: Tariménes utazása. Harmadik lépésként szokás lett a kétszer megismétlődött kuriózumból, megindult a Magyar Irodalmi Ritkaságok gyűjteménye s Vajthó László tanítványai a világ legmagátólértetődőbb, legtermészetesebb gesztusaként adják ki a vállalat 1., 2. és 7. füzetét, Bessenyei Törvénynek Útját, Tudós Társaság-ával együtt, Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatait és ugyancsak Péterfy Zenei itikáit. Negyedik lépésként iskolát csinálnak az úttörők s tőlük függetlenül, de jó példájokon fellelkesülve adja ki a nyíregyházi gimnázium önképzőköre Bessenyei György kisebb költeményeit. Most, ötödik állapotában bizonyos nyugvópontra jutott a minden dicséretet megérdemlő vállalkozás: különböző intézetek ifjúsága saját tanáraik felügyelete mellett és szakszerű gondozásában egymás után jelenteti meg a részben elfeledett, vagy nehezen hozzáférhető, részben soha eddig nyomdafestéket nem látott magyar irodalmi kincseket, de mégis úgy, hogy Vajthó László szerkesztői ügyessége szervezni próbálja az incidentaliter, fajsúly szerint és önmagukban véve egyaránt túlságosan tarka-barka anyagot. Immár a 11-ik füzet jelent meg a napokban. A 10-kel (Kazinczy világa) a kiadó nyomda óhajt áldozni a kerekszám száz esztendeje halott Kazinczy emlékének a szerkesztő összeállításában, a 9. füzet egy lelkes pedagógus, Szabó Béla soroksári polg. isk. igazgató egyéni buzgalmának a gyümölcse, 3 füzetnek — mint már fentebb láttuk — Vajthó László tanítványai tették lehetővé a megjelenést. Az eddig megjelent füzetek nagyobbik fele azonban már a közben feltámadt országos érdeklődés gazdag és örvendetes termése. — A budapesti piarista diákok egy piarista iskoladrámát adtak ki, (Benyák Bernát Joás-át), az ugyancsak budapesti ciszterciek Temesvári Pelbárt műveiből szolgáltatnak kétnyelvű kiadás formájában kóstolót, a bajai cisztercita gimnázium Szt. Erzsébet, Szt. Elek legendáját adja a Példák Könyve híres Halál Himnuszának kíséretében. A debreceni református gimnázium Édes Gergely eredeti oktató meséit szánja ajándékolni a kissé szántszándékolt megokolással, hogy a szerző volt

valaha, ha rövid ideig is, debreceni diák is és abból a viszont egészen természetes, önmagát magyarázó okból, hogy a mű majdnem csorbítatlanul teljes egyik kéziratós példányát a debreceni kollégium őrzi. A budapesti ev. leánykollégium érettségire készülő kisasszonyai a bibliafordító Károli Gáspár Két Könyv-éből rendeztek az egyetlen ismert nemzeti múzeumi példány alapján új kiadást. Végül a budapesti Verböczy reálgimnázium maturandusai újból Bessenyei-kiadást adtak, a Jámbor Szándék feltámasztásával.

A magunk részéről nagyon örülünk az eszme megterebélyesedésének, hiszen míg a Vigyázó-hagyaték rendeltetéséig jut a jogi hepe-hupák rögzös útján, s az elértéktelenedett régi alapok itt is, ott is újra meg nem erősödnek, vagy újabakkal nem pótolhatnak, nem igen van a tudományos törekvéseknek számbavehetőbb mecénása a minden jóra és szépre könnyen lelkesíthető és lelkesülő ifjúságnál. Igazán nem ünneprontásból, nem is pesszimista hangon, de kínzó lelkiismereti kényszer alatt kénytelenek vagyunk mégis két meggondolásnak hangot adni. Az egyik hang a felnőtt ember szégyenkezése bennünk. Van-e jogunk nekünk a diáklányok és diákfiúk uzsonnapénzéhez és lelkesedéséhez ilyen intézményesen és ilyen országos arányokban? Megismertettük-e és meg tudtuk-e szeretetelni velük a régi irodalmat akkora mértékben, hogy ez a mindenképen egyszerű gesztus, amit itt e füzetek között nem győzünk csudálni, természetes és tudatos lehessen náluk? Ha igen, mikor kezdődött ez a gyönyörű renaissance, hiszen a felnőttek művelt magyar társadalmában a régi magyar irodalom ismeretének és szeretetének nyoma sincs. A másik hang a tanító-mesterember óvatosságának a kivikolása belőlünk. Vajjon nem változott-e át máris a kedves kamaszos játék szakférfiak és iskolák nagyon nemes, de mégsem egészen az eredeti intenció szerint való versengésévé, vagy (legalább is az ifjúság felé) többé-kevésbbő magánügyévé?

Ez utóbbi körülmény annál sajnálatosabb volna, mert — természetszerűleg és a dolgok rendje-módja szerint ugyan, de — nem minden magyarszakos tanár iskolázott filológus is egyúttal. Ennek következtében nem is minden kiadás egyforma tudományos értékű. Ez nem végzetes hiba, de tény. Viszont, mint tény azt a másik tényt vonja következtetésképpen maga után, hogy a füzeteket még mindig nem lehet objektív bírálat

tárgyává tenni, tehát még mindig nem lehet elvonatkoztatnunk attól a kísérő jelenségtől, hogy diákok, önképzőkörök, iskolák a kiadói.

Meg kell ellenben állapítanunk, hogy Vajthó László és az Egyetemi Nyomda vállalkozása a legjobb úton halad, hogy ezt a kezdettel járó gyermekbetegséget is hamarosan kiheverje. És éppen ennek az érdekében kérjük a szerkesztőt és kiadónyomdát egyaránt: a) tegyék megfontolás tárgyává a diákiadások problémáját, b) még céltudatosabb szigorúsággal válogassák meg ne csak azt, mi kiadnivaló és mi nem (hiszen ebből a szempontból nem igen tehetni eddig jogos szemrehányást), de azt is, mi sürgősebb és mi várhat a sorrendet illetőleg, c) bízzák a kiadásokat mindig olyan szakemberekre, akik a tudományos szempontokat is szolgálni tudják, miközben összeegyeztetik azokat a nagyközönség és az iskola igényeivel.

Az eddig megjelent füzetek aktualitásából például külön elismerés és köszönet illeti meg Perényi József, Brisits Frigyes, Zsigmond Ferenc és Vajthó László (Kazinczy világa) minden tekintetben kifogástalan munkáját. Az Egyetemi Nyomdát a gondos szedésért nemkülönben. Az olyan kivételek, mint p. o. Kazinczy budai szereplése 1895-ben, igazán csak a szabályt erősítik.

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK. Szerkeszti: VAJTHÓ LÁSZLÓ. 28. füzet. Horvát István magyar irodalomtörténete. Pap Károly egyetemi tanár gondozásában kiadta a debreceni református gimnázium és a Dóczy-leány-gimnázium ifjúsága. — 29. füzet: Magyar reneszánsz írók. Összeállította és bevezetéssel ellátta: dr. Kardos Tibor tanár. A fordításokat végezte és kiadta a budapesti Berzsenyi Dániel rg. ifjúsága. — 30. füzet: Greguss Ágost: Írói arcképek. Sajtó alá rendezte, előszóval, jegyzetekkel ellátta: dr. Mellinger Kamilla tanár.

Vajthó László elsőrangú szövegkiadásainak három utolsó füzete szinte már feledteti a gyűjtemény születésének körülményeit. A középiskolás diákság, amely az első kiadványokat finanszírozta is, gondozta is, hovatovább háttérbe szorult. A mecénási szerepet maguk a középiskolák veszik át lassankint. A kiadásra kerülő mű tudományos gondozása is odakerül azokba a kezekbe, ahová való, filológiával rendszeresen foglal-

kozó tudósok szakképzett, módszeres eljárása alá. Ezt a dicséretet nem kis mélabúval írom ide, de előrelátható és kikerülhetetlen volt ez a vég. A mindennél fontosabb szöveg érdekében talán kívánatos is. Mindazonáltal nem érne nagy meglepetés, ha ezentúl már nem jelennek meg a gyűjteményből annyi füzet, amennyi eddig megjelent. „Az a mondásom ellened, hogy az első szeretetedet elhagytad” — idézem az efézusi gyülekezet angyalához íródott levélből, de tárgyilagosan meg kell állapítanom, hogy csak a „pedagógus” szomorkodik bennem, az irodalom iránt érdeklődő „közönség” örvend a kötetkének belső gazdagodásának.

1. Horvát István Magyar irodalomtörténetét Pap Károly egyetemi tanár gondozta s a kiadóként szereplő két debreceni középiskolának megemlítve nincs, valószínűleg ténylegesen sem volt, semminemű munkatársi szerepe. A művet különben csak olyan mértékben tarthatjuk Horvát Istvánénak, mint a mostanában közkezen forgó könyvomas jegyzeteket azon professzorok szellemi alkotásának, akiknek ajkairól serény diákközeg „lerápiálták”. A kompendium azonban ezzel a megszorítással is rendkívül érdekes, két okból. Egyik ok: Horvát nagyszerű szuggesztív hatása kortársaira. Még mindig nem egészen világosan látni, hogy miért. Ez a vázlat újabb adalék egy ezentúl megfogalmazandó felelethez. A bevezetés is sejteti, hogy nem a tényeivel, hanem azzal a vitatható, de egységes és eredeti szemlélettel, amelyből a tényeket csoportosítja és mutatja. A másik ok, amely miatt Horvát István minden délibábossága mellett eleven és termékeny alak ma is, az, hogy úgy ő, mint a többi magyar „különc” tudós, idők múltán egyre többet veszít kuriozitásából s egyre többet nyer a maga igazában. Tanításának olvasása közben nagyon sok helyen meglep bennünket egészséges és szellemes „megsejtéseivel”. A bevezetés hálánkra érdemes módon és mértékben hangsúlyozza is ezeket a helyeket. De mindezen túl és mindezen fölül azzal az érzéssel tesszük le a könyvet kezünkbe, „mintha” ez a sokszor kigúnyolt tudós a maga korának fogyatékos kifejező eszközeivel csak rosszul fogalmazta volna meg igazságait, melyeket ellenben egész helyesen és roppant finoman fogott fel a maguk egészében. A bevezetés eszméltetőnek szánta a szöveget, hadd legyen az elsők között, aki köszönettel nyugtázom, hogy a legteljesebb joggal!

2. A magyar Reneszánsz írók gyűjteményes és szemelvé-

nyes kiadásában valamivel több részt vállaltak a kiadóként szereplő gimnázium növendékei: latinról-magyarra fordították az eredeti szöveget, amely így aztán bilinguisen jelent meg. De ki kell jelentenünk, hogy a kiadás értékei között ez a teljesítmény rendkívül szerény, a hangsúly Kardos Tibor munkájára esik. Bevezetése képet ad a magyar és magyarvonatkozású reneszánsz irodalom egészéről. Így legalább sejtésünk támad felőle, miből kaptunk mutatót és miért éppen a kiválogatott darabokat kaptuk. Bibliográfiai és magyarázó jegyzeteiből világosan megláthatjuk, milyen mértékben vette birtokába és milyenek látja ezt az irodalmat a magyar filológia. Valahogy kritika is ez a rész, kérlelhetetlenül bizonytságot téve a felől, hogy Mátyás udvara nemcsak a maga idejében volt elszigetelt jelenség nálunk, hanem még ma is az. Egy darab „virtuális Magyarország” a róla szóló és élő filológia is. A harmadik érdeme Kardos Tibornak t. i. egy kísérő értekezés A virtuális Magyarország-ról. Egy szellemi, az anyagiak fölött, a tények mögött, sokszor egyenesen azok ellenében élő Magyarország ez, amelybe beleillesztve Mátyás alakja, kora és udvara nem véletlen, nem ugrásos és nem folytatástalan képlet. A három részre szakadt magyarság egységét is logikusabban magyarázza, mint az eddigi, csaknem kizárólagosan közjogi magyarázatok.

Mi három hatást jegyezhetünk ide a könyv olvasása után. Az első a kiadót érdekli. Mi minden mentegetőzés ellenére fáj-laljuk, hogy „Gryllus”-ból nem kaptunk szemelvényt, hogy Werbőczy nem szerepel és hogy nem gyönyörködhetünk a Pataki Névtelen művészetében. Odaadtuk volna értük cserébe Galeotto-t, Bonfini-t és Mindszenti Gábor naplóját. Ezek t. i. ha nem is a közölt szemelvényekben éppen, eléggé könnyen, sőt olcsón hozzáférhető írók és művek, benne is vannak a köztudatban, az egész reneszánszról adott kép egysége érdekében elég lett volna egyszerűen utalni rájuk. Úgyszintén sajnálattal nélkülözzük az Argirus népi dallamát; ha nem is egykorú, bizonyára elég ősi változat. Valamelyik üres lapra ráfért volna. Minden üres lapért kár, a bilinguis kiadás, pláne, ha jegyzetes, jó tördelő mellett nem követeli meg okvetlenül ezt az áldozatot. A másik belőlünk kiváltott hatás az értekező számláját terheli. Bármilyen tetszetős a virtuális Magyarország elmélete, attól félünk, beletalál esni egy másfajta túlzásba, mint amelyekben a megelőző kor felfogása leledzett. A tények túlságos

tisztelete valóban tétovázóvá, bátortalanná, egyhelyben veszteglővé, adatai közt elvesztetté tette a múlt korszak filológusait. Ez kétségtelenül terméketlen, összefoglalásra képtelen tudományosságot segített kialakítani. Félő azonban, hogy a virtuális Magyarország viszont más oldalról egészen figyelmen kívül fog hagyni bizonyos letagadhatatlan tényeket, csakhogy az elmélet maradék nélkül érvényesülhessen. Nekünk például máris úgy tetszik, mintha ez a reneszánszsal a középkort a barokkig folytatólagosan átmenteni akaró „virtuális” Magyarország, hazánk „történetének szebbik része”, túlon túl is merész feltevés volna, mely ellen a valóság tényei kissé ellenségesen csoportosulnak. Más hangsúllyal, de aláírom a szerző megállapítását: A virtuális élet álomszerű. A harmadik hatás, amelyről beszámolhatok, jóval pozitívabb. Egybefolyik azzal az élménnyel, melyet az Apollo c. folyóirat első füzetének köszönhetek. A kiadó nevével is találkoztam ebben a füzetben. Mintha nem folytatódna itt valami, hanem most kezdődne. A klasszikus szellem újraértékelése ez s természetes következményeképpen a magyarországi latinság birtokbavétele, a nemzeti szellem beolvasztó ereje által.

3. Mellinger Kamilla tanár magának az Egyetemi Nyomdának a megbízásából azok közül az „írói Arcképek” közül, amelyeket 1853-55-ben a Pesti Napló „Jeles íróink Csarnoka” rovatában Toldy, Kemény, Erdélyi, Ipolyi és mások, de túlnyomórészt Greguss Ágost tollából közölt, egy kötetbe gyűjtötte utóbbinak 29 tanulmányát. A Pesti Napló rovatában többen is írtak, ne keressük tehát a 29 név között hiányzó neveket. A kötet így is kortörténeti dokumentum. Ma már e tanulmányok megállapításainak nagy része alapos revízió alá került, ez a kötet nagy lépéssel visz bennünket előre az arcképek szerzőjéről bennünk élő arckép revíziója felé.

MILOTAY ISTVÁN: A FÜGGETLENSÉG ÁRNYÉKÁBAN.

Rákosi Jenő immár a múlté. Vele együtt sírbaszállott a harmincmillió magyar álma, a liberális nacionalizmus és egy bizonyos újságíró stílus, mely még a nyolcvankét éves aggastyán tolla hegyén is hatott, mert belülről fakadó tüze egyformán áthevítette a legkisebb és a legnagyobb témáit egyaránt. Ha a *Tíz esztendőnek*, Milotay István megelőző könyvének olvasásakor még haboztunk is e merésznek tetsző megállapítás

hangoztatni, annál nyugodtabb tárgyilagossággal jelenthetjük ki most, ennek a kötetnek a végigtanulmányozása után, hogy a magyar publicisták Nesztora nem múlt el egyenes utód nélkül. Lehetnek, akik ma még kegyeletsértésnek tekintik ezt az összehasonlítást, holott csak arról van szó, hogy a harmincmillió magyarból tizennyolcmillió lett (s ennek is szanaszét szóródik, kallódik a nagyobbik fele), a liberális nacionalizmus keserűen kiábrándult tisztánlátásává józanodott valóságos (mégpedig beteg) világhelyzetünknek, a vezércikk lelkes hevülete nemkülönb a politikai essai hűvös és kíméletlen objektivitásává. Szóval csupán az arányok változtak, mert a kor változott. A művészet: az idő folyását azon melegében úgy kommentálni, hogy esztendők múltán még mindig a kommentátornak legyen igaza, ugyanaz maradt s aki erre képes, megérdemli a művész nevet, akármelyik végén mutatja is meg a gukkerén keresztül az egy-huszonnégy-óra világát.

Milotay István azért nagyobb újságíró pályatársainál, mert önmagához viszonyítva következetes világképet ad. Ezzel művészi színvonalra emeli az újságírást, amelyet mesteremberek kezében éppen a következetlen töredékesség szokott jellemezni különben. De ő nemcsak művészlélek, hanem modern ember is. Ebben különbözik szépíró kollégáitól, akiknek az újságíróskodására az aktualitás hiánya üti rá legtöbbször a dilettantizmus letörölhetetlen bélyegét. És végül *magyarabb* a többi zsurnalisztánál, mert egyetemes problématudata mindig a magyar glóbusra vonatkozik. Ez a legmegtanulhatatlanabb erénye. Ebben különbözik egyébként nagyszerű magyaroktól, akik az égszakadást és földindulást legtöbbször a maguk fején érzett koppanással tévesztik össze. De ebben különbözik a magyar újságírás újabban egyre szokásosabb nagyképű globe-trotterkedésétől is, ahol az ember a végén nem igen szokta megtudni, mit tartozik a szóbanforgó idegenországbeli, sőt idegenvilágrészbeli úgy tulajdonképpen éppen őreája. Milotay Magyarországot Amerika és Oroszország között látja, Németország vajúdáisaival is, az indiai problémával is szoros kapcsolatban, de Erdélyben és az Alföld kérdésein keresztül, Mohács tanulságaival. És a cataniai tölgyfák alatt is Magyarország fáj neki mindig.

Nagyon, nagyon fáj neki Magyarország. A szegek fájdalomával fáj neki és négy sebből vérző Amfortas királya hasztalan Párcival-várásának.

Az első sebből ömlik legbővebb sugárban a vér. Jelen sorsunk kilátástalan volta ez a seb. Függetlenek volnánk immár és nem tudunk a függetlenségünkkel mitévők lenni. Úgy látja, az összmonarchia minden hibáját és bűnét magunkkal cipeljük, erényei és előnyei nélkül. A múltban a Tisza Kálmán-féle „aranykor” tehet erről, jelenben a vele mindenben egyező Bethlen-rezsim. (Még kopasznak is egyformán az ez a két ember az ő szemében.) A Tisza-korszak rosszul értelmezett liberalizmusától a zsidókérdést és a szociális valóságot örököltük (szoros kapcsolatban egyiket a másikkal). Bethlen viszont konszolidációjával a mocsár lélektanát fejlesztette ki bennünk s ez már a Balkán. A kigazdák leszerelésével az agrárproletárizmus állandó veszedelmét hozta reánk egészséges földreform helyett. A fajvédő-keresztényiség leépítésével a zsidókérdés megoldását tette illuzóriussá. A legitimizmus elnémitásával a dunavölgyi impérium gondolatának ébrentartása helyett újra a „cinkotai” függetlenség, ezeréves magyar uralom, szabadválasztó-balkániság és az aranyközéputasdi „szolgabíró-koncepcióját” iktatta be a magyar programba. Ez utóbbtól a megszállott területek nemzetiségi kérdését is félti, de különösen fél az álliberálizmustól, amely háború óta, mint áldemokrácia mutatkozik egy újabb rossz földreform, választójog, kultúrfölény, bizantinizmus formájában. A következmények már is láthatók: a mágnások nem látják mai feladataikat, kritikát viszont nem akarnak ismerni és túrni; a középosztály lefelé züllik; az ifjúság illúziók nélkül nő fel s hideg számítással próbál élni, vagy bódultan nekírt a bizonytalannak; nincs munka, szerteszóródik a nagyvilágba a magyar, vagy „félelmetes csendben” szívja kétmilliomodmagával a „kihült pipaszárat” egy utolsó leszámolásig. Más oldalról szaporodnak a mindenre kapható Tóth Andrisok, a frankúgy kétségbeesett „úri betyár”-sága, a „holt lelkek”, a „fajdkakasvadászok”, a csupa megfontolt aranyközéputas diák-irredenta-pályázatírók, a „cölöpösök” — egyszóval a mocsár leendő győztesei, a hosszú orrú és hosszúkarmú stréber, a balkáni fajta, a „siker” politikusai: nekik áll a világ.

A második seb nem ilyen véres, de annál hevesebb. A zsidókérdés ez, abban a formájában, ahogy Milotay lelkében él olt-

hatalatlan fájdalom gyanánt. Szerinte a zsidókat nem lehet aszszimilálni, különösen akkora tömegben nem, ahogy nálunk élnek. Hiába volt a recepció: Ulman, Lánczy, Vázsonyi, Kiss József generációját egy sokkal őszintébben-zsidó generáció követte, amely földbirtokosnak farmer-típus, mint író, forradalmár és a megszállás alatt nem hajlandó szenvedni a magyarságért. Magas deszkapalánkja mögött örök idegen, akárcsak az olaszliszkai rabbi, aki nem ismeri a helybeli jegyzőt, saját imperializmusa kergette ghehtëba és tartja ma is ott, minden aszszimilációs törekvés megcáfolásául. Az angol merkantil puritanizmus éppúgy nagyranövelte őket világszerte, mint a mi liberális-nacionalizmusunk idehaza, de Abel Pann éppúgy megmutatja igazi arcát mihamarabb, mint Kiss József élete végén Reb Mayer Litvákkal s nemzetközi szervezetük a cionizmusban is csak egy újabb terjeszkedési lehetőséget teremtett meg — különösen a nekik juttatott Palesztina óta.

A harmadik seb talán legkevésbé sajnó, de az egész nemzetestre kiterjed, sőt azon túl is, mint az idegfájás, melyet a külső körülmények idéztek elő. Nagy távolságok és nagy idők messzi hatása sajnó ebben a sebben. A magyar probléma úgy jelenik meg a sajnóságában, mint az amerikanizmus vagy bolsevizmus, mint az indiai és kínai kérdés, vagy mint a német tömeghisztéria vagy az ausztriai anslusz-probléma függvénye. Más oldalról Mohács emléke kísért szimbolikus erővel, vagy az erdőtlén, lecsapolt, tanyavilágba hányódott-vetődött népű Alföld diktálja a maga fenyegető parancsait, régi nagy úr furcsa féligazságai döbbenek elő, hajdan egészségesebb, igazabb élet levedulaillata terjed. Csalóka ködkép hazugsága csábít: Pán-európa és a fehér szarvas fantomnak bizonyulnak józan napvilágon.

A negyedik seb inkább a lelkeken ütött, mint reálisan testi. Fáj, hogy Jancsovcics Béla kistisztviselő a tabáni kocsmában pogány akar lenni, fáj, hogy Attilát hasztalan keressük, hogy a szakácsi nép Mária-várása olyan irreális. Fáj, hogy Széchenyi képe olyan idegen előttünk, hogy nagyjaink gipszszobra a soha fel nem támadásig ott hever a porban, hogy a mi Korfunk sehol sincs, a sofförtípusé a jövő, a magyar Stefan legkülönb ember ugyan egy nemzetközi hotelben, de csak szolgáskorban, hogy a régi nóta olyan aktuálisan reménytelen (és a cigányok nemkülönb), hogy a külföldet járt magyar

sorsa a perzsák közt sem lehetne már lefelezüllesztőbb, hogy a munka nélkül lézengők alig várják, hogy baromi erőfeszítés páriáivá görnyedhessenek.

Fáj, mert olyan kár értünk. Hiszen a magyar kamilla a maga igénytelenségében is különb a másfajta székfüveknél. És a tölgy is nagyszerűbb, életerősebb, mint a repkény, mely belőle él. És mégis, van az erdőnek egy olyan fertálya, ahol a repkény az úr már és semmi nem látszik a tölgyből: meresmerevül elborította, uralkodott rajta a repkény a megfulladásig.

Ha Milotay látna valamelyes kibontakozást ezekből a bánatokból és problémákból, vagy legalább is láttatna valamilyen törekvést ilyenek keresésére, megmaradnék mondanivalója puszta ismertetésének keretei között. De nincs neki ilyen víziója. Kétségek közt hányódik és bennünket is kétségben hagy. A repkényborította tölgyerdő szép kép, megrendítő szimbólum, de nem politikai célgondolat. Kötelességünk széljegyzetként melléírni néhány *de-t* és ugyanannyi *ha és amennyiben-t* már csak a felzaklatott és most irány nélkül tévelygő lelkek megnyugtására is.

Tehát: Igaz a kép, aggódó a szem, őszinte a bánat. Ilyen bűnös a magyar múlt, ilyen sivár a magyar jelen, ilyen horizonttalan a magyar jövő, ha....

Ha az angol puritanizmus csakugyan *csak* szemforgató és semmi egyéb. Ha a protestantizmus valóban képtelen építő és szervező munkára. Ha a liberalizmus tényleg véglegesen, örök-időre kompromittálta magát. Ha a demokrácia kockázatait nemérdemes vállalni, mert semmi jót nem hozhat. Ha Széchenyi csak akkor igazán nagy ember, mikor már Kossuthot elvettük mellőle, mint oda nem valót. Ha jobb volt nekünk mégis az összmonarchiában és a függetlenség csak malomalatti vagy cinkotai „népdal”-motívum, a „kleinstaaterei” pedig egyenesen veszedelem. Ha a magyar ifjúság egyszersemindenkorra belefáradt az illúziókba és most már egészen jellemtelen. Ha a középosztály fenekéig zuhlott. Ha nincs már ebben az országban más elem, csak konjunktúrázó vagy muszáj-kormánypárti. Ha olyan nagyon modern és aktuális a középkori „árpádi” gondolat az átkos liberalizmus pótlásául. Ha a zsidók csak ártalmára és kizárólag csak ártalmára voltak ennek az országnak. Ha az

arisztokrácia olyan elismert történelmi osztály, amellyel levelezni még nem anachronizmus. Ha a szocializmust, vagy mondjuk egyenesen, szociáldemokráciát legfeljebb azért vesszük tudomásul, hogy szidjuk. Ha a klérus semmit, de éppen semmit nem vétett háború előtt, alatt és óta. Ha a „keresztyén” jelszó a magyar politikában csakugyan szükségtelen és elhanyagolható elem azért, mert elsikkadt belőle.

*

Nem azért soroltuk fel ezt a sok feltételes mondatot, mintha nem értenénk nagyon sok mindenben egyet Milotay Istvánnal, vagy éppenséggel perbe akarnánk vele szállani. De jól esik mégis az ő pesszimizmust motiváló listáján néhány olyan rést láttatnunk, ahol a reménység meleg és ragyogó sugarai beáradhatnak. Azt hiszem, a második ezeresztendő lehetősége az ő elgondolásában is megéri azt, hogy következtetéseinek egyik-másik praemissájában most ezúttal ne lett légyen igazza. A lényegben — sajnos — úgysis komoly, véres, tragikus igazsága van.

R. VOZÁRY ALADÁR: ELSZÁLLT A TURUL.

Összegyűjtött hírlapi cikkek tarka tömege ez a könyv és mégis egységes hangulatú — az elszállt turul szomorú jogán. Tíz esztendő terméséből válogatta össze egy újságíró-jubileum alkalmá. Nagyon kevés kivétellel majdnem valamennyi a Munkács c. lapban jelent meg, amely lap egyébként újabban Az Őslakó címet viseli azok akaratából, akik Mukacevó-t még egy napilap fejként sem szeretik Munkácsnak lenyomatva látni. Az elszállt turul egyébként a munkácsi milleniumi emlék szimbolikus madara volt s 1924 karácsonya óta nem látható a régi helyén.

A könyv problémája csakugyan ez: örökre szállt-e el a turul, vagy ha nem, vajjon mennyiforma időre¹? A nyílt sebként égő kérdésre R. Vozáry Aladár nem mer határozott választ adni, ennek fejében azonban ment marad a felelete a kibírhatatlan bombasztól is, a kibírhatatlan rezignációtól nemkülönben.

Könyve minden figyelmünkre, hálánkra és részvétünkre érdemes, mert egyre kilátástalanabb a harc, melyet meg kell vívnia. Olyanfélé az ő szerepe, mint a hátvédé visszavonulás

közben. Nincs még veszve semmi lényeges, de az éppen szóbanforgó osztagnak magasabb érdekből minden valószínűség szerint fel kell apródonkint morzsolódnia. Megható és hasznos is, hogy drágán adja meg magát, de saját maga sem ringatózhatik illúziókban legközelebbi sorsa felől. Borzasztó és nyomasztó idehaza ilyen megállapításokat papirosra vetnem, de hipokrizis volna részemről az ellenkezője. Hiszen úgyszólván az egyetlen lehetséges módja szolidaritásunk nyilvánításának, ha tekintetünket összevillantjuk néhanapján: tudom, testvér és köszönöm, hogy nem tájékozatlanságból, nem is kalandos nemtörődomségből állod a vártat — önfeláldozásból állod.

Sokszor az is nehezíti az ellenállást, ha a fegyver és muníció nem elégséges vagy nem elég elsőrangú. B. Vozáry Aladár e tekintetben hamisítatlan szabadcsapat-felszereléssel rendelkezik: nem egyforma értékű, nem is egyformán gazdag a fegyvertára. Nagy előnye viszont, hogy minden helyzetben mindenféle fegyverének egyforma ügyességgel tudja hasznát venni.

Legnagyobb hatást olyankor ér el hitünk szerint, valahányszor az ellenség fegyverét sikerül visszafordítania. Számos cikkében bizonyítja p. o., hogy a demokratikus csehszlovák köztársaság csak papírforma, valóságban sem nem demokratikus, sem nem köztársaság. Igen sikerültek azon pillanatfelvételei is, amelyekből minden elfogulatlan szemlélő megláthatja, hogy nő a számuk évről-évre az egyéni és közszabadságukban korlátozott egyeseknek, közösségeknek egyaránt éppen az állítólagos felszabadítók jóvoltából. Végül zavartalan a hatása azoknak a cikkeknek is, amelyekben az nyer bebizonyítást, mennyire lehetetlen magyar származásúaknak a legnagyobb jóindulat és őszinte törekvés mellett is jó csehszlovák állampolgároként viselkedni és elismertetni.

Jólesően pozitív tartalmúak a megmaradt magyarság seregszemléjét és a megmaradt magyar értékek leltári anyagát tartalmazó kis tanulmányok is. Nemkülönben nagyon ügyesek a választási agitációk toborzói. Vozáry lelkének szerves alkotója a tárgyilagosság, ezért nem fajulhat a körülmények által ráparancsolt hang nála sohasem színtelen, ércétvesztette hanggá, sem közömbös, elfáradt, vagy elfásult nemtörődomséggé, még kevésbé szervilis álmagyaroskodássá. Ellenkezőleg, éppen ezért válik az ő hűvös józansága veszedelmesebb fegyverré, mint amilyenek a fájdalomordítás paroxizmusa valaha is bizo-

nyúlhatna, mert elvi megalapozása megmarad az utódállam keretein belül. Azzal lelkesít a magyar jogpárt mellett, hogy rákényszerítse a kormányzatot saját programjának őszinte végrehajtására. Ezzel a különleges magyar érdekekről bebizonyítja, hogy azok egyúttal csehszlovák államérdekek még sován csehszlovák álláspontból tekintve is.

Már jóval problematikusabb értékűek az új rezsim visszaéléseit kritizáló cikkek. Igaz, hogy újságíró szempontból éppen az ilyenfajta írások a leghálásabbak, de könyvben viszont nagyot fakul a bizonyító erejük s még akkor sem célravezetők, ha adataik mentek a majdnem elkerülhetetlen túlzástól, ferdítéstől, kiszínezéstől, éléreállítástól. Egyszerű a magyarázata, hogy miért. Egy cseh törvény vagy egy cseh tisztviselő *mindenestül* bizarr és anachronisztikus fantom Munkácson, *tekintet nélkül arra, hogy jóindulatú-e vagy rosszindulatú*. A bizonyítandó vagy hangsúlyozandó tétel tehát sohasem ez: „lám, ilyenek a csehek”, hanem mindig ez, illetőleg ennek kellene lennie: „lám, ilyen lehetetlen helyzetbe kerülnek a csehek azáltal, hogy Ruzsinszkó is az övük”. A könyv két fejezetének összehasonlítása nagyon hálásan illusztrálja ezt. A Csokor Ruzsinszkóból c. cikk felsorolja a sikkasztó, csaló, romlott erkölcsű ruzsinszkói hivatalnokok egész sorát. Minden letompított hangon át kiérezzük, hogy a csehek számlájára. Sokkal hálásabb (és az igazságnak is megfelelőbb) beállítás volna szerintünk mindezt változatlanul hagyni, de a helyzet anomáliájául tüntetni fel. (Messe van Prága, szerencsétlen az új állam földrajzi formája: kicsi a meglévő tisztviselőgárda, kivált ha a „nemzetiségek” másodrendű polgárszámba vétetnek; Munkácsra igazán már csak a hazardőrök kerülhetnek.) A Nyílt levél az illetékes rendőrhatóságokhoz c. cikk azért frappánsabb, mert hangsúlyozza ugyan a határrendőrök kifogástalan udvariasságát, de ezzel együtt, sőt éppen ezáltal a mállhamotozás tényének magának mint rendszernek a tarthatatlanságát is.

De ezzel aztán azt is ideírtam, miért tartom Vozáry könyvét tragikus dokumentumnak. Kisebb baja, hogy a csehek miatt nem írhat a valóságnak megfelelőképen. Szolgálatának az a legkeményebb próba alá vetettsége, hogy magyar szempontból is illúziókat kell táplálnia, illúziókat, amelyek szépek, szükségesek, de valóságpótlékok csupán, amelyek semmiképen sem időállóak elegendő módon és mértékben. Nem bíráló célzattal állapítom ezt

meg, hiszen magam is így tartom ezt ma, az adott helyzetben egyedül lehetséges formának, inkább fájdalmasan-konstatálón mondom.

A cseh adórendszer többé-kevésbbő elhibázott, a 350 § minden valószínűség szerint törvénynek sem elég megfelelő. De, hogy Vozáry cikket írhasson róluk, ahhoz az az illúzió szükséges, hogy a mi törvényeink kivétel nélkül mind jól sikerültek, adórendszerünk is tökéletes. Szabó Lajos lelkipásztor kiutasításának történetét három cikken keresztül olvashatjuk. Magam is próbáltam, azért merek nyíltan beszélni róla: a menekültek kálváriájában minden vérlázító igazságtalanság és szörnyű szenvedés elismerése mellett van egy jókora adag illúzió, amelyet a „mártírsors” kifejezés néhány fogalmi jegye olyan mértékben tartalmaz, amilyen mértékben stilisztikája is van, nemcsak logikája.

Legvégére hagytam a nekem fájdalmas illúziót. Abból a levélből árad, amelyet Vozáry Dr. Rév József ügyvéd úrnak címez Gálszécsre. Arra kéri megtört szívvel a magyar szülőket, az iskola helyett (mely erre ott ezentúl nem hajlandó), az apák és anyák tanítsák meg gyermekeiket magyar nyelvre és magyar kultúrára. Jól tudja Vozáry, hogy, ha a mai magyar felnőttek nem hajtanak felvidékszerte a szavára, válságba jut a magyar gondolat. De azt is bizonyosan éppen olyan jól tudja, mint én, hogy lehetetlenséget szeretne tetetni. „Csak olyannal táncolj majd, ki a csárdást, palotást és a magyar szólót is tudja.” (Istenem! vajjon hányan tudják? nem Munkácson, de idehaza is.) „Addig kis lányom, hallgasd, olvasd Rozgonyiné, özvegy Perényiné, az egeri nők, Lorántffy Zsuzsanna, Zrínyi Ilona és a többiek történetét.” (Ki tudja vajjon úgy, hogy mesélni tudjon róla?!) „Nekünk mégis csak Árpád, Botond, Toldi a legkedvesebb.” (Milyen kevés magyar ember olvasta a Toldi-trilógiát!) „Zrínyi, Rákóczi, Kossuth, Petőfi, Arany, Jókai és a többiek a mi leikünkhöz jobban hozzánöttek, a legdrágábbak.” (Szegény Vozáry Aladár, igazad van: így kellene lenni.)

*

Az utóvéd menthetetlenül felmorzsolódik. Nincs más hátra, abban kell bizakodnunk, hogy visszavonulás után új vonalon sikerül koncentrálnia magyarságunknak minden erejét az utánunk következő generációban. Azok szegények, minden-

esetre illúziómentesen nőnek már fel. Addig is azonban tisztesség adassék a Vozáry Aladároknak, akik a végsőig kitartanak és becsületes, élet-halálra menő kézi tusával próbálják fedezni ezt a hátuk mögé álmódott nagy visszavonulást. Édes jó Istenem, csak ez is ne bizonyulna, legalább ez az egy ne, illúzióknak, mint annyi sok más egyéb.

SZALATNAI REZSŐ: VAN MENEKVÉS.

Szalatnai Rezső *Új arcú magyarok* c. cikkében felsorolja a felvidéki ifjúság jellemző vonásait. Generációs öntudat, a dolgok reális látása, a szocializmus egy körvonalazatlan elképzelése és az új magyar irodalom alkotásaiból kapott szuggesztiójuk különbözőteti meg szerinte a mai fiatalokat a tegnapi, sőt a tegnapelőtti öregektől. Ezzel megrajzolta természetes önarcképét is, sőt egyidejűleg megadta könyvének kereteit és programját is.

1. *Generációs öntudat* az ő megfogalmazásában annyit jelent, amennyi a szlovenszkói magyar fiatalságot elválasztja egyrészt az ugyanott élő öregebbektől, másrészt azonban a mai orosz ifjúságtól is. Ez a fiatalság nem szakított apáival úgy, mint az orosz, de nem is hajlandó folytatni apái életét. Azok a Garamvölgyi-féle passzív rezisztencia tétlen és ábrándos világában élnek, fiaik reális alapra szeretnék helyezni kisebbségi politikájukat. Azok ellenséges álláspontot foglaltak el, a fiak keresik az érintkezést a cseh és szlovák ifjúsággal, akiket rá akarnak bírni becsületes együttműködésre. Azok még mindig a magyar glóbusz elszigeteltségében élnek, utódaik már a prágai és messzibb eső egyetemek neveltjei, azok a fausztii lélek világát álmodják vagy kínlódjak tovább, emezeknek a krizantém üzen. Azok kispolgárok, az utánuk jövők legfeljebb azon vitakoznak, érzelmi szocializmust építsenek-e a lelkükben, vagy minden konzekvenciáját levonva eddigi vágyaiknak, megüzenjek az osztályharcot múltnak és jelennek egyaránt.

2. *A dolgok reális látása* elsősorban háborúellenessé teszi Szalatnai Rezsőt. Március 15-én átértékeli: az még mindig nem eredmény, legfeljebb program. Május 1-én részvét ébred szívében a középosztály iránt, hogy az még mindig nem veszi észre „áru”mivoltát. (Mérnök, író, orvos, tanár, ügyvéd ma úgy vásárolható, mint fa, vagy birka.) Spenglerben, a fajiság, cézári zmus és egy sajátos értelmezésű szocializmus apostolában, a nacionalizmus, diktatúra és fasizmus filozófus-apját fedezi fel.

Budapesti útján a határmenti finánctól a bedugultság stigmáit magán viselő tanár, lángolószemű levente, nagy-dómú és kisgyárkéményű Esztergom, öblös temetőnek appercipiált sokezer gyertyafényes és mégis sötét Pest (amely csak templomokat épít, de különben üzlettelen és halott), a Színházi Élet hamis parfümú világán át egész a kegyetlenül megítélt magyar szellemi életig mindent negatív előjellel lát. De éppen ilyen irgalmatlan odahaza is. A közönség áruló; addig szolgálták ki engedelmesen giccsel és közhellyel, míg ma már kényszeríti a művészt, hogy alkotás helyett — gyártson. A nagynéni művészete ez, a halhatatlan és diktátori „gobelin”-neL mint szimbólummal a kispolgár reprezentatív falán, lehetőleg még parádésabb keret közé hangsúlyozva. A délibáb balladája ez, mely még ma is győz műkedvelő-operettelőadás képében Németh István László pozsonyi orgonaművész Kodály-estjén. Nyitra ez, ahol az ügyvéd felesége társadalmi helyzetével stílszerűen és azt jellemzően, nincs tisztában sem a középkori, sem a barokk művészettel s a világos látás elől egész társaságával a délelőtti sörözőbe menekül.

3. A *szocializmus* azért mégsem világos programm még nála sem. Magáról mondja, mikor észreveszi, hogy a fiatalság nem esik bele egyszerre a szocializmusba, hiszen ennek száz meg száz intézményes gátlás állja útját. Beszámolóin, problémáin meglátszik, hogy kortársaival, sőt egykori munkatársaival is rengeteg tisztázni valója volna még. Kortársai közül sokat elhódított, hogy így fejezzem ki magam, A mi lapunktól a Tábortűz, ezek az ő megítélése szerint reakciósak. Munkatársai, a Sarlóások, a Vetés körül elhelyezkedettek, vagy onnan éppen szerteszéledők: érzelmi szocialisták csak. Nem akarnak osztályharcot, nem fogadják el analitikai módszerül a történelmi materializmust és cselekvésük nem pedagógiai.

Szalatnai Rezső a maga személyét illetőleg már továbbjutott ezen az úton. Ő marxista és pártpolitikus. Pozitív eredményei azonban bizvást folyhatnának polgári radikalizmusból is. Mert mik ezek taxatív felsorolás szerint? Propagálja a diák és munkás találkozását hatalmas támadás kíséretében a családi és iskolai gátlások ellen. Nem osztozik Balog Edgárral az emigránsok elítélésében. Komoly ügynek tartja az orosz tervgazdálkodást és vezényszó erejével kiáltja a fiatalok felé: balra át! A prágai egyetem és a szlovenszkói középiskola közötti száza-

dóknak mesgyéül szolgáló úr áthidalására egyedüli lehetőségnek a marxista dialektikát tartja. (De adós marad kifejtésével: miért.) Úgy érzi a pozsonyi pék és könyvkereskedő, a nyitrai intelligencia és saját baráti köre csökönységén keresztül, hogy a polgári lélek megtaníthatatlan, merő negatívumok letéteményese: nem szabad, mert nem lehet rá építeni. Gyökeres változásra van szükség: a falu nem újul meg, csak azért, mert iskola épült benne. Pozsony civilizációja eltakarja az országot, az urak villái a szomszédos vityillókat. Pedig az ország tengelyt vár. Hja, Ehrenburg meghamisított freskója helyett az ország és népdarab lehetőségében ott szunnyad a svájci koncepció. Már-már a dac monomániájával hangoztatja: van menekvés, még ha a missziós fiatal front menekül is, a párthoz való csatlakozásban. Amint ennyiből is látható, Szalatnai Rezsőt inkább taszította a pártsocializmus felé, mint hívta valami.

4. Ez a valami az ő leggazdagabban buzgó forrása: *a lírai szuggesatió*. Ady, Szabó Dezsői, Móricz Zsigmond kezdetben, majd Bartók, Kodály, Kassák Lajos hatottak rá lírai votaalkozásban, tudományosan pedig Ostwald, Spengler, Szekfü Gyula és Jászi Oszkár. A líra jó, — mondja erről a hatásról, — mert érzelmi gözeiben szolidaritást lehet vállalni máskülönbé ijesztő és végkövetkeztetést váró nézetekkel és emberekkel. A hozzá hasonló „új arcú magyarokat” is egy verskötetecím világánál látja olyan éles-józanul. Ady Endre jelentőségét főleg „genetikus folytatásaiban” látja. Nem hiszi, hogy az irodalomnak megfelelő összegyűjtő fókusz lehet egy — még olyan szép intenciójú — nemesi kúria, A legújabb szlovák irodalomnak három érdemét jegyzi fel: kapcsolatot talált a néppel, hatott a szellemi élet tartalmára és formáira egyaránt, megszűnt pusztá intellektuális játék lenni. Minden álképlet izgatja és idegesíti, akár élő emberek tiltakoznak, önmagukra ismerve regényalakokban, akár értéktelen irodalmi akarások vindikálnak maguknak elismertetést, akár irodalompolitika hangoskodik irodalom álarcában, akár folyóiratok sorsában vehető észre mélyrezökkenés. Azt hiszem, Makkai Sándor erdélyi programjának is a költői ereje ihlette inkább, mint praktikus megvalósíthatása. Nagyon jellemző esztétikai látásmódjára Beethovenről, Tolsztojról és Chaplinről rajzolt három portréja. Nálunk fogytán van az élet olaja: a szépségtudat és az optimizmus. A Viharok Fejedelme soha ki nem fogyott ezekből. A jasnajapoljanai remete

tragikumát abban látja, hogy nem mert aktív marxista lenni, hanem dühösködött és félt. Chaplin több mint mulattató, sőt több mint filozófus, ő „a felbomlás anarkijának anarkia-reflexe”.

Az „öregek”, „kispolgárok” és „öreg hazabeliek” többféle attitűdöt vehetnek fel ezzel a könyvvel szemben. Legkönnyebben elítélhetik „forradalmi” hangját, hiszen az ifjúságot általában legkönnyebb sarokba állítani megtorlásul. De igazságtalanság lenne így bánni vele, mert tisztán látni, világosan beszélni és gondolatsorokat végiggondolni még akkor sem bűn, ha a végkövetkeztetések messzire jutnak és merészen szokatlanok. Hosszú erkölcsi prédikációt is lehetne ellene tartani, javító vagy felvilágosító célzatú. Igazságtalanság volna ez is. Ami az imént nem volt — mondjuk mentalitásbeli bűn, etikai értelemben sem az, mert tanulmányok és cikkek írása közben a félig kimondott vagy csak részleteiben elgondolt igazságok gyáva vagy gyámoltalan felsorakoztatása az egyedül és igazán etikai vétség is. Azt hiszem más oldalról, hogy a maga útját nagy biztonsággal járót kéretlenül tanítani nagyképűség és egy kis nevetségesség veszedelme nélkül lehetetlen. Vitatkozni is lehetne elvégre vele, hiszen — mint fentebb is megjegyeztem — az ő marxizmusa, akármennyire állítja az ellenkezőjét, nem osztályharc-jellegű, módszere sem okvetlenül és mindenben materialista (még kevésbé történelmi materialista, hiszen legértékesebb eredményeit — nem vádképen, sőt elismerésül jegyzem ide — ahisztorikus látásának köszönheti). De érzem, hogy ehhez meg joga nincs egy olyan generációnak, mely az újánajvöket a kétségbeesés szélére ha nem is kergette, de odaérintette.

Egyet tehetünk meg ezzel a könyvvel szemben. Tudomásul vehetjük a mondanivalóját. Ha úgy érezzük, hogy a mi életünk és világnézetünk módszereire, formáira, tanulságaira és eredményeire szüksége van az ő rendszerüknek, iparkodjunk érintkezési felületeket keresni feléjük, mert ők ezt már bajosan fogják megtenni, sőt megtehetni. Ennek valahogy elmúlt az ideje. Mi, mikor annak éppen aktuális történelmi pillanata, elérkezett, generációs tudunkat nagyon is negatívumokkal ébresztgettük, a dolgok reális látása helyett persuasióval vagy

még erősebb eszközökkel bódítottuk öntudatunkat, polgári frontunkat diktatórikusan őriztettük (és még sem őrizhettük meg — természetesen), lírai szuggesztió helyett azt akartuk beléjük szuggerálni, hogy nem érte, vagy nem jó helyről érte őket a (letagadhatatlan) szuggesztió. Ez bűn volt, hiba volt, amelyet bűnbánat és sok mindenértelenben értendő újjászületés híján igen nehezen vagy sehogysem tudnánk levezekelni, esetleg éppenséggel jóvátenni.

Akkor pedig a Szalatnai Rezsők nélkülünk kezdenek a jövő megmunkálásához. De hozzákezdenek. Generációs tudatuk kénytelen-kelletlen az orosz ifjúsághoz hasonul. És egyesegyedül mi tehetünk majd róla, öregebbek.

Mai magyar diákok üzenete

MEGNŐTTEK ÉS ELINDULNAK. Kassák Lajos új regénye.

Kijelentjük mindjárt jóelőre, hogy nekünk az író is rokonszenves, a könyve nem különben, bár nem vagyunk egy véleményen vele. Alapvető különbségek választanak el tőle. Ő osztályharcos, mi nem ismerjük el a tényleg meglevő társadalmi osztályok létjogosultságát, ő azt mondja hőseiről, kamaszok, mi azt mondjuk, egyik még kamasz, másik már adolescens legény vagy eladó lány. Ő azt írta könyvének címe alá, regény, mi ebben az esetben regényfélét várunk tőle, ha nem is megjelölés dogmatikus merevségében, ő tendenciózus, szerintünk kár, hogy az.

Mindezt azért „szögeztük le”, hogy ezek az egyoldalúságok bennünket viszont a másik véglet irányában elfogultakká ne tehessenek. A gyöngeségek nem az írás leglényegéből fakadók, nem az író, hanem a pártember, az autodidakta, a diletáns és a próféta vagy agitátor tévedései. Tévedésekkel elegy igazi emberi és művészi értékek rejtőznek a regényben minden hibát megérő és feledtetni tudó, gazdag bőséggel.

Essünk túl hát rajta, mondjuk meg az írónak őszintén: nem igaz, hogy a proletárkamasz, mint olyan különb emberfajta a burzsujkamasznál, mint olyannál. Még akkor sem igaz, ha a látszat netalán igazolná. Feltéve, de meg nem engedve, hogy a burzsujkamasz regényt olvas, míg a proletárkamasz szociális történelmet, tehát tudományos művet tanulmányoz nagy kedvvel és hűséges kitartással, nem vonhatunk le abból egyéb következtetést, legfeljebb mint, hogy meg kell reformálni a tanítási rendszert az iskolában. Ha a burzsujkamasz hamarabb és nagyobb mértékben csábít és csábul a proletárkamasznál, abból az is következhetik, hogy a testi munka jobban levezet bizonyos ingereket, mint a szellemi, az is, hogy a szükség

diktálta szűkös koszt egészségesebb, mint a nálunk egyébként szokásos, esetleg az is, hogy a koedukciót sürgető érveket figyelmesebben kellene meghallgatni, mint eddig, sok-sok minden következik belőle, csak az nem, amit Kassák Lajos gondol, hogy egyik embercsoport különb a másiknál.

Kár volna ezt tovább részletezni. Majdnem felesleges a további kifogások felemlgetése is. Akik ebben a könyvben megnőttek és elindulnak, nem egyformán nőttek meg s nem is egyformán indultak el. Panni nem azonos Évivel, Laci Mátyással és így tovább. Lacinál az író kelleténél többször megjegyzi, hogy „teveképű”. Azt is eleget halljuk, hogy tengerészpipájából füstöl. Sióval pupertál és társadalomellenesen gondolkodik, hiszen a társadalom minduntalan kiteszítja magából a teveképe és pattanásai miatt. Kissé igazságtalan eljárás vele szemben hősnek idealizálni Mátyást, aki egyrészt már kinőtt ebből a korból, másrészt épenúgy él az anyja nyakán, mint Laci az apjáén.

Nem folytatom tovább. Kassák igazságaitól teljesen függetlenül igazságtalanság történik a fiatalokkal s ezt az igazságtalanságot érezte meg, érzékelteti és szeretné ezzel közelebb vinni az ítélet napjához Kassák Lajos. Ez az ő regényének belső igazsága és szépsége. Nem kodifikálható, de kiérezhető. Megnőnek a gyerekeink és elindulnak, ó, milyen szomorú, hogy nincs, aki elindítsa őket és épen ezért bizonytalanok a lépteik, a mellett legtöbbször félretartók vagy céltalanok. Megnőnek a gyerekeink, szülők, nevelők, öregebb barátok, a nyakunkra nőnek. Nem tudjuk, mitévők legyünk velük. Az egyik anya kenyérben lévőnek szeretné már tudni a gyermekét, nem sikerül. A másik ámulattal és értetlenül kotkodácsol a lánya életének patakpartján, tyúkeszével nem éri fel amannak kiskacsá-tempóit. Sejtelve sincs róla, mi hogyan történik egyetlen magzata körül, legsúlyosabb órájában azt hiszi róla, meghült, vagy a gyomrát rontotta el. A harmadik szülő vagy szülőpár azt a jót nem érti és nem sejtí, amit a gyermek áldott szerencséjére, de teljesen ösztönösen épen csinál, úgy, hogy akár az ellenkezőjét is művelhetné.

Megnőnek a gyermekek, burzsujok és proletárok, egyik tiszta még, a másik már nem az, mire megnő. Egyik úgy piszkos, ahogy a tisztaságot el szokták képzelni. Másik úgy tiszta, ahogy a konvenció nem ismerné el annak. Ismét harmadik és

negyedik a közfelfogás szerint egyféle, avagy másfajta. Megnőnek, mondom, és elindulnak, jaj, de hogy és hova?

Kassák kíméletlen élességgel és hűséggel mutatja, hogy ügyefogyottan indulnak el és a bizonytalanság felé mennek. Proletárfiúk és burzsujfiúk egyformán, burzsujlányokkal egyetemben. Az egyik börtönbe kerül, a másik szanatóriumba. Bemélem, bármekkora jogos felháborodást érez a szerző azért, hogy a burzsujfiút megmenti az apja a börtöntől, azt már csak nem hiszi, hogy ezzel aztán a Laci sorsa megoldásig jutott? Az egyik öregedő emberhez megy férjhez, a másik tehetetlenül vár a szívéhez közelkerült, éhségstrájkot halt proletárfiú sírdombja közelében a messzi problematikus megoldásra. A csábító burzsujfiú hamar elkerül ugyan figyelmünk előteréből, de nem nehéz kitalálni, hova. Új kalandra, szebb csatára, megint csak nem megoldásképen. Proletárleány nem is szerepel a regényben.

Ez az igazi konfliktus a könyvben, örök összeütközés, apák és fiáké. Az igazi pozitívum sem az, hogy az ifjúság hol találkozik egymással, szakszervezetben-e, vagy másutt, hanem az, hogy egyáltalában találkozik. A gyermekeink megnőttek és elindulnak. Megérkezni azonban csak az fog, aki nem marad már az út kezdetén egymagára. A barátság problémáján áll vagy bukik minden ifjú lélek. Kassák Lajos ezt érezte meg s ha gátlásai nem volnának, meg is tudta volna a maga kendőzetlen valóságában éreztetni művészibb bizonyító erővel, ami regényének még így torzó formájában is tengelykérdése. Proletárnak, burzsujnak barátokra van szüksége, ha egyszer megnőtt és el kell indulnia.

KISS ISTVÁN: HÁLA ISTENNEK! VÉGE AZ IFJÚSÁGNAK.

A szerző ezt az 55 oktáv-lapon elmesélt, helyesebben, meggyónt történetet regénynek nevezi, sőt egy trilógia első részéül bocsátotta közre, melynek még folytatásai következnek „És mégis megpróbáltak élni”, továbbá „Kár volt születni szegénynek” címek alatt. Méltánytalanság volna részünkről belemennünk ebbe a játékba s a nagyon érdekes emberi dokumentumot „elintéznünk” csak azért, mert ez semminemű mérték alatt regénynek nem nevezhető. Nemcsak a terjedelem miatt nem regény, ez a poétikai műszó más poétikai műszóval sem

volna ebben az esetben behelyettesíthető. Egyszerűen nem szép-irodalom ez a könyv, annyira nem, hogy minden szép-irodalmi természetű próbálkozása határozottan árt érdemleges mondanivalójának. — P. o. Tóth Gyurka volöntör-újságíró nyomban azután, hogy felmondanak neki, öngyilkos lesz, de előbb még megírja utolsó riportját a saját öngyilkosságáról. Ezt a hajmeresztő tragédiát és nagy csomó ehhez hasonló részletet még akkor is le kellett volna tompítani az írónak, ha az élet azon-brutálisan és azon-nyersen szakasztott-így lökte eléje a valóságban. Az Élet „giccsei” újságcikkekbe kíváncsoznak, nem könyvbe.,

Kiss István „regénye” nem érdemel érdemleges kritikát. Kiss István generációs-válságának naplójegyzetei azonban annál tanulságosabbak. Szó van bennük egy mai fiatalemberről, aki mint annyi sok ezer társa manapság, sokáig elhelyezkedés nélkül ödög a világban. Aztán nagynehezen mégis csak állásba jut, de mire megházasodnék, már késő. A nagy várakozásban elszállt ifjúságának teremtő és alkotó ereje, már csak a tengő élet adatott osztályrészül, annak is csupán az önfenntartó reflexei. Ezért búcsúzik fiatalságától fájdalmasan irigy multbárévedezés, vagy pattanásig feszült, programmos jövőbetekintés helyett fásult hálaistennel.

Kiss István szemnielláthatólag fel akarta ölelni a mai ifjúság egész probléma-halmazát. Ingyen munkát kérnek könyvében az állástalan fiatalembertől, bankigazgatók leereszkedően bánnak vele, protekciót emlegetnek. A lányok nem nagyon érdeklők már, menyasszonyával évek óta gyötrik egymást. Az otthoni ebédek kínos hangulatban folynak le. Könyvtári bűvarkodások sem hatnak megnyugtatólag izzó gondolataira. Az utcán nyugdíjasok, egymást megérteni képtelen apák és fiak, alhadirokkant koldusok, hazug életművészek váltják egymást. „Megírni” sem érdekes őket, az olvasó az élet véres valósága helyett nevetető, sőt röhöghető helyzeteket kíván. A 10 éves találkozóon csupa kétségbeesett roncs találkozik bizonytalan existenciákkal, no meg frázisos, félbemaradt, sokgyermekes igazgató-tanár-figurával. Igaz, hogy a sikeres protekcióval is itt találkozik a főhős, de mihaszna? Kiábrándult valakivé lett ekkorára, aki egyrészt nagyon könnyen alkalmazkodik, írván engedelmesen kommandóra, másrészt sohasem bírja megszokni az undortkeltő életet, apái életét s a nem közölhető riportokat kü-

lön naplóban írja össze „Fertő” címen. Elkесeríti úgyszólván minden: a Révay-Löwensteinék zsúrja, Péky kolléga híryanaga, a szerkesztőségben züllött félnyomor, a színházi obligát operett-előadás, a csödbement utca, a cséplőgép áldozata 15 sorban és a miniszterelnök vadászata kéthasábosan, a törvényszéki jelenet szegény, de becsületes gyilkosával, legeslegjobban pedig Tóth Gyurka, a tehetséges és szimpatikus újságíró-jelölt, aki ugyanaznap lesz öngyilkos, amikor édesanyja nem hajlandó alkuba bocsátani becsületes kétpredikátumos nevét ötszáz pengőért egy rossz hírű nő prédájára, dacára régi jobb napjaik derűs emlékének s jelenük kiáltó nyomorúságának. Csoda-e, ha a végleges szerződés már későn érkezik, hősünk lesújtva veszi tudomásul az ideg orvos ítéletét: ő és menyasszonya soha igazán egymáséi nem lehetnek túl hosszúra nyúlt mátkaságukban gyökerező gátlásaik miatt. A kiábrándult ifjú kifosztottan, illúziótlanul hagyja ott ifjúságát s megy előre a rideg kötelességteljesítés örömtelen útján, a kietlen férfikor felé.

Ebben a képben az a legtanulságosabb, ami egyúttal a legszomorúbb. Bele van sűrítve az ifjúság leggyakrabban hangoztatott, közhelyszerűen útszéli gravámen-gyűjteménye. Úgy emlegeti a panamát, protekciót, hazug-morált, antiszociális mentalitást, létminimum és B-lista pórázán tartott gerinctelen meghunyászkodást, kiuzsorázást, lelkiismeretlen diploma-gyártást, lányok és fiúk kétségbeejtő kálváriáit, mintha a jelen nyomorúságának az volna az oka, hogy a társadalom mindezekről az anomáliákról nincs kellőleg tájékoztatva. Úgy vágja ki diadalmas tromf gyanánt a romlott közélet és még fertőzöttebb középosztály viselt dolgait, mintha azok a háború utáni esztendők specialitásai volnának, egyenes okozói az ifjúság problémákkal terhes, válságos helyzetének. Úgy beszél magáról erről a helyzetről, mintha annak leglényegesebb tényezői kenyérgondok és szexuális természetű zavarok volnának. Úgy beszél végül az ifjúságról, mintha az egy bizonyos pszichológiai pillanaton túl már magával jöthetetlenül és végérvényesen menthetetlenül rohanna lefelé vezető útján a megsemmisülésbe.

*

Szinte kedvünk kerekedik perbe szállnunk az íróval. Nagy a kísértésünk megmondani neki, hogy hamis és igazságtalan be-

állítás, igaz, hogy múltban gyökerezetten az, felelősségrevonnunk a társadalmat ígéretékért, amelyeket az sohasem tett. Ellenkezőleg, a közoktatás színvonala azért alacsonyabb a kelleténél, mert még mindig elhelyezkedést akarnak tőle, nem kultúrközvetítést. Azt is szeretnénk közölni a szerzővel, hogy kettős morál megalkudni a betevő falatért a lapkiadóval az igazság rovására s ugyanakkor adni a becsületest egészen az idegbajig a mátkaság terén. Itt is más a való igazság. Ha szecesszió, legyen becsületes és az élet egész frontjára kiterjedő, ha meg megalkuvás, ne hagyja abba undorral a moslékevést, csak mert közben egy hajszálat talált benne. Végül az a keserű állítás is kikíváncozik belőlünk, hogy ez az ifjúság, — amelynek egyetlen új panaszszava nincs a háborúelőtti időkhöz viszonyítva, semmi lényegesen más nincs a világnézetében, mint amit apái vallottak, lelki feszültsége, az új nehézségek lebirkózására pedig egyenesen a nullával egyenlő — bajosan készíthet elő kibontakozást, még kevésbbé megújhodást.

*

De talán ne vitatkozzunk a szerzővel. Elvégre ha nem várta volna meg az érettségi találkozót, hanem néhány évvel előbb fölkeresi egykori iskolatársát, hamarabb állásba jut. Ha másik idegorvost keres fel, az nem ijeszti meg ennyire. Ha néhány évet még vár, beleun a „Fertő” írásába. Ezzel aztán minden lelki sebe beheged. Nem is foglalkoztunk volna ennyit vele, ha nem volna ennyire tragikusan szimptomatikus jelenség éppen azzal, hogy elmondja és mégis elmondatlan hagyja ifjúságunk száz baját.

FÁBER KOVÁCS GYULA: BALLAG MÁRA VÉN DIÁK...

Néhány esztendővel ezelőtt jelent meg Komáromi János regénye, a Pataki Diákok. Igaz gyönyörűséget váltott ki belőlem, nagy lelkesedéssel számoltam be annak idején a nyilvánosságunknak erről a hatásról. Ennek a másik könyvnek a terminológiája szerint az a könyv csakugyan „pataki diákok regénye” volt. Regény volt, mert formális elemeken keresztül érintkezett az olvasók fantáziájával. Nem fontos, hogy a poétika definiálta-e már azt a „műfajt”, amellyé e formális elemek összeállították, az sem fontos, hogy ez a műfaj csakugyan a „Regény” definíciója alá kíváncozik-e legszívesebben. Diákregegy volt,

mert egy tíz-tizenegyesztendős fiúgyerek szemüvegén keresztül mutatkozott meg benne a világ. Nem egészen mellékes az sem, hogy maga ez a gyerekmódra látott világ is diákok világa volt. Végül pataki diákok regénye volt a könyv, mert sajátos couleur locale tette azzá, beleíródott a Bodrog, a vár, a kollégium és a kisváros, melynek a kollégium diákrájzása kölcsönöz egyéni színt. Legeslegvégül az író világháborút járt, harmincötös-negyvenes férfi volt akkortájt és az embernek külön örömet okozott, hogy ifjúságát éppen ilyennek és éppen így ábrázolta vissza.

El kellett mindezt előljáróban mondanom, hogy se én, se aki hajt a szavamra, igazságtalanok ne legyünk a „pápai diákok regény”-ével szemben. Mert ez bizony nem regény, „hősei” nem diákok, levegője nem szippanthatólag is pápai, szerzője pedig egészen fiatal ember, nem sokkal lehet eminnen a húszon. Már most, ha nem szögezzük le jóidején, hogy a Pataki Diákok pandanja-képen képtelen és felesleges cselekedet egy Pápai Diákokat írni, akkor agyonüthetünk ugyan egy könyvet vagy egy „tehetséges, fiatal kezdő” író, de észrevétlenül hagyunk az ismeretlenségbe bukni egy rendkívül tanulságos emberi dokumentumot.

Jó lenne tehát, ha Fáber Kovács Gyula sine ira et studio venné tudomásul, hogy nem írt ugyan regényt, de nem is írhatott, mert erről a világról már végérvényes formába kívánkozott magyarul mindaz, ami egyáltalában formába önthető belőle. Amit egy pápai „szecska” átélhet, élte előle Barla Jóska pataki „mendur”, amit egy pápai „képzőtársulati tag” megláthat maga körül, ellátta előle Mudrony Sanyi pesti jogásszá cseperedő pataki legátus. Ha jobban körülnéz ifjú barátunk nagymesszi múltjában, talán észre is veszi, hogy az ő korában már nem is igaz, hogy még mindig voltak „szecskek” a pápai kollégiumban. Hiszen Németh László korban Komáromi között és közötté látogatja meg a gyönki algimnáziumot az Emberi Színjátékban és egy fia-szecska sem talál.

Fáber Kovács Gyula diákfiguráiról legfeljebb adomákat lehetne mondani, de az a gyanításom, hogy még ezek az adomák se sikeredhetnének zavartalan hatást kiváltóakká. Ezek a diákok nem jellemzik a mai középiskolát, ha még olyan sokan vannak is esetleg a valóságban. Ha ezt tudta volna megmutatni a szerző, a régi diákvilág lassú elmúlását, reménytelen küszkö-

dését a tegnap hagyományai és a holnap követelményei között, akkor humorosan is, ha olyan a vénája (telnek ebből a matériából a tragikus és szatirikus képek mellé humoros képekre is), életre galvanizálhatta volna az emígy fölöttébb marionettszerű, sőt legtöbbször élettelen viaszból mintázott illusztrációként ható alakokat.

S talán Pápát magát is megérezte volna. Az ő diák-regénye nyugodtan lejátszódhatnék Mezőtúron vagy Csurgón, mindössze a neveket kellene átírnunk. De próbálja p. o. a Pataki Diákok Korpa bácsiját megmeséltetni a száz farkasról egyebütt, mint Patakon, majd meglátja, hogy nem sikerül.

Nunc veniam ad fortissimum. Hűsz egynehány esztendő fiatalembernek nem szabad ilyen regényt írni. Véresen vonaglik körülöttünk-bennünk a magyar élet, benne minden nappal inkább központi problémává komolyodik az új generáció saját külön sorsa. Ebben a tragédiával vemhes, fordulópont felé tántorodó időben előáll egy szemtanú, lepergeti a szemünk előtt, mit élt át, mit látott nyolc hosszú esztendő alatt és azt akarja elhíttetni velünk, hogy még mindig a puskából fordítás, az órákon csaklizás, órákról meglógás, önképzőköri verstermelés és lányokkal eltáncolt vagy elnemtáncolt táncok a magyar diák Örökérvényű szimbolikus világa.

Tévedés. Itt csak egy a problematikus az egész elénk álmódott világban: maga a szerző és a könyve. Vajjon levitézlett kor ittfelajtott kísérlete-é, vagy motorikus képzeletű lélek, aki a saját könyvéből fogja tudomásul venni, amit a maga életéből nem bírt megláttani, hogy idejéttmulta modor áldozatává lett? Vagy csakugyan neki van igaza és az idő nagyot lépett a közben előre, midőn hátrafelé menni látszik s a holnap ifjai már megint gondtalan és skrupulus nélküli szegénylegények a ma öreguraival szemben, csakhogy egy fokkal magasabb etikai szempontból? Ó, bár úgy lenne, ó bár így hihetném.

HOMANN KÁROLY: A FÉLSZEMŰ MEDVE.

A félszemű medve háborúban veszítette el a félszemét. Nem is medve, hanem erős, egészséges fiatalember, tele hittel, életerővel és életkedvvel. Később elkapja az élet sodra s előbb elbukik, aztán kiábrándul, végre megalkuszik és rezignálttá lesz. Igaz, hogy egy leányt tesz meg életútja középpontjává, imádkozni pedig elfelejt, pedig tudott is, szokott is annakelőtte.

Érdekes regény ez s érdekesen van meg is írva. Valóságos Gyertyaszentelő-medve a regénybős, hogy már stílszerűen fejezzük ki magunkat. A legelső irodalmilag is színvonalas olyan írás, melyben diákgyűlésről, evangéliumról, Krisztusról esik szó.” Osak éppen döntésről, végleges megoldásról nem mer még szó lenni. Úgy látszik, a medve vissza készül húzódni barlangjába, folytatni megszakított téli álmát, egy kis időre legalább is. Szerzőnek ez az első regénye, mellyel a nyilvánosságig elbátorkodott. Hisszük és reméljük, a második regényében azt fogja majd elmesélni, hogy csömörlött meg a félszemű medve ifjúkori pesszimizmusától s hogy kelt az étellel diadalmas harcra.

LATOS SÁNDOR: NÁDTETŐK ALATT.

Latos Sándor „Az Erő” c. ifjúsági lap „fiai” közé tartozik. Azt jelenti ez, hogy kis gimnazista kora óta az én kritikám oltalmába ajánlotta munkáit mind e mai napig. Illő tehát e kötetéért az előljáró beszéddel a nagy nyilvánosság előtt is vállalnom a felelősséget. Vállalom is szíves készséggel, de hadd próbáljam megmagyarázni: miért.

Egyelőre még semmi esetre sem a közreadott epikus termékek művészi szépségéért. Legalább is aligha a ma szokásos, vagy mostanában érvényes esztétikai törvények értelmében és mértéke alatt. Nem, így nézve a dolgot, ezek a novellák nem monumentum aere perennius-ai szerzőjük nevének.

Még az elbeszélések úgynevezett couleur locale-jának hűsége, frissesége s meglepően egyéni eredetisége eem akkora mértékű, hogy rábírhatót volna a bemutatás szertartásosan lelkenedező szerepére. Ma különben is újra divatba jött a falu, de meg íróink legeleje éppen ezen a területen kaszálgatja versenyt a dús termés kövér vetését. Nagyon nehéz volna itt most minden meglepetés, ha nem kínos, vagy nem reklámizú.

Másról van szó, nagyobbról és magasztosabbról. A faluról magáról. A magyar faluról, melyet közkedveltsége és megmutatóinak előkelősége ellenére sem ismerünk igazán, nem is látunk a maga valóságos helyzetében, jelentőségének hamisított súly szerint. Minden emberi dokumentum becses és féltett nekünk, amely ezen a bajon segíteni tud, vagy próbál.

A magyar falu és a magyar város, a magyar szofokrácia és a magyar nép között mélységes mély szakadék támadt egykor és tátong ma is. Ezerkilométerek és százesztendő árka, amelyet hasztalan iparkodik áthidalni sok-sok drága mártír jó-

szándék. Ez a magyarázata a faluról szóló írások szándék-talan tragédiájának.

A legjobb magyar írók is kívülről és felülről látják a falut. Megmutatni sem tudhatják másképen. Vannak közöttük számosan, akik a faluban mindössze hogy odakerültek valahonnan, városból, vagy falusi úriházból. Vannak továbbá elegenden igazi falusiak, akik viszont elkerültek hazulról a városba és elnyelte őket a város. Most aztán nem tudnak többé visszatalálni a szülőföldjükre, akárhogy is erőlködnek. Nem szeretik többé a falut az apokalipszis parancsolta „első szeretettel”, mert szemléletük nem a falué többet. Sem haragjuk, sem gyöngédségük hozzá nem elsődleges, ellenkezőleg viszonylagos és elfogult. „Újabban kezdenek lenni úgynevezett parasztírók, hamisítatlan falusi őskultúrák szülöttei. Örvendetesen ép és robusztus példányok szerencsére úgyszólván kivétel nélkül. Egy a bajuk: ők is másodlagos jelenségek, relatívek, el-elfogultak, mondjuk talán így, ellenkező előjellel.

Latos Sándor költészete lehet hogy fanyar gyümölcs, bizony nem is egészen „hibátlan” példány. De első zsenge, primőr s ez adja meg sajátos zamatát és pretium affectionis-szerűen magasra is ez szabja meg az árát, leglább is az én értékskálámon, ő olyannak mutatja a falut, amilyen valójában, s úgy mesél róla, ahogy otthon a Kiskunságban mesélni hallott. Kissé elszoktunk ezektől a képektől és ettől a hangtól. Úgy hat reánk tartalom és forma egyaránt, mint cigányzenéhez szokott fülre a Bartók—Kodály gyűjtés furcsa népdalai hatottak még nem is olyan túlságosan régen. De már csak azért is érdemes felfigyelni rájuk.

NAPNYUGATI MADARAK. KÉPES GÉZA MŰFORDÍTÁSAI.

Képes Géza már évek óta úgy szerepel a magyar olvasnyszeretők köztudatában, mint egyik legjobb műfordítónk. Most gyűjteményben adta ki szétszórtan megjelent műfordításait, a gyűjtemény gazdag és változatos illusztrációja annak, milyen jól disztingválta a köztudat aa ifjú poéta személyét illetően.

A kötet azonban jóval több, mint regisztrálása egy tudott ténynek. Azt akarjuk ezzel mondani, jóval több, mint a múlt lezárása és ígéret a jövőre. A maga valóságában és saját érté-

keit kínálón dokumentum. Így érez együtt, hirdeti, a fiatal Magyarország lírai hevülete a volt és való egész Európával.

Egész Európát kell írnom, hiszen a könyv címe maga is lírai megjelölésű, nem logikai meghatározás. A napnyugatiságból hiányzik Amerika és jóleső ráadásképpen bennefoglaltatik Finnország, Észtország, Oroszország, hogy igazi képviselőkül aztán ott legyenek mellettük az angolok, franciák, németek, osztrákok és a kissé már nagyon is inkább déli, mint nyugati olaszok. Geo gráf iailag és kultúrpolitikailag talán hiányos ez a térkép, még hiányosabbnak mutatkozik, ha az antológiában szereplő neveket és műveket egybevetjük akármelyik egyetemes irodalomtörténet név- és tárgymutatójával, de valljuk meg őszintén, a több itt kevesebb volna. A költő kényes, válogató; gusztusa és szíve, hangulata és együttérzése szerint reagál a sokfelől érkező hatásokra, s ami végeredményképen kijön, az mégis teljes igazi és hű „rész az egész helyett”. És meglepően az, aminek lennie egyedül érdemes: a fiatal Magyarország lírai válasza az európai líraiság hívó szavára. Mert lehetnek eltérő vélemények egyénileg azokról, akik kimaradtak, de nem lehetne modernnek, magyarnak, fiatalnak, európainak, kiművelt emberfőnek és költőnek lenni Eliot nélkül, George nélkül, Rilke nélkül. Az ember, ha még bele sem olvasott a könyvbe, csak végignézi a tartalomjegyzéket, külön kis házi ünnepként örvendez azon, hogy egyrészt Képes Géának is ezek a versek vernek visszhangot a szívében, másrészt pedig most nemsokára egész bizonyosan drága lelkeket fog bemutatni nekünk, akikről eddig azt sem tudtuk, hogy vannak és dalolnak. Olyan ez a könyv, akár egy tagfelvétel valami exkluzív klubban. Szavahihető közös ismerősök szavatolnak vadidegenekért, de nyugodtan szavazhatunk reájuk mégis.

A könyv aztán erről az oldalról nem is hoz csalódást egyetlen lapján sem.

Problémát, nem mondom, hagy nyitva, sőt maga is vet fel. A nyitvahagyott kérdések örök perek, amelyek azonban nem dőltek el ezúttal sem. Mi a műfordító kötelessége, kérdik, de mindvégig csak feleletvárón s feleletadón részletekbe se merészkedve. Hűség...! De miben és meddig! Eredeti versmérték, képek, sorok, rímek, gondolatok, hangulategység és idesorozhatnám a szellemtörténeti új műszavakat is mind. Képes Géa kezében, e szuverén kényúr kedve prédájául, furcsán jár vala-

mennyi, mert Képes Géza egyformán respektálja és veti meg valamennyit. Ahogy éppen fordul. Sokszor olyan hü és aláztos, hogy az eredeti verset vélnéd olvasni, olvasván a fordításokat. Sokszor meg azt sincs kedved elismerni, hogy utánköltések, annyira más a Képes Géza verse és valami egészen más az idegen költőé.

De ezek, ismétlem, régi pörök unalomig hajtogatott replikái. Mai napig sem tudom, Aranynak melyik Horatius-fordítása szebb, az *O navis referent...*-e, vagy a Megszegett sok esküvésed ... Gyönyörű a Petőfi szószerinti Béranger fordítása, a Képzelt utazás, de az is való, hogy az ember kapkodja a fejét a Homeros fordítások mindkét lehetősége előtt: lehetetlen forma a magyar hexameter is, a magyar tizenkettős is. És ha már benne vagyunk, megvallom, hogy az összes Holló-fordítások és Dante-fordítások közepette fájó nosztalgiával sóvárgom az eredetieket.

Az új probléma, amelyet Képes Géza először vetett fel előttem, valami egyéb. Még megfogalmazni is nehéz, annyira szokatlan, Inkább morfondírozom rajta egyet-kettőt, s a végleges megfogalmazást majd másnak hagyom.

Evidens, hogy ezek a fordítások nem az eredetiek. Valamennyi vers hamisítatlan Képes Géza-féle. Ezt akkor, ha egy-egy néha valamelyik folyóiratban megjelent, csak sejtettem, most már tudom. Neki egészen mindegy, ki írta az eredeti verset. Ugyanolyan az ő tolmácsolásában a régi angol, mint az új angol. Stefan George szakasztott R. M. Rilke. A finnek, mintha csak olaszok volnának, sőt Eino Leino valamennyi verse azon nótára megy, akárcsak a református zsoltárban a legtöbb katekizmusi ének. Egytől-egyig Képes Géza, az ő szótára, utolérhetetlen, szonetteken finomodott, körmönfont vagy lepárolódott jambusaival, tökéletes rímeivel és meglepő fordulatként ható egy-egy érdekes szavával.

Nur deren Schritten folg ich nach mit Huld; Und aller Rest ist Nacht und Nichts. E két sornak a fordítása Képes Gézánál ez a négy sor: *Kegyelmem szórom boldog lépteikre. Utánuk már a pusztulás követ Küldöm s a többi tévelygő vakot A semmi várja majd, örök, sötét.* Ellenben ennek a résznek: *die, den Weg noch suchend Brünstig die Arme in den Abend strecken,* mindössze ez jut: *rajongó karjuk ég felé feszítve.* Ez is azoknak jut, „*Akik szentélyemben áldoznak ott*”. Vadonat má-

sik vers ez, mint az eredeti, nemcsak ilyen eltéréseiben, mint „in den Abend strecken” „ég felé feszítve”, hanem egész hangulatának felidézésében más.

Ich bin das Opfer, bin der Stoss, énekli Stefan George egy csudálatosan szép, ellentétes párokból felépített látásában. Képes Géza ezt az ellentétet így látja: *vagyok az ágy s ki rája dől*. Ezt: *Ich bin der Altar und der Fleher*, így: *vagyok ki kérdez és felel*. *Ich bin der Reiche, bin der Bare* szerinte ezzel egyenértékű: *vagyok, ki boldog és ki sír, ich bin der Schatten, bin der Wahre*, ezzel: *vagyok az árny s a napvilág*. *Ich bin das Zeichen, bin der Sinn* a fordító szerint megcserélhető egymásután: *Vagyok az értelem s a jel*. Igaza van, de hozzávéve még a sorok egymásutánjának erőszakos megbontását, megint csak arról van szó, hogy a fordítás helyett egy vadonatúj magyar versben, hozzátehetem, nagyon szép magyar versben gyönyörködhetünk.

Rilke hasonlóképpen jár. Képes Géza sajátosan magyar, szemérmes vallásossága nem meri őt követni nyílt istentagadásáig. A *Stundenbuch* 3. darabját három kényes helyen következetesen hamisítja meg. *Mit mir verlierst du deinen Sinn*, sokkal szelídebben: *műved vagyok, cél, értelem*. Es fällt von deinen müden Füßen die Samtsandale, *die ich bin*: fáradt lábadról leszakad szandáloed, *a könnyű selyem*. Was wirst du tun Gott? *Ich bin bange*: *aggódom érted sírva, szánva*. Nem, költőnk még rímeiben sem olyan kérlelhetetlen, mint eredetije. Ez a rímisor: *Wange, empfang, lange, untergange, bange* megtörik a fordításban: *várna, párna, szállva, árva, árnya*, hiába van még megtoldva is eggyel, *szánva*.

Az ember azt sem érti, miért kell a magyaros lejtésű finn verset mindenáron idegen versmértékben átültetni. *Ruislinnun laulu korvissani, Täähkäpäiden päällä täysi kuu*, énekli Eino Leino szakasztott úgy, mint mikor Petőfi azt dalolja: *Éj van csend és nyugalomnak éje, A magas menny holdas csillagos*. Képes Géza muzsikája egészen más: *Telehold ég a rozsvetés fölött, Még néha felcsipog a fürge fürj*.

Míndez evidens, mondom s különböző vádak emelését engedi meg. Műfordítónk csal, hiszen sorokkal megtoldja az eredeti verseket és nem is nagyon lehet tudni, hova pazarolja a nem várt sorszaporalatot. Bizony sokszor nem indokolt az eredeti vers formájának megváltoztatása, mert az magyaro-

sabb is, megszokottabb is, témához illőbb is volna. Tagadhatatlanul mást mond az eredeti és egészen mást a fordítás, igen gyakran értelmet is, hangulatot is.

Mindez azonban nem probléma volna, csak hiba a költő, vagy okvetetlenkedés az olvasó részéről. A probléma maga a műfordítás.

Úgy érzem a Napnyugati madarak olvasásakor, hogy nincsen többé műfordítás. Meghalt. Helyesebben kiderült, hogy nem lehetséges. Képes Géza eszünkbe juttatta és megkívántatta velünk az eredetieket. Alig tudok finnül, de elkezdtek élni benem Eino Leino sorai, Veikko Antero Koskenniemi muzsikája.

Lehetetlenült a műfordítás. Képes Géza nem műfordító, de rendkívül fogékony és kultúrált lélek, akiben bennél és együttmuzsikál egész Európa érzésvilága. Képes Géza nem műfordító, de eredeti nagy magyar költő. Ő nem cifrázza a kész melódiákat, mint a cigány, hanem variálja, vagy új művé dagasztja, mint egy Beethoven vagy Bach. Ő nem utánazengi ugyanazt a ritmust, hanem válaszol rá, valami egész mást, mint a magyar táncban egyik partner a másiknak, ő megkapja a képet és önállóan továbbfejleszti. Neki az idegen költő mondanivalója eszébe juttatja a sajátmaga mondanivalóját, Közbe-közbe mesterien hű, nehogy gyámoltalanságnak gondoljuk azt, ami autochton erő. És szépség.

A mi üzeneteink

SZERKESZTŐI ÜZENETEK AZ ERŐ C. IFJ. LAPBAN.

I. A JÖVŐ KÖLTÉSZETE

Egyéni érzés, társastelki érzés. Tudod, az ilyen elmefuttatás és hangulatkép csak látszólag könnyű műfaj. Alapjában véve nagyon nehéz, mert csak akkor jó és közölhető, ha valami olyan van benne, amit még senki így el nem gondolt vagy még nem látott soha, és mi olvasván, mégis azt hisszük, hogy az író helyettünk okoskodik vagy a mi szemünkkel néz. Nálad pedig nem így áll a dolog. — A mondanivalója kedves és meleg a versnek, a ruha, amelybe a mondanivaló öltözött, még méltatlan a gondolathoz. De sokkal jobb így, mint megfordítva. Fordítva: lehetne egyszerűen eltanult technikai ügyesség, melyet nem indokol a tartalom kompozíciójának a kerekése, így: zeng, dalol a költő lelke s egyszerre csak — szinte észrevétlenül már nemcsak magamagának van mondanivalója: kész az igazán jó vers. Türelemmel várni: ez az egyetlen jó tanács, amit adhatok.

Poéta non fit, sed nascitur. A küldött jóízűségek legnagyobb része bevált. A lantpengetést kár volna abbahagyni, de különben is azt hiszem, hogy ezt a mesterséget sem megkezdeni, sem abbahagyni nem lehet önhatalmúlag. — Bizony gyöngécskék a verseid, fiam. Sokat kell még érzésben mélyülnöd, gondolatban gazdagodnod, míg zengő szoborhoz hasonlóképen titokzatosan megzendül a lelked.

A költő újrateremti a világot. Kedves, meleg hangulatok, de nem újak. De mert a költőnél mégis csak az a legfontosabb,

hogy érezze át újból meg újból ezt az egész világot, azt merjük hinni, hogy a benned lakó meleg majd egyszer újfajta kristályokban teremti újra a mindenség valamelyik kisebb vagy nagyobb részét. Addig türelem. — A küldött anekdoták anyaga jó, fel fogjuk használni őket — kit változatlanul, kit kissé megfésülve. Várjuk a folytatást. Nagyon érdekes volna a már történelmi nevekhez (Kerkápoly, Bocsor professzorok, stb. stb.) fűződő anekdotákat összegyűjteni. Bizonyosan élnek azok még a mai diákság, különösen a teológus ifjúság körében. Jövőben — a mi számunkra — légy szíves a neveket egészen kiírni, mi természetesen csak névtelenül adjuk le a lapban. De már most érezzük, hogy egy darab kultúrtörténet halmozódik fel idők folyamán az Anekdotakincsben, melynek értéke csak növekedik azzal, hogy élő és ható emberek mosolygó filozófiája tesz benne tanúbizonyosságot eleven erejéről. Magadról is mondj meg neveden kívül legalább annyit, hányadik osztálybeli diák vagy.

A költői tárgy nem rubrikázható. Egy különben jelesrendű diák udvarolni kezd egy kis lánynak és „züllésnek indul”. Mikor aztán már a konviktusi jótéteménye is veszélyben forog, megtér s újra magolni kezd. No ez bizony előfordulhat a diákéletben, de nem veszed észre, hogy nem írói téma? Lélektanban, élettanban, nevelés tanban ősi, kipróbált, jól bevált rubrikája van, a költői esetek pedig éppen arról ismerhetők fel, hogy nem rubrikázhatók. — Ószinte érzések, melyek még nem találták meg a hozzájuk méltó hangot. Pedig a költőnek ez a másoktól megkülönböztető külön adománya. Érzéseink nekünk is vannak, de a költő érzéseit a forma örök emberi érzésekké avatja. Kezdő költő az az ember, akinél ennek a külön jegynek az ígérete már megvan. — Verseid gyöngéd hangja bizonyosan jól esik azoknak, akikhez íródtak, vagy akiket közelebről érdekel minden sora és minden érzés, melyet a sorok elárulnak. Arra még nem elég kiforrottak, hogy mások hasonló érzéseinek mintegy állandó képletéül szolgáljanak.

A költő — egyéniség mégis. Még küzdesz a formával s mondanivalóid sem elég egyéniek. Mind a két hiba súlyos, no de talán magad sem tartod még magadat kész költőnek. Majd ha úgy érzed, ismét előbbre jutottál egy lépéssel, kopogtass be újra, — A küldött versek csakugyan haladást jelentenek. De most meg már valami egyéniségnek szeretnék nyomára akadni, mert ezek még mindig általánosságok.

A költői mondanivaló frissesége és újsága. Nagyon örülünk, hogy olyan nagyon szereted Az Erőt s szolgálatodat is felajánlod neki. Annak azonban még jobban örülünk, hogy nem fogsz megharagudni, ha a versedre szigorú bírálatot mondunk, akkor sem. Mert a versek bizony még igen-igen gyöngék. Az elsőben azonban megcsendül valami friss hang, ami biztat bennünket, hogy mi meg téged biztassunk a folytatásra. — Szokatlanul friss, eleven hang csendül ki két versedből, csak a legkülsőbb értelemben vett technikád gyöngé még. Igazán: mindössze egy kis lépés a közölhetőségig. — Alig van szám, amelyben meg ne üzenném, hogy minden költő valami újat alkot, vagy pedig nem költő. A te versedből pedig minden képet, minden kifejezést, az egész témát — mindent-mindent megírtak már mások, sokkal jobban és szebben, mint te. — Nagyon távol van még attól, hogy közölni lehessen. Mind a két versben van valamelyes eredetiség; friss a hangja, elég érdekes a mondanivalója. — A prózának nagy érdeme a friss, eleven mesélő hangja. Sajnos, a tartalma annál művésziatlenebb. A verset nem értem. De ennek az írásod is lehet egyik oka, amely a negyedik oldalon már győztes maradt addig hősiesen küzdő, de mégiscsak fáradt és könnyes szememen. — Sajnos, nem üti meg mértékünket. Még formailag is gyöngé, pedig a sokszor megénekelt tárgynak igazán csak formája kölcsönözhetne némi újszerűséget. — Olyan ember verse, akinek jelenlegi — közölhetetlen — dadogása szebb jövővel biztat. Csak folytasd és keress fel bennünket ismételten. — Utólag küldött verseid annyiban módosították előbbi üzenetemet, hogy több kedvvel merlek biztatni a folytatásra: egypár egészen a szívedből jött hang olvastára. Közölni ezeket sem lehet még. — Még nagyon keresd magad és még sok a mondanivalódban a puszta modor és semmi más. De valami kifelé kívánkozik belőled és én azt a valamit — szent égi tüzet — csalogatni szeretném inkább, mint riogatni.

Belső ösztönzés. Egyedül a Nyári vihar címűben találtam valami megkapó, nem új, de újnak ható hangulatot. De ennyi elég, hogy biztassalak. Mindenesetre nagyobb bátorságra, több belső ösztönzésre van még szükséged, mint ami a küldött négy verset megíratta veled.

Lényeg megragadása. Az élet jelenségei közül nem a feltűnőt, hanem a jelentőset keresd és írd meg s akkor lesz belőled valami. Kár volna a tolladat egyszeribe elhajítani! Tudó-

sításaid sikerültek. — Föltétlenül van benned készség megírni a gondolataidat, csak még a jelentőset nem tudod elválasztani a jelentéktelentől és még nem hiszed el őszintén, hogy csak azt szabad leírnia kinek-kinek, ami valóságos élmény a számára.

Élmény. Még csak általánosságok jutnak eszedbe s kifejezni sem tudod érzéseidet hozzájuk méltóképpen. Sebaj! Majd talán az élet maga is bekopogtat később szíved ajtaján s diktálni kezd, te csak hallgatód és írod hűségesen lefelé a mondókáját. És az lesz az igazi. — Szó sincs róla, hogy ez a kis munkád nyomdafestéket láthasson, de egy bizonyos, az, aki a maga életéből ilyen idős korában így látja meg az érdekes jeleneteket, mint te, abból, ha megnő, határozottan lesz valaki. — Mindhárom dolgozat írőember munkája. Az első utánzat, a harmadik naiv, a másodikban egy gyermek reagál az őt körülvevő élet jelenségeire és úgy reagál, ahogy csak költő képes reagálni. Ezt közöltük is. — Megható, kedves, szép vers, de a dikcióján látszik még az élmény újságán kívül, annak elégtelen volta is. Ha ez a hangulat állandó kedéllé mélyül benned, bizonyosan írsz kifogástalanul is ebben a nemben. Régebbi verseidre is kíván esi volnék.

Figyelő éles szem. Szeretném az egész útinaplódat látni. Attól függ, mit szólnak a samoënsi vicinálishoz? Lehet, hogy hűséges magyar szem látta meg, de az is lehet, hogy felületes magyar szeme ludas benne. Küldd el, vagy hozd el egyszer hozzám, majd meglátjuk. — A toll még gyakorlatlan, de a szem áldott, éles, meleg, jó szem. Vizontlátásra! — A két versben csakugyan nincs más érték, mint hogy nem tucatember kísérletei, a két novella azonban jó. A Sötétségről szólónak ugyan elhibázott a befejezése, de az anyóka rajza kifogástalan. — Megfigyelő készséged azóta is javult, a megfigyelt eseteket azonban nem tudod még formába önteni. Majd az is megjön idővel. Én bízom benned. Keress fel elbeszélésseddel. Hidd el, nem is olyan sürgős még az a nyomdafesték.

Az ihlet magától jön. Nem elég a lelkesedés, a jó vershez ihlet is kell. Várd meg mindig ezt az ihletet, míg magától jelentkezik. Akkor, vagy sohasem fogsz többé verset írni, vagy már jó verseket írsz ezentúl, nem olyat, mint ez a mostani.

A költő: lát. Belső látás. Kép. Határozott fejlődés látszik rajtuk. És még valami. Ha engedni fogsz a belső látásnak és a belső ritmusérzéknek, akkor igazi versek fognak lantodon születni.

— Józsemű ember munkája, csak az a baj, hogy technikája még nem éri utói azt, amit a belső látás már észrevett. Talán ez az oka annak is, hogy a kifejezésben konvenciókhoz menekülsz és ilyenkor reminiscenciákat rajzolsz a helyett, ami előtted van. Jönnek onnan jobb alkotások is idővel. — Hát még ez sem a magad lelkiritfiája, édes fiam, egészen, de már legalább nem régi világból való jelmez. Ami azonban a dolog lényegét illeti, költő vagy, mert látsz. Nagyon egyszerű tétel ez, szinte csodálatos, hogy olyan kevesen értik: költő az, aki lát. A módszer-tana is egyszerű: szigorúan csak azt, annyit, úgy írni, mint amennyit, ahogyan látok. — Megint nem üzenhetek mást: jó és mégse jó versek ezek. A hibájuk az, hogy elfáradsz s a kép vége erőtlen mindig. Gonosz álmom c. versed utolsó szakasza nagyon jó példa erre. Ezt a verset különben már beküldted egyszer. Tovább azonban, bátran és csüggedés nélkül tovább, mert azért minden hiba ellenére költészet az, ami kijön a tollad alól. — A költő nem azért költő, mert rímes végű sorokban beszél, hanem azért, mert képekben, mégpedig meglepő és mégis régtől fogva érvényes képekben látja a világot. Ilyen értelemben te még soká leszel költő. — Még nagyon-nagyon sokat kell tanulnod, még többet érezned, hogy azok a levőlapiros szélénél valamivel kurtább sorok igazán verssé tisztuljanak és finomodjanak. Még többet, hogy valaha ezek, milliók hasonló érzését jelenthessék. No de, úgy-e, sebj, téged előre küldenek ezek a sorok s nem tettek csüggedővé? Mert, hidd el, hogy nem az a szándékuk.

Belső érzés és külső versruha. Elhiszem, hogy szívedből jött a versed, mert csakugyan a szívekhez szól. Csak a ruhája miatt nem engedhetjük a nyilvánosság elé. Hidd el, egy-két év múlva magad szégyenkeznél rajta, ha most engednék a kérésednek. De biztosan fogunk még tőled egészen jó verseket is kapni. Az őszinteség olyan ritka a hozzád hasonlóknak, éppen ezért nagyon jó ajánlólevél. — Nem elég a tiszteletreméltó érzélem, hidegen hagy, ha nem tud magához illő ruhát felöltöni. A te verseid még nagyon messze járnak ettől. Gondold csak meg, mennyivel egyszerűbben és megragadóbban írta meg ezt már Petőfi a „Füstbe ment terv”-ben.

A költő: őszintén adja önmagát. Nagyon kedves írásokat bízta a felénk húzó Merkur szárnyára, köszönjük szépen. Fordítottjai a megszokott próbálkozásoknak; fakó ruhában kedves-

arcú lélek, sápadt arcon keresztül ragyogó belső tűz. Élet, őszinteség minden sorában. Besoroztuk őket — a versek kivételével, mert azok nem bírják el a nyomtatott betűt, de szívünkbe zártuk azokat is. — Sokkal többek egyszerű próbálgatásnál, de csak az a tény, pozitívum bennük, hogy a lelked valóban muzsikál. A versek maguk még idegen formák. Azt hiszem, az a bajod, hogy belülről érzed az édes kényszert, hogy verselni kéne, s nézed a többit, hogy csinálják. De az, ami kívülről is meglátszik, csak modor, nem a lényeg. Próbáld a magad módján, egészen őszintén, akkor sikerülni fog. — A versek bizony nem jók, édes fiam, de van a hangjukban valami kedves természetesség, ami nagyon elüt a szokásos diákrigmusok keresett, affektált mesterköltésétől. Terem ott még jobb is. — Van ennek a te kísérletednek egy nagy érdeme; őszinte; meglátszik rajta, hogy valódi élmény az alapja. De versnek gyöngé s tekintettel magas osztályodra, már nem ígéret a jövődre sem. — A vers szokványos, a rajzban van valami friss eredetiség. De azt hiszem, meglepődnél, ha megmutatnám, az igazán értékes részeket: a többit tartanád többre. Tanuld meg, hogy az ember úgy írja meg a maga dolgát igazán, őszintén, mintha soha senki írásán nem tanulmányozta volna, hogy kell írni. Akkor aztán nem tűzöl fekete zászlót magánhátra, ha egy kis elemista lányka meghal. Látod, ez nem lehet élmény, csak irodalmi reminiscencia. — Mondd igazán, hallottál te éjtszaka lombok között hárfahangokat, vagy csak beleírtad a versbe, mert szerinted ez úgy szokás és hogy szebb legyen? Mert ettől nagyon sok függ. Kíváncsian várom erre vonatkozó válaszodat. Különben korodhoz képest tehetséges embernek látszol. Keress fel bennünket verelő kedvedben ezentúl is.

Ismeretlen, különös, exotikus világ. Az elbeszélésed olvasásakor csudálkozva kérni az ember: hogy lehet ilyen jó részletmegfigyelőnek ilyen gyenge kompozicionális érzéke? No meg, hogy vállalkozhatik valaki, akiben megint csak megfigyelésen keresztül annyi reális érzék mutatkozik, olyan körülmények rajzolására, amelyeket nem ismer (minisztérium, szabadságharc, árvíz, stb.). Érdekes kísérlet, melynek a hibái mutatják írójának feltétlen meglévő, de helytelen utakon járó erényeit. — Ez még nem sikerült; élet nincs benne s különösen a befejezése gyöngé. De van benne valami biztató. Talán, ha kevésbé idegen tárgyat választasz, elevenebbé tudod tenni az olvasó számára

is. — Nem szeretem azokat az írókat, akik Londonba mennek kínai leánykákért, közelebb nem találva megírásra alkalmas témát. Az ilyen ritkán sikerül.

Modorosság. Modorosak a verseid s ebből a betegségből lesz legnehezebb kigyógyulnod. Nem illik hozzád még az oktató hang, kedves fiam, se az általános mondások. Diák, ha diáktársát meg akarja tanítani helyes módjára az olvasás művészetének, csak egyféleképpen cselekedheti: mesélje el áldott vagy fájdalmas találkozását ezzel vagy amazzal a könyvvel. Dolgozatod első szakasza azt sejteti velem, hogy te ezt meg tudnád csinálni s most, azon melegében, nagyon szépen meg is kérek rá, hogy csináld meg. — Nem bírná el a nyomdafestéket. Az élet ebből is hiányzik, ennek is nagyobb baja, hogy modoroskodó, a csattanó pedig érthetetlen. Próbáld megkeresni a magad hangját. — Lehetetlen, hogy egy hatodik gimnazistának ezek volnának igazi, őszinte érzései. Hát 70 éves korodban mit csinálsz?

Konvencionális hang és tárgy. Leveled hangjában és a versekben van valami, ami meghökkentett. Próbáld szabadulni a készen vett frázisoktól s megtalálni a magad egyszerűbb és őszintébb hangját. Verselésed is nagyon különös. Rítmusérzéked van, de minden, versed olyan, mintha fél vagy háromnegyed századdal ezelőtt írták volna ponyvára a népnek. Úgy-e nem veszed zokon az őszinte szót¹? — Ha már mesél a szfinksz, érdekesebbet meséljen, mert azért, hogy ilyen históriákon adjon meg a szeme, igazán nem érdemes éjjel-nappal a sivatagot strázsálni. Azt akarom ezzel mondani, hogy ilyeneket írni ma már nem irodalom, hanem régi irodalomtörténeti patronok újrarajzolása. A helyesírást pedig hetedikben már illik tudni. — A magyar novella- és tárcastílus ma már annyira kidolgozott, hogy az írnudásnak nálad kétségtelenül meglévő egy bizonyos színvonala nem jelent többet, minthogy középiskolába jártál s ott elsajátítottad az intelligens emberek számára kötelező stílusbeli készséget, — Édesanyám c. vers jól gördül, Reményeim c. azonban döcög és süketek a rímei. Tartalmilag mindkettő ismert motívumok ismert kapcsolódása. — Arany ifjúság című versed nem vers, csak rímes próza, a magyar nyelv ismert, megszokott, minduntalan ismétlődő fordulatainak felhasználásával.

Frázisok. Sem a három vers, sem a Jókai-tanulmány nem

üti meg a mértéket. Utóbbi virágos mondatokban alig mond valami érdemlegest, újat meg, éppen semmit nem mond. — Csupa dagályos frázis, — elhiszed, hogy valakit is, ha csak egyetlenegy fiút is — munkára buzdíthatna! Írj valamit, aminek magja is van, meglátod, két kézzel is kapva-kapunk rajta. — Üres és ismert szólások ismétlése még nem költészet. — Csupa retorika minden versed. Egészen rájuk illik Arany híres megállapítása: az egyszerűség, bár meg nem dönthető-, képzelmi szósszal bé nem önthető. Egészen más valami a vers, mint aminek te gondolod.

Tartalom és forma egymáshoz képest. A jó versben a tartalom és forma viszonya mindig újszerűen hat és mégis mindig úgy üdvözljük, mint régi jó ismerőst. Amelyik versből ez a két „kellék” hiányzik, az nem jó. A tied is: csinos, csinos, de mégsem az igazi. — Nagyon őszinte, nagyon mély érzés diktálta sorok, de még nem igazi irodalom. Arról azonban az érzés nem tehet. Egy másik úgy: megkapta tavaly a válaszat? Azóta t. i. egészen eltűnt szem elől, pedig érdekelne a kérdés azóta is. — Mélyézésű, őszinte írás, de egészen a szépirodalom határán. A szépirodalom t. i. végső elemzésben forma s ott kezdődik, ahol a gondolatok kivetítődnek a tárgyi világra. Ez még hiányzik nálad, de már nem sokáig, ahogy a jelek mutatják. — Mély gondolatok foglalkoztatnak és ügyesen pöngeted a lantot. De a kettő nem egy, ez még a nagy hibád. Majd ha a biztos forma a lélekből jövő gondolatnak természetes ruhájává vált, akkor mondhatjuk, hogy célnál vagy. De talán nem is sok az az idő, ami még hátra van, úgy érezzük. — Ezekben a versekben legalább van valamelyes tartalom, sóvár vágyakozás (igaz, hogy testetlen vágyakozás). De a forma bizonytalan, tapogatózó, ügyefogyott még nagyon.

Belső forma. Az a „Szeretnék már egyszer!...” elárul egyet-mást holmi oroszlánkörömökről. Nem azt mondom róla, hogy nyomdafesték alá való, de ilyet nem ír le tehetségtelen toll. Szeretném megszűni a gazdájának, hogy csak a belső formára ügyeljen jobban s nemsokára egészen jól tud írni! — Nagyon ügyes verselő vagy és nagyon szép, tiszták a kifejezéseid. Képeid azonban nem elég frissek s a versed annyira nem egységes, hogy egészen nyugodtan bele lehetne toldani sorokat vagy tovább folytatni. Egészben azonban azok közé sorozlak, akiket biztatni mernék, mert úgy érzem, nem mondották még ki az utolsó szót. — Ez a téma már megkapta végleges alakját

a magyar irodalomban s őszintén szólva, már nem is aktuális többé. Az ilyen pasasok lehet, hogy még mindig ott ülnek az iskolapadokban, de már nem ők irányítják a diákvilág élete folyását. Ezért aztán dolgozatod, mint irodalmi mű sem sikerülhetett. Nincs formába kívánczó, belülről kifelé ható tartalmi ereje. Írói tehetséget azonban árul el imitt-amott. — Egyre jobbul, egyre szebbül; még ki-kiönt a medréből, mint a Tisza, míg gúzsba nem kötötték, gátak közé. Óh, ha nálad önmaguk forrnák ki a mondanivalóid önmagukat édes borrá, siettetés, kényszerítés nélkül. Ha lenne várókedv, türelem elég hozzá, Benned is, bennünk is. — Arra kérsz, írjam meg a legújabb versformát. Hát látod, ez a baj. Azt gondolod, ruha a versforma, melyet a tartalom, a gondolat magára ölt. Pedig éppen fordítva áll a dolog: kavarog, forrong odabent a lélekben a mondanivaló s egyszer csak kibuggyan, mint a láva s megjegecesedik. Ez a jegec: a vers. Míg ez nem sikerül neked belülről, önként, addig nem jók a költeményeid. — Verseid meghatottak, mert vannak versélményeid, versvágyaidd és verseid még nem tudnak lenni. Keresed magad, a képeket és formákat, melyben mások számára is megjelenj, de még nem sikerül. Ez fájdalmas harc, de meggazdálkodni nem lehet, ez a kín az alkotás ára.

Belső szerkezet. A részletek a régi szépek, de az összerkesztésüket nem értem. Élőszóval egyszer majd többet.

Belső ritmus. Ezek a versek hiába folynak elég jól, nem igazán azok, mert nincsen belső ritmusuk. Ma már elég fejlett a magyar költői nyelv, hogy ilyen tévedések előfordulhassanak olvasni szeretők lelke nyomán. — Őszinte érzés diktálta ezeket a verseket, de a mai élet más ritmusra diktál, egészen más szöveget. Az ilyen versek ma nagyon kevesek érdeklődésére számíthatnak. Azt a másikat, igazi, értékes muzsikát kellene kihallanod valahogy a mindennap zürzavarából.

Belső hangulati egység. Levelek második Énemhez c. soraidban van egy-két szempillantás, mely már mintha azt mutatná, hogy kezdted látni a lényeket, de az egész még nem egységes hangulatú. Küldd be a folytatását. A naplójegyzetekről tudósíts kissé körülményesebben. Kié és mit csinál az most, akié, mert nem bírtam rajta eligazodni. — Tudósításod kissé későn jött, s meglehetősen szétfolyik. Versed tartalma nagyon érdekes, de lírailag nincs jól megmotiválva, benne a két „ős” szimultán hangulata.

A farmába ömlés kinja. Vergódsz a forma kegyetlen, fojtogató pántjai között, pedig a jó versnél a forma nem akadály, hanem segítség. Még sokat kell fejlődöd. — A versed nagyon mély, mint tartalom, de mint forma, még kapkodó kissé. Sebaj, fordítva rosszabb volna. — Én bizony a te helyedben nem nyújtanám be ezt a kísérletet pályázatra sem. Nem pedig azért, mert még magja sincs. Szellemtelen a megírásmódja. Legérdekesebb pedig az benne, hogy a sok értéktelenség mögött úgy érzek téged magadat, mint aki több vagy, mint amennyinek e kis rajz mérlegén mutatkozik. — Még mindig rabszolgaságban tart a vers formája, feszélyezve mozogsz megunt nyűgében. Próbálj alóla megszabadulni. — Haladás látszik a verseiden; sok, egyre több a finomság bennük, de még mindig feszélyez a forma, a helyett, hogy meghódítanád, vagy levetnéd őket magadról. Különösen a Fűvön c. szép, de az meg egymagában jelentéktelen. — Elgondolásában egészen merész, szépen ívelő, kidolgozásában jóval gyengébb a „Feltámadás”. Különösen a nyelve kopogós, zeneietlen, képekben szegény, sokszor egészen hétköznapi. Csiszolgasd még s többek között a Test és Lélek viszonyát domborítsd ki jobban.

Küzdelem a formáért. ird meg rendes nevedet s az osztályt, amelybe jársz. Beküldött költeményeidben — igenis — van jó is. Olyanok, mint valami aligesakhogy anyagbamintázott szobor: még a sár a több és a hangosabban jelentkező elem rajtok, de már kezd mutatkozni a forma is, különösen a Lutheról szólóban. — Bizonyára őszinték az érzéseid, de, sajnos, hosszú az út az érzéstől magától a kifejezési formáig, s ezt a hosszú utat nem mindenkinek sikerül úgy megfutni, hogy meg ne fakuljon s el ne erőtlenedjék útközben az, ami eredetileg fényes-színés és hatalmas volt. No de, ami késik, nem múlik. — Különös módon szép és különös módon hibás alkotások a verseid. De versek és ez a fontos. Ami hibázik belőlük: technika csak, amelyet meg lehet tanulni későbbben is. Kettejük jön a Csittvári Krónikában. — Templom című versedet őszinte érzés diktálhatta, nem kétlem, de költői tehetséget nem árul el mégsem. Nagyon sok ember van így ezzel: hatalmas érzések hullámzanak a lelkében odabent, de nem adatott meg nekik a bizonyágtétel ereje és öröme.

Verstechnika. Olvasd el előző üzenetünket. Sajnos szóról-szóra neked is csak annyit mondhatunk. Legföljebb annyi a

különbség kettőtök között, hogy a te verstechnikád egészen ügyes. Ez ad rá jogot reménylenem, hogy még kiforrtatod magadat s újat adhatsz. — Hát a te kritikusod csakugyan helytelen szempontból tört pálcát a verseid fölött, mert senki magával ne hasonlítgassa össze ilyen célból a másikat. Ez igaz. De azért a verseidre mi sem tudunk lényegében más kritikát mondani, mint hogy még gyöngék. Elég könnyen perdülnek azonban a sorok, úgy, hogy ha több mondanivalód is fog akadni nemsokára, még kiforrtatod a kezdet nehézségeit. — Kedves, gyöngéd hangulatok, de a technikájuk még nem méltó keret az őszinte érzések számára. — Káromkodni szoktak ugyan ma is még nagyon sokan, de azért nem modern dolog káromkodni még sem. Különösen versben nem szép. Azt is meg kell tanulnod, ha költő akarsz lenni, hogy nem minden szó versbe is való. „Alaptalanul” p. o. nagyon kirí egy lírai költeményből. Ezért és ehhez hasonlókért versed még nem közölhető. — Valamikor divat volt a poétikai osztály növendékeivel hivatalosan is verset íratni. Voltak egyesek, a jobbak közül, bizonyára, akiknek ez a feladat is meglehetősen sikerült. Nem leendő költők, csak az átlagosnál intelligensebb fők, érzőbb lelkek voltak ezek. Ilyenforma a te két versed is. — Szép a haladás a múltkor óta. Sőt kissé túlságos is. Néha az az érzésem, hogy a forma úrrá lett a mondanivalódon, helyt-helyt még a magyar nyelv törvényein túl is. Ha mostanában ráérek, magánlevél megy. — Nagyon könnyen verselsz, s ez a baj. A másik baj meg az, — ée ez a nagyobbik — hogy szavak keltenek benned életre új szavakat, nem belső képek kényszerítenek rá, hogy szavakba öltöztessd őket „És ráborítja rózsaszínű leplét az életünkre egy reménysugár.” Ilyet nem láthat az ember, ellenben ott motoszkálnak az eszében külön-külön képek szoruhái s a jámboros muzsika összepárosítja aztán őket s akinek csak füle van, még kedvét is lelheti benne. — A hazafias vers semmivel sem mond többet, mint a többi hasonló kiállítású hazafias versek, — a tavaszi vers témáját meg sokkal szebben megírta Áprily Lajos két kis versében, amelyekre a te versed formájában is erősen emlékeztet. — Szépen csengenek a verseid, fiam, legfőbb érdemük, és legnagyobb hibájuk egyformán ez. Érdemük, mert a lírai költészet és a zene között tagadhatatlanul van rokonság és hibájuk, mert a zeneiségük legtöbbször a tartalmuk ellenére is — minden áron — érvényesül. De biztatni merlek végered-

ményben mégis. — Kedveshangú versek, de jobb a technikájuk, mint amilyen a tárgyuk kidolgozása, vagy az az érzés, mely átfűti őket. Fejlődésképes. Szívesen látunk máskor is. Az anekdoták nagyobbik fele sikerült. — Nagyon ügyes technikájú vers, de látszik, hogy csak mintául vett versek játékos utánzása még, nem a lelkedből fakadt. Biztatni szeretnénk a nagyobb mélységek felé.

Tip-top vers, de mégse... Kedves, meleg, hangulatos sorok s a technikájuk is csiszolt. Kár, hogy az egyikre közben rámosolygott a tavaszi nap s időszerűtlenné tette, a másiktól meg nem mosolyog az a tavaszi nap, amely a Csittvári Krónikába időszerűvé tehetné. De talán a többi...

Nem-vers. Kedves, rokonszenves lélek szól a soraidból, fiam, csak nem — versben. — Bizony ezek még nem versek. A másodiknak még a témája is próza. Vojtina híres megállapítása jut eszembe az egyszerűről, mely „bár meg nem dönthető, képzelmi szósszal bé nem önthető”. — Hogy nem a fellegekbe mégy témáért, hanem valóban megtörtént eseteknek szegődsz krónikásává, az rendén való. Nagyobb baj, hogy az eset próza marad a lantodon is. Azt ajánlom, pihentesd az árva jószágot még egy pár esztendeig. — A küldött vers csak igaz részvétnek a jele, de nem költészet. — A vers még innen van a határon, de a prózától komolyan megijedtem. — Bizony e miatt a vers miatt Bözsike joggal haragudna meg rád. Én azonban nem tudok rád haragudni, annyira naiv a hangod. Nemsokára magad is belátod, hogy az ilyesmit nem lehet versnek nevezni.

Lebeszélő. Messze idegenbe és Ne ess kétségbe... című verseid — sajnos — egészen a próza határán mozognak. Nem merlek biztatni, mert sem a tartalom, sem a forma, sem egyetlen gondolat nem. jogosítanak fel ilyesmire. — Szórol-szóra ugyanez illik rá a te versedre is. Rímes próza az egész. — Sajnálom, neked sem izenhetek egyebet. — Sajnos, nem írhatok semmi biztatót. Verseid nem versek, csak olvasmányaid visszfényei. Sem belső, sem külső forma nem árul el belőlük költői kedvet és képességet. — Nincs benne semmi nyoma az egyéniségnek; ilyen verseket a kántor szokott írni olyan helyen, ahol a búcsúztató még divatban van. Hagyd abba!

Utánzás. Nem olyan könnyű régi dallamra új verset faragni, öregem. Az csak annak és olyankor sikerül, ha valakit

ugyanaz a hangulat fogott el, mint amely az eredetit ajándékozta a gyönyörködni vágyóknak. Nálad, persze, még soká-soká lesz az így, no, de ami késik, nem múlik.

Archaizáló kísérlet. Te meg, úgy látszik, archaizáló-tartalommal próbálkoztál. De a múlt néma maradt és élettelen költészeted varázsszávara, Anaehronizmusok is zavarnak művecskéd olvasása közben. (Damaszkuszi penge — méd harcos korában, p. o.)

Reminiszcenciák, utánérzések. Versedben még inkább csak a korábban olvasott versek emléke látszik, de már érzik rajta valami egészséges ritmus, ami a tiéd egészen. Ilyen kis legénytől ez is elég. — Abban a reményben bíráljuk el A tó című versedet, hogy írója még idegen hatások alatt áll ugyan s verselési technikája sem kifogástalan, de az átlagpróbálkozásoknak már is felibe kerekedett Közlésre azonban még nem való. — Ezek még csak nemrég olvasott verseknek az emlékei, öregem, nem az igazi élet jelei. De elég ügyesen pengeted a lantot, Csak kissé hosszadalmasan mesélsz, mint aki először meséli el a magáét valakinek, — aki azt már nem először hallja. — A versek azt mutatják, hogy egyszer majd dalra kél a lelked, most még csak dúdol — sokszor halott melódiákat alakítva át a maga kedve szerint. — Inkább utánérzések, mint eredeti élmények gyümölcsei. Még nagyon sok víz lefolyik a Dunán, míg komoly kritikát lehet róluk írni. — Szép, egyszerű nóta, de ezt már százféle változatban százan eldanolták előtted. És csak az elsőnek volt igaza. A többi kilencvenkilenc szekunder költő volt, Te is az vagy. — Barátodnak nem hiába jutott eszébe Szabói cska idézett verse: ezt a témát így már megírta ő magyarul egyszer. Másképen, természetesen, megírhatják mások is még, de ez a leírás csak annak a versnek halvány reminiscenciája, Ellenben ha a welsi diákéletről talpraesetten írsz valamit, szívesen veszem.

Letűnt korok hangjának kísértet járása. Mind a három versben vannak abszolút szép sorok, de szerencsétlenül keverve, egészen lapos prózával. *Ősszel* a legsikerültebb, de azért ez is úgy van megírva, mintha Tompa Mihály idejében írták volna. Pedig ami akkor igaz volt, jó volt, szép volt, ma már anachronizmus és éppen azért hat visszásán. Ígéretnek mindenesetre szép ée biztató ígéret. Várjuk a folytatást, — Petőfi írt ezen a hangon valaha, de az akkor volt s az az ő hangja volt. Addig,

míg, ha csak ígéret formájában is, te magad meg nem látszol a verseidben, nem jók a verseid. — Olyanok ezek a versek, mintha Kazinczy korában írta volna okét valaki, de nem Kazinczy. Iparkodj megtalálni önmagadat s akkor kopogtass be hozzánk újra,. — Azokban a versekben, melyek mostanában nagyon megtetszettek neked, van azért nagyon sok rejtett szépség, sőt rejtett zeneiség is. Azért nem rímelenek s azért olyan szabad a ritmusuk is. A tiedből azonban minden hiányzik, ami a verset igazán verssé tudja varázsolni. — A versek kivétel nélkül mind tartalmazznak legalább egy-egy kedves gondolatot, képet vagy érzést, csak a te régi hibád a hibájuk, hogy Bajza vagy legjobb esetben Tóth Kálmán nyelvén vannak megírva, nem a magadén. Simíts rajtuk. — A versed csinos, de olyan, mintha Madách korában írták volna. Olvasd el csak az Ember tragédiája I. színéből a kar énekét: „Milyen büszke lánggolyó jó...” mennyire ugyanaz a hang. Iparkodj önmagadat adni, akkor sikerülni fognak az alkotásaid. Tudósító az lehet, aki városának, különösen intézetének a diákokat érdeklő minden eseményéről beszámol havonként legalább egyszer. — Annyira csak utánérzések a verseid, hogy még a kifejezéskeincsed is a XVIII-XIX. sz. fordulójáról való. A zseblámpa korában „szövetnek”-ről, a Hadróá közgyűlésének a napján „béna harcfi”-ről beszélsz, akinek nincs pénz a „tarsolyában”. Petőfi sem mondta soha a nála csak 22 évvel idősebb Kossuthnak, hogy Kossuth apánk, nem is szólva a köztük lévő nem nagyon barátságos viszonyról. Könyvvélemények ezek bizony, vagy még azok sem. — Sokat törtem már a fejem rajta, de teljesen megnyugtató válasz nem jutott eszembe; miért olyan az ide beküldött költemények 80 százaléka, mintha Kölcsey korában írták volna? Nem olvastok elég újabbkori verset? Át kell vergődni az egyéni léleknek is az irodalom egyes megelőző korszakain? Nem tudom miért van ez így, de így van és a te versed sem kivétel alóla. — Végtelenül finom, kedves érzések, de a hangjuk nem a mai költészet hangja, hanem valahogy a Tompa—Kerényi—Vachott-triászé még az eperjesi évekből. — Még mindig a régi nóta. Határozott tehetség szava tizenkilencedik századeleji hangon. Az Athenaeum örömmel közölné, a Pesti Divatlap is. Ez nem lehet a te érzéseid igazi hangja. A versforma nem kosztüm, amit váltani lehet, felölteni, levetni, hanem belülről jövő szerves része a költeménynek, mint az epidermis.

Idejétmúlta hang. Nagyon kedves, közvetlen hangú vers, de simítani kellene rajta. Felesleges névelők és idejétmúlta igealakok éktelenítik. — Hogy csak utánérzések, már a hangjuk is bizonyítja. Így ma már nem szokás, de nem is szabad írni.

Idejét múlta tárgy. Idejét múlta téma idejét múlta hangon elmesélve. Ennyi A levél. De zökkenő nincs benne s néhány mondat kinevet az egésznek a szürkeségéből. Ennek a néhány mondatnak a melegénél és fényénél valami tehetségféle csillan meg és sugárzik felénk, s ezért merünk biztatni folytatásra. Kár, hogy nem tudjuk, hányadik osztálybeli vagy.

Idejétmúlta műfaj. Az ilyen emlékezések inkább iskolai dolgozatnak válnak be. Az irodalomban ma már nem eleven műfaj az ilyesmi. — A melodráma jelenleg csakugyan nem eleven műfaj. Csittvári meghívónk debreceni címéről visszajött „ismeretlen — inconnu” felírással. Miért?

Idejétmúlta műforma. A hexameter ma már kissé divatjarmúlt versforma s ember legyen a talpán, aki még Vörösmarty után is fel meri rá ajzani lantjának húrjait. Neked ép úgy nem sikerült ez, mint mindazoknak, akik utána még mindig akartak ebben a modorban valami újat mondani, de nem győzték szusszal,

Szabad vers. Az úgynevezett „szabad versekben” is van ám ritmus, látod, ezt nem jól figyelted meg. Általában az az érzésünk, hogy néhány évig inkább csak olvass. Nem azt akarjuk ezzel tanácsolni, hogy ne írj, csak azt, hogy ne tulajdoníts túlságos fontosságot annak, amit írtál.

Műfordítás. A küldött Ronsard-vers fordítása még így, szabad formában sem sikerült. Pedig a műfordításnak a tartalmi hűségen túl még két másik követelménye is volna: formai és hangulati hűség. De még mind megjöhet idővel. A francia eredeti helyesírása nagyon megpróbálta filológiai készségünket; máskor ügyelj rá sokkal jobban!

Költői tárgyak, a) Vallás. Az Isten megsegíti a hozzáfolyamodót, de talán csak a legritkább esetben úgy, ahogy te elmesélted. Mit szólnál hozzá, ha a természetrajzkönyvedben ötlábúnak rajzolnák a borjút csak azért, mert jött már egyszer-kétszer ötlábú borjú is a világra? — Az aforizmák nem érkeztek meg. A versek határozottan költői alkotóerőre vallanak, de nem valók Az Erőbe. „Te tán még segíthetnél rajtam...” érzed egy helyen (s ez az alapézés a három versben), pedig

ebben az egy kérdésben nincs talán. Ellenben egészen bizonyos, hogy az ilyen egészségesen vívódó lélek mihamarabb megérkezik. Viszontlátásra — akkor.

b) *Filozófia*. Aforizmáidra csak az a megjegyzésem, hogy nem jelent még meg az a hús kötetnyi munkád, amely után esetleg aforizmákat is írhatnál. Meg is látszik rajtuk: egyetlen új, meglepő sincs közöttük.

e) *Hazaszeretet*. Örülünk, hogy olyan hazafias érzésű kisfiú vagy, de látod, a hazát okosabban és hasznosabban is lehet szeretni, mint ilyen versírással. — Felsőbbosztályostól már nem veszünk jónéven a tiedhez hasonló nagyhangú verseket. De azért te talán még kiheverheted. Azonban máris igyekezned kell, különben felnőtt korodban sem fogod érezni, mi az igazi hazafiság. — Ezek a versek nem jók. Úgy látszik, a haza fogalomköre még tág a te szívednek, amely pedig kisebb (családi) körben olyan melegen tud dobogni. Már a múltkor megüzentem, hogy nem lehet.

d) *Irredenta*. Köszönöm a verset, jobban a lelkes hangú, hitből fakadt szózatot, még jobban az egyenesen hozzánk intézett leveled, legjobban a barnaruhás fiú szomorú történetét. De mondd csak, minden székely erdő ilyen kegyetlen a fiaihoz? És ha megtalálta erre a kérdésemre a feleletet, azt küldd el nekem, hogy kithessem Az Erőbe, hadd olvassák a szívtelen folyók völegényei és a kegyetlen erdők fiai, vigasztalásul, az innét várván-várt legénysereg pedig noszogtatónak. — A vers-technikád elég jó, de a három közül egyedül számbajöhető Hungária című versed hangja méltatlan a tárgyához. Lásd, átkozódnia ma már hősöknek nem illik, csak teljesen reménytelen és tehetetlen valakinek szokása. Ugyanez lett az ellenfél ócsárlásának, e régi eposzi divatnak is a sorsa. Van, van szent felgerjedés is, de annak viszont a belső tüze nagyobb fokú és a szótára fenségesebb. — Kedves fiam, figyeld meg, mikor szokott az ember káromkodni, átkozódnia közönségesen¹! Úgy-e, hogy tehetetlen mérgében? Hidd el, hogy mi még nem vagyunk annyira tehetetlenek, mint nemzet, hogy ilyesmire kellene vetelednünk. Majd ha tisztultabb hangok csendülnek fel a lantodon, kopogtass újra Az Erő ajtaján.

e) *Élő ember*. Az élő embert akárki üdvözölheti esetleg versben is, csak Az Erő nem, mert ő eszmék és gondolatok lovagjává szeretne benneteket ütni és ezért sohasem ajánlhat

embert vezetőnek. — Szinte meglepően kész technikája van a versednek. Kár, hogy tartalma miatt nem közölhetjük. Mi élő embert elvből nem ünneplünk sem versben, sem prózában. Soli Deo Gloria.

f) *Vezércikk.* Köszönöm a soraidból kiáradó bizakodást és akaraterőt, köszönöm a gyümölcsseit is. Kissé bizony fanyar az édességük is még, mint minden tavaszi termésé. Mindent köszönök, de a vezércikkre van egy megjegyzésem. Valahogy az az érzésem, ez az egy „műfaj” nem nektek való. Cseresznye, meggy, nagy kosarakban — Az Erő diákpóztájának havi versgarmadája. A vezércikk téli kormos alma, fájáról leszedve még érik, puhul egy darabig a fehérenmús szekrényben, ruha közé dugva. Vagy egy másik kép: tapasztalás, csapások, vívódások, adott és kapott sebek püfölték a mondatait tömörré, minden szava mögött az élet szavatol, különben puf fogó frázishalmaz. Mikor elsütik, talán nagyot is szól, de olvasásakor nem hallod az éles golyó füttyét. Egyik versed különben besoroztam a Csittvári Krónikába.

g) *Dráma.* Még nem tudsz tetszéspótló szavakat adni hőseid ajkára, de különben az alakok jól mozognak a darabban. Még valaha komoly alkotások is kerülhetnek ki tollad alól. Ha pedig erre vagy kíváncsi, hát tudd meg, hogy a munkáddal igenis örömet szerezteél, nem bosszankodást.

h) *Anekdóták.* A vicceket megkaptam, de a magyar humor színaranyból készült patikamérlegén kissé pehelysúlyúaknak mutatkoznak. Történetek tinálatok jobb esetek is bizonyára, — gondolkozzál csak! — Az „adoma” hajmeresztő butaság ugyan a felelőtől, de humor nincsen benne. Estek ott már bizonyára jobbízű történetek is.

i) *Zene.* A dallam nem mozog semmiféle határozott hangnemben. A második szólam odavetésekor olyan hangokat kerestél, melyek amazzal együtt akkordonként külön-külön harmóniát adnak. Arra ellenben nem gondoltál, hogy vannak bizonyos összhangzattani szabályok, amelyek a párhuzamos szólamok menetét is meghatározzák. Valószínűleg hegedűs vagy, mert ha zongorán egyszer is meghallgattad volna szerzeményed, beláttad volna, hogy kísérő akkordjaid egyfolytában játszva, sértik a fület.

Költői világnézet, a) Optimizmus. Kedves, meleg, hűs-eges szem a te szemed, de — sajnos— csak a derültet és a vígasz-

talót veszi észre. Mi magunk is jártunk ugyanazon az úton nemrégiben, igaz, hogy gyalog, és nem autón, bizony sokkal szomorúbb emlékeket hozva magunkkal. Már pedig Az Erőben, úgy-e, jobb, ha a kemény, szoktató, edző igazságok látnak napvilágot, mint nyugtató, biztató képek, szavak arról, hogy minden rendben van. A felvétel kedves, lehet, sorra kerítjük.

b) *Pesszimizmus.* Ha őszinte a versed hangja s nem a te korodban tömegjelenségként nyilvántartott egyszerű szenvedés, akkor fiam, szánnivaló ember vagy. Nincs jogod, akár mennyit szenvedtél is, — ekkora pesszimizmussal szemlélni, sőt egyetlen kézlegyintéssel elintézni az életet. Mit csinálsz majd akkor, ha a valódi, nagy élet tesz az eddigieknél sokkal keményebb próbára és nem lesz senki, akinek a védőszárnyai alá fuss, vagy a kezébe fogózz. Pedig ez az idő bizonyosan eljön. Keresd és találd meg jóidéjén azt az egyetlen kezet, amely sohase veszhet el és mindig kitérve minden szenvedés elé. Nekem meg, ha ugyan meg nem haragudtál örökre rám ezekért a szavakért, megírhatnád egy kiadós levélben: mi keserített el ennyire? — Mi valami egészen más értelmét látjuk és hirdetjük az életnek, mint ami a te verseidben lázadozik és lüktet. Figyelj oda jobban te is a ritmusára. Lehetetlen, hogy igen-igen rövid idő alatt ki ne érezd belőle, milyen naiv és hazug hang tartott pesszimista korodban ennyire bolonddá. És akkor jelentkezz újra, ujjongva, hálával és tettekre készen. — Nagyon kíváncsi vagyok azokra az új versekre. Az meg, hogy „soha többé”, csak E. A. Poe Hollójának áll jól. Annak is csak angolul. Jellemző, hogy magyarra nem is lehet igazán lefordítani. — Verseid szépek, mint mindig, de nagyon szomorúak Az Erő számára. Szomorúságuk nem egészen „Isten szerint való szomorúság”. Pedig jogosultsága csak az olyannak van s szépsége is csak az olyannak, — Határozottan jó sorok mellett mindenik versedben akad egészen szürke, zeneié tien próza is. Mondanivalód pesszimizmusa nem meggyőző, úgy látszik, nem indokolt. Még sokat kell fejlődöd. Ez a megállapítás mindkét küldeményedre vonatkozik, azzal a megjegyzéssel azonban, hogy a második haladás az elsőhöz képest. — A küldött dolgokat, sajnálatomra, nincs módomban felhasználni. Ez a lemondó, bánatos, nem elég biztosan zengő hang, ma — szerintem — idejét múlta. Ma viharadarak sikoltoznak a magyar égen, mert hát — vihar van. — Szinte szokatlanul kész versek. Egy hibá-

juk van, de arról nem tehet a költőjük: nagyon szomorúak és a horizontjuk nem nyújt távlatot a végtelen felé. Szeretném ismerni az írójukat, mert még nagyon sok ide nem férő részlet-megfigyelésem jó volna, ha közölném vele. — Nekünk olyan fiatalemberekre van szükségünk, akiknek sem a színek nem fájnak, sem a tavasz. Minden részvétünk a szenvedőknek, de a kereszten függő szenvedésnek értelme volt, ezért nem is veszett a pesszimizmus feneketlen iszapjába.

Vajjon mit hoz a jövő? Sokszor bontogatni próbálok a jövőt takaró leplet s töpregek rajta: milyen lesz az új, igazán modern líra hangja holnap? Nem hiszem, hogy annyira földhözragadt legyen, mint a mai. Nem hiszem, ha a nálamnál fiatalabbak hangját ilyennek hallom is. Nem hiszem el a te verseidnek sem. — Nem látok haladást tavaly óta. Mi lehet az oka? — Kedves, szép hangulatok, de még nincs bennük a jövő új meglátásáról, meglepő friss hangjáról, ismeretlen szépségeiről ígélet sem.

II.

A JÖVŐ KÖLTŐJE.

1. *Az egész ember és az élő ember.* Szeretnék veled a szentesi konferencián találkozni, mert verseidben elegyítve látom a jövő ígéletét a múlt pernyéjével. A lámpaoltás után prédára leső fiú motívuma p. o. nagyon szép. — Határozottan tehetséges ember versei és prózája, de még kiforratlan emberé, ami a te korodban — természetes. Nincs borzasztóbb, mikor kész patronok tartalom nélkül nyikorognak, olyan groteszk lárma ez, mintha a cséplőgépet nap-hosszat üresen járatnák s jó, hogy téged ez a veszedelem már nem fenyeget. De fenyeget a másik, nem sokkal kisebb enné, hogy érzéeid és gondolataid áradó tömege egymást akadályozzák meg a kristályképződésben. Nagyon érdekel a fejlődésed, küldj mennél többször mennél több írást s magadról is mesélj egyetmást, hogy tisztábban láthassam magam előtt testi és lelki habitusodat. — Őszinte szép sorok váltakoznak hol modorosokkal, hol avatagokkal. Egészen harmonikus hatást egyik vers sem kelt, de határozottan tehetséges valamennyi. Nagy haladást

látok legutóbbi találkozásunk óta. Valamelyiket közölni fogom, bemutatásképen; még nem választottam, melyiket. Nagyon szeretném az egész termést együtt látni egyszerre; lehet? Egy hosszabb levél is elkelne, mert érdekes élet rejtőzködhetik e versek mögött, talán kulcsául is magoknak a verseknek. — A felvilágosító levelet köszönöm, sok mindent megmagyarázott. Az új versek véleményemet nem módosították, de mindenesetre mélyítették. A múltkor említett verseket s ezek egyikét most már végérvényesen a közlendők közé soroztam. — Legutóbb küldött verseid közül három különösen nagyon szép. Védősoraid egészen meghatottak, köszönöm neked és azoknak, akik veled egygondolkozásúak. A Csittvári Krónika versei most már az elfogadás sorrendjében egymásután jönni fognak.

2. *Az egész oeuvre.* Hát arról egyelőre még nem lehet szó, hogy közöljük a versedet, de az egészen bizonyos, hogy rövid időn belül fogunk mi még tőled verseket közölni. (Ha csak ezért a szigorúságunkért meg nem orrolsz, de nem olyannak képzelek.) Szeretnék tőled tíz-tizenkét verset egy csomóban elolvasni. — Egy vers alapján bajos ítéletet mondani, különösen ha az az egy messze jár a közölhetőségtől. Elmarasztalni egy vers miatt nem akarlak, biztatni pedig nem merlek. — Ember, ez a vers jó vers. Olyan jó, hogy nem közölhető. Ez ugyan aforizma, de úgy igaz, ahogy ide leírtam. Egyéni tudniillik és még nem tartozik másra, csak rád. Ha egy kicsit jobban ki volna nyalva, megláthatná a nyomdafestéket (igaz, hogy nem Az Erőben akkor sem), de viszont rossz vers volna. Miért nem szólítottál meg a múltkor, mikor ott jártam nálatok? Legközelebb okvetlen jelentkezz. Addig is küldj be sokszor, sok verset, mert költő vagy, kedves fiam,- illetőleg az lesz belőled, ha megmaradsz őszinte embernek. — Ebben a versben a tehetség félreismerhetetlen jelét lehetett látni. Küldj be, kérlek, egyszerre egy nagy csomó versedet, mert szeretném látni mögöttük az „egész” embert, egy versből, akármilyen az, nehéz dolog ítélni. — Küldj több verset egyszerre. Ebből a kettőből bajos véleményt mondani költői tehetségedről, különösen, hogy az egyik feltűnően gyöngébb a másiknál. — Egy szál virágból még nem láthatja az ember az egész kertet, pedig a magamfajta kritikus arra kíváncsi mindig. Küldd el, vagy hozd el valamelyik kedden 2-3 között legalább azt az egész csokrot, amelyet a nyáron kötöttél, — Lehet, hogy a többi 30 vers jobb s ha mindet ismerném, kedvezőbb kri-

tikát mondhatnék, de a küldött 3 vers bizony igen gyöngé. — A kis vers elég jó technikával van megírva, de bátortalan és elfogódott a hangja ott, ahol határozott zengésű trombita hat-hat csak. Egyetlen, néhánystrófás költeményből nehéz ugyan ítéletet mondanunk, de azért ebből az egyből tekintve a dolgot, inkább biztatni mernék a folytatásra. — Nagyon ügyesen, hangulatosan verselsz. Különösen a Szébb jövő hajnalán c. versed hangulata megkapó. Majdnem egészen érett vers az. Szeretném több, ha lehet, összes költeményeidet egy csomóban látni. — Egészen jól sikerült írás. Küldj be többet is, figyelemreméltó embernek látszol. Már pedig „einmal ist keinmal” — mondja a német. — Több verset küldj, hogy mi is válogathassunk. Az az érzésünk, hogy az utolsó számig még találhatunk viribus unitis olyan verset, melyben bemutatkozhat a többi fiatalok között méltóképen.

3. *Levelezés.* Leveled egyik felére itt a válasz: A görög istennőt besoroztuk a Csittvári Krónikába. Másik felére levélben, rövidesen. Lehet hamarább megkapod, mint emezt, amely nyomdával, expediálással, határnappal súlyosbított pályát fut még meg odáig. — Az egyik küldemény rendes helyére, a gyűjtőbe került. A versek megleptek friss, üde hangjukkal. Magánlevél megy ebben az ügyben. — Olyan kedves, friss, harmatos sorok, hogy az ember önkénytelenül elfelejtkezik olvastukra zord kritikus mivoltáról. Nem is kell szeretetemet követelned, mert az ilyesmit lehetetlen nem szeretni. Küldd be az egész termést és magadról is írd hosszan, aztán majd én is felelek egy hosszú magánlevélben, mert mondanivalóm lényege nem fér bele ebbe a néhány sorba.

4. *Találkozás.* A Mátyás-adoma nem új, de új az a tény, hogy még mindig mesélik. Érdekes volna utánajárni: nem valami kalendárium nyomán-e? A küldött két újabb „gyöngyre” az a megjegyzésem, hogy a napló hibátlan, a tündér agyonfestett pasztell. Utóbbinak nincs is igazi színegyesége. Jobban örülnék, ha mesélnél is pingálás közben. Hosszú levelet nem azért nem küldök, mert nem mellékeltél válaszbélyeget, hanem azért, mert 1. most nincs rá időm, 2. szeretnék előbb tőled több mindent olvasni, 3. olyan sok a mondanivalóm már is, hogy inkább egyszer lemegyek Szegedre személyesen s úgy beszéllek veled. Nagyon kedvem szerint való módon fog a pennád, csak packát szokott ejteni, holott egyáltalán nem volna rá szükség:

ezt kell megbeszélni. — Határozott haladás, sőt mi több: költőiség jele látszik a verseiden. November 10-én szándékozunk hozzatok: szeretnék veled a verseidről hosszabban beszélgetni. Gondoskodj a lehetőségéről, s hozd magaddal újabb dolgaidat ez alkalomra. — Okt. 23-án voltunk Kőrösön, előbbi üzenetemben erre a dátumra céloztam. Hát nem voltál ott a sok diák között? Legközelebb bizony csak a második félévben ha ismét eljutunk oda. Most küldött verseid közül aránylag még a Téli kép a legjobb. Úgy látszik tájképekkel szemben mersz vagy bírsz legőszintébb lenni. Okvetlenül kell egyszer személyesen beszél-nünk, különben az egész szerkesztői üzenetekre szánt helyet neked volnék kénytelen telistele üzeni. A próza meglepő, kár, hogy a befejezés moralitássá laposítja, a bevezetés képe pedig vaksüket kép. De megint csak tehetségre valló tévedések mind. Legújabb küldeményed is. — Nagyon ügyes technikával meg-írt versek, de... Itt egy többnapos megbeszélés kellene, még egy levél sem elég. Ha legközelebb Csittvári Krónikás megbeszélé-seink lesznek, meghívunk téged is. Ha Karcagra megyünk, ok-vetlenül beszélni szeretnék veled. Jelentkezz. — Várom a meg-ígért beszélgetésre. — Új verseid megannyi új ígéret. Alig vá-rom, hogy ígéretemet beválthassam. Talán ebben a hónapban lesz belőle valami.

5. *Egyéni, személyes munka.* Nagyon szeretnék veled egy-szer személyesen és hosszabban beszélgetni a verseid felől. Ér-zem, hogy ez a néhány sor nem érteti meg veled igazán, mi ezeknek a verseknek a szervi bajuk. Nem az érzés- vagy gondolathiány, még nem is a formakészség hiánya. Az a bajuk, hogy elavult a formájuk. Már pedig a költészetben mindig az a szép, ha a tartalom és forma viszonya soha nem hallott, új és mégis igaz. A te verseid csak olvasmányaid reminiszenciái s ezért nem jók. — Ez az új vers nem módosította eddigi véle-ményemet. Ha Patakra megyek, jelentkezz egy kis „magán-beszélgetésre” néhány legújabb szerzeményeddel. — Sajnálom, hogy nem lehattél velünk, nagyon szép volt a táborozásunk. No, majd máskor! A vers egészen jól sikerült, de a 4. és 5. vers-zakán javíts valamit s akkor bekerülhet a Csittvári Króniká-ba. Ért kalászként kimenni, ilyeneket csak hevenyészve ír le az ember, mert ilyet nem láthat maga előtt. Nincsen párja, van babája — ezt is csak a ritmus lopta be a versedbe. Próbáld meg, jó? — Soha még ilyen szép verseket diáktól nem olvastam és

még se jó egyik sem. Ha odamegyünk, jelentkezz nálam összes eddigi verseiddel és nagyon-nagyon sok mondanivalómat úgy hallgasd meg. — Alig várom, hogy szemtől-szembe láthassalak már egyszer. A verseid belülről már egészen jók s valami csúnya dzsin incselkedik veled, hogy ne csendülhessenek ki tartalmukhoz méltóbb formában. Csak egy kicsi kell még, el ne vesítsd a dalos kedvedet!

6. *Lassan megyünk messzire.* A versekben is nagy a haladás tavaly óta. Különösen a turáni vers kapott meg. Már-már a közlés felé billentette a mérleg nyelvét. — No látod, ez már versebb vers... „Széltől megrázott ágak, koppanások, mind a decemberről mesélnek.” Ez a két sor már egészen szép. Bízom benned és örülök, hogy a szigorú kritika használt. — Kezdenek egészen jók lenni. Már csak májfoltok mutatják, hogy régen rosszabbul volt. — Egészen megleptek újabb küldeményeid. Mintha csak nem is ugyanaz az ember írta volna ezeket és a múltkori friss, üde, fiatalos zengésű rigmusokat. Ezekben sem ritmus, sem költői dikció, sem képek, sem csengések nincsenek. Valószínűleg magad sem nézed ezeket annyiba, mint a múltkor küldötteket.

7. *Új rákost országgyűlés. Munkaközösség.* Eltaláltad. A januári számban nem én üzentem a fiúknak s magát az egész januári számot valaki más állította össze. — Hármat a küldeményből besoroztam a Csittvári Krónikába. De nagy gyönyörűséggel olvastam a többit is. Óriási haladás tavasz óta! Azt a bizonyos apologétikát pedig írd meg csak te: akkor nagyobb lesz a bizonyágtevő ereje, hidd el. — Versed hangja meglepően friss és üde, csak még megbicsaklik olykor-olykor. Mint mikor a férfiasá válni kezdő hang váratlanul físztulába csap. — A te verseidnél fordítva áll a dolog, mint ahogy rendesen történni szokott. 100 eset közül 99-ben lelkük nincs a diákverseknek, csak — Petőfitől, kitől — ellesett ruhájuk van valamelyes. Nálad meg érzések vannak, más minden egyéb hiányzik vagy kölcsön van véve. Elviszem őket a legközelebbi rákosi országgyűlésre s ha te is eljössz és jelentkezel a végén, adok egypár utasítást, azt hiszem, igen épkezláb sorok születnek még valaha a pennád alatt.

7/b. *Diákújság.* Gratulálunk a kis újsághoz. Változatos, élénk, kedves, ügyes. Ebből a fajtából föltétlenül legkülönb azok között, amelyekről tudunk. Ha még él a lap, legyetek szívesek ezentúl is küldeni rendszeresen.

8. *Nem olvasunk, nem tanulunk eleget.* Versed még igen-igen kezdetleges, úgy hogy nem lehet megítélni belőle: írsz-e valaha jobbakat is. De nem is vagy te még versíró korban. Inkább olvasgass szorgalmasan, ha van benned alkotó tehetség, sokkal könnyebben jelentkezik akkor és úgy: nagy szellemek társaságában és mintájára. — Nagyon nehéz fába vágta a fejszédet, nem hiszem, hogy ha megoldod is, nyomtatásra méltót sikerülne alkotnod. Nagy olvasottság kellene hozzá, nagyobb mint amekkoráival átlag-diák rendelkezik. — Egész bizonyos, hogy fogunk még tőled sikerült verset olvasni és közölni is. De még fejlődnöd kell. Vagy a mondanivalód nem egészen sikerült, vagy a formája. Osztálytársad ellenben nincs tisztában vele: mi a vers? — Sajnos, sem a versek, sem a történet nem sikerült. Még nagyon sokat kell olvasnod, mielőtt arra gondolhatnál, hogy írj is valamit. — Új versküldeményed változatlanul nagy formai fogyatékoságról tesz tanúbizonyosságot. Inkább olvass még verseket és csak azután, ha nagyobb verskultúrára sikerült szert tenni, próbáld meg újra a lantpengetést. — A darabod nem jó színdarab, nem közölheti Az Erő. De van benned valami, ami a köszörületlen gyémántot juttatja az ember eszébe: ha irtózatossá tájékozatlanságodból kibontakozhatnál: rejtett erő és fény törne ki egyszerre belőled. Szinte nem is tudok tanácsot adni, pedig úgy szeretnék... ez az út, amelyen most mégy, zsákutca, ez a hang, amelyen most beszélsz, hamis hang, de ne hagyj abba, tanulj sokat, olvass bibliát, imádkozz állhatatosan, ennyi ambíció, mint a tied, nem feszíti hiába a lelket. — Folyamatos stílusú, jó szemű ember munkája a kis bírálat. De az a könyv, amelyről ír, régebben jelent meg s diákok számára nincs akkora jelentősége, amely felújítását indokolná. Ismertess vagy valami újabb könyvet, vagy olyan régit, amelyre indokoltabban hívhatod fel diáktársaid figyelmét s szívesen közöljük. A szóbanforgó regényt különben mi is nagyon jónak találjuk. — Az illető költő sem relatíve, sem abszolúte nem érdemelte meg tüzetes bírálatodat. Azt a helyet sem, melyet leközlésére kellene átengednünk. Küldj mást. — Nagy fába vágta a fejszédet, fiam. A magyar történelmet nem lehet 2 és fél gépírási oldalon elintézni mégsem. Ne is csodáld, hogy nem sikerült.

9. *Dilettánsok átképzése íróból olvasóvá.* Úgy örülök, kedves Sándorkám, hogy végre megdicsérhetem egyik alkotásodat.

Nagyapám c. versed hangja őszinte, igaz. Nem hiszem, hogy valaha is költői lélek váljék belőled, de már merem azt remélni, hogy költői lélek érik benned s ez a lélek megaranyozza majd körülötted a színtelen, zavaros világot s pihenő perceiben sokszor szóbaáll, elbeszélget a nagy magyar klasszikusokkal. Rajzodról ugyanezt írhatom: a naiv, kusza vonásokat lélek melegíti át; látszik, mennyire szereted azt a tanyát, ahol bizonyosan életed legderűsebb perceit töltötted el. — Várom az anekdotákat nagy kíváncsisággal. Az „Élet” megérdemelte a képzőtársulat pályadíját, mert nagyon kedves, tiszta, nyugodt hangot üt meg, de — véleményem szerint — csak arra jó, hogy írójából annál műveltebb olvasó váljék. Szóval, költői lélek, de nem költő lelke. — Hát bizony verset írni még nem tudsz. No de nem baj. Mi lenne, ha mindenki csak írná a verseket és senki se olvasná. — Más az, mikor valaki érez és megint más, ha érzéseit formába is tudja önteni. De nem is baj, nem mindenki született írónak. Többet ér az, ha lelkesülni tud! — Tudod, Jani, úgy születnek az ilyen versek, mint mikor hegedűszóra egyszer csak megcsendül az egyik pohár az asztalon. A félig kiivott folyadék véletlenül egy üres húr hangját lopta bele s ő velerezeg a hanggal. Magától nem ad olyan szép tiszta hangot. No de, ami még nincs, meglehet. Fiatalnak elég fiatal vagy hozzá, — A versekben egyetlen sor sem árulja el az alkotó művészt. Szelíd, kissé szomorú, műélvező utánköltései, mint ahogy minden valamirevaló hegedűs megpróbálja otthon eljátszani a tegnapi koncert felejthetetlen művészeinek a szólószámait. Nem, még nagyon sokáig nem lehet közölni a verseidet, kedves. De annyit megmutatnak máris, hogy írójuk szereti és élvezi a szépet, ennyi pedig tökéletesen elég a te korodban. — Vannak műalkotók és műélvezők. Utóbbiak lelkének a felhangjai sokszor azal a látszattal bírnak, mintha önálló hangokként is meg tudnának szólalni. Pedig csak rezonálnak nagy művészek hangjaira. Ilyenek (most még) a te verseid is. — Ha valaki nem érzelmi, nem értelmi, hanem cselekvőfajta ember és szereti a verseket, akkor ilyeneket ír. A műélvezésnek egyik igen érdekes módja ez, de nem alkotó művészet. — Az érzést, melyből a verseid fakadnak, nem vonom kétségbe, de figyelmeztetni szeretnék valamire. Némely embernél a műélvezet cselekvés formájában jelentkezik. Az ilyenek önkénytelenül utánozzák, ami nekik tetszik, úgy mint némely más ember mozgatja a száját,

ha ír, vagy önkénytelen levegőbe stenografál, ha mást beszélni hall. De ez még nem költészet.

10. *Alsós diákok.* Én azt hiszem, hogy a Csittvári Krónikába került, esetleg ügyesen megírt versnek kétnapos dicsőségénél sokkal nagyobb ajándék az, ha valakinek olyan tiszta, meleg szíve van, mint amilyen ezekből a versekből dobog. Mind a három jó, technikailag is jó, csak ilyen kis leánynak az őszinte versei, ha igazán azok, nem közölhetők. Az a rendje, hogy ne lehessenek azok. Látogass meg bennünket mennél többször. — A versednek túlságosan jó a technikája. Attól féltelek, hogy a forma mindig „zsenírozni” fog a mondanivalód őszinte megvallásában. „Karja zsibb s az izma bágyadt” — ilyeneket nem szabad papírra vetned. A próza semmitmondó. Na de mindenért megvigasztal, hogy ötödikes vagy még s hogy az „oroszlánkörmeid” kétségtelenül mutatkoznak neked is. — Hát ez még nem jó, drága kis fiam, de azért nem jó, hogy majd az ez után következők mindig jobbak legyenek. Azért nem jó, amiért a földszintes ház hamarabb készen van, de az emeletes ház magasabb. Úgy-e megértettél? És ha megint írsz valamit, küldd el bátran. Jobb, ha itt az irattárad, mint ha magadnál tartogatod. — Sajnos, még fölöttébb kiforratlanok a verseid. De viszont hálístennek, van még bőven idejük a lehiggadásra. — Nincs szükség hosszas kritikára, röviden is megírhatom. Verseidnek sem a tárgyában, sem a hangjában, sem technikájában nincs semmi új, semmi meglepő, semmi ígéret. Semmi sem mutatja, hogy valamikor elfogadhatót fogsz alkotni, csak az, hogy még fiatal vagy, bőven van rá időd. — Kár, hogy nem írtad meg, hányadik osztályos vagy. Így meglehetősen a levegőben lóg az ítéletem s általánoságokba vész. Határozott verselési készség, kevés irodalmi műveltség, mélyen szántó elme, érző szív látszik beküldött dolgaidból. Bővebbet akkor írhatok, ha többet tudok meg rólad. — Bizony a két beküldött vers még nem vers. Ha alsós vagy, olvass, tanulj sokat s úgy verselgess, ha felsős vagy, haladéktalanul hagyd abba a versírást, mert nem kenyered, úgy látszik.

11. *Felső diákok.* Szinte csodálatos, hogy maturandus tolalából ilyesmi kikerülhetett. Egészen alsóosztályos színvonal, minden művészi készség nélkül összerótt néhány sor. — Nagyon szívesen írnék levélben bírálatot, de annyi vers, novella és más egyéb küldemény várja itt a választ, hogy miattad másokra nem kerülhetne sor. Annyit így is megírhatok, hogy nem lá-

tok okot a biztatásra. Főképen azért nem, mert korodnál fogva több önkritikával és formaérzéssel kellene már rendelkezned s ennek a hiánya a legszámítóbb a te esetedben. — Egy nyolcadik gimnazistánál már mutatkoznia kellene az egyéni hangnak. A te érzéseid olvasmányok nyomán fakadt utánérzések csupán. — Nyolcadikostól már kissé túlságosan kezdetleges költemény. Alig merlek biztatni, bár csengnek és folynak a szavaid. Talán, talán... mégis lesz belőled valami? Nem tudom, nem hiszem.

12. A „*nevelő*” kibukkan. Négy esetben érdekes a diákpróbálkozás. Vagy annyira közvetlen, hogy az élet teljességével hat, akkor minden egyebet elnéz neki az ember. Vagy olyan ügyes, hogy a gondolatszegénység másodrendűvé válik a néző előtt, mert jövendő nagy tornára gondol, amire ez a technikai készség eleve ígéret s amely majd megtölti aztán tartalommal. Vagy új érzés, új gondolat csillan fel benne s az előtt elnémul a kritika, akármennyi mondanivalója volna is máskülönben. Vagy végül valami új formát ígér s olyankor az ember érdeklődik és türelmes. Próbáld akármelyiket alkalmazni verseidre magad s belátod, hogy a te eseted egyikhez sem hasonlít egyelőre. De azért: csak türelem! — Nagyon jól esett, hogy a múltkori levelem rosszul esett. Nem árt az, ha van az embernek valakije, aki többet vár tőle, mint mások vagy akár saját maga és ebből még titkot sem csinál. Csak az a kérdés, vállalják-e az embert ilyen mumusnak, illetve, a múltkori levél óta már ez sem kérdés, ugyebár? — Végtelen jól estek soraid, mert azt olvastam ki belőlük, hogy a szigorú kritikából is megérezett irántatok táplált szeretetem melege. De mondd csak: okvetlenül örök búcsút kell nekünk most már vennünk? Más témánk nem is lehet csak a versek? — Én egészen más véleményen volnék. — Meggyanúsítottunk veled, hogy mókázni akarsz velünk s ezt a verset magad sem veszed egészen komolyan. — Attól, hogy beleírod, még nincs válaszbélyeg a levélen. Bele is kell tenni, tudod? Aztán meg, egy felsős gimnazistának már nem volna szabad ilyeneket leírni: „Szíveskedjék a költeményemet minél előbb megbírálni és azokat teljesen kijavítani és az összesét, ha mind nem is megfelelő, lenyomatni és minél előbb visszaküldeni. Már eddig is sokat vártam, az összesét egyszerre küldjék, de sürgősen”. Így akkor sem mernék írni, ha jók volnának a verseim.

AZ ERŐ JANUÁRI SZÁMA

Beszámoló pályázatunkról.

Sajnos, olyan, mint a többi. Pedig higgyétek el, ha gyöngbébb lett volna is egy-két árnyalattal, mint ahogy tőlünk telik, de lehetséges lett volna: megcsináljuk. Különben ítéljétek meg saját magatok.

Beérkezett vezércikkre 3 pályamunka, versre 18, műfordításra 1, novellára 3, hazafias cikkekre 2, útleírásra 1, műhelyre 1, rejtvényre 2, tanulmányra 1 olyan pályamunka, amely komolyabb figyelmet érdemel. A teljesen hasznavehetetlen kísérletek száma természetesen sokkal több, ezek, ha esetük a közre is tanulságos, megjegyzéseinket a Szerkesztői üzenetekben megtalálhatják.

Nagyon érdekes a pályaművek arányszámát megnézni. És még érdekesebb összehasonlítani a tervezetekkel. Nagyon sok, magatok is láthatjátok: szinte túlteng a szépirodalom. A tervezetek hangsúlyozzák is, hogy még a rendes számokban is előnyben részesül a többi ágakkal szemben az irodalom. De az ezt hangsúlyozó tervezők maguk is versekkel állottak elő.

Amit most ide írunk, az tanulságnak többet ér, mintha a januári szám valóban a ti műhelyetekből került volna ki: Az Erő olvasótábora nem állíthatná össze — ezidőszerint legalább még nem — Az Erőnek egyetlen számát sem, mert nagyon egyoldalú az érdeklődése és a képzettsége. És most hálából, hogy a pályázon olyan szokatlanul nagy érdeklődést és igazán mély vonzalmat árultatok el Az Erő sorsával szemben, fogadjatok el tőlünk egy szívből jövő jó tanácsot: legyetek rajta magatok is, de kérjétek meg rá azokat is, akikre a vezetéstek van bízva, hogy a középiskolai pályátok végén harmonikusabb, egyensúlyozottabb legyen a lelketek, mint amilyen a miénk, valamivel előttetek járóké.

Elég szomorú eredményt mutat a pályamunkák viszonylagos színvonala is. A Csittvári Krónikában közlött műveken kívül egy sem alkalmas még a relatív értelemben odaitélt nyomdafestékre sem. Nem a jóakarát hiányzik náluk, hangsúlyozom, hanem a fajsúlyuk nagyon könnyű. Értsétek meg azt is, gyerekek, hogy véges-végig viszonylagos értékről beszéltünk, tehát mindig diákok teljesítményét mérjük és a velük szemben fennálló követelményekhez.

Amit ideírunk, az is sokatérő tanulság. Fiúk, lányok: szedjük össze magunkat, kétszerte jobban, mint eddig. Amit most adtatok, az még töletek sem elég. Hogy mi az oka a gyenge termésnek, azt majd csak megállapítjuk közös akarattal, én most csak annak a borzasztó gondolatnak akarok fészket rakni a lelkekben: hátha éppen a mienkkel egyidőben másnyelvű diákújságok, nem is olyan messze tőlünk, sikeresebb eredményt könyveltek el s mutogathatnak meg, mint mi! Jövőtépítő sok szent, színes és merész álmunk valóraváltásából mi lesz akkor? Dolgozzunk többet és jobban, mint idáig, kedves kis barátaim!

Van azonban valami, amit nem tudunk elég melegen és elég szép szavakban megköszönni, mert olyan jól esik: ezek a töletek kapott jótanácsok. Ezekből látszik meg igazán, mennyire összefortunk ezalatt a rövid idő alatt veletek. Mennyire egy a gondunk. Mennyire egyformán akarjuk s mennyire ugyanazt akarjuk. Nem közöljük ezeket a terveket, hiszen egyik sem igazi érték a maga egészében véve, hanem ennek is, annak is egy-egy ötlete fog majd a közeljövőben egy-egy vonást vagy egy-egy szint adni Az Erő szellemi arcához. Azok, akik eszünkbe juttatták vagy akik felbátorítottak bennünket, hogy ami már előbb nekünk is eszünkbe jutott, alkalmas és időszerű a megvalósításra: alkalomadtán bizonyára megismerik saját kezük egy-egy nyomát a közös alkotáson.

DIÁKOK LAPJA. — VÁLASZ EGY FIATAL SZERKESZTŐNEK.

Már nagyon régen adósod vagyok, de megvallva az igazat, örülök, hogy hamarabb nem írhattam. így legalább azóta te is bizonyos távlatból nézheted a lapotokat s ha csakugyan objektíve akarod látni az én segítségemmel, biz az nem árt, az a kis távlat.

Nekem a vállalkozástok tetszik. Az tetszik benne, hogy akartatok valamit. A lelketek tartalmát akartátok adni. Az én szememben csak az a felsőgimnazista, aki az alsósok gyűjtőmunkájának fokozott folytatása mellett ajándékozó munkára is kész és képes. Ti adni, alkotni, nyújtani akartatok s ezzel jelt adtatok felsőgimnazista mivoltotoknak.

De még valami más egyébért is tetszik nekem kis újságotok. Van benne egy mondat, amely nagyon nagyot akar és a legszebb diákprogram, amit csak ki lehetne tűzni valaha

diáknak diákok elé. Sugár a diákságnak ez a kis próbálkozása, írjátok mindjárt, az első számban és mi azt szeretnők, hogy ebben a sugárban ott ragyogjon a szivárvány valamennyi színe. Úgy érzem, hogy diáknak ennél kevesebbet akarnia nem szabad, ezt akarnia pedig nagyon szép, ha olyasvalamibe fogott, mint a ti próbálkozástok.

Az is tetszik nekem bennetek, hogy soha nem akartatok magatokkal megelégedni vagy, még igazabban megfogalmazva, soha nem szerettek volna ilyeneknek feltűnni. Diáknak lenni az akarat síkjában annyi, mint törekvés s ez a fogalom kizárja fogalmi jegyei közül a megérkezés, a beteljesedettség, a kész érzetét. Örülök, hogy ezt világosan megsejtettétek.

Eddig tehát minden jól van. Már pedig megnyugtathatlak, ha ez a három tény rendben van, akkor a többin, ami esetleg nincs rendben, könnyű segíteni. Komolyan veszem t. i. azt a kérésedet, hogy őszinte kritikát adjak. Legfeljebb annyit módosítok rajta, hogy kritika helyett, méltatást adok. Nem bírálni akarlak benneteket, hanem megérteni.

Adni akartok. Ez a szó nagyon tanulságosan fordul elő az Ember tragédiája kezdetén a Lucifer ajkán. „Nem adhatok mást, csak mi lényegem”. Ti sem adhattatok mást, mint a lelketeket. Úgy, amilyen a lelketek.

Itt van a baj. Először is egyszövéű a lelketek, hiába akar a szivárvány minden színében tündökölni, nem tud. Őszinte és őszinteségében kegyetlen hűségű tükrötök, a kis diákújság azt mutatja, hogy a magyar diák nem szeret tanulni. Annyit tanul, amennyit muszáj, de Csittvári Krónikájából hiányzanak a Barkó Pálok, Jenői Kálmánok, Sánta Biróczyk tanulmányai. Az az egyetlen esztétikai cikkecske jelenlétével és nem sikerült voltával csak még jobban megbizonyítja, mennyire így áll a dolog. Ha nem tankönyv vagy nem tanóra akarja megtanítani a diákságot arra, hogy nézzenek képet, hanem egy másik diák és az a másik diák komolyan akarja ezt, egész másképp kell eljárnia, mint ennek a cikknek az írója tette. Elő kell vennie azt az egy, vagy egynéhány képet amelyen ő megtanult látni s azt kell elmesélnie: mit látott rajta vagy, hogy tanították meg azok a képek látni őt. Emilyen összefoglaló tanulmányt csak lexikon, tankönyv, előadásainak végére jutott egyetemi tanár, vagy mástól puskázó gimnazista írhat.

A lélek szivárványszínei számtalanok, de ha mindenáron

osztályozni akarnók őket, legalább is ötfélék. Közérzetem, érzelmeim, gondolatvilágom, akaratom és hitem megnyilvánulásai. Ha diák vagyok, valamennyit az értelmi életemhez viszonyítom s a nyolc esztendőttel azzal töltöm el, hogy teljes és helyes világnézetet alakítok ki a lelkemben. Ti is akartátok ezt, de nem sikerült.

A közérzet kérdései: az egészség és, ügyesség, a játék és a sport nem problematikus előttetek. Se tudomásul nem vettek két év alatt ezen a téren semmit, se meg nem vitattatok egyetlenegy kérdést sem. Egyszerűen leköszöltétek a lapban az évvégi eredményt, beszámoltatok egy footballmeccsről és kipuskáztatok valahonnan egy riportot Nurmi amerikai győzelméről. Pedig csak, hogy ennél a három esetenél maradjunk, milyen érdekes témák lehetnek volna egy diákújság számára arról írni, hogy lehetne a kollégiumbeli sportéletet még jobban fellendíteni, milyen tanulságokat rejtett magában a legutóbbi mérkőzés a kereskedelmivel, igazán nemzeti hős-e Nurmi, stb., stb. Megérteni és megvitatni — de sohasem csupán elpletykálni mi újság — ez a különbség a diáklap és a Színházi Magazin vagy a Nemzeti Sport vagy a Pest között.

Az akarat világára vezércikkeitek és apró közléseitek jellemzők. Ezekből tűnik ki, mit tartottatok jónak és helyesnek. Sajnos, itt is nagy a baj. Akartok ti sokat, nagyot és szépet, de még a körvonalait sem látjátok egész tisztán, hogy mit és hogyan. Magyarország megmentése, talán még ez a legvalószínűbb végecéll, amit kitűztetek magatok elé. De valószínűnek tartjátok-e így, ahogy két esztendei munkátok eredményében inaséseitek gyakorló munkája megmutatkozik? Két körülmény beszél nagyon beszédesen ez ellen a feltevés ellen. Az egyik, hogy vezércikkeitekben sohasem beszéltek részletkérdésekről, sem a diákélet mindennapi problémáit nem abajgatjátok. A másik, hogy mindennapi életetek krónikája szintén azt árulja el, nem elvek szerint éltek. Magyarország újjáépítése nagy és szent feladat, de azonkívül még sok-sok százezer, magatokhoz hasonló egyénnek a praktikus munkateljesítménye is. Aki egy romban heverő hazát újra fel akar építeni, annak ténylegesen meg kell látszani az életén annak a többletnek, amiből ez, pium desideriumból, valósággá válhatik. Ide írok neked egy rideg valóságot. Az angol diák ex abrupto fordítja Tacitust, nem puskából. Ezt nem tanár írja, fiam, hanem világlátott magyar. A ti

lapotok egy apróhirdetése viszont Tacitus-puskákat kínál megvételre. Az angol diákok igen tekintélyes percentje szüzen kerül a nászágyba. Sokat sportol, elfoglalja magát, nem olvas malackodó könyvet, stb., stb. Ti frivol vicceket írtok a lapotokba más fecsegéséről és a diákszerelem központi gondolata az éleeteknek. Érts meg jól, drága jó fiam, egy nagy csomó energiát, amellyel az angol diák ténylegesen szellemi világot épít, ti alantobb fokon éltek ki, érzéki vágyak vagy éppenséggel testi élvezetek formájában. Ezért nincs egyetlenegy megfogható pozitívum sem a vezércikkekben, látod. Két évfolyama van kezemen a lapotoknak és nem tudom, mit akartok?

Istenről szó sincs a lapban, ebből azt látom, hogy titeket a hit világa nem ihletett s nem érdekel. Azért még lehet a lelketek színes. Csak sugárzó nem lehet. Ragyogása nincs. És szuggesztív, magával ragadó ereje nem lehet a mondanivalótoknak. Nincs is.

Szándékosan hagytam utoljára gyönyörúségeitek világát, a majdnem kizárólagos szépirodalmi részt. Először is, azt akarom megírni, hogy a két évfolyamban, mindössze két valamire való költeményre akadtam. Az egyik az 1925. évi 2-5. szám 12. oldalán kezdődő Csalódás, a másik az 1924. évi 4-5. szám A magyar erdő című verse. A többi rossz. Ez a kettő is dilettantizmus, de legalább sikerült. Írói tehetséget egyikőtök sem árul el.

Azt kérdezed, úgy-e, honnan lehet azt látni? Hát nézd csak, a művészet az élet tarkaságából a formális elemeket választja ki. Aki művésznek született, míg ki nem fejlődik, kétféleképpen árulhatja el oroszlánkörmeit. Vagy az a különös benne, hogy mindenben észreveszi, mi a lényeges és akkor megbocsátja az ember neki, hogy egyelőre nem tudja a fontost neki megfelelő ruhába öltöztetni. Vagy a maga kis életét stilizálja s akkor nem baj, ha még nem hallja a nagy élet örök zúgását, mert hiszen csak idő kérdése és alkalomé, hogy abban is ritmust, formát fedezzen föl. Nálad például az a baj, hogy ha te arról írsz, mennyire szereted azt a kis leányt, nem olvasom ki belőle, hogy a szerelem örök és ennek a ténynek ez a te eseted nagyon szép formája, hanem tudomásul veszem, hogy egy diák ismételten beleesett ebbe a nem ritka nyavalyába és vállat vonok rá. Untat. Bánom is én. Szereted a hazát. Jól van, különben is kötelességünk. Mehetünk tovább! Ellenben egy másik diáktársad észre vesz egy öreg koldust a templomajtóban és azt

írja róla: hogy jönne, ha hívnák!... Ejnye, mondom, de érdekes fiú ez, hogy ezt látja meg ebben a sokat látott mindennapi képben. Aki egy ilyen sort leírt gimnazista korában, az már ígéret. A Családban p. o. az tetszik nekem, hogy a boldogtalan szerelmes „nem segített megverni Nagy Ferit, aki vizes szivaccsal vágta pofon Váraljai Miskát”, mert ez írója mindennapi életének megstilizálása. A magyar erdőben az ilyen sorok: lombkoronámat az őzike rágta, puszkagolyó leteríti az őzet, mutatják, hogy írójának képszerűek a gondolatai vagy az élményei, csak még nem tudhatni, hogy ő rajzolta-e meg ezeket a képeket vagy másolta csupán patronokkal, mint a gyerek, ha önrajzoló játékkal bajmódik.

Most már nem vagy középiskolás diák, kedves fiam, de attól félek, sok mindent magaddal vittél tavalyi kis újságodból. Ó, de boldog volnék, ha az előlírt pozitívum volna ez a sok minden. A később tárgyalt negatívumokat pedig elhajítnád, mint a szarvas a tavalyi agancsát.

*

TOVÁBB ADOTT JÓTANÁCS.

Úgy kezdem ezt a kis elmefuttatást, mintha nem is a ti központi kérdéseket, a nyelvhelyesség körül forogna. Látszat ez csak, mert hiszen mindössze szemléltetni szeretnék valamit, megmutatni, mielőtt belefognék a magyarázatba.

Volt nekünk diákkoromban egy különösképen bölcs latin-görögszakos tanárunk. Az adta, valahányszor dolgozatírássra került a sor, nekünk, latin szótárral sürgölődő, sokszor inkább csak szerencsétlenkedő, de kivétel nélkül mindig szurkoló diákoknak az alant következő jótanácsot, amelyet hogy miképpen herdáltak el mások, nem tudom, de amelyet én egész életemre megjegyeztem és legidőállóbb értékeim kincseskamrájában is igen előkelő helyre tettem el.

Az a ti bajotok, hogy a magyar szöveget mindig a „magatok szavaival” akarjátok lefordítani. Nem csoda, ha nem sikerül. Nincsen néktek latin „magatok szava”, hiszen nem tudtok latinul, magyarok vagytok, nem latinok. Félre értitek a latin dolgozatírással igazi szándékát. Nem a ti latin tudományotokra vagyok én kíváncsi, hanem a rómaiakéra. Caesaréra, Ciceróéra, Sallustiuséra, Liviuséra, Tacituséra. Arra, hogy őket értitek-e, az ő jó latinságukra emlékeztek-e? Az ő eszükben ke-

ressétek meg a jó kifejezéseket, ne magatok erején üssetek össze egyetmást, mert arról már előre tudom, hogy csak rosszul sikerülhet.

Jól emlékszem ennek a mondókának minden egyes szavára, eleget hallottam.

No, de nem a régi időket emlegetni van most szándékunkban, hanem szép magyar nyelvünket szeretnők gyógyítani, gondozni, hadd legyen mennél szebb. Hát az az érzésem, kedves fiúk, hogy az ön öreg tanár bátyámnak, nyugodjon, ez a fön-
tebbi jó tanácsa a mi esetünkben is beválna szépítőszernek. Ne fordítgassuk mi az idegen szókat magyarra, még csak ne is keresgéljük a magunk esze szerint megfelelő szavakat a pótlásukra, különösképen pedig ne gyártsunk bolond fejünk után kinyukban született szavakat. Nem tudunk mi magyarul. A magyarok tudnak magyarul. A magyar nép és a magyar történelem tud magyarul. A magyar népnyelvből és a régi magyar nyelvből keressük meg a szükséges magyar szavakat, kifejezéseket, szólamokat.

Csak egyetlenegy példát hadd mondjak erre. Alföldi városokban, falvakban, sok gazda kiköltözik nyaranta tanyára. Hogy üresen ne maradjon a ház, *udvarost fogad*. Az öregebbek télire is ott tartják az udvarost, maguknak az ereje nem lévén immár elégséges a háztájának gondozására. Ennek az udvarosnak körülbelül ugyanaz a gondja, baja a ház körül, mint a nagyvárosi bérkaszárnnyák *házmasterének*. Magyarul tehát a házmaster voltaképpen udvaros. Mindazonáltal hamarabb és könnyebben el tudom képzelni az ítélet napját, hatalmas és félelmes változásaival, mint azt a kis változást, hogy valaha még, míg a világ meg még két nap, a házmaster, aki azóta házfelügyelővé előkelősödött, udvarosnak mondjuk. Pedig a „házmaster” szolgai fordítása a német „Hausmeister”-nek. Nem is jó szó, mert a magyar nyelv hasonló esetekben *házi* mesternek, vagy a ház mesterének nevezte volna az udvarost, ha éppen házból és mesterből akarta volna megalkotni ezt a nyelvi jelt.

Láthatjátok tehát, hogy a magyar nyelvben igenis megvan, régtől fogva meg is volt a nyelvi jel az olyanfajta emberre, akit ma házmasternek nevezünk. Nem kellett volna tehát új szót se kölcsönvenni, se csinálni rá, elég lett volna ha megkeressük és használjuk a meglévőt.

Több szem többet lát, kedves fiúk. Én a ti eleven, ragyogó

és vizsga szemeteket arra szeretném megkérni, mélyedjen el a régi magyar nyelvbe, kössön szövetséget a fületekkel, amely meg a népnelv felé forduljon szerető, éber gonddal s keressük meg tévedőbement szavainkat, amelyek úgy kellenek, mint a falat kenyér. Ez is nyelvművelés.

Ifjúsági irodalmunk

I.

1903 körül jelent meg a *Zászlónk* első száma. Alsós diák voltam akkor, nagyon hosszúnak tartottam az új számig az egyhónapi időközt. Regényei érdekfeszítők, ismeretterjesztő cikkei eszméltetők, humoros rajzai és esetkéi újszerűek voltak. Eleven újság volt, diákos hangú. Azonnal megszerettem s évekig hűséges olvasója maradtam.

A hatása igaz, addig tartott csak, amíg ösztönéletet élő kurtanadrágos diákokcska napjaim. Ahogy nőni, látni, ítélni és okoskodni kezdtem, módfelett lenéztem nemrég még abszolút tekintélyű újságpajtásomat. Az a homályos érzésem támadt minden egyes új száma olvastára, hogy nem őszinte a hangja. Sejpít mint a legtöbb ember, ha kisgyerekkel szóba szokott állni. Mórlikázik mint a városiak, valahányszor a falusi parasztokat megurambátyámozzák. Leguggol a kisfiúkhöz, hogy azoknak valahogy eszükbe ne jusson ágaskodni, felfelé nézni, magasabbra nőni, csillagokig vágyakozni.

Sértett ez a bánásmód akkor, az pedig amit nyújtott, nem elégitett ki. Abba is hagytam hamarosan az olvasását s átpártoltam a *Tanulók Lapja* olvasótáborába. Ott sem volt azonban maradásom sokáig. Rájöttem, hogy a folytatásokban megjelenő Copperfield Dávid nem teljes és nem hű fordítás, hanem csak átdolgozás az érettebb ifjúság számára. A többi cikknek a mindenáron való oktatni-akarás nem tett jót, unalmasak, szárazak, iskolások voltak. A Verne regények ömagukon túl utaltak valahogy, egyik oldalon a tudományos, másikon a szépirodalom felé s az által váltak szememben léhákká és kibírhatatlanokká, hogy mindenáron tudományosak és érdekesek akartak lenni.

Így fanyalodtam rá a nagyoknak szóló könyvekre és folyóiratokra. De éreztem hogy az élet itt ezen a ponton adósom maradt valamivel.

Hatodik gimnazista koromban a várakozás két gyönyörű hetéig úgy ígérkezett, megjön a várvavárt megoldás. Híre támadt, hogy új diáklap indul, nekünk felsősztályos diákoknak való, *Szövétnek* lesz a címe. Leírhatatlan szomjúsággal vártuk, talán ezért nem is bírta igényeinket kielégíteni. Legalább is a mi diákfővel róla alkotott kritikánk moralizálását száraznak, ismeretterjesztését tudakosnak, szépirodalmi közleményeit dilettánsoknak érezte fölöttébb.

*

Azok az evangéliumi keresztyén atyánkfiai, akik napjainkban és nálunk az ifjúsági irodalomban fentemlített katolikus diákhang hangját szeretnék hallani, megfeledkeztek valami nagyon lényeges körülményről. Arról nevezetesen, hogy ez a ma még mindig divatos hang, kedves hang, de egyúttal a magyar irodalom kórusában folyton hangzó hang is, amely az arra hivatott ajkáról nagyon érvényesül és áldásos, amíg zendül, de hamis és rosszhiszemű vállalkozás volna mitőlünk. Hiszen mi nem hisszük el, hogy ilyen a diák, a diákélet és a diákat körülvevő nagyvilág. Az a diákélet, mely a Zászlónk lapjain gyönyörűség végett megépül, jóltemperált, desztillált, kasírozott, kifehérített, stilizált világ, kitalált helyzetekkel, megcsinált figurákkal. Kóc Matyi! Lehet, hogy hívnak így valakit, de nem jellemző ez a név, csak furcsa. A pedellus közévágja az önképzőkörnek a csengőt? Megeshetik, de nem jellemző ez a gesztus. Áll is ez a világkép, mintha bebalzsamozták volna. Upmann kapitány huszonöt esztendeje nem öregedett. Horog Muki ugyanannyi idő óta máig, rövid nadrágot visel. És halott a nyelv, amelyen ez a világ megszólal, különben nem túrné a humor nevében a lehetetlenebbnél lehetetlenebb szójátékokat. Édeskés és groteszk alakjai hamis képet adnak az életről. A karbatett kezű, megmosdatott, gusztusos kisfiú, az örök ministráns aszkéta arcélú felsősztályos mellett a kezelába dímatlan, borzas, osztováta-ádámcsutkájú, lompos pubertáló kölyök. És a diák mindig a rövidebbet húzza, kivéve akkor, mikor valami nagy hőstettet egyedül hajt végre ország-világ szemeláltára.

A külvilágban a tárgyak, vidékek, gépek, intézmények a fontosak, egyszóval a descriptio. Az eredmény a küzdelem helyett, a kész, a születés és nevededés gyönyörű izgalmai pótlására. A történet szemlélet is kilúgozott. Csak a régi dicsőség lát-

szik a múltból és csak a megtorlás gondolata uralja a jövőt ő, nagyon nagy gondolat ez és világért se olvasson ki belőle kisebbítést senki. Hálás vagyok Istennek, hogy van ilyen eleven irodalom, ez a fajta szolgálat magyar nyelven. De a mi karizmánk úgy érzem, valami más.

A tridenti zsinat óta változatlan és exkluzív egyház alkotása ez az ifjúsági irodalom. Minden betűjén ott ragyog a nihil obstat, imprimatur, egész felfogásában visszatükröződik a szemelvényes és jegyzetes biblia eszménye, az index librorum prohibitorum izléspótló és elkülönítéssel óvó módszere. A felülről jövő csalhatatlan és megfellebbezhetetlen igazságok uralma is lényeges alkotó jegye. A módszer nem változott azóta, hogy az ókori Róma államvallásának külsőségei bevonultak az egyházba, a Lupercaliából karácsony ünnepe lett, mert így volt opportunus és így ment simán a nemrég pogány lelkek áldozatot nem ismerő és a régi megszokottból tapodtat vagy jöttányit sem engedő velleitásnak megszervezése.

*

Nem tudok szabadulni attól a kelletlen érzéstől, hogy mi, nem dogmatikus, nem is klerikus világnézeti egyéb magyarok nagyot hibázunk, ha ilyen meggyőződésű testvéreink a-jára mindenkor engedelmesen, visszhang gyanánt mondjuk a magunk b-jét. Mikor ők azt mondják: Szent István Akadémia, mi rögtön készek vagyunk azt felelni rá: Protestáns vagy Kálvinista Akadémia, a helyett hogy erőteljesebben kitartanánk eredeti gondolatunk mellett: Magyar Tudományos Akadémia. Alig hogy híre kezdett járni a katolikus történettudománynak, már rebesgetik itt is ott is az igazi, hamisítatlan református vagy protestáns történettudományt, holott nincs más, körömszakadtig ki kellene e mellett tartani, hanem csak a történettudomány. És így tovább, és így tovább a párhuzamos világnézeti tanszékek, katolikus és református jellegű egyetemek és más nyílt, vajúdó kérdések hosszú során keresztül.

Ilyen meggondolások mellett fel lehet vetni azt a kérdést, akárhogy gondolkozott a XIX. század pedagógiai felelőssége, akármilyen sikereket aratott is általa a katolikus világszemlélet és életfelfogás, nekünk ezeket az elveket és ezt a módszert nem szabad kritika nélkül magunkévá tennünk és alkalmaznunk.

Fel kell vetnünk a kérdést, a XX. század második negyedében evangéliumi keresztyén felfogás szerint, van-e külön ifjúsági irodalom vagy pedig egyszerűen csak az irodalom van s ennek az osztatlan mindig egy irodalomnak vannak azután pedagógiai vagy egyéb problémái?

II.

Ha nagyon óvatosan, úgy, hogy a gyerek észre ne vegye, megfigyeljük: nagy általánosságban hogy olvas, mit olvas, érdekes és nem várt felfedezésre juthatunk. Az egészen kicsik önfeledt játék közben nem a képeskönyvek problematikus értékű, versikéit mondogatják egymás közt, hanem az Isten tudja honnan fülükbe szabadult ősi rigmusokat: „Kanalasi, kanalasi kör ti fa, az ajtóig meg vissza”, vagy egyenesen ilyen értelmetlenségeket, mint: „Csermadi dáresz, dik, dik, árész báresz barbica, barbicárezs kunglica”. A nagyobbak a népmeséket akarják unos-untalan újra elmeséltetni velünk, de huszadszor és ötvenedszer csak a világirodalomban is nyilvántartott igazán klasszikus meséket sürgetik. Ugyanígy vannak a nótákkal is. Mindent megtanulnak ugyan, hiszen csak úgy ragad rájuk minden új benyomás, de ha zavartalanul maguk szabadjára élhetik a maguk kis világát, ízlésük hajszára megegyezik az öreg nők, menetelő bakák, sőt a Bartók Béla és a Kodály Zoltán ízlésével.

Az olvasni tudókat már nehezebb megfigyelni. Könnyen félrevezethet bennünket közismert olvasási dühük. Mindent felfalnak válogatás nélkül s látszólag nem túlságosan kényes ízlésűek. No meg az is tagadhatatlan, hogy tömérdek benyomás módosítja minduntalan azt az amúgy sem kialakult, mert napról-napra változó és elsősorban befogadásra alkalmas, tehát jó-nak-rossznak nagylelkűen kaput táro gesztust. Nehéz a megfigyelésük elismerem, de nem lehetetlen. Eredménye pedig az, hogy igenis vannak az ifjúsági irodalomnak is klasszikusai. Azokat az ifjúsági irodalmi írókat nevezem így, akiket mégis szinte kivétel nélkül minden gyerek szeret és olvas, az iskolai könyvtárak leghamarabb selejtezés alá kerülő, mert agyonolvasott anyagát. És csodálatos. Ezek az írók, helyesebben ezek a művek eredetileg nem is az ifjúságéi, csak úgy lettek azokká. Defoe *Robinsonja*, Swift *Gulliverje*, Cervantes *Don Quijoteja*,

Dickens *Copperfieldje*, *Twist Olivér ja*, *Nickleby Miklósa*, *Bürger Münchhausen bárója*, *Amicis Il Cuoreja*, *Habberton Helen fiacská*, *Burnett Kis lordja*, *Twain Tamás úrfija és Huckleberry Finnje*. *A Tamás bátya kunyhója*, *Pompei utolsó napjai*, *Tartarin de Tarascon*, *A kis izé*, *Walpole Jeromosa*, *Jack London Éneklő kutyája*, *Verne, May Károly, Cooper, Kipling, Jókai művei* és a *Pál utcai fiúk* eredetileg a „nagyoknak” íródtak. Ha pedig ilyen nevek jutnak eszünkbe, mint *Pósa Lajos*, *Madarassy László*, *Donászy Ferenc*, *Sebők Zsigmond*, *Gaál Mózes*, *Benedek Elek* vagy *Móra Ferenc*, akiknek egyik-másik könyve kizárólag fiatalság számára íródott és méltán népszerű, akkor is lehetetlen mellé nem gondolnunk azt, hogy ezeknek az íróknak vagy nem igen van számottevő egyéb írásuk, vagy ha van, nem különbözik „felnőttek számára” írt egyik könyvük sem „gyermek-könyveiktől”. Szóval az ő művük sem különleges ifjúsági irodalom. Hiszen nem is tudnának másképen írni, mint ahogyan éppen írni szoktak, őszintén adva önmagukat *Arany ábécében*, *Amerikai őserdőben.*, *Egy magyar diák életében*, *Mackó könyvekben*, *Kenyér és becsületben*, *Édes kicsi gazdában*, *Kincskereső kis ködmönben*, — mindenütt»

A hamisítatlan élet szerint tehát nincsen külön ifjúsági irodalom. Érdekesen mutatja ezt az irodalom története is. A régi irodalom egyik-másik klasszikus műve lassankint ifjúsági irattá nemesedett. Ma fordítva áll a dolog. A közelmúlt magyar irodalmi népiesség óriásai minden átdolgozás nélkül és időben is azonnal ifjúsági írókká is lettek. (Arany, Petőfi, Jókai, úgyszintén egyenes utódaik, Mikszáth, Gárdonyi, Rákosi Viktor.) A jelen irodalom pedig eredetileg ifjúságnak szánt iratokat avatott egy-kettőre irodalmi közkinccsé. A magyar irodalomban ez a sors érte Molnár Ferenc Pál utcai fiúk c. regényét, Móricz Zsigmond jóegynéhány novelláját. Idegen irodalmakból hadd iktassam ide klasszikus példaképen M. Twain előszavának végét a „*The adventures of Tom Sawyer*”-ből „*Although my book is intended mainly for the entertainment of boys and girls, I hope it will not be shunned by men and women on that account, for part of my plan has been to try pleasantly to remind adults of what they once were themselves, and of how, they felt and thought and talked, and what queer enterprises they sometimes engaged in*”.

Ilyen értelemben igen is van ifjúsági irodalom. Tartalmi-

lag századunknak, a gyermekek századának nagy ajándéka, a gyermeklélektan ismeretlen világának felfedezése. Íme egy pont, hol felnőtt és gyermek jelenleg nagyon könnyen találkozhatnak. Mindkettőjük érdeklődési köre azonos, az egyiknek, a XX. századbeli felnőttnek natura, a másiknak, a gyereknek positione. Az egészen modern novum azonban, az, amit most in statu nascendi alkalmunk lehet megfigyelni, nem ez a tartalmi elem, hiszen ez nem is egészen új, nem is egészen a mi szempontunk alá eső. Hiszen p. o. Jules Renard *Poil de Carotte*-ja gyerekről szól, nem gyereknek való könyv. Formailag halad a világirodalom újabb primitívség és nagyvonalúság felé. Olyanforma stílforradalmat és közönségbővülést élünk ma meg, mint a népiesség korában. Még az elemek is hasonlítanak. (Pesti Divatlap és Életképek harca, Petőfi és Arany levélváltása, Helység kalapácsa és Elveszett alkotmány mint a régi stílus paródiái, János vitéz és Toldi, mint az új irodalom első pompás példányai.) A végén, ma még nem tartunk ott, éppen olyan divat lesz az ifjúságnak írni, mint Petőfiék korában a népnek. Majd elkövetkeznek az új irodalom „palóc dalai”, az ál-népiesség kellékeit megtanulják a szekundär írók, de megelőzőleg ennek a századnak igazi klasszikus alkotásai is ebből a stílusból fakadnak majd. Ilyen értelemben az ifjúsági irodalom ma aktuálisabb mint valaha, de nem külön osztálya az egyetemes irodalomnak, hanem maga ez az egységes, osztatlan irodalom. Az irodalom.

*

Nekünk, majdnem azt merném állítani, hivatalból itt a helyünk az életre étettel nevelők soraiban. Mi az egyetemes papság elve alapján nem ismerünk klérusbeliakat és laikusokat. Nem azt jelenti ez, vonatkoztatva most már az irodalomra és az irodalmi nevelésre, hogy válogatás nélkül adjuk a kezébe gyermekeinknek az irodalmat. A módszeres eljárás mindenféle pedagógiai munka közben fokozatokat, egymásután, könynyebbről nehezebb felé haladást ír elő lélektani meggondolásból is. Egyebet jelent. Azt jelenti itt is, mint minden más terén az életnek, amit már főntebb hangsúlyoztunk. Az igaz életre csak a meg nem hamisított élet ad sikeres tréninget. Irodalomra csak irodalommal lehet nevelni. Előbb Robinson, azután Manfréd, hamarabb Jókai, jóval később, mondjuk, Anatole France. Bo-

torság volna az ellenkezőjét hirdetni vagy megpróbálni, mert a gyermek unottan tenné le a Manfrédet vagy a Pingvinek szigetét. De nem lehet Az ember tragédiáját *Becsületes Balázs és Romlott Rezső érzékeny történetével* előkészíteni, akármilyen jóindulat vezette egyébként ifjúsági írónk tollát munka közben. Nincs ilyen című mű, de nem akarom senkinek az érzékenységet bántani, azért használom ezt valamelyik könyvkereskedésben is kapható sancta simplicitas címe helyett. Kivéve természetesen ha az ember ezúttal is másként tervezett, mint Isten végezte felőle, ha leült az író pedagógiai velleitásokkal és írta, írta tiszta, gyermeteg lelkének őszinte vízióit, vagyis dacára a dacárandóknak, eredetileg tendenciózusnak szánt műve írás közben hamisítatlan irodalmi alkotássá nemesedett.

Az irodalmi kvalitásokkal nem rendelkező, tisztán nevelő szándékkal megírt könyvek nem csupán unalmasak azonban, hanem még sokkal nagyobb mértékben lélekmérgezőek. Van bennük külső és belső értelemben ízléstelenségre nevelő erő. Nem irodalmi értékűek, tehát aki rajtuk keresztül jutott a könyvek világába, nehezebben tanulja meg, mi az igazán szép. Ez a belső gyarlóságuk. Igen tiszteletreméltóak ellenben s már csak a tekintély alapján sem lehet babéraitat megtépázni. Ez a külső negatív vonásuk.

Romboló hatásuk háromféle. Vagy sikerül megtörnöm a gyermek lelkének a gerincét s akkor bábként engedelmeskedik s elhiszi többek között azt is a kedvemért, hogy a „gutgesinnt” irodalom az igazi, de remélem, ezt a pedagógiai sikert vagy ideált senki sem tartja az evangéliumi gondolkozásból fakadónak. Megtörténhetik az is, hogy a gyermek a pad alatt, tőlem függetlenül, esetleg egyenesen ellenkezésem ellenére, véletlenül jön rá az igazi irodalom ízére és lopva, tiltott gyümölcsként élvezi azt. Ebben az esetben forradalmárt neveltem belőle, tekintélyemet s vele együtt az iskola, sőt minden felsőbbség tekintélyét eljátszottam előtte, irányítása pedig egyszersmindenkorra kisiklott a kezemből. Végül az is megtörténhetik, hogy csak az ízlését nem engedtem kifejlődni, akkor minden nagyobb lelki emóciók nélkül ugyan, de feltétlenül erősebb eledelekre kap idő jártával s az ifjúsági könyvek buzgó olvasójából természetes fejlődés útján válik a detektív-regények, úri ponyva, malackodó irodalom, konzum könyvek állandó fogyasztója.

Ugyanez a helyzet az ú. n. ismeretterjesztés terén is. Az elmondottak után nagyon kevés újat írhatok ide róla. Vegyük vizsgálat alá talán egyetlen nagyon áruló gyöngeségét. Az ifjúsági irodalom olvasótábora igen nagy percentjében középiskolás. Leendő folyóiratolvasók. Az ifjúsági irodalom ismeretterjesztő része viszont novellisztikus és utilisztikus. Hiába védekezünk ez ellen a tény ellen azzal, hogy ifjúságunk érdeklődési köre reális, praktikus, technikai irányú a XX. században általában, a 10-16. életévben különösen. Először is ez a megállapítás nem így igaz. Aki a diákrádiósokat mélyebben megfigyeli, megláthatja, hogy a gyermekeket nem az érdekli a rádióban, hogy megvan és lehet vele venni Bécset, hanem az, hogy össze lehet állítani és meg lehet szólaltatni. Ha nem jó, meg lehet rajta keresni a hibát és ki lehet javítani. Általában módosítható és tökéletesíthető, csak a nyitját kell megtalálni és a módját érteni. Szóval a megoldandó probléma, az örök mozgó, mindig talányos és éppen azért mindig érdekes élet maga. Az igazi diáknak ez a világa.

Másodszor, há én a szellemiségnek, a gondolkozás előkelőségének a hirdetője és munkása vagyok, kötelességem az életben és annak minden kérdésében ezt a világnézetet hangsúlyozni és érvényesíteni. A tudomány ebből a szempontból a megfogható anyag és az érdekes scenárium mélyén a törvényszerűséget, a szellemiséget, Istent keresi, találja meg és erről tesz mindenütt, minduntalan bizonyosságot. A középiskola feladata ezenkívül a problématudatot felkelteni, a módszeres munka érdekes voltát feltárni és készségét elsajátítani, a laboratórium és szeminárium fogalmával megismertetni és megbarátkoztatni a gyermeket.

Kíváncsi vagyok, hogy képzele a mai ismeretterjesztő ifjúsági irodalom, mennyiben segíti mai népszerűsítő formájában a középiskolát ebben a feladatában? Miben különbözik ma, úgy, ahogy ifjúsági könyveinkben és lapjainkban látható, a Tolnai Világlexikonától, a napilapok vasárnapi mellékletétől, a maga közönsége számára különben kitűnően szerkesztett Vasárnapi Könyvtől? És miben különbözik a latin „puská”-tól, a klasszikus szövegek magyar fordításaitól, preparációitól, mondattani tanácsadóitól, amelyek végeredményben szintúgy népszerűsítik a klasszikus kultúrát, mint az „ismeretterjesztés”

a természettani világnézetet, megfosztván azt problémáitól s a készet adva orcánk verejtéke helyett?

Nem utolsó sorban ezért panaszkodnak egyetemünk színvonalcsökkenés miatt, ezért fogy nagyközönségünk számára szerkesztett folyóiratainknak olvasóközönsége s ezért jelenik meg a Pesti Hírlap vasárnaponként 100 oldalon.

III.

Eddig csak irodalmi, tudománypolitikai és pedagógiai meggondolásaink szólottak a külön ifjúsági irodalom ellen. Nézzük meg a kérdést az ú. n. „építő” irodalom speciális szempontjából is figyelmesen.

Az építő irodalom az ifjúsági irodalmat is eszközei közé számítja. Szépirodalom, ismeretterjesztő irodalom és építő irodalom, ez az a három ág, melyre az ifjúsági irodalom kezében és munkája következtében szakad. És ha laikus kézben főképpen a két első ág duzzadt kis erecskéből hatalmas folyammá, e miatt különösen a harmadik, az építő ág örvend elsőrangú gondozásnak. Mi az oka, hogy sokkal kevesebb sikerrel, mint amekkorá jóindulattal és ügyszeretettel?

A tendencia érthető. Istenben elmerült, Krisztussal élő, a Szentlélek munkájáért, az anyaszentegyházért égő lelkek azon buzgólkodnak, hogy Krisztus királysága legalább az egyház veteményeskertjében, az ifjúság között mennél inkább elterjedjen és az élet minden vonatkozásában diadalmaskodjék. Csak az a szépirodalom igazán szép, amelyben bizonyosság tétetik legalább az erkölcsi elvek végső diadalma felől, csak az az ifjúsági irat méltó a terjesztésre, amelybe kellő tér biztosítatik az evangélium hirdetésére, mindenesetre az ifjúság érdeklődési körének megfelelő hangon és formában. Hol a hiba ebben a logikusan felépített gondolatmenetben?

Nem az intenciókban van a hiba. Az bizonyos, hogy az intenciók nemesek. Az intenciók nemesek voltak akkor is, mikor a tanítványok elállották a gyerekek előtt a Krisztushoz vezető utat és akkor is, mikor az ördögöset nem tudták meggyógyítani. Az a hiba, hogy Isten országát ezúttal is másutt kerestük, holott az az írás szavai szerint is bennünk vagyunk. Vagy bennünk nincsen.

Sohasem szabad a keresztyénséget az idealizmussal össze-

téveszteni. Itt pedig az történt. Holott a keresztyénség élet, csupa praktikum és csupa realitás, különös ellentmondásképen éppen azért, mert csupa szellemiség, de más realitás ugyan van-e, mint a szellemiség? Az idealizmus pedig elmélet. Nagyon sokszor éri éppen ezért utói az elméletek közös sorsa. Gyakorlatban csődöt mond.

Az ifjúsági irodalom mezején azért éri csőd minduntalan, mert nem életszerű. Ma, a világháború után, a materializmus halálvonaglásai közepette Krisztus győzelme sokkal elevenebb és aktuálisabb hús és vér-valóság, semhogy külön belé kellene hazudni és kendőzni az életről mondott mesékbe, vagy kibogozni a tudomány anyagelvű törvényei közül. Ma már csak azok féltik Krisztus ezidőszerinti igazát az irodalom és a tudomány szépségétől és igazságától, akik még nem jutottak teljes tudatára annak, hogy az utánunk következő generáció vágyaiban sokkal nyilvánvalóbban és sokkal elementárisabb erővel ő a Király, mint gondolhatnék.

Erőltetni pedig úgy sem lehet a dolgot.

A mondvacsinált vallásos szépirodalomnak egy hibája szokott lenni csak, de ez az egy igen lényeges és teljesen jóvátehetetlen hiba. Hiányzik a művészi elhithető ereje. Nem szép. Dilettáns munka.

Az ismeretterjesztő és építő irodalom nagy hibája viszont, hogy nem arányosak egymáshoz képest. A hétköznapok és vasárnap egymáshoz való viszonya 6:1, ezt, ha más nem, a józan okosság is eszünkbe kell, hogy juttassa. Isten bölcsesége sem követelt a tejnek italára is nehezen kapható, sáfársági mozgalmának nagyon a kezdetén tartó választott népétől eleinte többet.

A második hibája az ismeretterjesztésnek ugyanaz, ami a szépirodalmi résznek volt. Laikus munka. Az építő résznek meg éppen a fordítottja. Túlságosan szakirodalom. Teológizál és moralizál a helyett, hogy evangélizálna. Nem is lehet más képpen, mikor még az egész társadalmat nem hatotta át a misziós gondolkozás.

Ma a hivatásos és igazán tehetséges írók műveiből tagadhatatlanul hiányzik a Jézus Krisztusról való bizonyágtétel. Legalább is pozitív formájában hiányzik. Ugyanez áll a hiva-

tásos tudósok írásairól is. Ma még Jézus Krisztus ügye igen kicsiny mértékben más, mint a lelkeszi kar dolga. Az egyetemes papság elve alig él más formában nálunk, mint néhány világi testvérünk tiszteletreméltó, de szabályt erősítőn kivételes fáradozásából. A „szakma” íróasztalait s a pegazust még nem hódította meg s nem állította szolgálatába gyökeresen és végérvényesen.

Isten ügye pedig nem tűri sem a diletantizmust, sem a kontárságot. Istent a szép területén csak a szépség, az igaz területén csak az igazság dicsérheti igazán. Hódító ereje, missziós hatalma legalább is csak ennek a kettőnek lehet.

Ma a gyermek még a XIX. század iskolájába jár. Krisztus királyságáról csak a vallásórákon hall. Édeskevés az, még felekezeti iskoláink padjain is édeskevés, amit ehhez egyéb tantárgyak kertelés nélkül és bizonyágtevő erővel feléje utalón adhatnak, még kevesebb, amit valójában is adnak. Az építő ifjúsági irodalom nem tehet egyebet az adott körülmények között, vállalja a csödtömeget és elvégzi a felszámolást.

Hiszen mibelőlünk ügyis minden vonatkozásban ez hiányzik, a büntudat és bűnbánat őszintesége és mélysége. Még mindig meg akarjuk menteni azt a látszatot, hogy az elmúlt ötven esztendőről Isten közvetlen közelében és őszintén szolgálatába állva is lehet önérzetesen, fölemelt fővel beszélni. Ennek a látszatnak a kedvőért, amely hazugság, kénytelenek vagyunk meghamisítani magunk körül az egész világot, mert az az érzésünk, hogy csak abban a meghamisított világban maradhat meg a tekintélyünk csorbítatlan épségében gyermekeink előtt. Már pedig a tekintély az alapja és előfeltétele minden nevelésnek.

Nem tagadom, lehet gondolkozni a tekintélyről így is. Nem szerves része világnézetemnek, nem tudok tehát hinni az így előállott tekintély-ideál tartós és termékeny voltában, de nem is tagadom mereven a lehetőségét. Egyet azonban határozottan tagadnom kell. Azt, hogy ez a tekintély-ideál a mi világnézetünkéből fakad. Ebben az esetben pedig, ha jó és célra-vezető is, haszontalan a mi kezünkben.

A mi világnézetünk demokratikus és lényeges vonásai értelmében eleven erő benne a kritika, a semper reformari elve.

Ezt lehetetlen kiirtani belőle. Legfeljebb azt tehetjük meg, hogy elfelejtjük igazi tartalommal megtölteni kereteit.

Ekkor meddő kritizálássá, negatív életszemléletté, passzív rezisztenciává, forradalomná, anarchiává fajul, patkány módjára hídlás alatt mászkáló elemeket termel ki magából, de alaptermészetét akkor is megőrzi. Csak ideig-óráig lehet az ellenkező világnézetet, vagy az abból szervesen következő módszereket, rendszereket, intézményeket ráerőszakolni.

Nem utolsó sorban ne feledjük el, hogy nem mi vagyunk az egyetlen világmagyarázók. Más világnézetekkel osztozkodunk ezen a kiváltságon s azonkívül a világ és az élet önmagát is magyarázni tudja és szokta is. Ha a miénktől eltérő világmagyarázat szuggesztív ereje nagyobb a miénknél, elvesztettük a csatát. Ha a világ önmagára utaló magyarázata valóságerejével lebírkózta a mi elméletünket, örökre oda féltve őrzött tekintélyünk is. És nincs veszedelmesebb forradalom a föllázadt rabszolgahadénál.

Már pedig ha nem állunk szilárdan a magunk igaza mellett és ha ez az igazság nem kétségtelenül a Krisztus igazsága, honnan vesszük hozzá a meggyőződés és őszinteség szuggesztív erejét és a természetszerűség hű realitását?

*

Mindnyájunknak a keresztyén felfogást visszatükröző irodalom és tudományos világkép az ideálunk. Tudjuk, hogy azt csak bibliás és imádkozó ifjúság érheti el, Isten választott népe, negyven évi vándorlás után. Ne sietessük ezt a húsos fazekak magunkkal cipelése útján, mert csak a pusztai kínok idejét hosszabbítjuk meg vele.

A pedagógiának egyetlen alapelve, akárhogy csűrj ükcsavarjuk, az őszinteség. Persze nem az utcai lányok szemérmetlen mezítelensége, hanem a gyermekek ártatlanul naiv magamegmutatása. Amilyen felnőtt ember csak Isten előtt, imáiban, töredelme árán megváltva lehet.

És ennek az őszinteségnek a szuggesztív ereje az egyedül sikeres lelki „építő” munka.

NÉHÁNY IFJÚSÁGI KÖNYV.

BARCSAY KÁROLY: KÖLTŐK, ÍRÓK JELLEMRAJZA.

Arany, Petőfi, Tompa, Vörösmarty, Széchenyi, Eötvös abból a szempontból sorakoznak elénk ebben a könyvben, mit köszönhet nekik a magyar nevelés, mit jelentenek ők minden magyar tanító számára? Kár, hogy szerzőnk nem merete ezt a gondolatát teljesen, fenntartás és gátlás nélkül mindvégig érvényesíteni. Ezzel a „szent egyoldalúsággal” könyve csak nyert volna értékében.

BARTH A JÓZSEF: KÉT NEMZEDÉK MAGYAR IRODALMA.

1875-1925-ig virágzó irodalmi élet folyt Magyarországon. Irodalomtörténetórán mindazonáltal édeskeveset hall róla szegény magyar diák. El is szokott akkorára az idő telni, siettet az év vége, de meg nem valami alkalmas maga a téma sem elmélyedőbb fejtegetésre. Nagyon közeli a korszak, nagyon kényes természetűek a mondanivalók. Legtöbb diákot az önképzőkör *i* vagy a maga ízlése igazít el úgy-ahogy ezek között a problémák között.

Bartha József könyve a legnehezebb és leghálátlanabb feladatra vállalkozott, mikor útbaigazítást ígér modern irodalmunk útvesztőjében. Aki rábízta magát a szerző kalauzolására, művelt, olvasott, egységes szempontú, erős meggyőződésű ciceronét választ és nem jár rosszul. Pedig szinte megjósolhatnánk előre, hogy a maga lábán járva, senki nem viszi magával sem egykori vezetője szempontjait, sem az e szempontokból levonható tanulságokat. Mégis mindenki mindig hálásan fog visszaemlékezni az első komoly segítségre, melyet tőle kapott ott és akkor, ahol és amikor olyan nagyon rá volt utalva valamilyen eligazításra.

TÍMÁR JÓZSEF: MAGYAR NYELVI ÉS IRODALMI ÖSSZEFOGLALÁSOK, KÖLTŐI REMEKMŰVEK.

Második kiadásban jelent meg, 2000 példány tehát másfél év alatt elfogyott belőle. Benne van 131 tételben az egész nyolc-esztendő magyar anyag s mindazok a könyv nélkül tanulandó költemények és prózai művek, amelyeket a 11.506/1924. sz. mi-

niszteri rendelet az érettségi vizsgálatra összeválogatott és megkíván. Azoknak a diákoknak, akiknek ilyen összefoglalás szükséges, mindaddig, míg ilyen összefoglalás egyáltalában szükséges a diákoknak, ezt az összefoglalást jószívvel ajánlhatjuk.

HÁROM CSERKÉSZ AFRIKÁBAN.

Nagyszerű kalandokról számolnak be ezek a gyerekek. Oroszlánokat ejtenek el, éjjeli mulatságát fotografálják le a sivatag vadjainak és szemtől-szembe találkoznak az állatok végevárhatatlan „népvándorlásával”: De a végén sem tudja az ember, a jómódú magánzó kissé hiába eltékozolt pénzét sajnálja-e jobban, vagy az aranyborjú rabságában robotoló három kispajtást, még ha mosolygós is az arcuk.

PALLE HULD: 44 NAP ALATT A FÖLD KÖRÜL.

Két eszme diadalát hirdeti ez a különös könyv. Az egyik az, hogy a huszadik század ifja nem jól érzi már magát a gyerekszobában, mert új erők szabadultak fel a testében, új kincsek kerültek napvilágra lelkéből. A 15 éves Palle Huld, mint sok ezer hasonlókorú társa, pénzt keres, saját munkájából él, gondolkodás nélkül vállalkozik rá, hogy rekord idő alatt körülutazza a földet. Csupa olyan jellemvonások ezek, melyeket régi idők ifjaiban hasztalan keresnének. De nem szabad azt hinnünk, hogy egyedül ő ilyen vállalkozó kedvű. Több száz jelentkező közül szemelték éppen őt ki.

A másik eszme a cserkészlet. A fiatal utast Kínában éppúgy cserkészek fogadják és kalauzolják, mint útja bármely pontján. A cserkésztestvériség és az egész cserkészlet nagy próbája és nagy diadala ez az útleírás. Palle Huld utazása azonban e két eszme spontán propagálása mellett is csak rekordteljesítmény, semmi több. Őszintén beszámol mindenről, amit látott, éppen ebből derül ki, hogy nem vett észre semmi lényegest. Tőle telhetőleg mindent megfigyel, de mélyebbre seholy sem hatol. Leírásai néhol színesek és élénkek, de azt elfelejti, hogy ő mit látott. Elfelejt bennünket tájékoztatni a felől, hogy Palle Huldnak érzései, gondolatai, belső világa, Uram bocsá, talán még lelke is van. Könyvének utolsó lapján is nyitott kérdés marad, vajjon megérte-e a pénzt, hogy körülkerülte a világot!

MADÁRKA. 102 magyar népdal. Közreadja: Kerényi György. Melléklet az Énekszó 7-8. számához. Magyar Kórus kiadása. Budapest, 1934. 112. 1. 16°.

Azoknak, akik a Magyar Cserkészszövetség kiadásában megjelent 101 magyar nótában gyönyörűségüket találták, új örömforrásuk fakadt Kerényi György kedves kis gyűjteményében. Különösen táborozók, tábortűzvezetők, ünnepélyrendezők vehetik nagy hasznát e daloskönyvecskének, hiszen még az az előnye is megvan, hogy rendszerezve, csoportosan öleli fel újszólván a magyar nép érzelmi életének egészét. Együtt vannak a köszöntők. Külön bokkrétában pompáznak az ünnepi dalok (még pedig az egyházi ünnepkör dalai együtt a népies ünnepekre valókkal). A fonó alkalma ugyan több csoportot is kitesz, sőt ezek a csoportok kissé szét vannak szórva, hagyján, a hangulatuk összetartja őket, egybeválogatni sem nehéz feladat valamennyit, ugyanezen okból. Természet, öröm és bánat kedélyváltozásai közben érkezünk meg a lakodalomba. Csak természetes, hogy a táncnóták mindjárt a szomszédságba kerültek. Az egyéni érzelmvilág lassankint közérzelmek világává tágul: kitarul elé széles Magyarország, benne Erdély, (különleges muzsikájával, főképen balladáival szerevén jogcímet némi — ezúttal igazán megengedhető, sőt örvendetes — különködésre). Még a halál is helyet kapott egy Siratóval, a Szózat „Dagyszerű halála” pedig egynehány hazátsirató bús nemzeti dallal.

A gyűjtő a legnemesebb anyag javát adja kóstolónak. Bartók Béla, Kodály Zoltán neve mellett egész sereg jobbnál jobb csengésű név fémjelzi az egyes darabokat, Bálint Sándor, Bárdos Lajos, Domonkos Pál Péter, maga a szerző, Kiss Áron, Lajtha László, Péczely Attila, Rajeczky Benjámin, Veress Sándor, Vikár Béla, Volly István a teljes névsoruk. A bibliográfiája szinte maradék nélkül adja legjava, legmodernebb dal- és kórusirodalmunkat, örsvezetőknek, parancsnokoknak csak azt tanácsolhatjuk: vegyék elő külön-külön, csoportonként az egész anyagot s egészítsék ki az egyes népies alkalmak ismertetésével és drámai meg játsszásával. Érdekes volna p. o. egy egész év, vagy egy egész tábor keretébe szisztematikusan beilleszteni a kötet anyagának feldolgozását (mondjuk: minden második vagy harmadik alkalom egyik felében egy-egy csoport ismertetése és

dalainak begyakorlása: most fonót játszunk, máskor lakodalmat, ismét máskor aratóünnepet, stb.).

Valamit azonban hangsúlyoznom kell, épen e kötet negatív tanulsága gyanánt. Saját eddigi álláspontomnak és gyakorlatomnak is revíziója ez egyúttal. Mi, nem-elsősorban zenész nótakedvelők, alapjában véve fölöttébb egyoldalú, irodalmilag túlképzett valakik vagyunk. Dalgyűjteményeink középpontja is irodalmi jellegű. Itt is: a kategóriák képezik a csoportokat, pedig zeneileg nem jellemzőek így. Vidékek, korok összezavarodnak, dalstílusok nem nevelhetnek így igazán magyar népzeneire. Pedig sajátos viszonyaink mellett ez volna a legfőbb és legsürgősebb feladat. A Madárka gyűjteményét így aztán kritikával és csupán azok a vezetők használhatják, akik lelküket már megfürdették az ősi népzene tiszta hullámaiban s ösztönösen és tudatosan érzik, mikor járnak a mélyben s mikor a magasban. Folytatásnak azonban elsőrangú anyagot ad a füzet, mert kivetni való darabja egyetlenegy sincs. Azoknak a csapatoknak, amelyek már végigénekeltek a 101 magyar népdalt, melegen ajánljuk ez újabb 102-t. Remélhetőleg hamarosan folytatása következik. 103, 104, 105 és így tovább a tízes számrendszer szomszédos állomásain a dült nyolcas felé. Magyar népdalból sohasem lehet elég, különösen fiatalok számára.

MOLNÁR IMRE és LAJTHA LÁSZLÓ: JÁTÉKORSZÁG.

A képeket Horváth Jenő rajzolta.

Nagy bajok idején nagyon mélyről és nagy erővel buzog fel az egészséges szervezetekben a gyógyulás vágya. Úgy van valahogy, ahogyan Arany János mondja: Toldi Miklósnak *balzsam a vére*. A vér gyógyít, a tiszta, piros, forró, fiatal, egészséges vér. Nem véletlen, hogy éppen mostanában lett irodalmi, tudományos, művészeti, nevelési problémánkká minden, ami a bonyolult életnek végső formája, a faj, a primitív vonalvezetés, a népi, a gyermek, a hit.

Ez a könyv jelképezi, szolgálja és kifejezi mind az öt eszményt. Tartalomban, zenekíséretben és rajzban egyaránt. Kalákában készült munka, ahol nehéz volna eldönteni, kitől mennyi tellett, kinek a kezeszennye a legelhatározóbb fontosságú rajta. Hiszen, hogy pl. két határkérdést feszegezzünk, bizonyára nehezen született volna meg a könyv a Néprajzi Múzeum fonográf lemezei nélkül, pedig azok látszatra hiányoznak belőle,

de éppen ilyen bizonyosan másforma lenne, ha nem az Egyetemi Nyomdában készül.

Tudomány, irodalom, zene, piktúra, nyomdatechnika összefogtak, hogy megtanítsák a magyar gyerekeket magyarul játszani. Nem úgy magyarul, ahogy jószándékú magyarságot szoktak stilizálni egyebütt. Úgy magyarul, ahogy a magyar néplélek legalsó rétegeiben melengette, őrizgette magyarnak lenni játék közben és ahogy a legboldogabb magyar falu gyerekei is már-már majd elfelejtettek magyar legénnyé, magyar eladóvá cseperedni.

Nem könyv ez, hanem orvosság. Nem teljesítmény, hanem jócselekedet. Nem bírálom, csak megköszönöm. Hiszem, hogy megtanulnak a gyerekeink játszani belőle. Ha nem a fantáziájukkal, akkor a fülükkel. Ha azzal nem, a szemükkel. Vagy legalább, hogy még megsimogatni is gyönyörűség ezt a gyönyörűséges könyvet.

Ha azonban hamar elfogy és újra kell csinálni, mégis volna egy kérésem. Adjanak a jó helyett másodszor még jobbat. Nem a gyerekeknek, hanem az apáknak. Egy kis utalást az ősforrásokra. Pontos filológiai egybevetést, mit hol találni és hogyan? Higgyék el, a mi hamis kincsekkel teli alvilágunkban megkönnyebbülés és lelki felfrissülés a gyökeréig leéreznünk az általuk nyújtott gyönyörűségeket. Még Horváth. Jenőt is kérném erre, bár ő igazán csak közvetve tehet eleget ennek a kérésemnek.

De addig is, így is, a gyermekeim nevében is: köszönöm.

TEMESY GYŐZŐ: A CSEJENNEK ROMLÁSA. I.

Mi nem vagyunk az indián romantikának túlságosan nagy barátai. *Réz bőrű* szempontból hazugnak tartjuk, olyanak, mint nálunk, különösen pedig a tőlünk nyugatra lakó népek között volt nemrégiben a cigányromantika, mely szívesen tévesztette össze a renyheséget és kultúraiszonyt — a szabadságszeretettel. *Halványarcú* szempontból hipokritának tartjuk, mely részvétkönnyekkel akarja szépíteni, felejtetni és kifizetni azt, ami örök szegény, csak igaz és termékeny bűnbánattal tehető jóvá és máig sincs jóvátéve őszintén és gyökeresen. *Magyar* szempontból idegennek tartottuk, mely „ni, kis madár!” módjára saját bajainkról tereli el ifjúságunk amúgy is szíve-

sen elkalandozó figyelmét, hiszen tarkább és exotikusabb a magunk érdekességeinél és kérdéseinél.

Ez a könyv nem ilyen indián-romantikát ad azoknak, akik olvassák. Nem elmeséli a szerencsétlen sorsú csejének mesének is érdekes szabadságharcát, hanem becsületesen ismereti életmódjukat, hazájukat, tragikus pusztulásukat. Teszi ezt őszinte bűnbánattal, megmutatva a fehér emberek igazi szerepét egy jobb sorsra érdemes nép korán megásott sírja körül. A hipokrita keresztyénség bűnlajstroma ez, amelyet hasztalan mentegetünk és magyarázunk és — úgy látszik — hasztalan iparkodunk jóvátenni is. S teszi végül mindvégig úgy, hogy szegény csejének sorsa szimbólumává válik sajátmagunk magyar sorsának, nyílt kérdésül hagyva számunkra: hogyan lehetne azt egyrészt a világnak, másrészt magunknak okosabb utakon és célirányosabban megoldás felé vinni.

Ez a könyv, szerintünk, több és jobb, mint Cooper és May könyvei. Könnyen lehet belőle „Tamás bátya kunyhója”, persze csak magyar fiúk számára. Nagyon szeretnénk, hogy az legyen, de éppen azért, hogy az lehessen, kérjük a szerzőt, a harmadik kiadásban változtasson egyet-mást a könyvön. Vigyázzon a jó magyarságra; „a történelem elesett egy fényes laptól, amelyet ez a hivatott fia egy hivatott atyának töltött volna be tetteivel” (41. l.), az effajta fogalmazású mondások máj foltjai különben jóarcú könyvének. Az indiánfiúk, „gyöngyvirágszálam”, „katicabogárkám” (94. l.) megszólítása, a „te szék! miféle szék? álomszuszék” viccek (69. l.) inkább valók Wild-Budapestre, mint a bukásában is méltóságteljes Wild Eastre. Azt, hogy a rézbőrűnek az nem külön érdeme, ha nem ír tudományos értekezéseket (43. l.), nem kell talán külön bizonyítanunk a doctor philosophiae szerzőnek, de azt, úgy látszik, igen, hogy nincs önéki erre a népszerűségvadászatra szüksége a magyar diákvilágban. Arra, hogy az első automobilt 1886-ban készítették, Ford pedig 1863-ban született, tehát nem akadhatott dolguk Kisfarkaséknak 1879-ben Ford-autóval, attól tartunk, a kereszt-rejtvényeken hizlalt elméjű diáksereg hamarosan rájön. Végül: hogy két ízben is villogó nemzeti fehéreneműt emleget, mint valami francia tudós s hozzá némi éllel, (mintha a cowboyt külön legénynek tartaná a mi gulyásbojtárunknál), az fáj mindnyájunknak, akiknek az ősei gatyaszárban jártak.

Mindezeket azonban, ismétlem, még hibáknak is csak at-

tói kezdve fogjuk tartani, ha a harmadik kiadásban is benne maradnak. Reméljük tehát, hogy: öt-hat hét múlva. Addigra valószínűleg szétkapkodják a második kiadást a magyar diákok.

TEMESY GYÖZŐ: A CSEJENNEK ROMLÁSA. II.

Mi az indián-romantikát nem szeretjük. *Szemforgató*. Arról beszél, milyen hős az indián halálos harcai közepette, pedig arról kellene beszélnie, milyen undorító a kapzsi halványarcú európai, hogy aljas önzésében kiirtotta a rézbőrűeket. *Hazug*. Azt akarja elhitetni velünk, hogy különb élet az indián élet a fehérbőrűek életénél, pedig azon kellene sopánkodnia, milyen kár volt az indián kultúrát át nem menteni az eur-amerikai kultúrkincesek közé. *Hazafiatlan*. Eltereli fiaink amúgy is nyugtalan, csapongó figyelmét sajátmaguk életének érdekességeiről és megoldatlan problémái közeléből. Gulyásbojtár... mi az? cowboy... az az igazi!

Üdvözöljük Temesy Győző könyvét, amely hadat izent az ilyen indiánromantikának, még pedig az egyedül célravezető módon, jobbat adva helyébe. A csejennék romlásából megtanulhatjuk, még pedig érdekes mese és értelmes magyarázóképek segítségével, mindazt, ami az indián civilizációban több és jobb a magunkénál. Megismerjük a fehér ember bűnös szerepét az indiánok tragikusan korai sírja körül. Megszeretjük a csejennéket, mert szomorú és hasztalan harcaikban a magunkéira ismerhetünk.

SZÜRKE BAGOLY: KÉT KICSI HÓD.

Az amerikai indiánok életéből kapunk egy kis részletet s ez az életrészlet emelkedett, tiszta, emberi. Közben a hódok miniatűr világa is feltárul előttünk a két kicsi hódtestvér, Csikani és Csikavi különös sorsfordulóinak tengelyén. Minden olvasónak igaz szívvel ajánljuk olvasniszerető kedvébe ezt a könyvet. Lelkük közelebb jut segítségével az állatokhoz és testvérként szereti meg a rézbőrű apát, kisfiút és kisleányt is. Baktay Ervin olyan kedvesen ültette át magyarra e művet, hogy sokszor mármár az az érzésünk, talán nem is fordító, hanem egyenesen szerző s a Szürke Bagoly az ő írói álneve. (Holott tudjuk, hogy Szürke Bagoly élő ember volt, nemrégiben halt meg.)

NAGY SÁNDOR: MÚLTAK TARLÓJÁN.

Kétféle múlt elevenedik meg szerzőnk rokonszenves tollának varázshatalmából. A magyar régmúlt és egy magyar iskola nem is olyan régi múltja. Mind a kettő megelevenedik azonban és csodálatosképen nem már elszállt napok emlékéet hozza közelebb hozzánk, hanem ezután elkövetkezendők vízióit kelti. Rég letűnt idő mely látásokat éleszt és a jövődőt hordozza méhében, olyan különös hatás,! melyet csak valódi irodalom válthat ki az olvasó lelkéből. Műkedvelő írók ezzel a spontán tanulsággal szokták összetéveszteni a száraz, unalmas és céljátévesztett moralizálgatást.

NAGY SÁNDOR: KÖNNY ÉS MOSOLY.

A régi vitézi élet, különösen a kurucvilág s a debreceni kollégium egynéhány jelenete elevenedik meg a kedves hangú szerző meséje nyomán ebben a szép kiállítású kis könyvben. Aki elolvassa, jól töltötte az időt. Szerintünk ez a kis kísérlet is „első kötet” s írónk még sokszor fog műveivel gyönyörűségünkre szolgálni. Csak egyet tanuljon meg: azokat a mesetárgyakat, amelyeknek már nagy íróink (Mikszáth, Eötvös) azt mondhatnók, végleges formát adtak, nagyon hálátlan vállalkozás mégegyszer elmesélni. A kötet többi darabja azonban ezért a kis kedvetlenségünkért is bőségesen kárpótol. Várjuk a folytatását.

WILHELM SPEYER: GIMNAZISTÁK

A *Pál-utcai fiúk* német változata. Grund helyett a mainewehi kutyákat és macskákat védelmezik meg az erdei iskola ötödikesei, nem a vörösingesek és Áts Feri, hanem a városi tanács és Biersack bőrkereskedő ellen. Bokát Nagy Főnöknek, Nemeceknek Pocoknak, Rácz tanár urat dr. Wundernek, Gerébet Danielának hívják s utóbbi nem fiú, hanem leány. A gitt-egyletnek itt hatodik osztály a neve, a Vejsz-nek Knötzing. A tótót Kánya bácsi helyettesíti, kutyája helyett azonban egész sereg kutya szerepel a történetben, sőt egy Karlemann nevezetű kandúr is ráadásul. Én Danielát nem álmodtam volna bele a körképbe, de hát én nem is vagyok német. Akit érdekelnek a német diákok, olvassa el ezt a históriát, megszereti őket belőle bizonyosan.

GUSTAF AF GEJERSTAM-LEŐVEY FERENC: FIAIM.

Ha az ember Svédországra gondol, nagyon ritkán jutnak eszébe a kis svéd gyerekek. Azért van ez így, mert földrajzi képeken kívül legfeljebb Gusztáv Adolf az egyetlen ismerős svéd, aki ilyen perceinkben megjelenhetik lelki szemünk előtt. Ebben a könyvben két kis svéd fiúnak egy egész nyara pereg le előttünk színesen, mint valami exotikus film jelenetsorozata. Mire végigolvassuk a könyvet, egész életünkre jópajtásainkká válnak Olle és Svante, akik éppen úgy nyomorgatják a svédországi kismacskákat, akárcsak a mi gyerekeink a magyarországiakat, és éppen úgy kikapnak érte, mint ahogy a magyar gyerekeket megverik ilyenkor az egyébként szívesebben simogató magyar szülői kezek. Tanulmányúton talán még kijuthatunk valaha Stockholm mellé, de vakációzni már bajosan, ha csak ezt a könyvet végig nem olvassuk.

JACK LONDON: JEROMOS ÉS MIHÁLY.

Nem akarom itt felsorolni, mi mindenhez ért a címben szereplő két ír terrier, legyen elég annyi, hogy például mind a kettő tud énekelni. Persze nem emberi hangon, mert akkor mesebeli kutyákká degradálódnának, hanem csak a maguk kutya-hangján szűkölik pontosan utána az énekelt vagy elmuzsikált nóták közül hatnak a melódiáját. Az igazi jelentőségük volta-képen nem is ez. Az a nagyszerű, mindenekfelett pedig újszerű bennük, hogy az író úgy meséli el a cselekedeteiket, mint ahogy emberi tettekről szokás beszélni. Lélektanilag is indokolja mindig, amit tesznek, nem csupán elmeséli. Ez a könyv nagy időbeli távlatot sejtet meg minden olvasójával. Azt az időt képzeljük varázsszavára magunk elé, mikor nem lesz már akkora különbség kutya és ember között, mint mai napság. Mélyebb könyvet érdekesebben keveset írtak még.

NOSZLOPY ABA TIHAMÉR: LEVENTE.

Gazduram a részeges ispánnak szánta s nem akarja a legdélőbb, de szegénysorsú levente-ifjúhoz adni a leányát. Az bánatában részegeskedni kezd. Szerencsére Tanító úr, a leventesorakozó; különösen pedig az árván maradt zászló jobb belátásra bírják s így megmentik. A nagy leventeversenyben öt számban lesz első, ezért aztán Főispán úr öméltósága ispánnak

alkalmazza úri birtokán. Legnagyobb jutalom azonban számára mégis csak az, hogy a végén az övé lesz a leány, akit olyan hűséges szerelemmel szeret.

Hát ez bizony ponyva a javából, akármilyen jóindulatú. Mentségére legyen mondva, a leventemozgalmat szeretné népszerűsíteni azon a nyelven, amelyet az irodalmilag műveletlen tömeg állítólag fölöttébb kedvel és sokak véleménye szerint legkönnyebben megért. Mi, irodalommal foglalkozók sohasem kelhetünk a dilettantizmus pártjára s számunkra a műkedvelő előadásokra szánt művek eme fajtájú nagy tömege „hivatalból üldözendő” cselekményszámba megy. A leventemozgalom különben sem szorul ilyen protekcióra.

OKOS GYULA: TEMPLOMSZENTELÉS AZ ELSZAKÍTOTT DÉLEN.

A szerb miniszter még élete egykori megmentőjének a könyörgésére sem hajt, a magyaroknak sem templom, sem pap nem dukál, minek verekedtek békében a pap fizetéséért! Magánházban fognak ezentúl imádkozni a hívek. A magánházat vér szenteli templommá. Az akasztani cipelt házigazda vére, akit lázadónak deklarál a szerb tiszt, mert nem engedte lányát ellenállás nélkül részeg szerb katonától meggyalázni. Mikor jönnek már rá népünk vezetői, hogy a mi igazunk független a megszálló csapatok korrekt, vagy nem korrekt viselkedésétől, idegen nemzetbeli miniszterek abszolút vagy liberális rendeleteitől nemkülönben? Mikor jönnek végre rá, hogy a mi legvéresebb problémánk nem a megszállott területi épülendő, hanem az itthon rég megépült s üresen kongó templomaink! Mikor jönnek már egyszer rá, hogy a magyar irredenta részére nincs kibontakozás általános, őszinte nemzeti töredelmen innen! És mikor jönnek valahára rá, hogy nagyon sokójok egyéni töredelmének egyik nem is lényegtelen passzusa: szigorú önkritikával elegy meghatározása a művészet és a kontárság határvonalának?

IDŐTLEN IDŐ

(A MAGYARSÁG)

- a) A MAGYAR FAJ.
- b) A MAGYAR LÉLEK NEVELÉSE.
- c) MAGYAR CSERKÉSZNEVELÉS.
- d) SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZME.
- e) LIBERTÁS-E, VAGY KONGÓ?

*Magyarok! igen jól esmérem — szeretnek,
Enyimek! — Hogy ily nemes szívekkel egybe
Férkezni nem tudtál, Gertrudisom!*

Katona.

A magyar faj

Ha összehasonlítjuk a magunk életét nagyapáink mindennapi életével, első pillanatban nagyon egyformának láthatjuk a kettőt. Ők is, mi is ugyanazt csináljuk, sőt ugyanúgy csináljuk, legalább látszólag. Kimegyünk a földre és megforgatjuk a rendet vagy vontatóba rakjuk, már a szerint, minek az ideje virradt aznap reánk. Bemegyünk a boltba és kis csomókba rakjuk a jóféle sáfrányt, mert heti vásár lesz holnap és nem érünk rá akkor mérecskélni. Leülünk a tőkéhez és megtalpaljuk törvénybíró úr csizmáját, hiszen már tegnap másodszor sürgette. Ha nyitva áll az ajtó, idehallik a szomszédból, amint ipamuram az árendás ekevasat élezi, az arramenők beköszönnek és látni az orcájukon, hogy keresztelőre sietnek-e vagy a járásbíróstól mennek hazafelé, ahol negyven esztendővel ezelőtt is úgy mérték az igazságot, mint máma reggel. Az akkori fiskálisok is megnyugodtak az ítéletben vagy megfellebbezték a bíró döntését, a mai védőügyvédek sem cselekszenek különben. Akinek közülünk elevebb az esze, még azt is elképzelheti, hogy ugyanabban a pillanatban, mi alatt a mi kis fészünkben és fészünk körül ezek vagy ilyesformák történnek, Hamburgban éppen indulóban van egy nagy gőzhajó, a newyorki börzén arról handabandázik egy nagy csomó ember, hogy mit fizessen holnapután a hatodik falubeli szenzál a mi szemes tengerinknek a mázsájáért, Ausztriában valahol éppen most szaladnak az emberek eső elől fedél alá, egy kis olasz vagy holland gyereknek ebben a pillanatban méri a lázát egy öreg olasz vagy egy fiatal holland orvos. És az se változott meg negyven év óta valami nagyon.

Hanem azért mégis minden egészen másképen van. Nem mindenki veheti észre, de akinek az Isten látó szemet, jóérzést és tépelődő, spekulálni tudó észét adott, az azóta maga is észrevette. Nagyapáink elvégezték az arra a napra valót, azután

megnyugodtak. Legfeljebb eljárógattak ki kevesebb, ki nagyobb buzgósággal istenházába megköszönni, ha volt mit és kérni azt, amit csak onnanfelülről várhat az ember. Arra a kérdésünkre: mi újság? mindig az volt a felelet, semmi különös és erre a feleletre mindig azt is válaszolhatták, hogy az a jó, ha nincsen. Nekünk manapság sokkal rosszabb a sorsunk. Nem az az igazi baj, hogy drága minden, hogy nagy a nyomorúság, hogy jóformán senki sem tudja, mire virrad, hogy rosszak az emberek, hogy a mai fiataloknak semmi se szent, hogy üres a templom és tele a kocsmá. Hiszen, hogy egy kis példán megmutassam, nem az a baj, hogy rongyos a cipóm, hanem az, hogy elkopott és nincs miből megcsináltatnom. Az a baj, hogy ha elvégzem mindazt, amit nagyapám elvégzett, elmúlt egy órám, ráme스테ledett, megint szombat estét értem, újra nyár van, ismét egyik esztendeje telek el a mulandóságnak — nem érezhetem azt, hogy jól van, eleget dolgoztam, ami tőlem telt, megcsináltam. Soha nem tehetek eleget, soha meg nem nyugodhatom, soha igazán nem pihenhetek. Úgy vagyok, mint a krisztusgyalázó zsidó varga Ahasvérus, akin rajtafelejtette az Idvezítő fájdalmas tekintetét s azóta mindig bolyong a világban, megállása nincs, míg az isteni kegyelem nem könyörül rajta.

Ez az igazi nyomorúság: éreznem, hogy adós vagyok és nem tudnom, mikor, miből, hogyan, mennyit kell törlesztenem. És mégis így van. Szeretném letagadni, próbálom is váltig, vagy úgy, hogy sikerül ideig-óráig, de közben idehallatszík a szembenlakók nyomorúságának a jajkiáltása, térül-fordul az idő szekere s a magam sorsa is megnehezedett megint. Hiába minden: hiába a sok pénz, a nagy jómód: adós vagyok. Nem az enyém a húsz hold földem, nem az enyém a két jó lovam, az eternitpalatetős házam, még a rajtamvaló sem az enyém, liám» alig telt el egynehány év, már megcsappant a bugyellárisom, már adóba kívánják a földem egy darabját, már olcsó áron kezdik vesztegetni körülöttem-mellettem mindazt, ami áros, ha adnak érte tetézett vékával papirost, olyan is ez a papiros, holnap délben már felét se éri az értékének: adós vagyok. Magyar vagyok: sorsüldözött koldusa a népek családjának. Érzem, hogy adós vagyok, szeretnék legalább törleszteni valamit, de nem értem a módját. Ez az igazi baj, mert ez a többi bajnak is a melegágya. Folyik a hordó és hiába hordom szünet nélkül, hiába töltöm bele felülről a sok drága nektárt, meg se

telik soha és pocsékba is megy sok minden azonmód. Hiába dolgozom. Ez a nagy bizonytalanság és ez a másik, ez a nagy keserűség különbözteti meg a mi napjainkat a nagyapánk napjaitól. Ezen kell valahogyan segítenünk.

No hát fogjunk hozzá. Ne valamennyien, akik most itt gondolatban vagy valóságban együvé kerültünk, hanem csak azok, akik igazán együtt is vagyunk: akik adósoknak érezzük magunkat és akik haszontalannak érzünk minden más törekvést, míg ez a baj orvosolva nincs: magyar penitenciatartók és Isten ezerinti szomorúsággal töltözöttek. Szedjük szerbeszámba, amink van és próbáljunk törleszteni valamit az adóságból.

Magyarok. Köztünk mindenféle rendű és rangú földművesek, iparosok, kereskedők, hivatalnokok, lateiner vagy ahogy mondani szokták, tanult emberek. Ismét azon kívül gazdagok, szegények, fiatalok, öregek, gyengék, ügyesek, gyámoltalanok, hatalmasok, közemberszámba menők, egészségesek és betegek. Ha most a mi mindenféle javainkat leltározni lehetne és leltározni kellene, azután alap- és tartaléktőkét meg forgótőkét kellene kimutatnunk, kinek-kinek a magáéból: mi volna a te alaptőkéd? Gazdag vagy te, vagy iparos vagy, vagy magyar, mikor törlesztésre kerül a sor? Úgy-e hiába van a pénzed, vagy a fiatalságod, vagy az erőd, vagy az ügyességed — a magyar voltod, ha úgy jön a sorja, mindet elkívánja. És hiába van az iparengedélyed, az ipartestületi tagságod, rangod, méltóságod az emberek között, ha a magyar voltod nem elég jó dologi hitel. És ahol nem elég jó a dologi hitel, ott azt mondják az asztaloságodra, hogy nem kérnek belőle, az iparengedélyedről kisütik, hogy érvényét vesztede, az ipartestületből kibuktatnak (sokszor úgy, hogy észre sem veszed, mert az egész testület veled bukott és kinevetik a szavát), az emberek közt utolsónak utolsója, mások lábakapcája lettél. Ha nem hiszed, kérdezd meg a megszállott területen élő magyaroktól.

Magyar vagyok — ez az alaptőkém. Isten fia is vagyok és ez ennek az alaptőkének a nemes ércalapja toldozó-foldozó, foltra-foltot vető, mát a holnapból fizető kedves magyar testvérem, megkérdezem tőled: tisztában vagy felőle, mennyi és mit ér ez az alaptőke, hogy magyar vagyok? Tudod legalább azt az egyet róla, hogy sokat ér-e vagy keveset ér? Azért kérdezem meg tőled ezt, hogy aztán felelhessek erre a kérdésre a te ne-

vedben, mert én éppen rólam és rólad akarom meglátni, mit jelent magyarnak lenni. Ma és ezentúl még jódarabigf

Fogas kérdés. Bajos volna rá hamarjában feleletet adni, mert nem tudja az ember, mi minden tartozhatik bele a feleletbe, hogy kielégítő legyen a felelet. A módját nem látja jól az ember az ilyen nagy kérdéshez méltó nagyon nagy feleletnél. Nézzük meg előbb sokkal kisebb formájában mind a kettőt.

Hát mit jelent Kis Péternek lenni...? Tegyük fel, olyan valaki ez a Kis Péter, mint közülünk a legeslegtöbben. Ott lakik, mondjuk a Magos Parton, Nagy Jánosék mellett. Azért éppen ott, mert az édesanyja testvéréé volt a ház, annak az egyetlen fiát meg összetörte a dob az árendás tanyáján most hét esztendeje, hát erre a Kis Péterre maradt a vagyon. Nagyon jó dolgos ember ez a Kis Péter — a nagypapjáéknál nőtt fel, az szoktatta úgy. De az ügyességet meg a szilajságot az anyja tejjével szívhatta magába, az olyan eleven, ügyes asszony. Ivott az apja Kis Péternek, maga sem vetette meg az italt fiatal éveiben, háború előtt. De orosz fogoly korában sokat beszélt neki két kecskemétvidéki tüzér, akik azelőtt a nikolskuzureszki táborban valami amerikai vájemszié titkárt hallgattak, azóta nem iszik egy cseppet sem. Sokat kötődik Kis Péter, ezt nem is veszik tőle jó néven a mi falunkbeli emberek, de azt mondják, az ő nagypapjáékbeli faluban mind ilyen veszett természetű a férfinepség, bizonyosan ott ragadt rá erre is. Egy kicsit az ács-mesterséghez is ért, többet is érhetne, nem is jött volna vissza földműves embernek, sokat emlegeti, ha az öreganyja egy-két esztendővel tovább él. Az fogta mindig pártját, az ösztökélte mindig többre, az öregapja nem szerette az ilyen extra tempót, mikor a vénasszony megnyugodott, megint csak otthon fogta az unokáját kapálni.

Lehetne ezt a kis példát tovább is folytatni, mert azt mindenki jól tudja, hogy száz meg száz ehhez hasonló apró kis történet egymás után és egymás mellett, ami Kis Péterrel meg Kis Péter körül, sőt születése előtt történt, mind-mind segített abban többet-kevesebbet, hogy Kis Péter ma az, aki és olyan, amilyen. Lehetne, mondom, a történetek számát még szaporítani s ha mi Kis Pétert akarnánk megismerni, kellene is. De mi most csak azért beszéltünk ennyit Kis Péterről, hogy megtanuljunk felelni erre a kérdésre: mit jelent az, hogy magyarok vagyunk? Százmillió ilyen kisebb-nagyobb történetet jelent, amit

egy közös névvel úgy nevezünk, hogy magyar történelem, ami körülvelt, kísért, segített vagy gátolt bennünket, amióta népünk megszületett s amelyek mindenike nyomot hagyott a lelkünkön. Azt kell megnéznünk: melyik milyen nyomot?

Azt tanítja a történelem, hogy őseink Ázsia pusztáiról kerültek ide mai hazánkba, mint harcias nomád nép. Nagyon rövid, nagyon sovány mondat, pedig több ezer esztendőnek a történelme, hiszen népünk gyermekkoráról alig tudunk többet. Pedig a magunk gyermekkoráról tudjuk, hogy ez a legfontosabb, az marad meg szinte változatlanul a koporsóig bennünk, ami gyerekkorunkban történt velünk. Amit Jancsi megszokott, úgy csinálja János.

És csakugyan: ez a rövid mondat nagyon beszédes mondat, csak érteni kell a szaváé. Nagyobbik felében ma is ez a néhány szó jelenti azt, hogy magyarok vagyunk. Hallgassuk csak, mit beszél?

Ázsia pusztái. Széles, téres, viharjárta puszták, olyan formák, mint a Hortobágy. Hol kerék, hol talp az ott legelő baromnak, ahogy az idő jár. Széles. Messzire ellátni rajta, de engemet is messziről észrevesznek rajta. Fényes-melegen süti a nap naphosszat. Ezekben a pusztákban őrizték őseink a jószágot és ott lettek olyaná, amilyenné az ilyen pusztákban lehet az ember. Tempósak, kényelmesek, hiszen volt idő elég. Kevésbeszédűek, akárcsak a mai pásztorok. Elgondolkozok: lehet azt jól a botra támaszkodva, ha sokat van az ember egymagára. Jószemű, figyelő nép, mint a réti sasok, azoknak is széjjel kell nézni szerte a nagy pusztán. Edzett, erős emberek, mert átjárja ám a szél az embert, eső megesi, vihar megfuttatja, a kemény föld helyre erőlteti a csontjait. Bátor, harcos fajta, hiszen sok irigye lehetett, ha jó legelőre lett. Kis csoportokra szakadt, legeltetni úgy jobb. Egy kicsit ravasz is, mert kevesedmagával sokszor csak így vághatta ki magát a bajból.

A lelke is olyan, mint a puszta. Tiszta, világos, józan és nagyon-nagyon egyszerű. Nem tudunk mi úgy képzelődni, mint a germán népek, hogy is tudnánk. Ahol nincs barlang, meg mélységes, titokzatos rengeteg erdő, hova mennének a szellemek, *meg a* varázslók lakni? Az eszünk járása is egyenesebb, mint az övéké. Hadd látom. Értem. Rendben van. De csak akkor van rendben, ha értem és csak akkor értem, ha látom: beláttam, átláttam az egészet. Inkább megnézem tövéről-hegyére, forga-

tom jobbra-balra, alszom rá, ha kell, akár kettőt is, idő van elég, azt nem sajnálom tőle. De vaktában nem hiszek el semmit senkinek.

Inkább ráhagyom. Nem értem, mert mindjárt az elején elvételtem a nyitját, nem nyugodhatom bele, nem mondhatom, hogy jól van, hát inkább beletörődöm. Ha olyan nagyon akarja, legyen úgy, ahogy ő szeretné. Vagy: vigye, ha tudja. Ez is a pusztá lelke. Úri lélek.

Mert született úr a magyar ember. Egyedül parancsol a maga lefelé. Ha veszedelem fenyegeti az uraságot, vagy kiverekszi — ha tudja — vagy odább áll az osztozkodás és szolgálás elöl: futja a térségből. De megmarad úrnak.

Később szolgál is kerül a csetepatékból, az alja munkát majd elvégzi az. Nekünk csak az marad, amiben éppen kedvünk telik.

Nehéz ennyi úrnak egyakaraton lenni, még nehezebb egyakaraton maradni sokáig. Nem is sikerülhet máskor, csak kiváltságos nagy pillanatokban. És nem is sikerülhet másképp, minthogy valami csudálatos, szent közös érzés megsúgja mindnyájunknak egyszerre azt az egyet, amit akarnunk kell és akkor egy valaki kimondja valamennyiünk helyett, valamennyiünknek valamennyiünk egy akaratát az a vezérünk. Ha nem ilyen kiváltságosak a pillanatok, akkor tíz vezér mondja ki tízféle társaság tíz akaratát, de még mindig morog egy-két-száz-ezer magyar, hogy ő nem hallja a magáét és vár és nem mozdul addig se té, se tova.

Aztán hazamennek a mindig vitatkozó úr magyarok a szép, tiszta, egyszerű sátor alá. Idő sincs a sok szeretkezésre, a vér heve is kell más egyébre is. Tüzes és tiszta az ősmagyar nászéjszakája, egymás mellett ott pihen, egy egész életre elszereződve egymásnak a férj fiú és a feleség. Az uram, mondja az egyik alázatosan, ahogy illik. A felem, mondja a másik adakozó kedvvel, ahogy legszebb széles e világon. Azért nem volt nálunk soha hárem és azért nincsenek nálunk feministák, szüff-razettek, jogukért küzdő asszonyfarkasok.

Ilyenek voltunk, így jöttünk ide Ázsiából. Azóta több mint ezer esztendő viharzott el a fejünk fölött, de nem sokat igazított rajtunk.

Megismertük az egy igaz Istent, akit már azelőtt megsejtettünk. De csudálatosképen pusztai módra viseltük magun-

kat vele szemben. A középkori katolikus vallás azt követelte tőlünk, legyünk magunkat megtagadók, mint egy barát és jó harcosok, szent ügyért küzdők, mint egy lovag. Csodálatos példait látjuk történelmünkben mind a kettőnek, de az egész magyarság előbb megpróbált ellentmondani, azután ráhagyta a papokra, csinálják, amit ők akarnak.

Azután jöttek a prédikátorok. Ezeknek a szava már jobban tetszett a magyar embernek. Tehát lehet mindenki a maga felelősségére a maga ura még Isten előtt is. Nem kell elhinni semmit — csak úgy. Kiki elolvashatja Isten neki magának személyszerint adott parancsát a bibliából, hanem aztán könyörögni kegyelemért kiki magáért, mert a csupa gyarló emberből álló világban nem talál felesleges érdemekkel rendelkező közbenjárót. Neki magának sem lévén érdemei, egyedül az érette is meghalt Krisztus vére lehet a váltsága.

Ezt hirdették a prédikátorok. A pusztai nép felfigyelt rá, de nem értette meg egészen az Igét. Annyit vett ki belőle, hogy Isten csakugyan ott vigyáz rá egész életén keresztül, szeretne rajta segíteni, de nem bír. Neki, szegény fejének, neki is kellene valamit csinálni, de mit, Uram Isten? Óh, ezt nem lehet kézzelfogható módon megmagyarázni, szegény, józan, világos értelem: ide látások kellenének s te arra képtelen vagy, szegény pusztai közömbösség s csak rövid ideig lángoló szalmatűz: ide szent hevület és egész életre elégséges kitartás kívántatik...

Azóta sok-sok esztendő lejárt. Eleink, nagyjaink nagy utat bejártak, de a magyar lélek még mindig itt vesztegel. Gazdagodott, színesedett valahol a felszínen, de a milliók még mindig ezen tépelődnek. Egy nagy hitvita az ország: melyik út helyes, melyik vezet a titok nyitjára? A pap hozza-e a kézzel kitapintható krisztusi szent sebeket vagy a prédikátor a nyilvánvaló, magyar észnek is megfogható szellemet... azt a boldog bizonyosságot, hogy a Krisztus váltságghaláláért mindnyájan megigazulhatunk kegyelemből, hit által.

Mert ezt még ma sem érti a magyar ember. A magyar tömegek, az egész magyarság nem értik. A katolikus lelkek milliói ráhagyják, a protestáns lelkek milliói meg dacosan perbeszállnak vele. Van úgy, hogy szóval, de legtöbbször csak az életükkel, mindketten.

És ha most azt kérdezi valaki tőlem közületek: no, ha ilyenek vagyunk, ez az alaptökénk, hát aztán most már hogy

használjuk ezt fel adósságtörlesztésre, ér-e valamit és menyit ér?

Hadd feleljek erre a kérdésre én is szakasztott ilyen nyíltan. Kedves vérem, minden valuta annyit ér, amennyit a fedezete. Nincs rossz korona, meg jó dollár: egyforma papíros az mind a kettő, csak az egyiknek kevesebb érték áll a háta mögött, a másiknak meg több és mindkétféle pénz azt jelenti, ami a háta mögött áll. Azért olyan nagy a különbség ma közöttünk, sokkal nagyobb, mint valaha volt, mert az egyik valaha nem jelentett akkora hadinyereséget, mint ma, a másik meg valaha jelentette — többek között — a máramarosi sóhegyeket, vagy a resieabányai kincseket, meg a kolozsvári ember munkás két kezét — ma pedig nem jelenti ezeket.

Magyar erények és magyar bűnök sincsenek tehát. Legalább is olyan formában nincsenek, ahogy emlegetni szokták őket. A magyar léleknek különböző sajátságai vannak csak, tulajdonságok, amelyek a történelem folyamán kialakultak benne s amelyek értékesek vagy értéktelenek a szerint: milyen munkát végeztetnek vélek.

Nagy hiba volna a magyar embertől olyan végtelen türelmet, példátlan kitartást, évre másik évre megkövetelő munkamódszert követelni, amilyenre csak a német képes. Nem is erről van szó, hogy tempósan, nyugodtan, kényelmesen, elgondolkozva, éles szemmel, mindent apróra megvizsgálva jól, erősen, edzetten, leleményesen, huszárosán nekivágva, tisztán, világosan, józanul végiggondolva, jól megrágva mindent, megkritizálva, ha meg kell, úri módon, a magunk szakállára és másal csak akkor fogózva, ha igazán egy akaraton érezzük vele magunkat, kiki a párjával, Istent valahogy azért mégis csak magunk fölött, magunk mellett és bennünk érezve — szóval egészen a magunk módján — hódítsuk meg a magunk kis világot igazán és szolgáljuk benne Isten dicsőségét igazán.

Isten dicsősége. Ez megint olyan szóbeszédnek látszik, amit csak a templomban hallani, ott se tudja az ember, mihasznára. De csak látszik annak, igazában nagyon is kézzel fogható. Isten azt akarja, hogy ne pusztuljon el semmi, ne haljon meg, ne vesszen el egy porcikája se a világnak. Nem is vész el semmi. Elégett a fa, de nem semmisült meg. Meleg lett belőle, a meleg leolvasztotta a jégvirágot az ablaküvegről és felengedett tőle a gémberedettség a tagjainkban. Gőz lett belőle, elosz-

lőtt a levegőben, holnap reggelre lehull a földre hó képében betakarni a vetést, s a kenyeredet segíti megteremni. Hamu lett belőle s attól fehér a testi ruhád. Valaha, ezerkilencszázhuszonöt esztendővel ezelőtt egy csudálatos valaki nagyon szerette embertársait. Azt hiszitek, hogy ez a szeretet meghalt, avagy ha megvan is, nem látható? No hát csak annyit mondok, pedig ez, amit most mondok, csak nagyon parányi nyoma ennek a szeretetnek, hogy mióta ez a szeretet átfűtötte az emberi szíveket, azóta nem szabad a gyenge kis gyermekeket csak azért, mert gyöngék és betegesek, születésük napján lehajtani a hegyszakadékba, azelőtt meg szabad volt. Sőt. A gyalázatban fogant, szégyennel szült elhagyott gyerekek számára nagy paloták épülnek. Az állam építi”? A társadalom építi? Hát azoknak ki mondja, hogy építsék? A szeretet mondja.

Hát ez az Isten dicsősége. Pusztulás helyett tenyészet, halál helyett élet. Arasznyi kurta élet helyett örök élet. És Istennek ezt a dicsőségét még a csatornatisztító is szolgálhatja.

Ha nem dolgozik a csatornatisztító, akkor az Isten dicsősége a föld egy kicsi pontján elborul, mert az enyészet válik úrrá azon a ponton. A járvány láthatatlan csirái szálldosnak a levegőben és sápadtabb lesz azon a környéken az embereknek az arca, ha meg kipirul, a láz marja pirosra. Ha azért dolgozik a csatornatisztító, hogy a csendőr vagy a rendőr vasmarkának a szorítását elkerülje, akkor is lesz ugyan rend és tisztaság, de csak feléből-harmadából és csak annyi, hogy a felügyelet szemét ne sértse a piszok. Ha azért dolgozik, hogy esetleg hamarosan rendes állásba kerüljön ideiglenes állásából, akkor a maga dicsőségének szolgált és valószínű, hogy abbahagyja a munkát, elhanyagolja, mihelyt nem kénytelen vele. De ha azért dolgozik, hogy az ő munkája nyomán eltűnjön a szenny, sőt áldássá váljék, mint érett trágyalé, hogy az emberek meg ne betegedjenek a piszok miatt: akkor sohase fárad el munka közben s rajta keresztül nyilvánvalóvá lesz Isten dicsősége, mert az egészség, a tisztaság, a jó levegő és a jó termőföld mindig drága kincsei voltak a világnak már születésünk előtt is s mi már régen meghalunk, mikor ezek még mindig drága kincsek maradnak az unokáink szemében is.

És ha most újra a magyar lélek kincsei felé fordítjuk a figyelmünket, megint tisztábban látjuk: mi a tennivalónk holnap, holnapután és ezentúl mindig. Nem az a baj, hogy a ma-

gyar ember túlságosan tempós, nagyon is nyugodt, szerfölött kényelmes ebben a mai fürge, ideges, siető világban. A gyorsvonat a pokolba is gyorsan elviszi az utasait. Az a kérdés: mi jó vagy mi rossz fakad ebből a lassúságból? Az se baj, hogy a magyar ember született úr és válogatott a nekivaló és nem neki való munka között. Az a kérdés: mit ért uraság alatt? Még a rövid ideig ható lelkesedésből is sok minden jó fakadhat. Hiszen learatni talán nem is lehetne másképen, mint ahogy a magyar ember szokta: néhány nap alatt, de akkor aztán emberfölötti erőfeszítéssel. Itt is az a fontos: van-e látszatja annak, hogy valaki rövid ideig lázasan dolgozott s aztán nagyon nagyot pihent utána?

Nagyon sok mindent csak tempósan, kényelmesen lehet jól elvégezni. Azt gondolom, hogy rongyot is lehet úri módon szedni, mert hogy malacot őrizni lehet, azt a bakonyi kanászok már régóta megtanították a világnak. A szalmaláng meg, igaz, hogy hamar ellobban, de az is igaz, hogy kazánt fűtenek, disznót perzselnek vele és igen jó meleg lesz tőle a boglyakemence. Isten azt nem hiába akarta úgy, hogy a magyar léleknek épen ezek a tulajdonságok a legjellemzőbb tulajdonságai. Kitudhatatlan, felséges célja van velük. De az is igaz, hogy ebbe a mai modern, fürge, ideges, siető világba sem ok nélkül helyezt bennünket. Feladat ez, meghódítani ezt a világot és magyar módra szolgálni benne az örökkévalóságot.

Ha adósnak érezzük magunkat: ennek a feladatnak a mennél jobb megoldása a tartozásunk s ha bizonytalan jövőnk szomorúsággal tölt el: ne is nyugodjunk addig, míg onnan felülről féltre nem érhető parancsot nem kaptunk felőle: kinek-kinek micsoda és mennyi a vállalnivalója ebből a nagy tartozásból. Mert a képességünk megvan hozzá, az itt, most, azt hiszem, mindnyájunk előtt nyilvánvalóvá vált. Amiért megint csak egyedül Istennek legyen köszönet és dicsőség.

A magyar lélek nevelése

Ennek a témának a címében három fogalomszó szerepel, mind a három problematikus. Mind a három egy-egy nehezen megfejthető fogas kérdést rejteget a mélyén. Nem poétikus kitételként mondom így, hogy rejteget, de valóban nincs más-képpen. Hiszen látszatra három közismert dologról van szó, tudjuk, ki vagy mi a magyar, tudni véljük azt is, milyen a magyar, vagy német, vagy francia, vagy egyéb néplélek, s nagyon régen meghatározták már azt is, miben áll a nevelés. Hát mégis bonyolultabb kérdés ez mind a három, mint amilyen-nek látszik. Kénytelenek vagyunk mind a háromról előzetesen tisztázni egyet-mást, mielőtt feladatunk érdemi részéhez egyáltalán hozzákezdhetnénk.

A nevelés ténye például, ha nem is Ádámmal és Évával egyidős, aligha fiatalabb Káinnál és Ábelnél, és mióta az ősszülők felnevelték gyermekeiket, egészen a mai napig „azon nótára” megy, legalábbis alapvonatkozásában, lévén változatlanul mindig két ember relációja: a nevelő, mint egyik emberé és a növendéké, mint másik emberé. A nevelés tehát mióta a világ világ, a nevelő és növendék egymáshoz képest. Ez a nevelés gyakorlata, a nevelés elmélete pedig még ma sem meri, vagy még ma is átallja ezt az egyszerű alapviszonyt tudomásul venni, s hol a növendék, hol a nevelő szempontjából nézi és taglalja, a helyett, hogy elismerné a nevelés egyetlen lehetőségét, amelyből minden tanulsága folyik és levonható, szociális-tényvoltát s kimondaná bátor, sőt hős tétel gyanánt, hogy csak ott van, mert csak ott lehetséges nevelés, ahol az egyik ember a

ember az egyikhez képest valamelyik, vagy valamennyi vonatkozásában nő, mert az egyik a másikat titokzatos és megmagyarázhatatlan módon, de letagadhatatlanul növeli. Azért fontos ennek a meghatározásnak a hangsúlyozása, mert ha ennek igaz van, akkor a magyar lélek ott kerül és egyedül csak ott kerülhet érintkezésbe a neveléssel, ahol a nevelő és növendék

relációjaképpen a magyar lélek növelése, illetőleg növekedése fogja jellemezni az egyik embert és a másik embert is.

Valóban, hangsúlyoznunk kell ezt is, hogy *lélek* dolga ez, nem pedig más valami egyéb. Tehát életérzés, érzelem, értelem, akarat és hit az, ami lehet magyar vagy nem magyar, és ami nevelendő vagy nevelhető, avagy esetleg talán nem is nevelhető. Csupa merő pszichologikum. Ezt külön még egyszer emeljük ki, ha lélek dolgában járunk, akkor mindaz, ami itt szóba jöhet, erőhálózat, dinamikus feszültség, forma, vagy nevezhetjük akárhogy, de nem valami ettől idegen egyéb. Ez a fogalom, hogy *lélek*, önmagában is parancsolólag tartalmazza ezt a megszorítást implicite. A lélekből csak a tevékenysége lélek, tevékenységének a termékei már nem tartoznak fogalmi jegyei közé, A tartalom, akármilyen szép, akármilyen érdekes, már nem lélek, csak a formák azok, amelyek e tevékenység közben e tartalmakat létrehozták. Ez a megszorítás, ismétlem, magának a léleknek pontos definíciójából következik. Van azonban még egy megszorítás, amellyel azért vagyunk kénytelenek, mert a lélekről a neveléssel kapcsolatban szólunk. A nevelés szociális reláció, eddigi tanulságunk szerint. Ha ezt a tényt a lélekkel kapcsolatban vesszük, a lélek tevékenységi formáit is korlátozni fogja, mert nem tarthat nevelhetőnek minden életérzést, érzelmet, stb., hanem csak kategóriákként azokat, amelyek két ember relációjában nyilvánulnak, tehát a társaspszichologikumokat. Az életérzésből a jog, az érzelemből a művészet, az értelemből a nyelv, az akaratból a társadalom, a hitből a vallás az, ami társaspszichologikum, tehát egyúttal az is, ami nevelhető és nevelendő. A magyar lélek szintúgy, mint a német, francia és egyéb lélek a neveléssel ott kerülhet kapcsolatba, ahol jog-, jelkép-, jel-, tett- és kultikus rendszerben viszonyulnak egymáshoz képest egyik ember és másik ember, speciális esetünkben nevelő és növendék.

Ismétlem, mindez nem különlegesen magyar probléma. Az egyik ember és másik ember relációi egyetemesen azonosak magyar, német, francia, stb., egyik és másik ember esetében. Ha jelrendszerben nyelvi kategóriában mozog, minden esetben „beszélő”, tehát első személy az egyik ember, és „közönség”, azaz második személy a másik ember. Ha jelképrendszerben, művészeti kategóriában mozognak, művész vagy műalkotó az egyik ember és műélvező a másik. Ha tetterendszerben, társa-

dalomban viszonyulnak, „cselekvő” az egyik és „szenvető” a másik, kultikus rendszerben „pap” és „laikus”. A magyar lelket nem pszichológikumok teszik „magyarrá”, hanem „logikumok”. A magyar lélek az által magyar, hogy az egyik ember is, a másik ember is különleges magyar módon tartják a pszichológikumokat logikusaknak. Ha például egy más nyelven nem értő magyar ember egy ugyancsak egynyelvű német emberrel akad össze, nem viszonyulhatnak, nem alakul ki közöttük „nyelv” (legfeljebb jelbeszéd), hiába próbál az egyik „beszélő” lenni, a másik is hasztalan „figyel”, a jelrendszer relációja lehetetlen a számukra, a második személy nem érti az első személy jeleit, az első személy is képtelen a második személy számára érthető jeleket adni. Mikor Kisfaludy Kérők c. darabjában az idegen katona azt mondja: Huszár, *háj* kell, a huszár csak nevet, mert számára nem logikus a német jelrendszer, melyben a lónak nem széna az abrakja, hanem *háj*. Ahhoz, hogy a két magyar között logikus zsiradék „jel” szénát „jelöljön”, két német szükséges, vagy legalább is két olyan lélek, amely nyelvi kategóriában mozogva a német jelrendszer társas-logikumát ismeri és elismeri. Az tehát, hogy valaki vagy valami „magyar”, társas-logikum, vagyis azt jelenti, hogy társaspszichológiai kategóriáinak vonatkozásai, sajátszerűen, másféleképen logikusak, mint egyéb esetekben.

Ha tehát a magyar lelket a neveléssel kapcsolatban akarjuk tanulmányozni, meg kell keresnünk a jog, jelkép, jel, tett és kultikus rendszer magyar logismáit, tételeit és szillogizmusait és meg kell vizsgálnunk, hogy növelhet és hogy nőhet ebben a rendszerben nevelő és növendék.

Hogy minden társaslelki kategóriában megfigyelhető lehessen a magyar társas-logika, elsősorban az szükséges, hogy valami mértékegységet találjunk annak a megállapítására, hogy minek, hogyan, mi a magyar logikája. Eddig is az volt a bajunk, hogy idegen mértéken próbáltuk megmérni mindazt, ami magyar. Prohászka Lajos A vándor és bujdosó című művében pld. azt állapítja meg a magyarról, hogy bujdosó, tehát tökéletlen német, mert tökéletlen vándor, azt a súlyos hibát követi el, hogy nem önmagából fejt meg a magyart, hanem a német, a vándor mértéke alatt marasztalja el. Igaza van, mert az, aki bujdosó, vándornak tökéletlen, de ettől még lehet tökéle-

tes az, aki, s akármennyire meg tudtam is ebből, hogy mi *nem*, még mindig nem tudok róla semmit, hogy- valójában kicsodamicsoda „magyar”. Ezért van szükségem a magyar társaspszichológikumok logikájának tanulmányozásához magyar társaslogikumokra, mintegy mértékegységül.

Valamennyi társaspszichológiai kategóriánk közül jelrendszerünk, a magyar nyelv a legismertebben magyar. Ezt jószerint bizonyítani sem kell, mindössze az lehet esetünkben kérdéses, mik lehetnek nyelvünknek a társas-logikai elemei! De ezt a kérdést is csupán felvetni kellett, felelni rá meglehetősen egyszerű és könnyű feladat, önként adódik rá felelet, ha tovább kérdezzük Melyek nyelvünknek legtöbbet emlegetett, legközismertebb eltérő vonásai más nyelvektől. Ne magunktól kérdezzük ezt, maga-magát ismeri kiki legrosszabbul, idegenektől kérdezzük. A hozzánk legközelebb lakó, velünk leggyakrabban érintkező bécsiektől kérdezzük ezt, azok egy kis mosolygás kíséretében ezt fogják válaszolni: „Hát, lieber Bätsehi, azt, ahogy németül beszélsz. Úgy beszélsz, mintha mindig panaszkodnál, olyan magyarosan.” Valóban a magyar kiejtés, az artikuláció olyan nyelvi sajátosság, amelyről a magyarul beszélő idegent is leghamarabb megismerjük, bennünket magunkat is legmeszszebbre elkísér, ha idegen nyelven próbálunk beszélni. Ha nemcsak úgy felületesen ismer bennünket a szóbanforgó bécsi barátunk, bizonyára rákezdí hamarosan, milyen nehéz nyelv a magyar: egészen más a grammatikája, mint a többi európai népeké. Ő persze bajosan tud erről bővebbet mondani, mi azonban lépten-nyomon tapasztalhatjuk kereskedelmi és hivatalos nyelvünk nehézkes voltán, mi az, amit a bécsiek eltérőnek és nehéznek találnak. Igen kérjük a t. utazóközönset, — mondja a tábla a villamoson — hogy utazás végeztével menetjegyét szakítsa szét, *miáltal* elkerülhető, hogy azzal mások visszaélést kövessenek el. Ez a „miáltal” alárendeli, mellékmondattá teszi azt a mondatot is, amelyet a magyar nyelv saját szellemében főmondatnak hagyna, mellérendelne. (Ez a tábla is Bécsből került valószínűleg s szóról-szóra fordították Pesten magyarra.) Ha két fogalom közül egyet a nyelv a másiknak alárendel, fogalommal jelöl (a fölrendelt fogalommal), ha mellérendel, a két fogalom közötti relációval jelöl: nyelvünket nemcsak az összetett mondatban, de egész nyelvtani szerkezetében jellemzi ez a relációval jelölés. Vater! — kiáltja a kis német gyerek, apám,

— kiáltja a magyar. Vater: általában apa, apám: hozzámképest apa. Végző tanulásképen jegyezzük meg, hogy a mellérendelés grammatikai szerkesztő elve az artikuláció mellett második társaslogikai magyarosságunk. A harmadikat már csak hosszú előzetes magyarázkodással indokolhatnák meg, amelyre sem terünk, sem időnk nincs, röviden említsük meg tehát, hogy a szavak jelentését adó jelölő elv a harmadik. A többi európai nyelv absztrakcióval, logikai kategóriák segítségével, filozófáló spekuláció eredményeképpen jelöl, mi közvetlen szemléletből mérítjük a jelölő erőt. Azt, hogy valaki „tükön áll” = steht wie auf Stechnadeln, mi úgy fejezzük ki, „mint akinek megverték a talpát” s valóban a szűrő, bizsergő érzés a szemléletből mérítve közvetlenül: olyan érzés, mint amilyen a megvert talpú érzés, vagyis olyan, *mintha* valaki gombostűkőn állana. Ilyen eltérő példákat, nem ezer-, hanem százezer számra hozhatnánk fel. Nekünk azonban mindez arra szolgál csak, hogy a magyar jelrendszerből kikövetkeztessünk három társaslogikumot: az artikulációt, a grammatika mellérendelő elvét és jelentéseink közvetlen szemléletből merített képeinek spontán jelölő erejét (nevezzük röviden szemléletességnek). Ha ezeket a társaslogikumokat egybevetjük az általános logikumokkal, azt látjuk, hogy a szavak jelentése épp olyan társaslogikai logisma, mint ahogy az alkalmazott logikában a fogalom logisma (össze is vetették régen a grammatikusok a kettőt), a mellérendelés éppúgy társaslogikai tétel, mint az alkalmazott logikában az ítélet. (Az alany-állítmány viszonyát is sokáig azonosnak tartották a logikai ítélet subjectumával és praedicatumával, persze tévesen.) Az artikulációt is összetévesztik, különösen esküdtszéki tárgyalások ügyvédei, az érvelésben szereplő következtetésekkel, egyik (bár nem a legjellemzőbb) jelül annak, hogy mind a kettő szillogizmus. A magyar nyelv három magyarossága tehát valóban megfelel a többi társaspszichologikum rendszerében is mintegy mértékegységül, mert társaslogikumok, s minden valószínűség szerint az összes kategóriákban fellelhetők és meghatározhatók.

A jelképrendszerben, tehát a művészeti kategóriában Bartók és Kodály a magyar parasztdalt elemezték és ők is három magyaros sajátosságot vettek észre rajta: a pentaton skálát, a parlando-rubato ritmust és az izometrikus sorokat. Ha ezeket a sajátosságokat egybevetjük a jelrendszer, a magyar

nyelv társaslogikumaival, meglepő egyezésre bukkanunk. De ezek az egyezések nemcsak azt fogják nekünk mutatni, hogy a „magyarosságok” minden kategóriában társaslogikumok, hanem arra is adnak már válaszfélét, hogy mik is hát voltaképpen ezek a társaslogikumok, mi is hát voltaképpen az, hogy valaki vagy valami magyar.

Az artikuláció és az izometria az időbeli egymásutának, mely beszéd és zene közös közege, egy bizonyos logika szerint való mérése vagy aprózása. A magyar vers hangsúlyos, nem időmértékes, a magyar dal izometrikus zenei és verses sorokból áll. A magyar beszéd hangsúlya az első tagon van: szóban, szólamban, mondatban egyaránt, a magyar zene sem ismeri voltaképpen, zenei értelemben az ütemelőzőt. Körösi kanalasi körti fa: 3, 4, 2, 1 tagú ütemek időben egyformák, akárcsak az izometrikus sorok. Olyan ez, akárcsak a természeti hangok összemlélete, ha az ember csak beszámol a tüneményről és csak a tüneményről számol be, a maga szubjektív szerepéről nem. Az ereszkedő jellegű ütem úgy áll elő, hogy az ember észreveszi az esőcsepp potyogását, amely egyforma, de párosával így áll össze: észreveszem — nem figyelek — újra észreveszem — újra nem figyelek, megint észreveszem — megint nem figyelek. Az esőcsepp hullása voltaképpen spondaeus, észrevételem számára azonban az első részben hangsúlyos, a másodikban hangsúlytalan ereszkedő ütem, ha fordítva képelem, már beleképzeltem saját szubjektív szerepemet is: meglepett és felserkentett-e a külső tünemény, vagy csak magára vonta figyelmemet. Ha végigvizsgáljuk ebből a szempontból a másik két logikumot is, megállapíthatjuk róluk, hogy hasonlóak az artikulációhoz. Mellérendelni éppen olyan objektív jelenség és éppen olyan primitív, egyszerű eljárás az alárendeléshez képest, mint a szemlélettel közvetlenül jelölni, minden absztrakciót, kategorizálást, spekulációt mellőzve. De éppen ilyen objektív tartalmúak, primitív formájúak a magyar parasztdal társaslogikumai is. Az izometria szenttlenül és roppant egyszerűen méri és osztja be az időbeli egymásutánat, a parlando-rubato ritmus egymásmellé rendelve dallamot és szövegverset, szinte ad hoc-szerűvé teszi az európai zene szigorú időmértékét, esetről-esetre engedvén megállapítani: a szöveg alkalmazkodjék-e ezúttal a dallamhoz, vagy megfordítva. A pentaton-skála is objektíve és egyszerűen viszonyít az alaphanghoz az által,

hogy a félhangok hiányoznak belőle, minden absztrakció, kategorizálás, és spekuláció mellőzésével hangsúlyozván az alaphangot, a természetadtát, az éppen aktuális skála alaphangjához képest.

A magyar társadalom társaslogikumai ugyanezen mértékegység alatt bizonyulnak azonosoknak a jel- és jelképrendszerével. Aki a magyar cselekedeteket nem meg-, sőt elítélni akarja, hanem megpróbálja megérteni, titokszerűségekre bukkan, értetlenül áll jelenségek előtt, ha nem ezeket a törvényszerűségeket ismeri el érvényeseknek. A magyar jel és jelkép természetesen megmagyarázhatatlan titok, tehát a magyar *tett* is az, ez azonban az összes elképzelhető tettekre jellemző. Magyarosabb vonás már, hogy nagyon egyszerű ez a tett két okból is. A magyar ember halogatja a cselekvést, mert borzasztó szent és nagy dolognak tartja, ha azonban elkerülhetetlen az mégis, akkor meg nem csinál belőle valami nagy dolgot: megcsinálja, elvégzi teketória nélkül. „Essünk túl rajta” sóhajtással. Nem tartja tehát a tettet magátólértődőnek, csak kikerülhetlenné tartja. Maga a tett ennél fogva csudálatos, titkos dolog számára és szerinte. Ebből következik, hogy társadalmi alapviszonya is más, mint sok más társadalomé. Ha ilyen titkos és megmagyarázhatatlan dolog a tett, sem cselekedni, sem másnak a cselekvését elszenvedni nem képes az ember csak úgy magában, mindig azon fordul a tett lehetősége, kicsoda cselekszik vagy szenved kicsodához képest, Apám, gyermekem, testvérem (nálamnál öregebb, ifjabb, velem egykorú) kell hogy legyen valamilyen vonatkozásban, hogy joga és oka legyen cselekednie, szenvednie velem kapcsolatban. Ez; csak egy esetben lehetséges, ha cselekvő és szenvedő nem egymás fölé, vagy alá, hanem egymás mellé vannak rendelve a társadalomban, különben igazán csak a családban volna lehetséges a társadalmi élet. Ez a tétel viszont csak akkor lehet érvényes, ha tér és idő kategóriái megengedik, tehát, ha nem kimért térben és kimért időben folyik le az egymás mellé rendelt cselekvés és szenvedés, hanem a végtelenségben és az örökkévalóságban. Valóban, a magyar cselekvés, a bravúr csak így lehetséges, ha sem helyét, sem idejét nem mérjük (különben lehetetlenség és valószínűtlenség volna), a magyar szenvedés, az úgynevezett passzív rezisztencia is csak akkor nem elítélendő „fatalizmus”, vagy „inertia”, ha érvényes a tétel, hogy a szenvedés csak akkor sike-

rülhet, ha időtlenségben és virtualításban kivár, kihordoz, megérlel, nem pedig tétlenül és értelmetlenül henyél. Íme, a magyar társadalomban is ott van mindhárom objektív és primitív társaslogikum: az összemlélettel jelölt titokzatos „tett”, az egymásmellé rendelt aktív és passzív egyik és másik ember, s a bravúr és passzív rezisztencia végtelennel és örökkel indokolt szillogizmusa.

Ilyen, aki magyar és ez a magyar lélek, nemcsak azért, mert ilyenül mentette át a magyar faj, a magyar vér rejtelmes ritmusa még Ázsia végtelen pusztáiról és olvasatlan évszázadain keresztül, hanem ezért is, mert ilyennek kapta és őrizte meg az éppen ilyet igénylő és használni csupán ilyet tudó dunamedencei magyar feladat. A mi nyugtalan és véres történelmünkben csak a passzív rezisztencia volt képes néha évtizedeket átvészelni, a mi ritkán adódó és rövid ideig tartó pozitív történelmi pillanatainkban csak bravúrosan lehetett néha évszázadok mulasztását hihetetlen erőfeszítés árán kipótolni. A mi kiszámú, kevert népünk csak egymás mellérendeltségben tudott egészséges munkaközösséget kialakítani magából azonos feladatok együttes végzésére, mi csak egy nyelvűségben élhettünk meg minduntalan változó, majdnem eszperantós közös szókinccsel és mozdíthatatlan grammatikával, jellegzetes artikulációs bázissal, hihetetlen vitalitású képalkotó erővel.

Hogy kell hát nevelni nálunk? Nem *ezt* a magyar lelket kell nevelni, hanem *erre* a feladatra. Ne az legyen hát nevelésünk tendenciája, hogy a nevelő saját egyéniségét öntse bele a növendékbe, hanem egy természetes életközösségben éljenek együtt nevelő és növendék, amelynek az az értelme és egyetlen tanulsága, hogy kettőn áll a vásár, ketten teszünk egyet, gyere, csináljuk együtt úgy, hogy jobb jobban, szebb szebben. Nevelőereje ennek az együttélésnek az által lesz, hogy a dolog a nevelő részéről indulástól fogva mindvégig exisztenciálisan komoly és mély: nem is tudná másképen és belehalna, ha nem élhetne így. Ilyen partner mellett egyszer csak a növendékből is kifeszlik és kifejlik a magasabbrendű életnek előbb a vágya, azután a lehetősége, végül az egyedül-így érdemes volta. S így készülnek kis magyar és öreg magyar az új esztendőre, hiszen a feladat közös, a sorsunk titokzatos és csodás, de a magyar igazság három, örök és bizony.

Magyar cserkésznevelés

HOGY LEHETNE A CSERKÉSZETBE TÖBB MAGYARSÁGOT BELEVINNI!

Háromféle módon: gyakorlatilag, elméletileg és vallásos lélekkel. Mind a három a cserkész-erény gyümölcse: a praktikus érzéké, a megbeszéléseké és a vallásosságé. A kérdés tehát lehet nehéz, de semmiesetre sem megoldhatatlan a mi számunkra és a mi módszereinkkel.

I.

A praktikus ember legjobban teszi, ha nem sokat törődik az elvi kérdésekkel és a rendszerek különféle skatulyáival. Még az egymásután kérdésével se törődjék fölöttébb, a sürgősség sorrend-szempontjait se sokat feszegetse, bízza mindezt az elméleti megállapítások hosszú és kimerítő megbeszéléseire. Ő csak nézzen körül és cselekedjék a pillanatnyi szükséglet szerint.

Kezdje önmagán: mi hiányzik belőlem a százszázalékos, tizenhárompróbás magyarból. Ki vagyok én tulajdonképen, tegye fel a kérdést magamagának legelőször. És ne metafizikai feleletet adjon erre a kérdésre, hanem feleljen úgy, mintha vizsgálóbírónak mondaná: — Schwarz, Weiss, Gross, Müller... Jehlicska, Przsikrzsil, Poszpisil, Szmrtná... Kinszki, Mickievics, Bonkovszki... Tettamanti, Sznlacsik...

Aztán tűnjön el rajta: hogy vihetne hirtelenében, legyszerűbb eszközökkel több magyarságot a cserkészetbe?

Tudom, mi erre az ellenvetés. Hogy a neve még nem óvja meg az embert a hazaárulástól sem. Hát persze, hogy nem. Nem is az most a kérdés, hogy magyar nevű ember lehet-e egészen rossz magyar, mert az nem kétséges, hogy lehet, hanem

az, hogy nem magyar nevű ember lehet-e egészen jó magyar. Az a kérdés, hogy volna a budapesti Nagykörútnak magyarabb ábrázata: a mostani cégtáblákkal-e, vagy csupán magyar cégtáblákkal. Az a kérdés, hogy miért írta magát Petrovics Sándor Petőfinek, Ziegler Géza Gárdonyinak, Steingassner István Tömörkénynek, holott erre senki se kényszerítette őket. És nem utolsó sorban az is kérdés: mikor jön el az az idő, hogy te ezt a magad nevével meg tudd tenni, de nem mint áldozatot, hanem mint amit már nem volnál képes meg nem tenni többé. Különben csak több magyar név lesz a cserkészletben, nem több magyarság. Én, kedves cserkésztestvérem, régi magyar név viselője, egyformán szeretlek téged, akárkinek neveznek. Nem az én ügyem ez, hanem a tied.

Szólj meg csak, gyönyörű virágom... nem mondasz el tíz szót egyvégtibe, mindjárt megmondhatom neked, hogy vigy több magyarságot a cserkészletbe... Te, ahogy te kinézel azzal a te magyarsággal beszéddel!? Hát az egyszerűen smafu. Az egy magyar beszéd! Az egész mentalitásod át van szaturálva egyrészt a nyugateuropéerséggel, másrészt a pesti jassznyelv terminus technikusainak a miazmáival. Hiába, nem tehetsz róla, így kögült sajátosan intellektuális egyedde a pszichéd. Ez vagy te, de legalább te vagy. Ez a te teséged. A te pityipálnál pityipálc-sabb Pityipáliságod. Mondhatnám a Páll szoborult pityizmus.

Ezzel a mi szép magyar nyelvünkkel háromféle gázság is történik mostanában. Teletömik idegen szóval, ez az egyik. Idegen nyelvből átvett fordulatokba kényszerítik legszebb magyar szavait is, ez a másik. Erőszakot követnek el rajta: főneveit igésítik, igéit főnevesítik, összetételeit szétvagdoszák, új összetételeket szülvén helyükbe... Ez a harmadik és legfájdalmasabb.

És még hozzá te se tudsz jól magyarul, cserkésztestvér. Holott múltó nyavalya volna különben az a másik, ha te rajtad nem fogna...

Pedig olyan nagyon könnyű a dolgod. Fordulj el azoktól, akik nem tudnak magyarul és figyelj ezentúl csak azokra, akik tudnak. Ha vidéken vagy, a szintiszta magyar beszéd gazdagon áradó forrására, ha otthon vagy, a magyar remekírók hibátlan és igézetes nyelvére. A magad beszédére nagyon vigyázz, a

csapatotthonban meg ne tûrd a magyar beszéd éktelen feltjait. Szedess adót a csapatösszejöveleteiteken az idegen szavak, magyartalan fordulatok, nyakatekert magyarkodások után. Mondjuk 2 fillért minden hibáért. A hibák is megfognak, a csapatkassza is szépen megtelik, majd meglátod.

*

A csapatod otthona is megszépülne belé, ha sejtelnéd támadna felőle: milyen szép a székely kapu, a magyar tulipántos láda, a mezőkövesdi viselet, a hódmezővásárhelyi kancsó, a buzsaíki hímezés, a hortobágyi karikás nyele, meg a húsvéti tojás országzserte. Itt szinte nem is kell egyebet csinálnod: nyisd ki a szemedet és bámulj. A többit reádbízom.

*

Danolni is szoktatok úgy-e? Hadd hallom. Nem szép, sehogys szép... A legtöbb nótának a dallama se magyar. Aztán ti leginkább a magatok fabrikálta szövegeket szeretitek kornyikálni a megúnásig. És amiről meg azt hiszitek, hamisítatlan népi nóta, bizony igen sokszor értéktelen utánzat, vagy vérszegény, csenevész utóda az őserőtől duzzadó, régi szépségében pompázó népi nótának.

Jaj, itt nehéz sorod lesz. A füled elszokott az igazi melódiáktól: nem jó tanácsadó. Segítségre van szükséged. Fordulj azokhoz, akik értenek hozzá. Sokáig ne merj a magad lábán járni, egész addig, míg meg nem tudsz állani rajta. Végy magyar nótaleckéket és légy engedelmes, szorgalmas tanítvány. Bartók, Kodály, Molnár Imre, Lajtha, Árokháty a legjobb mesterek, ezeket ajánlom elsősorban, de a Cserkészdaloskönyv II. kötete is méltó utódnak ígérkezik.

Voltál már nagy táborban remélem? Csapatostul értem. Nem tudom fölfedezteté-e,; micsoda kimeríthetetlen kincsebánya több és jobb magyarság szempontjából *maga a magyar nép*. Soha máskor és soha jobban ilyen közel nem juthattok hozzá, mint ilyenkor, táborozás közben. Ismerkedjetek össze és szívjatok, gyűjtsetek igazi, ősi, meghamisítatlan magyarságot magatokba ezáltal.

Különösen téli táborokban férközhetnek közel hozzájuk:

olyankor jobban ráér a nép s öszébb szorít benneteket is a hideg. A felvidéki csapatok *regőlése*, falujárása nagyon szép és cserkészies példáját nyújtja számunkra a néppel való érintkezés legnemesebb gesztusának: a szolgálatnak. De én még azt is hangsúlyozni szeretném t mellé, hogy a nyereség két részre megy: ők szegények nyernek vele lelki táplálékot, mi cserébe hazahozhatjuk magunkkal szűzies, erős, igaz magyarságukat.

II.

Ez a második fejezet azért ilyen rövid, mert úgy se tudna elég hosszú lenni. Két tanács mindössze, mert nem lehet két vastag nagy kötet.

Az egyik tanács az elméleti megbeszéléseknek szól. Ne higyjétek, hogy már kellőképen meg van határozva, mit jelent ez a fogalom: *magyar*, magyarnak lenni, magyarság. Különösen cserkészszempontból nagyon elkelne már a tisztázása. Rajta hát, üljétek össze őrönkint, rajonkint, csapatonkint, kerületenkint t. Üljön össze az egész Szövetség és állapítsa meg: mi is hát ez — a legszükségesebb gyakorlati tennivalókon kívül, — amiből a cserkészetbe többet illene és kellene belevinni?

A másik tanácsomat könnyebb is követni, meg nehezebb is. A közfelfogás azt tartja, ha valaki jó magyar szeretne lenni, tegye magasra a lelkében a magyarság eszményét, lobogtassa mint egy zászlót, lássa folyton maga előtt mint egy fényes felhőt, vagy lángoszlopot és menjen utána.

Téved a közfelfogás. Aki jó magyar akar lenni, az ne magyar akarjon lenni, egyedül és elsősorban, mert akkor az úgy sem sikerül. *A jó magyarság előfeltételei nem bennünk vannak ugyanis, hanem fölöttünk.* Isten kezében, Krisztus keresztye alatt, a szentségek fölvetelében, az imádság ereje által, az egyház tanításaiban, a biblia állandó olvasásában... Kinek-kinek a maga hite szerint.

Én nem tudok hinni azoknak a magyarságában, akik a maguk erején akarnak jobb magyarok lenni. Szeretnék, de nem tudok. Elismerem a jószándékaikat de tisztán látom, hogy olyanra vállalkoznak, ami az erejüket meghaladja.

Mert a magyarság — Isten ügye.

Regős nevelés

a) NÉPMESE ÉS NÉPDAL CSERKÉSZEK ÉS CSERKÉSZ-REGŐSÖK PRAKSZISÁBAN.

Az a kérdés, hogy mit csináljon az olyan valaki, aki elhatározza, hogy résztvesz a mesekutatás izgatónan érdekes munkájában?

Először is ismerjen meg sok mesét azok közül, amelyek már anyanyelvén eddi ff megjelentek.

Azután meséltesse a környékbeli gyerekeket és öregasszonyokat, öregembereket mennél többet. Persze inkább úgy, hogy *ne vegyék észre ezt a szándékát*. Látogassa azokat az alkalmakat, amikor maguktól is mesélnek. A hallott meséket írja fel közvetlenül azután, hogy hallotta.

Hasonlítsa össze az általa gyűjtött meséket a mások által gyűjtöttökkel. A gyerekek meséit különösen gyanakodva kell hallgatni, mert hátha a dedóskisasszonyoktól hallották? Az öregek is olvashatták könyvből, ma már falun is nagyobb divat olvasni, mint régebben volt.

Az a fontos, hogy könyvekből, mesélőktől mennél több változatot, variánst össze gyűjtsünk. Akkor aztán keressük a gyökereket: bontsuk motívumokra a meséket, keressük jelentkezési helyüket, idejüket, vándorútjukat. Ez már meglehetősen nehéz munka, inkább csak a tudósok értenek hozzá. De, különösen társaságban, műkedvelősködhetünk mi is.

A „Szóló szőlő” meséjét p. o. így lehet motívumaira bontani:

1. Király három leányának vásárra menő apjuk vásárfiát ígér: a) aranyos ruhát, b) ezüst ruhát, c) szóló szőlőt, mosolygó almát, csengő barackot.
2. Első kettőt megveszi, harmadikat nem teljesítheti. Hazamenet elakad.
3. „Cséros”-sáros disznó legkisebb leánya kezéért kiszabadítja.
4. Taligával jön a disznó a leányért. A helyébe csempészett parasztleányt kifordítja a taligából, az igazít elviszi.

5. Ólba viszi, de az reggelre palotává lesz, a sertés királyfivá. A kertben a kért gyümölcsöket is meglesi a királyleány.
6. A királyfinak varázslat folytán volt disznó alakja s a királyleány megváltotta.

A motívumrabontás arra való, hogy az eredeti formát megállapíthassuk. Hogy melyik forma az eredetibb, arra a következő támpontjaink vannak:

- a) az általánosabb eredetibb a ritkábbnál (hal a csukánál p. o.);
- b) a nagyobb területen elterjedt;
- c) a vándorúton a kezdethez közelebb eső (Hogy lett rövidebb a medve farka? c., mesénk p. o. valószínűleg észak felől vándorolt délnek);
- d) mennél sértetlenebb és teljesebb a változat, annál eredetibb;
- e) mennél jellemzőbb, vagy mennél mulatságosabb, annál maradandóbb;
- f) mennél természetesebb, annál eredetibb. (Valószínűbb, hogy a róka a medvét csapta be a jégen halászással eredetileg, nem a farkast, mert a medve farka rövid.)

A keletkezési helyet a vándorút iránya segíti sokszor eldönteni. A vándorút iránya mindig arrafelé halad, amerre a mese romlik. P. o. az előbb említett mesénél a medvétől a farkas felé. Sokszor a tartalom is segít a helyzetmeghatározásban, p. o. a Farkastanya c. mesénk már csak azért is valószínűleg északi eredetű, mert északon építik úgy a konyhát és szobákat, amilyen házban az állatok elhelyezkednek.

A keletkezési időt meghatározni még emezeknél is bizonyultabb eljárás. Csak széleskörű olvasottsággal rendelkező ember állapíthatja meg az innenső határt: mikor jelent meg az irodalomban első ízben. A túlsó határt megállapítani sokszor majdnem lehetetlen. Néha a tartalomból lehet rá következtetni: ha orvos, pénz, kukorica stb. szerepel a mesében p. o., tudhatjuk, hogy Amerika felfedezése után stb. stb. keletkezhetett.

Valamivel könnyebb a dolgunk a *népdalok* gyűjtésénél. Itt első kötelességünk, hogy valamennyi nótát egy közös záróhangra kell áttransponálnunk. *Ez a közös záróhang megegyezés szerint az egyvonalas g,* (violinkulcs szerinti második vo-

nalon.) Aztán külön kell őket csoportosítani négy szempontból: a) hány sorosak? b) főcezurájuk záróhangja mi? c) dallamosorok szótagszáma mennyi? d) mekkora a dallam ambitusa, azaz legmélyebb és legmagasabb hangjának a távolsága?

Miután a gyökereket keressük, minden nótánál azt a kérdést kell feltennünk, amit a meséknél: megvannak-e benne az öslegszerűség követelményei? Hihetünk-e benne, mint hamisítatlan népdalban? Az a kérdés, mik ezek a követelmények?

a) *Dallamszerkezetük* tekintetében három fokozatot különböztetünk meg: legrövidebb az olyan dallam, mely rövid motívumból áll és nincs zárt formája, azután következnek az olyan dallamok, melyek zártformájúak ugyan, de nem elég világos szerkesztésűek; legújabbak a világos architektúrájú dallamok: AABA = első sor = második = negyedik sor, harmadik más; vagy: ABBA = első = negyedik, második = harmadik sor.

b) *Ritmus tekintetében* legrégebbiek azok az ú. n. tempo giusto menetű nóták, amelyek még bizonyos testmozgáshoz voltak kötve s azért nem szabad a menetük; középen állnak a parlando rubato, egészen szabad tempójú nóták s legmodernebbek azok az ismét csak tempo giusto menetűek, amelyek a parlando rubato menet megmerevedéséből állottak elő.

c) *Hangsor tekintetében* *suz*, egész régi nóták ú. n. pentaton öthangú hangsorban mozognak, az ú. n. nagy félhangok hiányzanak belőlük.

d) 12, 8, 6, 7, 11, 10, 9 szótagú izometrikus sorokra énekelt 4 soros dallamok a legrégebbiek.

e) Az *ambitusuk* lehetőleg kicsi.

f) A *kategoriókra* osztottság is jellemző rájuk nézve. Alkalmi dalok a lakodalmas, sirató, táncdalok,; ünnepi különösen karácsonyi nóták.

Ezek a módszeres irányelvek, melyek segítségével visszatálhatunk a természetesség, az ősiség, az egyszerűség, az őszinteség, gyermeki naivitás, a nép, a gyökér, a forrás, a kiindulás, a kezdet, a születés felé, ahonnan elszakadtunk, melyet hűtlenül elhagytunk, ahonnét eltévedtünk a sorvadás, a halál, a bűn ösvényére.

Nehéz munka lesz, de az élet, a jövő az ígérete. Emerre pedig az elmúlás réme vigyorog felénk.

Frázis volna ideírni, hogy akármekkora fáradság lesz, megéri.

Mesegyűjtemények. Legismertebbek *Benedek Elek* mesegyűjteményei; nem tudományos, de annál költőibb *átdolgozásai* a magyar népmeséknek. Csak könyvtárakban hozzáférhető s részben el is avulta nem modern módszerrel feljegyzett anyag található *Gaál Gy., gr. Majláth, Merényi, KSmány* gyűjteményeiben. Könnyen megszerezhető *Arany László* gyűjtése (megjelent az Olcsó Könyvtárban). Sok népmesét találhattok a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* eddig megjelent *tizennégy* kötetében.

Akit a népmesék tudományosan érdekelnek, kísérje figyelemmel az *Ethnographia-Népélet* újabb füzetait és régebbi köteteit. Olvassa el / *Katona Lajos* két kötetben összegyűjtött *Irodalmi Tanulmányainak* idevonatkozó darabjait. Használható összefoglalás *dr. Braun Soma* könyve: *A népmese.* (Szabad Iskola VIII. köt. Genius kiadás.) Aki németül is tud, olvassa el *Fr. v. der Leyen* könyvét: *Das Märchen.* (Wissenschaft und Bildung c. gyűjteményből.)

Népdalgyűjtemények. Nehezebben és csak könyvtárakban hozzáférhetők *Erdélyi János:* Népdalok és mondák, 3 kötet. — U. ő: Magyar közmondások könyve; *Pap Gyula:* Palóc népköltemények. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első három kötete. *Kálmány Lajos:* Koszorúk az Alföld virágaiból, 2 kötet. — *U. ő:* Szeged népe, 3 kötet, — A *Kisfaludy Társaság:* Hazai népköltészet tára, 3 kötet (tót, rutén, oláh gyűjtés). Könnyebben hozzáférhető s antiqüariumi úton is kapható: A Magyar Népköltési Gyűjtemény IV-XIV. kötete. A Magyar Remekírók 54. és 55. kötete (magyar népdalok és magyar népballadák).

A magyar népdalok *dallamainak* irodalma A Magyar Cserkész könyveinek 116-117. kettős füzetében van összeállítva (Bárdos Lajos: 101 magyar népdal, Kodály Zoltán előszavával). Es a kis könyv nélkülözhetetlen segítőtársa minden regős cserkésznek.

Aki népdallal tudományosan akar foglalkozni, elsősorban *Bartók Béla:* *A magyar népdal* c. könyvét tanulmányozza át (Rózsavölgyi kiadás). Azután tanulsággal olvashatja még *Fabó Bertalan* művét (A magyar népdal zenei fejlődése) és *Seprődi Jánosét* (A m. népdal zenei fejlődése). *Horváth János* verstani

tanulmányai is nagyon tanulságosak s idevágó könyv *Réthei-Prikkel Marián* tanulmánya is *A magyar táncról*. Végül megemlítendő még *Molnár Antal* kézikönyve: *A magyar zene elméletéről*.

b) CSERKÉSZELVEK A MAGYAR NÉP SZOLGÁLATÁBAN.

Felsorakozik képzeletemben egymás után a tíz cserkész-törvény. Nagyszerű edények. Kifogyhatatlan olajoskorsói a magyar cserkészek magyar programjának. Olyik üres, a másik félig telve, de közeledik az idő, hogy csordultig megtelik mind a tíz. Kóstolóba azonban azt hiszem, már is kaphatunk mind-egyikből egy keveset.

1. *Őszinteség*, a) Milyen jó volna, ha az idegen nevű cserkészek még a nyári táborból kérvényt adnának be a belügyminisztériumhoz szép, jó magyar névcseré végett. Milyen jó volna, ha parancsnokságuk is, kerületük is, a Szövetség is kezükre járnának ebben a szép törekvésükben. Milyen jó volna, ha az egész magyar cserkészvilágban ilyen irányú mozgalom indulna meg. Hogy őszintén azt mutassák a cserkésznevek, amit a cserkészszív dobog.

b) Sokszor a szavadon sem venni észre, hogy magyar cserkész vagy. Magyarul beszélsz, de nem magyarosan. Milyen jó volna, ha alakulna a táborotokban nyelvmívelő társaság, amely magyarosságra törekednék, üldöznék a magyartalankodást (teszem fel, mindenkori 2 fillér büntetéssel sújtana minden észrevett és nyomban kipellengérezett merényletet a magyar nyelv szelleme ellen). Gyűjtene az ízes magyar szavakat és tősgyökeres magyar fordulatokat a magyar írásművészet mestereinek, a magyar népnyelvnek és a történelmi magyar nyelvnek a tanulmányozása által. Legyünk sokkal őszintébben, mint eddig: szegény ország igénytelen fiai. Tábori megbeszélések számára ajánlom idén nyáron a *cserkészpenitenciatartást* és a *cserkészböjtöt*, különösen a következő büszke kijelentésekre vonatkozólag: *Magyarországon 30.000 cserkész van. A magyar cserkész legkülönb a világon. Közöttük is a mi csapatunk, az én őrsöm, saját becses önmagam. „Őrségen álló kis magyar vagyok.” Ennyi és ennyi próbapontom van. Egyet köhintek és ahány ellensége a magyarnak, annyifelé szalad. Isten sem engedi, az idő is*

nekünk dolgozik, hogy ez a mostani igazágtalan állapotunk tartós legyen. (Hátha mégis az lesz — sajnos.) Hátha Isten bűntetése ez rajtunk? Magyar bűnök nincsenek? A mi generációnk semmi, éppen semmi hibát nem lát önmagában?

2. *Kötelességteljesítés.* Tegyük fel, hogy mint egyén, akár mint diák, akár mint inas, a legjobbat és legtöbbet adod, ami tőled telik. Akkor is: milyen jó volna, ha *külön teljesítményeid is lennének, mint magyar fiúnak.* Mi az a *több és jobb*, amit ezen a nyáron dolgozol:

a) megszállott területek, idegenben élő magyar gyerekek helyett, sőt részben az ő teljesítményeik ellensúlyozására?

b) a világháborúban elesett, eltűnt, megrokkant, négy esztendeig rendes polgári munkájuk végzésében meggátolt magyar katonák munkájának és a háborúban tönkrement, felhasznált, megrongálódott magyar értékeknek a pótlására?

c) a magad nevében. Mert ha csak annyit, sőt annyit sem dolgozol, mint elődeid, a világháború előtt gyerekeskedő fiúk, nem tarthatod a versenyt a nagy nemzetek és a szomszédos utóállamok fiaival, hiszen azok kedvezőbb körülmények között dolgozhatnak, mint te. (Ne vedd ezt, kérlek, csak szólamnak. Sőt nagyon jól teszed, ha *naplót vezettek* ezekről a nemzeti „különórázások”-ról magad is, csapatod is.)

3. *Szolgálatkésztség,* össze ne téveszd az egyén szolgálatkésztségével. A nemzeti élet is kéri, sőt igényli szolgálatkészsedet. Volt egyszer egy cserkész tábor, amely a *Nemzeti Múzeum* szolgálatába állította háromhetes munkáját s a Múzeum ásatott vele olyan időben, mikor ez nem történhetett volna meg pénzhány miatt másképen. Nyári, téli táborok alatt ugyanígy szolgálatába állhatunk a néprajznak, az iskolán kívüli népoktatásnak, az év hátralévő részében a gyermekvédelemnek, Vöröskeresztnek, Patronagenak és minden olyan alakulatnak, mely a nemzeti és társadalmi szolgálatot írta zászlájára.

4. *Testvériség.* Nemzeti szempontból hármas kötelességet ró reánk ez a törvény.

a) Levelezés, meghívás és látogatás útján jobban gondját viseld megszállott területi magyar cserkőzstestvéreidnek. Irodalmukat, sajtójukat pártolnod kell a magadé mellett nagy felelősséggel s még nagyobb szeretettel. Közben ne feledd, hogy odaát nem lehet mindenki cserkész, aki az szeretne lenni s az

egész ott élő magyar ifjúságot szívedbe kell zárnod, személyválogatás nélkül.

b) Tanuljatok idegen nyelveket. Munkamegosztás itt is lehetséges, kívánatos is. Legyen egy-egy csapatban német, francia, angol, olasz, szláv, török, finn, holland stb. őrs. És ne csak úgy tessék-lássék tanuljatok, hanem azzal a kemény elszántsággal, hogy nektek előszóban és írásban teljes könnyedségre, sőt eleganciára kell szert tennetek valamelyik világnyelvben, mert diplomatai, propagandistái akartok lenni a magyar ügynek. Ugyanekkor arra is gondoljatok, hogy *legyen* mondanivalótok azon a nyelven, azon testvérek számára, akiknek barátságát meg akarjátok szerezni a magyar ügynek.

c) Ugyanilyen fontos az utódállamok kultúrájának és nyelvének a megismerése is. Hogy akarjátok a csehekkal, tótokkal, ruténnel, oláhokkal, rácokkal, horvátokkal felvenni a küzdelmet, ha az ő álláspontjukat és egész nemzeti mivoltukat éppen nem, vagy csak hallomásból ismeritek. Ők is könnyebben uszíthatók ellenünk, ha csak azokból a rágalmból alkotnak rólunk fogalmat, amelyek köreikben úgy el vannak terjedve. És ha majd visszakerülnek hozzánk valaha az elszakított részek, kit küldjünk p. o. a tótok közé vezetőnek, ha te, szegedi, győri, kecskeméti cserkész nem tudsz tótul?

5. *Lovagiasság*, a) Ismered-e a náladnál gyöngébbeket? Ismerd meg őket mélyebbről, igazabban, mint eddig. A körülötted élő többi fiút, akik nincsenek úgy megszervezve, mint te a cserkészetben, vagy akiknek a szervezete nem tetszik neked egészen. Apró kis titkos bandák, máról-holnapra alakultak, minden magasabb eszme híján. Vagy világnézeti alapon állók, de például osztályharcra tüzelnek, vagy felekezeti gyűlölködéssre szoktatnak.

b) Barátkozz össze azokkal a fiúkkal is, akikkel ritkán vagy sohasem találkozol. Pl. diák, ha te inas vagy, inas, míg te diákoskodol. Vagy városi gyerek, pedig te falun lakol, esetleg megfordítva: parasztlegény, holott te csak táborozni szoktál falu közelében. Társadalmi ellentéteink ezzel csak gyógyulnak.

c) Ismerd meg általában a népet. Cseréljétek ki egymással a tudományotokat s vigyázz, hogy üvegyönggyel ne fizess, mint hajdan a spanyolok az indiánoknak aranyporért. A mi tudományunkra szüksége van a népnek, mert elmaradt a fejlődésben a történelem folyamán. De nekünk is szükségünk van a

nép tudományára, mert ha nem az lesz a mi kultúránk gyökere, ha nem az ő szellemi élete képezi a mi szellemi életünk büszke palotájának a fundamentumát: vázába tett fonnyadó virág, homokra épített vár a mi legnagyobb büszkeségünk.

d) Szolgáld a népet. Lásd az angol cserkészlet az utcagyerekek felkarolásából és felemeléséből táplálkozik. Nem volna cserkészszerű a fejlődésünk irányvonala, ha a magyar cserkészlet továbbra is mindvégiglen a kimosdott, kényentartott, jó kis fiúk zártkörű, önmagáért való játékos mulatsága maradna.

Bizonyára hallottad már, hogy nagy divat mostanában a városokba özönlés. Míg egy-egy nagyobb helyen az orvosok p. o. alig tudnak megélni egymástól, annyian vannak, faluhelyeken nagy az orvoshiány. (Sietek ideírni hogy csak példaképpen hoztam fel éppen az orvosokat.) Szolgáld a népet — van ennek a parancsnak egy mélyebb, nehezebb, de nagyon szép értelme is. Most nyáron, miközben ott élsz a természet ölében, ott forgolódsz a falusiak között, vedd föl a kérdést, szokj a gondolathoz: nem lehetnél-e te, nem lehetnétek-e ti az a kivétel, aki nem fél, nem menekül a falutól, hanem már most, fiatal korban, készül, mint valami misszióra, *falura menni, vidéken helyezkedni el*.

6. *Természetszeretet*, a) Táborozásaitok, mozgótáboraitok tervszernek és rendszeresnek legyenek s tanulmányutakkal kiegészítve öleljék fel az egész haza ismeretét.

b) Ne csak mindig szép tájra, könnyű táborhelyre törekedjétek. A vadszik közepén miért nincs soha, kivételesen sem tábor¹? Miért nem kóstoljátok meg, minden csapat legalább egyszer azt az ádáz harcot, amelyet a magyar nép a magyar föld, magyar klíma, magyar viszonyok mostohaságával oly reménytelenül folytat immár ezer esztendeje¹? Csak az tud igazán szeretni, akinek vére, verejtéke, könnye hullott azért és arra, amit szeretnie kell.

7. *Fegyelem*, a) Mi magyarok híresek vagyunk a széthúzásunkról. Milyen jó volna, ha az idejé nyár és az ezután következő egynéhány esztendő egy szigorú fogadalom jegyében múlt el: történjék akármi, *nem veszünk többet össze*.

b) A felsőrend ne basáskodjék a fegyelem nevében.

c) Az alsórend pedig ne csináljon se nyílt se burkolt forradalmat.

A cserkészlet *önkéntes* vállalkozás. Akinek nem tetszik,

akármikor otthagynak. Se nagyok, se kicsik ne gondolják, hogy személy szerint rajtuk áll vagy bukik a jövő. Viszont vegye tudomásul minden cserkész, hogy személy szerint rajta is áll vagy bukik.

8. *Vidámság*. Minden jól van gyerekek, de azért kénytelen vagyok eszetekbe juttatni, hogy a jókedvünkben túlsok

- a) az indián és egyéb idegen eredetű elem,
- b) a *csak* cserkész-tréfa,
- c) a sekélyes, felületes, esetlen „kölykösködés”,
- d) az eszeveszett, vagy kényszeredett álöröm.

Nem megrovásképpen írom ide, hiszen a) a cserkészpróbák közt sok az indián eredetű és szép élet is az indián élet, b) persze, hogy aki cserkész, elsősorban a cserkészváltóra büszke, azt emlegeti, c) nem vagyunk még lehiggadt, sőt megsavanyodott öregek, d) a katonáknak a város végén ki kell húzniok magukat fárasztó gyakorlatok után is és „hivatalból” fújni a menetelő nótákat, akár tetszik, akár nem.

Ez mind igaz. De az is igaz mind, amit az előbb mondtam. Orvossága pedig van, hát kár volna hasznát nem venni az orvosságnak.

a) Tanuljunk magyar játékokat, magyar nótákat, zene-darabokat, magyar ügyességeket, magyar díszítő motívumokat, magyar verseket, olvasni valót, találós kérdéseket, anekdotákat, tréfákat s egyéb itt fel nem sorolt magyar kincseket.

b) Vigyázzunk rá, hogy tudományunk tisztán cserkész része túl ne tengjen ünnepélyeinken, tábortüzeinken, összejöveteleinken. (Lehet erre vigyázni. P. o. nóta közben válasszunk ú. n. „cigánybíró” s az ügyeljen arra is, hogy nótáinknak legfeljebb a fele, de ez már túlságos arány szerintem, legyen cserkésznóta s a nem cserkésznoták nagyobbik része is hamisítatlan magyar népdal legyen.)

c) Keressük, szeressük és uzováljuk a *klasszikus* alkotásokat. Idetartoznak a tősgyökeres, epigrammatikus rövidségű kifejezések és ízes magyar szavak is. Történelmi emlékek. Nagy költők és művészek alkotásai. Elsősorban magyaroké, de a világirodalom klasszikusait is ideértem. Szívbeli nagy gyönyörűségemre szolgált példának okáért, mikor évekkal ezelőtt egy pünkösdi táboron a 15. sz. csapat Shakespeare Szentivánéji álmából előadta a kézműves jelenetet. Gurultunk a nevetéstől és közben a brit óriás szellemével társalkodott a lelkünk.

d) Ha mélyül a kedélyünk és a végzett munka, megszerzett ügyesség, összegyűjtött szellemi gazdagság válik lassankint gyönyörűségünknek is a forrásává, magától elmúlik áljókedvünk súlyos nyavalyája.

9. *Takarékosság.* Pénzzel, idővel, kedvező alkalmakkal cserkészkötelesség takarékoskodunk. A magyarságunkkal azonban magyar voltunk gondja és felelőssége a takarékoskodás.

a) El ne mulaszd elvégezni, amit az eddigi próbapontok javainak.

b) De ne „cigányfültre” játsz a magyar sors orgonáján. Készíts *leltárt* a magyar értékekről.

Magyar nép,
Magyar sors (történelem),
Magyar föld,
Magyar nyelv,
Magyar írás és magyar remek,
Magyar ész és magyar munka,
Magyar akarat (magyar program),
Magyar küldetés (Isten tervei a magyarsággal),
Magyar helyzet (Trianon óta),
Magyar cserkészlet és magyar ifjúság.

Ezek csak főtételek és vezérszavak. Dolgozd ki pontosan, hogy tudhasd: micsoda aktívái és passzívái vannak a te magyar voltodnak.

c) És pénztári naplódhoz hasonló pontos kimutatást követelj magadtól reggeli és esti csendes órád, lelkiismeretvizsgálatod alkalmával a felől: végzel-e rendszeres és értékes *magyar* munkát és általában végeztél-e a szóbanforgó napon. Ha igen, mit és mennyit *I*

10. *Tisztaság.* Tested Isten szent Lelkének a temploma. Lelked a Jézus Krisztus foglya. (Vagy szerinted még csak az eljövendő Messiásé, ha zsidónak születted.)

Amíg ezt nem érzed és ennek megfelelően nem élsz; talán szeretnél, de képtelen vagy ezek szerint a törvények szerint élni.

PROGRAMM.

1. *Névmagyarosítás* ügyét (ha van szükség ilyenre) előkészíteni, önmagammal, otthon rendezem a kérdést. Beadom a kérvényt, törődöm a sorsával. Cserkészársaim körében propagandát kezdek és nem hagyom abba.

Ügyelek a beszédemre. Táborozás alatt megfigyelem a falusiak beszédét. Kis szöszedetbe jegyzem a szokatlan szavakat és fordulatokat. Kérdezősködöm: mit hogy hívnak. (Növények, tárgyak, tárgyak alkatrészeinek, eljárásmodoknak a neve, stb.)

Igyekszem megtanulni (kiejtésben is, de főleg fordulataiban) a táborunk közelében beszélt *nyelvjárást*. Elolvasok figyelmesen legalább egy tősgyökeres magyar könyvet. Abból is kiírom a jellegzetes szavakat és kifejezéseket. Megalakítom táborunkban a nyelvművelő társaságot. 2 fillér büntetés terhe alatt tilos a magyartalankodás beszédközben. Különösen a jassz kifejezések tilosak.

A cserkészenitenciatartást megbeszélések formájában megpróbáljuk. Az eredményt igyekszünk röviden megírni az Országos Vezetőtiszt címére is.

2. Megcsinálok a *magyar „tulórázás” számadási naplóját* és vezetem legalább három hónapig rendszeresen, azután is előelő fogom venni, hogy meg ne feledkezzem róla.

3. *Számonkérem magamtól, mire tanítottam táborozás alatt a falusi gyerekeket, néniket és bácsikat* (különösen egészségügyi tudnivalókra). Mennyit és hogy törődtem velük¹? Hazulról kikkel fogok közülük levelezni? Írtam-e már nekik? Mikor írtam utoljára? Mikor és mit fogok írni nekik legközelebb? Küldtem-e már a faluba valamit? Mit? (Szegényeknek ruhánemű, jó könyv vagy újság, amit már kiolvastam; tanulságos füzetek, amit egyenesen a számukra szereztem be a zsebpénzemből; stb. stb.)

4. *Ismerek-e fiúkat megszállott területekről?* Ha nem: honnan lehetne címeiket szerezni? Leveleket írok, legalább is egynek közülük rendszeresen. Barátaimat ráveszem szintén a levélíráásra, míg csak az őrsöm vagy a rajom, vagy a csapatom egész régi Magyarországot nem gondolja. Látogatást tervezek és készítek elő hozzájuk. Meghívok onnan valakit. Veszek ott megjelent könyveket, megrendelek ottani ifjúsági lapot.

Tanulok idegen nyelvet. Nem nyugszom addig, míg a

csapatomban 2-2 fiút (hogy egyedül meg ne unják) rá nem szabadtok valamelyik rokonyelvre, valamelyik régi Magyarországon ezidő szerint beszélt nyelvre.

5. *Csereviszonyba lépek a táborom körüli néppel*, a) Néprajzi gyűjtést kezdek. Vajjon mi érdekel legjobban? Kivel osztokodjam, hogy rendszeresen gyűjthessünk? A lehetőség igen bő. (Gazdálkodás. Pásztorkodás. Állattenyésztés. Halászat. Vadászat. Szobabútorzat. Konyhaszerszámok. Fonás-szövés szerzsámai. Népviselet. Női kézimunkák. Zsebbe való tárgyak.) Kismesterségek (pintér, ágy, gölöncsér, bábos, kékfestő). Alkalmi népelet (pirostojások, regőlő készségeek, betlehemes felszerelés stb.). Zene (dudák, tamburák, citerák). Gyerekjátékok. Régi magyar élet esetleges emlékei (céhemlékek p. o.).

Népművészeti motívumokat, tárgyakat, népmeséket, népdalokat, népszokásokat, babonákat, kuruzsló-recepteket figyelek meg és jegyzek le. (Már idehaza tanulmányozom a gyűjteményeket, hogy tudjam a módját s hiába ne fáradjak azzal, ami már össze van gyűjtve.) Fotografálni fogok. Rajzolni (esetleg festeni) fogok. Mindent, amit jellemzőnek találok. Házakat, tárgyakat, ruhákat, fejeket, jeleneteket.

Törődöm a néppel. Egész csomó kérdésem van, ha a tábor melletti község vagy községekre gondolok. Ilyenek és ezekhez hasonlóak:

Mekkora a község határa? Kiké? Hány és mekkora nagyságú nagy- és középbirtok van rajta? Körülbelül hány kis- és törpebirtok? Hány kai hold terület van nem községbeliek kezén, viszont hány hold földet bírnak a községbeliek más határokból? Hány birtokost tart el a saját földje, hányan szorulnak napszámos munkára? Hány szegényember („nincstelen”) van a faluban? Miből élnek ezek? Hányan keresik kenyerüket otthon, hányan a közelben, hányan messzi földön? Mennyit keres kb. átlagban a szegény ember? Hogy élnek általában abban a faluban? Hogy étkeznek, ruházkodnak, mennyit költenek magukra átlag? Tudnak-e valamit megtakarítani és mibe fektetik az ilyen pénzt? Milyen a falu társadalmi összetétele a földműves lakosságon kívül? (Hány és miféle iparos ember van benne, mennyi bolt? A faluból élnek ezek, vagy honnét és hogyan? Kikből áll az intelligencia? Hogy élnek ezek egymás között és a faluban?) Felekezeti megoszlás, vallásos élet és felekezetközi élet milyen? Milyen fokon áll a népoktatás? (Iskolák, be-

iskolázás, továbbképzés, társadalmi művelődés alkalmi szempontjából?) Vannak-e végzett emberek a faluból, hol élnek, ott-hon, vagy másutt? A társadalmi élet milyen? Vannak-e kasz-tok? Vegyülnek-e egymással? Társadalmi egyesületek van-nak-e? Hát más összejövetei alkalmak? A faluból szokás-e házasodni, vagy idegenből? Szeretik-e a gyermekáldást? Mi-lyen a falu egészségügye? Van-e orvos? Hívják-e szívesen? Használják-e a gyógyszerért? Ha van közelben város, igónybe-vezik-e az ottani orvosokat, kórházat vagy klinikát? Vannak-e javasasszonyaik, kuruzslóeszközeik vagy gyógyszereik? Hogyan gondolkoznak politikáról, adóról, katonáskodásról, a leventemozgalomról, a magyarságról, Trianonról, a világ folyásáról? Szeretnek-e olvasni? Hol? Mit? Hogy? (Közkönyvtár van-e? Hány példányban, miféle újságokat járatnak? Kaszinó van-e? Olvasnak-e benne?)

Hogy művelik a földet? Hány cséplőgép, hány traktor dolgozik a község határában? Egyéb géperővel hogy állanak? Hány autó, motor, bicikli, hány gyár, hány kertészet, hány hold ipari növényvel bevetett terület van náluk? Hogy épít-keznek? Nemesített vetőmag és tenyészállat kérdésében mi a gyakorlat náluk? Méhészet, selyembogár, háziipar kedvelt-e előttük? Szeretik-e a fát? Folyik-e fásítás határukban? Van-e vízierejük? Milyenek az utak? Messze van-e a vasúti állomás? Posta, táviró, telefon játszik-e valami szerepet az életükben? Mi a hatása rájuk a városnak, esetleg Pestnek? Hová járnak vásárra? Náluk milyen a piac? Szeretik-e a rádiót? (Hány ké-szülék működik a faluban?) Mennyit őriztek meg régi hagyo-mányokból? Fejlődik-e a falu, vagy elmaradott?

6. *Mit jártam be eddig és mit nem ismerek még Csonka-Magyarországból?* Érdekes volna egyszer néhány napig tanul-mányozni egy alföldi' tanya életét. Elképzelni, milyen lehet ugyanez télen.

7. *Tábori életünk és tábortüzeink szigorú próbája.* Mennyi belőle idegen, egyoldalúan cserkész, gyerekes és csinált. Milyen robinsoni készségeket tanultam az idén a falusiaktól? Mennyi új magyar népdalt? Vettem-e hasznát tábordíszítésnél, cserkőszbotfaragásnál stb. a tőlük ellesett magyar motívumok-nak? Ha nem tanultam a néptől effélet, tanultam-e könyvből? (Vigyünk magunkkal a táborba ilyeneket: A magyar nép mű-

vészete; Magyar Népköltési Gyűjtemény; Bartók-Kodály: Magyar népdalok stb., stb. Klasszikus munkákat is vigyünk.)

8. *Elkészítem* a) a magyarságom leltárát; b) az idei táborozásom magyar programját; c) a 2. pontban említett magyar naplót; d) mindezekre a pontokra már itthon elkezdem az előkészítő munkálatokat.

9. *Isten engem úgy segítjen!*

Épülj fel, izmosodj meg, gondolat!

A következő tanulmány kikristályosodásának törmelékeiből:

A MAGYAR HÍD.

Ha egy jelkép tömörségével kellene meghatározniunk Magyarországot és a magyarság szerepét ezeresztendősnél öregebb európai történelmünk keretei között, keresve se találhatnánk megfelelőbbet, mint amilyen a *híd*. Mióta idejöttünk a Kárpát, Balkán és Alpes hegység közé, a Duna mind a két partján elterülő sík legelőkre előbb, majd szántóföldekre, kezdetől fogva máig *híd* voltunk mindenféle viszonyulás szerint.

Híd vagyunk: három *népóceán* összekötő hídja. Latinság, germánság, szlávtság rajtunk, sőt bennünk találkozik, de általunk és velünk különül is el egymástól. #fd vagyunk: a három *népóceán* peremnépei között északi és déli szláv népek, Románia, a nagy Germániától elűtő történelmű és lelkialkatú osztrák-németek a szomszédaink. *Híd* vagyunk saját határaink között is, velünk egy fedél alatt töltöttek el évszázadokat tótok, rutének, horvátok, rácok, svábok, cipszerek, szászok, mánták.

Híd vagyunk: három nagy *világnézet* ölelkezik rajtunk keresztül, hol azt hinné az ember, összebarátkozni, hol kénytelen belátni mégis, hogy inkább csak birkózásra. Nyugati és keleti keresztyénség között sokáig támadó félként, majd missziós terület gyanánt, de Európába költözése óta mai napig itt az iszlám is, a kifejezetten nem-keresztyén világnézet. De éppúgy, ahogy peremnépek hídja voltunk és vagyunk, úgy vagyunk *híd* perem-világnézetek között is. A klasszikus *görög-római* szellem mint a múlt ittfelejtett kincsesládája még mindig váltópénzül kínálja aranyát. A jelen értékeinek egy része *zsidó* eredetű nálunk. A jövőt mint maga is híd íveli át fejünk felett Európa *ősbárbar-pogány* mítosza, ahány, annyiféle módon.

Magunk határai között is *híd* a világnézetünk a hagyományos *törvény*, a jelent élő *kultusz* és a jövőt vizionáló *misszió* között.

Híd vagyunk: három *kultúra* metszéspontjára helyezett bennünket történelmi sorsunk vagy végzetünk, vagy küldetésünk, hiszem és remélem, hogy egészen bizonyosan ez az utóbbi mégis. Európa, Amerika és Ázsia egyformán megfejtésünk próbál lenni e történelmi napokban s mi csak azért maradhatunk meg a helyünkön, mert sem egyik, sem másik, sem harmadik nem igazán megfejtésünk, az az igaz, hogy mi egyik sem vagyunk, hanem híd vagyunk közöttük. Kultúránknak nem alap jelleggé sem a matéria, sem a ráció, sem pedig a misztikum. A hidat mi úgy tartjuk háromfelé is, hogy nálunk egymásután derül ki: más az anyagelvűség és más a valóságtisztelet, más az Ész istennője és más a józanság, más a titok rejtelme és más a csoda megmagyarázhatatlan kézzelfoghatósága.

Mindezt sürgősen fontosnak és szükségesnek véltük elismételni, pedig nyilvánvaló és tudott dolog mind. De népek, világnézetek és kultúrák harca idején nem árt a hidaknak, ha hídmivoltukat minduntalan érzik és élik. Jaj a hídnak, amely mást próbál, mint: ha ível és lebeg.

Hídvoltunkból következik, hogy három valami nem sikerült, mert nem is sikerülhetett nekünk sohasem történelmi éltünk során. Nem tehattük meg először is azt, hogy csak egyik hídfő épüljön ki itt nálunk s semmibe ívelő híd legyünk e miatt. Nem lehetünk mi soha kizárólag csak az egyik, vagy csak a másik, a mi életünk mindig viszonyulás és vonatkozás volt, mi mindig minden lehetséges megoldási mód kellett, hogy legyünk. Oroszország merőben ortodox, Törökország kizárólag iszlám, Spanyolország szíkatolikus, Norvégia százszázalékosan protestáns, nálunk minden forma tényezőt jelentő módon és mértékben képviselve van.

Nem tehattük azonban azt sem meg soha, hogy mereven elzárkózva, szellemi autarkióban, magunknak élhessünk. Mindig ki kellett építenünk hídvoltunk mindkét hídféjét, nem gázdálkodhattuk ezt meg olyanformán, hogy nem építettük volna egyiket se ki. Volt idő nem egyszer, amikor a magyar ember visszavonult a méhesébe, mert úgy parancsolta az idő, helyesebben ezt a megoldásformát tanácsolták a történelmi időkben kapott sebek hegei, de a méhes csendjében is olvasott tovább, ki micsodát és mikor mit: Horatiust vagy a bibliát, vagy va-

lami jobbról balra haladó cifraírással keleti mágiáskönyvet. A közben elmulasztott éveket pedig pótolni kellett boszorkányosan rövid percek alatt minden ilyen alkalom végeztével.

Végül nem tehattuk meg soha, hogy úgy tegyünk, mintha mi is ilyen vagy olyan hídfő volnánk s nem lebegése és ívelése a hídnak. Nem vehettük mi át változatlanul, szőröstül-bőröstül, ebestül-macskástul sohasem azt, amit hol az egyik part ígért, hol a másik. Nem kerülhetett ki bennünket egyetlenegy kerékvágása sem az innenső vagy a túlsó országútnak, de mi magunk mindig valami egyéb voltunk, nem az, ami hozzánk érkezett és tőlünk haladt tovább. Ezért volt aztán mindig olyanformán, hogy ritkán sikerült az az életdarab, amit ide behoztak közénk mások s úgy próbáltak itt meghonosítani. Mindig nekünk kellett érte mennünk mindennek s úgy hoznunk haza, átalakítva nekünkvalóvá, mint ahogy a méh virágporként falja be a megszűzi kincseket és mézül hányja ki otthon a kaptárban. Ez a kis képzavar hirdetőként hirdeti mégis a híd örökérvényű igazát is a másmilyenségével: amelyik tereh nem számol az ívelés és lebegés külön törvényeivel, könnyen a vízbe szakaszthatja a híd pallóját és pilléreit, de maga is belezuhan a mélybe, a túlsó partot pedig semmi szín alatt nem közelítheti meg ilyenkor és így.

A SZENT KORONA TANA.

Római katolikus részen szó volt róla, hogy a koronázás római katolikus szertartás, a szent korona tana, közjogunk elvi alapvetése, alkotmányunk szegletköve is római katolikus elgondolás. Szigorú intelem kíséretében tétetett erről említés, hogy hozzájuk nyúlni pedig senki ne merészkedjék, ha csak azt nem akarja, hogy rossz magyarnak, hazaárulónak kiáltassék ki azon nyomban.

Nem kutatjuk, ki az a hazájátféltő igaz magyar, akinek a tollából eme megállapítások kiszaladtak. Nem emelünk ellene vizonvádat, csak azt izenjük neki, hogy nincs igaza. Nem lehet igaza, nem szabad, hogy igaza legyen, mert abból aztán csakugyan katasztrófa is lehetne. Gondoljuk meg jól, milyen szakadékok felett tartott kísértet járást ezzel az egynéhány ártatlannak tetsző kijelentésével.

Ha igaza volna, csak római katolikus vallású magyar ál-

lampolgár lehetne jó magyar. Hiszen római katolikus elgondolást teljes egészében csak az; ilyen oszthat, római katolikus szertartásban is csak az ilyen vehet részt szívvel-lélekkel. És abban a percben, amelyben ezt a felfogást sikerülne alkotmányunkba becsempészni, világgá, vagy testvérháborúba kergetne minden nem római katolikus hitű magyart.

Tiltakozunk minden olyan kísérlet ellen, amely a szent koronát Geszler-kalappá akarja tenni. Tiltakozunk ellene azért, mert a szent korona nekünk is kedves, a magunk hite szerint és nem tűrhetjük szimbólumának olyatén magyarozatát, amely éket verhetne magyarságunk és református hitünk közé. És tiltakozunk a szent korona tanának minden olyan exegetálása ellen, amely akár zsidó, akár protestáns, akár óhitű, akár mohamedán vallású magyarokat kirekesztene kerek, egész, hatalmas, nagyszerűen integráló fogalma alól.

És ha már elhangzottak amazok a kijelentések, mi is hangsúlyozunk a magunk részéről néhány nagyon komoly igazságot.

Ha azt gondolják római katolikus testvéreink, hogy a koronázás szertartása és a Szent korona tana körül, (amelyek szerintünk egészen világos, exakt körülhatárolt közjogi tények) egyetmás tisztázásra szorul, ám tisztázzák a tisztázandókat, de vigyázzanak rá, hogy újraértékeléseik közben a nem katolikusok törvényesen biztosított szabad vallásgyakorlata rövideget ne szenvedjen.

Ha tehát a revízió folyamán kiderülne, hogy a koronázás szertartásánál zsidóknak, protestánsoknak és egyéb hitű magyaroknak magyar voltuk kötelességüké teszi római katolikus szertartásban csak egy szemernyi tevőleges részvételt is, akkor nagyon sajnáljuk, változtatni kell ezen a szertartáson. Mi nem hisszük, hogy változtatni kell rajta, de azt egyszersmindkorra kijelentjük, hogy semmiféle átértékelés nem mismásolhatja el egyetlenegy magyar embernek sem a jogát arra, hogy életének és magyarságának minden pillanatában egyszerre lehessen hitének és állampolgári jogának teljes birtokában. Nem sérti ez, kérjük szépen, senki másnak a jogosult érzékenységét. Ketten állunk a Koronázó-templom hajójában egymás mellett, egy római katolikus testvéremmel. Az én számomra a két közjogi méltóság: a hercegprimás és a nádorispán a király fejére teszik I. István koronáját és nincs tovább. Megtörtént a koronázás.

Szomszédom ehhez még azt is hiszi, hogy a hercegrímás megszentelt bíbora ennek a jelenetnek külön istentiszteleti jelleget kölcsönöz, legyen neki az ő hite szerint. Tisztelem a hitét, de nincs joga azt követelni tőlem, hogy osszam is.

Hasonlóképen vagyok a Szent korona tanával. Ha maradt benne a középkori hűbériségből fogalmi körében akármilyen kevés, akkor bizony revízióra szorul, noha kétségkívül igen tiszteletreméltó régiségből származott reánk. Egyszerűen azért, mert magyar emberek tekintélyes hányada idejét múlta elméletnek tartja a hűbériséget. Úgyszintén revízióra szorul abban a pillanatban, amelyben az derülne ki szorgosabb és figyelme-sebb vizsgálat folyamán róla, hogy Mária országának az eszmei, egyenértékét jelenti tulajdonképen, megint csak azért, mert nagy csomó magyar ember nem hisz védőszentekben s nem tarthatja Magyarországot a Máriáénak. Mi kijelentjük, hogy a *Szent korona tanában sem egyik, sem másik veszedelmet a magunk részéről nem érezzük mindaddig, míg az ellenkező vélemény megmarad egyszerű magánvéleménynek.*

Kettőt jó volna végleg tudomásul vennünk. *Históriailag* nézve a kérdést: a Szent korona tana a magyar felségjogokból éppen azok között a küzdelmek között fejlődött ki, melyeket királyaink a pápai hatalom túlkapásai ellen vívtak meg — tehát önmagának mondana ellent, ha azt tartalmazná, amit egyesek imputálnak neki. *Közjogilag* tekintve a problémát: alkotmányunk alaptörvénye nem vonhatja meg tőlünk nem-katolikus magyaroktól ugyanazokat a jogokat, amelyeket számos más törvény-cikke tételesen biztosít: hogy jogaink teljes birtoklása mellett megmaradhassunk a magunk hitében.

ISTVÁN, A REFORMÁTOR.

Minden magyar embernek egyformán drága emlékezetét a legújabb időben aranyporon keresztül ködlő szívérvány övezi körül. Az ilyen természetű szívérványlás oka mindig földi por, akármilyen finomra öröldött is. Nekünk, egy bizonyos fajta magyaroknak pedig hivatásunk őt ezen a fátyolon túl, a maga valóságában meglátnunk és megláttatnunk, földi portól tisztítottan, szellemi mivolta szerint. Olyanul, vagy legalább is megközelítőleg olyanul, amilyenek Isten tervei közt nekünk ingyen kegyelemből ajándékképen adatott.

A nap és a szivárvány között az a különbség, hogy a nap, az a nap, olyannak, amilyen, a szivárvány meg szintén a nap, olyannak, amilyennek bizonyos körülmények között a mi gyarló emberi szemünknek látszik. Gyarló emberi szemünk a távoli hegyeket kékeknek, eső után a napfényt szivárványnak látja. Gyarló emberi szemünk azonban nemcsak térben szokott széjjel-nézni, hanem időben is. Csak természetes, hogy időben is bizonyos körülmények módosító közegén át néz s csupán arról adhat számot, ahogy az eseményeket, az összefüggéseket és a régi embereket alanyian látja. A történelem tudósai ugyanazzal a nehézséggel küzdenek, mellyel a lélekbúvár, ha kísérleteinek tárgyául önmaga lelkének a megfigyelését tűzte ki. Hiszen az időben a pontos leírás éppolyan lehetetlen, mint az időbeli tüne-mények esetleges megváltoztatása a kísérlet érdekében. Az egyetlen, ami változik és leírható: a magam lelke, miközben az időhöz viszonyul. Minden történetírás és minden történetlátás csak egyféle lehet: lírai.

Most, hogy első királyunk drága alakja, mint minden esztendőben, az idén is egy napra elibénk villan, nem is áltatjuk magunkat azzal, hogy örökérvényű képet bírunk róla festeni. Sokkal jobb, ha őszintén megvalljuk, mi sem tehetünk egyebet, bizonyosságot teszünk róla, kicsodánk ő nekünk, huszadik század középetáji magyaroknak.

Olyan sokat hallott, olyan könnyen leírható tétel: a szent-istváni gondolat jelképe ő nekünk. Más koroknak lehetett, volt is egyéb, másképen megfogott, egyébformán fogalmazott szimbólum, nekünk, a sokfelé tépett, de már ocsúdó idei magyaroknak a soknyelvű, de egyelvű ország és nemzet megalkotójaképpen él és világot, mutat utat és nyújt vigasztalást.

Igen, igen, hangsúlyozzuk, hisszük és hirdetjük mi is ugyanezt. Hiszen aki szivárványt lát, az a napot látja. De engedtesék meg nekünk szivárvány láttán egyenes utalás magára a napra. Ami ebből a koncepcióból földi, az már hét férfi hét-féle eréből a vérszerződés táljába összezsorgott egyféle itallá. Ami pedig égi benne, az nem külön képlet, hanem az egy-Krisztus, a keresztyénség.

Mi nagy egyoldalúsággal, de konokul azt hirdetjük már jóideje, hogy a soknyelvű, de egyelvű ország társas-lelki lehetőségei ott szunnyadnak minden olyan dunamenti, tehát magyar ember keblében, aki itt született, vagy idekerült, mindegy:

de szívből vállalja azokat a feladatokat, amelyeket Isten bízott rá a maga földbe, tájba, történelembe, sorsba és sorsközösségbe írt törvényei egyedülérvényességébe rejtett akaratával az itteni népekre és nemzetekre. Ám azt is látván-látjuk és hirdetjük, hogy mindez keret, lehetőség, a szerszám engedelmes merevsége — és semmi több és semmi egyéb. Tartalmat e keretnek, erőt és céltudatosságot e szerszámnak, munkatempót és sikert az aratásra fehérlő tájnak és alkalomnak egyesegyedül Isten Lelke biztosíthat, amelyet pedig megint csak egyesegyedül Krisztus ígér és küld. Röviden annyit jelent ez, hogy a Dunamentén csak megtért és újjászületett magyar lélek élhet érdemleges, Isten szerint való életet. Magyarul, németül, tótul, oláhul, rácul, rusznyákul (vagy ha jobban tetszik szlovákul, románul, szerbül, ruszinul) beszélő, tehát soknyelvű de egyelvű (és ezért mondom így, hogy: magyar), megtért és újjászületett lélek.

István a magyarokat keresztyén hitre térítette. Maga is megtért és újjászületett lélek volt. Nem akart sem többet, sem mást, mint azt, hogy népe ama Jézus Krisztust, akit ő már megismert és elismert egyedüli Urának, szintúgy egyedüli Urának ismerje meg és ismerje el. *Ez a szentísváni gondolat. Maga a keresztyénség. Maga Krisztus.*

A keresztyénség, az Ür Jézus Krisztus, igenis, hisszük és hirdetjük mi is, történelemeletti erő és érvény. Ma is hat, ma is érvényes. Ma is szakasztott úgy érvényes és ugyanúgy erős, mint első királyunk idejében és személyén keresztül. Ma is csak magyar módra (mert Istennek emberietekbe írt törvénye és akarata ez), de ma is csak a Szentlélek erejével, tehát Krisztusban lehet ezen a földön és ebben a sorsközösségben érdemleges életet élni. Ha István valami egyebet szándékolta vagy hirdetett volna, már régesrégén eljár az idő személye, szándékai és tanítása fölött. De ő nem magát akarta, nem a magáét cselekedte vagy tanította. Nem önmagát jelentette, hanem Krisztust.

A szentísváni gondolat önmagán túl utal. A keresztyénségre, tehát a Szentháromság egy örök igaz Istenre utal és azt hirdeti, amit minden jó vitéze Krisztusnak Pál apostol óta kivétel nélkül mindig hirdetett: Néki emelkednie kell, nekem pedig alászállanom.

Az pedig, hogy napjainkban ez a tanítás és ez a jelkép egyre hangosodik, azt jelenti, hogy Dunamente-szerte naponként

nyilvánvalóbbá válik az egyetemes magyar lelkiébredés egyedi problémáoldó lehetősége s hovatovább mindinkább érezhetővé válik e tájt a teremtett világ sóvárgása Isten fiainak mielőbbi megjelenéséért.

Áldott emlékű legelső királyunk, a neked szánt ünnepen, tudjuk, érezzük, hogy közös imádságunkban éppen a te hangod a vezérszólam, amely elirányítja figyelmünket személyedről arrafelé, ahová kell függesztetnie minden lelki szemnek, így szólván:

— Az egyedül bölcs Istennek, a mi megtartónknak dicsőség, nagyság, erő és hatalom most és mindörökké.

Libertás-e vagy kongó ?

A RÁKÓCZI PROBLÉMA MEGOLDÁSI KÍSÉRLETE.

Rákóczi pénzt neveztek ezen a két néven: akik szerették, libertásnak, akik gúnyolódtak rajta, kongónak. Igaza van mind a két szemléletnek, rézpénz volt a libertás, tehát kongott, de azért egy darabig mégis csak ez a kongó jelentette a szabadságot ott, ahol fizetési eszköz gyanánt elfogadták. Problematikus pénz volt nagy erkölcsi és csekély anyagi értéke miatt, problematikus maradt mai napig, ha azt, aki verette, vele szimbolizáljuk. Kétszáz esztendő közelebb vihette ezt a problémát megoldásához, különösen, ha az örökkévalóság jegyében nézzük ezt a kétszáz esztendőt. A kerekszám nemcsak jogosít, de kötelez is bennünket arra, hogy ezt a lehetséges megoldást aktualitásának jogán legalább is megkíséreljük.

*

Napjainkban, a minden áron való szintézis e tanulságos idején, divatosak a sematikus részelések. Tetszetős és könnyű művelet két félre osztani, teszem azt, Magyarországot, de valahogy nagyon is drótostótos. E szerint az eljárás szerint van nyugati és keleti, nagy és kis magyar, dunai és tiszai magyar, katolikus és protestáns magyar. Ha tovább folytatnók ezt a részélést, játszva eljuthatnánk a 67-es és 48-as, a Habsburg-párti és forradalmár, a legitimista és szabadkirályválasztó s a labanc és kuruc magyar kettőségéhez is. Ez a kettőség aztán ügyes kézzel kibogozná azt a bonyolult csomót is, amit Rákóczi-probléma néven ismerünk és odatlan viselünk a lelkünkben kétszáz esztendő óta.

Ennek a könnyű és tetszetős műveletnek, hála Istennek ellentmondanak a tények. Azért mondom, hogy hála Istennek, mert nagyon veszedelmesnek tartom az ilyen játékot. Abban

rejlük a veszedelme, hogy a dolog könnyebbik végét fogni próbálók, a nyugodtan élni akarók már csak kényelemszeretéből is elfogadják valóságnak azt a megállapítást, hogy csakugyan kétféle magyar van, vagy az egyféle magyar lelkében kétféleség harcol. A Rákóczi-problémában is van egy kuruc-magyar és egy labanc-magyar igazság, feladatunk pedig az, hogy ezt a kétféle igazságot egy magasabb szintézisben találkoztassuk és egyesítsük.

A magyar történelem e szerint egy nagy tragédia idáig, amely e tragikus kettőség jegyében rohan a végkifejlés felé, ha csak meg nem állítjuk valahogyan éppen ilyen egységretörekvéssel. Kétféle módszer ajánlgatja magát erre a célra. Az egyik a „győzzön a jobb” elve, a másik az okos és szelíd persuadeálásé, melynek eredményeképpen a két fél végre is meg engedi győzteni magát, hogy mind a ketten jót, sőt mind a ketten egyet akarnak.

Kettős hideg raz az illetén való megoldástól. Minden jobb részem tiltakozik a kettőség feltételezésétől és sikkasztásnak érzem, valahányszor a bebizonyítandó tétel érdekében a való tények között válogatni, retusálni, hangsúlyozni, csoportosítani szükséges. Már pedig itt mind a kétféle eljárás meg kell, hogy történjék.

A kettőség ellen keresztyén felelősségem berzenkedik. Lásan tanultam meg, de végre megtanultam, hogy nincs ilyen kettőség. Pál apostol, aki pedig őszintén megírja magáról, hogy érez egy másik törvényt a tagjaiban, azt is kijelenti, hogy az „a Krisztus, akit köztetek mi hirdetünk, nem volt igen és nem, hanem az igen lett őbenne”. A keresztyén ember bennem itt most nemcsak az ellen a feltevés ellen tiltakozik, mintha Istennek magyar gondolata kétféle megoldást is eltűrhetne, hanem az ellen is, mintha lehetséges volna egy „angyal-kuruc” és „ördög-labanc”, vagy egy „angyal-labanc” és „ördög-kuruc” osztályozás.

Defines is ilyen csoportosulás a valóságban sem. Rákóczi katolikus és mégsem Habsburg-párti. Nem erdélyi, mégis erdélyi fejedelem, s ha van egy megfogalmazható erdélyi gondolat abban az időben, akkor annak a hordozója és Mikes Kelemen, az akkori lelegevener székely figura, hűségesen annak is tartja és azt szolgálja benne halálig. Keleti magyar és a francia király felé orientálódik. Rutének a leghűségesebb népe.

Lássuk be, hogy ezeket és az ehhez hasonló tényeket csak nagy erőszakkal gyömöszölhetnők be a kettőség elméletének igen megrepedt falai közé.

Mi van tehát kettőség helyett a magyar lélekben és mit mondanak a tények Rákóczival és Rákóczi körül?

Magyar kettőség helyett magyar bűn van és Istennek időről-időre egyszer így, másszor amúgy aktuális magyar gondolata, terve és parancsa van s ezt a gondolatot, tervet és parancsot megérti, magáévá teszi és végrehajtja a Krisztustól megváltott magyar közielek, vagy visszautasítja a magyar közielekben a bűn.

Rákóczi esetében ezt ne úgy gondoljuk, hogy a kurucok képviselik Isten akaratát, a labancok pedig az azt meggátló bünt, hanem úgy, hogy abban az időben is akart valamit Isten a magyar népen keresztül s a helyett, amit ő akart, kuruc-labanc háborút harcoltatott meg az *egységes magyar közlélekkel* a magyar nemzet bűne, a Sátán. Istent azonban nem lehet legyőzni s ha a keménynyakú nép, a magyar visszautasította az ő akkor éppen aktuális tervét, készített számára másik tervet s abba belementette mindazokat a gondolatait, amelyeket az alázatos magyar közlélek a kuruc-labanc idők alatt mégis csak engedelmesen elfogadott és megvalósított.

*

Így kérdezzük meg most már 200 esztendő távolából, mi volt Rákóczi abban az időben a magyar nemzet számára és kicsoda most, emberi gyarlóságunkon át nézve de mégis: Isten szerint?

Akkor és most: *a kisebbségi gondolat, de úgy, ahogy a többség lelkében kell hogy éljen és hasson*. A császár nevelteti, de mégis a rongyos gárda élére áll. Erdélyi fejedelem és az ország gondja az övé. Az ország egyharmadrésze a kezében, ő pedig a népnek, a szegénységnek a pártján. Nagy nemzeti hős, katekizochén magyar, rutének a katonái, tót nóták zengik a nevét. Buzgó katolikus, protestáns gravámenek megszűnéséért villogtatja a kardját. Nyugati gondolat ellensége gyanánt kezelik: nyugatnak ajánlkozik fegyvertársul. Összeférhetetlen az akkori római birodalom egységével: szabad energiákat kínál fel a Napkirálynak. Mindenütt, mindenkor igazat ad a kevesek különvalóságának, mert *a mindenkori minoritás gondolatát*

legegészségesebben úgy lehet megvalósítani, ha a mindenkori majoritás nem varia meg saját leolvadását vagy legázoltatását, hanem gondolja, ápolja és megvalósuláshoz segíti a gyönbibik fél óhajításait. Hiszen ő az erősebb.

Mi volt ezzel szemben a Rákóczi bűne? Minden részletezés helyett elégedjünk meg ezzel az egy megállapítással: az, hogy nem tudta megvalósítani azt, amit akart, akkor. Sem a kuruc-seregek élén, sem Rodostóban.

Ma más tervei vannak Istennek velünk. De ezekben a tervekben sok mindent átmentett Rákócziból. Az ő libertásainak kongása óta Isten mértéke szerint bűn exkluzíván lenni nagy úrnak, tótok rovására magyarkodni, franciátgyűlölőn németet szeretni, elfelejteni a töröknek szíves vendégbarátságát (s nem viszonzni azt török misszióval), Erdély egyéni színeit letagadni vagy túlhangsúlyozni, katolikusnak a protestánst erőszakkal tudni ki a világból. Bűn a többségnek a kisebbséget tagadni, sőt letagadni. Óh Rákóczi, kinek emlékére lángolunk és sírvafakadunk, kétszázéves koporsód, előtt állva, Istennek köszönjük meg mindazt, ami belőled nem pihen ebben a koporsóban, hanem tovább él nemcsak mibennünk, magyarokban, hanem *valamennyiünkben*, magyarokban.

„MOSTI” MÁRCIUS, ÖRÖK MÁRCIUS.

Márciusi szelek fújnak s egyben sorsdöntő időket élünk. Azt jelenti ez a kettő, hogy az ember visszafelé is, előre is szeretne, sőt próbál látni ezekben a napokban, csak hogy megfejttesse a nagy titkot, a jelent. Vajjon mi a tanulsága múltunknak a tudósok ítélete szerint, vajjon mit ígér jövőnk a jósök ihletett ajkán keresztül?

A történelem béljósai titokzatos arccal magyarázgatják a kilencvenegynéhány évvel ezelőtt való március értelmét. A jövőmondók rejtelmes cselekvéseket igyekeznek rángerőszakolni, hogy kikényszerítsék az idő méhéből a szebb napokat, a szőlőt, meg a lágy kenyeret, amely pillanatnyilag nincs ugyan, de majd lesz. Igazán olyanok vagyunk, ha hajtunk a szavukra, akárcsak a szerencsejátékos, aki tegnapi csalódásaiból szerkeszti meg csallhatatlan rendszerét, amely végre nagy nyereséghez fogja juttatni holnap ilyenkorra bizonyosan.

Talán nem lesz nehéz legalább azt elhinnünk, hogy a sze-

rencsejátékos *eddig* próbálkozásaiból semmit sem lehet következtetnünk *ezután* próbálkozásai sikerére vagy sikertelenségére. Semmi köze egyiknek a másikhoz. Független egyik a másiktól, nem oka egyik a másiknak s nem következménye az utóbbi az előbbinek. Legyünk igazságosabbak. Mondjuk így: oka és következménye, mert hiszen, ha kártyázott az illető, az eddigi játszmák és keverések következtében következnek a kártyalapok egymásután, de emberileg kiszámíthatatlan módon. Minden hiedelem, mely bízik e kiszámíthatatlanságok kiszámíthatóságában, gyermekesség vagy babonáság.

Ezt tudva, könnyű még egy lépéssel továbbhaladnunk. Ha nemzetünk sorsát a múltból vagy a jövőből akarjuk meghatározni, vagy ha reménységet a tanulságokból és prófétálgatásokból igyekszünk meríteni új ezredévre, esetleg még annál is tovább, nem sokkal vagyunk különbek a fentidézett szerencsejátékosnál. Indítékaink lehetnek nemesebbek, úgynevezett hitünk mégis hiedelem csupán, *tiszteletreméltó* gyermekesség és *emelkedett színvonalú* babonáság. A mi hitbizonyosságunk záloga magyarságunk tekintetében is ugyanott van, ahol életünk egyéb vonatkozásai szerint. A mi második és további ezer esztendőnk biztosítóka nem a múltat és jövőt értő emberi elme megnyugtató jólétesültsége szerint való, hanem Isten kegyelméből, mint minden egyebünk. Megmaradunk-e vagy sem, az egyes-egyedül attól függ: vannak-e és mik a tervei Istennek velünk?

Nem a köteles óvatosságot, áldozathozatalt és hasonló erényeket becsülöm kevésre és vélem elhanyagolható, mellékes tényezőknek, hanem borzasztónak tartanám, ha emberi ügyeségen vagy mulasztáson fordulna s általában tőlünk függene, hogy mi lesz velünk. És mert közgondolkodásunk erősen hajlik a felé, hogy az ilyen egészen felmérhetetlen és merőben szellemi problémából, mint egy nemzet jövője, kifejejtse Istent, rettenetes kárnak ítélem mindazt, amit egy ilyen közgondolkodás ront és dül elkövetkezendő évezredeinknek legalább is a reánk bízott és reánk váró innenső évtizedein.

Egyéni és nemzeti életünkben egyaránt így van ez: míg ömagunk akarunk magunk szerencsésének kovácsai lenni, addig szenvednünk kell. Míg nem kiáltunk Szabadítóért, addig nem szabadulhatunk. Míg bele nem törődünk, hogy Isten vezet bennünket egyiptomi fogságból ígéret földjére s úgy vezet, ahogy

legeslegjobb, ha nem értjük is hogyan és miért: addig pusztában kell vándorolnunk

A mi egyetlen reménységünk sem lehet gyermekesség és babonáság veszedelme nélkül több vagy egyéb. A *kegyelmes* Isten nem kedvtelésből próbál senkit, ha egyén, ha nemzet (nem állatkízó kisgyermek az Isten), hanem célja van velünk, ő tudja, mi a mi mostani szenvedésünk igazi értelme.

Ilyen mélyhitű és ekkora engedelmességű ember sohasem volt sok és most se lehet sokkal több. Abban a hajóban például, amely Pál apostolt fogolyként vitte Róma felé, egyetlenegy volt mindössze: maga Pál apostol. Mégis megmenekült az egész hajórakomány ember, Pálnak „ajándékozott” mindenki, csak anyagi kárt okozott a vihar és a hajótörés.

Ezt a hajósnépet nem az mentette meg, hogy az addig révbejutott hajók tanúsága szerint a hajók általában inkább meg szoktak érkezni, mint tengerbe vesznek, ha és amennyiben bizonyos, óvatossági rendszabályokat elismernek és hasznosítanak. Nem is annak köszönhetőek életüket, mert indulásuk előtt meghallgatták a jóslatokat útjuk kimenetele felől, áldozatot mutattak be a tenger istenének és hatályos amuletteket viseltek a testükön. Egyetlen útitársuk volt az oka csudálatos megmaradásuknak, az a Pál apostol, akinek Isten előre közölt akaratából Rómába kellett eljutnia, akár nyugodt a tenger, akár viharos, akár épen marad a hajó, akár darabokra zúzódik.

Pál apostol és útitársai esetéből nem az most a tanulságos mozzanat, hogy egészben és egészségesen partra vergődhettek. Ez akkor is megtörtént volna velük, ha Isten csupán végzi róluk, de titokként hordozza magában egyéb eddig emberrel nem közölt szentséges tervei között. Számunkra azonban ezúttal jövönk *záloga*, megmaradásunk *biztosítéka*, sok kízó kérdésünkre lehetséges még több felelet *próbája*, a kérdéses Pál apostol hajója ígér most nekünk próbát, biztosítékot, zálogot: megoldást.

Van-e egyetlen olyan magyar (mert egy is elég), akinek Isten maga ígérte meg a jövendőt? Ha van, könnyen felismerhető. Mérges kígyó tekerődött a karjára és mégis nyugodt. Nem fatalista, hanem nyugodt. Nem azt mondja, mindegy, mikor és hogy halok meg, hanem azt mondja: nem halok meg. Nem halok meg, mert Isten tudtomra adta, hogy Rómába kelt jutnom. Ha pedig most meghalnék, nem juthatnék Rómába.

Halálos veszedelem fenyeget, még sem halok, mert nem halhatok meg addig, míg Rómába el nem jutottam.

Ha csak egyetlenegy ilyen magyar él közöttünk, akkor megmaradunk. Nem a múlt tanulságából, nem a jövő kiszámítása árán, hanem Isten kegyelméből, de megmaradunk.

A MAGYAR MÁRCIUS ÖRÖK IGAZA.

Azért — valljuk meg az igazat — március tizenötödike iránt elvesztettük az első szeretetünket. Ahogy az idő múlik, apránként április tizenegyedike lett belőle, fényes, hideg, hivatalos ünnep. Benne van-e a hiba vajjon vagy bennünk? Olyan könnyű és olyan csábító volna vádaskodni, rásütni a negyvennyolcas időkre, hogy elhamarkodott, részeg epizódok voltak a nemzet életében, legalább is, ahogy a lehiggadt vagy kijózanodott nemzeti közvélemény mai napság érzi. Esetleg keserű szatírával ostorozhatnók minmagunkat, akik méltatlan utód létünkre völgyben ülünk, *gyáva* kor gyanánt s határunk szűk köréből szédelegve pillantunk fel őseink saslakára. Legkényelmesebb volna pedig beállani a konvencionális ünneplők sorába megszokott szólamainkkal.

Hát talán egyiket se cselekedjük mégsem. Hiszen nem az a baj, amit annak látni vélünk. Egyetlenegy hiba van mindössze e napon, de azt eddig még nem is emlegettük fel. *Nem jól ünnepeljük március tizenötödikét.* Múló elemeit tartogatjuk számon s ezek a múló elemek megfakultak rendre mind. Már-már egy sincs közülük időállón hajdani fényes, erős hatékony voltában. Bizonyos temetői hangulat leng körül bennünket látukra, emlegetésükre. Nem csoda, ha elégikusakká válunk miatta. Nem is kell nekünk magunknak túlságosan elesetnek lennünk egyidejűleg. Tizenkét pont? — kérdezzük. Ma is probléma mind a tizenkettő, tehát utópia mind a tizenkettő. Vagy megvalósultak s akkor sokkal vigasztalanabb az elfélé telő élet, semhogy az így megvalósult tizenkét ponton sok ünnepelnivalót találhatnánk. Szabadság? Az egyéniség diadala? A francia forradalom eszméi? Demokrácia? Márciusi ifjak? Vér nélküli győzelem? Korunk ezeket a fogalmazásokat újra fogalmazta mind s vagy helyesbítette, vagy éppen most akarja megvalósítani. Egyik lelki magatartás sem a legalkalmasabb ünneplés hangulat keltegetésére. A jelen valahogy nem is eléggé

áhitatos a múlttal és az ősökkel szemben. Minduntalan újra kezdi a világot. Ha nem, akkor meg közel vannak hozzá s nem elég titokzatosak néki ezek a nemrég volt elődök.

Az a baj, ismétlem, hogy nem az örökkévaló elemeit emlegetjük és ünnepeljük március tizenötödikének. Nem az elvei, eszméi, mozgató indítékai vagy éppenséggel az eredményei örökkévalók ennek a napnak, hanem a lelke. Maga március tizenötödike az elmúlhatatlan, mert ez a lélek szülte olyanná, amilyen.

Március tizenötödikének a lelke megsejtette, mi az emberi létben az érvényes isteni törvény. De nem összetört a súlya alatt, hanem kötelezőnek érezte magára nézve. Teljesíteni akarta és — nem sikerült, persze. Ez a szép és ez az örök ezen a napon. A törvény érvényéből nem annak a teljesítése folyik, mert az bűnös embernek lehetetlen, hanem a kegyelem kérése és várása. Március tizenötödikének a folytatása nem egy szebb és jobb jövő a magyar történelem azutáni korszakaiban, hanem egy olyanféle egyetemes, nagy népi ébredés, amilyen a finneké volt a XIX. század elején. Abból aztán már, igenis, következhetett nemzeti jobblét, amint hogy következett is, mert megelőzőleg meglettek az előfeltételei a lelki újjászületésnek savában vagy a kovászában.

Március tizenötödike mindazt kötelezőnek ismerte fel és hirdette el, sőt mindjárt életparancsként élni is megpróbálta, amit Isten az emberi közösségek számára törvényül előírt. Megvalósítani azonban nem bírta a törvény előírásait, mert emberi erejéből szerette volna, akarta és próbálta megvalósítani. Próféta i ostorozószavak mindmáig ismételten és fölösen hangzottak el árva fejünk felett e miatt. *Az őszinte és teljes nemzeti bűnbánattal azonban mai napig adósok maradtunk.* Ezért maradt március tizenötödike mai napig csak program. Ezért hat szinte kínosan, ezért nem tudjuk tiszta szívből évről-évre megünnepelni, sőt ezért ünnepeljük évről-évre halkabban, szürkében, szokványosabban, nehezebben. Március tizenötödike igényli a magyar bűnbánatot, a magyar istenhezfordulást, a magyar újjászületést. Következétesen és kérlelhetetlenül emlékeztet is bennünket mind a három a nagy adósságunkra. Március tizenötödike a mi Isten szerint való, évenként megújuló lelkiismeretfurdalásunk. A magyar büntudat gyötrelme egészen a töredelemig. A magyar bűnbánat igénye a pardongrácia

kéréséig árva fejünknek. A magyar pálfordulás reménysége egészen a megszabadulásig, a felébredésig.

Március tizenötödike az isteni törvény a mi számunkra, úgy, ahogy a törvényt az írás meghatározza: a megváltáshoz vezérlő fegyver. És ebben a mivoltában rejlenek örök értékei. Minden egyéb vonás csak múltó s az időben halványuló elem fényes arculatján.

Szentistváni állameszme

I

A VÉRSZERZŐDÉS.

Középuött valami edényféle, körülé hét férfiú. Meztelen az egyik félkarjuk, másik félkezükben meztelen a kardjuk. „Úgy olvad bele majdnem észrevétlen a kis csoport képe a környező tájba, mint ahogy a nagy idő tova zuhanó hullámába elvegyül a rövid pillanat, amelyben sebet ejtenek a meztelen karokon a meztelen kardok s a hétféle érből egybefolyik az egy edénybe hét összedobbanó szív piros vére. És mégis, tájnak és kornak kulcsa ez a jelenet: „ittam az ő vérét, ő is az én cseppem”. A vérszerződés a magyar itt és a magyar most jelképe, a magyar feladaté, amely a tájból Magyarországgá, a korból pedig magyar történelemmé őrtelmesedik és bővül, de a jelképben mindvégig és mindörökké megőrzi a feladat azon-egy voltát.

Ki a magyar? Mi a magyar? — hangzik mostanában egyre többfelől és egyre többfelé a kérdés. A felelet az egy-kérdésre ahány-annyiféle. Pedig olyan egyszerű és eltéveszt-hetetlen az egyetlenegy igaz felelet. Mindenki magyar, de csak az a magyar, akire a mérték ráillik. Magyarország valamelyik pontján a magyar történelem valamelyik pillanatában behullott véred a jelképes edénybe; elvegyült a többi magyar vérével és úgy vált italotkká. Ittad az ő vérét, ő is a te csepped? — akkor magyarok vagytok mind a ketten. — Ki a magyar? A kérdés nem is olyan jól van feltéve. „Magyar” nincs is. Csak „magyarok” vagyunk. Mi a magyar? Éppen ez a csudálatos viszonyulás: egyik magyar a másikhoz képest. Az magyar ezen a csudálatos tájon ebben a csudálatos történelem-ben, hogy összevegyült vérem a véreddel kettőnk közitalúul.

A táj és kor közegében ennek a közitalnak a jelképe bomlik ki magyar feladattá s ennek a magyar feladatnak elvégzése közben viszonyul az egyik magyar a másikhoz képest, azaz: oldják meg magyarok a magyar feladatot magyar módra.

II.

A VÉGTELEN „ITT” PARANCSA.

Nem kell kitalálni a magyar feladatot, adva van. Tájban és korban, országban és történelemben adott. Nem légtüres térben, nem elméletileg és nem nagy általánosságban, hanem itt és most vagyunk magyarok.

Itt. Hol? Itt, a Dunamentén, a „Kárpátoktól az Adriáig” vagyunk magyarok, tehát hol is?

1. Legszembetűnőbben három népóceán hullámverésének szakadatlan ostromában latinok, germánok, szlávok között. Az a földrajzi pont, amelyen élünk, az ókorban, Pannónia és Dácia korában a római birodalom szerves része volt. A középkorban mindenáron a német-római birodalom akarta kiterjeszteni reá hatalmát s ha de jure nem is, de facto az újkor elejétől 1805-ig valóban befolyása alatt állt, ha nem is elismerten és megháborítatlanul. Időrendben utoljára a keletrómai birodalom jelentette be rá igényét s soha nem szabad elfelednünk, hogy Szentkoronánk egyik része Dukasz Mihály ajándékozói kedvében forradt oda Szilveszter pápa ajándékrészéhez. Ez is, az is: kötelez s már régóta olyan a helyzet, legújabbban éppenséggel végzetesen olyan, hogy Kelet felé az igényt csak misszionáló erőnk elégítheti ki, vagy veszedelmünkre van ez az igény. Egy bizonyos: ha nagyon erősen nem állunk a földünkön, egyforma erővel ostromol a három néptenger bennünket, egyforma erővel zúgja fülünkbe: enyim vagy! Igaz, hogy ezt a vitát nemcsak velünk, de egymással is állandóan vívja.

2. A három néptenger határvonala természetszerűleg nem borotvaéles. Latin, germán és szláv peremnépekké mosódik el, de ezek a peremnépek is bennünket vesznek körül. A régi latin kultúrájú dalmaták, az újlatin regátbli románok, a külön-történelmi osztráknémetek és csehek, a katolikus lengyelek és a balkánfélszigeti pravoszlávok részben szelídítik, részben új

problémákkal mélyítik az imént említett földrajzi feszültségeket. Aki a mi földünk sorsát igazán és nemcsak a felületeken ismeri, az tudja jól, milyen egyéforrott, egyik a másiktól szét nem választható, egyik csak a másiból magyarázható, egyik a másik nélkül tapodtat sem moccantható iker-sors a mienk, meg ezeké a peremnépeké. Hogy a peremnépeknek és Magyarországnak a sorsközössége mennyire folyamat és nem állapot, mennyire feszültség és, nem egyszerű, mozdulatlan adottság a formája, mutatja az az egy rendkívül jellegzetes körülmény is, hogy földrajzi egységén a trianoni repedés milyen minduntalan mutatkozik a történelem folyamán, valahányszor az egymással küzdő erők aránya amúgy módosul. Csonka-Magyarország területe majdnem azonos a török hódoltság legnagyobb kiterjedésű változatával. A Felvidék voltaképp Habsburg-Magyarország. A román megszállás: az erdélyi fejedelemség és a Partium. A megszállott Délt hívták már egyszer katonai őrvideknek. Nyugat-Magyarország pedig az a vitás terület, melynek határai ide-odatulódtak a kóborló hadjáratok idejétől Mátyás bús hadán és béri Balog Ádám Lajta vizét megúszó lován át egészen a schwecháti csatáig. A Duna és a Kárpátok hegylánca igenis egyedüli természetes határa — de csak egy résen álló, nagy életkedvű és életerejű nép országának. Pihenni itt sohasem szabad, igaz, hogy nem is nagyon lehet. „Az erőnek szolgál kirepítő fészkei, nem a pulyaságnak biztos menedékül” — földrajzi egységünk Isten keze-húzta keretvonala.

3. De idehaza, a magunk portáján is keverten élünk és éltünk ezer esztendő óta germán szászokkal, cipszerekkel, mániaikkal és svábokkal, latin oláhokkal és (Fiúmében, meg a sok „olaszi” tanúbizonysága szerint egyebütt is) olaszokkal, szláv szlovákokkal, ruszinokkal, szerbekkel, horvátokkal, kisebb egységeket is tekintetbe véve, huculokkal gorálokkal, vendekkel, sokácokkal, bunyevácokkal. Jómagunk sem nevezzük magunkat egységesen magyaroknak, jászok, kunok, besenyők, palócok, matyók és székelyek tarkítják sorainkat. És ha egy-egy teremnyien úgy érezzük, valamennyien magyarok vagyunk, egyénenkint éreznünk kell legtöbböknnek, hogy latin-germán-szláv indogermán vér „uralaltáji” vérral elegy csörgedezik ereinkben. Tovább már nem kísérhető a végtelen tájnak ez a parancsa, de ímé, a legkisebb és legnagyobb vonatkozásban mindennütt egyforma érvényű és valahogy így fogalmazható meg:

magyarnak lenni annyi, mint másokhoz képest lenni. Más vagyok. Azzal vagyok más, hogy másokhoz képest vagyok, sohasem magam, sohasem magamban, sohasem magamnak és sohasem magamra. Kevesedmagammal vagyok itt: a táj a gondolatnak ettől a felétől elkomorul, börtönné záródik össze, koporsóvá értelmetlenedik. De mindig viszonyulok: a gondolatnak a második felétől kiderül a táj, végtelenné tárul és az élet ritmusa a halhatatlanságig kezd dobogni benne.

III.

AZ ÖRÖK „MOST” PARANCSA.

Nemcsak a táj parancsol, hanem a kor is, az örökkön-örökké folyó idő, a históriává tudatosult és folyamatosodott pillanat. „Kerek az ég mindenfelé”, hirdeti a táj, valahányszor problematikussá válik; hasonló esetben összeborulnak az idő pillérei, a múlt, jelen és a jövő. A kor parancsait csakugyan végzetes lenne világtájak szerint rendezni, jóllehet mostanában erőst divatozik nálunk keletnek és nyugatnak világnézet-meghatározó felelgetése. Ez a modor nem éppen újkeletű, történelmünk „kezdetei” belevesznek őseink örök vitájába: Ázsia jelenti-é életrejtvényünk helyes megfejtését, avagy Európa? Törvényszerűség érvényességét véljük benne látni: a konzervatív elem minduntalan Ázsiát sóvárogja vissza, a haladók Európára vágnak és törnek.

Van az ilyen elképzelésnek valóság-magva is, hiszen az időt térrel méri a gyarló ember, az óra is efféle áttétel. De azért az idő mégis csak saját mivoltából ismerhető meg legigazabban. A kor parancsának az értelme hasonlóképen jelenen, múlton és jövőn ismerszik meg igazán. A kor parancsa mindig „világnézeti” természetű. Ma is az. Tehát ha nemcsak itt vagyunk magyarok, hanem most is azoknak kell lennünk, milyen történelmi pillanatra virradtunk vajjon e jelenvaló világra napjainkban?

1. Örök sorsunkban nem változott semmi. Ezer esztendő óta mindig más-más lében feladva, mindig ugyanaz volt a dolgunk: az idő sodrában is három világnézeti tenger hullámai vertek bennünket és fenyegettek elnyeléssel, akárcsak a térben

(vagy akár csak a mesében). Az, amit Európának szoktak nevezni, az a holnap, Ázsia a tegnap és a kettő relációja, az, ami sem nem Európa, sem nem Ázsia, hanem mi magunk vagyunk, az a ma. Európának és Ázsiának a relációja ez a „ma”. A mi mindenkori időszerűségünk, ez az örök és naponta, sőt percenkint újra alakuló és már megint esedékes viszonyulásunk. Ha csak egyetlenegyszer is és csupán egy történelmi pillanatra megállanánk vagy megcsontosodnánk, azonnal meg is semmisülnénk. Megállásunk leverne lábunkról és magával sodorna, megcsontosodottságunk derékban roppanna ketté, vagy összemorzsolódnék. Haladásnak és maradásnak gyönyörű példái adódnak másutt. Nem egyetemes emberi sors törvényszerűsége az, hogy minduntalan viszonyulnunk kell, hanem sajátos magyar kényszerűség. S miután így áll a dolog, még mindig nem adatik meg nekünk, hogy a jelen mennél intenzívebb élésének, az örök viszonyulás izgalmának és örömeinek a tudatában lássuk a mi mindenkori világnézetünk alaptételét, korparancsaink vezérszólamat, mert a „jelen” világnézete is csak annak a három időhullámnak az egyike, melyek minduntalan átcsapnak fejünk felett, egymás hullámmozgását módosítják s életünk tengerét viharossá nyugtalanítják. A magyar korparancs nem a múlté, nem a jövőé, nem is a jelené, hanem megint csak valami más ezekhez képest. De nézzük immár a részleteket inkább.

2. A vallás három világnézet-óceánja, mely nálunk találkozik: Krisztus nyugati és keleti egyháza és az iszlám, Ázsia, a múltból minduntalan visszakíváncozó tegnap, a pogány szellem, nevezzük akárhogy: világnézetformáló erejét a „volt”-ból a „van”-ba mai napig és örökidőig érezhetjük. Akár úgy fogjuk fel, hogy ez az ős-Koppány képzet bennünk, mely azonnal jelentkezik, mihelyt meggyengül bennünk az „új hit” ereje, akár úgy, mint valóságos történelmi képzetet, mely a népvándorlás országútját bennünk ostromolta meg ismételten besenyő, kún, tatár, török vész formájában s hol felperzselt, hol megült, de mindenképen letarolt bennünket: kénytelenek vagyunk számotvetni vele, mint napjainkig érezhető tényezővel. A török hódoltság területe az apró önkormányzatok klasszikus lelőhelye, egynémely erdélyi sajátosság is hasonló történelmi okokból magyarázható. Ki tagadhatná, hogy a pogány szellem bennünket ostromló ereje kelet felől nem máig ható erő?

Krisztus vallásának keleti egyháza, az ortodoxia, a pravo-

szláv világnézet, mint óceán, futólag céloztam már rá föntebb: a jelenben csak mint holnap probléma számunkra. Mint óceán, hangsúlyozom. Ellenben, mint orosz-egyház ájult és erőteljes energiátömeg, amely reformációra vár. Különbőség van ugyanis pogányság és ateizmus között s bennünket a pogányság világnézet-hulláma egyidejűleg fenyeget az istennélkülvalóság „újpogány” vízözönével. Az újpogányság ellen nem lehet hittérettel küzdeni, mert az reformációra éhes és szomjas.

Éppen ezért „jelenünk”, Krisztus nyugati egyháza, mint harmadik világnézet-hullám a maga meglevőségében szintén csak egyik bennünket ostromló óceán, nem a magunk korparancsa. Ha az lenne, megoldást hozott volna az első világháború végén. Azonkívül ez a nyugati egyház maga is nyugtalan tükrű víz s magán ezen a tükrön szintűgy megkülönböztethető háromirányú hullámozás, mint ahogy maga is csak egy óceán három társával egyben. Itt a „ma” a katolicizmusban éppen napjainkban olvasztja magába a modern Európa XIX. századi eredményeit s használja fel különösen szociális téren és mint szervezet valamennyi bevált módszerét. Van „tegnap” a különben annyira haladó protestantizmusban is, mint tradicionalizmus: ázsiain mozdulatlan is tud lenni, főképen a volt török hódoltság területén és mint „magyar” vallás elterjedt, termőtalaja a „keleti” szellemnek. A „holnap” látszólag a „szektáké”, ami természetesen nem azt jelenti, hogy valóságosan is övék a holnap, hanem azt, hogy egyrészt bennük a legkevesebb tradicionális erő, meg jelenben valóságosan is építő lehetőség, másrészt azonban bennük a leghevesebb dinamizmus, lelkesedés és fanatikus elszántság. A „szekta” szót nem közkeletű értelmében használom itt, világnézeti vonatkozásban szektának kell vennem a „jelenkor” neokatolicizmusát, a protestáns-színezetű oxfordi csoportmozgalmat, sőt a legtöbb valóságos színezetű „egyesületet” is.

3. Ahogy peremnépekről beszélnünk kellett, úgy kell megkülönböztetnünk világnézet-óceánok közt is hullámgyűrűket, melyek nem az ősz-vizek mozgásai. Mindeddig Krisztus egyházáról beszéltünk, hiszen még az egyházi terminológia is és az iszlámra vonatkoztatva is használja e kitévelt „in partibus infidelium”. Egészen elűtő képletek azonban s a mi történelmünkben mégis ható tényezők, korparancsukban is világnézetformáló erők, mint tegnap a görög-római klasszikus-szellem,

mint ma a zsidóság szelleme és mint holnap az összes olyasfajta világnézetek, mint a Rosenbergé.

Mindeddig úgy beszéltünk az egyházzal, mintha mozgalom vagy szervezet s a vallásról, mintha világnézet lenne. Sohasem értettük azonban bele azt a körvonalozhatatlan és meghatározhatatlan valamit, ami valóságosan is egyház és vallás, pedig az is hatóerő és történelemformáló, sőt sokszor éppen korfordító tényező. A maga tiszta formájában, saját terminológiája szerint ez az egyház és ez a vallás, az Atyaúristen kegyelmének, a Fiúúristen váltságának és a Szentlélekúristen erejének a munkája az eredeti bűnben fogantatott és született emberen és az egyedül igazi energiaforrás ezen a világon. Bírálaton felül áll, laikus nyelven még leírni és meghatározni sem lehet. Nem is erről beszélünk, hanem arról, ami belőle vagy róla le hull és pusztán emberi termék, amikor megállapítjuk, hogy az idő törvénye nálunk ebben is előidézte a hármasság hullámvérést. Megoldás helyett a tegnap pótszere, mint megmerevült dogmatizmus mutatkozik benne, a ma, mint megszokottá vált kultusz cselekszik keretei között, a holnap ködös misztikumot kínál neki mindent meggyógyító csudaelixírrül. A valóságot és annak erejét természetesen egyik sem szolgálhatja.

4. Kultúránkat is ostromolja mind a három óceán hullámvérése. Egymás mellett futnak, egyforma érvénnyel a tegnap, ma és holnap világmagyarázó elvei. Sokszor egybefonódnak, összekavaródnak és teljes zavar támad nyomukban, világosság és rend helyébe. A tegnap alapelve ma is változatlanul a XVIII-XIX. század öröksége, az ész, a ráció. A ma az anyagra, a materiára esküszik és nyugtalan, ha a dolgok és jelenségek oka, módja, sőt célja gyanánt ott nem látja, hallja, tapintja, sőt szagolja és kóstolja mindenütt. A holnap feltevései és elméletei szerfölött jelképes, szimbolikus megoldások, szerteködlők, kalandosak és fantasztikusak, az ember néha szinte csodálkozik, ha a tudományos könyvek csoportjából választott történetesen olvasnivalót, miért nem forgatja inkább a meséskönyveket, azok hihetőbben, valószínűbben és kézzelfoghatóbban magyarázzák a világ és az élet titkait. Ez sincs így mindenütt, de a mi korparancsunk végrehajthatatlan volna akár az egyik, akár a másik, akár a harmadik alapelv szerint s viszont végrehajthatatlan úgy is, ha egymás hegyén-hátán torlódik össze kultúránkban a háromféle elv értelmében tájékozódni próbáló és kínos

zavarában inkább csak ide-odakapkodó, mint komolyan dolgozó kultúrmunka.

IV.

A MAGYAR FELADAT.

Itt és most vagyunk magyarok, nem ezután leszünk s nem valahol légüres térben, Fellegkakukvárában, vagy hetedhétországban túl. Én sem valami ezután elkövetkezendő élet reformgondolatait vetem tehát papírosra, hanem tényeket, valóságokat próbálok megérteni. A magyar feladat is van és szemünk előtt oldódik meg, tanúbizonyosságunk és közköpüködésünk mellett sikerül. Mindig sikerült, valahányszor megértette a táj és kor parancsait a közösség, mindenkinek sikerül, aki itt és most a magyar feladatot végzi engedelmesen. Soha és senkinek sem sikerül ellenben itt sem most, sem máskor — valami egyébként. Akik valami egyebet akarnak és próbálnak, azoknak a tevékenysége aztán valóban az imént emlegetett kapkodás. Eredménye az ilyen munkának kártyavár és szappanbuborék akkor is, ha évszázadokra készült és Isten lassan őrlő malma egyelőre még nem morzsolta össze.

De mi is hát ea a magyar feladat leglényege szerint? Aki eddigi fejtegetéseinket végigkísérte, talán maga is levonta már a tanulságot, hogy sem földrajzi, sem történelmi tényező nem lehet itt és most kizárólagossá. Ez az ország és ez a történelem a mindenkori folytonos viszonyulások földje és egymásutánja. A magyar feladat térben áthidaló, időben egyeztető. Magyar-nak lenni annyi, mint hídnak lenni a népek és eszmék, tájak és korok közt. Híd a magyar táj és híd a magyar sors is. A magyar mindenütt és mindig ível és lebeg.

Nem mindenfajta lélek alkalmas erre a szerepre, a magyar lélek az. Megint nem tételszerűen állítom ezt, egyszerűen csak tényként állapítom meg. Ahány nép a magyar előtt megpróbálkozott ennek a feladatnak a betöltésével, belevesztett mind. De a magyar nép ideköltözése óta folyó idegen kísérletek is kudarcot vallottak mind. A magyar lélek ezer esztendőnél is több ideje csinálja és sikerül neki.

Ázsia útján lassankint tanulgatta a leckéjét, mígnem el-

érkezett mai működési területére. A nagy puszták voltak tanító-mesterei, jobban mondva edző pályái. A puszta mint terület határtalan, a pusztai lét mint életforma időtlen. A határtalan téren megtanulnak a népek megféni egymástól, az időtlen időben összefolyik minden, sokszor pillanatok alatt cselekedni kell, másszor meg végevárhatatlanságig tart a szenvedés. A cselekvő lélek hozzászokik s ha úgy hozza a sora,; szinte „leszalad a földről”, mert égeti a dolog; a szenvedő lélek viszont lehetetlennek látszó bajokat is kivár, elvisel, hordozni képes. A határtalan térnek és az időtlen időnek a viszonyulásai is mások, mint a ki-mért időnek és a szűkmarkúan osztott térségnek. Az indító okok és az előrehajtó célok távolba vesznek, az oki viszony megállapíthatatlan, a dolgok megmagyarázhatatlanul, csudálatos módon állanak be és viharzanak el, vagy maradnak oda végkép: ki tudná azt megmondani, hogyan, vagy minek, vagy miért. A határtalan, az időtlen és a csodálatos közepette élő lélek primitívvá válik, aminek itt az hadd legyen a pontos fordítása, hogy: nagyvonalú, másrészt megszokja, hogy úgy vegye a dolgokat, ahogy vannak, magát nem igen ártván beléjük, hisz úgy is hiába — ami kissé hideg és nagyon is kézzelfogható, gyalogjáró szemlélésmód, de legalább tárgyilagos. Nem a puszta teszi ilyenné az emberi lelket, hanem megfordítva: az Istentől ilyennek formált lélek bírja ki a pusztát is, a magyar földet és a magyar sorsot, egyszóval a magyar feladatot is, másféle lélek másféle tájra húzódik előle, másfajta sorsban osztozik szíve-sebben.

A magyar feladat híd-szerepét csak a tárgyilagos és nagyvonalú magyar lélek vállalhatja a siker reményében, a határtalan, időtlen, csodálatos világban élő lélek. Csak az ilyennél nem hiányoznak az előfeltételek.

V.

A SZENTISTVÁNI GONDOLAT.

Előfeltételekről beszéltem, mert a magyar lélek szerkezete még nem maga a megoldás, csak annak a lehetősége.

Geográfiailag a tér nem határtalan. Sokféle nép is lakja, összekeveredve, ami még csak növeli a súrlódási felületeket.

Akármelyik kerekedik fölül, úr akar maradni, hogy helye legyen a nap alatt. A probléma bonyolult, majdnem megoldhatatlan.

Csak a magyar lélekben határtalan a tér képze. Csak a magyar lélek tudja úgy látnia hogy elférünk, tehát férjünk is meg egymással békeességben. A magyar lélek gavallér lélek. Ha neki van, másnak is jut. Élettér fogalma: én a másik mellett, a hely: az én helyem a tiedhez képest és a tied az enyémhez képest. A mellérendelés elve a viszonyulásé voltaképen a térben. A térelemek egymáshoz való igazi viszonyulása: gyönyörű tanulsága a határtalannak. Egyetlen lehetséges életelve a magyar tájnak.

Történelmileg az idő sem időtlen. Sokféle világnézet, vallás, kultúra kavarg benne, összeborulásuk, hullámvásuk bonyolult mozgástörvényei, egymást erősítő vagy megsemmisítő hatásuk bonyolulttá, beteggé, zavarossá, kínessá, elviselhetetlenné, sőt halálössé, de mindenféleképpen veszélyössé és kilátástalanná teszik itt az életet ebben a mi sorsközösségünkben. Csak a magyar lélekben időtlen az idő képze. Csak a magyar lélek tudja úgy intézni a dolgát, hogy van idő, sohase volt jó a nagy sietség, ha meg vihar jön, úgy is ki kell elébb a végit várni. A magyar lélek türelmes lélek a szenvedésben és bravúros, virtuskodó, huszáros lélek, ha hirtelen kell hamarjó munkát végezni, hogy utóierjük magunkat. A passzív rezisztencia és bravúr elve a valóságos, az abszolút időben való viszonyulásé voltaképen. Gyönyörű tanulsága az időtlen időnek. Egyetlen lehetséges létparancsa a magyar sorsnak.

A magyar tájnak és a magyar sorsnak egymáshoz való viszonyulása aztán igazán csodálatos leglényege szerint. Hány-szor kiszámították azt már észokok alapján ellenségeink, hogy nekünk ezért meg ezért, így és így, ennyi és ennyi idő alatt el kell pusztulnunk. És mégis megmaradtunk. Semmi okos magyarázata nincs annak, hogyan volt ez lehetséges, de maga a tény letagadhatatlan. Megvagyunk. Élünk. Feladatunkat hiába vállalják, hasztalan próbálják mások, csak mi tudjuk elvégezni, senki más helyettünk.

És mégis mindez, a léleknek ilyen és nem másforma szerkezete: előfeltétel csupán, nem maga a megoldás. A táj nem határtalan, a sors nem időtlen, világunk és életünk oki viszonyon fordul, nem csodálatos. A határtalanságot, időtlenséget és

csudálatosságot felülről kapni csak. Azok mind az Isten attribútumai. A végtelenség, az örökkévalóság és a csoda: a Szentháromság egy örök igaz Isten.

A magyar lélekben minden előfeltétel adva van a magyar feladat végrehajtására. De sikerülni csak akkor sikerülhet neki ez az Istentől reámért vállalkozás, ha határtalan, időtlen és csudálatos lelki kategóriáit, amelyek csak keretek, tartalommal tölti meg. Befogadja lelkébe a végtelenséget, az örökkévalóságot és a csodát: Istent.

Első királyunk látta be elsőnek, hogy a magyar feladat nem valósítható meg Isten nélkül. Apostola lett nemzetének. A szentistváni gondolat voltaképpen ez. A magyar lélek keretének krisztusi tartalma. Ez változtatja át a magyar gavallériát áldozatosággá és szolgálattá, a magyar passzív rezisztenciát a kereszt hordozásává, a magyar bravúrt a missziós lélek lendületévé. A krisztusi szellem biztosítja a magyar feladat megoldását.

A geográfiai híd-szerep népóceánok, peremnépek és vendégnépeink között a magyar gavalléria előfeltételezésével is csak úgy lehetséges, ha az uralmat a szolgálatnak lelkével gyakoroljuk, mint ahogy gyakoroltuk is mindig, valahányszor történelmi sorsunk pozitív korszakba lendült. A világnézetek harcában győzelmet csak a keresztviselée passzivitásával és a missziós lendület aktív erejével arathatunk. Kultúránk „alap-eszméi” is csupán a transzcendens elvének beiktatása után hozhatók — divatos kitételrel hadd élek — „közös nevezőre”. Hogy a vallások hullámai is csak az élő krisztusi szellemben nyugodhatnak el, fölösleges talán meg is említenünk még külön.

A szentistváni gondolat, íme, ma is időszerű, tehát időnfelüli, örök eszme. A vérszerződés szimboliztikáját oldotta fel mindig s oldja fel máig igaz értelmére. A magyar feladatot határozza meg minden időre érvényes módon. A magyar tájat és a magyar sorsot ajánlja fel Istennek ideig, időnkig és az időnek végezetéig. A mi látásunk szerint egy újabb ezeresztendőre legalább is minden bizonnyal, feltéve, hogy világos látásához igazodunk és hozzá hívek maradunk mindvégiglen.

Tartalomjegyzék.

<i>Előszó</i>	V
<i>A magyar világnézet</i>	IX

MÚLT (A NÉP)

a) <i>Amilyennek megismertük őket</i>	
Nagyszalontai gyűjtés (P. Sz. 1925).....	3
Nagyszalonta nevezetes város (E. 1925)	6
Dr. Illyés Endre: A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára (Népünk és nyelvünk 1932).....	10
Szendrey Ákos: A közigazgatás népi szervei (P. Sz. 1929)	15
vitéz Málnási Ödön dr.: A régi magyar juhászat (P. Sz. 1929)	15
Szendrey Zsigmond: Magyar népszokások a fonóban (P. Sz. 1929).....	16
Dr. Györffy István; Takarás és nyomtatás az Alföldön (P. Sz. 1929).....	16
Ecsedi István: Hortobágyi pásztor- és betyárnóták (E. 1927).....	17
Ecsedi István: Hortobágyi életképek (E. 1927)	17
Kiss Lajos: A szegény ember malaca (M. I. 1930).....	18
Kiss Lajos: A szegény ember élete (M. I. 1939).....	18
Ferenczy Ferenc: Magyarok vagyunk (P. Sz. 1939)	21
b) <i>Ahogy szolgálni próbálnak nekik</i>	
A magyar nép irodalmi könyvtára (P. Sz.)	23
Csendes Esték (M. I. 1931 + P. Sz. 1931)	23
Tompa Mihály válogatott költeményei (P. Sz. 1929)	25
Magyar költők. Szemelvények 700 esztendő daltermésé- ből (P. Sz.)	26
Dr. Szombatfalvy György: Társadalomrajzi feladatok az Alföldön (P. Sz. 1931).....	27
Buday György: A szegedi tanya problémái (P. Sz. 1931).....	27
Buday György: Ifjúságunk nevelési feladatai és az alföldi rádióleadó (P. Sz. 1929).....	29
Kornis Gyula: A felső mezőgazdasági iskola (P. Sz. 1925)30	
Szociálpolitikai évkönyv. (P. Sz. 1930)	32
c) <i>A mi népőiskolánk</i>	
Irodalmi nevelés az Iskolánkívüli Népművelésben (Éb- resztő 1936)	36
Mikszáth Kálmán: A Ponci bűnhődése	37
Mikszáth Kálmán: Óreg szekér, fakó hám	39
Irodalmi kóstoló (KLE. NSz, kiadása 1939)	42
Mikszáth Kálmán: A fekete kakas	44
Baksay Sándor: Patak banya	45
Komáromi János: Hé, kozákok!	45

	Oldal
Paulini Béla: Hány János	45
Maróthy Jenő: Szeptembertől márciusig	46
Nyíró József: Úz Bence	46
Tamási Áron: Ábel a rengetegben	46
Tersánszky J. Jenő: Legenda a nyúlpaprikásról	47
Szabó Pál: Emberek	47
Móra Ferenc: Ének a búzamezőkről	47
Csokonai Vitéz Mihály.....	48
Petőfi Sándor	48
Arany János.....	48
Ady Endre	48
Oláh Gábor.....	49
Szép Ernő.....	49
Erdélyi József	50
d) <i>Amilyenek ők maguk</i>	
Szabó Pál (P. Sz. 1931)	51
Nagyatádi Szabó István (R. F. 1932)	59
Nagy Lajos 1875—1938 (M. I. 1938).....	62
A földesi hamis százpengősök (R. F. 1933).....	64
Elkallódó tehetségek (M. I. 1933)	65
Tóth István béres és a numerusz klauzusz (M. I. 1927)	68
Kántor úr szölleje (M. I. 1928)	69
Edit és Tibor (M. I. 1928)	71
Pokolfélegyháza (M. I. 1929)	73
Földhöz ragadt szegény ember (M. I. 1929)	76
JELEN (A SZOFOKRÁCIA)	
a) <i>Akikkel vitatkoztunk</i>	
Farkas Gyula: a magyar romantika (P. Sz. 1930).....	83
Válasz Heneze Bélának (P. Sz. 1931)	90
Irodalomtörténetírásunk nehéz órái (P. Sz. 1927)	
Dr. Gulyás József: Csokonai tanulmányok	101
Szabó Richárd: Endrődi Sándor	101
Dr. Kristóf György: Három jellemzés	101
Szigetvári Iván: Kisebb munkák (P. Sz. 1926)	104
Horváth János: Petőfi Sándor (P. Sz. 1926.)	107
b) <i>Akiket letté hagyunk</i>	
Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája (P. Sz. 1929)	108
Császár Elemér: A magyar irodalomtörténet százéves fejlődése (P. Sz. 1929).....	108
Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde (P. Sz. 1929)	109
Pintér Jenő: Váczy János 1. tag emlékezete (P. Sz. 1929)	109
Mikes Kelemen: Törökországi levelei (P. Sz. 1930)	109
Kristóf György: Erdély Széchenyi Istvánja (P. Sz. 1929).....	110
Kristóf György: Bethlen Gábort dicsőítő enyedi han- gok (P. Sz. 1929)	110
Pukánszky Kádár Jolán: A magyar népszínmű bécsei gyökerei (P. Sz. 1930)	110
György Lajos: Két dialógus régi magyar irodal-	

munkban (P. Sz. 1929).....	111
Egy állítólagos Pancsatantra-származék irodalmunkban (P. Sz. 1929)	111
Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotái (P. Sz. 1930).....	111
A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai (P. Sz. 1935)	112
Szekfü Gyula és E. Kiss István könyve (M. I. 1930)	115
c) <i>Akiktől tanultunk.</i>	
Földessy Gyula: Tanulmányok és élmények az irodalomtörténet, esztétika és filozófia köréből (P. Sz. 1934).....	116
Horváth János (P. Sz. 1928)	122
JÖVŐ (AZ IFJÚSÁG)	
a) <i>Örök magyar diákok üzenete</i> (P. Sz. 1930)	134
Móricz Zsigmond: Forr a bor (P. Sz. 1932).....	139
Légy jó mindhalálig (M. I. 1922)	142
A pataki diákvilág anekdotakincse (P. Sz. 1930)	143
b) <i>Örök magyar professzor üzenete.</i>	
Hatvani István élete és művei (P. Sz. 1931).....	147
c) <i>Mai magyar professzorok üzenete.</i>	
Imre Sándor (P. Sz. 1928)	151
A családi nevelés főkérdései (P. Sz. 1926)	156
Neveléstan (R. F. 1928).....	160
Makkai Sándor: Aratás (P. Sz. 1930)	165
Magunk revíziója (P. Sz. 1931)	168
Magyar nevelés, magyar műveltség (P. Sz.)	173
Táltos király és Sárga vihar (P. Sz. 1935).....	178
Vajthó László: Hunyadi, Bessenyei György által (P. Sz. 1932)	187
Bessenyei György: Tariménes utazása (P. Sz. 1930).....	187
Magyar irodalmi ritkaságok.....	188
„ XII., XX. füzet (P. Sz. 1932).....	188
„ (P. Sz. 1933)	191
„ XXVIII—XXX. füzet (P. Sz. 1935)	194
Milotay István: A függetlenség árnyékában (P. Sz. 1930)	197
R. Vozáry Aladár: Elszállt a turul (P. Sz. 1931).....	202
Szálantnai Rezső: Van menekvés (P. Sz. 1932)	206
d) <i>Mai magyar diákok üzenete.</i>	
Megnőttek és elindulnak. Kassák Lajos regénye. (D. 1931).....	211
Kiss István: Hála Istennek vége az ifjúságnak (P. Sz. 1933)	213
Fáber Kovács Gyula: Ballag már a vén diák (P. Sz. 1932)	216
Homann Károly: A félszemű medve (E. 1927)	218
Latos Sándor: Nádtetők alatt (Előszó. 1933)	219
Napnyugati madarak. Képes Géza műfordításai	220
e) <i>A mi üzeneteink</i> (E. 1922-1930).	
A jövő költészete	226
A jövő költője	243
Az Erő januári száma (E. 1924)	252
Diákok Lapja. Válasz egy fiatal szerkesztőnek (E. 1926).....	253

Tovább adott jótanáes. (Védjük nyelvünket. 1941)	257
f) <i>Ifjúsági irodalmunk</i> (Reformáció, 1936)	260
Néhány ifjúsági könyv.	
Barcsay Károly: Költők, írók jellemrajza (E. 1927)	272
Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma (E. 1927)	272
Timár József: Magyar nyelvi és irodalmi összefoglalások, költői remekművek (E. 1929)	272
Három cserkész Afrikában (E. 1929)	273
Palle Hülld: 44 nap alatt a föld körül (E. 1929).....	273
Madárka. 102 magyar népdal. (V. L. 1935)	274
Molnár—Lajtha: Játékkország (P. Sz. 1929)	275
Temesy Győző: A csejennek romlása. I. (P. Sz. 1929).....	276
II. (E. 1929).....	278
Szürke Bagoly: Két kicsi hód (M. I.)	278
Nagy Sándor: Múltak tarlóján (E. 1927)	279
„ Könyv és mosoly (E. 1927).....	279
Wilhelm Speyer: Gimnazisták (E, 1929)	279
Gustav af Gejerstam-Leövey: Fiaim (E. 1927)	280
Jack London: Jeromos és Mihály (E. 1927)	280
Noszlopy Aba Tihamér: Levente (E. 1927)	280
Okos Gyula: Templomszentelés az elszakított délen (P. Sz. 1929)	281

IDŐTLEN IDŐ (A MAGYARSÁG)

a) <i>A magyar faj</i> (Szőnyi S.: Tanító beszédek. Kókai. 1924)	285
b) <i>A magyar lélek nevelése</i> (Magyar Út, 1940).....	295
c) <i>Magyar cserkésznevelés.</i>	
Hogy lehetne a cserkészletbe több magyarságot belevinni? (V. L. 1928)	308
Regős nevelés (Regős-katé. Cserkészszövetség kiad.)	
a)Népmese és népdal cserkészlet és cserkészregősök	
prakszisában	307
b)Cserkészlet a magyar nép szolgálatában	311
Programm	317
d) <i>Épülj fel, izmosodj meg, gondolat.</i>	
A magyar híd (R. É. 1940)	321
A Szent korona tana (R. F. 1928)	323
István, a reformátor (R. É. 1940).....	325
e) <i>Libertás-e vagy kongó?</i>	
A Rákóczi probléma megoldási kísérlete (R. É. 1935)	329
„Mosti” március, örök március (R. É. 1940)	332
A magyar március örök igaza (R. É. 1941).....	335
f) <i>Szentistváni állameszme.</i> (Hankiss-Novágh: Fényjelek, 1940).	
I. A vérszerződés.....	338
II. A végtelen „itt” parancsa	339
III. Az örök „most” parancsa	341
IV. A magyar feladat	345
V. A szentistváni gondolat	346
<i>Tartalomjegyzék</i>	349

(Rövidítések: M. I. = Magyar Ifjúság. P. Sz. -- Protestáns Szemle.
D. = Diákvilág. E. = Az Erő. V. L. - Vezetők Lapja. R. F. =
Református Figyelő. R. É. — Református Élet.)

ERRATA

a) *(Az első szám a római jelzésű lapszámot, a második a sorszámot jelenti.)*

- 7:12 diákhoz helyesen: diákok
- 7: 26 művelve h.: mímelve
- 8:29 salvari h.: salvavi
- 9:19 világot h.: a világot
- 10: 20 megkülönböztethetetlen h.: megkülönböztethetően
- 10: 25 most h.: mert
- 11:10 nem h.: nem,
- 13:15 jelentett h.: jelentette
- 18:13 Minden h.: minden
- 18: 20 számjegyből h.: számrendszerből
- 19:15 önmagánál h.: önmagával
- 19:19 „általános” h.: „általános”,
- 20:31 rágódik h.: vágódik
- 21: 1 fókusz h.: fókusz»
- 21:14 „magyart” h.: „magyar”
- 23:29 bennem h.: benne
- 24: 40 Megfoghatatlanok h.: Megfoghatatlan
- 25: 4 jelkép, rendszer h.: jelkép-rendszer
- 25:16 részben a gesztusok h.: részben a függés viszonyának a rendező elvében, részben a gesztusok
- 26: 40 leszavaztatja h.: leszavazhatja
- 29: 6 és psziché h.: a psziché
- 56:19 leglényege, h.: leglényege
- 68: 7 szólásrend h.: szokásrend
- 71:15 társasérzelem h.: társasértelem

b) *(Az első szám az arabs jelzésű lapszámot, a második a sorszámot jelenti.)*

- 6: 6 medve. V. ö. h.: medve, v. ö.
- 12:19 múlt h.: múlt»
- 59: 37 leplezett h.: leleplezett
- 206:33 tizenötödikén h.: tizenötödikét
- 211:10 megjelölés h.: a megjelölés
- 218: 2 akkor h.: akár
- 218:25 kísérlete h.: kísértete
- 285:12 ekevasat h.: ekevasát
- 307: 3 címsor alá: (Antti Aarne és Bartók Béla nyomán)
- 325: 2 következő h.: befejező
- 324: 28 teszi h.: tesz